DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

JARED DIAMOND

Pulitzer Ödüllü *TÜFEK, MİKROP VE ÇELİK* ve *ÇÖKÜŞ* Kitaplarının Yazarı

YÜKSELİŞ

KRİZDEKİ ULUSLAR *için* DÖNÜM NOKTALARI

"Jared Diamond yine yaptı yapacağını: İnsanın destanında bir başka nükteli, özgün ve sürükleyici bölüm... Zor zamanlar geçiriyoruz ve Diamond hayati dersler vermeye devam ediyor..." STEVEN PINKER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Jared Diamond'ın her yeni kitabı, eşine az rastlanır hoş bir hediye olagelmiştir. Kitaplarının her birini, tek bir mozaiğin parçasıymışçasına okurum. Diamond'ın kitaplarının, yaşamak ayrıcalığına nail olduğumuz gezegenimizi derinlemesine incelememiz için ihtiyacımız olan kavrayışı ve açıklığı sağladığına inanırım. Bu nedenle her bir kitabının, bu büyüleyici mozaiğin parçalarını kenetleyen bir aurasının olduğunu söylemeliyim. Tüm bu olgular çerçevesinde değerlendirdiğimde *Yükseliş*, hem krize neden olan hem de ivedilikle buna direnç gösteren siyasal ve psikolojik güçlerin neler olabileceği, bireylerin ve ulusların nasıl olup da benzer travmaları yaşayabildiği ve yaşadığımız dünyanın geleceğiyle ilgili neler yapabileceğimiz konusunda çıkarılacak derslerle doludur. Diamond'ın dil öğrenmeye yönelik olağanüstü kabiliyeti; kişisel ve ulusal çok sayıda dramatik yükselişe bizzat tanıklık edecek zihinsel ve fiziksel olarak yoğun bir yolculuğa çıkmasına olanak tanırken, hayatı boyunca karşılaştığı kültürlere nüfuz etmesine ve onları yaşamasına da katkıda bulunmuştur. Deneyimlerini şefkatli bir yürekle, keskin bir gözle ve dikkat çekici bir kalemle tartması, Diamond'ı, tüm vicdani değerlerini ortaya koyan insanlığın zorluklara karşı verdiği mücadelenin usta bir gözlemcisi haline getirdi. Bu mahir ve zarif kitap için kendisine minnettarım."

DIANE ACKERMAN

"Jared Diamond zamanımızın... hayır hayır tartışmasız tüm zamanların en derin düşünürlerinden ve en güvenilir yazarlarından biridir ve *Yükseliş* ile, ulusal krizlerin dünyanın dört bir yanına yayıldığı bir zamanda uluslardaki tarihsel krizleri analiz etme konusundaki önsezileriyle de bunu bir kez daha kanıtlamıştır. *Yükseliş*, yükseliş deneyimini yaşayan birçok ülkeyi bilen Diamond'ın okurlarla kendi krizlerini paylaştığı ve ulusların, bugün ya da gelecekte krizden çıkmasına yarayacak yönetsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak dersler çıkarabilecekleri kişisel bir eserdir. Hiçbir bilim insanı, edebiyat alanında Nobel Ödülü'nü kazanamadı. Jared Diamond ilk olmalı."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

Pegasus Yayınları: 2137

Yükseliş
Jared Diamond
Özgün Adı: Upheaval: Turning Points for Nations in Crisis

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan
Editör: Onur Gayretli
Düzelti: Halûk Kürşad Kopuzlu, Murat Demirci
Sayfa Tasarımı: Ezgi Gültekin

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 11946
Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Eylül 2019 - Ciltli
ISBN: 978-605-299-746-8

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2019
Copyright © Jared Diamond, 2019

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han
No: 11/9 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

pegasusyayinlari pegasusyayinevi pegasusyayinlari Pegasus Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

JARED DIAMOND

YÜKSELİŞ

Krizdeki Uluslar için Dönüm Noktaları

İngilizceden çeviren:
Barış Baysal

PEGASUS YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitabı
annemle babam
Louis ve Flora Diamond'a
ve
karım Marie Cohen
ile oğullarım Max ve Joshua Diamond'ın
geleceğine ithaf ediyorum

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Haritalar 9

Ön Söz: Cocoanut Grove'dan Kalanlar 11

İki öykü ▪ Kriz nedir? ▪ Bireysel ve ulusal krizler ▪ Bu kitap nedir ve ne değildir? ▪ Kitabın planı

KISIM 1 | BİREYLER

Bölüm 1. Kişisel Krizler 37

Kişisel bir kriz ▪ Yörüngeler ▪ Krizlerle başa çıkmak ▪ Sonuçlarla ilişkili faktörler ▪ Ulusal krizler

KISIM 2 | ULUSLAR: YAŞANAN KRİZLER

Bölüm 2. Finlandiya'nın Sovyetler Birliği ile Savaşı 69

Finlandiya ziyareti ▪ Dil ▪ 1939'a kadar Finlandiya ▪ Kış Savaşı ▪ Kış Savaşı'nın sonu ▪ Devam Savaşı ▪ 1945 sonrası ▪ İp üstünde yürümek ▪ Finlandiyalaşma ▪ Krizin çerçevesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm 3. Modern Japonya'nın Kökleri 115

Japonya'yla olan bağlantılarım ▪ 1853 öncesi Japonya ▪ Perry ▪ 1853 ile 1868 arası ▪ Meiji Dönemi ▪ Meiji reformları ▪ "Batılılaşma" ▪ Denizaşırı genişleme ▪ Krizin çerçevesi ▪ Sorular

Bölüm 4. Tüm ŞÜÜlere Ait Bir Şili 157

Şili ziyareti ▪ 1970'e kadar Şili ▪ Allende ▪ Darbe ve Pinochet ▪ "Hayır!"a kadar ekonomi ▪ Pinochet sonrası ▪ Pinochet'nin gölgesi ▪ Krizin çerçevesi ▪ Şili'ye dönüş

Bölüm 5. Endonezya, Yeni Bir Ülkenin Doğuşu 197

Otelde ▪ Endonezya'nın geçmişi ▪ Sömürge dönemi ▪ Bağımsızlık ▪ Sukarno ▪ Darbe ▪ Kitlesel kıyım ▪ Suharto ▪ Suharto'nun mirası ▪ Krizin çerçevesi ▪ Endonezya'ya dönüş

Bölüm 6. Almanya'nın Yeniden İnşası 237

1945'te Almanya ▪ 1945 ile 1961 arası ▪ Almanların yargılanmaları ▪ 1968 ▪ 1968 sonrası ▪ Brandt ve yeniden birleşme ▪ Coğrafi kısıtlamalar ▪ Kendine acıma mı? ▪ Liderler ve gerçekçilik ▪ Krizin çerçevesi

Bölüm 7. Avustralya: Biz Kimiz? 277

Avustralya ziyareti ▪ İlk Donanma ve Aborijinler ▪ İlk göçmenler ▪ Özyönetime doğru ▪ Federasyon ▪ Onları dışarıda tutmak ▪ Birinci Dünya Savaşı ▪ İkinci Dünya Savaşı ▪ Bağları gevşetmek ▪ Beyaz Avustralya'nın sonu ▪ Krizin çerçevesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISIM 3 | ULUSLAR VE DÜNYA: GELECEK KRİZLER

Bölüm 8. Japonya'yı Ne Bekliyor? 319

Japonya'nın bugünü ▪ Ekonomi ▪ Avantajlar ▪ Hükümetin borcu ▪ Kadınlar ▪ Bebekler ▪ Yaşlı ve azalan nüfus ▪ Göç ▪ Çin ve Kore ▪ Doğal kaynak yönetimi ▪ Krizin çerçevesi

Bölüm 9. ABD'yi Ne Bekliyor? Güçlü Yanlar ve En Büyük Problem 355

ABD'nin bugünü ▪ Zenginlik ▪ Coğrafya ▪ Demokrasinin avantajları ▪ Diğer avantajlar ▪ Siyasal kutuplaşma ▪ Neden? ▪ Diğer kutuplaşmalar

Bölüm 10. ABD'yi Ne Bekliyor? Üç "Diğer" Problem 389

Diğer problemler ▪ Seçimler ▪ Eşitsizlik ve hareketsizlik ▪ Ne olmuş yani? ▪ Geleceğe yatırım yapmak ▪ Krizin çerçevesi

Bölüm 11. Dünyayı Ne Bekliyor? 417

Dünyanın bugünü ▪ Nükleer silahlar ▪ İklim değişikliği ▪ Fosil yakıtlar ▪ Alternatif enerji kaynakları ▪ Diğer doğal kaynaklar ▪ Eşitsizlik ▪ Krizin çerçevesi

Son Söz: Dersler, Sorular ve Özet 461

Belirleyici faktörler ▪ Krizler kaçınılmaz mı? ▪ Liderlerin tarihteki rolleri ▪ Belli liderlerin rolleri ▪ Sırada ne var? ▪ Gelecek için dersler

Teşekkürler 505

Görseller 509

Okuma Önerileri 513

Dizin 529

Yazar Hakkında 541

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HARİTALAR

Dünya Haritası	20
Finlandiya Haritası	68
Japonya Haritası	114
Şili Haritası	156
Endonezya Haritası	196
Almanya Haritası	236
Avustralya Haritası	276
ABD Haritası	354

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

COCOANUT GROVE'DAN KALANLAR

İki öykü ■ Kriz nedir? ■ Bireysel ve ulusal krizler ■ Bu kitap nedir ve ne değildir? ■ Kitabın planı

Çoğumuz, hayatımızda bir ya da iki kez kişisel bir yükseliş ya da kendimizi değiştirerek başarıyla çözebildiğimiz ya da çözemediğimiz kişisel bir kriz yaşarız. Benzer şekilde uluslar da ulusal değişimlerle başarıyla çözebildikleri ya da çözemedikleri ulusal krizler yaşar. Kişisel krizlerin çözümü hakkında terapistler tarafından oluşturulan tonlarca araştırma ve sistematik olmayan bilgi mevcuttur. Ortaya çıkan sonuçlar acaba ulusal krizlerin çözümünü anlamakta bize yardımcı olabilir mi?

Kişisel ve ulusal krizleri açıklamak için bu kitaba kendi hayatımdan iki öyküyle başlayacağım. Derler ki bir çocuğun ilk anıları dört yaş civarından kalmadır. Gerçi çocuklar daha eski olayları da belli belirsiz hatırlayabilirler. Bu genelleme benim için de geçerli zira zihnimdeki en eski hatıra beşinci yaş günümden

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

hemen sonra gerçekleşen Boston'daki Cocoanut Grove yangını. Her ne kadar (neyse ki) kendim bizzat yangına şahit olmasam da hekim babamın ürkütücü anıları üzerinden yangını dolaylı olarak yaşamış oldum.

28 Kasım 1942'de Boston'da (mekân sahibinin yazdığı şekliyle) Cocoanut Grove adlı aşırı kalabalık bir gece kulübünde bir yangın çıktı ve hızla yayıldı. Mekânın tek çıkışı kapanmıştı. Boğulma, dumana maruz kalma ya da ezilme ve yanma (Görsel 0.1) gibi sebeplerden toplam dört yüz doksan iki kişi öldü, yüzlercesi de yaralandı. Bostonlı hekimler ve hastaneler alarma geçmişti. Yangında yaralanan veya ölen kurbanların dışında yangının psikolojik kurbanları da bu karmaşanın sebebiydi. Kocaları ya da karıları veya çocukları ya da kardeşleri korkunç bir yangında öldüğü için çılgına dönen akrabalar; yangından kurtulup da diğer yüzlerce kişi kurtulamadı diye suçluluk duygusu yaşayan kişiler de cabasıydı. Saat 22.15'e kadar her şey yolundaydı. Şükran Günü tatilinin hafta sonunda bir futbol maçı vardı ve savaşa gidecek askerler uğurlanıyordu. Saat 23.00 gibi kurbanların çoğu ölmüştü ve ölenlerin akrabaları ile kurtulmayı başaranların hayatları artık kriz içindeydi. Hayatlarının gidişatına dair beklentileri birdenbire değişivermişti. Sevdikleri ölürken kendileri hayatta kaldıkları için utanıyorlardı. Akrabalar, kendileri için vazgeçilmez birilerini kaybetmişlerdi. Sadece yangından kurtulanlar için değil yangından uzakta bulunan Bostonlılar için de (beş yaşındaki benim de dâhil olduğum grup) yangın, adil bir dünyaya olan inancı sarsmıştı. Cezalandırılanlar yaramaz çocuklar ya da kötü kişiler değildi. Sıradan insanlardı, bir suç işlemedikleri halde cezalandırılmışlardı.

Kurtulanlar ve akrabalardan bazıları hayatlarının geri kalanı boyunca travma yaşadılar. Birkaçı intihar etti. Çoğunluğu ise, kayıplarını kabullenemedikleri, yoğun acıyla geçen birkaç haftanın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ardından yavaş bir yas sürecine girerek değerlerini yeniden gözden geçirdiler, yaşamlarını yeniden inşa ettiler ve dünyalarındaki her şeyin yıkılmadığını fark ettiler. Eşlerini kaybeden pek çok insan yeniden evlendi. Öbür yandan, en iyi örneklerde dahi, Cocoanut Grove yangınından sonra oluşan yeni kimliklerle yangından önceki eski kimlikler bir mozaik şeklinde bir arada kaldı. Bu kitapta, söz konusu "mozaik" metaforunu farklı unsurların bir şekilde bir arada yaşadığı bireylere ve uluslara uygulamak için çokça fırsatımız olacak.

Cocoanut Grove, sıra dışı bir kişisel kriz örneği sunuyor. Ancak sıra dışılığı yalnızca kötü şeylerin eş zamanlı olarak çok sayıda insanın başına gelmesinden kaynaklanıyordu. Aslında, Bölüm 1'de göreceğimiz gibi, yangın psikoterapi alanında yeni çözümler gerektirecek denli çok sayıda kurbanda bir krize neden olmuştu. Birçoğumuz kendi yaşamlarımızda ilk elden bireysel trajedi yaşarız ya da bir akraba veya arkadaşın yaşadıklarına ikinci elden şahit oluruz. Tek bir kurbanı vuran bu tür trajediler, o kurban ve arkadaş çevresi için, aynen Cocoanut Grove'un dört yüz doksan iki kurbanın çevresindeki gibi acıya neden olur.

Kıyaslama amacıyla bir ulusal kriz örneği verelim. 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, yavaş ilerleyen bir ulusal krizin yaşandığı bir dönemde, Britanya'da bulunuyordum. Ancak ne Britanyalı arkadaşlarım ne de ben krizin tam olarak farkındaydık. Britanya bilimde dünya lideriydi, zengin bir kültürel tarihle bezeliydi, Britanyalı olmak gurur verici bir ayrıcalıktı. Dünyanın en geniş donanmasına, en büyük zenginliğine ve tarihin en büyük imparatorluğuna sahip olunan zamanlar hâlâ hatıralarda capcanlıydı. Ne yazık ki, 1950'ler itibarıyla, Britanya ekonomik açıdan can çekişiyor, imparatorluğunu ve iktidarını yitiriyor, Avrupa'daki rolünü kaybediyor, uzun soluklu sınıf farklılıkları ve yeni başlayan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

göç dalgalarıyla boğuşuyordu. Britanya'nın elindeki tüm savaş gemilerini hurdaya çıkardığı, ilk ırk ayaklanmalarını yaşadığı, Afrika kolonilerine bağımsızlık vermeye başladığı ve Süveyş Krizi sebebiyle bir dünya gücü olarak bağımsız hareket etme yetisini kaybettiğini herkesin gördüğü 1956 ile 1961 arasında olaylar zirve noktasına ulaştı. Britanyalı arkadaşlarım bu olayları anlamaya ve benim gibi bir Amerikalı ziyaretçiye anlatmaya çalışıyorlardı. O darbeler, Britanya halkı ile Britanyalı siyasetçiler arasında Britanya'nın kimliği ve rolü hakkındaki tartışmaları alevlendirdi.

Altmış yıl sonra bugün, Britanya bu yeni benliği ile eski benliğinin bir mozaiğini oluşturuyor. Britanya, imparatorluğunu dağıttı, çok etnik kökenli bir toplum oldu ve sınıf farklılıklarını azaltmak için bir refah devleti ve kaliteli devlet okulları kurdu. Britanya bir daha dünya üstündeki donanma ve ekonomi üstünlüğünü elde edemedi ve Avrupa'daki rolü herkesin malumu olduğu üzere ("Brexit") tartışmalı olmaya devam etti. Öbür yandan, Britanya hâlâ dünyanın en zengin altı ülkesinden biri, hâlâ göstermelik bir monarşi altında parlamenter demokrasiyle yönetiliyor, hâlâ bilim ve teknolojide bir dünya lideri ve hâlâ para birimi olarak avro yerine sterlin kullanıyor.

Anlattığım bu iki öykü, elinizdeki kitabın temasını açıklıyor. Krizler ve değişim baskıları tekil kişilerden takımlara, işletmelere, uluslara ve bütün dünyaya kadar her seviyeden bireyin ve grubun karşı karşıya kaldığı durumlardır. Krizler, dış baskılardan kaynaklanabilir. Örneğin, bir kişi eşi tarafından terk edilebilir veya eşini kaybedebilir ya da bir ulus başka bir ulusun tehdidi veyahut saldırısı altında kalabilir. Bunun dışında, krizler iç baskılardan da kaynaklanabilir. Örneğin, bir kişi hastalanabilir ya da bir ulus iç karışıklık yaşayabilir. Hem dış hem de iç baskılarla

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

baş etmek için *tercihli* değişim gerekir. Bu hem uluslar hem de bireyler için geçerlidir.

Buradaki anahtar sözcük, "tercihli"dir. Bireylerin ve ulusların toptan değişmesi ve eski kimliklerindeki her şeyi bir kenara atması ne mümkündür ne de arzulanan bir şeydir. Uluslar için olduğu kadar bireyler için de kriz anında zor olan şey kimliklerinin hangi parçalarının hâlâ iyi çalıştığını ve değişim gerektirmediğini, hangi parçalarının ise artık çalışmadığını ve değişim gerektirdiğini bulmaktır. Baskı altındaki bireyler veya uluslar, yeteneklerini ve değerlerini dürüstçe belirlemelidir. Hangi yanlarının hâlâ çalıştığına, yeni değişen koşullar altında dahi uyumlu olduğuna ve elde tutulması gerektiğine karar vermelidir. Diğer taraftan, yeni durumla başa çıkmak için nelerin değişmesi gerektiğini de cesurca kabullenmelidir. Bunun için, bireylerin veya ulusların yetenekleriyle ve varlıklarının geri kalanıyla uyumlu yeni çözümler bulması gerekir. Aynı zamanda bir sınır çizip, kimlikleri için değiştirmeyi reddedecekleri denli önemli olan unsurları vurgulamalıdır.

Kriz konusunda bireylerle uluslar arasındaki benzerlikler bu şekildedir. Öte yandan, bilmemiz gereken bariz farklılıklar da söz konusudur.

Bir "kriz" nasıl tanımlanır? Uygun bir başlangıç noktası, İngilizcedeki "kriz" kelimesinin kökenidir. Kelime, Yunanca "krisis" sözcüğü ve "krino" fiilinden gelmektedir. Bunların birkaç yakın anlamı vardır: "ayırmak", "karar vermek", "bir ayrım yapmak" ve "dönüm noktası". Dolayısıyla, kriz anının bir gerçeklik anı olduğu düşünülebilir: O "an"dan önceki ve sonraki koşulların, "pek çok" diğer andan önceki ve sonraki koşullardan "çok daha"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

farklı olduğu bir dönüm noktasıdır. "An", "çok daha" ve "pek çok" terimlerini tırnak içine alıyorum çünkü o anın ne kadar kısa, değişen koşulların ne kadar farklı ve bir dönüm noktasının yeni bir ufak olay ya da aşamalı bir doğal değişim evrimi değil de "kriz" olarak nitelenmesi için diğer anlardan ne kadar nadir olması gerektiğine karar vermek pratik bir konudur.

Dönüm noktası bir zorluğu ifade eder. Zorluğu aşmak için eski başa çıkma metotları işe yaramadığında yeni başa çıkma metotları oluşturma baskısı yaratır. Bir birey veya ulus yeni ve daha iyi başa çıkma metotları oluşturursa, krizin başarıyla çözüldüğünü söyleriz. Öbür yandan, Bölüm 1'de krizi çözme başarısı ile başarısızlığı arasındaki farkın genelde net olmadığını, başarının yalnızca kısmi olabileceğini, sonsuza dek sürmeyebileceğini ve aynı problemin yeniden oluşabileceğini göreceğiz. (Birleşik Krallık, dünyadaki rolü meselesini "çözmek" için 1973'te Avrupa Birliği'ne girmiş, daha sonra 2017'de Avrupa Birliği'nden çıkmak için oy kullanmıştı.)

Şimdi şu pratik probleme bakalım: Bir dönüm noktasının "kriz" olarak nitelenmesi için ne kadar kısa, ne kadar önemli ve ne kadar seyrek olması gerekir? Bir bireyin yaşamı süresince ya da binyıllık bir bölgesel tarih içinde olan bir şeyi "kriz" olarak nitelemek ne sıklıkla işe yarar? Bu soruların değişik yanıtları vardır ve farklı yanıtlar farklı amaçlara hizmet etmektedir.

Sıra dışı yanıtlardan biri, "kriz" terimini uzun aralıklar ve nadir görülen dramatik yükselişlerle sınırlar: bir bireyin yaşamı süresince sadece birkaç kez yaşanabilecek ve bir ulus için sadece birkaç asırda bir gerçekleşebilecek yükselişler gibi. Örnek vermek gerekirse, bir Antik Roma tarihçisi "kriz" sözcüğünü, Roma Cumhuriyeti'nin MÖ 509 civarındaki kuruluşundan sonraki üç olay için kullanabilir: Kartaca ile yapılan ilk iki savaş (MÖ 264-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

241 ve 218-201), cumhuriyet hükümetinin yerine imparatorluğun kuruluşu (MÖ 23 civarı) ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açan barbar istilaları (MS 476 civarı). Hiç şüphesiz böyle bir Roma tarihçisi MÖ 509 ile MS 476 arasında Roma tarihinde yaşanan diğer her şeyi önemsiz olarak görmemekte; sadece "kriz" terimini bu üç istisnai olaya layık görmektedir.

Diğer uçta ise, UCLA'den meslektaşım David Rigby ile çalışma arkadaşları Pierre-Alexandre Balland ve Ron Boschma'nın Amerikan şehirlerinde "teknolojik krizler" hakkında yayımladıkları çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada bu dönemler, patent başvurularında kesintisiz düşüş dönemleri olarak tanımlanır. "Kesintisiz" kelimesi matematiksel anlamdadır. Bu tanımlara göre, bir Amerikan şehri yaklaşık her on iki yılda bir teknolojik kriz yaşamakta, sıradan bir kriz dört yıl sürmekte ve ortalama bir Amerikan şehri her on yılda üç yıl kadar kendini bir teknolojik kriz hali içinde bulmaktadır. Bu tanım, oldukça pratik bir yanı olan bir soruyu anlamak açısından faydalı görülmüştür: Bazı Amerikan şehirleri, bu şekilde tanımlanan teknolojik krizlerden uzak durabilirken bazıları neden bunu başaramamaktadır? Bir Roma tarihçisi, David ve meslektaşlarının üzerinde çalıştığı olayları önemsiz olarak nitelendirecekken, David ve meslektaşları bu Roma tarihçisinin üç olay dışında Roma tarihinin dokuz yüz seksen beş yılı boyunca gerçekleşen her şeyi göz ardı etmesine karşı çıkacaklardır.

Bana göre "kriz", farklı sıklıklar, farklı süreler ve farklı etki ölçekleri açısandan muhtelif şekillerde tanımlanabilir. Hem nadir görülen büyük krizleri hem de sık görülen ufak krizleri çalışmak faydalı olabilir. Bu kitapta, benimsediğim zaman ölçeği birkaç on yıl ile bir asır arasında değişmektedir. Ele aldığım tüm ülkeler, benim yaşam sürem içinde "büyük kriz" olarak değerlendirdiğim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bir şey yaşamıştır. Ancak, bu ülkelerin aynı zamanda daha sık görülen ufak dönüm noktaları da yaşadığını unutmamak gerekir.

Hem bireysel hem de ulusal krizler için genelde tek bir gerçeklik anına odaklanırız: Örneğin, bir kadının kocasına boşanma davası açacağını söylediği an; (Şili tarihi için) Şili ordusunun Şili demokratik hükümetini devirdiği, hükümet başkanının intihar ettiği 11 Eylül 1973 tarihi. Birdenbire iki yüz bin kişiyi öldüren 26 Aralık 2004 tarihli Sumatra tsunamisi ya da kuzenimin hayatının baharında bir demir yolu kavşağından geçerken trenle çarpışarak ölümü sonucunda karısını dul, dört çocuğunu yetim bırakması gibi önceden hiç belirti vermeden ortaya çıkan krizler de vardır. Ancak pek çok bireysel ve ulusal kriz, uzun yıllar içinde büyüyen evrimsel değişimlerin zirveye çıktığı anda görülür. Boşanan çiftin uzatmalı evlilik problemleri ya da Şili'nin siyasal ve ekonomik güçlükleri, buna bir örnek olabilir. "Kriz", uzun süredir artmakta olan baskıların bir anda ortaya çıkması ya da aniden harekete geçmesidir. 1972'nin Aralık ayında sadece on dokuz günde bariz ciddi değişimleri içeren bir reform programını hayata geçiren ama kendi reformlarını "zaten gerçekleşen şeylerin bir sonucu" olarak niteleyen Avustralya Başbakanı Gough Whitlam, bu gerçeği elle tutulur şekilde kabul etmişti.

Uluslar başkadır bireyler başka. Uluslar pek çok açıdan bireylerden farklıdır. Yine de ulusal krizlere bireysel kriz merceğinden bakmak neden aydınlatıcıdır? Bu yaklaşımın avantajları nelerdir?

Dostlarımla ve öğrencilerle ulusal krizleri tartışırken sıkça karşılaştığım avantajlardan biri, bireysel krizlerin tarihçi olmayanlar tarafından daha fazla bilinmesi ve anlaşılmasıdır. Dolayısıyla

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bireysel kriz perspektifi sıradan okurların ulusal krizlerle "bağ kurmasını" ve karmaşık niteliklerini anlamasını kolaylaştırır.

Bir diğer avantaj, bireysel krizler üzerine çalışmanın çeşitli sonuçları anlamamıza yardımcı olan bir düzine faktöre ilişkin bir yol haritası sağlamasıdır. Bu faktörler, ulusal krizlerin farklılaşan sonuçlarını anlamak için ilişkili bir faktörler haritası çıkarırken faydalı bir başlangıç noktası sunar. Bazı faktörlerin bireysel krizlerden doğrudan ulusal krizlere uyarlandığını göreceğiz. Örneğin, kriz halindeki bireyler, sıkça arkadaşlarından yardım alırlar. Krizdeki uluslar da müttefik uluslardan yardım alabilirler. Krizdeki bireyler çözümlerini benzer krizlerle boğuşan bireylerin gittikleri yollarda arayabilirler. Krizdeki uluslar da benzer problemlerle yüzleşen diğer ulusların hâlihazırda uyguladığı çözümleri alıp kendilerine uyarlayabilirler. Krizdeki bireyler eski krizlerden kurtuldukları için kendilerine daha fazla güvenebilirler. Keza uluslar da.

Bunlar bariz paralel taraflardır. Öbür yandan, bireysel krizlerin sonuçlarını aydınlatan ama doğrudan ulusal krizlere uyarlanamayan bazı faktörlerin yine de ulusal krizlerle ilişkili faktörleri çağrıştıran faydalı metaforlar olarak hizmet verdiğini de göreceğiz. Örneğin terapistler, bireylerin "ego gücü" olarak tanımlanan bir niteliğini tanımlamayı faydalı bulurlar. Uluslarda psikolojik ego gücü bulunmasa da bu konsept uluslar için önemli olan "ulusal kimlik" konseptini çağrıştırır. Aynı şekilde bireylerin bir krizi çözerkenki seçme özgürlüklerinin önünde çocuk bakımı sorumlulukları ve iş mecburiyetleri gibi pratik kısıtlamalar vardır. Hiç şüphesiz, ulusların çocuk bakımı sorumlulukları ve iş mecburiyetleri gibi kısıtlamaları olmaz. Ancak ulusların seçme özgürlüğünün önünde jeopolitik sınırlar ve ulusal zenginlik gibi kısıtlamalar olduğunu da göreceğiz.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

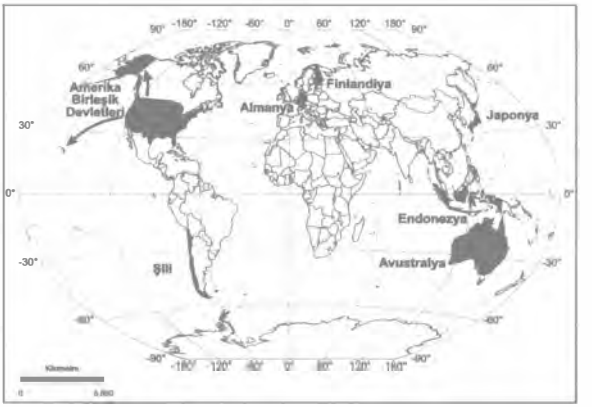

ŞEKİL 1: *Dünya Haritası*

Bireysel krizlerle kıyaslama, ulusal krizlerin bireysel krizlerle benzerlikler taşımayan özelliklerini keskin biçimde görünür kılmaktadır. Bu özellikler arasında ulusların liderlerinin olması vardır. Dolayısıyla, kişisel krizlerde değil ama ulusal krizlerde her zaman liderliğin rolü hakkında sorular ortaya çıkar. Tarihçiler arasında, sıra dışı liderlerin gerçekten tarihin gidişatını değiştirip değiştirmediği (genelde tarihsel "Büyük Kişi" bakış açısı olarak tanımlanır bu) veya tarihin başka bir olası liderle de aynı şekilde ilerleyip ilerlemeyeceği hakkında hiç bitmeyen bir tartışma sürer durur. (Örneğin, 1930'da Hitler'in ölümden döndüğü o araba kazasında aslında ölmüş olması halinde İkinci Dünya Savaşı yine de patlak verir miydi?) Ulusların kendi siyasal ve ekonomik kurumları vardır, bireylerin yoktur. Ulusal krizlerin çözümünde her zaman ulus içinde grup etkileşimleri ve karar alımı rol oynar ancak bireyler genelde kendi başlarına karar verebilirler. Ulusal krizler, şiddet içeren devrimle (misal 1973 Şili) ya da barışçıl evrimle (misal İkinci Dünya Savaşı sonrası Avustralya) çözülebilir. Bireylerin ise şiddet içeren devrimlerle işi olmaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu benzerlikler, metaforlar ve farklar, ulusal krizlerle bireysel krizleri karşılaştırmanın UCLA'deki öğrencilerimin ulusal krizleri anlaması açısından neden faydalı bulduğumu açıklamaktadır.

Bir kitabın okurları ve eleştirmenleri, kitabı okurken genelde zaman içinde kitabın kapsamı ve yaklaşımının bekledikleri ya da istedikleri gibi olmadığını keşfederler. Bu kitabın kapsamı ve yaklaşımı nedir ve hangi içerikleri ve yaklaşımları kapsam dışı bırakıyorum?

Bu kitap, kişisel deneyimlerime sıklıkla yer verdiğim ve kişisel krizlerde tercihli değişim perspektifinden değerlendirilen yedi modern ulusta onlarca yıl içinde görülen krizler ve tercihli değişimlere dair karşılaştırmalı, anlatısal ve keşifsel bir çalışmadır. Bu uluslar şu şekilde sıralanıyor: Finlandiya, Japonya, Şili, Endonezya, Almanya, Avustralya ve ABD.

Gelin bu sözcüklerin ve terimlerin her birini tek tek değerlendirelim.

Bu *karşılaştırmalı* bir kitaptır. Tüm sayfalarını tek bir ulusun tartışmasına ayırmıyor. Bunun yerine bu sayfaları yedi ulusa bölüştürerek söz konusu ulusların karşılaştırılabilmesini sağlıyor. Kurgu dışı yazarları, tek vaka çalışması yapmakla birden çok vakayı karşılaştırmak arasında bir tercih yapmak zorundadır. Her yaklaşımın farklı avantajları ve kısıtlamaları vardır. Belli uzunlukta bir metinde, tek vaka çalışmaları elbette o tek vaka hakkında çok fazla ayrıntı sağlayabilir ancak karşılaştırmalı çalışmalar, salt tek bir vakayı çalışırken ortaya çıkmayacak perspektifler sunar ve sorunlar tespit eder.

Tarihsel karşılaştırmalar, kişiyi bir vaka çalışmasından çıkması olası olmayan sorular sormaya zorlar: Neden belli bir olay

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

türü bir ülkede R_1 sonucuna yol açarken bir başka ülkede çok farklı bir R_2 sonucuna yol açıyor? Örneğin, Amerikan İç Savaşı ile ilgili okumayı çok sevdiğim tek ciltlik tarih kitapları Gettysburg Muharebesi'nin ikinci gününe altı sayfa ayırabilir ama Amerikan İç Savaşı'nın neden İspanyol ve Fin iç savaşlarının aksine zafer kazananların yenilenlerin hayatlarını bağışlamasıyla sonuçlandığını inceleyemez. Tek vaka çalışmalarının yazarları, karşılaştırmalı çalışmaları genelde aşırı basitleştirilmiş ve yüzeysel olarak nitelerler, karşılaştırmalı çalışmaların yazarları ise tek vaka çalışmalarını kapsamlı soruları ele alamamakla eleştirirler. İkinci bakış açısı şu cümlede ifadesini bulur: "Tek bir ülkeyi inceleyenler hiçbir ülkeyi anlayamazlar." Bu kitap, sahip olduğu avantajlar ve maruz kaldığı kısıtlamalarla karşılaştırmalı bir çalışmadır.

Bu kitap sayfalarını yedi ulus arasında bölüştürdüğü için her bir ulus hakkındaki bölümün kısa olması gerektiğinin maalesef farkındayım. Masama oturup başımı çevirdiğimde hemen arkamda, çalışma odamın zemininde her biri ayrı bir bölümle ilgili yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde bir düzine kitap kulesi görüyorum. Savaş sonrası Almanya konusu hakkındaki bir buçuk metre yüksekliğinde materyali, on bir bin kelimelik tek bir bölüme sığdırmaya çalışmak inanılmaz zordu. Öyle çok şey çıkardım ki! Öte yandan, kısa metnin kendi içinde avantajları da vardır: Okurlar bu sayede ilgi çekici detaylar, istisnalar, eğerler, fakatlar içinde boğulmadan savaş sonrası Almanya ile diğer uluslar arasındaki başlıca meseleleri karşılaştırabiliyorlar. Daha ilginç detayları öğrenmek isteyen okurlar için bu kitabın sonundaki bibliyografya, tek vaka çalışmalarına adanmış kitapların ve makalelerin listesini veriyor.

Bu kitabın sunum tarzı *anlatısal*dır: yani, iki bin dört yüzyıldan daha uzun bir süre önce Yunan yazarlar Herodotos ve

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Thukydides tarafından geliştirilen bir disiplin olarak tarihin en başlarına değin giden geleneksel tarihçi tarzı. "Anlatısal tarz", argümanların denklemler, sayı tabloları, grafikler veya istatistiksel anlam testleri olmadan ve sadece az sayıda vakanın çalışıldığı bir nesir uslamlamasıyla geliştirildiği anlamına geliyor. Bu tarz, modern sosyal bilim araştırmalarında; denklemlerden, açık test edilebilir hipotezlerden, veri tablolarından, grafiklerden ve istatistiksel anlamlılık testlerine imkân veren geniş örneklem boyutlarından (yani çok sayıda vaka çalışmasından) faydalanan güçlü bir yeni niceliksel yaklaşımla karşılaştırılabilir.

Modern niceliksel metotların gücünü takdir etmeyi zaman içinde öğrendim. Sadece birkaç adadaki ormansızlaşmanın anlatısal bir aktarımından asla ikna edici bir seviyede çıkarılamayacak sonuçlara ulaşmak için bunları yetmiş üç Polinezya adasındaki ormansızlaşma üzerine istatistiksel bir çalışmada kullandım.[1] Ayrıca ortak yazarlardan bazılarının, anlatısal tarz kullanan tarihçilerin niceliksel metotları, daha önce sonuçsuzca ve çözüme ulaşamadan tartışıp durduğu sorunları çözmek için dâhiyane bir yolla kullandığı bir kitabın da ortak editörlüğünü yaptım.[2] Örneğin Napolyon'un askerî fetihleri ve siyasal kalkışmaları, Avrupa'nın müteakip ekonomik kalkınması açısından iyi mi yoksa kötü müydü?

Başlangıçta, bu kitaba modern niceliksel metotları dâhil etmeyi umuyordum. Aylar boyunca bunun için uğraştım fakat en sonunda bunun gelecekte yapılacak ayrı bir projeye bırakılması gerektiği sonucuna vardım. Bunun sebebi, bu kitabın anlatısal

---

1 Barry Rolett ve Jared Diamond, "Environmental predictors of pre-European deforestation on Pacific islands", *Nature* 431, s. 443–446, (2004).

2 Jared Diamond ve James Robinson, ed., *Natural Experiments of History*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2010).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bir çalışma, hipotezler ve değişkenler yoluyla tanımlar yapma görevini daha sonraki bir niceliksel test çalışması için gerçekleştirme mecburiyetiydi. Sadece yedi ulustan oluşan örneklemim, istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar çıkarmak için fazla küçük. "Başarılı kriz çözümü" ve "dürüst özdeğerlendirme" gibi anlatısal niteliksel konseptlerimi "işlevselleştirmek" için, yani o sözel konseptleri rakamlarla ölçülebilen şeylere dönüştürebilmek için çok daha fazla çalışma gerekecek. Dolayısıyla bu kitap, niceliksel test işlemini başlatmasını umduğum anlatısal bir *keşif*tir.

Elinizdeki çalışma, dünyadaki iki yüz ondan fazla ulus arasından, sadece benim tanıdığım *yedi* ulusu işliyor. Bunların altısında, yetmiş yıl gibi bir süreç içinde uzun dönemler halinde yaşadım. Bu altısının dilini konuşuyorum ya da eskiden konuşuyordum. Bu ulusların hepsini seviyorum ve takdir ediyorum, hepsini tekrar tekrar sevinç içinde ziyaret ediyorum, son iki yıl içinde her birini gördüm ve ikisine ciddi ciddi yerleşmeyi düşündüm. Sonuç olarak, bizzat yaşadıklarıma ve oralarda yaşayan arkadaşlarımın tecrübelerine dayanarak bu uluslar hakkında bilerek ve hissederek yazma şansım var. Benim ve arkadaşlarımın tecrübeleri büyük değişimlere tanıklık edecek denli uzun süreleri kapsıyor. Yedi ülke arasından, Japonya ilk elden tecrübelerimin sınırlı olduğu bir ülke çünkü Japonca konuşmuyorum ve oradaki tanıklığım sadece yirmi bir yıl önceye dayanan kısa ziyaretlerle sınırlı. Öbür yandan, Japonya özelinde, evlilik yoluyla edindiğim Japon akrabalarımın ve Japon arkadaşlarım ile öğrencilerimin yaşam boyu tecrübelerinden faydalanabildim.

Hiç şüphesiz kişisel tecrübelere dayanarak seçtiğim bu yedi ulus, dünya uluslarının rastgele bir örneklemi değil. Beşi zengin sanayileşmiş uluslar, biri orta derecede varlıklı ve sadece biri fakir gelişmekte olan bir ulus. Afrika'dan hiçbir ülke yok; ikisi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Avrupa'dan, ikisi Asya'dan. Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Avustralya'dan da birer ülke var. Bu rastgele olmayan uluslar örnekleminden çıkardığım sonuçların diğer uluslara ne kadar uygulanabileceğini test etmek diğer yazarlara kalıyor. O kısıtlamayı kabullendim ve yedi ulusu uzun ve yoğun kişisel tecrübeler, dostluklar ve (altı örnekte) dile aşinalığım temelinde anladığım ulusları tartışmanın dayanılmaz avantajı sebebiyle seçtim.

Bu kitap tamamen benim hayatım boyunca gerçekleşen, kendi çağdaş tecrübelerimin perspektifinden yazmama olanak tanıyan *modern* ulusal krizler hakkındadır. Benim yaşam süremden önceki değişimleri tartıştığım tek örnek ise yine iki bölüm ayırdığım Japonya. Bu bölümlerden birinde bugünkü Japonya, diğerinde ise Meiji Japonyası (1868-1912) tartışılıyor. Meiji Japonyası hakkındaki bu bölüm, çarpıcı bilinçli tercihli örneği içerdiği ve hâlâ yakın geçmişte olduğu için, Meiji Japonyası'nın anıları ve sorunlarının modern Japonya'da hâlâ gözle görülür olması sebebiyle seçtim.

Elbette ulusal krizler ve değişimler geçmişte de görüldü ve benzer sorular uyandırdı. Geçmişin sorularını kişisel tecrübelerim ışığında ele alamasam da bu tür geçmiş krizler geniş bir literatürün konusu olagelmiştir. İyi bilinen örnekler arasında, Batı Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık döneminin dördüncü ve beşinci yüzyıllarında düşüşü ve çöküşü; Afrika Zulu devletinin 19. yüzyıldaki yükselişi ve çöküşü; 1789 Fransız Devrimi ve sonrasında Fransa'nın yeniden yapılanması ve Prusya'nın 1806 Jena-Auerstadt Muharebesi'ndeki feci yenilgisi, Napolyon tarafından işgali ve sonraki sosyal, idari ve askerî reformları yer almaktadır. Bu kitabı yazmaya başladıktan yıllar sonra benzer temalara göndermede bulunan bir isme sahip bir kitabın (*Crisis, Choice, and Change*) 1973 yılında kendi Amerikalı yayıncım (Little, Brown)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tarafından yayımlandığını keşfettim.[3] Bahsi geçen kitap, birtakım başka açılardan olduğu kadar geçmişten birkaç vaka çalışması içermesi nedeniyle de benimkinden farklıdır. ("Sistem işlevselliği" adı verilen bir çerçevenin kullanıldığı çok yazarlı bir eserdir.)

Profesyonel tarihçilerin araştırmaları *arşiv çalışmalarına* yani korunmuş yazılı birincil dokümanların analizine vurgu yapar. Her bir yeni tarih kitabı kendini meşrulaştırmak için önceden kullanılmamış ya da az kullanılmış arşiv kaynaklarından yararlanır veya başka tarihçilerin daha önce kullandığı arşiv kaynaklarını yeniden yorumlar. Buradaki bibliyografyada sıralanan sayısız kitabın pek çoğunun aksine benim kitabım, arşiv çalışmalarına dayanmıyor. Elinizdeki çalışma daha ziyade kişisel krizlerden çıkarılan yeni bir çerçeveye, açık bir karşılaştırmalı yaklaşıma ve kendi yaşam tecrübelerimle arkadaşlarımın yaşadıklarından elde ettiğim bir perspektife dayanıyor.

Bu, yayımlanmasının ardından birkaç haftalığına okunduktan sonra modası geçsin diye yazılmış, günümüz olaylarını anlatan bir dergi makalesi değildir. Aksine, onlarca yıl basılmayı hedefleyen bir kitaptır. Bu açık gerçeği vurguluyorum çünkü bu kitapta ABD'deki mevcut Trump yönetiminin belli politikaları veya Trump'ın liderliği ya da Britanya'daki mevcut Brexit tartışmaları hakkında bir şey bulamayacaksınız. Bu hızla değişen konular hakkında bugün yazabileceğim her şey, kitap yayımlandığı zaman utanç verici boyutta farklılaşmış olacak ve bugünden itibaren onlarca yıl içinde tamamen gereksiz konulara dönüşecek. Başkan

3 Gabriel Almond, Scott Flanagan ve Robert Mundt, ed., *Crisis, Choice, and Change: Historical Studies of Political Development*, (Little, Brown, Boston, 1973).

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Trump, onun politikaları ve Brexit hakkında bir şeyler okumak isteyen okurlar istemedikleri kadar kaynağa kolayca ulaşabilirler. Bununla birlikte Bölüm 9 ve 10'da son yirmi yıldır yaşanmakta olan, şu anda mevcut yönetim altında daha da çok ilgi çeken ve en az bir on yıl daha işlenmeye devam edeceği belli olan başlıca ABD meseleleri hakkında çok fazla şey söyleniyor.

Şimdi, kitabımın kendisi hakkında bir yol haritası verelim. İlk kısımda, bu kitabın geri kalanını ulusal krizlere ayırmadan önce kişisel krizleri konuşacağım. Hepimiz kendi krizlerimizden geçerek, akrabalarımızın ve arkadaşlarımızın krizlerine tanıklık ederek krizlerin sonuçları arasında oldukça fazla farklar olduğunu görmüşüzdür. En iyi örneklerde, insanlar yeni ve daha iyi başa çıkma metotları bulmakta başarılı oluyor ve daha da güçleniyorlar. En kötü örneklerde ise yeniliyor ve eski yaşam tarzlarına dönüyorlar ya da yeni fakat daha kötü başa çıkma metotları benimsiyorlar. Krizdeki bazı insanlar intihara dahi başvuruyor. Terapistlerin tespit ettiği çok sayıda faktör var. Kişisel bir krizin başarıyla çözülmesi olasılığını etkileyen bu faktörlerin birkaçını Bölüm 1'de tartışacağım. Bunlar, ulusal krizlerin sonuçlarını da etkileyen paralel faktörleri keşfetmeme yardımcı olacak.

Buna canı sıkılıp da "Bir düzine faktörü hatırlaması çok zor, neden bunları birkaç taneye düşürmüyoruz?" diye soranlara yanıtım şu: İnsanların yaşamlarının ya da ulusların tarihlerinin sonuçlarını salt birkaç slogana indirgeyebileceğimizi düşünmek absürt olur. Bunu başardığını iddia eden bir kitaba başvurmak gibi bir talihsizlik yaptıysanız o kitabı derhal elinizden bırakın. Öbür yandan, kriz çözümünü etkileyen yetmiş altı faktörün tamamını tartışmayı öneren bir kitabı elinize almak gibi bir talihsizlik ya-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

şadıysanız o kitabı da hemen bırakın: Hayatın sonsuz karmaşıklığını kullanışlı bir çerçeveye indirgemek okurların değil yazarın işidir. Bir düzine faktör kullanmanın, bu iki uç arasında kabul edilebilir bir tasarruf olduğunu düşünüyorum: dünyayı anlamak bir yana kirli çamaşırların izini sürmek için kullanışlı bir liste oluşturacak denli detaylara bile girmeden, yalnızca gerçekliğin büyük bölümünü açıklamaya yeterli seviyede ayrıntılarla dolu bir düzine faktör.

Bu giriş bölümünü üç çift ayrı bölüm izleyecek. Bu çiftlerin her biri farklı bir ulusal kriz türü hakkında olacak. İlkinde ani bir yükselişle patlak veren, başka bir ülkeden gelen şoklarla harekete geçen, iki ülkedeki (Finlandiya ve Japonya) krizler işlenecek. İkincisinde de aniden patlak veren ama iç patlamalardan kaynaklanan (Şili ve Endonezya) krizler ele alınacak. Sonuncuda ise, bir anda patlak vermeyen ama bunun yerine İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı baskılar sonucunda aşamalı olarak ortaya çıkan krizler (Almanya ve Avustralya) anlatılacak.

Finlandiya'nın krizi (Bölüm 2) Sovyetler Birliği'nin 30 Kasım 1939'da Finlandiya'ya yoğun saldırısıyla patlak verdi. Sonrasındaki Kış Savaşı'nda Finlandiya tüm müttefikleri tarafından terk edildi ve ağır kayıplar verdi ancak yine de nüfusu Finlandiya'nın kırk misli olan Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlığını korumayı başardı. Bundan yirmi yıl sonra Finlandiya'da bir yaz geçirdim. Kış Savaşı'nın gazileri, dulları ve yetimleri tarafından ağırlandım. Savaşın mirası, bariz bir tercihli değişimdi. Bu değişim Finlandiya'yı öngörülemeyen bir mozaiğe, karşıt elemanların bir karışımına dönüştürdü: fakirleşmiş tutucu dev Sovyet diktatörlüğünün güvenini kazanmak için elinden gelen her şeyi yapmaya dayalı bir dış politika izleyen zengin bir mini liberal demokrasi. O politika utanç verici olarak değerlendiriliyor ve benimsenmesinin ardın-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

daki tarihsel sebepleri anlayamayan diğer insanlar tarafından "Finlandiyalaşma" adı altında hor görülüyordu. Finlandiya'da geçirdiğim yazın en yoğun anlarından biri, bir Kış Savaşı gazisine buna benzer görüşleri cahilce aktardığım andı. Bana, Finlerin diğer ulusla tarafından yalnız bırakılmaktan öğrenmiş olduğu acı dersleri gayet nazik bir dille anlattı.

Dış bir etkenden kaynaklanan iki krizden diğeri, Japonya'yı içeriyor. Japonya'nın uzun soluklu dış dünyadan izolasyon politikası, Amerikan savaş gemilerinin bir anlaşma ve ABD gemileri ve denizcileri için haklar talep ederek Tokyo Körfezi'ne yanaştığı 8 Temmuz 1853'te sona erdi (Bölüm 3). Bunun sonucunda Japonya'nın eski yönetim sistemi yıkıldı, geniş ölçekli radikal bir değişim programı gayet bilinçli bir şekilde benimsendi ve bugün Japonya'nın dünyanın en önde gelen zengin sanayileşmiş ulusu olmasını sağlayan çok sayıda geleneksel özelliğin korunmasını öngören yeni ve gayet bilinçli bir program gündeme getirildi. ABD donanmasının gelişinin ardından Meiji Dönemi olarak anılan onlarca yıl içinde görülen Japonya'nın dönüşümü, kişisel krizleri etkileyen çok sayıda faktörün ulusal düzeyde de görüldüğünü çarpıcı bir şekilde gözler önüne seriyor. Meiji Japonyası'nın karar alma süreçleri ve sonucunda elde edilen askerî başarılar, Japonya'nın neden 1930'larda, İkinci Dünya Savaşı'nda askerî alanda yenilmesine yol açan farklı kararlar aldığını anlamamıza da yardımcı oluyor.

Bölüm 4 Şili'yi işliyor. Şili, yurttaşlar arasında siyasal uzlaşmayı bitiren iç patlamalardan kaynaklanan krizleri ele aldığımız ülkelerden ilkidir. 11 Eylül 1973'te, yıllar süren siyasal açmazlardan sonra, Şili'nin Başkan Allende tarafından yönetilen demokratik hükümeti askerî bir darbeyle alaşağı edildi. Darbenin başındaki General Pinochet yaklaşık on yedi yıl iktidarda kaldı. Ne darbenin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kendisi ne de Pinochet hükümetinin sadist işkence metotlarında çığır açması, darbeden önce birkaç yıllığına Şili'de yaşadığım dönemde Şilili arkadaşlarım tarafından asla öngörülmemişti. Hatta bana Şili'nin diğer Güney Amerika ülkelerinin aksine uzun demokratik geleneklerinden gurur duyduklarını söylüyorlardı. Bugün Şili, yine Güney Amerika'nın demokratik öncülerinden biridir fakat tercihli değişimler yaşamış ve Allende ile Pinochet'nin modellerini birbirine entegre etmiştir. Bu kitapla ilgili yorum yapan ABD'li arkadaşlarımın gözünde bu Şili bölümü, bir demokrasinin sadist bir diktatörlüğe inanılmaz bir hız ve bütünlükle dönüşmesi sebebiyle en ürkütücü bölümü oldu.

Şili hakkındaki bu bölümün bir benzeri Endonezya hakkındaki Bölüm 5'te ele alınmaktadır. Endonezya yurttaşları arasındaki siyasal açmazlar da 1 Ekim 1965 tarihinde bir darbe girişimiyle sonuçlandı. Darbe sonrasında Şili'deki durumun tam aksi bir durum ortaya çıktı: Bir karşı darbe, darbe girişimini desteklediği düşünülen kesimlerin toplu katliamına girişti. Endonezya, bu kitapta tartışılan tüm diğer uluslardan çok farklı bir düzlemde yer alıyor: Endonezya burada yer alan yedi ulusun en yoksulu, en az sanayileşen toplumu ve en az Batılılaşmış olanıdır. Ayrıca en yeni ulusal kimliğe sahip olanıdır. Bu kimlik, benim de orada bulunduğum son kırk yıl içinde şekillendi.

Sonraki iki bölüm (Bölüm 6 ve 7), bir patlamayla değil de görünüşte aşamalı olarak oluşan Alman ve Avustralya krizlerini ele alıyor. Bazı okurlar, "kriz" ya da "yükseliş" terimlerini bu tür aşamalı gelişimler için kullanmakta tereddüt edebilirler. Ancak farklı bir terim tercih edilecek olsa bile, daha ani geçişleri tartışmak için kullandığım çerçeveyi bunlar için de kullanmayı faydalı buluyorum zira bu örneklerde de aynı tercihli değişim meselesi söz konusudur ve sonuçları da aynı faktörler etkiliyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yine "patlamaya hazır krizler" ile "aşamalı değişim" arasındaki farkı, net ifadeler yerine keyfî olarak tanımlamak gerekiyor: Bunlar aslında birbirlerinin özelliklerini içinde barındırıyor. Şili darbesinde olduğu gibi, bariz seviyede ani geçiş örneklerinde bile onlarca yıl boyunca biriken gerilim darbeye yol açmış oluyor ve bunu da aşamalı değişimler izliyor. Bölüm 6 ve 7'deki krizleri "görünüşte" aşamalı olarak niteliyorum çünkü aslında savaş sonrası Almanya'nın krizi bu kitapta tartışılan tüm ülkelere kıyasla en travmatik yıkımla birlikte başladı. Almanya 8 Mayıs 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nda teslim olduğu tarih itibarıyla mahvolmuş durumdaydı. Benzer şekilde savaş sonrası Avustralya'nın krizi de aşamalı olarak ortaya çıktı aslında ama üç aydan daha kısa bir sürede alınan üç şok edici askerî yenilgiyle başlamıştı.

Aşamalı olarak ortaya çıkan kriz örneklerinden ilki, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'dır (Bölüm 6). Bu ülke, eş zamanlı olarak Nazi döneminden kalan sorunlarla, toplumdaki hiyerarşik örgütlenme hakkındaki anlaşmazlıklarla ve Batı ve Doğu Almanya arasındaki siyasal bölünme travmasıyla karşı karşıya kaldı. Karşılaştırmalı çerçevemde, savaş sonrası Almanya'da kriz çözümünün kendine özgü nitelikleri arasında kuşaklar arası şiddetli çatışmalar, güçlü jeopolitik sınırlamalar ve Almanların savaş zamanı zalimliklerine maruz kalan uluslarla uzlaşma süreci yer alıyor.

Bu alandaki diğer örnek Avustralya'dır (Bölüm 7). Benim de ziyarete gittiğim bu ülke, elli beş yıllık süre içinde ulusal kimliğini yeniden şekillendirdi. 1964'te ilk kez gittiğimde Avustralya Pasifik Okyanusu'nda uzak bir Britanya toprağı gibi görünüyordu, kimlik konusunda hâlâ Britanya'ya özeniyordu ve hâlen Avrupalı olmayan göçmenleri sınırlayan ya da dışlayan bir Beyaz Avustralya politikası izliyordu. Ne var ki Avustralya, bir kimlik krizi yaşıyordu çünkü o beyaz ve Britanyalı kimliği Avustralya'nın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

coğrafi konumu, dış politika ihtiyaçları, savunma stratejisi, ekonomisi ve nüfus yapısıyla giderek daha da çelişiyordu. Bugün Avustralya'nın ticaret ve politikası Asya'ya yönelmiş durumda, Avustralya sokakları ve üniversite kampüsleri Asyalılarla dolup taşıyor ve Avustralya seçmenleri, İngiltere kraliçesinin Avustralya'nın devlet başkanı sıfatını kaldırmak için düzenlenen bir referandumda kıl payı yenildiler. Öte yandan Meiji Japonyası ve Finlandiya'da olduğu gibi, bu değişimler de tercihliydi: Avustralya hâlâ parlamenter bir demokrasi, ulusal dili hâlâ İngilizce ve Avustralyalıların büyük çoğunluğu hâlâ aileden Britanyalı.

Şimdiye değin tartışılan tüm bu ulusal krizler oldukça iyi biliniyor ve çözüldüler (en azından çözüm süreci uzun zamandır devam ediyor). Sonuçları da değerlendirilmek üzere önümüzde duruyor. Son dört bölüm, sonuçları henüz bilinmeyen bugünkü ve geleceğin krizlerini tanımlıyor. Bu bölüme, Bölüm 3'ün de konusu olan Japonya ile başlıyorum (Bölüm 8). Japonya bugün sayısız köklü problemle karşı karşıya. Bunların bazıları Japon halkı ve hükümeti tarafından iyi biliniyor ve kabul ediliyor, bazıları ise Japonların büyük bölümü tarafından bilinmiyor ya da büyük oranda inkâr ediliyor. Günümüzde bu problemler çözülme aşamasında değil: Japonya'nın geleceği gerçek manada kendi halkının elinde. Meiji Japonyası'nın cesurca ve başarıyla krizleri nasıl aştığına ilişkin anılar, modern Japonya'nın da başarılı olmasını sağlayabilecek mi?

Sonraki iki bölüm (Bölüm 9 ve 10) kendi ülkemle, ABD ile ilgili. Amerikan demokrasisi ile Amerikan gücünü önümüzdeki on yılda, Şili'de görüldüğü gibi, aşındırma potansiyeline sahip dört mevcut krizi anlatıyorum. Hiç şüphesiz, bunları ben keşfetmedim: Dördüyle de ilgili Amerikalılar arasında açık tartışmalar sürüyor ve bugün ABD'de bir kriz algısı oldukça yaygın. Bana öyle

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

geliyor ki dört problemin hepsi şu anda çözüm sürecinde değil, aksine giderek de derinleşiyor. Öbür yandan Meiji Japonyası gibi ABD'nin de başta uzun ve acılarla dolu iç savaş ile politik izolasyon halinden aniden İkinci Dünya Savaşı'na çekilmek suretiyle yaşadığı krizlere karşı mücadelesinin yaşattığı bir hafızası var. Bu anılar bugün ülkemin başarılı olmasına yardımcı olabilir mi?

Son olarak bütün dünya geliyor (Bölüm 11). Dünyaya ilişkin sonsuz bir problemler listesi çıkarmak mümkün ancak ben mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde önümüzdeki on yıllar içinde dünya çapında yaşam standartlarını düşüreceğini düşündüğüm dört probleme odaklanıyorum. Uzun ulusal kimlik, özyönetim ve başarılı kolektif eylem tarihleri olan ABD ve Japonya'nın aksine dünyanın böyle bir tarihi yok. Bize esin kaynağı olabilecek bu tür anıların yokluğunda, tarihte ilk kez dünya çapında ölümcül olabilecek problemlerle karşı karşıya olduğumuz bu dönemde dünya başarılı olacak mı?

Bu kitap, yedi ulus ve dünya hakkındaki çalışmamızı bir düzine faktör ışığında inceleyen bir son sözle kapanıyor. Ulusların, onları büyük değişimlere zorlayacak krizlere ihtiyacı olup olmadığını soruyorum. Örneğin kısa süreli psikoterapiyi dönüştürmek için Cocoanut Grove yangını şokunun yaşanması gerekmişti: Uluslar, bir Cocoanut Grove şoku olmadan kendilerini dönüştürmeye karar verebilirler mi? Liderlerin tarihte belirleyici etkilerinin olup olmadığını değerlendiriyorum. Gelecekteki çalışmalar için doğrultular öneriyorum ve tarihi incelerken gerçekçi seviyede kazanılabilecek derslerden bahsediyorum. Halk, hatta sadece halkın liderleri bile geçmiş krizlerden ders almayı seçse geçmişi anlamak bize günümüzün ve geleceğin krizlerini yenmekte yardımcı olabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISIM 1

BİREYLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÖLÜM 1

KİŞİSEL KRİZLER

Kişisel bir kriz ■ Yörüngeler ■ Krizlerle başa çıkmak ■ Sonuçlarla ilişkili faktörler ■ Ulusal krizler

Meslek hayatımın en ciddi krizini, yirmi bir yaşımda yaşadım. Eğitimli bir anne babanın en büyük çocuğu olarak Boston'da büyüdüm. Babam Harvard'da profesör, annem dilbilimci, piyanist ve öğretmendi. İkisi de beni öğrenme aşkıyla doldurdu. Harikulade bir ortaokula (Roxbury Latin Okulu), ardından mükemmel bir üniversiteye (Harvard Üniversitesi'ne) gittim. Okulda parladım, tüm derslerimde başarılı oldum, daha üniversitedeyken iki laboratuvar araştırma projesi tamamlayıp yayımladım ve sınıf birincisi olarak mezun oldum. Hekim babamdan ve lisans dönemi araştırmalarının mutlu mesut tecrübelerinden etkilenerek fizyoloji biliminde doktora yapmaya karar verdim. Lisansüstü eğitimi için Eylül 1958'de İngiltere'ye Cambridge Üniversitesi'ne gittim. Bu okul o dönemde fizyolojide dünya lideriydi. Cambridge'e gitmemin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

diğer sebepleri arasında, ilk kez evden uzakta yaşama, Avrupa'yı dolaşma ve yabancı dil öğrenme fırsatları da vardı. Bu dillerin altısını kitaplardan öğrendim.

İngiltere'deki lisansüstü eğitiminin benim için Roxbury Latin ve Harvard'daki derslerden veya lisans eğitimimdeki laboratuvar tecrübelerimden katbekat zor olduğunu kısa zamanda anladım. Cambridge'deki doktora danışmanım, laboratuvarını ve ofisini de paylaştığım, elektrikli yılan balıklarından elektrik elde etme üzerine çalışan mükemmel bir fizyologdu. Benden yılan balıklarının elektrik üreten organlarında yüklü partiküllerin (sodyum ve potasyum iyonları) hareketlerini ölçmemi istiyordu. Bunun için gerekli ekipmanları tasarlamam gerekiyordu. Ne var ki el becerisi konusunda hep çok kötüydüm. Lisede basit bir radyo yapma ödevini dahi yardım almadan beceremememiştim. Yılan balıklarının organlarını çalışmak için bir oda tasarlamak konusunda kesinlikle bir fikrim yoktu. Elektrikle ilgili açık ara karmaşık bir görevi ise asla başaramazdım.

Cambridge'e Harvard Üniversitesi'ndeki araştırma danışmanımın ısrarlı tavsiyeleriyle gelmiştim. Ancak artık gerçek bir hayal kırıklığı olduğum konusunda Cambridge'deki danışmanımla aynı fikirdeydim. Araştırma yardımcısı olarak ona bir faydam dokunmayacaktı. Beni kendime ait ayrı bir laboratuvara gönderdi. Burada kendim için bir araştırma projesi bulabilirdim.

Teknolojik kabiliyetsizliğime uyacak en iyi projeyi bulmaya çalışırken kese şeklinde bir organ olan safra kesesiyle sodyum ve su taşıma üzerine çalışma fikrine kapıldım. Gerekli teknoloji oldukça basitti: Sıvıyla dolu bir balık safra kesesini her on dakikada bir hassas bir teraziye koy ve safra kesesindeki suyun ağırlığını ölç. Bunu ben bile yapabilirdim! Safra kesesinin kendisi o kadar önemli değil fakat böbrekler ve bağırsaklar gibi çok daha önemli

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

organları içeren epitelyum adlı bir doku sınıfına ait. 1959'da safra kesesi gibi iyon ve su taşıdığı bilinen tüm epitelyum dokuları, yüklü iyonların taşınmasıyla ilişkili olarak gerilim üretiyordu. Ne var ki ne zaman safra kesesindeki bir gerilimi ölçmeye kalksam, sonuç sıfır çıkıyordu. O günlerde, bunun anlamı safra kesesinde bulunması olası bir gerilimi tespit etmeye yeterli olacak basit teknolojiyi bilmediğim ya da dokuyu bir şekilde öldürerek işlemez hale getirdiğimdi. İki durumda da bir laboratuvar fizyoloğu olarak yeniden çuvallamış oluyordum.

Haziran 1959'da Cambridge'deki ilk Uluslararası Biyofizik Topluluğu kongresine katıldığımda moralsizliğim iyiden iyiye arttı. Dünya çapından yüzlerce bilim insanı araştırmalarının sunumunu yapıyordu. Benim ise sunabileceğim tek bir sonucum bile yoktu. Kendimi değersiz hissediyordum. Daima sınıfın en iyi öğrencisi olmuştum ama şimdi hiç kimseydim.

Bir bilimsel araştırma kariyeri yapmak konusunda felsefi şüphelere kapılmaya başladım. Thoreau'nun meşhur *Walden Gölü: Ormanda Yaşam* kitabını tekrar tekrar okudum. Orada kendim için bulduğum mesaj karşısında dehşete kapıldım: Bilim yapmanın ardındaki gerçek neden, kişinin diğer bilim insanlarına kendini kabul ettirme çabasıydı. (Evet, bu gerçekten birçok bilim insanı için büyük bir neden!) Ancak Thoreau ikna edici yollarla bu tür nedenlerin boş hileler olduğunu anlatıyordu. *Walden Gölü: Ormanda Yaşam*'ın temel mesajı şuydu: Hayatımda ne yapmak istediğimi bulmalı ve başkaları tarafından kabul edilme takıntısından kurtulmalıydım. Thoreau, Cambridge'de bilimsel araştırmalara devam etme konusundaki şüphelerimi güçlendirdi. Bir karar vakti yaklaşıyordu: Yaz sonunda lisansüstü eğitimimin ikinci yılı başlayacaktı ve ben devam etmek istiyorsam yeniden kayıt yaptırmalıydım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Haziran sonunda bir aylığına Finlandiya'ya gittim. Bu harikulade ve etkileyici tecrübeyi bir sonraki kısımda anlatacağım. Finlandiya'da ilk kez bir dil öğrenme tecrübesi edindim. O zor ve güzel Fin dilini kitaplardan değil, insanları dinleyerek ve onlarla konuşarak öğrendim. Bu dili sevmiştim. Fizyoloji araştırmalarım ne kadar üzücü ve başarısızsa, bu tecrübe de o kadar mutluluk verici ve başarılıydı.

Finlandiya'daki bir ayın sonunda bilim alanında ve hatta herhangi bir akademik disiplinde kariyer yapma planlarını bırakmayı ciddi ciddi düşünmeye başladım. Bunun yerine İsviçre'ye gidip dillere olan sevgimin ve yeteneğimin tadını çıkarmayı ve Birleşmiş Milletler'de simultane tercüman olmayı düşünüyordum. Bunun anlamı, kendim için hayal ettiğim ve babamdan örnek aldığım araştırma, yaratıcı düşünce ve akademik ün hayallerine sırt çevirmekti. Bir tercüman olarak iyi para kazanmayacaktım. Ancak en azından sevdiğim ve iyi olduğum –o zamanlar bana öyle görünen– bir şeyi yapıyor olacaktım.

Finlandiya dönüşü, Paris'te bir haftalığına ailemle (bir senedir görmemiştim) buluştuğumda yaşadığım kriz patlak verdi. Onlara araştırma kariyeri peşinde koşma hakkındaki pratik ve felsefi kuşkularımı ve tercüman olma planlarımı anlattım. Kafa karışıklığıma ve sefilliğime tanık olmak ailemi yıkmış olmalı. Eksik olmasınlar, beni dinlediler ve yapmam gerekenin ne olduğunu söylemeye yeltenmediler.

Ailem ve ben bir sabah Paris'te bir bankta otururken bir kez daha bilim kariyerini bırakıp bırakmamam konusu açılınca kriz durumum bir çözüme ulaştı. Sonunda, babam hiç baskı yapmadan bana bir öneride bulundu. Evet, görüyordu, bilimsel bir araştırma kariyeri konusunda kuşkularım vardı. Ancak daha eğitimimin ilk yılındaydım ve safra kesesi üzerinde sadece birkaç ay çalış-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mıştım. Planlı bir yaşam boyu kariyeri bırakmak için gerçekten fazla erken değil miydi? Neden Cambridge'e dönüp şansımı bir kez daha denemiyor ve yarım senemi daha safra kesesi araştırma problemlerini çözmeye ayırmıyordum? Bu sefer de işe yaramazsa 1960 ilkbaharında yine bırakabilirdim. Şu anda dönüşü olmayan bir karar almak zorunda değildim.

Babamın önerisi, boğulmak üzere olan birine atılmış can simidi gibi geldi. İyi bir sebeple (yarım sene daha denemek için) büyük kararı erteleyebilirdim. Bunda utanılacak bir şey yoktu. Karar beni geri dönülemez şekilde bir bilimsel araştırma kariyerine mahkûm etmiyordu. Bir dönem sonra hâlâ simultane tercüman olma seçeneğim vardı.

Olay böyle çözüldü. İkinci senem için Cambridge'e döndüm. Safra kesesi araştırmama kaldığım yerden devam ettim. Sonsuza değin şükran duyacağım iki fizyoloji akademisyeni safra kesesi araştırmamdaki teknolojik problemleri çözmekte bana yardımcı oldu. Biri, özellikle safra kesesindeki gerilimleri ölçme metodumun kesinlikle yeterli olduğunu anlamama yardım etti: Safra kesesi uygun koşullar altında ölçebileceğim ("difüzyon potansiyelleri" ve "akış potansiyelleri") gerilimler üretiyordu. Ancak iyon ve su taşırken gerilim üretmiyordu çünkü (o dönemde bilinen haliyle epitelyum taşırken) pozitif ve negatif iyonları eşit miktarda taşıyordu; yani sıfır net yük taşıyor ve sıfır taşıma gerilimi üretiyordu.

Safra kesesi sonuçlarım diğer fizyologları ilgilendirmeye ve beni bile heyecanlandırmaya başladı. Safra kesesi deneylerim başarılı olunca diğer bilim insanları tarafından tanınma zafiyeti hakkındaki kapsamlı felsefi kuşkularım yok oldu. Cambridge'de dört yıl kaldım, doktoramı tamamladım, ABD'ye döndüm, iyi üniversite işleri alıp araştırma ve (önce Harvard'da, sonra UCLA'de) fizyoloji hocalığı yapmaya başladım; çok başarılı bir fizyolog oldum.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu benim, genel türden bir kişisel kriz olarak ilk büyük mesleki krizimdi. Elbette son krizim değildi. Sonradan 1980 ve 2000 civarlarında araştırmalarımın doğrultusundaki değişimler hakkında iki orta ölçekli kriz yaşadım. Önümde hâlâ ilk kez evlenme ve (yedi buçuk yıl sonra) boşanma gibi iki ciddi kişisel kriz vardı. İlk mesleki krizim özellikleri bakımından benim için benzersizdi: Dünya tarihinde herhangi birinin safra kesesi fizyoloji araştırmalarını, simultane tercüman olmak için bırakmakla ilgili bir kararla boğuşmuş olabileceğini hiç sanmıyorum. Öbür yandan, göreceğimiz gibi, 1959 krizimin ortaya sürdüğü geniş sorunlar genel olarak kişisel krizlerim için tamamen tipikti.

Bu kitabın neredeyse tüm okurları, benim 1959'da yaşadığım gibi, kişisel bir "krize" neden olan bir yükseliş yaşamıştır ya da yaşayacaktır. Krizin ortasındayken "krizi" tanımlayan akademik sorular hakkında düşünmek için bir ara vermiyorsunuz. Bir krizin ortasında olduğunuzu *biliyorsunuz*. Daha sonra, kriz geçtiğinde ve ona ilişkin düşünme vakti bulduğunuzda onu geriye dönük olarak kendinizi her zamanki başa çıkma ve problem çözme metotlarınızla aşılamayacak gibi görünen önemli bir duvarla karşı karşıya bulduğunuz bir durum olarak tanımlayabiliyorsunuz. Yeni başa çıkma metotları geliştirmek için çabalıyorsunuz. Benim yaptığım gibi, kimliğinizi, değerlerinizi ve dünyaya bakış açınızı sorguluyorsunuz.

Hiç şüphesiz, kişisel krizlerin farklı şekillerde ve farklı sebeplerden ortaya çıktığını ve farklı yörüngeler izlediğini görmüşsünüzdür. Bazıları, –sevilen birinin ani ölümü veya hiç uyarılmadan işten kovulma ya da ciddi bir kaza veya bir doğal afet gibi– tek bir beklenmedik şok halinde gelir. Nihai kayıplar, sadece kaybın

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kendisinin pratik sonuçları (örneğin artık bir eşinizin olmayışı) yüzünden değil, aynı zamanda duygusal acı ve dünyanın adil bir yer olduğu inancının yediği darbe nedeniyle de bir krize zemin hazırlayabilir. Cocoanut Grove yangınının kurbanlarının akrabaları ve yakın arkadaşları için durum buydu. Diğer krizler, patlayana değin yavaş yavaş büyüyen bir problem –bir evliliğin bozulması, kişinin kendisinde ya da sevdiği birinde kronik bir hastalığın ortaya çıkması veya parayla ya da kariyerle ilişkili bir problem– şeklinde olur. Ergenlik, orta yaş, emeklilik ve yaşlılık gibi önemli geçişlerde ortaya çıkmaya meyilli gelişimsel krizler de vardır. Örneğin, bir orta yaş krizinde en iyi yıllarınızın geride kaldığını hissedebilir ve hayatınızın geri kalanı için tatmin edici hedefler belirlemeye çalışırsınız.

Bunlar, farklı kişisel kriz türleridir. Bunların en yaygın sebepleri arasında ilişki problemleri yer alır: boşanma, yakın bir ilişkinin bitişi ya da sizi veya partnerinizi devam eden ilişkiyi sorgulamaya yönelten derin bir memnuniyetsizlik. Boşanma insanların genelde kendilerine şu soruları sormalarına neden olur: Neyi yanlış yaptım? Neden beni terk etmek istiyor? Neden böyle kötü bir tercih yaptım? Bir sonrakinde neyi farklı yapabilirim? Benim için bir sonraki sefer diye bir şey olacak mı? Bana en yakın olan ve kendi seçtiğim kişiyle ilişkimde bile başarılı olamadıysam benden bir şey olur mu?

İlişki problemlerinin dışında, kişisel krizlerin diğer sıkça görülen sebepleri arasında sevilen kişilerin hastalığı ve ölümü, kişinin sağlığı, kariyeri ya da finansal durumunun bozulması yer alır. Dinle ilgili krizler de vardır: Hayatı boyunca bir inanca bağlı kalmış kişiler birden kendilerini kuşku içinde bulabilir ya da (tam tersi) inanmayan kişiler bir dine sürüklenebilir. Ancak sebebi ne olursa olsun, tüm bu kriz tiplerinin ortak noktası, kişinin hayata

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bakış açısındaki önemli bir şeylerin işe yaramadığı ve yeni bir bakış açısı bulmak zorunda olduğu hissidir.

Benim kişisel krizlere yönelik ilgim, pek çok kişi gibi, başta kendi yaşadığım veya arkadaşlarımın ya da akrabalarımın içine düştüğü krizlerden kaynaklandı. Benim açımdan, o kişisel ilgi, klinik psikolog olan karım Marie'nin kariyeri nedeniyle iyiden iyiye alevlendi. Evliliğimizin ilk yılında Marie bir toplum akıl sağlığı merkezinde eğitim veriyordu. Burada kriz içindeki kişilere kısa süreli psikoterapi sağlanıyordu. İnsanlar kendi başlarına çözemedikleri büyük bir zorlukla karşı karşıya kaldıkları bir kriz anında bu kliniği ziyaret ediyor ya da telefonla arıyorlardı. Kapı açıldığında ya da klinik resepsiyonunun telefonu çaldığında ve yeni hasta içeriye girdiğinde veya konuşmaya başladığında danışman o kişinin ne tür bir sorunu olduğunu önceden bilmiyordu. Öte yandan tüm önceki hastalar gibi onun da yerleşik başa çıkma metotlarının artık yeterli olmadığını kabul ettiği akut bir kişisel kriz içinde olduğunu biliyordu.

Kriz terapisi sunan sağlık merkezlerindeki danışma seanslarının sonuçları çok farklıdır. En kötü vakalarda, bazı hastalar intihara yeltenir ya da intihar eder. Diğerleri, kendilerinde işe yarayan yeni bir başa çıkma metodu bulamaz: Eski alışkanlıklarına döner ve çektikleri sıkıntı, acı ve öfkeyle yaralı halde kalır. En iyi vakalarda ise, hasta yeni ve daha iyi bir başa çıkma metodu keşfeder ve krizden güçlenmiş halde çıkar. Bu sonuçları en iyi tanımlayan örnek Çince "kriz" kelimesinin yazılı halidir. "Wei-ji" iki karakterden oluşur: "Wei" karakteri "tehlike" anlamına gelirken "ji" karakteri "önemli olay, önemli nokta, fırsat" demektir. Alman filozof Nietzsche de şu cümlede benzer bir fikri dile getirir: "Bizi öldürmeyen şey güçlendirir." Winston Churchill'in de benzer bir sözü vardır: "İyi bir krizi asla boşa harcama!"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Akut bir kişisel kriz anındaki kişilere yardım edenlerin sıkça gözlemlediği şey, yaklaşık altı haftalık bir zaman aralığında illaki bir şeylerin olduğudur. O kısa geçiş döneminde bağlı olduğumuz inançları sorgularız ve eski uzun görece istikrar dönemine kıyasla kişisel değişime çok daha açık oluruz. Çok daha uzun sürelerle acı, keder içinde kalabilir ya da işsiz veya öfkeli olabiliriz ancak *birtakım* başa çıkma yolları olmadan bundan daha uzun süre yaşayamayız. Altı hafta gibi bir süre içinde ya başarılı olacak yeni bir başa çıkma yolu bulmaya başlarız ya da yeni bir başarısız başa çıkma yoluna sapar veya eski bozuk yöntemlerimize geri döneriz.

Elbette akut krizlerle ilgili bu gözlemler, hayatlarımızın aşırı basitleştirilmiş şu modele göre devam edeceği anlamına gelmiyor: (i) Şok yaşa, altı hafta sonraya alarm kur; (ii) eski başa çıkma metotlarının işe yaramadığını kabul et; (iii) yeni başa çıkma metotları bul; (iv) alarm çalsın: ya vazgeç ve geri dön ya da başar/kriz çözülsün/sonsuza kadar mutlu yaşa. Hayır: Hayattaki birçok değişim, aksine, akut bir süreç olmadan aşamalı gerçekleşir. Devam eden veya büyüyen problemleri henüz krize dönüşmeden ve üzerimize çökmeden tespit etmeyi ve çözmeyi başarırız. Akut bir evre içeren krizler bile uzun ve yavaş bir yeniden inşa sürecine dönüşebilir. Özellikle, ilk mutsuzluk patlamasının ve bir çözümün pırıltılarının akut olabileceği ve yeni bir çözümün yıllar alabileceği orta yaş krizleri için bu geçerlidir. Bir krizin çözümü sonsuza değin de sürmeyebilir. Örneğin, ciddi bir anlaşmazlığı çözen ve boşanmaktan kurtulan bir çift, sonradan bir kez daha anlaşmazlığa düşebilir ve aynı problemi ya da bir benzerini tekrar gündeme almak zorunda kalabilir. Bir kriz türüyle boğuşmuş biri nihayetinde yeni bir problemle karşılaşarak, bende olduğu gibi, yeni bir krizle yüzleşebilir. Öbür yandan bu durumlar da, pek

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çoğumuzun bu krizlerden biraz önce tarif ettiğime yakın bir yol üzerinden geçtiğimiz gerçeğini değiştirmez.

Bir terapist krizdeki biriyle nasıl ilgilenir? Açık ki geleneksel uzun vadeli psikoterapi metotları, yani mevcut problemlerin köklerini anlamak için çocukluk tecrübelerine odaklanan metotlar, fazla yavaş ilerledikleri için kriz anında uygun değildir. Bunun yerine, kriz terapisi anlık krizin kendisine odaklanır. Bu metotlar Cocoanut Grove yangınının hemen ardından psikiyatrist Erich Lindemann tarafından kullanılmıştı. O sırada Boston hastaneleri hem yüzlerce yaralı ve ölmekte olan insanın hayatını kurtarmak gibi tıbbi bir görevle hem de çok daha fazla sayıdaki kazazede, akraba ve arkadaşın içine düştüğü acı ve suçluluk duygularıyla başa çıkmak için psikolojik bir görevle meşguldü. Bu perişan insanlar kendilerine dünyanın neden böyle bir şeyin olmasına izin verdiğini ve neden sevdikleri yanma, ezilme ya da boğulma gibi sebeplerden korkunç bir ölümle karşılaşmışken kendilerinin hâlâ hayatta olduğunu sorup duruyorlardı. Örneğin, artık ölmüş olan karısını en başta Cocoanut Grove'a getirdiği için suçluluk duyan bir koca, karısının yanına gitmek için bir pencereden atlamıştı. Bir yandan cerrahlar yanmış kurbanları kurtarmaya çalışırken öbür yandan terapistler yangının psikolojik kurbanlarına nasıl yardım edebilirdi? Cocoanut Grove yangınının psikoterapi açısından yarattığı kriz buydu. Yangın, kriz terapisinin doğumunu müjdeliyordu.

Travma yaşayan bir sürü insana yardım etme çabası içindeki Lindemann bugün "kriz terapisi" olarak adlandırılan ve kısa zaman içinde Cocoanut Grove felaketinden yukarıda bahsettiğim diğer akut kriz türlerine doğru genişleyen yaklaşımı geliştirmeye

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranter.org

başladı. 1942'den sonra diğer terapistler kriz terapisi metotlarını keşfetmeye devam ettiler. Bugün bu terapi türü Marie'nin eğitim verdiğine benzer pek çok klinikte uygulanıyor ve öğretiliyor. Şu an aldığı haliyle kriz terapisinin başlıca özelliği *kısa süreli* olmasıdır. Bir krizin yaklaşık akut süresine yayılacak şekilde, haftalık aralıklarla yarım düzine kadar seans gerçekleştiriliyor.

Tipik olarak, kişi ilk kriz durumuna girdiğinde hayatındaki her şeyin yanlış gittiği hissine boğulur. Kişi bu şekilde kaldığı sürece bir anda tek bir şeyle mücadele ederek ilerleme sağlamak güçtür. Dolayısıyla, bir terapistin ilk seanstaki anlık hedefi –ya da kişi kendisinin tanımladığı veya arkadaşlarının yardımıyla kabullendiği bir krizle baş ediyorsa ilk adımı– "çit örme" olarak adlandırılan yolla o felç durumuyla mücadele etmektir. Bunun için, kriz esnasında gerçekten yanlış giden şeyler tanımlanır ve kişi "Burada, çitin içinde hayatımın belli problemleri var ama çitin dışındaki her şey normal ve yolunda" diyebilir. Kriz içindeki bir insan, problemi formüle etmeye ve etrafına çit örmeye başladığı andan itibaren genelde rahatlamış hisseder. Terapist bundan sonra hastanın çitin içindeki belli problemle başa çıkması için alternatif yollar bulmasına yardımcı olabilir. Hasta bunun ardından imkânsız olan topyekûn bir değişim gerekliliğine saplanıp kalmaktansa bir *tercihli değişim* sürecine girer.

İlk seansta yürütülen o çit örme meselesinin dışında, bir başka mesele daha sıkça gündeme gelir: "Neden şimdi?" sorusu. Bu sorunun uzun hali şudur: "Neden *bugün* bir kriz merkezinde yardım aramaya karar verdin ve neden daha önce değil de *şimdi* bir kriz olduğunu düşünüyorsun?" Cocoanut Grove yangını gibi tek bir beklenmedik şoktan kaynaklanan bir kriz durumunda, bu sorunun sorulması gerekmez zira şokun kendisi zaten yanıttır. Ancak patlayana değin yavaş yavaş ilerleyen bir krizde veya

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ergenlik ya da orta yaş yılları gibi uzatmalı bir evreyle ilişkili gelişimsel bir krizde, yanıt bariz değildir.

Tipik bir örnek olarak, bir kadın kriz merkezine kocasının bir ilişkisi olduğu için geldiğini söyleyebilir. Ancak daha sonra kocasının bir ilişkisi olduğunu uzun süredir bildiği ortaya çıkar. Neden kadın o ilişkiyle ilgili bugün yardım aramaya karar vermiştir? Neden bir ay ya da bir yıl önce değil? Onu harekete geçiren şey, söylenen bir söz ya da hastanın "bardağı taşıran son damla" olarak gördüğü, ilişkiyle ilgili bir detay veya hastaya geçmişindeki önemli bir şeyi hatırlatan görünüşte önemsiz bir olay olabilir. Genelde hasta o "Neden şimdi?" sorusunun yanıtını bilmez. Yanıt bulunduğunda ise, krizi anlamak konusunda bundan hem terapist hem de hasta faydalanabilir. Bir dönemdir devam eden 1959 kariyer krizim örneğinde, Ağustos 1959'un "şimdi" olmasının sebebi, ailemin ziyareti ve bir sonraki hafta Cambridge Fizyoloji Laboratuvarları'na dönüp dönmeyeceğimi onlara söyleme zorunluluğumdu.

Elbette kısa süreli kriz terapisi, kişisel krizlerle başa çıkmanın tek yolu demiyorum. Bunu tartışmamın sebebi, zaman sınırlaması olan altı seanslık kriz terapisi süreci ile ulusal krizlerle başa çıkma süreci arasındaki benzerlikler değil. İkinci süreç kısa bir zaman aralığında altı ulusal tartışmadan ibaret olamaz. Kısa süreli kriz terapisine odaklanmamın sebebi, kapsamlı bir tecrübe geçmişinden faydalanan ve gözlemlerini birbirleriyle paylaşan terapistler tarafından uygulanan bir uzmanlık alanı olmasıdır. Bu kişiler zamanlarının çoğunu birbirleriyle tartışarak ve sonuçları etkileyen faktörler hakkında makale ve kitaplar yayımlayarak geçiriyorlar. Kriz terapisi merkezindeki eğitim yılı boyunca neredeyse her hafta Marie'den bu tartışmaları dinledim. O tartışmaları ulusal

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

krizlerin sonuçları üzerindeki olası etkiler olarak incelemeye değer faktörler bulmak açısından faydalı gördüm.

Kriz terapistleri, bir bireyin bir kişisel krizi çözmekte az ya da çok başarılı olmasını sağlayan en az bir düzine faktör tanımlamışlardır (Tablo 1.1). Tedavi sürecinde veya tedaviye başlamadan önce kesinlikle kritik önemde olan üçü ya da dördüyle başlayarak bu faktörleri değerlendirelim:

Tablo 1.1 Kişisel krizlerin sonuçlarıyla ilişkili faktörler

1. Kişinin krizde olduğunu kabullenmesi
2. Kişinin bizzat bir şeyler yapma sorumluluğu olduğunu kabullenmesi
3. Kişinin çözülmesi gereken bireysel problemlerini netleştirmek için bir çitin örülmesi
4. Diğer bireyler ve gruplardan maddi ve duygusal yardım alınması
5. Problem çözümünde diğer bireylerin model alınması
6. Ego gücü
7. Dürüst özdeğerlendirme
8. Eski kişisel kriz tecrübeleri
9. Sabır
10. Esnek kişilik
11. Bireysel temel değerler
12. Kişisel kısıtlamaların olmaması

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1. Kişinin krizde olduğunu kabullenmesi. İnsanları kriz terapisine gitmeye yönlendiren budur. Böyle bir kabullenme olmadan ne kriz terapisi kliniğinde kendilerini anlatırlar ne de (kliniğe gitmedilerse) krizle kendi başlarına baş etmeye çalışırlar. "Evet bir problemim var" –bu kabul uzun bir süre alabilir– şeklinde bir kabul gerçekleşene değin, problemin çözümü için bir ilerleme sağlanamaz. 1959'daki meslek krizim uzun yıllar boyunca aralıksız okul başarılarımın ardından bir laboratuvar bilim insanı olarak başarısız olduğumu kabul etmemle başladı.

2. Kişisel sorumluluğun kabulü. Öte yandan "Bir problemim var" demek yetmez. İnsanlar genelde şöyle devam eder: "Evet var ama problemim bir başkasının hatasından kaynaklanıyor. Diğer insanlar ve dış güçler hayatımı katlanılmaz hale getiriyor." Bu türden acındırma ve kurban rolü oynama eğilimleri, insanların kişisel problemleri ele almaktan kaçınmak için kullandıkları en yaygın bahaneler arasındadır. Dolayısıyla kişi "Bir problemim var" dedikten sonra ortaya çıkan ikinci engel, kişinin o problemi çözme sorumluluğunu üstlenmesidir. "Evet, şu dış güçler ve diğer insanlar var ama onlar ben değil. Diğer insanları değiştiremem. Sadece kendimi tam olarak kontrol edebilirim. Diğer güçlerin ve insanların değişmesini istiyorsam kendi davranışlarımı ve tepkilerimi değiştirerek bu konuda bir şeyler yapmak benim görevim. Kendim bir şeyler yapmazsam, diğer insanların öyle bir anda değişecekleri falan yok."

3. Çit örme. Kişi bir krizi tanımladıktan, onu çözmek için bir şeyler yapma sorumluluğunu kabullendikten ve kendini kriz terapisi merkezine anlattıktan sonra ilk terapi seansı "çit örme" adımına, yani çözülmesi gereken problemin tespit edilip

tanımlanmasına odaklanabilir. Krizdeki bir kişi bunu yapamazsa kendini tamamen sorunlu görür ve felç olmuş gibi hisseder. Dolayısıyla önemli sorulardan biri şudur: Seninle ilgili iyi işlemeye devam eden, değişmesi gerekmeyen ve tutunabileceğin şey nedir? Neyi bırakabilir ve yeni yollarla değiştirebilirsin ve değiştirmelisin. O *tercihli değişim* meselesinin krizdeki bütün ulusların yeniden değerlendirmeleri için de önemli olduğunu göreceğiz.

4. **Diğerlerinden yardım alma**. Bir krizden başarıyla çıkmış çoğu kişi, arkadaşların yanı sıra kanser hastaları, alkolikler veya uyuşturucu bağımlıları için olanlar gibi kurumsallaşmış destek gruplarından alınan maddi ve duygusal desteğin değerini bilir. Maddi desteğin bildik örnekleri arasında, evliliği henüz bitmiş birinin evinden çıkabilmesi için ona geçici bir oda vermek; krizdeki kişinin geçici olarak sekteye uğramış problem çözme yetisinin açığını kapatmak üzere ona düşünce desteği vermek; bilgi, yeni iş, yeni arkadaşlar ve yeni çocuk bakımı çözümleri konusunda pratik destek sağlamak bulunabilir. Duygusal destek ise, iyi bir dinleyici olmak, sorunların netleştirilmesine yardım etmek ve geçici olarak umudunu ve özgüvenini kaybetmiş birine bunları geri kazanması için destek olmaktır.

Bir kriz terapisi kliniğindeki bir hasta için, o "yardım çağrısı" kaçınılmaz olarak krizin çözümünde ortaya çıkan ilk faktörler arasındadır: Hasta merkeze gelmiştir *çünkü* yardıma ihtiyacı olduğunun farkına varmıştır. Bir kriz terapisi kliniğine gelmeyen krizdeki kişiler için, yardım çağrısı daha erken, daha geç gelebilir ya da hiç gelmeyebilir: Bazı kişiler krizleri hiç destek almadan çözmeye çalışarak işleri kendileri için zorlaştırırlar. Dışarıdan bir kriz terapisi merkezine yardım çağrısına kişisel bir örnek olarak, ilk karım boşanmak istediğini bana (sonunda) ilk söyle-

diğinde sonraki birkaç gün boyunca en yakın arkadaşlarımdan dördünü çağırıp içimi onlara döktüm. Dördü de beni anladı ve acıma ortak oldu çünkü üçü bizzat boşanmıştı ve dördüncüsü de sorunlu bir evliliği zorla da olsa ayakta tutmayı başarmıştı. Benim yardım çağrım nihayetinde boşanmayı önlememiş olsa da ilişkilerimi yeniden süzgeçten geçireceğim ve nihayetinde mutlu bir ikinci evlilik yapacağım uzun sürece attığım ilk adım oldu. Yakın arkadaşlarla konuşmak, tek sorunlu insanın ben olmadığımı ve benim de nihayetinde onlar gibi mutluluğu yakalabileceğimi görmemi sağladı.

5. Diğerlerini model olarak alma. Yardım kaynağı olan insanlar aynı zamanda alternatif başa çıkma metotları açısından modeldir. Yine, bir krizle boğuşmuş pek çoğumuz gibi benzer bir krizle mücadele etmiş ve taklit etmeye çalışabileceğiniz başarılı başa çıkma yetenekleri için bir model teşkil etmiş birini tanımak büyük bir avantajdır. Bu modeller, konuşabileceğiniz ve sizinkine benzer bir problemi nasıl çözdüklerini doğrudan öğrenebileceğiniz arkadaşlarınız ya da diğer insanlardır. Öbür yandan model, kişisel olarak tanımadığınız, yaşamını ve başa çıkma metotlarını okuduğunuz veya duyduğunuz birileri de olabilir. Örneğin, bu kitabın az sayıda okuru Nelson Mandela, Eleanor Roosevelt veya Winston Churchill'i kişisel olarak tanıyor olabilir fakat bu kişilerin biyografileri veya otobiyografileri onları kişisel bir krizi çözmek için model olarak kullanan diğer insanlara fikir ve ilham vermiştir.

6. Ego gücü. Bir krizle başa çıkarken önemli olan ve kişiden kişiye değişen bir faktör, psikologların "ego gücü" olarak adlandırdığı bir şeydir. Özgüveni de kapsayan bu kavram çok

daha geniştir. Ego gücü, kendinizle ilgili bir duygunuzun, bir amaç hissinizin olduğu ve kendinizi olduğunuz gibi, onaylanmak ya da hayatta kalmak için başka insanlara ihtiyaç duymadan mağrur bir bağımsız kişi olarak kabul ettiğiniz anlamına gelir. Ego gücü güçlü duyguları tolere etmeyi, stres altında odaklanmış kalmayı, kendinizi özgürce ifade etmeyi, gerçekliği tam olarak algılamayı ve ayağı yere basan kararlar almayı başarmak anlamına gelir. Birbirleriyle bağlantılı bu nitelikler, bir kriz anında sıkça meydana gelen felç edici korkuyla başa çıkmak ve yeni çözümler keşfetmek için gereklidir. Ego gücü, özellikle sizi olduğunuz gibi kabul eden, sizden kendi hayallerini gerçekleştirmenizi beklemeyen ve gerçekte olduğunuzdan büyük ya da küçük davranmanızı istemeyen bir aileye sahipseniz çocuklukta gelişmeye başlar. Size istediğiniz her şeyi vermeyerek fakat bir yandan da istediğiniz hiçbir şeyden de mahrum bırakmayarak sıkıntıyı tolere etmeyi öğreten aileyle birlikte gelişir. Böyle bir geçmiş, kişinin krizden çıkması için yardımcı olan ego gücünü geliştirir.

7. **Dürüst özdeğerlendirme**. Bu kavramın ego gücüyle bir ilişkisi var ancak ayrı bir tanımı hak ediyor. Krizdeki bir birey açısından iyi kararlar almanın başlıca koşulu, güçlü ve zayıf yanlarınızı, çalışan ve çalışmayan taraflarınızı değerlendirmek için acı verici de olsa dürüst bir özdeğerlendirme yapmaktır. Ancak bundan sonra güçlü yanlarınızı koruyacağınız ve zayıf yanlarınızın yerine yeni başa çıkma metotları koyacağınız yolları tercihli bir şekilde değiştirebilirsiniz. Bir krizi çözerken dürüstlüğün önemi çok bariz olabilir fakat insanların genelde kendilerine karşı dürüst olmamalarının tonlarca sebebi vardır.

Dürüst özdeğerlendirme mevzusu, 1959'daki meslek krizimin başlıca açmazlarından biri olmuştu. Bir konudaki yeteneklerimi

fazla abartmış, diğer konudaki yeteneklerimi ise azımsamıştım. Fazla abartma konusunda, dillere olan sevgim beni simultane tercüman olmak için gerekli yeteneklere sahip olduğum yanılsamasına sürüklemişti. Ancak zaman içinde dil sevgisinin tek başına başarılı bir simultane tercüman olmaya yetmeyeceğini görmeye başladım. ABD'de büyüdüğüm için, on bir yaşıma kadar henüz ilk yabancı dilimi dahi öğrenmeye başlamamıştım. Yirmi üç yaşıma gelene kadar İngilizce konuşulmayan bir yerde yaşamamış ve hiçbir yabancı dilde (Almanca) akıcı konuşmaya başlamamıştım. Diğer dilleri okul hayatımda görece geç konuşmaya başladığım için bugün en iyi yabancı dillerimde bile fark edilir derecede Amerikan aksanı kullanıyorum. Ancak yetmişli yaşlarımın sonlarında, İngilizce dışında iki dil *arasında* hızla geçiş yapabilmeye başladım. Bir simultane tercüman olarak, daha sekiz yaşındayken akıcılık, aksan ve diller arasında geçiş kolaylığı elde eden İsviçreli tercümanlarla rekabet edecektim. Nihayetinde kabul etmek zorunda kaldım: Bir dilci olarak İsviçrelilerle rekabet etmeyi hayal ederek yalnızca kendimi kandırıyordum.

1959'da boğuştuğum ve yeteneklerimi azımsadığım diğer özdeğerlendirme alanı, bilimsel araştırmaydı. Teknolojik açıdan zorlu bir problemi, yani elekrikli yılan balığının organlarında gerçekleşen iyon akışlarının nasıl ölçüleceğini çözmeyi başaramayınca, konuyu fazla genelleştirmiştim. Bununla birlikte basit bir safra kesesini tartma yöntemiyle safra kesesindeki su aktarımını kusursuzca ölçebiliyordum. Altmış yıl sonra bugün bile, bilim yapmak için hâlâ en basit teknolojileri kullanıyorum. Basit teknolojilerle ele alınabilecek önemli bilimsel soruları tespit etmeyi öğrendim. Kırk yedi tuşlu uzaktan kumandalı televizyonumuzu hâlâ açamıyorum. Daha yeni aldığım iPhone'umla ancak en basit şeyleri yapabiliyorum ve bilgisayar gerektiren her işte tamamen

sekreterime ve karıma bağımlıyım. Ne zaman karmaşık teknoloji –epitelyum akım yayılımının kablolu analizi, organ iyon kanallarında gürültü analizi, çiftli kuş türlerinin dağılımının istatistiksel analizi– gerektiren bir araştırma projesi yürütmek istesem, o analizleri yapma yetisine sahip ve bana yardımcı olmak isteyen meslektaşlar bulacak kadar şanslıydım.

Dolayısıyla, neyi yapabildiğim ve neyi yapamadığım konusunda en nihayetinde dürüstçe değerlendirme yapmayı öğrendim.

8. Geçmişteki kriz tecrübeleri. Geçmişte birtakım farklı krizlerle başarıyla başa çıkma tecrübeniz olduysa bu size yeni krizi de çözme güveni verir. Ustalıkla başa çıkamadığınız eski krizlerde doğan, ne yaparsanız yapın başarılı olamazsınız duygusu artık görülmez. Geçmiş tecrübeler, yaşlılara kıyasla ergenler ve gençler için krizlerin daha travmatik olmasının ana sebebidir. Yakın bir ilişkinin bitişi her yaşta yıkıcı olabilir ancak kişinin ilk yakın ilişkisinin bitişi özellikle yıkıcıdır. Sonraki ayrılıklarda, ne kadar acı verici olursa olsun kişi benzer acıyı daha önce de yaşadığını ve atlattığını hatırlar. 1959'daki krizin benim için o kadar travmatik olmasının sebebi kısmen buydu: Hayatımın ilk akut yaşam kriziydi. Kıyaslamak gerekirse, 1980 ve 2000'deki mesleki krizlerim travmatik değildi. Nihayetinde kariyer çizgimin yönünü 1980 civarında organ fizyolojisinden evrimsel fizyolojiye, 2000 sonrasında ise fizyolojiden coğrafyaya çevirdim. Ancak o kararları almak zor olmadı zira geçmiş tecrübelerime dayanarak işlerin eninde sonunda yoluna gireceğini biliyordum.

9. Sabır. Bir başka mesele, belirsizliği tolere etme yetisi veya ilk girişimlerde değişmeyi başaramama: kısacası, sabır. Krizdeki bir insanın ilk denemede başarılı bir başa çıkma yolu bulma ihtimali

azdır. Aksine, krizi çözüp çözemeyeceğini ve çözüm yollarının kişiliğine uygun olup olmadığını görmek için birkaç deneme yapmak, nihayetinde işe yarayan bir çözüm bulmak için farklı yolları denemek gerekir. Belirsizliği veya başarısızlığı tolere edemeyen ve araştırmayı erken bırakan insanlar işlevsel bir başa çıkma yolu bulma şanslarını azaltırlar. Bu nedenle babamın Paris'te, "Neden bir dönem daha fizyoloji eğitimime devam etmiyorsun?" tavsiyesi benim için bir can simidi olmuştu. Babam, sabretmenin makul bir seçenek olduğunu göstermişti. Bu seçeneği görememiştim.

10. Esneklik. Tercihli değişim yoluyla bir krizden çıkmanın önemli unsurlarından biri, esnek bir kişiliğin katı, değişmez bir kişiliğe kıyasla sahip olduğu avantajdır. "Katılık", gidilecek sadece bir yol olduğuna ilişkin değişmez inanç anlamına gelir. Elbette, o inanç yeni yolla keşfetmenin ve kişinin eski başarısız yaklaşımını başarılı bir yeni yaklaşımla değiştirmesinin önünde bir engeldir. Katılık ya da değişmezlik, eski bir istismar veya travma geçmişinin ya da çocuğa aile normlarından sapma izni veya olanağının hiç verilmediği bir yetiştirilme biçiminin sonucu olabilir. Esneklik, kişinin yetiştirilirken kendi tercihlerini yapmasına izin verilmesinin sağladığı özgürlükten gelebilir.

Ben, yirmi altı yaşımda Yeni Gine tropik adasında yağmur ormanı kuşlarını çalışmaya başladığım gezilerin bir sonucu olarak, esnek olmayı sonradan öğrendim. Yeni Gine'de önceden yapılan detaylı planlar asla beklendiği gibi yürümez. Uçaklar, tekneler ve kara yolu araçları düzenli olarak bozulur; yerli halk ve devlet görevlileri beklendiği gibi davranmaz ve emir almayı sevmez; köprüler ve yollar geçit vermez; dağlar haritaların gösterdiği yerde olmaz ve daha pek çok şey yolunda gitmez. Yeni Gine gezilerimin her biri önceden bir şey planlayarak, Yeni Gine'ye ulaşarak, plan-

ladığım şeyin imkânsız olduğunu öğrenerek ve *esnek* davranmak, yani o anda yeni bir plan yaratmak zorunda kalarak başlamıştır. Marie ve ben sonunda çocuk yaptığımızda, Yeni Gine gezilerinin benim için babalık açısından en faydalı hazırlık olduğunu anladım zira çocuklar da öngörülmeyen davranışlar sergiler, emir almayı sevmez ve ailelerinden esneklik bekler.

11. Temel değerler. Sondan bir önceki başlık, yine ego gücüyle ilişkili ve temel değerleri, yani din ve aileye bağlılık gibi kişinin kimliğinin merkezine yerleştirdiği ve ahlaki kurallarının ve bakış açısının altında yatan inançları içeriyor. Kriz anında, tercihli değişimi benimserken çizgiyi nereye çekeceğinizi belirlemeniz gerekir. Hangi temel değerleri sabit olarak görüp değiştirmeyi reddedersiniz? Hangi noktada, "ONU değiştirmektense ölürüm daha iyi" dersiniz? Örneğin pek çok insan aile bağlarını, dini ve dürüstlüğü tartışmak bile istemez. Krizden çıkmak için ailesine ihanet etmeyi, yalan söylemeyi, dinine sırt çevirmeyi veya hırsızlık yapmayı reddeden kişilere saygı duymaya eğilimimiz vardır.

Öbür yandan, krizler önceden sabit gördüğümüz değerlerin yeniden değerlendirmeye açıldığı gri alanlar yaratabilir. Bariz bir örnek vermek gerekirse boşanma davası açan bir eş, ailesiyle olan bağını koparmaya karar vermiştir. "Çalmayacaksın" kuralını, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi toplama kamplarındaki mahkûmlar ihlal etmek zorunda kalmıştır: Kumanyalar o kadar yetersizdir ki yiyecek çalmadan hayatta kalmak imkânsız hale gelmiştir. Toplama kamplarından sağ çıkan sayısız insan dinini terk etmiştir zira kamplardaki kötülük ile bir tanrının varlığına olan inancı uzlaştıramamışlardır. Örneğin Auschwitz'den sağ çıkan İtalyan Yahudi yazar Primo Levi sonradan şöyle demiştir: "Auschwitz tecrübesi benim için zihnimde canlı tuttuğum dinî

eğitimimden geriye kalan her şeyi silip süpürdü. Auschwitz varsa Tanrı olamaz. O açmazdan çıkmanın bir yolunu bulamadım."

Dolayısıyla temel değerler krizden çıkmayı kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir. Bir yandan kişinin diğer taraflarını değiştirmeyi düşünmesini sağlayan bir güç kaynağı ve kesinlik sağlayabilir. Diğer yandan ise değişen koşullar altında yanlış oldukları ortaya çıktığında bile temel değerlere yapışıp kalmak krizden çıkmayı önleyebilir.

12. Kısıtlamaların olmaması. Sonuncu faktör, pratik problemler ve sorumluluklar tarafından kısıtlanmamış olmanın verdiği seçme özgürlüğüdür. Diğer insanlara (mesela çocuklara) karşı ağır yükümlülükleriniz varsa veya çok zor bir iş yürütüyorsanız ya da fiziksel tehlikelere sıkça maruz kalıyorsanız, yeni çözümlere ulaşmak çok zordur. Elbette bu tür yükleriniz varken krizi çözmeye çalışmak imkânsız değildir fakat bunlar karşınıza fazladan engeller çıkarır. 1959'da, hâlâ bir araştırma bilimcisi olmayı isteyip istemediğimi çözmek zorunda iken içine düştüğüm kişisel karmaşanın ortasında, pratik kısıtlamalarla boğuşmak zorunda kalmayacak denli talihliydim. Okul ücretimi ve günlük masraflarımı yıllar boyu ödeyecek bir Ulusal Bilim Vakfı bursum vardı. Cambridge Fizyoloji Bölümü beni atmakla tehdit etmiyor, herhangi bir sınavı dahi geçmemi beklemiyordu. Ayrıca –kendim dışında– hiç kimse bana bırakma baskısı yapmıyordu.

Terapistlerin bana anlattığı ya da hakkında yazdığı ve kişisel krizlerin sonuçlarını etkileyen faktörler bunlar. Ulusal krizlerin sonuçlarını anlamaya çalışan biri, Tablo 1.1'de listelenen o faktörleri nasıl kullanabilir?

Bir yandan, hiç şüphesiz, en baştan ulusların bireylerle aynı olmadığını söylemeliyiz. Ulusal krizlerde, bireysel krizlerde görülmeyen –liderlik sorunları, grup karar alımı, ulusal kurumlar gibi– pek çok sorunun ortaya çıktığını göreceğiz.

Diğer yandan, bireylerin başa çıkma mekanizmalarının, içinde büyüdükleri ve hâlihazırda yaşadıkları ulusun ve alt ulusal grupların kültüründen bağımsız olmadığı da açıktır. O kapsamlı kültürün, bireyin davranışları, hedefleri, gerçeklik algıları ve problemlerle başa çıkma tarzları gibi özellikler üzerinde büyük etkileri vardır. Nitekim bireylerin bireysel problemlerle başa çıkma biçimi ile bu bireylerden oluşan ulusların ulusal problemlerle başa çıkma biçimi arasında *birtakım* ilişkiler olması doğaldır. O ilişkiler arasında şunlar bulunur: Kişinin kendini çaresiz bir kurban olarak görmesindense kendi başına bir şeyler yapma sorumluluğunu kabul etmek için üstlendiği (hem bireyler hem uluslar için) roller; krizi tanımlama; yardım isteme ve modellerden örnek alma. Bu basit kuralları görmek oldukça kolay olsa da bireyler ile uluslar bunları can sıkıcı olacak kadar sıklıkla göz ardı etmekte veya inkâr etmektedir.

Ulusların problemlerle başa çıkma biçimleri açısından bireylere benzedikleri veya benzemedikleri yollarla ilgili bir bağlam oluşturmak için şu düşünce deneyini yapabiliriz. Dünyanın farklı yerlerinden rastgele bireyleri karşılaştırdığımızda bu bireylerin genel olarak bireysel, kültürel, coğrafi ve genetik açılardan kategorilere ayrılabilecek pek çok sebeple farklı olduğunu görürüz. Örneğin, ocak ayının herhangi bir gününde beş erkeğin üstündeki kıyafetleri karşılaştıralım: Kuzey Kutup Dairesi'nin kuzeyinden geleneksel bir İnuit, Los Angeles şehrinin bir caddesinden iki sıradan Amerikalı, New York'taki ofisinden bir Amerikalı banka müdürü, Yeni Gine'nin düzlüklerindeki tropikal yağmur orman-

larından geleneksel bir Yeni Gineli. İnuit, coğrafi nedenlerle kendisini sıcak tutan bir kapüşonlu parka giyiyordur. Üç Amerikalı parka yerine gömlek giyecektir. Yeni Ginelinin üstünde hiç kıyafet olmayacaktır. Kültürel nedenlerle, banka müdürü muhtemelen kravat takar. Los Angeles caddelerindeki iki adam kravatsız gezer. Bireysel nedenlerle, rastgele seçilen iki Los Angeleslı farklı renklerde gömlek giyecektir. Konu kıyafet yerine saç rengi olduğunda ise genetik sebepler de devreye girecektir.

Şimdi, bu aynı beş adamın temel değerlerindeki farklılıkları düşünelim. Üç Amerikalı arasında birtakım bireysel farklar olabilir ancak İnuit veya Yeni Gineliye göre temel değerleri birbirlerine daha yakın olacaktır. Temel değerlerin bu şekilde paylaşımı, aynı toplumun üyelerinin yetiştirilirken öğrendikleri kültürel özelliklerin sadece bir örneğidir. Bireysel özellikler ise, coğrafi farklarla kısmen açıklanabilecek ya da hiç açıklanamayacak sebeplerle farklı toplumların bireyleri arasında ortalama bir farklılık gösterir. İki Los Angeleslıdan biri ABD başkanı olsa kültürel yollarla elde ettiği temel değerleri –örneğin bireysel haklar ve sorumluluklar hakkındaki değerleri– ABD iç politikasını derinden etkiler.

Bu düşünce deneyinin çıkış noktası, bireysel özellikler ile ulusal özellikler arasında bir ilişki bulmaya çalışmamızdır zira bireyler bir ulusal kültürü paylaşırlar ve ulusal kararlar da nihayetinde ulusu oluşturan bireylerin, özellikle de ulusal kültürün oluşumunda payı olan ulusal liderlerin bakış açılarına dayanır. Bu kitapta tartışılan ülkelere bakıldığında, liderlerin bakış açıları Şili, Endonezya ve Almanya örneklerinde özellikle önem kazanmıştır.

Tablo 1.2'de, bu kitabın ulusal krizlerin sonuçlarıyla ilişkili olarak tartışacağı bir düzine faktör bulunuyor. Terapistlerin bireysel krizlerin sonuçlarıyla ilişkili olarak tanımladığı faktörlerin yer

aldığı Tablo 1.1 ile kıyaslandığında, bir listedeki pek çok faktörün diğer listede bir benzerinin olduğu görülebiliyor.

Tablo 1.2 Ulusal krizlerin sonuçlarıyla ilişkili faktörler

1. Ulusun kriz içinde olduğuna ilişkin ulusal uzlaşı
2. Bir şeyler yapmak için ulusal sorumluluk üstlenme
3. Çözülmesi gereken ulusal problemleri belirlemek için çit örme
4. Diğer uluslardan maddi ve finansal yardım alma
5. Diğer ulusları problemlerin nasıl çözüleceği konusunda model alma
6. Ulusal kimlik
7. Dürüst ulusal özdeğerlendirme
8. Geçmiş ulusal kriz tecrübeleri
9. Ulusal başarısızlıkla baş etme
10. Duruma özgü ulusal esneklik
11. Ulusal temel değerler
12. Jeopolitik kısıtlamaların olmaması

Bir düzine faktörün yaklaşık yedisinde doğrudan paralellik var:

Faktör 1. Uluslar, bireyler gibi, kriz içinde olduklarını kabul veya inkâr ederler. Ancak bir ulusun bunu kabullenmesi için belli seviyede ulusal uzlaşı gerekir, birey ise bunu tek başına yapar.

Faktör 2. Uluslar ve bireyler problemin çözümü için ulusal ve bireysel sorumluluğu kabul ederler veya kendine acıma, başkalarını suçlama ve kurban rolü üstlenme gibi yollarla sorumluluğu reddederler.

Faktör 3. Uluslar, değişmeden korunacak olan kurumları/ politikaları değişim gerektirenlerden ayırmak için "bir çit örerek" kurumlarında ve politikalarında tercihli değişimler yapar. Bireyler de benzer şekilde bazı bireysel özelliklerde tercihli değişiklik yaparken bazılarını korumak için "çit örerler."

Faktör 4. Uluslar ve bireyler diğer uluslardan ve bireylerden maddi ve finansal yardım alabilirler. Bireyler duygusal yardım da alabilirken uluslar alamaz.

Faktör 5. Uluslar kurumlarını ve politikalarını başka uluslarınkine benzetebilirler. Bireyler de başa çıkma metotlarını diğer bireylerden alabilirler.

Faktör 7. Bireyler gibi uluslar da dürüst özdeğerlendirme yapar veya yapmazlar. Bunun için ulus olarak belli bir ulusal uzlaşı seviyesine ulaşmak gerekir. Birey ise özdeğerlendirmeyi kendi başına yapar ya da yapmaz.

Faktör 8. Geçmiş ulusal veya bireysel krizlerden kalma, ulusların tarihsel tecrübeleri, bireylerin ise kişisel hatıraları vardır.

Diğer iki örnekte, faktörler arası benzerlik daha geneldir.

Faktör 9. Uluslar başarısızlıkla başa çıkma biçimleri ve ilk çözümlerin başarısız olması halinde başka çözümlere yönelme istekleri açısından farklıdır. Örneğin, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yine Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve ABD'nin Vietnam Savaşı'ndan sonra askerî yenilgilere verdikleri aşırı farklı

tepkileri düşünün. Bireyler de başarısızlık veya ilk anki başarısızlıklara karşı tolerans konusunda farklı tepkiler verir ve o bireysel özelliğe genelde "sabır" adını veririz.

Faktör 12. Uluslar özellikle coğrafya, zenginlik ve askerî/siyasal güç gibi sebeplerle tercih özgürlükleri açısından çeşitli kısıtlamalara maruz kalırlar. Bireyler de tercih özgürlükleri açısından kısıtlamalara maruz kalırlar ancak bunun çocuk bakımı, iş gereklilikleri ve bireysel gelir gibi tamamen farklı sebepleri olur.

Son olarak bireysel faktör, diğer üç faktör açısından sadece ulusları tanımlayan faktör öneren bir metafor işlevi görmektedir:

Faktör 6. Psikologlar, bireylerin "ego gücü" adı verilen özelliği hakkında çokça yazı kaleme almışlardır. O özellik, yalnızca bireylere mahsustur. Ulusal ego gücü diye bir şey yoktur. Bununla birlikte ulusların ulusal kimlik adlı bir özelliği vardır. Bu özelliği farklı yerlerde bolca tartışacağız. Şimdilik bunun uluslar açısından bireylerdeki ego gücü gibi bir işleve sahip olduğunu söyleyelim. Ulusal kimlik, bir ulusu diğer dünya uluslarından ayıran, ulusal gurura katkıda bulunan ve bir ulusun yurttaşlarının paylaştığı dil, kültür ve tarih özellikleri anlamına gelir.

Faktör 10. Psikologların yine çokça anlattığı ve konuya dair yazılar kaleme aldığı bir başka bireysel özellik ise bireysel esneklik ve onun karşıtı olan bireysel katılıktır. Bu, bireyin karakterine nüfuz etmiş bir özelliktir, duruma göre değişmez. Örneğin, bir kişinin arkadaşlarına asla borç vermeme gibi katı bir prensibi varsa ama davranışlarında normalde esnek biriyse o kişiyi katı bir kişiliğe sahip olarak tanımlayamayız. Katı kişilik, kendini pek çok durumda katı kurallarla ifade eder. Ulusların

pek çok duruma yönelik benzer bir katılığa sahip olup olmadığı belirlenemez. Örneğin Japonya ile Almanya'yı en başta "katı" olarak etiketlemek mantıklı gelebilir ancak her iki ülke de, sırasıyla Bölüm 3 ve 6'da tartışacağımız üzere, pek çok önemli meselede gayet esnek davrandıkları dönemlerden geçmiştir. Bunun yerine, ulusal esneklik, bireysel esnekliğin aksine duruma özgü olabilir. Bu soruya Son Söz'de yine değineceğiz.

Faktör 11. Son olarak bireylerde dürüstlük, hırs, din ve aile bağları gibi bireysel temel değerler bulunur. Uluslarda ise, bazıları (dürüstlük ve din gibi) bireysel temel değerlerle örtüşen birtakım ulusal temel değerler bulunur. Ulusal temel değerler ulusal kimliklerle aynı değil, sadece bağlantılıdır. Örneğin Shakespeare ile Tennyson'ın dili Britanya'nın ulusal kimliğinin bir parçasıdır fakat Tennyson, Britanya'nın Mayıs 1940'ın en karanlık zamanlarında dahi Hitler'le pazarlık yapmayı reddetmesinin bir sebebi değildir. Britanya'nın pazarlığı reddetmesi şu temel değerle ilişkilidir: "Asla teslim olmayacağız."

Ön Söz'de belirttiğim gibi ulusal krizler, bireysel krizlerde pek görülmeyen ya da sadece uzak benzerlikler olarak görünen ek sorular doğurur. Bu sorulardan bazıları şunlardır:

- Siyasal ve ekonomik kurumların önemli ulusal rolü,
- Ulusun lideri veya liderlerinin kriz çözümündeki rolüne ilişkin sorular,
- Grup karar alımına ilişkin daha genel sorular,
- Ulusal krizin barışçıl çözüm yoluyla mı yoksa şiddetli devrim yoluyla mı tercihli değişimlere yol açacağı sorusu,

- Farklı ulusal değişimlerin birleşik bir programın parçası şeklinde eş zamanlı olarak mı yoksa ayrı ayrı ve farklı zamanlarda mı yapılacağı sorusu,
- Ulusal krizi ulus dâhilindeki iç gelişmelerin mi yoksa başka bir ülkeden gelen dış şokların mı tetiklediği sorusu,
- Çatışma halindeki taraflar arasında –ülke içindeki gruplar arasında ya da bir ülkeyle komşuları arasında– (özellikle bir savaşı veya kitlesel katliamları içeren bir krizin ardından) uzlaşma sağlama problemi.

Bir sonraki bölümde, bu soruları ele almaya başlamak için, başka bir ülkenin saldırı tehdidi ya da saldırısıyla birdenbire tetiklenen ulusal krizlerle ilgili ilk iki örneğim aktarılacak. Güzel diliyle 1959'daki kişisel krizimde fazlasıyla büyük bir rol oynayan Finlandiya'nın, ulusal krizlerin sonuçlarıyla ilişkili faktörlerimizin pek çoğunu sergilediğini göreceğiz.

KISIM 2

ULUSLAR: YAŞANAN KRİZLER

ŞEKİL 2: *Finlandiya Haritası*

BÖLÜM 2

FİNLANDİYA'NIN SOVYETLER BİRLİĞİ İLE SAVAŞI

Finlandiya ziyareti ■ Dil ■ 1939'a kadar Finlandiya ■ Kış Savaşı ■ Kış Savaşı'nın sonu ■ Devam Savaşı ■ 1945 sonrası ■ İp üstünde yürümek ■ Finlandiyalaşma ■ Krizin çerçevesi

Finlandiya, yalnızca altı milyon nüfusa sahip, batıda İsveç, doğuda Rusya ile komşu bir İskandinav (Nordik) ülkesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yüzyılda bağımsız bir ulus değil, Rusya'nın otonom bir bölgesiydi. Yoksuldu, Avrupa içinde çok az ilgi görüyor, Avrupa dışındakilerin hiç ilgisini çekmiyordu. Finlandiya, İkinci Dünya Savaşı'nın başında bağımsız olmasına rağmen ekonomisi hâlâ tarıma ve orman ürünlerine yoğunlaşmış fakir bir ülkeydi. Bugün, teknolojisi ve endüstrisiyle tanınan Finlandiya, dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Ortalama kişi başına düşen geliri, Almanya ve İsveç'le aynı düzeydedir.

Ülkenin onlarca yıl boyunca eski komünist Sovyetler Birliği ve şimdiki otokrat Rusya ile kusursuz ve güven dolu bir ilişki yürüten liberal bir sosyal demokrasi olması, güvenliği açısından bariz bir paradoks oluşturuyor. Bu özellikler bileşimi, anlamlı bir tercihli değişim örneği teşkil ediyor.

Finlandiya'yı ilk kez ziyaret eden ve Fin halkını ve tarihini anlamak isteyen biri için en iyi başlangıç noktası, Finlandiya'nın başkenti Helsinki'deki en büyük mezarlık olan Hietaniemi Mezarlığı'dır. Askerlerini Washington dışındaki Arlington Ulusal Mezarlığı'na ve ülke çapındaki diğer gazi mezarlıklarına gömen ABD'nin aksine Finlandiya'da ayrı askerî mezarlıklar bulunmaz. Finlandiya'nın şehit askerleri ülkeye getirilerek kendi kasabalarındaki sivil mezarlıklara gömülür. Hietaniemi Mezarlığı'nın büyük bir bölümü Helsinkili askerlere ayrılmıştır. Orada, Finlandiya'nın başkanları ve diğer siyasi liderlerinin mezarlarının bulunduğu üst kısımdan Finlandiya'nın Feldmareşali Carl Gustaf Mannerheim (1867-1951) anıtının çevresine kadar kendilerine ait bir şeref mevkileri vardır.

Hietaniemi Mezarlığı'na yaklaşırken ilk fark ettiğiniz şey, cadde işaretlerini ve reklam tabelalarını hiç anlamadığınızdır (Görsel 2.1). Neredeyse tüm diğer Avrupa ülkelerinde, dili bilmeseniz bile, bazı kelimeleri anlayabilirsiniz çünkü pek çok Avrupa dili, İngilizcenin de dâhil olduğu Hint-Avrupa dil ailesine aittir ve tüm Hint-Avrupa dillerinde çok sayıda kelimenin kökü aynıdır. Litvanya, Polonya ve İzlanda'da bile cadde işaretleri ve reklam tabelalarındaki bazı kelimeleri anlayabilirsiniz. Ne var ki Fince kelimeler size büyük oranda yabancıdır çünkü Fince, Avrupa'da Hint-Avrupa dil ailesiyle bağlantılı olmayan az sayıda dilden biridir.

Hietaniemi Mezarlığı'nda etkileneceğiniz diğer şey, mezarlığın tasarımının sadeliği ve güzelliğidir. Finlandiya, basit yol-

larla güzel eserler üretmeyi bilen mimarları ve dekoratörleriyle ünlüdür. Finlandiya'ya ilk gidişimde, misafir edildiğim evlerden birinin salonuna davet edildiğimi ve o anda şöyle düşündüğümü hatırlıyorum: "Hayatımda gördüğüm en güzel oda!" Daha sonra, o odayı neden o kadar güzel bulduğumu düşünürken, sadece birkaç parça basit mobilya barındıran neredeyse boş bir odacık olduğunu hatırladım. Öte yandan odanın malzemeleri ve şekli, o birkaç parça mobilya, sadelikleri ve güzellikleri açısından tipik Fin izleri taşıyordu.

Sonra Hietaniemi'de gömülü olan ya da anılan ölü Fin askerlerinin sayısı karşısında küçük dilinizi yutabilirsiniz. Askerlerin gömülü olduğu üç binden fazla mezar taşı saydım. Taşlar kavisli şekilde sıra sıra dizilmişti. Üzerinde isimlerin yazılı olduğu mezar taşlarıyla dolu o mezarlık bölümünün yanında yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve yüz metreden uzun, elli beş panele bölünmüş, "kayıp" olarak kaydedilmiş çok sayıda askerin isminin bulunduğu –ben yedi yüz on beş tanesini saydım– bir duvar vardı. Bu askerlerin "kayıp" olarak kaydedilmesinin nedeni cesetlerinin bulunup geri getirilememesiydi. Üzerinde isim bulunmayan bir diğer kolektif anıtta da düşman hapishanelerinde ölen sayısız Fin asker anılıyordu. Hietaniemi'deki o ölü askerlerin hepsi sadece Helsinki'dendi: Finlandiya'nın her kasaba mezarlığında da ölü askerlere ayrılmış benzer bölümler var. Kısa süre içinde, savaşta sayısız Fin askerin öldürülmüş olduğunu fark etmeye başlayacaksınız.

Hietaniemi'nin mezar taşları arasında yürürken üzerlerindeki yazılar karşısında yine şaşıracaksınız. Yine, Fince yazıların çoğunu anlayamayacaksınız. Ne var ki hangi dilde olursa olsun, mezar taşlarında genelde ölen kişinin adı, doğum tarihi ve yeri, ölüm tarihi ve yeri bulunur. O Fin mezarlığında dahi mezar taşlarındaki

bu formatı tanımak kolaydır. Tüm ölüm tarihlerinin İkinci Dünya Savaşı sırasında 1939 ile 1944 arasında olduğunu fark edeceksiniz. Doğum tarihleri ise 1920'ler ile 1910'lar arasında, yani askerlerin çoğu, hesaplayabileceğiniz üzere, yirmili yaşlarında ölmüşler. Öte yandan, ellilerinde ya da hâlâ daha ergenlik döneminde iken öldürülen askerlerin sayısı karşısında da afallayacaksınız. Örneğin, Johan Viktor Pahlsten'in mezar taşına göre, bu kişi 4 Ağustos 1885'te doğmuş ve elli altıncı yaş gününden on bir gün sonra, 15 Ağustos 1941'de öldürülmüş. Klara Lappalainen 30 Temmuz 1888'de doğmuş, 19 Ekim 1943'te elli beş yaşında öldürülmüş. Diğer uçtan, Lauri Martti Hämäläinen adlı öğrenci 22 Temmuz 1929'da doğmuş, gönüllü olarak askere yazılmış ve on dördüncü doğum gününden beş hafta önce, 15 Haziran 1943'te on üç yaşında öldürülmüş. Neden Finlandiya askere sadece yirmili yaşlarındaki kişileri değil de, ellili yaşlarındaki erkek ve kadınların yanı sıra ergenleri de çağırıyordu (Görsel 2.2)?

Mezar taşlarında yazılı tarihleri ve yerleri okurken, ölümlerin birkaç zaman aralığında ve birkaç yerde yoğunlaştığını fark edeceksiniz. En fazla ölüm Şubat 1940 ile Mart 1940 arasında ve ardından Ağustos 1941'de, daha sonra Haziran 1944 ile Ağustos 1944 arasında gerçekleşmiş. Ölüm yerlerinin çoğunluğu Vyborg olarak ya da bir Fin arkadaşın Vyborg yakınlarında olduğunu söylediği Syväri, Kannas ve Ihantola olarak kaydedilmiş. Bu durum sizi şunu merak etmeye götürecek: Vyborg neden o kadar önemliydi ve neden bu kadar çok Fin bu kadar kısa zaman aralığında orada öldürüldü?

Açıklama şöyle: Vyborg, Finlandiya'nın ikinci en büyük şehriydi. 1939-1940 kışında yaşanan şiddetli bir savaş ve 1941 ile 1944 arasında gerçekleşen ikinci bir savaşın ardından Finlandiya'nın toplam yüzölçümünün onda biri kadar bir alanla birlikte Sovyetler

Birliği'ne dâhil oldu. Ekim 1939'da Sovyetler Birliği dört Baltık ülkesinden toprak talebinde bulundu: Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya. Finlandiya, bu talebi reddeden tek ülke oldu. Hâlbuki Sovyetler Birliği'nin dev gibi bir ordusu ve Finlandiya'nınkinin elli misli kalabalık bir nüfusu vardı. Finler yine de öyle bir direniş sergilediler ki bağımsızlıklarını korumayı başardılar. Ancak on yıl süren bir dizi kriz nedeniyle ulusun varlığı tehdit altına girdi. Sovyet ordusu Şubat-Mart 1940'ta Vyborg'u kuşattı, ardından Ağustos 1941'de Finler, Vyborg'u geri aldı ve en sonunda Sovyet ordusu 1944 yazında yeniden Vyborg'a doğru ilerledi (Görsel 2.3 ve 2.4). En ağır kayıplar, mezar taşlarından da çıkarılacağı gibi, bu üç zirve döneminde verildi.

Sovyetler Birliği ile savaşında Finlandiya'nın ölü sayısı, çoğunluğu erkek olmak üzere yüz bin civarındaydı. Şehirlerin tek tek bombalanmasıyla (Hiroşima, Hamburg ve Tokyo) neredeyse bir anda verilen yüzer binlik kayıpları ve Sovyetler Birliği ile Çin'in İkinci Dünya Savaşı'nda verdiği yirmişer milyonluk kayıpları hatırlayan modern Amerikalılar, Japonlar ve Fin olmayan Avrupalılar için Finlandiya'nın beş yıllık süre içinde verdiği sadece yüz bin kayıp çok önemli görünmeyebilir. Ancak bu rakam, Finlandiya'nın o zamanki üç milyon yedi yüz binlik toplam nüfusunun %2,5'i ve erkek nüfusunun %5'iydi. Bu oran, bugün bir savaş olsa dokuz milyon Amerikalının öldürülmesine eş değerdir: İki yüz kırk yıllık tarihimizde tüm savaşlarda ölen Amerikalı sayısının neredeyse on misli. Hietaniemi Mezarlığı'na yaptığım son ziyaret, 14 Mayıs 2017 Pazar günü oldu. Hietaniemi'nin askerî bölümündeki en son ölüm, yetmiş yıl önce (1944'te) gerçekleşmişti fakat hâlâ mezarlıklar üzerinde canlı çiçekler, mezarlar arasında yürüyen aileler vardı. Dört kişilik bir aileyle konuşmak için durdum. Ailenin en büyüğü kırklı yaşlarındaydı. Yani, o ailenin ziyaret ettiği mezardaki

şehit asker onların anne babası değil, büyükanne/büyükbaba ya da büyük büyükanne/ büyük büyükbabası olmalıydı. Adama bu süren ziyaretleri, anmaları ve canlı çiçekleri sorduğumda bana şöyle dedi: "Her Fin aile, o dönemde aile üyelerini kaybetmiştir."

Finlandiya'ya ilk kez 1959 yazında gittim. Finlandiya'nın Sovyetler Birliği ile savaşının üzerinden on beş yıl, Sovyetler Birliği'nin Helsinki eteklerindeki askerî üssünü boşaltmasının üzerinden sadece dört yıl geçmişti. Fin ev sahiplerim Sovyetler Birliği ile savaşta yer alan gaziler, şehit eşleri ve çocuklarıydı. Ayrıca aktif görevde bulunan askerler de vardı. Bana hayat öykülerini ve ülkelerinin yakın tarihini anlattılar. Turist olarak yolumu bulacak, Finlandiya'nın benzersizliğine o dilin ne kadar katkıda bulunduğunu anlayacak ve bir önceki bölümde anlattığım kendi yaşam krizime zemin hazırlayacak kadar harikulade olan Fin dilini öğrenecektim. Finlandiya'ya gitme şansı bulamamış okurlar için, aşağıdaki pasajı okurken kitabımın kriz ve değişime ilişkin çerçevesi hakkında aklınızda tutmanız gereken bazı özellikleri şunlar: Fin ulusal kimliğinin güçlü yanları ve kökleri; Finlerin ülkelerinin jeopolitik konumuna ilişkin aşırı gerçekçi değerlendirmeleri; bunun sonucunda, açılış paragrafında da belirttiğim tercihli değişimlerin paradoksal kombinasyonu; Finlandiya'nın seçme özgürlüğünün *olmayışı*, önemli zamanlarda müttefiklerden yardım *alamayışı*, başarılı modellerin *olmayışı*.

Finlandiya, İskandinavya ile özdeşleşmiştir ve İskandinavya'nın bir parçası olarak görülür. Pek çok Fin, İsveçliler ve Norveçliler gibi sarışın ve mavi gözlüdür. Genetik olarak, Finlerin %75'i İsveçliler ve Norveçliler gibi İskandinav, %25'i ise Doğu'dan gelen istilacılardır. Ancak coğrafya, dil ve kültür, Finleri diğer İskandi-

navlardan ayırır ve Finler bu farklılıklarından gurur duyar. Finler, Finlandiya'yı coğrafi olarak iki şekilde tarif eder: "Biz küçük bir ülkeyiz" ve "Coğrafyamız asla değişmeyecek." Bu ikinci cümle ile Finler, Finlandiya'nın Rusya (ya da Rusya'dan önceki Sovyetler Birliği) ile kara sınırının herhangi bir Avrupa ülkesininkine kıyasla daha uzun olduğunu anlatmak isterler. Finlandiya özünde Rusya ile İskandinavya'nın geri kalanı arasında bir tampon bölgedir.

Avrupa'nın, Bask dili ve dört diğer dil dışında, yaklaşık yüz yerli dilinin tamamı Hint-Avrupa dil ailesi ile bağlantılıdır. Bu dört dil, sırasıyla Fince, onunla yakından bağlantılı olan Estonya dili ve uzaktan bağlantılı Macarca ile Lapp (Sami) dilleridir. Bunların tümü, Fin-Ugor dil ailesine mensuptur. Fince güzel bir dildir ve Finlandiya'nın ulusal gururu ve kimliğinin odak noktasıdır. Finlandiya'nın ulusal destanı *Kalevala*'nın Finlandiya'nın ulusal bilincinde, Shakespeare oyunlarının İngilizce konuşanlar açısından kapladığı yere kıyasla çok daha büyük önemi vardır. Yabancılar açısından Fince, bir melodisi olan güzel bir dil olmanın ötesinde, öğrenmesi de çok zor bir dildir. Onu zor yapan özelliklerinden biri kelime dağarcığıdır zira kelimelerinin bildik Hint-Avrupa kökleri yoktur. Aksine, pek çok Fince kelimeyi tek tek öğrenmeniz gerekir.

Finceyi zorlaştıran diğer şeyler ise sesleri ve grameridir. *K* harfi Fincede çok yaygındır: Fince-İngilizce sözlüğümün iki yüz sayfasının otuz biri, *k* harfiyle başlayan sözcüklere ayrılmıştır. (*Kalevala*'dan şu dizelerin tadını çıkarmayı bir deneyin: "Kullervo, Kalervon poika, sinisukka äijön lapsi, hivus keltainen, korea, kengän kauto kaunokainen.") *K* harfiyle bir alıp veremediğim yok elbette ancak İngilizcenin aksine Fincede (*kk* gibi) çift ünsüzler var ve bunlar (*k* gibi) tek ünsüzlerden farklı telaffuz ediliyor. Fincede kısa konuşmalar yaptığım birkaç örnekte, hoşgörülü Fin ev sahiplerimin beni anlamasını zorlaştıran şey Fincenin işte bu

telaffuz özelliğiydi. Tek ve çift ünsüzleri farklı telaffuz etmemenin ciddi sonuçları olabilir. Örneğin Fincede "buluşmak" anlamına gelen "tapaa" fiilinde tek *p* var fakat "öldürmek" manasına gelen "tappaa" fiilinde ise çift *p* bulunuyor. Dolayısıyla bir Fine buluşma teklif ederken yalnışlıkla iki *p* kullanırsanız kendinizi ölü bulabilirsiniz.

Fincede ayrıca kısa ve uzun ünlüler bulunuyor. Örneğin sınır anlamına gelen "raja" kelimesinde ilk *a* harfi kısa ama bacak ya da kol anlamına gelen "raaja" kelimesinde ilk *a* harfi uzun. Bir Fin ulusal parkının sınırındaydım ve sınır hakkında konuşmaya çalışırken yanlışlıkla ilk *a* harfini uzatmış ve tamamen yanlış anlaşılmıştım. Fincedeki üç ünlü harf, *a*, *o* ve *u* iki forma sahip ve ağzın arkası ya da önüyle okunuyor: *a* ve *ä*, *o* ve *ö* ve *u* ve *y*. Tek bir kelimede, bu üç ünlü harf ya kalın ünlü ya da ince ünlü olmalıdır. Buna ünlü uyumu denir. Örneğin Fincede –"iyi geceler" derken sıkça kullandığım– "gece" kelimesi sadece ince ünlülere ("yötä") sahip iken "nehir yatağı" kelimesinde sadece kalın ünlüler bulunur ("uoma").

Almancadaki dört isim hali ya da Latincedeki altı isim hali kafanızı karıştırıyorsa bir de Fincedeki on beş isim halini görün. Bunların çoğu için İngilizcede ayrı bir ilgeç kullanılıyor. Finlandiya'daki ilk ziyaretimin en keyif verici saatlerini hiç İngilizce bilmeyen ve benimle yalnızca Fince iletişim kurabilen bir askerin bana Fincedeki altı lokatif halini öğretirken yaşadım. Bir masayı ("pöytä") gösterdi ve (üstünde, uzağında, üzerinde, içinde, dışına, içerisine anlamlarını verecek şekilde) üstünde bir fincan olduğunu ("pöydällä": ünlü uyumu!), içinde bir çivi olduğunu ("pöydässä"), fincanı masanın üzerinde hareket ettirdiğini ("pöydälle"), dışında hareket ettirdiğini ("pöydältä"), çiviyi masanın içerisine soktuğunu ("pöytään") ve dışına çıkardığını ("pöydästä") anlattı.

Diğer isim hallerinin yanı sıra, yabancıların en fazla kafa karıştırıcı bulacağı iki hal, akuzatif ve partitif hallerdir. Latince ve Almancada partitif hal bulunmaz ve tüm doğrudan nesneler akuzatif ile ifade edilir: "I hit the ball" (Topa vurdum) ifadesi Almancada "ich schlage den Ball" şeklindedir. Fincede ise, doğrudan nesne kullanacağınız zaman fiilinizin nesnenin bütününe mi tekabül ettiğine (bu, akuzatif hal gerektirir) yoksa sadece bir parçasına mı tekabül ettiğine (bu da, partitif hal gerektirir) karar vermeniz gerekir. Topun tamamına mı yoksa sadece bir parçasına mı vuruyor olduğunuza karar vermek kolay olabilir. Ancak soyut bir isim söz konusu olduğunda akuzatif mi yoksa partitif mi kullanacağınıza karar vermek zordur. Örneğin bir fikriniz varsa, Fin dili sizden fikrin bütününe mi yoksa sadece bir kısmına mı sahip olduğunuza karar vermenizi ister zira hangi hali kullanacağınızı ancak bu şekilde seçebilirsiniz. 1959'da ev sahiplerimden biri, ana dili İsveççe olan ama Finceyi de akıcı konuşan İsveç kökenli bir Fin'di. Finlandiya'da devlet kurumlarında iş bulamıyordu çünkü tüm devlet işleri için hem Fince hem de İsveççe sınavlarını geçmek gerekiyordu. Arkadaşımın dediğine göre 1950'lerde akuzatif ve partitif haller arasında tek bir yanlış seçim yaptığınızda bile sınavdan kalıyor ve işi alamıyordunuz.

Tüm bu özellikler Finceyi kendine özgü, güzel bir ulusal gurur kaynağına ve Finlerden başka hiç kimsenin konuşmadığı bir dile dönüştürüyor. Fin dili, pek çok Fin'in Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta uğruna ölmeye gittiği Fin ulusal kimliğinin temelini oluşturuyordu.

Finlandiya ulusal kimliğinin diğer temel parçaları arasında besteciler, mimarlar ve tasarımcılar ve uzun mesafe koşucuları yer alıyor. Fin müzisyen Jean Sibelius, 20. yüzyılın en büyük bestecilerinden biri olarak görülüyor. Fin mimarlar ve iç tasarımcılar

dünya çapında tanınıyor. (Amerikalı okurlar St. Louis Kemeri'ni, Washington dışındaki Dulles Havalimanı'nı ve New York Kennedy Havalimanı'ndaki TWA terminalini bilirler. Bunların hepsi Finlandiya doğumlu mimar Eero Saarinen tarafından yapılmıştır.) Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra muzaffer İtilaf Devletleri tarafından (Finlandiya dâhil) pek çok yeni ülke kurulduğunda, Sibelius ve Finlandiya'nın en meşhur rekortmen uzun mesafe koşucusu Uçan Fin Paavo Nurmi sayesinde Finlandiya öne çıkmıştı. 1924 Olimpiyat Oyunları'nda Nurmi, 1.500 metrede Olimpiyat rekoru kırmış ve bir saat sonra 5.000 metrede aynısını yapmış, bunun ardından iki gün sonra 10.000 metre yarışını kazanmış ve en sonunda da ertesi günkü 3.000 metre yarışını kazanmıştı. Bu 1.500 metre dünya rekorunu sekiz yıl elinde tutmuştu. Bunun sonucunda Nurmi ile diğer Fin koşucuların "Finlandiya'yı dünya haritasına taşıdığı" sözü yayılmıştı. Tüm o başarılar Finlerin kendi özel durumlarına ilişkin bilinçlerine, ulusal kimliklerine ve Sovyetler'e karşı zayıf konumda olsalar dahi savaşma isteklerine katkıda bulunmuştu.

Proto-Fin dilini ilk konuşan kişiler, Finlandiya'ya birkaç binyıl önce prehistorik dönemlerde geldiler. Tarihsel dönemlerde, yani Finlandiya hakkındaki ilk detaylı yazıların MS 1100 civarında kaydedilmeye başlanmasından sonra, Finlandiya'nın mülkiyeti İsveç ile Rusya arasında paylaşılamıyordu. Finlandiya çoğunlukla İsveç hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1809'da Rusya'ya bağlandı. Rus çarları, 19. yüzyılın büyük bölümünde Finlandiya'nın özerk olmasına, kendi parlamentosuna, yönetimine, para birimine sahip olmasına izin verdiler ve Rus dilini dayatmadılar. Ancak II. Nikolay 1894'te çar olduktan ve (1904'te bir Fin tarafından öldürülen)

Bobrikov adlı kötü bir adamı vali olarak atadıktan sonra Rusya yönetimi baskıcı bir hal aldı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, 1917 sonlarında Rusya'da Bolşevik Devrimi patlak verince Finlandiya bağımsızlığını ilan etti.

Bunun sonucunda, Almanya'da eğitilen ve Finlandiya'ya konuşlanan Alman birlikler tarafından desteklenen ve Beyazlar olarak bilinen Finlerin, Kızıllar olarak anılan Finlere ve hâlâ Finlandiya'da konuşlanmaya devam eden Rus birliklerine karşı savaştığı acı bir Fin İç Savaşı başladı. Mayıs 1918'de Beyazlar zafer ilan ettiklerinde, yaklaşık sekiz bin Kızıl öldürülmüş ve yirmi bin Kızıl da toplama kamplarında açlığa ve hastalığa mahkûm edilmişti. Fin İç Savaşı, her ay ölümlerin yaşandığı ulusal nüfustaki oranla hesaplandığında, 1994'teki Ruanda Soykırımı'na değin dünyanın en ölümcül iç çatışması olarak kaldı. Bu durum, yeni ülkeyi zehirlemiş ve bölmüş olabilirdi. Ancak hızlı bir uzlaşma görüldü, hayatta kalan solcular tüm siyasal haklarını geri aldılar ve 1926 itibarıyla bir solcu Finlandiya'nın başbakanı oldu. Öbür yandan, iç savaşın hatıraları Finlandiya'nın Rusya ve komünizm korkularını pekiştirmeye devam etti. Bu da Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı sonraki tutumunu şekillendirdi.

1920'ler ve 1930'larda Finlandiya, artık Sovyetler Birliği'ne dönüşmüş bulunan Rusya'dan korkmaya devam etti. İki ülke, ideolojik olarak birbirinin karşıtıydı: Finlandiya liberal bir kapitalist demokrasi iken Sovyetler Birliği baskıcı bir komünist diktatörlüktü. Finler, Rusya'nın son çar dönemindeki baskılarını hatırlıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin, örneğin Fin komünistleri Fin hükümetini devirmeye sevk ederek Finlandiya'yı yeniden ele geçirmeye çalışmasından korkuyorlardı. Stalin'in 1930'lardaki terör ve paranoya rejimini kaygıyla izliyorlardı. Finlandiya'nın en fazla kaygılandığı konu, Sovyetler'in hemen Fin sınırının doğusunda, Sovyetler Bir-

liği'nin nüfus açısından çok seyrek bölgelerinde havaalanları ve demir yolları inşa ediyor olmasıydı. O demir yolu hatları arasında Finlandiya'ya doğru ilerleyerek sınırın hemen yanındaki ormanın ortasında sona eren ve Finlandiya'nın işgalini kolaylaştırmak dışında hiçbir anlamlı amacı olmayan hatlar da vardı.

1930'larda Finlandiya, iç savaşta Beyazları zafere taşıyan General Mannerheim komutasında ordusunu ve savunma hatlarını güçlendirdi. Pek çok Fin 1939 yazında, Güneydoğu Finlandiya'yı en yakın ve ikinci en büyük Sovyet şehri Leningrad'dan ayıran Karelya Kıstağı'ndan geçen Mannerheim Hattı adlı Finlandiya'nın ana savunma hattını güçlendirmek için çalışmak üzere gönüllü oldu. Almanya Hitler yönetiminde yeniden silahlanıp Sovyetler Birliği'yle giderek daha fazla zıtlaştıkça Finlandiya, Sovyetler Birliği'ni göz ardı etmek ve bu yönden hiçbir tehdit gelmemesini sağlamak için tarafsızlığa dayalı bir dış politika izlemeyi denedi. Sovyetler Birliği ise Fin İç Savaşı sırasında Alman birliklerinin desteğiyle komünistleri yenen burjuva komşusundan kuşkulanmaya devam etti.

Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'yle ilgili kaygılanması için güçlü coğrafi ve tarihsel sebepler vardı ancak Sovyetler için de aynısı geçerliydi. Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasında İkinci Dünya Savaşı öncesi sınırlar Leningrad'ın yalnızca otuz mil kuzeyindeydi (sayfa 68'teki haritaya bakınız). Alman birlikleri 1918'de Finlandiya'da hâlihazırda savaşmışlardı; Britanya ve Fransa birlikleri 1850'lerdeki Kırım Savaşı sırasında (eskiden ve bugün yeniden St. Petersburg olarak bilinen) Leningrad'ı kuşatma altına almak ve ona saldırmak için Finlandiya Körfezi'ne girmişlerdi; Fransa 1700'lerde St. Petersburg'a yapılacak bir saldırıya hazırlanmak için Helsinki Limanı'nda büyük bir kale inşa etmişti. 1930'ların sonlarında, Stalin'in Hitler komutasındaki Almanya'dan korkusu

bariz sebeplerle giderek artıyordu. Komünistler ve Naziler karşılıklı propaganda yapıyorlardı. Hitler, otobiyografisi olan *Kavgam*'da Almanya'nın doğuya, yani Sovyetler Birliği'ne doğru genişlemeyi planladığını anlatıyordu. Stalin, Hitler Almanyası'nın Mart 1938'de Avusturya'yı, Mart 1939'da Çekoslovakya'yı almasını ve Polonya'yı tehdit etmeye başlamasını seyretmişti. Fransa, Britanya ve Polonya Stalin'in Polonya'yı artan Nazi tehdidine karşı birlikte savunma tekliflerini reddediyordu.

Ağustos 1939'da Finlandiya ve dünyanın geri kalanının gözleri önünde Hitler ve Stalin bir anda propaganda savaşını bitirdiler ve Molotov-Ribbentrop Paktı olarak da bilinen Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzaladılar. Finler, haklı olarak, paktın, etki alanlarını bölüşmek için gizli anlaşmaları içerdiğinden ve Almanya'nın Finlandiya'yı Sovyet çeperine bıraktığından şüphe ediyorlardı. Almanya, paktın imzalanmasının hemen ardından Polonya'ya ani baskın yaptı, birkaç hafta içinde ise Sovyetler Birliği Polonya'nın doğusunu işgal etti. Stalin, artan Alman tehdidine karşı koymak için Sovyetler Birliği'nin sınırını anlaşılır bir şekilde olabildiğince batıya itmek istiyordu.

Sovyetler Birliği, Ekim 1939'da hâlâ nihai bir Alman saldırısından korktuğu için, batı sınırını daha da batıya itmekle meşguldü. Sovyetler Birliği, Molotov-Ribbentrop Paktı'nın sağladığı geçici güvenlikle dört Baltık komşusuna –Litvanya, Letonya, Estonya ve Finlandiya– ültimatom verdi. Sovyetler Birliği, Baltık devletlerinden kendi topraklarında Sovyet askerî üslerine izin vermesini ve Sovyet birliklerinin o üslere geçiş hakkını istiyordu. Sovyet birliklerinin konuşlanması her ne kadar bu cumhuriyetleri savunmasız bırakacak olsa da, bunlar öyle küçük ülkelerdi ki direnmeyi lüzumsuz buldular, Sovyet taleplerini kabul ettiler ve Haziran 1940'ta Sovyetler Birliği'ne katılmak zorunda kaldılar. Bu

başarıdan cesaret alan Sovyetler Birliği, Ekim 1939'un başlarında Finlandiya'dan iki talepte bulundu. Öncelikle Karelya Kıstağı'nda bulunan Sovyet-Fin sınırı, Leningrad'dan uzaklaştırılacak, böylece (Alman birliklerinin 1918'de yaptıkları gibi tekrar Finlandiya'da konuşlanmaları halinde) Leningrad kolayca bombalanamayacak ya da ele geçirilemeyecekti. Bizzat Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması gibi bir risk yoktu fakat birtakım büyük Avrupa güçlerinin Sovyetler Birliği'ne Finlandiya üzerinden saldırmasından korkmak mantıksız değildi. İkinci Sovyet talebine göre Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne, başkent Helsinki yakınlarındaki güney kıyılarına bir donanma üssü kurması ve Finlandiya Körfezi'ndeki bazı küçük adaları alması için izin vermesi isteniyordu.

Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasındaki gizli pazarlıklar, 1939 yılının Ekim ve Kasım aylarında sürdürüldü. Finlandiya'nın Generali Mannerheim, Fin hükümetini daha fazla taviz vermesi konusunda uyarmıştı çünkü Fin ordusunun zayıflığını biliyordu (Çarlık Rusyası ordusunun eski bir korgenerali olarak) ve Sovyet bakış açısından Sovyet taleplerinin coğrafi nedenlerini anlıyordu. Öte yandan Finler Sovyetler'in istediği kadar olmasa da birtakım tavizler vermeye hazırlıklıydı. Ancak Fin siyasal yelpazesinin her yanından Finler –solcular ve sağcılar, iç savaştaki Kızıllar ve Beyazlar– fazla taviz vermeyi reddediyordu. Tüm Fin siyasal partileri hükümetin bu reddine destek veriyordu. Temmuz 1940'ta Britanya'da ise barış için Hitler'e taviz verilmesini savunan tanınmış Britanyalı siyasetçiler vardı.

Finlerin tek yürek olmalarının sebebi, Stalin'in asıl hedefinin Finlandiya'yı almak olmasından korkmalarıydı. Bugün ılımlı Sovyet taleplerine boyun eğmenin Finlandiya için gelecekte daha büyük Sovyet taleplerine direnmeyi imkânsız hale getirmesinden korkuyorlardı. Finlandiya'nın Karelya Kıstağı'ndaki kara savunmasını

kaldırması, Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yı toptan işgal etmesini kolaylaştıracak, Helsinki yakınlarındaki bir Sovyet donanma üssü de Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'nın başkentini karadan ve denizden bombalamasını sağlayacaktı. Finler, 1938'de en güçlü savunma hattı olan Sudeten sınır hattını Almanya'ya vermeye zorlanarak Mart 1939'daki Almanya işgaline karşı savunmasız kalan Çekoslovakya'nın kaderinden bir ders çıkarmıştı.

Finlerin taviz vermemesinin ikinci nedeni, Stalin'in sadece blöf yapıyor olduğunu ve talep ettiğinin daha azıyla yetineceğini düşünmeleriydi. Aynı şekilde Stalin de Finlerin blöf yaptığını düşünmüştü. Stalin, bu kadar ufacık bir ülkenin nüfus olarak kendisinden elli misli büyük bir ülkeye kafa tutacağını hayal edememişti. Sovyet savaş planları, Helsinki'nin iki haftadan kısa sürede ele geçirileceği şekilde yapılmıştı. Finlerin daha fazla taviz vermeyi reddetmesinin üçüncü sebebi, geleneksel dostlarının Finlandiya'nın savunmasına yardım edeceğini hesaplamalarıydı. Nihayetinde General Mannerheim'ın aksi yöndeki tüm uyarılarına karşın bazı Fin siyasal liderleri, Fin ordusunun bir Sovyet işgaline en az altı ay dayanabileceğini hesapladılar.

30 Kasım 1939'da, Sovyetler Birliği, Fin topçu mermilerinin Sovyetler Birliği'ne düşerek birkaç Sovyet askerini öldürdüğü iddiasıyla Finlandiya'ya saldırdı. (Kruşçev daha sonra bu mermilerin aslında savaşı başlatmak için bir Sovyet generalinin emri doğrultusunda Sovyetler Birliği içindeki Sovyet silahlarından atıldığını kabul etti.) Sonrasında başlayan savaşa Kış Savaşı adı verildi. Sovyet orduları, Fin-Sovyet sınırının tamamına saldırdı ve Sovyet uçakları Helsinki ve diğer Fin şehirlerini bombaladı. O ilk bombardıman gecesinde Finlerin sivil kayıpları, İkinci Dünya Savaşı'nın beş yılı süresince Finlandiya'nın toplam sivil savaş kayıplarının %10'u kadardı. Sovyet birlikleri Fin sınırını geçip

en yakın Fin köyünü aldıktan sonra Stalin, vakit kaybetmeden Kuusinen adlı bir Fin komünist lideri sözde "demokratik" Fin hükümetinin başı ilan ederek Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yı işgal etmek için değil Fin hükümetini savunmak için geldiği bahanesini yarattı. Bu kukla hükümetin kuruluşu, hâlâ Stalin'in ülkelerini gerçekten almak istediğinden kuşku duyan Finlerin de ikna olmasına yardımcı oldu.

Savaşın patlak verdiği 30 Kasım 1939 tarihinde, bu absürt askerî dengesizliğin detayları şu şekildeydi. Sovyetler Birliği'nin nüfusu yüz yetmiş milyon iken Finlandiya'nın nüfusu üç milyon yedi yüz bindi. Sovyetler Birliği, Finlandiya'ya toplamda beş yüz bin kişiden oluşan "yalnızca" dört orduyla saldırdı ve diğer ordularını başka askerî amaçlar için yedekte tuttu. Finlandiya kendisini toplamda yüz yirmi bin kişilik dokuz tümenden oluşan ordusuyla savundu. Sovyetler Birliği saldırıya geçen piyadelerini binlerce tank, modern savaş uçağı ve modern toplarla desteklerken Finlandiya'nın neredeyse hiç tankı, modern savaş uçağı, modern topu, tanksavar silahı ve uçaksavar silahı yoktu. En kötüsü, Fin ordusunda iyi tüfekler ve makineli silahlar vardı ancak çok kısıtlı cephanesi olduğu için askerlere Sovyet saldırganlar iyice yaklaşana kadar cephaneyi harcamamaları tembihlenmişti.

Tüm bu dengesizlikler, Stalin'in kazanmaya kararlı olması halinde, Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ni yenme olasılığını sıfıra indiriyordu. Dünya, Finlandiya'nın on misli nüfusa ve çok daha modern askerî ekipmana sahip Polonya'nın, Sovyetler'in ordularının yarı büyüklüğündeki Alman orduları tarafından birkaç hafta içinde nasıl bozguna uğratıldığını daha yeni görmüştü. Dolayısıyla, Finler askerî bir zafer kazanacaklarını hayal edecek

kadar delirmemişlerdi. Aksine, bir Fin arkadaşımın dediği gibi: "Amacımız aslında Rusya'nın zaferini Ruslar için olabildiğince yavaş, acılı ve maliyetli hale getirmekti." Özelde Finlandiya'nın hedefi, Fin hükümetinin dost ülkelerden askerî yardım alacak kadar zaman kazanması ve Stalin'in Sovyetler Birliği'nin maruz kaldığı maliyetlerden yorulmasıydı.

Sovyetler Birliği ve dünyanın geri kalanının şaşkın bakışları altında Finlandiya'nın savunma hatları çökmedi. Sovyetler'in bütün ortak sınır boyunca Finlandiya'ya saldırma planları arasında Karelya Kıstağı üzerinden Mannerheim Hattı'na saldırılar ve ülkenin en dar noktasından başlayarak Finlandiya'nın ortasını boydan boya geçmek suretiyle "Finlandiya'yı bel bölgesinden ikiye ayırma" çabaları vardı. Mannerheim Hattı'na saldıran Sovyet tanklarına karşı, Finler tanksavar açıklarını "Molotov kokteyli" adı verilen savunma silahlarıyla kapattılar. Bunlar, bir Sovyet tankını bozmaya yetecek kadar benzin ve başka kimyasallardan oluşan bir patlayıcı karışımıyla doldurulmuş şişelerdi. Diğer Fin askerleri de siperde bir tankın gelmesini bekliyor, ardından tankı durdurmak için paletlerinin arasına kütük sıkıştırıyordu. Bundan sonra gözü pek Fin askerler bozulan tanklara koşturuyor, tüfeklerini tankın top namlusuna ve göz deliklerine doğrultuyor ve tankların içindeki Sovyet askerlerini vuruyorlardı. Doğal olarak, Finlandiya'nın tanklara karşı savaşan askerleri arasındaki kayıp oranı %70'lere kadar ulaşıyordu.

Fin savunmacıların dünyanın hayranlığını kazanan bir diğer özelliği, Finlandiya'ya tam ortasından saldıran iki Sovyet tümenini yok etme başarısıydı. Sovyetler, Sovyetler Birliği'nden Finlandiya'ya giden birkaç yol üzerinde motorlu taşıtlar ve tanklarla ilerliyorlardı. Az kişiden oluşan Fin asker grupları ayaklarına kayak ekipmanı takıyor, kamuflaj amacıyla beyaz giyiniyor, yolu

olmayan ormanlardan geçiyor, Sovyet kollarını parçalara ayırıyor ve ardından bu parçaları tek tek yok ediyorlardı (Görsel 2.5). 1959'da bir Fin gazi o kış savaşlarında kendisinin ve asker arkadaşlarının kullandığı taktikleri anlatmıştı. Geceleyin, araçlarını tek geçişli dar bir orman yolu boyunca tek sıra halinde park etmiş Sovyet askerleri ısınmak için yaktıkları ateşin etrafında toplanmışlardı. (Fin askerler ise çadırlarının içine koydukları, dışarıdan görünmeyen ufak ısıtıcılarla ısınıyorlardı.) Arkadaşım ve müfrezesi ormandan beyaz kamuflajlarıyla, görünmeden bir Sovyet birliğinin atış menziline kadar kayakla ulaşmıştı (Görsel 2.6). Sonra tüfekleri sırtlarında etraftaki ağaçlara tırmanmışlar, ateşin ışığı altındaki Sovyet subaylarını tespit edene kadar beklemişler, subayları öldürmüşler ve ardından Sovyet askerlerini korkmuş, moralsiz ve lidersiz bir halde bırakarak kayakla geri dönmüşlerdi.

Fin ordusu, Sovyet ordusunun sayı ve ekipman bakımından bunca üstünlüğüne karşın o kadar uzun süre kendini savunmayı nasıl başardı? Sebeplerden biri motivasyondu: Fin askerleri, aileleri, ülkeleri ve bağımsızlıkları için savaştıklarını biliyorlardı ve bu amaçlar uğruna ölmeye hazırlardı. Örneğin Sovyet güçleri, körfezdeki adalarda bulunan az sayıda Fin askerin savunduğu donmuş Finlandiya Körfezi'ne ilerlerken, Fin savunmacılara onları kurtaracak bir aracın olmadığı söylenmişti: Adalarda durmalı ve kendileri öldürülene kadar ellerinden geldiğince çok Sovyet askerî öldürmelilerdi. Bunu yaptılar. İkincisi, Fin askerler kış aylarında Fin ormanlarında yaşamaya ve kayak yapmaya alışkınlardı ve savaştıkları alanı tanıyorlardı. Üçüncüsü, Fin askerler Fin kışına uygun giysilere, postallara, çadırlara ve silahlara sahipken Sovyet

askerleri bunlardan mahrumdu. Son olarak Fin ordusu, bugünkü İsrail ordusu gibi, sahip olduğu askerlerin sayısına oranla fazla etkindi çünkü askerlerin emirlere körü körüne itaat etmesindense onlara inisiyatif alma ve kendi kararlarını verme şansı tanıyordu.

Bununla birlikte Fin ordusunun kararlılığı ve geçici başarıları sadece zaman kazandırıyordu. Kış buzları ve karlarının ilkbaharda erimesiyle birlikte Sovyetler Birliği nihayet sayı ve ekipman üstünlüğünü Karelya Kıstağı ve Finlandiya Körfezi'ni geçmek için kullanabildi. Finlandiya'nın umutları diğer ülkelerden gelecek gönüllü, ekipman ve ordu birliği desteğine bağlıydı. Diplomatik cephede neler oluyordu?

Büyük Sovyet saldırganına karşı cesurca savaşan küçük Finlandiya'ya yönelik yaygın sempati, çoğu İsveç'ten olmak üzere on iki bin yabancı gönüllünün savaşmak için Finlandiya'ya gelmesini sağladı. Ancak o gönüllülerin çoğunluğu savaş bittiği zaman bile henüz askerî eğitimini tamamlamamıştı. Bazı ülkeler, değişen ölçeklerde askerî ekipmanlar yolladılar. Örneğin, bir Fin gazisinin anlattığına göre, İtalya'dan Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma eski top parçaları gelmişti. Bir toptan mermi fırlattığınızda silah geriye teptiği için topu sağlam bir zemine tutturmanız gerekir. Her topun başında ateşleyicinin yanı sıra silahın biraz önünde duran gözetleyicinin olması gerekir. Bu kişi, merminin nereye düştüğünü belirler ve bir sonraki atış için menzil aralığını düzeltir. Ancak gazi arkadaşıma göre o eski İtalyan topları, tepmeye karşı öyle zayıf tasarlanmıştı ki her bir silah için iki gözetleyici gerekiyordu: Biri silahın önünde duran ve merminin nereye düştüğünü izleyen her zamanki gözetleyici, diğeri silahın arkasında duran ve silahın nereye düştüğünü izleyen gözetleyici!

Gerçekçi bakıldığında, Finlandiya'nın askerî birlik ve/veya kaynak beklediği ülkeler İsveç, Almanya, Britanya, Fransa ve

ABD idi. Uzun ortak geçmişleri ve ortak kültürlerine rağmen İsveç, Sovyetler Birliği ile savaşa girmekten korktuğu için birlik göndermeyi reddetmişti. Finlandiya ile uzun soluklu bir kültür ve dostluk bağına sahip Almanya, Fin bağımsızlığını desteklemek için birlik göndermişti ancak Hitler Finlandiya'ya yardım ederek Molotov-Ribbentrop Paktı'nı ihlal etmek istemiyordu. ABD uzaktaydı ve Başkan Roosevelt'in elleri onlarca yıllık Amerikan izolasyon politikalarından kaynaklanan tarafsızlık ilkeleriyle bağlıydı.

Geriye gerçekçi yardım kaynakları olarak sadece Britanya ve Fransa kalıyordu. Britanya ve Fransa nihayetinde birlik göndermeyi teklif ettiler. Ancak ikisi de hâlihazırda Almanya ile savaştaydı ve o savaş Britanya ve Fransa hükümetlerinin başka hiçbir şeye öncelik veremeyeceği denli en birincil meselesiydi. Almanya, demir cevherinin büyük bölümünü İsveç'ten ithal ediyordu. Bu cevherin önemli bir kısmı Norveç üzerinden, Narvik'in Norveç tarafındaki buz tutmaz limanına demir yoluyla getiriliyor, oradan gemiyle Almanya'ya taşınıyordu. Britanya ile Fransa'nın gerçek isteği, İsveç demir alanlarının kontrolünü ele geçirmek ve Narvik'ten gemi trafiğini bitirmekti. Finlandiya'ya yardım etmek için tarafsız Norveç ve İsveç üzerinden birlik gönderme teklifleri aslında bu amaçlara yönelik bir bahaneydi.

Britanya ve Fransa hükümetleri Finlandiya'ya on binlerce asker yollamayı teklif ettiler ancak bu askerlerin büyük bölümünün Narvik'te ve Narvik demir yolu üzerinde ve İsveç demir sahalarında konuşlandırılacağı ortaya çıktı. Bu birliklerin sadece çok küçük bir kısmı gerçekte Finlandiya'ya ulaşacaktı. Hatta o birliklerin de konuşlandırılması, tarafsızlığını koruyan ve birliklerin geçişine izin vermeyi reddeden Norveç ve İsveç hükümetlerinin iznine bağlı olacaktı.

Sovyetler Birliği, aralık ayındaki dehşet verici kayıpları ve askerî yenilgilerinden dersler çıkarmaya nihayet Ocak 1940'ta başladı. Stalin, Fin komünist lider Kuusinen yönetiminde kurmuş olduğu kukla Fin hükümetini reddetti. Yani Stalin artık, barış görüşmeleri yapmak isteyen gerçek Fin hükümetini tanımayı reddetmiyordu. Sovyetler, Finlandiya'yı tam ortasından kesme çabalarını bir kenara bıraktı ve bunun yerine Sovyetler'in açık alanların avantajını kullandığı Karelya Kıstağı'na sayısız birlik ve topçu ve tankçı birliği yerleştirdi. Fin askerler iki aydır cephelerde aralıksız savaşmaktan bitkin düşmüşlerdi, Sovyetler Birliği ise çok sayıda yedeği cepheye sürmeye devam ediyordu. Sovyet saldırıları, şubat ayı başlarında nihayetinde Mannerheim Hattı'na yöneldi ve Finlerin bir sonraki daha zayıf savunma hattına çekilmesine neden oldu. Mannerheim komutasındaki diğer Fin generalleri daha geriye, daha da iyi bir savunma hattına çekilmesi için ona yalvarırlarken Mannerheim geri adım atmadı: Fin ordusunun verdiği ağır kayıplara rağmen daha fazla geri çekilmeyi reddetti zira Finlandiya'nın eninde sonunda yapılacak barış görüşmelerinde olabildiğince fazla toprağı elinde tutuyor olmasının zorunlu olduğunu biliyordu.

Şubat 1940 sonunda bitkin düşen Finler, en sonunda barışa hazır hale geldiklerinde Britanyalılar ve Fransızlar hâlâ Finlerin direnmesini istiyorlardı. Fransa Başbakanı Daladier, Finlandiya'ya telgraf çekerek mart sonunda elli bin asker göndereceğini, havalanmaya hazır yüz bombardıman uçağının olduğunu ve bu birliklerin Norveç ve İsveç üzerinden kara yoluyla geçişini "düzenleyeceğini" garanti ettiğini söylüyordu. Bu teklif, Finleri bir hafta daha savaşmaya sevk etti. O hafta içinde birkaç bin Fin daha öldü.

Daha sonra Britanyalılar, Daladier'nin teklifinin hileli bir blöf olduğunu, bu birliklerin ve uçakların hazır olmadığını, Norveç ile

İsveç'in birliklerin geçişine izin vermediğini ve Fransızların teklifinin sadece Müttefikler'in kendi amaçlarının yanı sıra görünüşü kurtarmak için de yapıldığını kabul ettiler. Bu nedenle Finlandiya başbakanı barış görüşmeleri için Moskova'ya bir Fin heyeti gönderdi. Bu esnada Sovyetler Birliği, Finlandiya'nın ikinci büyük şehri, Karelya bölgesinin merkezi Vyborg'a ilerleyerek Finlandiya üzerindeki askerî baskısını sürdürüyordu. O savaş, Hietaniemi Mezarlığı'nda göreceğiniz "Vyborg, Şubat ya da Mart 1940" yazılı mezar taşlarının tamamından sorumludur.

Sovyetler Birliği'nin Mart 1940'ta dayattığı koşullar, Finlerin Ekim 1939'da reddettiklerinden daha ağırdı. Sovyetler şimdi bütün Karelya bölgesini, Finlandiya/Sovyet sınırının daha da kuzeyindeki başka yerleri ve Helsinki yakınlarındaki Hanko Limanı'nı Sovyet donanma üssü olarak kullanmayı talep ediyordu. Finlandiya nüfusunun %10'unu oluşturan Karelya'nın bütün nüfusu, Sovyet işgali altında evlerinde kalmaktansa Karelya'yı tahliye etmeyi ve Finlandiya'nın diğer bölgelerine çekilmeyi tercih etti. Orada, diğer Finlerin daireleri ve evlerindeki odalara yerleştirildiler. Ancak 1945 itibarıyla bu kişilerin tamamına yakını ev sahibi olabildi. İç göçe sahne olmuş pek çok Avrupa ülkesi arasından sadece Finlandiya, yurttaşlarını mülteci kamplarına yerleştirmemiştir. On dokuz yıl sonra, ziyaretim esnasında Fin ev sahiplerim hâlâ o Karelyalılar için konut ve yardım bulma yarışını hatırlıyorlardı.

Neden 1940 yılında Stalin, Sovyet ordusuna Finlandiya'nın tamamını işgal etme emri vermedi? Bir sebebi, şiddetli Fin direnişi göstermişti ki daha da ileriye gitme girişimi Sovyetler Birliği için yavaş, acılı ve maliyetli olacaktı. Sovyetler Birliği'nin artık ordusunu yeniden toparlamak ve bir Alman saldırısına karşı hazırlanma işiyle uğraşmak gibi daha büyük problemleri vardı. Dev Sovyet ordusunun ufacık Fin ordusuna karşı kötü performansı,

Sovyetler Birliği için utanç kaynağı olmuştu: Öldürülen her bir Fin askerine karşılık yaklaşık sekiz Sovyet askerî öldürülmüştü. Finlandiya içinde savaş uzadıkça, Britanya ile Fransa'nın müdahale etme riski de artacaktı. Bu da Sovyetler Birliği'ni bu ülkelerle savaşa çekecek ve Britanya ile Fransa'nın Kafkasya'daki Sovyet petrol sahalarına saldırması olasılığı ortaya çıkacaktı. Bazı yazarlara göre Finler, Stalin'in daha ılımlı taleplerini Ekim 1939'da kabul etmeliydi. Öbür yandan, 1990'larda açılan Rus arşivlerine göre Finlerin savaş zamanı şüpheleri doğrulanmıştı: Sovyetler Birliği o ılımlı toprak kazanımlarının avantajından faydalanacak ve 1940'ta üç Baltık devletine yaptığı gibi, Finlandiya'nın tamamını alma niyetiyle Ekim 1939'da Fin savunma hattını geçecekti. Finlerin şiddetli direnişi ve ölme isteği ve Finlandiya'ya karşı savaşın yavaşlığı ve maliyeti, Mart 1940'ta Sovyetler Birliği'ni Finlandiya'nın tamamını ele geçirmeyi denememeye ikna etti.

Sovyetler Birliği, Mart 1940'taki ateşkesin ardından ordusunu yeniden yapılandırdı ve üç Baltık devletini ilhak etti. Nisan 1940'ta Almanya, Norveç ile Danimarka'yı işgal etti ve Haziran 1940'ta Fransa'yı yendi. Finlandiya artık Almanya haricinde tüm dış yardım ümitlerinden soyutlanmış ve özellikle Alman ekipmanlarını kullanarak ordusunu yeniden inşa etti.

Hitler ertesi yıl Sovyetler Birliği'ne saldırmaya karar verdi (1941). Bir noktada, Alman askerî planlamacılar Fin askerî planlamacılarla Sovyetler Birliği'ne karşı "farazi" ortak operasyonlar hakkında konuşmaya başladılar. Finlandiya'nın Hitler ve Nazilere karşı bir sempatisi yoktu ancak Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki bir savaşta taraf tutmamanın ve tarafsızlığı korumanın imkânsız olduğu gerçeğinin farkındaydılar: Aksi halde, bu

ülkelerden biri veya ikisi birden Finlandiya'yı işgal etmeyi deneyebilirdi. Finlandiya'nın Kış Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne karşı yalnız savaşmak zorunda kalma tecrübesi, bu tecrübeyi yeniden yaşama ihtimalini Nazi Almanyası ile bir sefer ittifakından daha kötü bir alternatif haline getiriyordu. Steven Zaloga, Mannerheim'ın biyografisinde bunu şöyle ifade etmişti: "Birkaç çok kötü seçenek arasından en az berbat olanı." Sovyetler Birliği'nin Kış Savaşı'ndaki kötü performansı –Finlandiya, Almanya, Britanya ve ABD'deki– tüm gözlemcileri, Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki bir savaşın bir Alman zaferiyle sonuçlanacağını düşünmeye sevk ediyordu. Ayrıca Finler, doğal olarak kaybettikleri Karelya bölgesini geri almak istiyorlardı. 21 Haziran 1941'de Almanya, Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Finlandiya, tarafsız kalacağını ilan etti ancak 25 Haziran'da yirmi beş Sovyet uçağı Fin şehirlerini bombalayınca, Fin hükümetine hemen o gece Finlandiya'nın bir kez daha Sovyetler Birliği ile savaş halinde olduğunu ilan etmesi için gerekçe doğmuş oldu.

İlk Kış Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği'yle yapılan bu ikinci savaşa Devam Savaşı denir. Bu defa, Finlandiya bütün nüfusunun altıda birini askere çağırdı ya da orduya hizmet etmek üzere görevlendirdi: İkinci Dünya Savaşı'nda tüm ülkeler arasında en büyük oran. ABD'nin bugün askerlik listelerini yeniden oluşturup elli milyondan fazla asker toplaması gibiydi. Doğrudan silahlı kuvvetlerde hizmet verenler on altı ile ellili yaşlar arasındaki erkekler ve cephe hatları yakınlarındaki kadınlardı. Silahlı kuvvetlere doğrudan katılmayan 15-64 yaş arası, her iki cinsiyetten tüm Finler savaş endüstrisinde, tarımda, ormancılıkta veya savunma ile ilişkili başka bir sektörde çalışmak zorundaydı. Küçücük çocuklar tarlalarda, değirmenlerde ve uçaksavarlarda çalıştı.

Sovyet ordusu kendini Alman saldırısına karşı korumaya odaklanınca Finler vakit kaybetmeden Fin Karelya bölgesini yeniden ele geçirdiler ve (daha da gerilim yaratacak şekilde) eski sınırlarının ötesine, Sovyet Karelya bölgesine ilerlediler. Ne var ki Finlandiya'nın savaş hedefleri tamamen sınırlı kaldı ve Finler kendilerini Nazi Almanyası'nın "müttefiki" olarak değil "birlikte savaşan devlet" olarak tanımladılar. Özelde Finlandiya Almanların iki talebini ısrarla geri çevirdi: Finlandiyalı Yahudileri toplaması (gerçi Finlandiya, Fin olmayan küçük bir grup Yahudi'yi Gestapo'ya teslim etti) ve Almanlar Leningrad'a güneyden saldırırken Finlerin de kuzeyden saldırması. Finlerin bu ikinci talebi reddetmesi Leningrad'ı kurtardı, uzun Alman kuşatmasına direnmesini sağladı ve Stalin'in sonradan Karelya'yı geçerek Finlandiya'yı işgal etmeyi gereksiz bulması kararına katkıda bulundu (aşağıya bakınız).

Yine de Finlandiya'nın Nazi Almanyası ile kol kola savaştığı gerçeği ortadaydı. "Müttefik" ile "birlikte savaşan devlet" arasındaki ayrım, Finlandiya'nın durumunu anlamayan yabancılar için bir şey ifade etmiyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'de büyürken Finlandiya'yı Almanya, İtalya ve Japonya ile birlikte dördüncü Mihver gücü olarak görüyordum. Britanya, Stalin'in baskısıyla Finlandiya'ya savaş ilan etti. Ancak Britanya'nın attığı tek adım, Finlerin Turku şehrine bir bombardıman akını düzenlemek oldu. Burada Britanyalı pilotlar bombalarını Turku'ya değil de kasten okyanus açıklarına attılar.

Aralık 1941 başlarından sonra Fin ordusu ilerlemesini durdurdu ve yaklaşık üç yıl boyunca Sovyetler Birliği ile Finlandiya arasındaki Devam Savaşı'nda bir şey olmadı. Bir yandan, Finlandiya'nın Karelya'yı işgal ettikten sonra bir amacı kalmamıştı. Diğer yandan, Sovyet ordusu Alman ordusuyla savaşmakla öyle meşguldü ki Finlandiya'ya karşı birliklerini harcayamazdı. Nihayet

Sovyetler Birliği Alman birliklerini Sovyetler Birliği'nden atmak konusunda yeterince ilerleme kaydettikten sonra Finlandiya'ya dikkatini yöneltmeye vakit buldu ve Haziran 1944'te Karelya Kıstağı'na büyük bir saldırı başlattı. Sovyet birlikleri, Mannerheim Hattı'nı hızla geçti ancak (Şubat 1941'de olduğu gibi) Finler, sınırı korumayı başardı. Bunun ardından Sovyet ordusu, kısmen Stalin batıdan Berlin'e ilerleyen Amerikan ve Britanya ordularından önce doğudan Berlin'e ulaştırmaya öncelik verdiği için, kısmen de Kış Savaşı'nda karşılaştığı –Fin direnişini kırmanın, Finlandiya ormanlarındaki gerilla savaşının ve Sovyetler Birliği'nin fethetmeyi başarması halinde Finlandiya konusunda ne yapılacağını hesaplamanın getireceği tahmini yüksek maliyetler gibi– zorluklar yüzünden ilerleyişini durdurdu. Fin direnişi, bundan dolayı, 1941'de olduğu gibi 1944'te de Fin arkadaşımın ifade ettiği gerçekçi hedefe erişmiş oldu: Sovyetler Birliği'ni yenmek değil, olası Sovyet zaferlerini ciddi seviyede maliyetli, yavaş ve acılı hale getirmek. Bunun sonucunda Finlandiya İkinci Dünya Savaşı'nda düşman işgalinden kurtulan tek Kıta Avrupa ülkesi oldu.

Temmuz 1944'te savaş yeniden durulunca, Fin liderler barış görüşmeleri yapmak ve yeni bir anlaşma imzalamak için Moskova'ya gittiler. Bu defa Sovyetler'in toprak talepleri 1941'dekilerin neredeyse aynısıydı. Sovyetler Birliği, Fin Karelya bölgesini ve Finlandiya'nın güney kıyısındaki donanma üssünü geri aldı. Sovyetler Birliği'nin fazladan tek toprak kazanımı Finlandiya'nın Arktik Okyanusu'ndaki liman ve nikel madenlerinin ilhakıydı. Finlandiya, Kuzey Finlandiya'da konuşlanmış iki yüz bin Alman askerini, Sovyet birliklerinin bunu yapmak için Finlandiya'ya gelmesini engellemek için göndermeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bu operasyonun sürdüğü aylar boyunca geri çekilen Almanlar, tüm Lapland bölgesindeki değerli her şeyi tam anlamıyla yok etti.

1959'da Finlandiya'yı ziyaret ettiğimde, Fin ev sahiplerim eski Alman müttefiklerinin Finlandiya'ya saldırmasına ve Lapland'ı mahvetmesine karşı hâlâ öfkeliydi.

Finlandiya'nın Kış Savaşı ve Devam Savaşı'nda Sovyetler'e ve Almanlara karşı toplam kaybı yaklaşık yüz bin kişiydi. Finlandiya nüfusuyla kıyaslayınca, bunu bugün bir savaşta dokuz milyon Amerikalının ölmüş olması gibi düşünebilirsiniz. Bunun dışında doksan dört bin Fin sakat kaldı, otuz bin Fin kadın dul kaldı, elli beş bin Fin çocuk yetim kaldı ve altı yüz on beş bin kişi de evini kaybetti. Bir savaşta sekiz milyon Amerikalı sakat kalmış, iki buçuk milyon Amerikalı kadın dul kalmış, yarım milyon Amerikalı çocuk yetim kalmış ve elli milyon Amerikalı evini kaybetmiş gibi düşünün. Bunun dışında, tarihin gördüğü en büyük çocuk tahliyelerinden birinde, seksen bin çocuk (başta İsveç'e) tahliye edildi. Bu çocukların yaşadığı travmalar bir sonraki kuşağı da etkiledi (Görsel 2.7). O dönem tahliye edilen Fin annelerin kızlarının, tahliye edilmeyen annelerin kızlarına kıyasla bugün psikiyatrik bir hastalıktan hastaneye yatma ihtimalleri iki misli fazla. Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yla savaşta verdiği çok daha ağır kayıplar, yaklaşık yarım milyon ölü ve çeyrek milyon yaralı olarak hesaplanmıştı. Bu Sovyet ölüm rakamına Finlerin esir aldığı ve ateşkesten sonra Sovyetler Birliği'ne teslim ettiği, bunun ardından Sovyetler tarafından teslim oldukları gerekçesiyle hemen öldürülen beş bin Sovyet askerî de dâhildi.

Finlandiya, ateşkes anlaşmasına göre "savaş suçlarından aranan kişilerin yakalanması konusunda Müttefikler'le iş birliği yapacaktı." "Fin savaş suçlusu" derken Müttefikler; Finlandiya'nın Sovyetler'e karşı verdiği savaşlarda Finlandiya hükümetinin başında olan kişileri kastediyorlardı. Finlandiya kendi hükümet liderlerini soruşturmazsa bunu Sovyetler yapacak ve ağır cezalar, büyük ih-

timalle de idam cezaları verecekti. Dolayısıyla Finlandiya normal koşullarda utanç verici görülebilecek bir şey yapmak zorunda kaldı ve geriye dönük bir yasa çıkardı. Hükümet liderlerinin, benimsendikleri dönemde Fin yasasına göre legal olan ve geniş kabul gören politikalar uyarınca Finlandiya'yı savunmuş olmasını illegal ilan etti. Fin mahkemeleri, Finlandiya'nın savaş dönemi başkanı Ryti'yi, savaş dönemi başbakanları Rangell ile Linkomies'i, savaş dönemi dışişleri bakanını ve dört diğer bakanı ve Berlin elçisini hapse gönderdi. Bu liderler cezalarını kendileri için hazırlanmış özel Fin hapishanelerinde çektikten sonra, çoğu yeniden seçildi ya da yüksek mevkilere getirildi.

Barış anlaşmasına göre Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne ağır tazminatlar ödemesi gerekiyordu: Altı yıl içinde üç yüz milyon dolar ödenecekti. Sovyetler Birliği bu süreyi sekiz yıla çıkardı ve miktarı iki yüz yirmi altı milyon dolara düşürdü ancak küçük ve sanayileşmemiş Fin ekonomisi için bu, hâlâ büyük bir yüktü. Bununla birlikte bu tazminatlar bir ekonomik itkiye dönüşerek Finlandiya'yı, gemi yapımı ve ihracat malları fabrikaları gibi ağır sanayiler geliştirmeye yönlendirdi. (Tazminatlar bu şekilde, Çince "kriz" anlamına gelen "wei-ji" kelimesinin kökenine güzel bir örnek teşkil ediyor. Bu kelime iki karakterden oluşuyor: "Tehlike" anlamındaki "wei" ve "fırsat" anlamındaki "ji".) Sanayileşme Finlandiya'nın savaştan sonraki ekonomik büyümesine katkıda bulundu. Finlandiya artık (eskiden olduğu gibi) yoksul bir tarım ülkesi değil, modern bir sanayi ülkesiydi (ve şu anda da bir yüksek teknoloji ülkesi).

Finlandiya, bu tazminatları ödemenin yanı sıra Sovyetler Birliği ile toplam Fin ticaretinin %20'sine tekabül edecek şekilde yoğun bir ticaret ilişkisi kurmak zorundaydı. Finlandiya, Sovyetler Birliği'nden özellikle petrol alıyordu. Bu Finlandiya için büyük bir

avantaja dönüştü zira diğer Batı ülkeleri gibi Orta Doğu petrol kaynaklarına muhtaç kalmamıştı. Öte yandan, ticaret anlaşmasının parçası olarak, Finlandiya'nın lokomotif, nükleer santral ve otomobil gibi kalitesiz Sovyet ürünlerini de ithal etme zorunluluğu vardı. Hâlbuki bunları Batı'dan çok daha ucuza ve kaliteli alabilirdi. Finler çektikleri sıkıntıyı, aynen daha önce bahsettiğim antika İtalyan topları örneğinde olduğu gibi, kara mizahla aştılar. Örneğin, 1959'daki ziyaretim sırasında, pek çok Fin'in sürekli bozulan Moskvich marka Sovyet otomobili vardı. O dönemde birçok Avrupa ve Amerikan otomobilinde açılır tavan bulunuyordu: güzel havalarda tavanı açmak ve güneşin içeri girmesini sağlamak için kullanılan kayar paneller. Yaygın bir Fin fıkrasına göre, yeni Moskvich modellerinde de açılır tavanın yanı sıra açılır zemin de bulunacaktı: yani bir başka kayar panel ama zeminde. Soru: Güneşin içeri girmesini sağlamayan bir açılır zemin ne işe yarar? Yanıt: Her zamanki gibi bozulduğunda, ayaklarınızı açılır zeminden aşağıya uzatabilir, Moskvich arabanızda ayakta durabilir ve arabayı itebilirsiniz!

Finler, 1945-1948 yıllarını "tehlike yılları" olarak anar. Geriye baktığımızda, Finlandiya'nın ayakta kalmayı başardığını biliyoruz ancak o yıllarda mutlu son oldukça uzakta görünüyordu. En yakın tehlike, Sovyetler Birliği'nin desteklediği yerel bir devrimle komünist bir rejime geçişti. Komünist Sovyetler Birliği'ne karşı hayatta kalma mücadelesi vermiş demokratik bir ülke için kafa karıştırıcıydı belki ama Finlandiya Komünist Partisi ve yandaşları Finlandiya parlamentosu için Mart 1945'te yapılan serbest seçimlerde koltukların dörtte birini kazandı ve polis gücünü ele geçirmeye çalıştı. Sovyetler Birliği, Doğu Almanya'yı henüz işgal

etmişti, dört Doğu Avrupa ülkesinde (Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya) komünist devrim yapma çabası içindeydi, Çekoslovakya'da başarılı bir darbe yapmış ve Yunanistan'daki başarısız gerilla savaşını desteklemişti. Bir sonraki adım Finlandiya mı olacaktı? Sovyetler Birliği'ne ödenen tazminatlar, henüz sanayileşmemiş ve büyük oranda tarımdan beslenen Fin ekonomisi üzerinde büyük bir yük teşkil ediyordu. Savaş, Finlandiya'nın altyapısını mahvetmişti: Tarlalar terk edilmiş, imalat tesisleri bakımsız kalmış, Finlandiya donanmasının üçte ikisi tahrip edilmiş ve yedek parçası bulunmayan kamyonlar ıskartaya çıkmıştı. Yakıt olarak odun kullanılıyordu. Yerinden edilen yüz binlerce Karelyalı, sakat kalan Finler, yetimler ve dullar zarar görmemiş ve sağlığını yitirmemiş Fin ailelerden barınma, para ve duygusal destek bekliyordu. İsveç'e tahliye edilen on binlerce Fin çocuk travmalarıyla, Fin dilini unutmuş vaziyette ve sürgündeki yıllar içinde ailelerini unutmuş halde geri dönüyordu.

Finlandiya, bu tehlike yıllarında olası bir Sovyet darbesini önlemek için yeni bir savaş sonrası politika belirledi. Bu politika; onu formüle eden, bu konuda sembolleşen ve otuz beş yıl boyunca onu titizlikle uygulayan iki başkanın adıyla (Juho Paasikivi, 1946–1956; Urho Kekkonen, 1956–1981) Paasikivi–Kekkonen Hattı olarak anılıyordu. Paasikivi–Kekkonen Hattı, Finlandiya'nın 1930'a dayanan Rusya'yı göz ardı etme politikasını tersine çevirmişti. Paasikivi ile Kekkonen daha önceki hatalardan ders çıkarmışlardı. Onlara göre, karşı koyulamayacak acımasız gerçekler şu şekildeydi: Finlandiya küçük ve zayıf bir ülkeydi, Batılı müttefiklerinden yardım bekleyemezdi, Sovyetler Birliği'nin bakış açısını anlamalı ve her zaman aklında tutmalıydı, yukarıdan aşağıya her seviyeden Rus hükümet yetkilisiyle sürekli irtibat halinde olmalıydı, Finlandiya'nın sözünü tuttuğunu ve anlaşmalara uyduğunu

ispatlayarak Sovyetler'in güvenini kazanmalı ve bu güveni korumalıydı. Sovyetler Birliği'nin güvenini korumak için ekonomik bağımsızlığından ve güçlü bağımsız demokrasilerin ulusal hakları vazgeçilmez olarak gördüğünü dile getirme özgürlüğünden belli seviyede vazgeçerek geri adım atması gerekiyordu.

Hem Paasikivi hem de Kekkonen, Sovyetler Birliği'ni ve halkını çok iyi tanıyordu. Paasikivi, Sovyetler Birliği ile Ekim 1939 ve Mart 1940 ile Eylül 1944'te yapılan pazarlıkları yürütmüş ve Moskova büyükelçiliği yapmıştı. Paasikivi, Stalin'in Finlandiya ile ilişkisindeki birincil motivasyonunun ideolojik değil stratejik ve jeopolitik olduğunu düşünüyordu: yani, geçmişte olduğu gibi, Finlandiya ya da Finlandiya Körfezi üzerinden olası saldırılara karşı ikinci en büyük şehrini (Leningrad/St. Petersburg) savunma problemi. Sovyetler Birliği kendini o cephede güvende hissederse Finlandiya da güvende olurdu. Gel gör ki Finlandiya, Sovyetler Birliği güvende olmadığı sürece güvende olamazdı. Daha genel olarak, dünyadaki herhangi bir çatışma Sovyetler Birliği'nin huzurunu bozabilir ve onu Finlandiya'ya karşı talepkâr hale getirebilirdi. Dolayısıyla Finlandiya dünya barışını korumak konusunda da aktif olmalıydı. Paasikivi ve ardından Kekkonen, Stalin ve ondan sonra Kruşçev ve Brejnev ile güvene dayalı bir ilişki geliştirmek konusunda öyle başarılı oldular ki Stalin'e bir defasında neden tüm diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Finlandiya'da da Komünist Parti'yi iktidara getirmek için uğraşmadığı sorulduğunda, "Paasikivi varken neden Finlandiya Komünist Partisi'ne ihtiyaç duyayım ki?" diye yanıt vermişti.

Başkan Kekkonen kendisinin ve Paasikivi'nin politikasını yazdığı siyasal otobiyografide şöyle açıklıyor: "Fin dış politikasının temel görevi, ulusumuzun varlığını Finlandiya'nın jeopolitik çevresine egemen olan çıkarlarla uzlaştırmaktır... [Fin dış politikası] önleyici

diplomasidir. Bu diplomasinin amacı, yaklaşan tehlikeyi fazla yakına gelmeden görmek ve bu tehlikeden kaçınmak için –tercihen olabildiğince az kişinin fark edeceği şekilde– önlemler almaktır. Attığı adımların teraziyi şu ya da bu şekilde etkileyebileceği yanılsamalarına kapılmayan küçük bir ulus için iyi zamanlarda, askerî ve siyasal sektördeki gelecek gelişmelerin dayanacağı faktörlerin gücüne ilişkin doğru bir anlayış oluşturabilmek hayati önem taşır... Bir ulus sadece kendine güvenmelidir. Savaş yılları bize bu anlamda pahalı bir ders verdi... Tecrübelerimiz bize ayrıca küçük bir ülkenin duygularını –sempati veya antipati duygularını– dış politika çözümlerine karıştırmasının kesinlikle yanlış olduğunu da öğretti. Gerçekçi bir dış politika uluslararası siyasetteki vazgeçilmez faktörlere, yani ulusal çıkarlara ve devletler arası ilişkilerin gücüne dair farkındalığa dayanmalıdır."

Finlandiya'nın Paasikivi–Kekkonen Hattı'na bağlılıktan elde ettiği somut sonuçlar arasında, Sovyetler Birliği'nin (ve bugün Rusya'nın) geçmiş yetmiş yılda Finlandiya'ya yaptığı ve yapmadığı şeyler bulunmaktadır. Sovyetler, Finlandiya'yı işgal etmedi. Faal olduğu dönemde Finlandiya Komünist Partisi aracılığıyla komünist bir devrim tezgâhlamadı. Finlandiya'nın Sovyetler'e borçlu olduğu ve ödediği savaş tazminatının miktarını azalttı ve ödeme süresini uzattı. 1955'te Finlandiya'da, Helsinki'ye sadece on mil uzaktaki Porkkala Limanı'ndaki donanma üssünü boşalttı ve toplarını geri çekti. Finlandiya'nın Batı ile ticaretini artırmasına ve Sovyetler ile azaltmasına, AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile bağ kurmasına ve EFTA'ya (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) katılmasına hoşgörü gösterdi. Sovyetler Birliği'nin bu şeylerin çoğunu yapma, yapmama veya engelleme gücü kesinlikle vardı. Sovyetler Birliği, Finlandiya'ya ve Finlandiya'nın liderlerine güvenmese ve kendini güvende hissetmese asla o şekilde davranmazdı.

Finlandiya, dış ilişkilerinde, Batı ile ilişkilerini geliştirmek ile Sovyetler'in güvenini korumak arasındaki ince çizgi üzerinde yürüdü. 1944 Devam Savaşı'nın hemen ardından o güveni kazanmak için Sovyetler Birliği'yle yapılan ateşkesin ve sonraki barış anlaşmasının tüm koşullarını zamanında yerine getirdi. Bunun için, Alman birliklerini Finlandiya'dan sürdü, Finlandiya'nın savaş zamanı liderlerini savaş suçuyla yargıladı, Finlandiya Komünist Partisi'ni legalleştirdi, onu yönetime getirerek Finlandiya'yı toptan almasını önledi ve Sovyetler Birliği'ne savaş tazminatlarını zamanında ödedi. Bu sonuncusu için, Finlerin kendi mücevherlerini ve alyanslarını dahi vermesi gerekmişti.

Finlandiya, Batı ile yakınlaşırken ekonomik açıdan Batı'ya entegre olacağından şüphe eden Sovyetler'i yatıştırmak için çaba harcadı. Söz gelimi çok fazla ihtiyaç duyduğu ABD'nin Marshall Planı'nı reddetmeyi makul gördü. Batı Avrupa örgütleri AET ve EFTA ile anlaşmalar yaparken bir yandan da Doğu Avrupa komünist ülkeleriyle anlaşmalar yaparak Sovyetler Birliği'nin ayrıcalıklı ulusu olma statüsünü garantiledi ve Sovyetler Birliği'ne Finlandiya'nın AET'deki ortaklarına verdiği ticari tavizlerin aynısını vereceğine söz verdi.

Batı ülkeleri Finlandiya'nın birincil ticari ortağı iken, Finlandiya da Sovyetler Birliği'nin (Batı Almanya'dan sonra) ikinci en büyük Batılı ticari ortağı oldu. Konteynerler, Batı mallarını Finlandiya üzerinden Sovyetler Birliği'ne ulaştırıyordu. Finlandiya'nın Sovyetler'e gönderdiği ihraç malları arasında gemiler, buz kırıcılar, tüketim malları ve hastane, otel ve endüstri tesisleri için inşaat malzemeleri bulunuyordu. Finlandiya, Sovyetler Birliği için Batı teknolojisini aldığı başlıca kaynağı ve Batı'ya açılan penceresiydi. Bunun sonucunda, Sovyetler'in Finlandiya'yı almak

gibi bir amacı kalmadı zira Finlandiya bağımsız ve Batı müttefiki haliyle, fethedilmiş veya komünist bir uyduya dönüştürülmüş haline kıyasla çok daha değerliydi.

Sovyet liderleri, Paasikivi ile Kekkonen'e güvendikleri için Finlandiya normal bir demokraside olduğu gibi başkanlarını değiştirmeyi seçmedi ve onları toplam otuz beş yıl görevde tuttu. Paasikivi, seksen altı yaşında ölmeden kısa süre öncesine kadar on yıl başkanlık görevini üstlenmişti. Selefi Kekkonen, seksen bir yaşında sağlık sebepleriyle emekli olana değin yirmi beş yıl başkanlık yaptı. Kekkonen 1973'te AET ile pazarlıkların yapıldığı dönemde Brejnev'i ziyaret ettiğinde, Finlandiya'nın AET ile ilişkisinin Rusya ile ilişkisini etkilemeyeceği sözünü vererek Brejnev'i ikna etmişti. Finlandiya parlamentosu daha sonra Kekkonen'in görev süresini dört yıl daha uzatıp 1974'te yapılacak başkanlık seçimini erteleyerek bu sözün tutulmasını sağladı.

Finlandiya hükümeti ve basını Sovyetler Birliği'ni eleştirmekten kaçındı ve normalde demokrasilerde görülmeyecek bir gönüllü otosansür uyguladı. Örneğin, diğer ülkeler Sovyetler'in Macaristan ve Çekoslovakya işgallerini ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan ile savaşını kınarken Fin hükümeti ve basını sessiz kalmıştı. Bir Fin yayınevi, Sovyet hassasiyetini uyandırabileceği korkusuyla Soljenitsin'in *Gulag Takım Adaları* romanını basma planlarını iptal etmişti. 1971'de bir Fin gazetesi Baltık devletlerinin 1939'da Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiğini (ki doğruydu) belirterek Sovyetler Birliği'ne saldırınca, bir Sovyet gazetesi bu beyanı Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasındaki dostane ilişkileri bozmaya yönelik bir burjuva girişimi olarak kınadı. Sovyet dışişleri bakanı, Finlandiya'yı Sovyetler Birliği'nin Fin hükümetinden gelecekte bu tür olayları engellemesini beklediğini söyledi. Fin hükümeti, Fin basınının daha "sorumlu" hareket etmesi, yani bu

tür saldırgan beyanları kendiliğinden sansürlemesi gerektiğini bildirdi.

Finlandiya'nın izlediği ince çizgi, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlık ile ekonomik büyümeyi bir araya getirdi. Bu anlamda Finlandiya da küçük bir ülke olarak gerçeklerle yüzleşmek zorundaydı: Bugün altı milyon nüfusa sahip Finlandiya, hiçbir zaman doksan milyonluk Almanların ya da üç yüz otuz milyonluk Amerikalıların sahip olduğu ölçekte ekonomik avantajlardan faydalanamayacak. Finlandiya bugün Avrupa ve Kuzey Amerika dışında hâlâ yaygın olan düşük yaşam standartları ve düşük ücretlere dayalı ekonomik çeperlerde asla başarılı olmayacak. Dünya standartlarına göre Finlandiya'da hep az sayıda işçi olacak ve bu kişilerin ücret beklentisi yüksek olacak. Bundan dolayı Finlandiya elindeki iş gücünün tamamını kullanmak ve yüksek kârlar getiren endüstriler geliştirmek zorundaydı.

Finlandiya okul sistemi, bütün nüfusunu verimli kullanmak amacıyla, şu anda bazılarını iyi eğitirken bazılarına kötü eğitim veren ABD okul sisteminin aksine herkese iyi eğitim vermeyi amaçlıyor. Finlandiya'da az sayıda özel okulun dışında, kaliteli ve eşitlikçi devlet okulları var. Zengin Amerikalılara şaşırtıcı gelebilir fakat o az sayıdaki Fin özel okulu dahi hükümetten devlet okulları kadar ödenek alıyor ve harç alma, ücret toplama ya da bağış alma yoluyla kazançlarını artırmalarına izin verilmiyor! ABD'de öğretmenler sosyal statü olarak düşük konumda ve büyük oranda çok başarılı olmayan kolej öğrencileri arasından seçiliyor fakat Fin öğretmenler oldukça zorlu bir seçim sürecinden geçiyor, en parlak lise ve üniversite öğrencileri arasından seçiliyor, (üniversite hocalarından bile!) yüksek statüde yaşıyor, iyi maaş alıyor; hepsi akademik olarak ilerlemiş durumda ve öğretme tarzında özgür davranabiliyorlar. Fin öğrenciler, bunun sonucunda

okuryazarlık, matematik ve problem çözme becerilerinde dünyanın en üst sıralarına oynuyor. Finlandiya, kadınlardan da en az erkekler kadar faydalanıyor: Kadınlara oy hakkı tanıyan (Yeni Zelanda'dan sonra) ikinci ülke ve benim ziyaretim sırasında başkan bir kadındı. Finlandiya, polislerini de en iyiler arasından seçiyor: Yine Amerikalılara şaşırtıcı gelebilir fakat Fin polisi en az lisans mezunu olmak zorunda, Finlerin %96'sının güvenini kazanmış durumda ve silah kullanma sıklığı yok denecek kadar az. Geçen yıl, Fin polisi görevdeyken sadece altı kez ateş etmiş, bunların beşi uyarı ateşiymiş: Los Angeles'ta ateşlenen silahların haftalık ortalamasından bile az.

Eğitime verilen bu önem, verimli bir iş gücü oluşmasını sağlıyor. Finlandiya, mühendislerin nüfusa oranı bakımından dünyanın en iyisidir. Teknolojide bir dünya lideridir. İhracatı GSYİH'sinin yaklaşık yarısına tekabül ediyor ve başlıca ihraç malları İkinci Dünya Savaşı öncesindeki kereste ve diğer geleneksel orman ürünlerinden ziyade –ağır makineler ve imalat ürünleri gibi– yüksek teknoloji ürünlerinden oluşuyor. Finlandiya, ormanlarından elektrik, gübre, (yün yerine kullanılabilen) tekstil elyafı, bakır ve hatta gitar gibi yüksek teknoloji ürünleri geliştirmek konusunda bir dünya lideri konumundadır. Finlandiya'nın AR-GE'ye yaptığı özel ve kamusal yatırımların toplamı, GSYİH'sinin %3,5'i kadardır. Bu oran, diğer Avrupa Birliği ülkelerinin neredeyse iki katı olmanın yanı sıra (eğitime harcanan GSYİH oranıyla birlikte) dünyanın en yüksek oranına yakındır. Finlandiya, bu kusursuz eğitim sisteminin ve AR-GE'ye yapılan büyük yatırımların sonucunda sadece yarım asırda yoksul bir ülkeden dünyanın en zengin ülkelerinden birine dönüştü. Ortalama kişi başına geliri şu anda Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık'ın gelir düzeyine eşittir. Bu ülkelerin nüfusları

Finlandiya'nın nüfusunun on mislidir ve hepsi uzun bir süredir zaten zengindir.

1959'da Finlandiya'ya gittiğimde, Finlandiya'nın Sovyetler Birliği ile yaptığı iki savaş hakkında hiçbir şey bilmez bir halde, Fin ev sahiplerime Finlandiya'nın neden pek çok açıdan Sovyetler'den çekindiğini, neden o kalitesiz Moskvich otomobillerini aldığını ve neden Sovyetler'in olası bir saldırısından bu kadar korktuğunu sormuştum. Fin ev sahiplerime, Sovyetler'in saldırması halinde ABD'nin elbette Finlandiya'ya yardım edeceğini söylemiştim. Şimdi geriye baktığımda, bir Finle konuşurken daha zalimce, cahilce ve düşüncesizce bir cümle kuramayacağımı görüyorum. 1939'da Sovyetler Birliği gerçekten de saldırdığında ABD, İsveç, Almanya, Britanya ya da Fransa yardıma koşmamıştı. Finlandiya, yaşamının ve bağımsızlığının sadece kendisine bağlı olduğunu ve sadece Sovyetler Birliği'nin kendini güvende hissetmesi ve Finlandiya'ya güvenmesi halinde güvende olacağını tarihsel tecrübelerle öğrenmişti.

Benim o cahil tutumum, konuyu bilmeyen ve Fin politikasını aşağılayıcı "Finlandiyalaşma" terimiyle etiketleyen çok sayıda yabancı tarafından da sergileniyor. Finlandiyalaşma teriminin tanımına gelecek olursak 1979 tarihli bir *New York Times*'a bakabiliriz: "Totaliter bir süper gücün kudreti ve siyasal acımazsızlığı karşısında dehşete kapılan küçük ve zayıf bir komşu ülkenin sahip olduğu özgürlüklerden utanmazca ve utanç verici şekilde tavizler verdiği acınası bir gidişat." Finlandiyalaşmayı kınayan kişiler, Finlandiya'nın politikasını korkakça bulurlar.

Pek çok Fin eylemi hiç şüphesiz Batı Avrupalı ve Amerikalı gözlemcileri dehşete düşürmüştür. ABD veya Almanya'da Sov-

yet hassasiyetlerinin deşilmemesi için bir başkanlık seçimi asla ertelenmez, bir başkan adayı adaylığını geri çekmez, bir yayıncı bir kitabı iptal etmez ya da basın kendini sansürlemezdi. Bu tür eylemler, demokrasideki hareket özgürlüğü hakkının ihlali olarak görülürdü.

Ne var ki diğer ülkelerin hassasiyetleri her ülke için bir problemdir. Yine Başkan Kekkonen'den alıntı yapalım: "Bir ülkenin bağımsızlığı genelde mutlak değildir... Tarihsel kaçınılmazlıklara boyun eğmek zorunda kalmamış tek bir devlet bile yoktur." Finlandiya'nın ABD veya Almanya'ya kıyasla tarihsel kaçınılmazlıklara daha fazla boyun eğmek zorunda kalmasının bariz nedenleri var: Finlandiya küçük bir ülke ve Rusya'yla sınır komşusu. ABD ve Almanya ise değil. Finlandiyalaşmayı aşağılayan eleştirmenler Finlandiya'nın bunun yerine ne yapmış olması gerektiğini düşünüyorlar? Sovyet tepkilerini hiç önemsemeden bir diğer Sovyet işgaline davetiye çıkarmasını mı?

Finlandiyalaşmaya yönelik yabancıların itirazlarının ardındaki korku kısmen komünist Sovyetler Birliği'nin kendi ülkelerini Sovyetler Birliği'ne itaate zorlayabileceği kaygısı vardı. Öte yandan diğer Batı Avrupa ülkeleri ve ABD tamamen farklı bir jeopolitik konumda bulunuyor ve Finlandiya'nın jeopolitik problemleriyle boğuşmak zorunda değil. Kekkonen'in Finlandiya politikası savunması şu cümleyle özetlenebilir: "Finlandiyalaşma, ihracata yönelik değildir."

Aslında Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne yönelik dış politikası mecburen fazla karmaşıktı. En sonunda ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yetmiş yılda, Finlandiya ne bir Sovyet ne de (bugün) bir Rus uydu devleti olmaya yaklaştı. Bir yandan Batı ile bağlarını sürekli güçlendirirken bir yandan da Rusya'yla iyi ilişkilerini korudu. Finler, aynı zamanda, hayatın belirsiz olduğunu

da biliyorlar ve bu nedenle askerlik hizmeti erkekler için hâlâ zorunlu ve kadınlar için gönüllü. Askerlik eğitimi bir yıl kadar sürüyor ve oldukça zorlu geçiyor çünkü Finlandiya, askerlerinin gerçekten savaşabilmesini istiyor. Eğitim yılının ardından, Finler 30-35 yaşına kadar birkaç yılda bir yedek göreve çağrılıyorlar. Yedek ordu, Finlandiya nüfusunun %15'ini oluşturuyor; ABD'de olsa elli milyonluk bir yedek ordu olurdu.

Gelin şimdi, Finlandiya'nın yakın tarihi ışığında, ulusal krizlerin çözümüyle ilişkili on iki faktörü değerlendirelim (Tablo 1.2) ve bunları kişisel krizlerle ilişkili faktörlerle (Tablo 1.1) karşılaştıralım. Bu faktörlerin yedisi Finlandiya'nın temel probleminin –güçlü komşusundan gelen tehdidin– çözümünü destekliyordu, biri başta engellemiş daha sonra desteklemişti, üçünün yokluğu ise köstek olmuştu.

Finlandiya'nın kriz çözümüne ilişkin gözle görülür şekilde sergilediği yedi faktör şunlardı: sorumluluğun kabulü (faktör 2), çit örme (faktör 3), güçlü ulusal kimlik (faktör 6), dürüst özdeğerlendirme (faktör 7), ulusal başarısızlıkla başa çıkma (faktör 9), esneklik (faktör 10) ve ulusal temel değerler (faktör 11). Birincisi, bu kitapta tartışılan uluslar arasında, Finlandiya sorumluluğun kabulü ve dürüst ultra gerçekçi özdeğerlendirme açısından en öne çıkan örnektir. Bu ülkenin kendini yeniden değerlendirmesi özellikle acı verici bir süreçti çünkü Sovyet orduları Finlandiya nüfusunun büyük bölümünü öldürmüş, dul, yetim ve evsiz bırakmıştı. Finler, kendine acıma ve kin duygularının Sovyetler Birliği ile ilişkilerini felç etmesi tuzağına düşmekten kaçınmak zorundalardı. En sonunda gerçeklikleri gördüler: Finlandiya küçüktü, Sovyetler Birliği ile uzun bir sınırı vardı, etkin destek için müttefiklerine

güvenemezdi, hayatta kalma sorumluluğu tamamen kendisine aitti, Sovyetler'e bir süreliğine direnmek ve Sovyet işgalini onlar için yavaş, maliyetli ve acılı hale getirmek için yeterince güçlüydü fakat onlara sonsuza kadar direnemezdi. Finler, savaş öncesi dış politikalarındaki hatalarından ders çıkardılar. Sonunda, siyasal bağımsızlıklarını ellerinde tutabilmelerinin tek yolunun Sovyet güvenini kazanmak ve ekonomik bağımsızlık ve ifade özgürlüğünden bir miktar vazgeçmek olduğu gerçeğiyle yüzleştiler.

Finlandiya, bahsettiğimiz tercihli değişim ve çit örme (faktör 3) temamız için çok iyi bir örnek teşkil ediyor. Sovyet saldırısına verdiği en son tepkide (Eylül 1944'ten sonra), Finlandiya uzun süredir devam ettirdiği Sovyetler Birliği'ni göz ardı etme ve onunla pazarlık etmeme politikasını bir kenara bıraktı. Sovyetler Birliği ile yeni bir ekonomik ilişki ve sıkça bir araya gelme politikası benimsedi. Bu değişim, fazlasıyla tercihliydi zira Finlandiya işgal edilmemişti, siyasal açıdan özerkti ve sosyal bir liberal demokrasiydi. Görünüşte çelişen iki kimliğin bu şekilde bir arada oluşu, Fin olmayan pek çok kişiyi şaşırtmış ve öfkelendirmişti. "Finlandiyalaşma" şeklindeki aşağılayıcı terim, Finlandiya'nın farklı davranabileceği ve davranması gerektiği anlamına geliyordu.

Finlandiya, –normalde İskandinav gibi görünen, böylesine küçük bir ülkeden beklenemeyecek derecede– gözle görülür oranda güçlü bir ulusal kimlik sergilemektedir (faktör 6). Finlandiya'nın ulusal kimliği ve Finlandiya'nın benzersiz olduğu inancı, çok az sayıda yabancının öğrenmeye yeltendiği o güzel fakat benzersiz ve zor dilinden; o dille bağlantılı sözlü destandan (*Kalevala*); Finlandiya'nın kendi yönetimi, para birimi ve parlamentosuyla Rus çarlık yönetimine bağlı şekilde yüzyıl sürdürdüğü özerkliğinden kaynaklanmaktadır. Finlandiya'nın ulusal kimliğine katkıda bulunan bir başka özelliği ise dünyaca tanınan müzisyenleri, atletleri,

mimarları ve tasarımcılarıdır. Bugün, Finlandiya'nın ulusal kimliği, Kış Savaşı sırasında elde ettiği askerî başarıların getirdiği gurura da dayanmaktadır. Finler, İkinci Dünya Savaşı'nı, Britanyalılar haricinde tüm diğer ülkelerin yurttaşlarına kıyasla çok daha gururla anarlar. Finlandiya'nın 2017 yılı bağımsızlığın yüzüncü yıl kutlamalarında, en az 1917 yılında bağımsızlığın elde edilmesi kadar İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarılar da anılmıştır: Amerikan Bağımsızlık Günü (4 Temmuz) kutlamalarının 1776'daki Bağımsızlık Bildirgesi'nden çok İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferimize odaklandığını düşünün.

Finlandiya başlangıçtaki başarısızlığı tolere etme ve işe yarayan bir çözüm bulana değin bir krize yönelik çözümler üzerinde ısrarla çalışma konusunda da bir örnektir (faktör 9). Sovyetler Birliği, Ekim 1939'da birtakım taleplerde bulunduğunda Finlandiya ilk başta ekonomik ve siyasal bağlantı önermemişti. Aslında Finlandiya o zaman öyle bir teklif yapmış olsa bile Stalin muhtemelen teklifi reddecekti. Stalin'i Finlandiya'nın bağımsız kalmasına ikna eden olay, Finlandiya'nın Kış Savaşı'ndaki çetin direnişi oldu. 1944'ten itibaren, Finlandiya savaş öncesindeki Sovyetler Birliği'ni göz ardı etme politikası ile savaş zamanındaki askerî çözüm arama politikasının başarısızlığını kabul ettikten sonra, ne kadar ekonomik ve siyasal bağımsızlık elde edebileceğini ve Sovyetler Birliği'ni memnun etmek için ne yapmak zorunda olduğunu görmek için uzun ve neredeyse aralıksız bir deney sürecine girdi.

Finlandiya, mecburiyetten gelen esnekliğe de örnek teşkil eder (faktör 10). Sovyetler'in korkularına ve hassasiyetlerine yanıt olarak Finlandiya, başka hiçbir demokraside görülemeyecek şeyler yaptı: Savaş zamanı liderlerini geriye dönük bir yasa çıkararak yargıladı ve hapse attı, parlamentosu planlı bir başkanlık seçimini ertelemek için bir kanun hükmünde kararname çıkardı,

önde gelen başkanlık adaylarından birinin adaylığını geri çekmesi sağlandı ve basın, Sovyetler Birliği'ni incitmesi muhtemel konularda otosansür uyguladı. Başka demokrasiler bu eylemleri utanç verici olarak görürdü. Finlandiya'da ise bu eylemler esnekliğin bir yansımasıydı: En kutsal görülen siyasal bağımsızlığı korumak için gereken düzeyde kutsal demokratik ilkeleri feda etmekti. Yine Zaloga'nın Mannerheim biyografisinden alıntı yapmak gerekirse Finler, "birkaç kötü seçenek arasından en az berbat olanını" müzakere etmekte başarılı olmak konusunda ustalaştılar.

Finlandiya tarihi, pazarlık konusu edilemez bir temel değere olan inancın da örneğidir (faktör 11): bağımsızlık ve başka bir güç tarafından işgal edilmeme. Finler kitlesel kıyım riskini dahi göze alarak bu temel değer için savaşmaya hazırdı. Neyse ki hem hayatta kaldılar hem de bağımsızlıklarını korudular. Bu acı verici bulmacanın evrensel bir doğru yanıtı yoktur. Polonyalılar 1939'da ve Yugoslavlar 1941'de Almanların, Macarlar da 1956'da Sovyetler'in taleplerini reddetmiş ve bağımsızlıkları için savaşmışlardı fakat Finlandiya gibi talihli olamamışlardı: Üç ülke de savaşı kaybetti, işgal edildi ve işgal altında kaldı ve işgal altında iken büyük acılar çekti. Bunun tersine Çekoslovakya 1938'de, Estonya, Letonya ve Litvanya 1939'da ve Japonya 1945'te sırasıyla Alman, Sovyet ve Amerikan ültimatomlarını kabul ettiler zira durumlarının askerî açıdan ümitsiz olduğuna karar vermişlerdi. Geriye dönüp bakıldığında Çekoslovakya ile Estonya'nın o kadar da ümitsiz olmadığı görülebiliyor; gel gör ki neler olabileceğini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Finlandiya'nın kriz çözümünü başlangıçta engelleyen ve sonradan ona katkı veren faktör kriz hakkında ulusal uzlaşının olmayışı ve sonradan uzlaşmanın sağlanmasıydı (faktör 1). 1930'lar boyunca Finlandiya, Sovyetler Birliği ile giderek derin-

leşen krizi büyük oranda göz ardı etti. 1939'da ise Stalin'in taleplerinin kısmen blöf olduğunu düşünerek hata etti. 1944'ten itibaren, Paasikivi–Kekkonen Hattı olarak formüle edilen, Fin hükümetinin Sovyet siyasi liderleriyle sık sık bir araya gelmesi ve olaylara Sovyet bakış açısından bakmayı öğrenmesi gerektiğini savunan bir uzlaşı oluştu.

Kriz çözümüne yönelik, Finlandiya'nın yoksun olduğu ve bu yoksunluğu başka yollarla kapatmak zorunda kaldığı üç faktör, müttefiklerin desteği (faktör 4), mevcut modeller (faktör 5) ve jeopolitik kısıtlamalara maruz kalmamaktı (faktör 12). Bu kitapta tartışılan uluslardan hiçbiri Finlandiya kadar az destek almamıştır: Finlandiya'nın tüm geleneksel ve olası dost ülkeleri, Kış Savaşı süresince beklenen anlamlı yardımı sağlamayı reddetti. (İsveç sekiz bin gönüllü ile ufak bir sivil yardım sağladı ve mülteci Fin çocuklarını kabul etti, Almanya ise Devam Savaşı sırasında askerî ve ekonomik yardım gönderdi.) Finlandiya, Sovyet veya Nazi taleplerine direnişte başarılı olan zayıf bir ülke modelinden esinlenemedi: Neredeyse tüm diğer Avrupa ülkeleri ya (Baltık devletleri gibi) talepleri kabul ederek bağımsızlıklarını yitirdiler ya (Polonya ve Yugoslavya gibi) direnerek acımasız işgallere maruz kaldılar ya (sadece Britanya örneğinde olduğu gibi) Finlandiya'nınkinden katbekat üstün askerî güçlerini kullanarak başarıyla direndiler ya da (İsviçre ile İsveç'in Nazi Almanyası'na verdiği gibi) Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'dan talep ettiğinden çok daha ılımlı tavizler vererek bağımsızlıklarını korudular. Öbür yandan, hiçbir ulus Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı kullandığı ince çizgi davranışını bir model olarak alamadı ("Finlandiyalaşma ihracata yönelik değildir"). Finlandiya'nın seçme özgürlüğü, güçlü komşusu Sovyetler ile paylaştığı uzun sınır nedeniyle jeopolitik kısıtlama altındaydı. Daha güçlü ülkelerin, hareket özgürlüğünü kısıtlaması

konusunda Finlandiya'ya yaklaşan tek ülke, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya olmuştur.

Kişisel krizler için geçerli olmayan ama ulusal krizlere özgü olan sorularımız arasında, Finlandiya için iki tanesi tartışma gerektiriyor: liderliğin rolü ve çatışma sonrası uzlaşma. Finlandiya, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında becerikli askerî ve siyasi liderlikten fayda sağladı. Askerî lider olarak, General Mannerheim; kıt kaynakların tahsisatı, Sovyet güçlerinin farklı savaş cephelerinde yönelttiği görece tehlikeleri değerlendirmesi, aşırı sıkıntılı durumlarda sakin kalarak net düşünme ve birliklerinin ve subaylarının güvenini koruma gibi konularda bir üstattı. Finlandiya'nın sonradan başkanlığa seçilen başbakanı Juho Paasikivi ile selefi Urho Kekkonen, akıcı Rusça konuşmanın yanı sıra, zayıf konumlarına rağmen Stalin'le pazarlık etme, paranoyasına rağmen Stalin'in güvenini kazanma ve koruma ve Stalin'i Finlandiya'nın bağımsız kalmasının Sovyetler Birliği için iyi politika olduğuna ikna etme gibi alanlarda başarılı oldular. (Paasikivi, Eylül 1944'te Devam Savaşı'nı bitirecek barış görüşmeleri için Moskova'ya uçarak Stalin'le buluştu. Ondan önce Mart 1940'ta Kış Savaşı'nı bitirecek barış görüşmeleri için yine Moskova'ya gitmişti. Finlandiya daha sonra 1941 yazında Almanya'nın safına geçerek ve Karelya'yı yeniden fethederek Mart 1940 anlaşmasını ihlal etmişti. *Siz* olsanız 1944'te Stalin'e ne derdiniz? "İnan bana, bu defa bana güvenebilirsin" mi?) Öbür taraftan Mannerheim, Paasikivi ve Kekkonen'in lider olarak etkileri abartılmamalıdır zira onların amaçları ve stratejileri diğer Fin generaller ve siyasetçiler ile aynıydı. Onlar sadece istisnai derecede becerikliydi.

Ulusal krizlere özgü bir diğer soru, şiddetli iç çatışmalar veya iç savaş sonrasında uzlaşma sağlamakla ilgili. 1918'deki iç savaştan sonra Finlandiya'da uzlaşı, Şili'de Pinochet askerî

diktatörlüğünden sonra sağlanan uzlaşıdan (Bölüm 4) çok daha hızlı ve eksiksiz oldu. Endonezyalılar da 1965'te ordu eliyle yapılan soykırımın ardından bir uzlaşıya ulaşmak için çok fazla yol katetmediler (Bölüm 5). Bunun açıklaması kısmen ordunun gücünü koruduğu ve eski düşmanlarını tehdit etmeye devam ettiği ulusal farklılıklarda yatıyor. Ordu, 1965'ten sonra Endonezya'da iktidarını korudu, Pinochet başkan olarak geri adım attıktan sonra dahi Şili'de ordu görünürlüğünü ve tehditkârlığını korudu. Finlandiya ordusu ise iç savaştan sonra daha az görünür kaldı. Açıklamanın kalan kısmı ise Finlerin kendilerine yönelik besledikleri benzersizlik hissinde yatıyor: Fin İç Savaşı'nın kazananları da kaybedenleri de aynı eşitlikçi geleneği paylaşıyordu ve Fin dilini konuşan, *Kalevala* destanını okuyan ve Jean Sibelius ile Paavo Nurmi'nin hemşehrileri olan kişiler olarak dünya halkları arasında benzersizlerdi.

Dolayısıyla Finlandiya ani bir dış şok nedeniyle kriz yaşayan iki ülke örneğimizden ilki. Meiji Japonyası'nı ele alan bundan sonraki bölümde, yine güçlü ulusal kimliği ve kendine özgü bir dili olan, kültürel anlamda Finlandiya'dan daha kendine özgü kalan, çok daha radikal tercihli değişimlere sahne olan bir başka ülkeyi işleyeceğiz. Japonya tıpkı Finlandiya gibi belirgin bir gerçekçilik sergilemişti ancak sahip olduğu farklı jeopolitik konum sayesinde Finlandiya'ya göre daha bağımsız bir uzun dönemli strateji sürdürebilmişti.

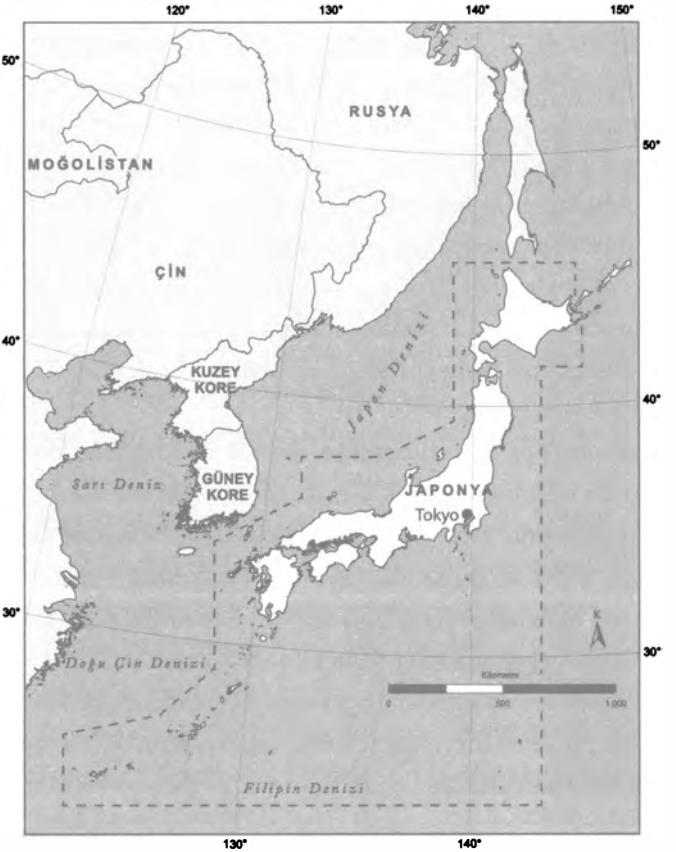

ŞEKİL 3: *Japonya Haritası*

BÖLÜM 3

MODERN JAPONYA'NIN KÖKLERİ

Japonya'yla olan bağlantılarım ■ 1853 öncesi Japonya ■ Perry ■ 1853 ile 1868 arası ■ Meiji Dönemi ■ Meiji reformları ■ "Batılılaşma" ■ Denizaşırı genişleme ■ Krizin çerçevesi ■ Sorular

Bu kitapta işlenen diğer ülkelerden ayrı olarak Japonya'nın dilini bilmiyorum, orada uzun süre yaşamadım ve yirmi yıl önce ilk kez ziyaret edebildim. Öte yandan Japonya'nın tercihli değişimlerini ve Avrupa ile geleneksel Japon özelliklerini bir araya getirdiği karışımı başkalarından çokça dinledim. ABD'nin Doğu Yakası'ndaki, doğduğum ve büyüdüğüm Boston'dan Kaliforniya'ya taşındığımda, kendimi büyük çoğunluğu Japon ya da Japon kökenli Amerikalı olan çok daha kalabalık bir Asyalı nüfusun yaşadığı bir yerde bulmuştum. Asyalılar bugün benim üniversitemde (Los Angeles, Kaliforniya Üniversitesi) Avrupa kökenlileri sayıca geride bıraktılar ve en kalabalık öğrenci grubunu oluşturuyorlar.

Çok sayıda Japon arkadaşım ve meslektaşım bulunuyor. Bunlar arasında, harikulade bir Japon araştırma asistanı var. Bu kişiler uzun süre yaşadıkları ABD'yi ve Avrupa'yı iyi tanıyorlar ve içlerinden bazıları eşlerini bu ülkelerden seçmiş durumda. Ayrıca, uzun süre yaşadıkları Japonya'yı iyi bilen ve yine eşlerini oradan seçen Amerikalı arkadaşlarım da mevcut. Aile ağacının iki kolu Japon olan bir aileye katılınca benim de Japon kuzenlerim ve yeğenlerim oldu.

Sonuç olarak hem Japonya'da hem de ABD ve/veya Avrupa'da uzun süre yaşamış Japon, Amerikalı ve Avrupalılardan sürekli olarak Japonya ile ABD veya Avrupa arasındaki farklılıkları dinliyorum. Tüm Japon akrabalarım, öğrencilerim, arkadaşlarım ve meslektaşlarım Japon ve Amerikan/Avrupalı toplumlar arasında büyük farklılıkların yanı sıra büyük benzerliklerin de olduğunu anlatıyorlar. Önem sırasını gözetmeden belirtmek gerekirse bahsettikleri farklılıklardan bazıları şunlardır: okuma yazmayı öğrenme zorluğu, zorluklara sessizce göğüs germe, olası müşterilerle fazla sosyalleşme, aşırı kibarlık, yabancılara yönelik hisler, açık kadın düşmanı davranışlar, hasta/doktor iletişimi, güzel yazıdan gurur duyma, azaltılmış bireycilik, eşin anne babasıyla ilişkiler, diğer insanlardan farklılaşma, kadınların statüsü, duygular hakkında doğrudan konuşma, bencil olmama, diğer insanlara itiraz etme yolları ve pek çok başka özellik.

Tüm bu farklılıklar, modern Japonya'da Batı etkileriyle birlikte korunan geleneksel Japon özellikleridir. Bu karışım, 8 Temmuz 1853'te patlayan ve (aşağıda ayrıntılarına gireceğim) 1868'deki Meiji Restorasyonu ile hızlanan bir krizle başladı. Bu dönemde Japonya, yarım asra yayılan bir tercihli değişim programına koyuldu. Meiji Japonyası belki de modern dünyanın en öne çıkan tercihli ulusal değişim ve diğer ulusları model olarak kullanma

örneğidir. Bir önceki kısımda tartıştığımız Finlandiya krizi gibi Japonya'nın krizi de bir dış tehditle (ama gerçek bir saldırıyla değil) aniden başladı. Finlandiya gibi Japonya da göze çarpan bir dürüst özdeğerlendirme yaptı ve işe yarayan bir çözüm bulana değin farklı çözümleri denerken sabırlı davrandı. Finlandiya'nın aksine Japonya, çok daha kapsamlı tercihli değişimler benimsedi ve daha geniş hareket özgürlüğünden faydalandı. Dolayısıyla Meiji Japonyası, Finlandiya konusuyla karşılaştırmak için iyi bir vaka çalışması sunuyor.

Japonya; yaşam standartları, sanayileşme ve teknolojide Avrupa toplumlarıyla ve (ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi) Avrupalı olmayan denizaşırı toplumlarla aynı seviyeye ulaşan Avrupalı olmayan ilk modern ülkeydi. Bugün Japonya, sadece iktisadi ve teknolojik açılardan değil, parlamenter demokrasi, okuryazarlık oranı, Batılı giyim tarzı ve geleneksel Japon müziğinin yanı sıra Batı müziği gibi siyasal ve sosyal pek çok açıdan da Avrupa'yı ve yeni Avrupaları andırmaktadır. Öte yandan başta sosyal ve kültürel özellikler olmak üzere pek çok açıdan da hâlâ tüm Avrupalı toplumlardan farklıdır. Japon toplumunun Avrupalı olmayan özelliklerine şaşırmamak gerekir. Japonya, Batı Avrupa'dan sekiz bin mil uzakta yer almaktadır ve Asya anakarasında uzun bir geçmişi paylaştığı yakın ülkelerden (özellikle Çin ve Kore'den) fazlasıyla etkilenmiştir.

Japonya'ya, 1542'den önce Avrupa etkisi henüz ulaşmamıştı. 1542 ile 1639 arasında Avrupa'nın denizaşırı genişlemesiyle bağlantılı olarak (uzun mesafeden dolayı kısıtlı da olsa) bir etki dönemi görüldü. Bunu 1853'e kadar daha azalmış bir etki dönemi izledi. Çağdaş Japon toplumunun Avrupalı yan-

larının büyük bölümü, 1853'ten sonra geldi. Hiç şüphesiz, bu özellikler geleneksel Japon özelliklerinin yerini tamamen almadı. Bu özellikler de büyük oranda korundu. Yani Japonya, Cocoanut Grove yangınından kurtulanlar ya da İkinci Dünya Savaşı sonrası Britanya gibi eski benliği ile yeni benliğinin bir karışımıdır. Bu karışım, kitapta işlediğimiz diğer altı topluma kıyasla Japonya'da daha belirgindir.

Meiji Restorasyonu dönemine kadar Japonya'nın asıl yöneticisi şogun adlı bir askerî diktatördü. İmparator gerçek gücü olmayan göstermelik bir yöneticiydi. 1659 ile 1853 arasında şogunlar Japonların yabancılarla temas kurmasını kısıtladılar ve ada coğrafyasının etkilerinden kaynaklanan uzun Japon izolasyon tarihini devam ettirdiler. Dünya haritasını açıp Japon coğrafyasını Britanya coğrafyasıyla karşılaştırınca, bu tarih bizi ilk başta şaşırtabilir.

Üstünkörü bakıldığında bu iki takımada, sırasıyla Avrasya'nın doğu ve batı kıyılarının açıklarında, birbirlerinin coğrafi olarak dengi gibi görünür. (Herhangi bir haritayı açıp bakabilirsiniz.) Japonya ve Britanya, yüzölçümü olarak kabaca aynıdır ve ikisi de Avrasya kıtasının yakınında yer alır. O yüzden, iki ülkenin de ilgili kıtalarla benzer bağlarının olması beklenebilir. Aslında Britanya, milattan sonra, dört kez kıtadan gelenlerce işgal edilmiştir, Japonya ise hiç işgal edilmemiştir. Britanya MS 1066'daki Norman Fethi'nden itibaren her yüzyılda kıtada savaşan ordulara sahip olmuştur. Japon orduları ise, iki kısa dönem haricinde, 19. yüzyılın sonlarına kadar kıtaya ayak basmamıştır. Üç binyıl önce Bronz Çağı'nda dahi Britanya ile Kıta Avrupası arasında ciddi bir ticaret vardı. Cornwall'daki Britanya madenleri Avrupa bronzunun yapımında kullanılan kalayın ana kaynağıydı. Bir ya da iki yüzyıl önce Britanya, dünyanın en önde gelen ticaret ulusuydu, Japonya'nın

denizaşırı ticareti ise hâlâ ufak miktarlardaydı. Coğrafi açıdan beklentilerle asıl olanlar arasındaki bu dev çelişki neden var?

Bu çelişkinin açıklaması, önemli coğrafya detaylarında gizli. Japonya ile Britanya ilk bakışta yüzölçümü ve izolasyon açısından benzer görünse de Japonya aslında kıtadan beş misli daha uzak (110 mil-22 mil) ve yüzölçümü olarak daha geniş ve daha verimlidir. Nitekim Japonya'nın bugünkü nüfusu, Britanya'nın nüfusunun iki mislidir ve topraktan elde edilen gıda ve kereste ile kıyıda elde edilen deniz ürünleri üretimi çok daha fazladır. Japonya, modern sanayide petrol ve maden kullanılmaya başlayana değin gerekli kaynaklar açısından büyük oranda kendine yetiyordu ve Britanya'nın aksine dış ticarete pek ihtiyaç duymuyordu. Japon tarihinin çoğunluğunu şekillendiren, 1639'dan sonra daha da artan izolasyonun coğrafi altyapısı bu şekildeydi.

Avrupalılar, Çin ve Japonya'ya ilk kez MS 1514 ve 1542'de deniz yoluyla geldiler. Hâlihazırda Çin ve Kore ile bir miktar ticaret yapan Japonya, bu tarihten sonra Portekizli, İspanyol, Hollandalı ve Britanyalı dört grup Avrupalıyla da ticarete başladı. Japonya ile Avrupa arasında ticaret doğrudan değildi, sadece Çin kıyısında ve Güneydoğu Asya'nın bazı yerlerindeki yerleşimlerde yapılıyordu. Bu Avrupalılar, Japon toplumunu silahlardan dine kadar pek çok alanda etkilediler. 1542'de Japonya'ya gelen ilk Portekizli maceraperestler ilkel silahlarıyla ördekleri vurduğunda Japon gözlemciler öyle etkilenmişlerdi ki hemen kendi silahlarını geliştirdiler. 1600 itibarıyla Japonların silahları dünyanın tüm ülkelerinden daha çok ve iyiydi. İlk misyonerler 1549'da geldiler; 1600 itibarıyla Japonya'da üç yüz bin Hristiyan vardı.

Öte yandan şogunların genel olarak Avrupa etkisinden, özelde de Hristiyanlıktan kaygılanmaları için sebepleri vardı. Avrupalılar, Japon siyasetine karışmakla ve Japon hükümetine karşı Japon

isyancılara silah sağlamakla suçlanıyorlardı. Katolikler diğer dinlere karşı hoşgörü vaaz ediyor, Japon hükümetinin vaaz vermeme emrine uymuyor ve yabancı bir yöneticinin (Papa) tebaası olarak görülüyorlardı. Bundan dolayı binlerce Hristiyan Japon'un çarmıha gerilmesinin ardından 1636 ile 1639 arasında şogun, Japonya ile Avrupa arasındaki bağları büyük oranda kopardı. Hristiyanlık yasa dışı ilan edildi. Japonların yabancı ülkelere gitmesi ve buralarda yaşaması yasaklandı. Denizde sürüklenen, Avrupalı veya Amerikalı gemilerce kurtarılan ve Japonya'ya dönmeyi başaran Japon balıkçılar ev hapsinde tutuluyor ya da yaşadıklarını anlatmalarına engel olunuyordu. Çinli tüccarların Nagasaki liman kentine ve Hollandalı tüccarların Nagasaki Limanı'ndaki Dejima Adası'na gelişi serbestti ama bunun dışındaki yabancıların Japonya'ya gelmesine izin verilmiyordu. (Bu Hollandalılar Protestan oldukları için Japonlar tarafından Hristiyan olarak görülmüyorlardı.) Dört yılda bir söz konusu Hollandalı tüccarlar mühürlü bir kapta tutulan tehlikeli mikroplarmış gibi önceden belirlenmiş bir rotayı izleyerek Japon başkentine vergi ödemeye geliyorlardı. Bazı Japon bölgeleri, Kore ve Çin'in yanı sıra Okinava'nın dâhil olduğu, Japonya'nın birkaç yüz mil açığındaki Ryukyu Adaları'yla ticarete devam etmeyi başarmıştı. Korelilerin ara sıra Japonya'ya düzenlediği ticari ziyaretler, Japonlara Korelilerin "vergi" ödemeye geldiği şeklinde yansıtılıyordu. Öte yandan, tüm o temaslar ölçek olarak sınırlı boyutta kalmıştı.

Hollanda ile Japonya arasındaki sınırlı ticaret, ekonomik açıdan önemsiz seviyedeydi. Öbür taraftan bu ticaretin Japonya için önemi, Hollandalı tacirlerin Avrupa hakkında önemli bir bilgi kaynağı olmasıydı. Japon özel akademileri tarafından verilen dersler arasında "Hollanda çalışmaları" da vardı. Bu derslerde pratik ve bilimsel konularda Hollanda'dan elde edilen bilgiler öğretiliyordu:

özellikle Batı tıbbı, astronomi, haritacılık, araştırma, silahlar ve patlayıcılar. Japon hükümetine bağlı Astronomi Bürosu, bu konulardaki Hollandaca kitapları Japoncaya çevirmekle ilgileniyordu. Avrupa dâhil dış dünyayla ilgili bir başka önemli bilgi kaynağı da Çin, Çince kitaplar ve Çinceye çevrilmiş Avrupa kitaplarıydı.

Kısacası, 1853'e kadar Japonya'nın yabancılarla teması kısıtlıydı ve Japon hükümeti tarafından kontrol ediliyordu.

1853'te Japonya bugünkü Japonya'dan ve hatta 1900 Japonyası'ndan pek çok açıdan hayli farklıydı. Japonya 1853 yılında, Orta Çağ Avrupası gibi, hâlâ bölgelere ayrılmış feodal bir hiyerarşik toplumdu. Bu bölgeler, Orta Çağ'daki Avrupalı lordlara kıyasla daha fazla güce sahip daimyo adlı beyler tarafından yönetiliyordu. İktidarın en tepesinde, Japonya'yı 1603'ten beri yöneten ve Japonya'nın pirinç üretilen topraklarının dörtte birinde hüküm süren Tokugawa kökenli şogunlar yer alıyordu (Görsel 3.1). Daimyo, evlenmek, taşınmak, bir kale yapmak ya da onarmak için şogundan izin almak zorundaydı. Ayrıca masrafları tamamen kendisine ait olmak üzere düzenli olarak, vergilerini ödemesi ve şogunun başkentinde kalması gerekiyordu. Şogun ile daimyo arasındaki gerginliğin yanı sıra, Tokugawa Japonyası'nda şogunun masrafları ve geliri arasındaki büyüyen uçurum, giderek sıklaşan ayaklanmalar, kentleşme ve genişleyen tüccar sınıfı gibi başka problemler de vardı. Ne var ki Tokugawa şogunları bu problemlerle başa çıktılar ve iki yüz elli yıl iktidarda oldular. Devrilme gibi bir riskle karşı karşıya kalmadılar. Aksine, devrilmelerine neden olan şok Batı'nın gelişiydi.

Batı'nın Japonya üzerindeki baskısının arka planında, Batı'nın ihtiyaç duyduğu malları Japonya'ya kıyasla çok daha iyi üreten

Çin'e yönelik baskı vardı. Avrupalı tüketiciler Çin'den özellikle çay ve ipek istiyorlardı ancak Batı, Çin'in ihtiyaç duyduğu malları öyle az üretiyordu ki Avrupalılar bu ticaret açığını Çin'e gümüş göndererek kapatıyorlardı. Britanyalı tüccarlar, gümüş stoklarının erimesini engellemek için Hindistan'dan ucuz afyon satın alıp Çin'de mevcut kaynaklardan daha ucuza satma fikrini geliştirdiler. (Hayır, Britanya afyon politikası uydurulmuş bir Batı karşıtı söylem değil: Gerçekten doğru ve modern Çin'in Batı'ya yönelik yaklaşımlarını anlamak isteyenler bunu hatırlamalı.) Çin hükümeti gayet anlaşılır bir şekilde afyonun sağlığa zararlı olduğunu ilan etti, afyon ithalatını yasakladı ve Avrupalı kaçakçıların Çin kıyılarının açığına demirlemiş gemilerindeki bütün afyonu teslim etmesini talep etti. Britanya, Çinlilerin bu tepkisine, ticaretin yasa dışı bir şekilde engellendiği gerekçesiyle karşı çıkmıştı.

Bunun sonucunda Britanya ile Çin arasında 1839-1842 Afyon Savaşı patlak verdi. Bu, Çin ile Batı arasındaki ilk ciddi askerî güç sınavıydı. Çin her ne kadar Britanya'dan daha büyük ve daha kalabalık olsa da Britanya donanması ve ordusunun Çin'inkine kıyasla daha donanımlı ve eğitimli olduğu ortaya çıktı. Dolayısıyla Çin yenildi ve yüksek bir tazminat ödeme ve beş Çin limanını Britanya ticaretine açacak bir anlaşma imzalama gibi aşağılayıcı tavizler vermeye zorlandı. Fransa ve ABD de daha sonra Çin'den aynı tavizleri aldılar.

Japon hükümeti Çin'deki bu gelişmeleri öğrenince Batılı güçlerin Japonya'da da benzer bir liman sistemi talep etmesinin sadece an meselesi olduğundan korkmaya başladı. 1853'te korkuları gerçek oldu; bundan sorumlu Batılı güç ABD'ydi. ABD'nin Batılı güçler arasında Japonya'ya karşı harekete geçen ilk ülke olmasının sebebi, 1848'de Meksika'dan Kaliforniya'yı alması, orada altın bulunması ve bu nedenle Pasifik kıyılarına doğru kalaba-

lık bir Amerikan gemi trafiğinin başlamasıydı. Amerikan balina avcılığı ve ticaret gemileri de Pasifik bölgesine doluşmuştu. Söz konusu Amerikan gemilerinin bazıları kaçınılmaz olarak battı, bu batıkların bazıları Japonya yakınlarındaki okyanus sularında gerçekleşti ve denizcilerin bazıları Japonya'ya kendilerini attıklarında Tokugawa Japonyası'nın izolasyon politikası gereğince ya öldürüldüler ya da tutuklandılar. Ancak ABD koruma ve yardım almak için o denizcileri istiyordu ve Amerikan gemilerine de Japonya'dan kömür almak için ihtiyacı vardı.

Bundan dolayı ABD Başkanı Millard Fillmore, içlerinde o dönemin tüm Japon gemilerinden katbekat üstün silahlı ve buharlı iki savaş gemisinin de olduğu dört gemilik bir donanmayla birlikte Tuğamiral Matthew Perry'yi Japonya'ya gönderdi. (Japonya'nın ne buharlı gemileri ne de buharlı motorları vardı.) Perry, 8 Temmuz 1853'te donanmasını davet edilmeden Edo Körfezi'ne (bugünkü Tokyo Körfezi'ne) soktu, Japonların körfezden çıkma talimatlarını dinlemedi, Başkan Fillmore'un talepler listesini verdi ve ertesi yıl döndüğünde bir yanıt almayı umduğunu söyledi.

Japonya açısından Perry'nin gelişi ve büyük bir gücün yönelttiği açık tehdit bizim "kriz" tanımımıza uyuyordu: Mevcut başa çıkma metotlarıyla çözülemeyen ciddi bir problemdi bu. Perry'nin gidişinden sonra şogun, Fillmore'un mektubunun daimyo'lar arasında dolaştırarak nasıl yanıt verilebileceğini sordu. O davranış biçimi dahi alışıldık değildi. Farklı yanıt önerileri arasında ortak bakış açıları şöyleydi: Japonya'nın izolasyonunu koruma yönünde güçlü bir istek vardı ancak Japonya'nın kendini Perry'nin savaş gemilerine karşı savunması pratik olarak imkânsız olduğu için zaman kazanmak amacıyla taviz verilmesi ve bu süre içinde Japonya'nın kendini savunmak için Batı silahlarını ve teknolojisini elde etmesi gerekiyordu. Bu pratik bakış açısı benimsendi.

Perry 13 Şubat 1854'te, bu defa dokuz savaş gemisiyle geri döndüğünde şogun, Japonya'nın bir Batı ülkesiyle ilk anlaşmasını imzaladı. Japonya, Perry'nin ticaret anlaşması talebini geri çevirmeyi başardı fakat iki yüz on beş yıllık izolasyon politikasını bitiren tavizler de verdi. İki Japon limanını, yanaşmaları için Amerikan gemilerine açtı, bir Amerikan elçisinin bu limanların birinde kalmasını kabul etti ve gemisi batan Amerikan denizcilerine insanca muamele etmeye razı oldu. Japonya ile ABD arasında imzalanan o anlaşmadan sonra Uzak Doğu'daki Rus ve Hollanda donanma komutanları da vakit kaybetmeden Japonya ile benzer anlaşmalar yaptılar.

Şogun hükümetinin (bakufu) Japonya'nın izolasyonla geçen asırlarını bitiren anlaşmayı imzaladığı 1854'te başlayan on dört yıllık süreç, Japon tarihinin karmaşık bir dönemi oldu. Bakufu, Japonya'nın zorla açılmasından kaynaklanan problemleri çözmeye çalıştı. Nihayetinde şogun yenildi çünkü açılma, Japon toplumu ve hükümetinde önlenemez değişiklikleri tetikledi. Bu değişiklikler de şogunun Japon rakipleri tarafından iktidardan indirilmesine ve daha sonra o rakiplerin başını çektiği yeni hükümet eliyle çok daha fazla değişiklik yapılmasına yol açtı.

Perry ile birlikte onun Britanyalı, Rus ve Hollandalı denklerinin yaptıkları anlaşmalar Batı'nın Japonya'yı ticarete açma hedefini karşılamadı. Bundan dolayı, 1858'de Japonya'daki yeni Amerikan elçisi ticareti ele alan daha kapsamlı bir anlaşma önerdi. Bunu Britanya, Fransa, Rusya ve Hollanda ile yapılan benzer anlaşmalar izledi. Bu anlaşmalar, Japonya'da aşağılayıcı görüldü ve "eşitsiz anlaşmalar" olarak tanımlandı çünkü Batılı güçlerin birbirlerine yönelik davranış biçimlerinin benzerini Japonya'nın

hak etmediğini gösteren bir Batılı bakış açısını simgeliyorlardı. Örneğin anlaşmalar, Japonya'daki Batılı yurttaşlara dokunulmazlık veriyordu; yani Japon yasalarına karşı sorumlu değillerdi. Bir sonraki elli yıl boyunca Japonya'nın başlıca hedeflerinden biri eşitsiz anlaşmaları iptal etmeye çalışmak oldu.

Japonya'nın 1858'deki askerî zayıflığı, söz konusu hedefi uzak bir geleceğe erteliyordu. Bunun yerine, bakufu'nun 1858'deki daha ılımlı anlık hedefi Batılıların ve yanlarında fikirleri ve etkilerinin gelişini en aza indirmekti. Bunun için, anlaşmalara uyuyormuş gibi göründü ama bir yandan anlaşmaları erteleyerek, tek taraflı olarak değiştirerek, Batılıların anlaşılmaz Japon yer adlarını bilmemesinden faydalanarak ve farklı Batı ülkelerini birbirlerine düşürerek aslında pek de uyumlu davranmadı. Japonya, 1858 anlaşmalarında ticareti sadece "anlaşma limanları" adı verilen iki Japon limanıyla sınırlamayı ve yabancıların bu limanlar içinde seyahat etmesini kısıtlayan belli bölgelerde kalması için taviz koparmayı başardı.

Bakufu'nun 1854'ten itibaren temel stratejisi zaman kazanmaktı. Bunun için Batılı güçleri (olabildiğince az tavizle) memnun etmesi ama zaman içinde Batı'ya direnmek için hem askerî hem de sivil açılardan bilgi, ekipman, teknoloji ve güç edinmesi gerekiyordu. Bakufu ile kendisine bağlı olan ama çokça özerk de davranabilen Satsuma ve Choshu bölgeleri,[4] Batı gemi-

4 Bu iki güçlü rakip bölge –Satsuma en güneydeki Japon Kyuşu Adası'nın güney ucunda, Choshu Japon Honşu Adası'nın güneybatı ucunda– yakın Japon tarihinin pek çok aşamasında önemli bir rol oynamıştır. İkisi de 1600'de Tokugawa ordularına yenilmiştir. 1860'ların başlarında ikisi de Batılılara ve Batı gemilerine saldırılarda başı çekmiş ve bundan dolayı Batı misillemesinde en ağır darbeyi almıştır. İkisi de 1868'de son şogunu devirmek için savaş baltalarını karşılıklı olarak gömmüş ama daha sonra 1870'lerde Meiji hükümetine karşı en büyük ayaklanmaları başlatmıştır.

leri ve silahları aldılar, ordularını modernleştirdiler ve Avrupa ile ABD'ye öğrenci gönderdiler. O öğrenciler Batı gemiciliği, endüstri, mühendislik, bilim ve teknoloji gibi pratik konuların yanı sıra Batı hukuku, dilleri, anayasaları, ekonomisi, siyaseti ve alfabelerini de öğrendiler. Bakufu, bir Barbar (yani yabancı) Kitapları Çalışma Merkezi kurdu, Batı kitaplarını tercüme ettirdi ve İngiliz dili grameri ve bir İngilizce cep sözlüğünün basımı için sponsor oldu.

Öbür yandan bakufu ile büyük bölgeler güç kazanmaya çalışırken Batılılarla temasın yarattığı problemler artıyordu. Bakufu ve güçlü bölgeler silah alımları ve okyanus ötesine gönderilen öğrencilerin masrafları nedeniyle yabancılara aşırı borçlanmışlardı. Tüketici fiyatları ve yaşam maliyeti arttı. Pek çok samuray (savaşçı sınıfı) ve tüccar, bakufu'nun dış ticareti tekelleştirme çabalarına karşı çıktı. Şogun, Perry'nin ilk ziyaretinden sonra daimyo'lardan tavsiye istediği için bazı daimyo'lar artık politika ve planlama ile daha fazla ilgilenmek istiyor ve her şeyi daha önceki gibi şoguna bırakmak istemiyorlardı. Batılı güçlerle anlaşma pazarlığı yapan ve imzalayan şogundu fakat o anlaşmaları ihlal eden daimyo'ları kontrol edemezdi.

Bunun sonucunda, ayrı konularda birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Batılı güçler Japonya ile Japonya'nın Batı'ya daha fazla mı (Batı hedefi) yoksa daha az mı (baskın Japon hedefi) açık olacağı konusunda çatışma halindeydiler. Satsuma ve Choshu gibi bölgeler zaten bakufu ile geleneksel olarak çatışma halindeydi ama şimdi iki taraf da birbirine karşı daha keskin bir çatışmaya girmişti; Batı ekipmanlarını, bilgilerini ve müttefiklerini birbirlerine karşı kullanıyordu. Bölgeler arası çatışmalar da alevlenmişti. Hatta bakufu'nun, lehine hareket etmesi beklenen göstermelik imparatorla bile arası açılmıştı. Örneğin bakufu'nun ABD ile pa-

zarlık ettiği 1858 anlaşmasını saray onaylamak istememiş ancak bakufu anlaşmayı imzalamıştı.

Japonya içindeki en sert çatışma, Japonya'nın temel stratejisi hakkında yaşanıyordu: Yabancılara direnmeyi deneyip hemen onları kovmak mı yoksa Japonya daha da güçlenene kadar beklemek mi? Bakufu'nun eşitsiz anlaşmaları imzalaması Japonya'da ters etki yarattı: Japonya'ya saygı duymayan yabancılara karşı öfke ve Japonya'nın saygısızlığa maruz kalmasına neden olan şogun ve diğer beylere karşı öfke. 1859 civarında, öfkeli, sıcakkanlı, naif, genç ve eli kılıç tutan samuraylar bir suikast dalgasıyla yabancıları kovmaya çalıştılar. Bu kişilere "şişi" yani "yüce amaçlılar" adı verildi. Geleneksel Japon değerlerine inandıkları için kendilerini eski siyasetçilerden ahlaken üstün görüyorlardı.

1861'de yayımlanan şişi prensiplerinde yer alan şu ifade bu kişilerin öfkesinin özünü anlatıyor: "Muazzam ve ilahî ülkemizin barbarlarca aşağılanması ve atalardan gelen Japon ruhunun yok olmaya yüz tutması, imparatorumuz için derin bir keder kaynağıdır... Derler ki, bir bey aşağılandığında onun tebaası ölümü seçmelidir. İmparatorluğun utanç içine gömüldüğü bu duruma daha fazla odaklanmamız gerekmiyor mu? Tanrılarımız üzerine yemin ederiz ki, imparatorluk bayrağı göndere çekildiğinde, imparatorun zihnini huzura kavuşturmak, eski beyimizin isteğini yerine getirmek ve bu kötülükleri halkımızdan uzaklaştırmak için ateş ve suyun içinden geçeceğiz. Bu amaç uğrunda, kişisel dertlerini ön plana alan olursa öfkeli tanrılarca cezalandırılır ve harakiri yapmak için yoldaşlarının huzuruna getirilir."

Şişi terörü yabancılara ve yabancılar için çalışan veya onlarla uzlaşan Japonlara yöneltilmişti. 1860'ta bir grup şişi, Batı ile anlaşma imzalamayı savunan Ii Naosuke'nin kellesini uçurmayı başardı. Yabancılara karşı Japon saldırıları 1862 ve 1863'te Sat-

suma ile Choshu bölgelerindeki iki olayla ayyuka çıktı. 14 Eylül 1862'de yirmi sekiz yaşındaki İngiliz tüccar Charles Richardson, yolda Satsuma daimyo'sunun babasının da yer aldığı bir tören geçidine saygı göstermediği gerekçesiyle Satsuma silahşörlerinin saldırısına uğradı ve orada ölüme terk edildi. Britanya hem Satsuma hem de bakufu'dan tazminat, özür ve saldırganların idamını istedi. Satsuma ile yapılan yaklaşık bir yıllık başarısız pazarlığın ardından bir Britanya donanması Satsuma'nın başkenti Kagoşima'yı bombaladı ve büyük kısmını yerle bir etti ve tahminen bin beş yüz Satsuma askerini öldürdü. Haziran 1863 sonlarında yaşanan diğer olayda, Choshu kıyısından Batı gemilerine ateş açıldı ve ana Japon adaları Honşu ile Kyuşu arasındaki Şimonoseki Boğazı kapatıldı. Bir yıl sonra Britanya, Fransa, Amerika ve Hollanda'nın toplam on yedi gemisinden oluşan bir donanma o kıyı silahlarını vurdu ve Choshu'nun kalan toplarını alıp götürdü.

Bu iki Batı misillemesi, Satsuma ile Choshu'nun deli fişek insanlarını dahi Batı silahları ve Japonya'nın mevcut zayıf haliyle yabancıları kovmaya çalışmasının anlamsızlığı konusunda ikna etti. Japonya, Batı ile eşit askerî gücü kazanana değin beklemek gerekiyordu. İlginç olan, bakufu'nun hâlihazırda izlediği ve insanların da bakufu'yu eleştirmek için kullandığı politika tam olarak buydu.

Öbür yandan, başta Satsuma ile Choshu olmak üzere, bazı bölgeler artık şogunun Japonya'yı Batı'ya kafa tutabilecek denli güçlendirebileceğine inanmıyordu. Daimyo'lar, bakufu'nun Batı'nın teknolojisini alma hedefine katılsalar da o hedefe ulaşmak için Japon hükümeti ile toplumunun yeniden şekillendirilmesi gerektiği sonucuna vardılar. Bundan dolayı, şogunu devreden çıkarmak için çaba harcadılar. Satsuma ile Choshu daha önce

rakip iki bölgeydi, birbirlerine şüpheyle yaklaşırlardı ve savaşırlardı. Şogunun askerî güç inşa etme çabalarının her iki bölgeyi de tehdit ettiğini görünce artık ittifak oluşturmuşlardı.

Eski şogunun 1866'daki ölümünün ardından yeni şogun, hızlı bir modernleşme ve reform programı başlatarak Fransa'dan askerî teçhizat ve danışman getirdi. Bu gelişme, Satsuma ile Choshu'nun kendilerini daha fazla tehdit altında hissetmelerine neden oldu. 1867'de eski imparator da ölünce, imparatorluk tahtına on beş yaşındaki oğlu oturdu (Görsel 3.2). Satsuma ile Choshu liderleri yeni imparatorun büyükbabası ile iş birliği yaptılar ve imparatorluğun desteğini almış oldular. 3 Ocak 1868'de komplocular Kyoto'daki imparatorluk sarayının kapıları ardında şogunu topraklarından ve meclisteki koltuğundan eden ve şogunluğu sonlandıran bir meclis toplantısı yaptılar. Meclis, eskiden zaten şoguna ait olan Japon hükümetinin yönetimi sorumluluğunun imparatora "geri verildiğini" duyurdu. O olaya Meiji Restorasyonu adı verilir ve bu olay Meiji Dönemi olarak anılan sürecin başlangıcıdır: Yeni imparatorluk dönemi.

O darbe ile Kyoto'nun kontrolünü aldıktan sonra Meiji liderlerinin önündeki en yakın problem, bütün Japonya'nın kontrolünü ele geçirmekti. Şogun bizzat yenilgiyi kabullenmişti fakat bunu sindiremeyen çok fazla kişi vardı. Bunun sonucunda yeni imparatorluk hükümetini destekleyenler ile ona karşı çıkanlar arasında bir iç savaş patlak verdi. Haziran 1869'da Japonya'nın ana adası Hokkaido'daki son muhalefet güçleri de yenildiğinde dış güçler imparatorluk hükümetini Japon hükümeti olarak tanımak zorunda kaldılar. Ancak bundan sonra Meiji liderleri ülkede reform yapmaya devam edebildiler.

Meiji Dönemi'nin başlarında, Japonya'nın akıbeti herkesin dilindeydi. Bazı liderler otoriter bir imparator istiyordu. Bazıları ise göstermelik bir imparator arzuluyor, asıl gücün bir "danışmanlar" meclisinin elinde olmasını istiyordu (en sonunda ulaşılan çözüm de bu oldu). Yapılan tekliflerden biri, Japonya'nın imparatorsuz bir cumhuriyet olmasıydı. Batı alfabelerini beğenen bazı Japonlar, bu alfabelerin (Çinceden alınmış karakterlerin Japoncadaki iki hece yazımı ile birleştirilmesi sonucu oluşan) Japonya'nın güzel ama karmaşık yazı sisteminin yerini almasını öneriyordu. Bazı Japonlar ivedilikle Kore'ye savaş açılmasını istiyor, bazıları ise beklemeleri gerektiğini söylüyordu. Samuraylar özel milislerin dağıtılmamasını ve kullanılmasını, diğerleri ise samurayların silahsızlandırılarak dağıtılmasını istiyordu.

Bu karşıt görüşler sarmalı arasından, Meiji liderleri kısa zaman içinde üç temel prensipte karar kıldılar. Birincisi, her ne kadar bazı liderler Batılıların acilen kovulmasından yana olsalar da gerçekçilik üstün geldi. Meiji liderleri kadar şogun da Japonya'nın o an itibarıyla Batılıları kovamayacağını biliyordu. Ondan önce, Japonya'nın Batı'nın güç kaynaklarını, yani sadece silahları değil o gücü sağlayan gelişmiş siyasal ve sosyal reformları da benimseyerek güçlenmesi gerekiyordu.

İkincisi, Meiji liderlerinin nihai hedeflerinden biri, Batı'nın Japonya'ya dayattığı eşitsiz anlaşmaları yeniden düzenlemekti. Ancak bunun için Japonya'nın güçlü olması *ve* Batı tarafından Batı tarzı bir anayasaya ve kanunlara sahip meşru bir Batı tarzı devlet olarak görülmesi gerekiyordu. Örneğin, Britanya Dışişleri Bakanı Lord Granville, Japon görüşmecilere "Britanya'nın [Japonya'da yaşayan] Britanya yurttaşlarıyla ilgili Japon yargısının verdiği kararları aydınlanma ve medeniyet yolunda sergilediği" ve "[Japonların] ilerleme oranında" Britanyalıların kendi ilerleme

standartlarına göre değerlendirerek tanıyacağını açıkça dile getirmişti. Meiji yönetiminin, Batılıları eşitsiz anlaşmaları yeniden değerlendirmeye ikna etmesi için tam yirmi altı yıl geçmesi gerekecekti.

Meiji liderlerinin üçüncü temel prensibi, hayatın her çeperinde Japon koşulları ve değerlerine en iyi uyan yabancı modeli tespit etmek, benimsemek ve düzenlemekti. Meiji Japonyası özellikle Britanya, Alman, Fransız ve Amerikan modellerinden beslendi. Farklı ülkeler, farklı çeperler için örnek alındı: Söz gelimi yeni Japon donanması ve ordusu için Britanya donanması ve Alman ordusu örnek alındı. Ayrıca Japonya, belli bir çeper içinde sıkça farklı yabancı modelleri belli bir sıralamayla kullandı: Misal Japon medeni kanunu için adalet bakanlığı ilk taslakta Fransız bir akademisyenden faydalandı, ikinci taslakta ise Alman modelini örnek aldı.

Meiji Japonyası'nın Batı'yı örnek alışı yoğun, bilinçli ve planlı bir girişimdi. Bunların bazıları için Batılıların Japonya'ya getirilmesi gerekiyordu: örneğin eğitim ve öğretim hakkında ders vermeleri ve tavsiyelerde bulunmaları için Batılı öğretmenlerin ve büyük oranda Almanya anayasasına dayanan bir Japon anayasasının yazılması için iki Alman akademisyenin getirilmesi. Öte yandan, bu değişikliklerin çoğunluğu için Japonların, gözlemci olarak Avrupa ve ABD'ye gitmesi gerekti. Meiji hükümetinin iktidarını pekiştirmesinden sadece iki yıl sonra atılan önemli adımlardan biri, 1871-1873 Iwakura Misyonu idi (Görsel 3.3). Elli hükümet temsilcisinden oluşan bu misyon, ABD ile birkaç Avrupa ülkesini dolaştı, fabrikaları ve hükümet kurumlarını ziyaret etti, ABD Başkanı Grant ve Avrupalı hükümet liderleriyle bir araya geldi ve Japonya'ya Batı uygulamalarının detaylı anlatımlarını aktaran beş ciltlik bir rapor hazırladı. Misyonun amacı, "Aydınlanmış

uluslardaki mevcut durumumuza en uygun farklı kurumlar arasından seçimler yapmaktı." 1870'te Fransa ile Prusya arasında savaş çıktığında, Japonya Avrupalıların nasıl savaştığını ilk elden gözlemlemek için iki gözlemci göndermişti.

Bu dış seyahatlerin yan sonuçlarından biri, denizaşırı seyahatler yapan Japonların hem kamuda hem de özel sektörde lider olma potansiyeliydi. Örneğin, 1880'lerde Meiji hükümetinde yüksek mevkilere gelen iki önemli genç adamdan (Japonya'nın yeni anayasasının şekillenmesine yön veren) Ito Hirobumi, Avrupa'ya uzun süreli seyahatler yapmıştı; (başbakan olan) Yamagata Aritomo ise Almanya'da askerî bilimler okumuştu. Godai Tomoatsu Avrupa tecrübesini Osaka ticaret odasının başkanı ve bir demir yolu ve madencilik girişimcisi olmak için kullandı. Şibusava Eiiçi (1867'de Paris'teki bir Japon misyonunun finansal denetçisi), Japon bankacılığı ve tekstil endüstrilerini geliştirmeye soyundu.

Batı'dan böylesine yoğun şekilde alınan modellerin Japon gelenekçileri rahatsız etmemesini sağlamak için Meiji Japonyası'ndaki yenilikler ve gelişmeler genel olarak yeni değil, Japon geleneksel tarzlarına dönüş olarak sunuldu. Örneğin, 1889'da bizzat imparator, büyük oranda Alman anayasasından beslenen Japonya'nın ilk anayasasını ilan ettiği konuşmasında, kendisinin "ezelden beri çağlar boyunca aralıksız devam eden bir soyun tahtına" çıktığını ve "atalarımızdan miras aldığımız devletin egemenlik hakkını" hatırlatmıştı. Benzer şekilde, Meiji Dönemi'nde imparatorluk için oluşturulan yeni ritüellerin de ezelden beri uygulanan eski saray ritüelleri olduğu iddia edilmişti.

Yeniliklerin bu şekilde, sözde korunmuş gelenekler olarak aktarımı –başka bir deyişle Japonya'nın yanı sıra diğer ülkelerdeki yenilikçiler tarafından sıkça dile getirilen "uydurma

gelenekler" fenomeni– Meiji liderlerinin radikal değişiklikleri sürdürme başarısına katkıda bulundu. Liderler Ocak 1868'de başa geçtiklerinde tehlikeli bir ortamla karşı karşıyaydılar. Japonya, dış güçlerin saldırısı, bakufu'nun muhalifleri ile destekçileri arasında çıkabilecek iç savaş, bölgeler arası savaş ve eski mevkilerini ve güçlerini kaybetme tehdidiyle karşılaşan grupların ayaklanması riskiyle karşı karşıyaydı. Samurayların imtiyazlarının iptali birkaç samuray ayaklanmasına neden oldu. Bunların en vahimi 1877 Satsuma ayaklanmasıydı. 1870'lerde düzenli olarak silahlı köylü ayaklanmaları görüldü. Öbür yandan, Meiji reformlarına karşı muhalefet tahmin edilenden daha ılımlıydı. Meiji liderleri mevcut ve potansiyel muhalifleriyle anlaşma, iş birliği yapma ve uzlaşma konusunda becerikli çıktılar. Örneğin 1869'a kadar Hokkaido'da Meiji güçlerine karşı koyan donanmanın amirali Enomoto Takeaki, daha sonra bakan ve elçi olarak Meiji saflarına geçti.

Şimdi Meiji Japonyası'nda gerçekte benimsenen tercihli değişimleri değerlendirelim. Değişiklikler, sanat, giyim kuşam, iç siyaset, ekonomi, eğitim, imparatorun rolü, feodalizm, dış politika, hükümet, saç şekilleri, ideoloji, hukuk, ordu, toplum ve teknoloji gibi Japon hayatının pek çok çeperini etkiledi. Meiji Dönemi'nin ilk birkaç yılında ilan edilen veya hayata geçirilen en hızlı değişiklikler arasında modern bir ulusal ordu kurmak, feodalizmi kaldırmak, ulusal bir eğitim sistemi kurmak ve vergi reformuyla hükümetin gelirini sağlama almak bulunuyordu. Dikkatler daha sonra kanunların değiştirilmesine, bir anayasa yazılmasına, denizaşırı yerlere açılmaya ve eşitsiz anlaşmaların iptaline çevrildi. Bu acil pratik meselelere paralel olarak, Meiji

liderleri Japon yurttaşların desteğini almak için açık bir ideoloji yaratma işine de giriştiler.

Askerî reformlar, modern Batı teçhizatlarının alımı, Fransız ve Alman subaylarının orduyu eğitmek için çağrılması ve (sonradan) modern bir Japon donanması kurmak için Fransa ve Britanya modellerinin denenmesiyle başladı. Burada elde edilen sonuç, Meiji'nin en iyi yabancı modeli seçmekteki becerisini gözler önüne seriyor: Japonya, ordusunun her kolu için tek bir yabancı ülkenin silahlı kuvvetlerini model olarak seçmek yerine ordusunu Alman ordusuna, donanmasını ise Britanya donanmasına göre (çünkü 19. yüzyıl sonu Avrupa'sında en güçlü ordu Almanya'nın, en güçlü donanma ise Britanya'nındı!) şekillendirdi. Bir örnek vermek gerekirse Japonya, Britanya'da geliştirilen ağır kruvazör adlı hızlı savaş gemilerinin nasıl yapıldığını öğrenmek istediğinde bir Britanya tersanesine ilk Japon ağır kruvazörünün tasarım ve yapım siparişini verdi ve ardından onu, üç ayrı Japon tersanesinde üç tane daha ağır kruvazör yapmak için model olarak kullandı.

1873'te benimsenen ve Avrupa modellerinden alınan ulusal bir askerlik yasası sayesinde silahlı erkeklerin üç yıl süresince ulusal orduya hizmet vermesi sağlandı. Daha önce her feodal bölgenin samuray kılıç ustalarından oluşan kendi özel milis gücü vardı ama modern savaşlarda işe yaramayan bu güç hâlâ Japon ulusal hükümeti için bir tehdit oluşturuyordu (Görsel 3.4). Dolayısıyla, samurayların önce kılıç taşımaları veya özel cezalar vermeleri yasaklandı, sonra (samuray olmak da dâhil) babadan gelen unvanlar kaldırıldı, ardından eski samuraylara hükümet tarafından maaş bağlandı. Bu maaşlar nihayetinde de faiz getiren hazine bonolarına dönüştürüldü.

Bir başka acil mesele, feodalizmi bitirmekti. Japonya'nın güçlü olması için Batı tarzı merkezî bir devlet kurulması gerekiyordu. Bu durum hassas bir probleme sebep olmuştu zira Ocak 1868 itibarıyla yeni imparatorluk hükümetinin elindeki yegâne güçler, sadece şogunun teslim ettikleriydi. Diğer güçler hâlâ daimyo'ların (feodal beylerin) elindeydi. Dolayısıyla Mart 1868'de, Meiji Restorasyonu'nu harekete geçiren Satsuma ile Choshu'dakiler de dâhil dört daimyo, şartları çok da belirgin olmayan bir belge ile topraklarını ve halklarını imparatora devretti. İmparator temmuz ayında bu teklifi kabul edince diğer daimyo'lar da aynı teklifi yaptılar ve karşılığında bu kişiler eski feodal bölgelerinin "valileri" olarak atandılar. En sonunda, Ağustos 1871'de daimyo'lara bölgelerinin (ve valiliklerinin) artık iptal edildiği ve yerlerine merkezden yönetilen vilayetlerin kurulduğu bildirildi. Öbür yandan, daimyo'lar eski bölgelerinin bilinen gelirinin %10'unu alabilecek ve eskiden üstlendikleri masrafların hepsinden muaf tutulacaklardı. Bu şekilde, üç buçuk yıl içinde asırlardır devam eden Japon feodalizmi ortadan kaldırılmış oldu.

İmparator, imparatorluğunu korudu, durum değişmedi. Ancak artık Kyoto İmparatorluk Sarayı'na kapatılmıyordu. Sonradan Tokyo adını alacak başkent Edo'ya gönderildi. Kırk beş yıllık yönetimi boyunca imparator Tokyo dışına yüz iki seyahat gerçekleştirdi. İki yüz altmış beş yıllık Tokugawa Dönemi (1603-1868) boyunca tüm imparatorların yaptığı seyahatlerin toplamı, yalnızca üç idi.

Eğitimdeki büyük reformlar büyük sonuçlar doğurdu. Tarihte ilk kez, Japonya'nın ulusal bir eğitim sistemi oldu. 1872'de zorunlu ilkokullar açıldı. Bunu 1877'de Japonya'nın ilk üniversitesi, 1881'de ortaokullar ve 1886'da liseler izledi. Bu okul sistemi başta aşırı merkezî Fransız modelini izliyordu, daha sonra 1879'da yerel

denetim altındaki Amerikan modeline yönelme oldu, en sonunda ise 1886'da Alman modeli örnek alındı. Bu eğitim reformunun sonucu olarak bugün, dünyanın en karmaşık ve öğrenmesi zor yazı sistemine rağmen Japonya, dünyanın en yüksek okuryazarlık oranına sahip ülkesi konumundadır (%99). Yeni ulusal eğitim sistemi için Batı model olarak alınmıştı ancak açıklanan amaçları tamamen Japonya'ya özgüydü: Japon halkını imparatoruna saygı duyan ve ulusal bir birlik hissiyle yanıp tutuşan sadık ve vatansever yurttaşlara dönüştürmek.

Eğitim reformunun daha sıradan ama eşit derecede önemli amaçlarından biri de hükümet işlerine eleman yetiştirmek ve Japonya'nın insan sermayesini ülkenin dünyada yükselmesini ve zenginleşmesini sağlayacak şekilde geliştirmekti. 1880'lerde merkezî hükümet bürokrasisine giriş için Konfüçyüs felsefesi bilgilerini değil Batı bilgilerini sınayan bir sınav yapılıyordu. Ulusal eğitim, hükümetin babadan geçen meslekleri resmî olarak kaldırmasıyla birlikte, Japonya'nın geleneksel sınıf ayrımlarını da ortadan kaldırmıştı zira artık yüksek hükümet makamlarına giden yol aileden değil yüksek eğitimden geçiyordu. Bunun kısmi bir sonucu olarak, dünyanın bugün on dört büyük zengin demokrasisi içinde Japonya, zenginliğin en eşit dağıtıldığı ve nüfusunda çok az milyarderin bulunduğu bir ülkedir. Bu açılardan ABD tam karşı konumda bulunuyor.

Meiji hükümetinin kalan birinci önceliği, hükümet operasyonlarını finanse edecek bir gelir akışı oluşturmaktı. Japonya'da daha önce Batı tarzı bir ulusal vergi sistemi hiç olmamıştı. Bunun yerine, her daimyo kendi işletim maliyetlerini karşılamak için kendi topraklarından ayrı ayrı vergi alıyor, şogun ise aynı şekilde bir yandan kendi topraklarından vergi alıyor öbür yandan da tüm daimyo'lardan özel amaçlar için ek para istiyordu. Ne var

ki Meiji hükümeti, daimyo'ların "vali" olarak sorumluluklarını henüz iptal etmiş, onların eski bölgelerini henüz vilayetlere dönüştürmüş ve o vilayetlerin artık merkezî hükümet tarafından idare edileceğini duyurarak eski daimyo'ların kendi idari işlemlerini finanse etmek için gelir toplamasına (Meiji liderlerinin söylediğine göre) artık gerek kalmadığını bildirmişti. Bundan dolayı, Meiji Maliye Bakanlığı, şogun ile daimyo'ların geçmişte birlikte topladıklarına denk miktarda yıllık gelire ihtiyaç duyduğu sonucuna varmıştı. Ulusal çapta %3'lük bir toprak vergisi uygulayarak bu hedefine Batı yöntemiyle ulaştı. Japon çiftçiler periyodik olarak yakındılar ve isyan ettiler çünkü her yıl ne kadar hasat olduğuna bakılmaksızın nakit para ödemek zorundaydılar. Öte yandan modern Batı'daki vergi oranlarını öngörebilmiş olsalar kendilerini şanslı bile görebilirlerdi. Örneğin benim yaşadığım Kaliforniya eyaletinde, %1 oranında gayrimenkul vergisi, %12'ye *varan* devlet gelir vergisi ve şu anda %44'e *varan* oranlarda ulusal bir gelir vergisi ödüyoruz.

Daha az önemli meseleler arasında, Japonya'nın geleneksel adalet sistemi yerine Batılı tarzda bir hukuk sisteminin getirilmesi vardı. Atanan yargıçların yönettiği mahkemeler 1871'de kuruldu. Bunun ardından 1875'te bir yüksek mahkeme kuruldu. Farklı yabancı modeller denenerek, farklı Batılılaşma çizgileri üzerinden ceza ve ticaret hukuku ile medeni hukuk reformları da gerçekleştirildi. Ceza hukuku önce Fransızlara, ardından Almanlara göre şekillendirildi. Ticaret hukuku, Alman modeline göre oluşturuldu. Medeni hukuk için ise Fransa, Britanya ve yerli Japon konseptleri denendi ve en sonunda Alman modelinde karar kılındı. Her girişimde, tercihleri etkileyen meseleler arasında, Japon bakış açısıyla uyumlu çözümler bulma ve eşitsiz anlaşmaları yenilemek üzere gerekli uluslararası saygınlığı kazanmak

için Batılı kurumları benimseme vardı. Söz gelimi bunun için Batı'nın artık saygın bulmadığı geleneksel Japon işkence ve idam uygulamalarını bırakmak gerekiyordu.

Japon altyapısının modernizasyonuna Meiji Dönemi'nin ilk zamanlarında başlandı. 1872'de ulusal bir posta sistemi ve Japonya'nın ilk demir yolu ve telgraf hattı oluşturuldu. 1873'te ulusal bir banka kuruldu. Tokyo'ya gazla çalışan bir aydınlatma sistemi yapıldı. Hükümet ayrıca Batı makineleri ve metotlarıyla tuğla, çimento, cam, makine ve ipek üretmek için fabrikalar kurarak Japonya'nın sanayileşmesine katkı sağladı. 1894-1895'te Çin'le yapılan başarılı savaşın ardından Japon hükümetinin sanayi harcamaları kömür, elektrik, silah fabrikası, demir, çelik, demir yolları ve tersaneler gibi savaşla ilişkili endüstrilere yoğunlaştı.

Japonya'nın uluslararası saygınlık kazanması için hükümet reformları özellikle önemliydi. 1885'te kabine hükümeti kuruldu. Daha 1881'de, kısmen kamuoyu baskısı karşısında, bir anayasanın yapılmakta olduğu ilan edilmişti. Daha sonra, Japon koşullarına uyumlu Batı tarzı bir anayasa yapmak sekiz yıl sürdü. Bu işin üstesinden gelmek için ABD anayasasının yerine Alman anayasasını baz almak gerekmişti zira Almanların güçlü bir imparatora yaptığı vurgu Japon koşullarına uyuyordu. Japon anayasası, Japonların imparatorun binlerce yıl eskiye uzanan geçmiş imparatorlar üzerinden soyunun tanrılara dayandığı inancını pekiştiriyordu. İmparatorluk sarayının kabul salonunda (11 Şubat), geleneksel olarak imparatorluğun kuruluşuyla ilişkilendirilen günün (11 Şubat), 2549. yıl dönümünde gerçekleştirilen bir törende bizzat imparator atalarına göndermede bulunmuş ve yeni anayasa parşömenini başbakana imparatorun Japonya'ya hediyesi olarak sunmuştu. Yabancı diplomatik kurumların ve yabancı toplumların temsilcileri de törene tanıklık etmeleri için çağrılmışlardı. Japonya

artık dünyanın diğer anayasal hükümetlerine denk bir anayasal hükümeti olan medeni bir ulustu (ve artık eşitsiz anlaşmaları kabul etmek zorunda değildi).

Japon hayatının diğer çeperleri gibi Japon kültürü de yeni Batılı unsurlarla geleneksel Japon unsurlarının bir mozaiği haline geldi. Batı giyim kuşamı ve saç şekilleri bugün Japonya'da oldukça yaygın ve Japon erkekleri tarafından çok çabuk benimsendi (Görsel 3.5, 3.6). Örneğin, 1872'de Meiji Restorasyonu'ndan sadece dört yıl ve Tuğamiral Perry'nin gelişinden yalnızca on dokuz yıl sonra Iwakura Misyonu'nda fotoğrafı çekilen beş kişiden dördü Batı giysileri, kravatı, şapkası saç stiliyle görünürken sadece biri (Iwakura'nın kendisi) hâlâ Japon kıyafetleri içinde ve saçındaki geleneksel Japon topuzuyla görünüyor (Görsel 3.3). Sanat alanında geleneksel Japon müziği, resim, ahşap blok yazıları, kabuki tiyatrosu ve Noh* da Batı baloları, askerî bandoları, orkestralar, operalar, tiyatro, resim ve romanların yanı sıra varlığını sürdürüyor.

Yurttaşları birtakım birleştirici ulusal ideolojinin olduğunu hissetmeyen uluslar bölünme riski altına girer. Her ulusun kendi idealleri ve birleştirici bir ideoloji yaratma görevine yanıt veren kendi sözleri vardır. Örneğin Amerikan idealleri arasındaki demokrasi, eşitlik, özgürlük, serbestlik ve fırsatlar şu tür sözlerde vücut bulur: "yoksullardan zenginlere kadar", "buluşma noktası", "özgürlük ülkesi", "eşit fırsatlar ülkesi" ve "sınırsız olasılıklar ülkesi". Özellikle (Bölüm 5'te göreceğiniz) Endonezya gibi yeni bağımsızlığını kazanan ya da Meiji Japonyası gibi hızlı değişimlerden geçen ülkelerde hükümetler kasten birleştirici ulusal ideolojiler üretir ve yayarlar. Meiji Japonyası'nda bu süreç nasıl işlemiştir?

---

* Noh: 14. yüzyıldan beri oynanan bir Japon müzikal dram türü. (yay. n.)

Birleştirici bir Meiji ideolojisine duyulan ihtiyaç, imparatorun 1890 tarihli Eğitim Fermanı hakkında 1891'de yazılan bir yorumda dile getirilmiştir: "Japonya... ufak bir ülke. Şu anda ülkeleri utanmazca yutan birtakım uluslar olduğu için, bütün dünyayı düşmanımız olarak görmeliyiz. Bu yüzden her gerçek Japon bir kamu görevi sorumluluğu üstlenmeli ve bu sorumluluk çerçevesinde hayatını toz zerreciği gibi hafif görmeli, ruhen ilerlemeli ve kendini ulusun iyiliği için feda etmeye hazır olmalıdır... Fermanın amacı, ana baba ve kardeş sevgisi, sadakat ve dürüstlük erdemleri aracılığıyla ulusun zeminini güçlendirmek ve kolektif yurttaşlık ruhunu besleyerek her türlü acil duruma hazırlanmaktır... Halkı birleştiremezsek ne tahkimatlar ne de savaş gemileri fayda eder. Halkı birleştirmeyi başarırsak bir milyon heybetli düşman bile bize zarar veremez."

Meiji Dönemi'nin son yirmi yılında, vergi reformu ve kanun çıkarmak gibi sıradan ama acil meselelerle ilgilenen Meiji hükümeti, Japonlara kamu görevi hissini kazandırma görevine daha fazla odaklanmıştı. Hükümetin geleneksel dine verdiği destekle ve eğitime yoğunlaşmasıyla bu kısmen başarıldı. Geleneksel Japon dini, imparatorun ilahî soyuna inanma, yurtseverlik, yurttaşlık görevi, büyüklere saygı, tanrılara hürmet ve ülke sevgisi gibi ortak değerleri öğreterek Japon halkının birliğine hizmet ediyordu. Bundan dolayı hükümet geleneksel Şinto dini ile Konfüçyüs felsefesini destekliyor, önde gelen ulusal Şinto tapınaklarını ihya ediyor ve rahiplerini görevlendiriyordu. İmparatorun yaşayan bir tanrı olarak görülmesiyle ilişkili değerler, Japon eğitiminin her aşamasındaki tek tip ulusal ders kitaplarında öne çıkarılıyordu.

Meiji Japonyası'nda –sonraki sayfalarda işlenecek denizaşırı politikalardaki değişimler dışındaki– tercihli değişimlerin ana bileşenlerini özetlediğimize göre şimdi Meiji Dönemi değişimlerini ele alalım ve olası yanlış anlamalardan kurtulalım.

Meiji liderlerinin hedefi, kesinlikle Japonya'yı "Batılılaştırmak" değildi. Onu Avrupa'dan uzak bir Avrupalı topluma dönüştürmeye çalışmıyorlardı. Avustralya'nın Britanyalı sömürgecilerinin amacı ise Avustralya'yı kesinlikle Britanya'dan uzak bir Britanya toplumuna dönüştürmekti (Bölüm 7). Meiji liderleri, daha ziyade Batı'nın pek çok özelliğini benimsemek ama bunları Japon koşullarına uydurmak ve geleneksel Japonya'nın pek çok özelliğini de korumak istiyorlardı. Bu benimsenen ve dönüştürülen Batı özellikleri, Japon tarihinden alınan bir Japon çekirdeğine aşılandı. Örneğin, Japonya'nın bir okuryazarlık ve kentleşme modeli olarak Avrupa'ya ihtiyacı yoktu: Tokugawa Japonyası'nda hâlihazırda yüksek bir okuryazarlık oranına ulaşılmıştı ve bakufu başkenti Edo (sonradan Tokyo oldu) zaten Tuğamiral Perry'nin gelişinden bir buçuk asır önce dünyanın en büyük kentiydi. Meiji'nin Batılılaşma hedefi, Batılı kurumların körü körüne taklit edilmesinden de ibaret değildi: Meiji liderleri, Japonya'da değişiklikler yapılarak benimsenen Batı'nın askerî, eğitsel ve diğer kurumlarının altında yatan Batı toplumuna yönelik ciddi seviyede net bir anlayışla hareket ettiler.

Meiji Japonyası pek çok modelden beslenebiliyordu. Bunlar arasında, farklı çeperlerde Britanya, Almanya, Fransa ve ABD olmak üzere birden fazla Batı modeli vardı. Ayrıca beslenebilecekleri çok sayıda Japon yerli modeli de bulunuyordu: Tokugawa Japonyası'nın son dönemlerinde, iki yüz kırk ayrı bölge mevcuttu ve bu bölgelerin farklı vergi politikaları ve kurumları vardı. Meiji Japonyası bu pozitif modellerin yanı sıra önemli bir negatif

modelden de fayda sağladı: Batı'nın tahakkümü altına girerek, Japonya'nın nelerden kaçınması gerektiğini açıkça gözler önüne seren Çin.

Meiji reformları iki farklı "kitleye" yönelikti: yerli Japon kitle ve denizaşırı Batılı kitle. Reformlar, ulusu askerî ve ekonomik açıdan güçlendirmek ve Japon halkına birleştirici bir ideoloji aşılamak anlamında Japonya'nın kendisine yönelikti. Diğer yandan, reformlar Batılı ülkelerin Japonya'yı eşit görmesini de hedefliyordu çünkü Japonya artık Batı'nın saygı duyduğu Batılı kurumları benimsemişti. Bu kurumlar arasında Batı tarzı bir anayasa ile kanunlar gibi temel yönetişim araçları, Batı giyim kuşamı ile saç şekilleri gibi dış görünüş özellikleri ve imparatorun Batı tarzında bekâr bir kadınla (imparatoriçe) Batı tarzı bir düğün yapması vardı (eski Japon imparatorlarının herkesçe bilinen cariyeleri olurdu).

Meiji liderleri Japonya'yı Batı'ya direnebilecek denli güçlü hale getirme hedefi konusunda aynı fikirdeydiler fakat işe her şeyi kapsayan tek bir şablonla başlamadılar. Meiji reformları aşamalar halinde parça parça tasarlandı ve benimsendi: Öncelikle bir ulusal ordu, bir gelir akışı, ulusal bir eğitim sistemi yaratıldı ve feodalizm kaldırıldı; ardından bir anayasa, medeni hukuk ve ceza hukuku oluşturuldu; daha sonra da (ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi) savaş yoluyla denizaşırı genişleme başlatıldı. Yanı sıra, tüm bu reformlar sorunsuzca ve herkesçe desteklenerek de yapılmadı: Meiji Japonyası'nda bahsettiğimiz samuray ayaklanmaları ve köylü isyanları gibi iç çatışmalar görülmüştü.

Meiji Dönemi'nde, henüz ele almadığımız son başlıca tercihli değişim alanı, Japonya'nın bir hedef olmaktan çıkıp denizaşırı genişleme ve askerî saldırganlık kaynağına dönüşmesiydi.

Tokugawa Japonyası'nın kendini izole ettiğini ve denizaşırı fetihler gibi heveslerinin olmadığını görmüştük. 1853'te Japonya askerî açıdan çok daha güçlü dış güçlerin hedefi olma riski altındaydı.

1868'de Meiji Dönemi'nin başlamasıyla birlikte, Japonya'nın askerî reformları ve endüstriyel gelişimi o anlık riski ortadan kaldırdı ve aşamalı bir gelişmeyi başlattı. İlk adım, Japonya'nın 1869'da, Japonlardan oldukça farklı bir halkın (Ainu) yaşadığı ama artık kısmen bakufu'nun kontrol ettiği kuzeydeki Hokkaido Adası'nı resmî olarak ilhak etmesiydi. 1874'te, yerlilerin düzinelerce Ryukyu balıkçısını öldürdüğü Tayvan Adası'na askerî bir sefer düzenlendi. Seferin sonunda ise, Japonya güçlerini geri çekti ve Tayvan'ı ilhak etmekten vazgeçti. 1879'da Ryukyu Adaları (Japonya'nın birkaç yüz mil güneyindeki takımadalar) ilhak edildi. 1894'ten 1895'e kadar Meiji Japonyası Çin'le ilk denizaşırı savaşını yaptı, kazandı ve Tayvan'ı ilhak etti.

Meiji Japonyası, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sayesinde ilk kez kendini bir Batı gücüne karşı deneme şansı buldu. Japonya'nın hem donanması hem de ordusu Rusları yendi (Görsel 3.7, 3.8). Bu, yani büyük bir Avrupa gücünün topyekûn bir savaşta bir Asya gücüne yenilmesi, dünya tarihinde bir dönüm noktasıydı. Savaş sonucunda imzalanan barış anlaşmasıyla Japonya, Sahalin Adası'nın güney yarısını ilhak etti ve Güney Mançurya Demir Yolu'nun kontrolünü ele geçirdi. Japonya, 1905'te Kore'de bir protektora kurdu ve 1910'da burayı da ilhak etti. 1914'te Almanya'nın Çin'deki bölgesini ve Pasifik Okyanusu'ndaki Mikronezya ada kolonilerini fethetti (Görsel 3.9). Son olarak 1915'te Çin'i gerçek manada vassal bir devlete dönüştürecek Yirmi Bir Talebi, Çin'e sundu. Çin taleplerin tamamını olmasa da bazılarını kabul etti.

Japonya daha 1894'ten önce Çin ve Kore'ye saldırmayı planlamış ama geri adım atmıştı çünkü yeterince güçlü olmadığını ve Avrupalı güçlere bir müdahale bahanesi vermiş olacağını biliyordu. Meiji Japonyası'nın kendi gücünü abarttığı tek örnek 1895'te, Çin ile savaşının sonunda görüldü. Japonya'nın Çin'den aldığı tavizler arasına sonradan Çin'in Japonya'ya Liaotung Yarımadası'nı teslim etmesi de eklendi. Bu yarımada Çin ile Kore arasındaki deniz ve kara yollarını kontrol ediyordu. Ne var ki Fransa, Rusya ve Almanya bir araya gelerek Japonya'nın yarımadayı terk etmesini istedi. Rusya üç yıl sonra burayı Çin'den kiraladı. O aşağılayıcı geri çekilme, Japonya'nın zayıflığını, Avrupalı güçler karşısındaki yalnızlığını görmesini sağladı. Bundan dolayı 1904'te Rusya'ya saldırmadan önce korunma ve sigorta amacıyla 1902'de Britanya ile bir ittifak kurdu. Bu Britanya ittifakının sağladığı güvenceyle dahi Japonya taleplerini Çin'e sunmak için Avrupalı güçlerin Birinci Dünya Savaşı'na bulaşmasını ve 1895'te yaptıkları gibi müdahale tehdidinde bulunamayacak hale gelmelerini bekledi.

Kısacası Meiji Dönemi'nde Japonların askerî genişlemesi, sürekli başarılıydı çünkü her aşamada Japonya'nın ve hedeflerinin görece güçlerinin dürüst, gerçekçi, ihtiyatlı ve detaylı bir özdeğerlendirmesi ve Japonya için neyin gerçekçi manada olası olduğuna ilişkin doğru bir analizi ile sürdürüldü. Şimdi, bu başarılı Meiji Dönemi genişlemesi ile Japonya'nın 14 Ağustos 1945'teki durumunu kıyaslayın. O tarihte Japonya aynı anda Çin, ABD, Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda ile (ve Japonya'ya karşı savaş ilan eden ama savaşa aktif olarak katılmayan pek çok diğer ülkeyle) savaş halindeydi. Bu düşman bileşimi, savaşı kazanma ümidinizin olmaması demekti. Japon ordusunun büyük bölümü yıllarca Çin'de sıkışmıştı. Amerikan uçakları pek çok büyük Japon

şehrini yerle bir etmişti. İki atom bombası Hiroşima ile Nagasaki'yi yok etmişti. Bir Britanya/Amerika filosu Japon kıyılarını bombalıyordu. Rus orduları Mançurya ve Sahalin'de zayıf Japon direnişine doğru ilerliyordu. Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri bazı Pasifik adalarındaki Japon garnizonlarını yok ediyordu. Japonya'nın hemen hemen tüm büyük savaş gemileri ve tüccar filosu batmış ya da devre dışı kalmıştı. Üç milyondan fazla Japon öldürülmüştü.

Japon dış politikasındaki hatalar Japonya'nın tüm o ülkelerin saldırısına maruz kalmasından sorumlu olsa bile yine yeterince kötü olurdu. Ancak yapılan hatalar daha da büyüktü. Bizzat Japonya tek başına o ülkelere saldırmıştı. 1937'de Çin'e karşı topyekûn bir savaş başlattı. Rusya ile 1938 ve 1939'da iki kısa ama kanlı sınır savaşı yaptı. 1941'de eş zamanlı olarak ABD, Britanya ve Hollanda'ya saldırdı. Aynı dönemde Rusya ile savaşa yeniden başlama ihtimali de sürüyordu. Japonya'nın Britanya'ya saldırısı, otomatik olarak Britanya'nın Pasifik'teki sömürgeleri Avustralya ile Yeni Zelanda'nın savaş ilanına yol açtı. Japonya, Avustralya'yı bombalamaya girişti. 1945'te Rusya, Japonya'ya saldırdı. 15 Ağustos 1945'te Japonya, nihayet uzun zamandır ertelenen kaçınılmaz kaderine boyun eğdi ve teslim oldu. Meiji Japonyası 1868'den itibaren öyle gerçekçi ve başarılı bir askerî genişlemeyi adım adım sürdürmüşken neden Japonya 1937'den itibaren aşama aşama böylesine gerçek dışı ve nihayetinde başarısız olacak bir askerî genişleme hatasına kapılmıştı?

Bunun çok sayıda sebebi var: Rusya'ya karşı yapılan başarılı savaş, Versay Barış Anlaşması'nın yarattığı yanılsama, Japonya'nın ihracat eksenli iktisadi büyümesinin 1929'da çöküşü vb. Öbür yandan bir sebep, özellikle bu kitap açısından önemli: Meiji Japonyası ile 1930'lar ve 1940'lar Japonyası arasında Japon liderlerin

nezdinde dürüst özdeğerlendirme becerisi ve kapasitesinde oluşan farklılıklar. Meiji Dönemi'nde, içlerinde Japon silahlı kuvvetleri komutanlarının da olduğu pek çok Japon, yurt dışını ziyaret etmişti. Oralarda Çin, ABD, Almanya ve Rusya ile bunların orduları ve donanmaları hakkında ilk elden detaylı bilgiler elde etmişlerdi. Japonya'nın güçlerini bu ülkelerin güçleriyle karşılaştırarak dürüst bir değerlendirme yapabilmişlerdi. Ardından Japonya, ancak başarıya ulaşacağından emin olduğunda saldırıya geçmişti. Bunun aksine 1930'larda Asya anakarasındaki Japon ordusu, (Nazi Almanyası dışında) yurt dışı tecrübesi olmayan ve Tokyo'daki tecrübeli Japon liderlerinin emirlerine itaat etmeyen genç ateşli subaylar tarafından yönetiliyordu. Bu gençler ABD'nin ve Japonya'nın diğer olası düşmanlarının endüstriyel ve askerî gücünden habersizlerdi. Amerikan psikolojisi anlamıyorlar ve ABD'yi asla savaşmayan bir esnaf ulusu olarak görüyorlardı.

1930'larda Japon hükümeti ve silahlı kuvvetlerindeki (özellikle donanmadaki) pek az yaşlı lider ABD ile Avrupa'nın gücünü ilk elden biliyordu. 1998'de Japonya'ya ilk gidişimde yaşadığım en çarpıcı anlardan biri, bir akşam yemeğinde o zamanlar doksanlı yaşlarında olan emekli bir Japon çelik yöneticisinin bana Amerikan çelik fabrikalarını 1930'larda ziyaret ettiğinde yaşadıklarını anlatmasıydı. Bana, ABD'nin yüksek kaliteli çelik imalat kapasitesinin Japonya'nın elli misli olduğunu öğrendiğinde nasıl şaşkınlığa uğradığını ve bu gerçeğin bile tek başına Japonya'nın ABD ile savaşa girmesinin çılgınlık olacağına onu ikna ettiğini anlatmıştı.

Öte yandan 1930'larda denizaşırı tecrübeleri olan yaşlı Japon liderler, denizaşırı tecrübeleri olmayan gençler tarafından korkutuldu, sindirildi ve içlerinden bazıları –aynen 1850'ler ve 1860'larda şişi'lerin Japon liderleri korkutması ve öldürmesi gibi–

öldürüldü. Hiç şüphesiz, şişi'lerin, 1930'lardaki genç Japon subaylar kadar denizaşırı tecrübeleri yoktu. Aradaki fark şuydu: Onların Batılılara yönelik saldırıları, Batı savaş gemilerinin Kagoşima ile Şimonoseki Boğazı'nı bombalamalarına neden olmuştu. O zaman şişi'ler dahi stratejilerinin gerçek dışı olduğuna ikna olmuşlardı. Japonya, 1930'larda denizaşırı tecrübesi olmayan genç subayları gerçekçiliğe sürükleyecek şekilde dış güçlerce bombalanmamıştı.

Ayrıca Meiji Japonyası'ndaki Japon liderler kuşağının tarihsel deneyimi, 1930'lardaki Japon liderlerin deneyiminin tam aksi yönündeydi. Meiji liderleri, gençlik yıllarını güçlü olası düşmanların Japonya'ya saldırması riski altında geçirmişlerdi. 1930'lardaki Japon liderler için ise savaş, Rus-Japon Savaşı'nın sarhoş edici başarısı, Rusya'nın Port Arthur'daki Pasifik filosunun ani bir baskınla yok edilmesi anlamına geliyordu. Bu son baskın, Japonya'nın Pearl Harbor'daki Amerikan filosuna saldırısı (Görsel 3.7) ve Tsushima Muharebesi'nde Japon donanmasının Rusya'nın Baltık filosunu yok etmesi için bir model oluşturmuştu (Görsel 3.8). Bölüm 6'da Almanya'yı işlerken, aynı ülke içindeki ardışık kuşakların farklı tarihsel tecrübeler nedeniyle oldukça muhtelif siyasal görüşler benimsemesinin bir başka örneğiyle karşılaşacağız.

Dolayısıyla Japonya'nın böylesine düşük umutlara rağmen İkinci Dünya Savaşı'nı başlatma sebebinin bir kısmı –tamamı değil– 1930'lardaki genç subayların dürüst, gerçekçi, ihtiyatlı özdeğerlendirme için gerekli donanıma ve tarihsel tecrübeye sahip olmamasıydı. Sonuç, Japonya için felaket olmuştu.

Meiji Japonyası, Bölüm 1'de bireysel krizlerin etkili sonuçları olarak listelenen bir düzine faktörün çoğuyla çarpıcı paralellikler

sergiliyor. Bir faktörde (Tablo 1.2, faktör 5), Japonya yedi ülke arasından resmen sivriliyor. Bir diğer faktörde ise (faktör 7) iki öne çıkan örnekten birini sunuyor. Öteki yedi faktör (faktör 1, 3, 4, 6, 9, 10 ve 11) de önem arz ediyor ve bir faktör (faktör 12), hem pozitif hem de negatif açılardan işliyor.

Meiji Japonyası, bu kitapta işlenen tüm diğer uluslara kıyasla Japonya koşullarına belli bir çeperde en iyi uyan modeli bulmak için farklı modelleri özenle karşılaştırdıktan sonra yabancı modellerle değişim sergilemenin (faktör 5) örneğini veriyor. Bu karşılaştırmaların sonucunda, Japon anayasası ve ordusu Alman modellerine göre, donanması Britanya modeline göre, ilk taslak medeni kanunu Fransız modeline göre, 1879 eğitim reformları Amerikan modeline göre şekillendiriliyor. Hatta Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi dahi, 1870'te tüm insanların eşit olduğunu belirten bir ön sözle başlayıp buradan pek çok sonuca ulaşan bir teklifle gelen Itagaki Taisuke ve Fukuoka Kotei tarafından taslağı çıkarılan bir hükümet reformu için model teşkil etmiş gibi görünüyor. (Bağımsızlık Bildirgesi'nin ikinci maddesini hatırlayın: "Şu gerçeklerin açık olduğuna inanıyoruz. Tüm insanlar eşit yaratılmıştır..." Buradan pek çok sonuca ulaşılır.) Itagaki ile Fukuoka'nın teklif ettiği Amerikan hükümet modeli benimsenmedi fakat çok sayıda başka yabancı model kabul edildi.

Bir önceki kısımda Meiji Japonyası'nda gerçekçi özdeğerlendirmenin rolünü (faktör 7) işledik. Yalnızca Finlandiya bu konuda Japonya ile yarışır vaziyettedir. Tartışmamız, başarılı ulusal özdeğerlendirmenin iki unsur gerektirdiğini ortaya koydu. Bunlardan biri, acı dolu gerçeklerle yüzleşme isteği: Japonya örneğinde, nefret edilen barbarların Japonya'dan daha güçlü olduğu ve Japonya'nın güç kazanmasının tek yolunun bu barbarlardan ders alması olduğu gerçeğidir. Diğer unsur bilgidir. Meiji liderlerinin ve Meiji

Restorasyonu'ndan önceki on yıl içinde varlık gösteren şişi'lerin Batı'nın askerî açıdan güçlü olduğu gerçeğiyle yüzleşmek konusunda istekli olmaları yeterli değildi: O gücü birinci elden gözlem ve tecrübe yoluyla öğrenmeleri gerekiyordu. Ancak 1930'larda genç Japon subaylarda Batı'nın askerî gücüne ilişkin birinci elden bilgi yoktu. Meiji Dönemi'nin gerçekçi özdeğerlendirmesi, sonuç belirleyen faktörlerimizden bir diğeriyle ilişkiliydi: Tuğamiral Perry'nin gelişiyle Japonya'nın karşı karşıya kaldığı kriz hakkında Japonlar arasında oluşan yaygın uzlaşıya (faktör 1).

Meiji Japonyası, çit örme gerekliliğine ve değişimi tercihli şekilde benimsemeye de örnek teşkil ediyor (faktör 3). Meiji toplumunda iktisadi, hukuki, askerî, siyasal, toplumsal ve teknolojik çeperlerin de içinde olduğu pek çok alanda yoğun değişimler yapıldı. Ancak Meiji Dönemi'nde Konfüçyüs ahlakı, imparatora tapınma, etnik homojenlik, ana babaya hürmet, Şintoizm ve Japon yazı sistemi gibi diğer geleneksel Japon özellikleri korundu. Başlangıçta, Japonya'nın cumhuriyet olması ve Batı alfabesinin benimsenmesi gibi teklifler de yapılmıştı. Ancak Japonya korunması gereken geleneksel özelliklerle değiştirilmesi gerekenleri ayıran bir çit örmeyi başardı. Değişim isteği yoğundu fakat gelenekleri koruma isteği de öyle yoğundu ki değişikliklerin bazıları makul görünebilmeleri için "uyduruk geleneklerin" kurgusal devamları olarak gösterildi. Radikal değişiklikler ile muhafazakâr korumacılığın bu şekilde bir arada yürütülmesi de duruma özgü ulusal esneklik faktörünün bir örneğini oluşturuyor (faktör 10).

Yabancı modellerin değerinin yanı sıra Meiji Japonyası dış yardımın değerini de sergiliyor (faktör 4). Sayısız örnek arasında on dokuz Satsumalıyı daha 1864'te Britanya'ya okumaya gönderen, Nagasaki'de yaşayan Britanyalı tüccar Thomas Glover; Japon

ziyaretçileri Avrupa ve ABD'de konuk eden çok sayıda Batılı; 1886'da Ito Hirobumi'nin Japonya için bir anayasa oluşturmasına yardım etmeye gelen Alman danışmanlar Albert Mosse ile Hermann Roesler; Britanya tersanesi Vickers'in Japonya'nın – sonradan Japonya'da yapılacak olan *Haruna, Hiei* ve *Kirishima* adlı ağır kruvazörlere örnek olan– ilk ağır kruvazörü *Kongo*'yu yapması sayılabilir.

Meiji Japonyası ve bugünkü Japonya, güçlü ulusal kimlik için de örnek niteliğindedir (faktör 6). Japon halkı ve liderleri, Japonya'yı benzersiz, üstün ve dünyanın geri kalanından ayrı görüyorlardı. Bu ortak inanç, Japonların bazen Japonya'nın geleceğinin nasıl en iyi şekilde güvence altına alınacağı konusunda farklılıklar sergileseler de asla ülkenin değerine ilişkin şüpheye düşmemeleri sayesinde Meiji Dönemi'nin stresli zamanlarını aşmalarını sağladı.

Meiji Japonyası, işe yarayan bir çözüm bulunana değin sabır, ilk başarısızlığı tolere etme iradesi ve ısrar konusunda da örnek bir ülkedir (faktör 9). Japonya'nın 1850'ler ve 1860'lardaki dış tehditlere verdikleri ilk tepki yabancıları dışarıda tutmak, ardından (yabancılar belli Japon limanlarına kabul edildikten sonra) onları tekrar sürmeye çalışmak oldu. Ancak zaman içinde bakufu, şişi ve Meiji liderleri bu yaklaşımın işe yaramadığını ve farklı bir yaklaşım gerektiğini kabullendiler: Japonya'yı Batı'ya açmak, Batı'dan dersler almak ve Japonya'yı bu yolla güçlendirmek. Aynı şekilde, Meiji liderlerinin kanunlar çıkarma, ulusal bir eğitim sistemi oluşturma ve bir anayasa yapma çabaları yıllar süren taslaklar, deneyler ve değişiklikler sonrasında başarıya ulaştı. Meiji hükümeti, bu üç çeperin her birinde en başta bir ya da daha fazla yabancı model denedi, Japon koşullarına uygun olmayanları çıkardı ve en sonunda

farklı bir yabancı modelde karar kıldı: Örneğin medeni kanun önce Fransa ve Britanya'dan esinlenerek yazıldı, nihayet Alman modeline göre şekillendirildi.

Pazarlığa açık olmayan temel değerler (faktör 11), Japonların fedakârlık yapma isteğini perçinledi. Bu değerler arasında en üstte imparatora bağlılık vardı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, ABD koşulsuz teslimiyet talep ettiğinde bu bağlılık kendini çarpıcı şekilde göstermişti. İki atom bombasından sonra ve umutsuz bir askerî durumda dahi Japonya, tek bir koşulda ısrarcı olmuştu: "Söz konusu [teslimiyet] beyanı Majestelerinin egemen bir yönetici olarak imtiyazlarını ihlal edecek bir talep içermeyecektir." Bu koşulun kabul edilmemesi halinde Japonya, ABD'nin Japon anakarasını işgaline direnmeye hazırdı. Japon temel değerlerinin gücü, İkinci Dünya Savaşı'nda Japon askerlerinin tüm diğer modern ulusların askerlerine kıyasla intihar etmeye daha fazla istekli olmasıyla da görülmüştür. Bunların en meşhurları, bomba yüklü araçlarını düşman savaş gemilerine daldıran konvansiyonel uçakların kamikaze pilotları ve roketle çalışan planörlerin baka pilotları; Japon gemilerinden düşman savaş gemilerine fırlatılan torpidolara binip yönlendiren kaiten denizcileriydi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru geliştirilen yüksek teknolojili kamikaze, baka ve kaiten intihar silahlarından önce, daha düşük teknolojili intihar silahları kullanılıyordu. Japon askerler teslim olmuş numarası yaparak hem düşmanlarını hem de kendilerini el bombasıyla patlatıyorlardı. Tüm bu intihar şekilleri, düşman birliklerini öldürerek anlık askerî amaçlara hizmet ediyordu. Ayrıca yenilen Japon askerleri ve subayları da "teslim olmak yok" ilkesinden hareketle hiç düşman öldürmeden kendilerini öldürüyorlardı. Örneğin Kasım 1943'te Tarawa mercan adasını işgalci Amerikan birliklerine karşı savunan iki

bin beş yüz yetmiş bir seçkin Japon askerinden iki bin beş yüz altmış üçü öldü. Kalanların çoğu da intihar etti, yalnızca sekiz tanesi esir alınabildi.

Kara sınırı olmayan bir takımada olarak Japonya, Finlandiya ve Almanya gibi diğer ülkelerle kara sınırlarını paylaşan uluslara kıyasla jeopolitik kısıtlamalar açısından görece avantajlı durumdadır (faktör 12). Önceki bölümde, Finlandiya'nın Rusya ile uzun sınırının Finlandiya'nın temel problemini oluşturduğunu görmüştük. Bölüm 6'da, güçlü komşularla olan kara sınırlarının Alman tarihi için de başlıca temalardan biri olduğunu göreceğiz. Öte yandan Japonya'ya göre dünyanın okyanuslarla ayrılan öbür tarafında yer alan başka güçlü uluslar Tokugawa ve Meiji Japonyası için temel bir problem teşkil etmiştir. Daha 19. yüzyılda iken ve hatta bugünün dünyasında da teknoloji jeopolitik kısıtlamaları tamamen ortadan kaldırmasa da modifiye etmiştir.

Gelin Meiji Japonyası tartışmamızı, bireysel krizler için değil de ulusal krizler için sorulan dört soruya değinerek bitirelim: devrim ile evrim, liderlik, grup çatışması ve uzlaşma ve birleşik bir vizyonun varlığı ya da yokluğu.

Ulusal krizler (1973 Şili, 1965 Endonezya gibi) şiddetli bir devrim şeklinde ya da (savaş sonrası Avustralya gibi) barışçıl bir evrim şeklinde görülebilir. Meiji Japonyası bu skalanın evrim tarafına daha yakın olmakla birlikte ortalarda yer alır. Şogunluk 3 Ocak 1868'de neredeyse kansız bir darbeyle sona erdi. Şogunun kendisi değil ama bazı destekçileri sonradan direndiler ve nihayetinde bir buçuk yıl süren bir iç savaşta yenildiler. Ancak o iç savaş, 1965'te Endonezya'daki darbe ve karşı darbe, 1973'te

Şili'deki darbe ve sonrası veya 1918'deki Fin İç Savaşı'na kıyasla çok daha az kayıpla sonuçlandı.

Meiji Restorasyonu'nu Hitler, Pinochet ve Suharto gibi Nazi Almanyası, 1973 sonrası Şili ve 1965 sonrası Endonezya'ya bireysel olarak damgasını vuran kişiler seviyesinde etkileyen bir lider yoktu. Bunun yerine, 1880'lerde her seferinde birden fazla Meiji lideri ve aşamalı bir liderlik geçişi vardı. Farklı liderler birinci elden Batı tecrübesi edindiler ve yabancı modelleri tercihli metotla kullanarak Japonya'yı güçlendirme temel stratejisine bağlı kaldılar. Japon imparatoru gerçek bir liderden ziyade sembolik bir kişilik olarak varlığını sürdürdü.

Grup çatışması ve uzlaşma konusunda, 1853'ten 1868'e kadar Japonya içinde temel stratejiye ilişkin anlaşmazlıklar vardı. 1868 civarından itibaren, temel strateji belirlendikten sonra, o stratejiyi etkilemek için politikalara ilişkin her ülkede görülebilecek tarzda normal anlaşmazlıklar görüldü. 1877'ye kadar, bu anlaşmazlıkların bazıları şiddetle çözüldü: özellikle 1869'a kadar bakufu ile Satsuma-Choshu ittifakı arasındaki, 1860'larda şişi ile ılımlı Japonlar arasındaki, samuray ayaklanmaları esnasında Meiji hükümeti ile muhalif samuraylar arasındaki anlaşmazlıklar gibi. Şiddet seviyesi yine Şili ve Endonezya'ya kıyasla hafif düzeydeydi. Bu Japon anlaşmazlıklarının karşıt tarafları arasında sonradan sağlanan uzlaşmalar Şili'dekine göre daha eksiksizdi. Endonezya'ya kıyasla ise açık ara kusursuzdu: kısmen çok daha az insan öldürüldüğü için ve kısmen de Meiji hükümeti liderleri, Şili ve Endonezya askerî liderlerine göre muhaliflerle uzlaşmak konusunda daha fazla çaba harcayıp daha fazla becerikli davrandıkları için. Bu kitapta işlenen diğer ülkeler arasında, 1918 İç Savaşı sonrasındaki Finlandiya şiddetli çatışmaların önlenmesi konusunda Meiji Japonyası ile en fazla benzerlik taşıyan ülkedir.

Pek çok ulusal krizin çözümü için ya parça parça benimsenen ya da tek bir birleşik vizyonun parçası olan sayısız politika değişiklikleri gerekir. Meiji Japonyası, birleşik vizyonun diğer ucuna en yakın duran vaka çalışmamızdır. Ancak bunu söylerken Meiji liderlerinin tüm politika değişikliklerini eş zamanlı gerçekleştirdiğini ima etmiyoruz: Liderler, bazı problemlerin diğerlerine göre daha acil olduğunu biliyorlardı. İşe 1870'lerin başlarında bir imparatorluk ordusu yaratarak, vergi reformu uygulayarak ve birkaç başka önemli meseleyi çözerek başladılar. Ancak 1894'e kadar tam teşekküllü bir denizaşırı savaşa girmediler. Ne var ki tüm bu politikalar, Meiji Dönemi'nin başında üzerinde uzlaşma sağlanan bir prensibe dayanıyordu: Batı'dan tercihli yollarla dersler alarak Japonya'yı pek çok farklı çeperde güçlendirme ihtiyacı.

Meiji Japonyası, bu nedenle, ulusal krizleri tercihli değişim yoluyla çözmeye ilişkin meseleleri keşfetmek konusunda iyi bir ikinci vaka sunuyor. Finlandiya (ilk vakamız) ve Meiji Japonyası yıllardır büyümekte olan bir dış askerî tehdidin birdenbire somutlaşmasıyla tek bir günde patlayan krizlerle yüzleşmek açısından benzerdi. Hem Finler hem de Japonlar, kendilerinden katbekat büyük güçlere karşı hayatlarını feda ederek savundukları güçlü ulusal kimliklere ve temel değerlere sahiplerdi. Japonlar bu sınava Meiji Dönemi'nde değil, İkinci Dünya Savaşı'nda girdiler. Hem Finler hem de Meiji Dönemi Japonları aşırı seviyede dürüst ve gerçekçilerdi. Bazı açılardan ise, Finler ve Meiji Dönemi Japonları kendilerini zıt uçlarda buldular. Meiji Japonyası doğrudan tehdidin geldiği pek çok ulustan yardım aldı. Finler Kış Savaşı süresince tek bir yardım bile alamadı. Japonya problemlerini çok fazla modelden beslenerek çözdü. Finlandiya'nın örnek alabileceği model yoktu. Japonya'nın kalabalık nüfusu, ekonomik gücü ve

düşmanlarından uzaklığı, onu tehdit eden uluslarla askerî denkliği yakalaması için gerekli zaman ve uzamı sağladı. Finlandiya ile Rusya'nın yakınlığı ve karşılıklı boyutları Finlandiya için o seçeneği ortadan kaldırıyordu. Bundan sonraki iki bölümde, yine Finlandiya ve Meiji Japonyası gibi ani krizlerle karşılaşan ama içeriden patlayan ulusları işleyeceğiz.

ŞEKİL 4: *Şili Haritası*

BÖLÜM 4

TÜM ŞİLİLİLERE AİT BİR ŞİLİ

Şili ziyareti ■ 1970'e kadar Şili ■ Allende ■ Darbe ve Pinochet ■ "Hayır!"a kadar ekonomi ■ Pinochet sonrası ■ Pinochet'nin gölgesi ■ Krizin çerçevesi ■ Şili'ye dönüş

1967'de, her şeyin huzur dolu göründüğü bir dönemde Şili'de bir akademik araştırma süreci geçirdim. Şilili ev sahiplerim bana Şili'nin diğer Latin Amerika ülkelerinden çok farklı olduğunu anlatıyorlardı. Şili'nin sadece birkaç görece kansız askerî darbe dışında uzun bir demokratik yönetim tarihi olduğunu söylüyorlardı. Şili'de, Peru ve Arjantin ve diğer Güney ve Orta Amerika ülkelerinde olduğu gibi sıkça askerî hükümetler görülmüyordu. Bütün Latin Amerika'nın siyasal olarak en istikrarlı ülkesi durumundaydı.

Şilililer kendilerini Latin Amerika'dan çok Avrupa ve ABD ile özdeşleştiriyorlardı. Örneğin Şili ziyaretim, Şili Üniversite-

si/Kaliforniya Üniversitesi değişim programıyla oldu. Bu program, sadece Şili ile Kaliforniya'nın, kıtalarının batı kıyılarındaki Akdeniz bölgelerinde benzer konumlarda bulundukları coğrafi gerçeğini sergilemek için değil, aynı zamanda Şili ile Kaliforniya'nın sosyal atmosfer ve siyasal istikrar açısından da benzer olduklarını göstermek için kurulmuştu. Şilili arkadaşlarım o durumu şu cümleyle özetliyordu: "Biz Şilililer kendimizi yönetmeyi biliyoruz."

Ne var ki ziyaretimden sadece altı yıl sonra, 1973'te Şili, hükümet eliyle yapılan sadist işkenceler konusunda geçmiş dünya rekorlarını geride bırakan bir askerî diktatörlüğün eline geçti. 11 Eylül'de gerçekleşen askerî darbede Şili'nin demokratik yollarla seçilen başkanı, başkanlık sarayında intihar etti. Şili cuntası, sayısız Şililiyi öldürdü, sayısız Şililiyi işkenceden geçirdi, yeni psikolojik ve fiziksel işkence teknikleri uyguladı ve sayısız Şililiyi sürgüne gönderdi. Ayrıca Amerika topraklarında (1976'da Washington DC'de) bir Amerikan yurttaşının terörist bir siyasal cinayete kurban gitmesi de dâhil olmak üzere –11 Eylül 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi saldırılarına değin (tesadüfen Şili darbesinin yıl dönümünde gerçekleşen) başka bir örneği olmayan– Şili dışında da terörist siyasal cinayetleri yönetti. O askerî hükümet yaklaşık on yedi yıl iktidarda kaldı.

Bugün, askerî hükümet gittikten yirmi dokuz yıl sonra Şili, o hükümetin mirasıyla boğuşuyor. Bazı işkenceciler ve askerî liderler hapse atıldı ama üst düzey askerî liderler tutuklanmadılar. Pek çok Şilili bir yandan işkenceleri lanetlerken bir yandan da hâlâ askerî darbenin gerekli ve kaçınılmaz olduğunu düşünüyor.

Sonraki sayfalarda yakın dönem Şili tarihini okurken aklınıza pek çok soru takılacak. Güçlü demokratik gelenekleri olan bir

ülkede böylesine ani bir rüzgâr değişimi nasıl açıklanabilir? Şili ve diğer ülkeler korkunç bir yakın geçmişle nasıl yüzleşebilirler? Bu kitaptaki ulusal kriz ve değişim temaları Şili'de nasıl işliyor? Hükümetin ekonomi politikasında ve siyasal uzlaşı arayışında büyük tercihli değişimler olduğunu göreceksiniz. Ayrıca, bazı temaların birbiri ardına farklı şekillere büründüğüne –dürüst özdeğerlendirmenin yapılması ve yapılmamasına, eylem özgürlüğünün olması ve olmamasına, müttefiklerin desteğine veya muhalefetine, bir modelin veya önceden belirlenen bir modelin rolüne– de şahit olacaksınız. Şilili liderlerin ikisi, farklı kişiliklere sahip liderlerin gerçekten tarihin gidişatını değiştirip değiştirmediği şeklindeki tarihsel soruyu gündeme getirecek.

Hepsinden öte, Amerikalı akranlarım için Şili, bu kısmı okurken aklınızda tutmanız gereken ürkütücü bir soruyu gündeme getiriyor. ABD, Şili gibi güçlü bir demokratik geleneğe sahiptir. Bu geleneğin bir diktatörlüğe dönüşümü 1967'de Şilililer için tamamen anlaşılmaz bir olaydı. Aynısı bugün Amerikalılar için de geçerlidir. Yine de Şili'de bunlar oldu ve aslında geriye bakıldığında uyarı işaretleri de vardı. Aynısı ABD'de de olabilir mi?

Şili'nin coğrafyası, tarihi ve halkıyla başlayalım. Haritaya baktığınızda (sayfa 156) Şili'nin dünyanın en uzun ve ince ülkesi olduğu gerçeğiyle karşılaşırsınız. Batıdan doğuya yüz milden sadece biraz daha geniş olan ülkenin uzunluğu kuzeyden güneye yaklaşık üç bin mildir: en az ABD'nin genişliği kadar. Şili, coğrafi olarak doğudaki And Dağları'nın yüksek sırası ile Arjantin'den ve kuzeydeki dünyanın en kurak çölü ile Bolivya ve Peru'dan ayrılır. Sonuç olarak Şili'nin bağımsızlığını elde ettikten sonra

yaptığı yegâne savaşlar, kuzeydeki komşuları Bolivya ve Peru ile sırasıyla 1836-1839 ve 1879-1883 savaşlarıdır.

Bu inanılmaz uzunluğuna rağmen Şili'nin verimli toprakları, tarım arazileri ve nüfusu ülkenin yüzölçümünün sadece küçük bir kısmına, başkent Santiago çevresindeki Orta Vadi'ye (İspanyolca *Valle Central*) yoğunlaşmıştır. Santiago'nun sadece altmış mil uzağında –Güney Amerika'nın batı kıyısındaki en büyük liman olan– Şili'nin ana limanı Valparaíso bulunur. Bu coğrafi yoğunlaşma, aşağıda anlatılan etnik homojenliği ile birlikte, Şili'nin toprak ölçeğine sahip pek çok diğer ülkede görülen coğrafi ayrılıkçı hareketlerle hiç uğraşmak zorunda kalmamış ülkenin birliğine katkıda bulunmuştur.

Güney Amerika'nın tropikal olan diğer ülkelerinin aksine Şili, –Arjantin ve Uruguay ile birlikte– Güney Amerika'nın güney ucundaki ılıman bölgede yer almaktan kaynaklanan iki büyük avantaja sahiptir. Bu avantajlar, yüksek ortalama tarımsal verimlilik ve tropik bölgelere göre ılıman bölgelerdeki düşük ortalama hastalık yüküdür. Sonuç olarak Şili, –hükümetlerinin kronik olarak yanlış yönlendirilen ekonomi politikalarına karşın– Arjantin ve Uruguay, en yüksek ortalama kişi başı gelire sahip Güney Amerika ülkeleridir. Şili'nin görece zenginliği, tarım, balıkçılık, (aşağıda göreceğimiz gibi) madenler ve imalat endüstrilerinden gelir. Şili, Kaliforniya ile Avustralyalıların 1840'lardaki altına hücumu sırasında büyük bir buğday ihracatçısıydı ve o zamandan bu yana hep bir tarım ihracatçısı oldu. Son dönemlerde Şili balık ürünleri ihracatında Güney Amerika'nın birincisi ve dünyanın önde gelenlerinden biri konumundadır. Şili nihayetinde diğer pek çok Latin Amerika ülkesinden daha fazla imalat geliştirmiştir.

Şili'nin tarihine ve halkına gelecek olursak, Avrupalıların gelişinden önce şu an Şili olarak bilinen bölge, yalnızca az sa-

GÖRSEL 0.1. Boston'daki Cocoanut Grove'da 28 Kasım 1942'de çıkan yangında, kalabalık bir gece kulübünde dört yüz doksan iki kişinin ölmesinin ardından kriz terapisinin temelleri atıldı.

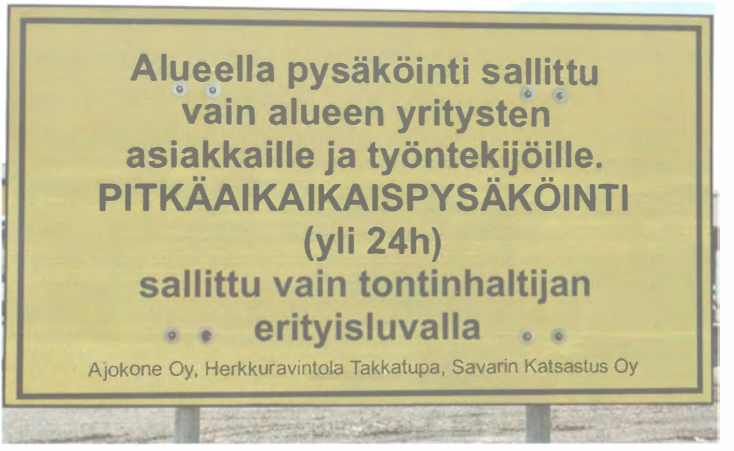

GÖRSEL 2.1. Fin olmayanların anlamayacağı ancak Finlandiya ulusal kimliğinin temel taşlarından biri olan Fin dilinde bir tabela.

GÖRSEL 2.2. Finlandiya, Kış Savaşı'nda sadece yirmi yaşındakileri değil, ergenleri ve yaşlı erkek ve kadınları da askere çağırdı.

GÖRSEL 2.3. O dönemde Finlandiya'nın ikinci büyük şehri olan Vyborg, Şubat 1940'ta Ruslar tarafından bombalandı.

GÖRSEL 2.4. Görsel 2.3'te bulunan yerin onlarca yıl sonraki görüntüsü: eski Fin Vyborg şehri artık bir Rus şehri olmuş durumda.

GÖRSEL 2.5. Fin askerleri kayaklarını takmış, kamuflaj için beyaz üniforma giymiş halde, yollardan yürümek zorunda olan Sovyet birliklerine karşı ormanlardan ilerliyorlar.

GÖRSEL 2.6. Fin kayak kıtaları tarafından tuzağa düşürülüp yok edilmiş bir Sovyet motorize birliği.

GÖRSEL 2.7. Fin çocukları, tarihin en kalabalık savaş zamanı çocuk tahliyesinde, İsveç'e gönderiliyorlar.

GÖRSEL 3.1. Şogun; Meiji Restorasyonu döneminde tahtından indirilene kadar Japonya'nın asıl yöneticisiydi.

GÖRSEL 3.2. 1867'de tahta çıkan ve Meiji Dönemi değişikliklerine liderlik eden Japon imparatoru.

GÖRSEL 3.3. Japonya'nın Batı uygulamalarını öğrenmek için 1871-1873'te ABD ve Avrupa'ya gönderdiği Iwakura Misyonu. Biri hariç hepsi çoktan Batı giyim kuşamını benimsemiş bile.

GÖRSEL 3.4. Meiji Restorasyonu dönemine kadar Japonya'nın geleneksel özel milisleri olan samuray kılıç ustaları.

GÖRSEL 3.5. Meiji Dönemi'nden bir Japon spor takımı çoktan Batı kıyafetlerini benimsemiş.

GÖRSEL 3.6. Meiji Dönemi'nde ABD'ye giden Japon ziyaretçiler Batı kıyafetleriyle.

GÖRSEL 3.7. 1904'te, Rus-Japon Savaşı'nın başında Japon torpidolarıyla batırılmış bir Rus savaş gemisi.

GÖRSEL 3.8. Japon donanmasının bir Rus filosunu yok ettiği 1905 Tsushima Muharebesi.

GÖRSEL 3.9. 1914'te Japon birlikleri tarafından esir alınmış Alman sömürge askerleri.

GÖRSEL 4.1. Şili'nin demokratik yollarla seçilmiş, 1973 darbesinde hayatını kaybeden başkanı Salvador Allende.

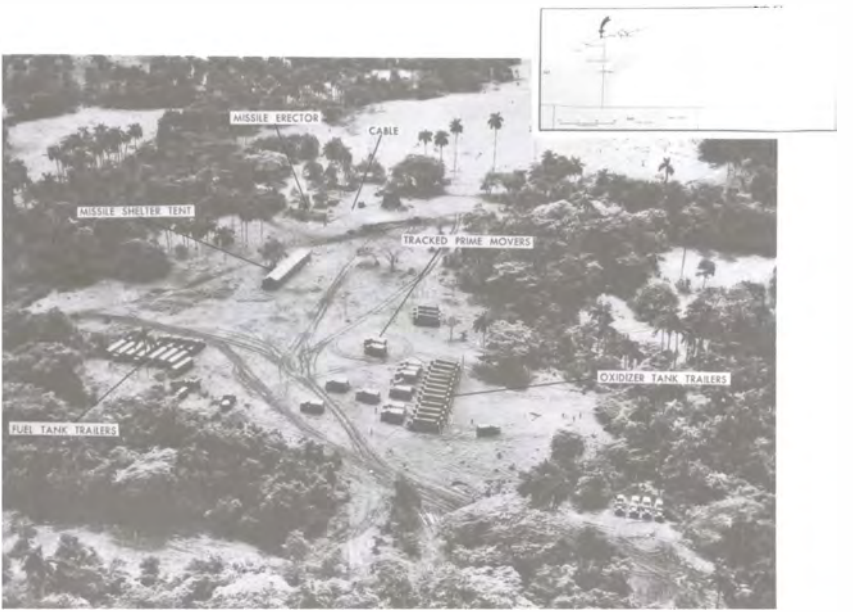

GÖRSEL 4.2. 1962'de Küba'da inşaat halindeki bir Sovyet nükleer füze üssü: ABD ve Şili sağı, merkezi ve silahlı kuvvetlerinin Başkan Allende'nin Şili'de Marksist bir hükümet kurma hedefini kararlı bir şekilde engellemeye çalışmalarının temel sebebi.

GÖRSEL 4.3. Şili'nin başkenti Santiago'da 11 Eylül 1973 darbesini gerçekleştiren Şili askerleri ve tankları.

GÖRSEL 4.4. 1973 darbesinden sonra Şili'nin askeri diktatörü olan General Augusto Pinochet (güneş gözlüklü, oturan).

GÖRSEL 4.5. 1973 darbesinden sonra, ordunun tüm parmaklarını koparıp kırk dört el ateş ederek öldürdüğü meşhur solcu Şilili halk müziği sanatçısı Víctor Jara.

GÖRSEL 4.6. General Pinochet'nin tekrar Şili'nin başkanı olarak seçilmesine karşı 1988'de düzenlenen başarılı "Hayır!" kampanyasından bir poster.

GÖRSEL 4.7. General Pinochet, 2000 yılında Şili'ye dönüşünde, tıbbi nedenlerle mahkûm kaldığı söylenen tekerlekli sandalyesinden kalkarak onu kutlamaya gelen Şilili generalleri selamlıyor.

GÖRSEL 5.1. Endonezya'nın kurucu başkanı Sukarno.

GÖRSEL 5.2. Başarısız 1965 darbesinin ardından Endonezya'nın askeri diktatörü olan ve yedi kez başkanlık koltuğuna oturan Suharto.

GÖRSEL 5.3. Sukarno (ortada), Çin ve Mısır başkanlarıyla Üçüncü Dünya sömürgecilik karşıtı politikaları hakkında konuşuyor.

GÖRSEL 5.4. Başarısız 1965 darbesinin ardından Endonezya askerleri komünist olduğu düşünülen kişileri topluyor.

GÖRSEL 5.5. Endonezya'nın dev Pancasila Anıtı. Başarısız 1965 darbesinde öldürülen yedi generalin anısına.

GÖRSEL 5.6. Endonezya'nın başkenti modern Cakarta'daki gökdelenler.

GÖRSEL 5.7. Endonezya'nın başkenti modern Cakarta'daki gecekondular.

yıda Amerikan yerlisini besliyordu ve bugün Bolivya, Peru ve Ekvador olarak bilinen kuzeydeki zengin, kalabalık, güçlü İnka İmparatorluğu'nun kültürel ve siyasal kazanımlarından yoksun yaşıyordu. Güney ve Orta Amerika'nın geri kalanında olduğu gibi 1540'lardan itibaren Şili'yi fetheden ve oraya yerleşen Avrupalılar, İspanyollardı. İspanyollar çok az sayıda Afrikalı köle getirdiler ve Amerikan yerlileriyle evlilikler yaptılar. Dolayısıyla bugün Şili, pek çok diğer Güney Amerika ülkesinin aksine etnik açıdan oldukça homojen yapıda ve çok sayıda karışmamış Amerikan yerlisine veya Afrikalı azınlığa sahip değil. Aksine Şilililer, büyük oranda İspanyol ve (İspanyol ile Amerikan yerlilerinden oluşan karışım anlamına gelen) mestizodur, neredeyse tamamı Katolik'tir ve yine neredeyse hepsi (diğer Latin Amerika ülkelerindeki Amerikan yerlilerinin dillerini konuşan kalabalık azınlıkların aksine) İspanyolca konuşuyor. En kalabalık azınlık grubu olan Mapuçe yerlileri, nüfusun yalnızca %1'ini oluşturuyor. Görece az sayıda insan ise İspanyol ve Amerikan yerlilerinin soyundan gelmiyor.

Nitekim Şili'nin coğrafyası, tarihi ve halkı el birliğiyle ülkenin söz konusu bütünlüğüne katkıda bulunmuştur. Pozitif bir güç olarak Şili tarihini diğer Latin Amerika ülkelerinin tarihlerinden daha az karmaşık hale getirmiştir. Öbür yandan büyük negatif güçlerden biri ise, Şili'nin çok sayıda diğer Latin Amerika ülkesiyle ortak noktalarından biridir: İspanyol sömürgeciler Kuzey Amerika'daki Avrupalı yerleşimciler tarafından kurulanlara hiç benzemeyen büyük toprak şirketleri kurmuştur. Dolayısıyla ABD ve Kanada'da Avrupalıların ilk yerleştiği zamanlardan itibaren geniş ölçekli demokratik hükümetler geliştirilmiş ancak Şili'de toprağın, zenginliğin ve siyasetin büyük kısmını küçük bir oligarşi

kontrol etmiştir. Siyasal iktidarın bu şekilde yoğunlaşması, Şili tarihinin temel bir problemini teşkil etmiştir.

Uzlaşmaya kapalı oligarşinin geleneksel iktidarı ile diğer toplumsal sınıfların yükselen iktidarı arasındaki çatışma, ya siyasal uzlaşmalar yoluyla çözülebilmiş ya da siyasal açmazlar nedeniyle çözülememiştir. 1925'te Şili, başkanın, senatonun ve kongrenin alt kanadının düzenli aralıklarla seçimini gerektiren yeni bir anayasa benimsedikten sonra söz konusu çözümsüzlükler daha da sıklaşmıştır. İktidar dengesi prensibi adına benimsenen o iyi niyetli fikir maalesef başkanlığın, senatonun ve alt meclis kanadının kontrolünün, seçim yılında en güçlü olan taraflara geçmesiyle sonuçlanmıştır. Oy verme prosedürlerinde sonradan yapılan iki değişiklik, oligarşinin eski hâkimiyetini azaltarak sol kanat oylarını artırmıştır. Bu değişikliklerden biri, Şilili kadınların nihayet 1934'te belediye seçimlerinde ve 1949'da başkanlık seçimlerinde oy verme hakkını elde etmesiydi. Diğer değişiklik, Şili'de oyların geleneksel olarak açık ve halkın önünde yapılması sebebiyle toprak sahiplerinin köylülerin oylarını izlemesi ve etkilemesi ile ilgiliydi. Başka bir ifadeyle 1958'de gizli oy prensibinin benimsenmesiyle de sola yönelim hızlanmış oldu.

Şili siyasal partileri, benzer güçlere sahip üç blok oluşturdular: sol, merkez ve sağ. Dolayısıyla hükümet, merkezin hangi yöne eğilim gösterdiğine bağlı olarak sol ya da sağın kontrolüne geçti. Bu blokların her biri, birbirleriyle çatışmada daha aşırı ve daha az aşırı unsurlara sahipti. Örneğin sol blok içinde sabırsız davranan ve devrim isteyen radikal solla mücadele eden, anayasal yollarla değişim elde etmeye çalışan (ve pek çok ortodoks komünisti de barındıran) ılımlılar vardı. Ordu, 1973'e kadar modern Şili siyasal mücadelelerinin dışında kaldı.

1967'de ben oraya gitmeden önceki en yakın tarihli başkanlık seçimi, 1964'te yapılmıştı. Yarışı önde götüren başkan adayının genelde oyların ekseriyetini değil sadece çoğunluğunu aldığı Şili'de, 1964 seçimlerinde merkezin başkan adayı Eduardo Frei, istisnai şekilde büyük bir çoğunluk elde etti. Kendisinin iyi niyetli ve dürüst biri olduğu düşünülüyordu. Marksist program ve sol kanadın yükselen gücünden korkan sağcı seçmenler Frei'yi desteklediler ve partisi 1965 seçimlerinde kongrenin alt kanadını da kontrolü altına aldı. Bu durum, Frei'nin büyük değişim getireceği ve Şili'nin içinde bulunduğu siyasal kördüğümü çözeceği yönündeki umutları artırdı.

Frei, Şili'de ABD'nin sahip olduğu bakır madeni şirketlerinin %51'lik kontrolünü devletin alması için hızla harekete geçti. Devlet yatırımlarıyla Şili ekonomisini hızlandırdı, fakir Şilililerin eğitim fırsatlarına erişimini kolaylaştırdı, Şili'nin Latin Amerika'da kişi başına düşen en yüksek ABD ekonomik yardımını almasını sağladı ve büyük toprak şirketlerini bölmek için bir tarım reformu programı başlattı. Öte yandan, Frei'nin Şili toplumunu değiştirme becerisi, ülkenin uzun soluklu siyasal açmazıyla sınırlıydı. Frei'nin programı bir yandan Şili sağı için fazla radikaldi. Diğer yandan, Frei, bakır madeni şirketleri üzerinde daha fazla kontrol, daha fazla devlet yatırımı ve daha fazla toprak reformu talep eden Şili solu için yeterince radikal değildi. Frei döneminde Şili ekonomisi grevlerle, enflasyonla ve kıtlıkla boğuştu. Örneğin Şili'de kaldığım aylarda, kronik et kıtlıkları yaşanıyordu: Balina ve sığır eti dahi kasap dükkânlarında her zaman olmuyordu ancak haftanın her günü koyun gözü bulabiliyordunuz. Arkadaşlarım sokaklardaki şiddetin kurbanı olmuştu. 1969 itibarıyla, Şili'nin üç siyasi bloku da –sağ, sol ve merkez– Şili siyasetinden rahatsızdı.

1970'ten itibaren Şili'deki gelişmelere, siyaset ve kişilik bakımından iki zıt uçta yer alan iki lider öncülük etti: Salvador Allende ve Augusto Pinochet. Bugüne değin ikisinin de neden o zamanki tavırlarını benimsedikleri anlaşılamadı.

Allende'yle ilgili bilgilerim, kamuoyunda herkesçe bilinenlere ve onu ve ailesini iyi tanıyan Şilili bir arkadaşımın anlattıklarına dayanıyor. Allende üst orta sınıf bir aileden gelme, zengin, zeki, idealist, iyi hatip ve çekici bir kişiliği olan gerçek bir Şilili profesyoneldi (Görsel 4.1). Daha öğrencilik günlerinde bile Marksist olduğu biliniyordu ve Şili Komünist Partisi'nden dahi daha aşırı solda yer alan Şili Sosyalist Partisi'nin kurucularından biriydi. Öte yandan Allende, Şili'deki sosyalist standartlara göre ılımlı biriydi zira amacı Şili'de silahlı devrimle değil demokratik yollarla Marksist bir hükümet kurmaktı. Tıp fakültesinden mezun oldu ve henüz otuz bir yaşındayken Şili'nin sağlık bakanlığına getirildi. Bu görevi herkesçe kabul edilen bir başarıyla sürdürdü. 1952, 1958 ve 1964 yıllarında başkanlık yarışına girdi ve üçünde de kaybetti. Bunların ikisinde büyük bir yüzdeyle mağlup oldu. Dolayısıyla Allende, 1970 yılında bir kez daha sosyalistler, komünistler, radikaller ve orta yolcuların oluşturduğu Halk Birliği koalisyonunun başında başkanlık seçimine girdiğinde, itibarı ancak tehditkâr olamayacak denli sürekli kaybeden birinin seviyesindeydi.

1970 seçimlerinde Allende en yüksek halk oyunu aldı (%36). Ancak bu galibiyet çok küçük bir farkla gelmişti çünkü seçmenlerin büyük bölümü (%64) aslında bir sağ koalisyon (%35, Allende'nin sadece %1,4 gerisinde!) ile bir merkez koalisyon (%28) arasında bölünmüştü. Allende oyların çoğunluğunu değil sadece fazla kısmını aldığı için başkanlığının kongre tarafından onaylanması gerekiyordu. Basın özgürlüğü ile diğer özgürlükleri garanti eden

bir dizi anayasal düzenlemenin karşılığında kongre, başkanlığını onayladı. Tehditkâr olmayan kişiliği ve bizzat davranış geçmişine rağmen ABD hükümeti, Allande'nin başkanlığının kongrede onaylanmaması için hemen bir girişimde bulundu. O zaman Şilili arkadaşlarımdan birinin ailesi Allende'nin neler yapacağını ve hangi politikaları uygulayacağını bile görmek istemediği için yurt dışına göç etmişti. Neden o kibar ve ılımlı başkanın seçilmesi böylesine güçlü bir negatif tepki almıştı?

Sebep, Allende ve parti koalisyonunun Şili'ye Marksist yönetimi getirme hedefiydi: Bu hedef Şilili sağcıları ve orta yolcuları, Şili silahlı kuvvetlerini ve ABD hükümetini ürkütüyordu. Bugün, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ve Soğuk Savaş'ın bitişinin onlarca yıl sonrasında, 1940'lar, 1950'ler ve 1960'larda yaşamayan genç okurlarım neden bu güçlü çevrelerin Şili'de kurulacak Marksist bir hükümete karşı her türlü yolla canhıraş bir şekilde savaştıklarını anlayamazlar. Bunun sebebi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin dünyayı tahakkümü altına alma politikasını sürdürmesi ve kendi atom bombalarını, hidrojen bombalarını ve kıtalar arası balistik füzelerini geliştirmesiydi. 1948'de tüm çevre yolları kapatarak demokratik Batı Berlin'i kıskaç altına almaya çalışmıştı. Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan ve Polonya'da sert komünist darbeler ve kanlı ayaklanmalar tezgâhlamıştı. Bu ülkelerde ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet birliklerini kullanarak diktatörlükler kurmuştu.

Hepsinden tehlikelisi, Fidel Castro, Küba'da bir Marksist hükümet kurduktan sonra, Castro ile Kruşçev, ABD kıyısının sadece doksan mil uzağındaki Küba'ya nükleer savaş başlıkları bulunan balistik füzeler yerleştirme konusunda anlaşmışlardı. O zamanları yaşayan ve olayları hatırlayacak kadar yaşlı olanların hafızalarına silinmeyecek şekilde kazınan Ekim 1962'deki

korkutucu bir hafta boyunca, dünya bir nükleer savaşa tarihinde hiç görülmediği kadar yaklaşmıştı (Görsel 4.2). Krizin ardından, zaman içinde eskiden gizli olan bilgilerin hem ABD'de hem de Sovyetler Birliği'nde kamuoyuna açıklanmasıyla birlikte, büyük bir yıkıma o zaman düşündüğümüzden de yakın olduğumuz anlaşılmıştı. Küba'ya en az yüz altmış iki füzenin çoktan yerleştirildiğini bilen ama füzelerin savaş başlıklarının henüz ulaşmadığını düşünen, dönemin Amerikalı askerî liderlerinin bilmediği bir şey vardı. O savaş başlıklarının çoğu hâlihazırda Küba'ya ulaştırılmıştı.

Küba Füze Krizi'nden sonra Sovyetler Birliği, daha güçlü nükleer silahlar ve kıtalar arası balistik füzeler geliştirme programlarını iyice hızlandırdı. ABD, bir daha Batı Yarımküre'de komünist bir hükümetin kurulmasına asla hoşgörü göstermeyeceği kararlılığıyla bu duruma yanıt verdi. Böyle bir olayı engellemeyi başaramayan bir ABD başkanı, Amerikan çıkarlarını gözetmediği gerekçesiyle alelacele suçlanır ve görevden alınırdı. Başkan Kennedy, Sovyet füzelerini Küba'dan çıkarmayı başaramadığı takdirde böyle bir durumla karşı karşıya kalacağı konusunda uyarılmıştı. ABD, 1960'lardan başlayarak Vietnam ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerindeki komünist tehditlerle de meşgul olmaya başladı. Şili sağı, merkezi ve silahlı kuvvetleri Şili'de bir Marksist hükümet kurulmaması konusunda son derece kararlılardı çünkü Castro iktidara geldikten sonra Küba'ya ve Marksist olmayan Kübalılara neler olduğunu görmüşlerdi. O tarihin Şili'de tekerrür etmesine izin vermeyeceklerdi.

ABD'nin Şili'ye ilişkin diğer kaygısı, Şili ekonomisinin en büyük sektörü olan bakır madeni şirketlerinin ABD'lilere ait olması ve ABD'den gelen yatırımla geliştirilmesiydi. Bunun sebebi, Şili'nin 19. yüzyılda bakır madenlerini bizzat geliştirecek

sermayeye ve teknolojiye sahip olmamasıydı. Başkan Frei döneminde, Şili şirketlerin %51'lik bölümünü (satın alarak) kamulaştırmıştı. ABD, Allende'nin kalan %49'luk hisseyi de hiçbir şey ödemeden kamulaştırmasından korkuyordu (sonradan görüldüğü üzere, haklıydı da). Bundan dolayı 1960'lardan itibaren İlerleme İttifakı adlı bir program aracılığıyla, ABD hükümeti (Şili dâhil) Latin Amerika'daki merkez reformcu partileri destekledi ve solcu devrimlere verilen desteğin önünü kesmek amacıyla, bu tür partiler tarafından yönetilen Latin Amerika ülkelerine para yardımı yaptı. Başkan Frei döneminde Şili, bu ABD yardımından en fazla faydalanan ülke olmuştu.

Bu gerçeklikler ışığında Allende, başkan olduktan sonra hangi politikaları benimsemişti? Adaylığının Şilili seçmenlerin yalnızca %36'sı tarafından desteklendiğini ve Şili silahlı kuvvetleriyle ABD hükümetini karşısına aldığını bildiği halde, ılımlılığı, ihtiyatlılığı ve tavizkârlığı reddetti ve bunun yerine o karşıt güçleri rahatsız etmesi garanti politikalar izledi. Şili kongresinin tam desteğiyle ilk aldığı önlem, hiçbir tazminat ödemeden ABD'lilerin sahip olduğu bakır şirketlerini millileştirmek oldu. Bu, güçlü uluslararası düşmanlar edinmenin yolunu gösteriyor gibiydi. (Allende'nin tazminat ödememe gerekçesi, hâlihazırda belli bir getiri oranının üzerinde kazanılan şirket kârlarını "aşırı kârlar" olarak görmesi ve bunları tazminata saymasıydı.) Allende, diğer büyük uluslararası işletmeleri de millileştirdi. Çok sayıda Kübalıyı Şili'ye getirerek, Fidel Castro'nun verdiği kişisel silahı yanında taşıyarak ve Castro'yu beş haftalık bir ziyaret için Şili'ye davet ederek Şili silahlı kuvvetlerini korkuttu. Fiyatları dondurdu (ayakkabı bağcığı gibi ufak tüketim mallarının bile), Şili ekonomisinin serbest piyasa unsurlarının yerine sosyalist tarzda devlet planlaması getirdi, büyük ücret artışları gerçekleş-

tirdi, devlet harcamalarını çok fazla artırdı ve kamu açıklarını kapatmak için nakit para bastı. Büyük arazileri kamulaştırıp köylü kooperatiflerine çevirerek Başkan Frei'nin tarım reformunu daha da ilerletti. O tarım reformu ve Allende'nin diğer hedefleri her ne kadar iyi niyetli olsa da düzgün yürütülmediler. Örneğin, o yıllarda on dokuz yaşında bir iktisat öğrencisi olan Şilili bir arkadaşıma, Şili tüketim mallarının fiyatlarını ayarlama görevi verilmişti. Bir başka Şilili arkadaş, Allende'nin politikalarını şöyle tanımlıyordu: "Allende'nin iyi fikirleri vardı ama hepsini kötü uyguladı. Şili'nin problemlerini doğru tespit etmiş olsa da o problemlere yanlış çözümler bulmuştu."

Allende'nin politikaları sonucunda ekonomik kaos, şiddet ve ona karşı muhalefet oluştu. Sadece nakit para basarak kapatılan kamu açıkları hiper enflasyona neden oldu. Öyle ki reel (yani enflasyona göre düzenlenen) ücretler 1970 seviyelerine düştü. Üstelik enflasyona göre düzenlenmeyen ücretler nominal olarak artmıştı. Dış ve iç yatırım ve dış yardımlar kesildi. Şili'nin ticaret açığı gittikçe büyüdü. Tüketim malları, hatta tuvalet kâğıdı bile marketlerde bulunamaz oldu. Market rafları boşaldı, uzun kuyruklar oluştu. Gıda karneleri ve su bile zor bulunur oldu. Allende'nin doğal destekçileri olan işçiler de muhalefete geçti ve ülke çapında grevler yaptı. Özellikle bakır madencileri ile kamyoncuların grevleri Şili ekonomisine çok zarar verdi. Sokaklardaki şiddet ve darbe beklentisi artmaya başladı. Solda, Allende'nin radikal destekçileri silahlandılar; sağda ise "Yakarta viene" yazılı afişler asılmaya başlandı. "Cakarta geliyor" anlamındaki bu ifade, (bir sonraki bölümde işlenecek olan) Endonezya sağcılarının 1965'teki komünist kıyımını hatırlatıyordu. Şili sağı, Şili solunu aynı şeyi yapmakla tehdit ediyordu. Nihayetinde yaptı da. Şili'nin güçlü Katolik Kilisesi bile, özel Katolik okullarının

yanı sıra devlet okullarında da öğrencileri tarlalara işçi olarak göndermek suretiyle iş birlikçi ve özverili bir Şilili "Yeni İnsan" kuşağı yaratmayı amaçlayan zorunlu müfredat reformları teklif eden Allende'ye sırtını döndü.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda, pek çok Şilili arkadaşımın kaçınılmaz olarak tanımladığı 1973 darbesi geldi. Gerçi darbenin yapılış biçimi farklı olabilirdi. İktisatçı bir arkadaşım Allende'nin düşüşünü şöyle özetlemişti: "Allende'nin düşme sebebi, iktisat politikalarının diğer ülkelerde tekrar tekrar başarısızlığa uğrayan popülist önlemlere dayanmasıydı. Şili'nin geleceğini ipotek altına alma ve aşırı enflasyon yaratma pahasına kısa vadeli faydalara yöneldiler." Çok sayıda Şilili Allende'ye hayrandı ve onu bir aziz olarak görüyordu. Ne var ki azizlik özellikleri tek başına siyasal başarı getirmeyebiliyor.

Allende konusuna girerken en başta, onun neden o zamanki tavırları benimsediğini bilmediğimizi yazmıştım. Kendime şunu sorup duruyorum: Neden, tecrübeli bir siyasetçi ve ılımlı biri olan Allende pek çok Şililinin yanı sıra Şili silahlı kuvvetleri için de kabul edilemez aşırılıkçı politikalar izledi? Şilili arkadaşlarım bu konuda bir dizi yanıt veriyorlar ancak hiç kimse Allende'nin mantığını gerçekten açıklayan yanıtın ne olduğunu bilemez. İhtimallerden biri, Allende'nin geçmiş siyasal başarılarının onu muhalefeti sindirebileceğini düşünmeye itmiş olmasıdır. Sağlık bakanı olarak zaten başarılı olmuştu; en başta anayasal düzenlemeler yaparak kongrenin seçilmesi üzerindeki kuşkularını kaldırdı ve bu da iktisat politikalarında özgür kalmasını sağladı; kongre bakır şirketlerinin tazminatsız bir şekilde kamulaştırılmasını oy birliğiyle onayladı. Şimdi de silahlı kuvvetlerin üç komutanını bakanlar kuruluna sokarak orduyu yatıştırmayı umuyordu. Diğer olasılık, Allende'nin Şili'nin kapitalist devletini yıkmak için acil

bir devrim isteyen Devrimci Sol Hareket (İspanyolca kısaltması, MIR), yani en radikal destekçileri tarafından aşırı önlemler almaya zorlanmış olmasıdır. Bu kişiler silah biriktiriyor, "Halkı silahlandırın" çağrısı yapıyor, Allende'nin fazla zayıf olduğundan yakınıyor ve "Birkaç yıl daha sabırla bekleyin" şeklindeki ricalara kulaklarını tıkıyorlardı.

Bu olası açıklamaların biri ya da ikisi birden Allende'nin yönelimlerini anlatıyor olsa bile ben bunları çok da tatmin edici bulmuyorum. Bana öyle geliyor ki, sadece bugünden geriye bakıldığında değil, o dönemde bile, Allende'nin politikaları gerçek dışı değerlendirmelere dayalıydı.

Uzun süredir beklenen darbe, Şili silahlı kuvvetlerinin üç kolunun –kara, deniz ve hava kuvvetleri– on gün önceden bir plan üzerinde uzlaşmasının ardından 11 Eylül 1973'te gerçekleşti. CIA düzenli olarak Allende'nin muhaliflerini destekliyor ve onu alt etmeye uğraşıyordu ancak CIA'in Şili içişlerine karıştığını belgelerle ifşa eden Amerikalılar bile darbenin CIA değil, bizzat Şilililer tarafından yapıldığını kabul ediyor. Şili Hava Kuvvetleri Santiago'daki başkanlık sarayını bombaladı, Şili Kara Kuvvetleri'nin tankları saraya girdi (Görsel 4.3). Durumunun ümitsiz olduğunu gören Allende, Fidel Castro'nun ona hediye ettiği silahla kendini öldürdü. Bu iddiadan şüphelendiğimi ve Allende'nin aslında darbeciler tarafından öldürüldüğünü düşündüğümü itiraf ediyorum. Ne var ki askerî yönetimin ardından yeniden kurulan Şili demokratik hükümetinin soruşturma komisyonu, Allende'nin gerçekten de yalnız başına iken intihar ettiğini doğruladı. Yanan saraya giden ve Allende'yi en son gören kişinin de içlerinde olduğu,

Allende'nin hayattaki son yoldaşlarını gören itfaiye birliğindeki bir itfaiyeciyi tanıyan Şilili bir arkadaşım da olayı doğruladı.

Darbe orta yolcu ve sağcı Şilililer, orta sınıfın büyük bölümü ve elbette oligarklar tarafından sevinçle karşılandı. Allende döneminde Şili'deki ekonomik kaos, hükümetin kötü iktisat politikaları ve şiddet artık dayanılmaz boyuttaydı. Darbe destekçileri, cuntayı 1970 öncesinde var olan orta ve üst sınıf sivil siyasal tahakküm statüsünü yeniden tesis etmek yönünde kaçınılmaz bir geçiş olarak görüyorlardı. Şilili bir arkadaşım, darbeden sadece üç ay sonra Aralık 1973'te katıldığı on sekiz kişilik bir akşam yemeğinin hikâyesini anlatmıştı. Konu mevcut konukların cuntanın ne kadar süre iktidarda kalmasını beklediklerine gelince, on sekiz kişiden on yedisi iki yıllık bir süre öngörmüştü. On sekizinci konuğun yedi yıllık tahmini herkes tarafından gülünç bulunmuştu. Bunun Şili'de olamayacağını, tüm eski askerî hükümetlerin iktidarı çabucak sivil bir hükümete devrettiklerini söylemişlerdi. O yemekteki hiç kimse cuntanın yaklaşık on yedi yıl iktidarda kalacağını öngörememişti. Cunta, tüm siyasal faaliyetleri askıya aldı, kongreyi kapattı, sol siyasal partileri ve hatta orta yolcu Hristiyan Demokratları (orta yolcuların şaşkın bakışları altında) dahi yasakladı, Şili üniversitelerinin yönetimini üstlendi ve komutanları rektör olarak atadı.

Gerçek manada kazara liderlik koltuğuna oturan cunta üyesi General Augusto Pinochet, bu gruba son anda katılmış ve darbe planlamasında yer almamıştı (Görsel 4.4). Şili ordusu, darbeden sadece birkaç hafta önce genelkurmay başkanını askerî müdahaleye karşı olduğu gerekçesiyle istifaya zorlamıştı. Santiago bölgesindeki ordu birliklerini yöneten Pinochet gıyaben yeni genelkurmay başkanı oldu. Pinochet, o dönemde dahi görece yaşlı görülüyordu (58 yaş). Şili'nin diğer generalleri ve komutanları, tıpkı hakkında

ayrıntılı bilgi toplayan CIA gibi, meslektaşlarını iyi tanıdıklarını düşünüyorlardı. CIA'in Pinochet ile ilgili değerlendirmesi şu şekildeydi: sakin, ılımlı, dürüst, zararsız, dost canlısı, çalışkan, görevşinas, dindar, mütevazı, hoşgörülü bir koca ve baba, ordu ve Katolik Kilisesi ve ailesi dışında ilgi alanı olmayan biri. Kısacası bir darbeyi yönetme ihtimali olmayan bir kişi. Cunta, liderliğin düzenli olarak el değiştirdiği bir eşitler komitesi kurmayı öngörüyordu. Pinochet'yi ilk lider olarak seçmelerinin sebebi, en yaşlı üye olması, Şili silahlı kuvvetlerinin en geniş kolunun komutanı olması ve CIA gibi onların da Pinochet'yi zararsız görmeleriydi. Cunta iktidara geldiğinde, Pinochet'nin kendisi de liderliğin el değiştireceğini ilan etmişti.

Ancak liderliği devretme vakti geldiğinde Pinochet bunu yapmadı. Aksine, kurduğu bir gizli servis eliyle cunta üyelerini korkutmayı başardı. Cunta içindeki anlaşmazlıkları içeren yüzlerce olay yaşandı ama Pinochet genelde bunlardan kurtulmanın bir yolunu buldu. Ne cunta üyeleri ne CIA ne de başka bir kimse Pinochet'nin acımasızlığını, güçlü liderliğini ve iktidara yapışma becerisini –aynı esnada devletin kontrolündeki medya aracılığıyla kendini çocuklu ve kiliseye giden kibar bir ihtiyar ve samimi bir Katolik olarak sunuyordu– tahmin etmişti.

Şili'de 11 Eylül 1973 sonrasında gerçekleşen barbarlıkları anlamak için Pinochet'nin rolünü iyi bilmek gerekir. 1930'lar ve 1940'lar Almanya'sındaki Hitler gibi Pinochet de bir yandan kapsamlı bir bağlamın parçasıydı ama diğer yandan tarihin gidişatına damgasını vuran da bir liderdi. Allende'den bile daha anlaşılmaz biriydi. Allende'nin eylemleri için yapılan iki yorumdan bahsetmiştim. Pinochet'nin yönettiği sadist eylemlerin makul bir açıklamasına henüz rastlamadım. Şilili bir arkadaşımın ifade ettiği gibi: "Pinochet'nin psikolojisini anlamıyorum."

Cunta iktidara gelir gelmez Allende'nin Halk Birliği Partisi'nin liderlerini ve diğer bilinen solcuları (üniversite öğrencileri ve meşhur Şilili halk müziği şarkıcısı Víctor Jara; Görsel 4.5) topladı. Amacı, Şili sol kanadını tam anlamıyla yok etmekti. İlk on günde, binlerce Şilili solcu Santiago'daki iki stadyuma toplandı, sorgulandı, işkenceden geçirildi ve öldürüldü. (Örneğin, Jara'nın cesedi pis bir su kanalında bulunduğunda vücudunda kırk dört mermi deliği vardı, tüm parmakları koparılmıştı ve yüzü parçalanmıştı.) Pinochet, darbeden beş hafta sonra kişisel olarak, bir generale Şili kentlerini dolaşmasını, siyasal mahkûmları ve ordunun öldürmekte yavaş kaldığı Halk Birliği siyasetçilerini öldürmesini emretti ("Ölüm Karavanı" adıyla bilinen bir süreç). Cunta tüm siyasal faaliyetleri yasakladı, kongreyi kapattı ve üniversitelerin yönetimini devraldı.

Darbeden iki ay sonra Pinochet, sonradan DINA adını alacak olan ulusal bir istihbarat örgütü ve gizli polis gücü kurdu. Örgütün başkanı doğrudan Pinochet'ye bağlıydı ve Şili'nin başlıca baskı aygıtıydı. Şili silahlı kuvvetlerinin diğer istihbarat birimlerinin gaddarlık standartlarına göre bile çok daha gaddar yöntemler kullanıyordu. Gizli hapishaneler ağı kurdu, yeni işkence metotları geliştirdi ve Şilililerin "kaybolmasını" sağladı (yani hiç iz bırakmadan öldürdü). La Venda Sexy adlı bir merkez, bilgi almak için cinsel istismar kullanmakla ünlüydü. Örneğin bir mahkûmun aile üyelerini topluyor ve yazarak tanımlanamayacak denli iğrenç metotlarla ve kemirgenler ve eğitimli köpekler kullanarak, mahkûmların önünde onlara cinsel saldırıda bulunuyordu. Santiago'ya giderseniz, güçlü bir mideniz varsa ve kâbus görmeye yatkın biri değilseniz Villa Grimaldi'de artık bir müzeye dönüştürülmüş olan bu tür bir hapishaneyi gezebilirsiniz.

1974'te DINA, Şili dışında faaliyete başladı. Arjantin'de bir arabaya bomba yerleştirerek Şili'nin eski genelkurmay başkanı General Carlos Prats ile karısı Sofia'yı öldürdü. Sebebi ise, Prats'ın darbeye katılmayı reddetmesi ve Pinochet'nin onu potansiyel bir tehdit olarak görmesiydi. DINA daha sonra sürgünlerin, solcuların ve siyasal kişiliklerin sınırlarda avlanması için Şili, Arjantin, Uruguay, Paraguay, Bolivya ve en son Brezilya'nın gizli polis şeflerini bir araya getirerek uluslararası bir devlet terörizmi başlattı. Yüzlerce Şilili, Güney Amerika ülkelerinde, Avrupa'da ve hatta ABD'de bulunarak öldürüldü. ABD'deki olay, 1976'da Washington DC'de Beyaz Saray'dan sadece on dört blok ötede gerçekleşti. Otomobiline bomba yerleştirilen eski Şilili diplomat Orlando Letelier (Allende döneminin savunma bakanı) ve yanındaki Amerikalı meslektaşı öldürüldü. Daha önce belirttiğim gibi, o zamana değin Amerikan topraklarında bir Amerikan yurttaşının yabancı bir terörist tarafından cinayete kurban gittiği tek olay –2001'deki Dünya Ticaret Merkezi saldırılarına kadar– buydu.

1976 itibarıyla Pinochet hükümeti, yüz otuz bin Şililiyi, yani Şili nüfusunun %1'ini tutuklamıştı. Bunların çoğunluğu nihayetinde salındı ancak DINA ve diğer cunta ajanları (çoğu otuz beş yaşın altında olan) binlerce Şililiyi, dört Amerikan yurttaşını ve değişik ülkelerin yurttaşlarını öldürdü ya da "kaybetti." Cinayetlerden önce, en azından kısmen bilgi alma amacıyla işkence yapılıyordu. Öbür taraftan işkencenin ne ölçüde saf sadizmden kaynaklandığını bilmiyoruz. Konuyu konuştuğum Şilili öğrenciler, iki sebebin de geçerli olduğunu söylediler. Yüz bin kadar Şilili sürgüne gitti, bunların çoğu asla geri dönmedi.

Eskiden demokratik olan bir ülkenin, tarihindeki eski askerî müdahaleleri süre, cinayet sayısı ve sadizm bakımından fersah fersah geride bırakan böylesi davranış biçimlerine alçalması nasıl

açıklanabilir? Bu, Şili'de giderek artan kutuplaşma, şiddet ve siyasal uzlaşmanın yıkılması ile kısmen açıklanabilir. Bu siyasal çatışma ortamı, Allende döneminde Şili aşırı solunun silahlanması ve aşırı sağın "Yakarta viene" çığlıklarıyla yaklaşan katliamları haber vermesi ile zirveye ulaşmıştı. Allende'nin Marksist tasarıları ve Küba ile bağlantıları, silahlı kuvvetleri daha önceki solcu programlara kıyasla çok daha fazla korkutmuş ve önleyici eyleme sürüklemişti. Konuştuğum Şilililere göre, açıklamanın diğer bir kısmı ise, bizzat Pinochet'dir. Pinochet, ne kadar sıradan görünse ve kendini kibar, samimi bir Katolik ihtiyar olarak gösterse de sıra dışı biriydi. Bazı belgeler Pinochet'yi doğrudan gaddarlıklarla ilişkilendiriyor. Belki de en tartışmasız kanıt, Ölüm Karavanı operasyonunu gerçekleştirmesi için generaline verdiği emirdir. Pek çok Şilili sağcı, Pinochet'nin işkence ve cinayet emirlerini bizzat vermediğine ve katliamların diğer generaller ve liderler tarafından emredildiğine inanıyor. Ancak ben, Pinochet'nin gizli servisin (DINA) başkanı ile her hafta ya da her gün bir araya gelebileceğine ya da pek çok diğer Şilili subayın Pinochet'nin açık emirleri olmadan düzenli olarak işkence yapabileceğine inanmıyorum.

Pinochet, Hitler gibi tarihin gidişatını değiştiren kötü bir lider örneği gibi görünüyor. Öte yandan Şili'deki askerî suçlar sadece Pinochet'nin üzerine yıkılamaz çünkü hiç kimse onun bizzat birilerine ateş ettiğini ya da işkence ettiğini söylememiştir. En şaşaalı döneminde, DINA'da sorgulama, işkence ve katliamla görevli dört bin çalışan vardı. Bunu, birçok Şililinin benzersiz düzeyde kötü olduğu anlamında yorumlamıyorum: Her ülkede, emredildiğinde ya da sırf izin verildiği için kötülük yapabilecek binlerce sosyopat bulunur. Örneğin, içinizde Britanya ve ABD gibi genel anlamda kötü olmayan ülkelerde tutuklanan ve orada

özellikle sadistçe davranmaları emredilmeyen gardiyanların ve polislerin sadizmini tatma talihsizliğini yaşamış birileri varsa, bir de o gardiyan ve polislere açıkça sadist olma emirleri verildiğinde, bu kişilerin nasıl davranacaklarını düşünün.

Pinochet diktatörlüğünün Şili solunu yok etmek dışındaki diğer ana girişimi, Şili'nin eski kapsamlı devlet müdahalesi normunu tersine çevirerek Şili ekonomisini serbest piyasa temelinde yeniden inşa etmekti. Bu dönüşüm, Pinochet'nin iktidardaki ilk bir buçuk yılında gerçekleşmedi. Bu dönemde ekonomi küçülmeye, enflasyon ve işsizlik yükselmeye devam etti. 1975'ten itibaren ise, Pinochet ekonomi yönetimini Chicago Boys olarak bilinen –çoğunluğu Chicago Üniversitesi'nde eğitim alan ve Milton Friedman ile bağları olan– bir grup neoliberal ekonomi danışmanına devretti. Onların belirlediği politikaların temelinde serbest girişim, serbest ticaret, piyasa yönelimi, dengeli bütçe, düşük enflasyon, Şili işletmelerinin modernizasyonu ve hükümet müdahalelerinin azaltılması vardı.

Güney Amerika askerî yönetimleri genelde, kontrol etmedikleri bir serbest piyasa ekonomisi yerine kendi çıkarları doğrultusunda kontrol ettikleri bir ekonomiyi tercih eder. Dolayısıyla, cuntanın Chicago Boys'un politikalarını benimsemesi şaşırtıcıydı ve hâlâ bunun nedeni bilinmiyor. Pinochet olmasa bunlar gerçekleşmeyebilirdi çünkü politikalara karşı olan Şilili subaylar arasındaki bir cunta üyesi (Hava Kuvvetleri Generali Gustavo Leigh), Pinochet tarafından 1978'de emekliliğe zorlanmıştı. Bu yönelimin sebebi olarak bazen bizzat Milton Friedman'ın 1975'teki ziyaretine gönderme yapılıyor. Friedman, Pinochet ile kırk beş dakika görüşmüş ve sonrasında Pinochet'ye tavsiyelerle dolu uzun

bir mektup yollamıştı. Ancak toplantıdan Pinochet hakkında olumsuz fikirlerle dönmüştü zira Pinochet toplantı süresince ona sadece bir soru sormuştu. Aslında, Chicago Boys'un programı Friedman'ın tavsiyelerinden oldukça farklıydı ve Şilili iktisatçıların (çok uzun ve kalın olduğu için) "tuğla" adını verdikleri bir dokümanda anlattıkları detaylı planlara dayanıyordu.

Olası sebeplerden biri, Pinochet'nin ekonomi hakkında hiçbir şey bilmediğini kabullenmesi, kendini basit biri olarak görmesi ve Chicago Boys'un sade, tutarlı ve ikna edici önerilerini cazip bulmasıdır. Bir başka faktör, Pinochet'nin Chicago Boys'u ve politikalarını, kendisini şiddetle destekleyen, kendisi gibi komünistlerden nefret eden ve darbenin hemen ardından kredilerini yeniden kullandırmaya başlayan ABD ile özdeşleştirmesi olabilir. Pinochet'nin (ve Allende'nin) birtakım başka eylemlerinde olduğu gibi bu konuda da davranış biçiminin sebepleri açık değildir.

Bu sebepler ne olursa olsun sonucunda ortaya çıkan serbest piyasa politikaları arasında, Allende döneminde millileştirilen yüzlerce devlet işletmesinin (bakır şirketleri hariç) yeniden özelleştirilmesi, her devlet bakanlığının bütçesinin ülke çapında %15 ila %25 kısılarak bütçe açığının kapatılması, ortalama ithalat vergilerinin %120'den %10'a düşürülmesi ve Şili ekonomisinin uluslararası rekabete açılması bulunuyordu. Bunun sonucunda, verimsiz işletmeleri eskiden yüksek vergiler sayesinde uluslararası rekabete karşı korunan ve artık rekabet etmek ve yenilenmek zorunda kalan Şilili sanayici oligarklar ve geleneksel güçlü aileler Chicago Boys'un programına karşı koymuştu. Ne var ki enflasyon oranı Allende dönemindeki yıllık %600'den %9'a geriledi, Şili ekonomisi yıllık yaklaşık %10 büyüdü, yabancı yatırımlar çoğaldı, Şili tüketici harcamaları arttı ve Şili ihraç malları çeşitlenerek çoğaldı.

Bu pozitif sonuçlara ulaşırken başarısızlıklar ve acı dolu durumlar da yaşandı. Şili pesosunun değerini ABD dolarına bağlama yönünde alınan talihsiz bir karar, 1982'de büyük bir ticaret açığı ve ekonomik kriz yarattı. Ekonomik faydalar, Şilililer arasında eşit paylaşılmıyordu: Orta ve üst sınıf Şilililer zenginleşirken diğer pek çok Şilili fakirleşti ve yoksulluk sınırının altında yaşamaya başladı. Bir demokraside bu tür yaygın zorlukları fakir Şilililere yüklemek ve zengin şirket oligarklarına devlet politikalarını dayatmak zor olurdu. Bu ancak baskıcı bir diktatörlükle mümkündü. Yine de normalde Pinochet'ye olumlu bakmayan Şilili bir arkadaş bana şöyle demişti: "Evet ama çok fazla Şilili zaten Allende döneminde hiçbir iyileşme ümidi olmadan ekonomik problemler altında eziliyordu." Cuntanın salt geçici bir aşama olmadığı ve iktidarda kalmaya niyetli olduğu ortaya çıkınca, çok sayıda orta ve üst sınıf Şilili bu (eşitsiz dağıtılan) ekonomik iyileşme sebebiyle ve hükümet baskısına rağmen Pinochet'yi desteklemeye devam etti. Şili toplumunun işkenceye tabi tutulan ve öldürülen kesimleri dışındaki Şilililer arasında, Allende dönemindeki ekonomik kaosun bitişi bir optimizm ve rahatlama yarattı.

Pek çok Şilili gibi ABD hükümeti de –ABD özelinde, güçlü antikomünist duruşu nedeniyle– Pinochet'yi askerî diktatörlük döneminin yarısından daha uzun süre boyunca destekledi. ABD hükümet politikası, Şili'ye ekonomik ve askerî yardımları sürdürmek ve Amerikan yurttaşları dahi işkence görüp öldürülürken Pinochet'nin insan hakları ihlallerini görmezden gelmekti. Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın ifade ettiği gibi, "... [cunta] ne kadar nahoş hareket ediyor olursa olsun, bu hükümet [yani Pinochet hükümeti] bizim için Allende'den daha iyidir." Amerika'nın Pinochet'ye verdiği bu destek ve ihlallere

gözünü kapama politikası Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter ve (ilk dönemlerinde) Ronald Reagan başkanlıklarında da sürdürüldü.

Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren iki olay, ABD hükümetinin Pinochet'ye sırt çevirmesine neden oldu. Biri, Amerikan yurttaşlarının da uğradığı –ve artık göz ardı edilemeyecek denli çok olan– ihlallere ilişkin kanıtların giderek artmasıydı. Dönüm noktalarından biri, ABD'de yasal oturma iznine sahip olan Şilili genç Rodrigo Rojas'ın, Santiago'da dehşet verici şekilde öldürülmesiydi. Şilili askerler, Rojas'ı benzine bulayıp yakarak öldürdüler. Reagan hükümetinin Pinochet'ye sırt çevirmesinin bir diğer nedeni, Şili halkının da ona sırt çevirmesine neden olan 1982-1984 ekonomik gerilemeydi. 1984'ten itibaren sürdürülen ekonomik iyileşme programı çok sayıda Şililinin yoksullaşmasına mani olamayınca Şili solu güç kazandı, (Pinochet samimi bir Katolik olmasına rağmen) Şili Katolik Kilisesi açık bir muhalefete yöneldi ve Şili ordusu dahi ondan umudunu kesmeye başladı. Kısacası, Pinochet salt kötü değildi: Daha kötüsü, ABD hükümetinin gözünde Amerikan siyasal çıkarları için bir yüke dönüşmüştü.

1980'de cunta sağ kanadın ve ordunun çıkarlarına hizmet eden yeni bir anayasa teklif etti ve seçmenlerden Pinochet'nin başkanlık süresinin (1981'den 1989'a) sekiz yıl daha uzatılması için oy vermesini istedi. Cuntanın sıkı kontrol altında tuttuğu bir seçim kampanyasının ardından Şilili seçmenlerin büyük bir çoğunluğu, yeni anayasayı ve Pinochet'nin görev süresinin uzatılmasını onayladı. Bu uzatmalı dönem 1989'da bitmeye yaklaşınca cunta 1988'de Pinochet'nin başkanlığını 1997'ye, yani seksen iki yaşına değin uzatacak bir başka plebisit yapılacağını duyurdu.

Ancak bu defa, Pinochet'nin hesabı tutmadı ve rakiplerine yenildi. Uluslararası kamuoyu kampanyanın açık şekilde yapılmasını ve oylamanın dürüstçe sürdürülmesini istedi. ABD, kaynaklarını muhalefete dağıttı. Muhalefet, potansiyel seçmenlerin %92'sini kaydetmek için yoğun biçimde çalıştı ve "Hayır!" şeklindeki sade slogan etrafında parlak bir kampanya yürüttü (Görsel 4.6). "Hayır!" kampanyası, Pinochet'nin şaşkın bakışları altında oyların %58'ini alarak galip geldi. Pinochet'nin seçim gecesi verdiği ilk tepki, oylama sonuçlarını reddetmek oldu ancak diğer cunta üyeleri onu sonuçları kabul etmeye zorladılar. Öbür yandan, 1988'deki o serbest seçimlerde dahi Şilililerin %42'si, yine Pinochet'ye oy vermişti.

Pinochet'nin muhalifleri, "Hayır!" zaferinin ardından, sonunda 1990 yılı için planlanan başkanlık seçiminde iktidarı alma fırsatı yakalamıştı. Öte yandan, "Hayır!" kampanyacıları Pinochet sonrasında Şili'ye yönelik on yedi ayrı vizyonu savunan on yedi farklı gruptan oluşuyordu. Dolayısıyla, Şili İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile Japonya'yı yenen ve Winston Churchill'in altı ciltlik İkinci Dünya Savaşı tarihi kitabı *Triumph and Tragedy*'de hakkında şu satırları dile getirdiği Müttefik demokrasilerin izlediği yola saplanma riskiyle karşı karşıyaydı: "Büyük demokrasiler zafer kazandılar ancak neredeyse hayatlarına mal olacak budalalıkları sürdürmeye devam ettiler." Şili de benzer bir sorunla karşılaşmak üzereydi: Pek çok kişinin hayatına mal olan ve ülkenin demokratik hükümeti kaybetmesine yol açan eski uzlaşmazlık ve uyuşmazlık tutumlarını aynı budalalıkla sürdürecekler miydi?

Pinochet tarafından öldürülmeyen solcu muhaliflerin yüz bini, 1973'ten itibaren sürgüne gitti. Yaklaşık on altı yıl (1989'a değin) sürgünde yaşadılar. Bu sayede, eski uzlaşmazlıkları hakkında düşünmeye bolca vakit buldular. Pek çoğu Batı ya da Doğu Avrupa'ya gitmiş, Avrupa ülkelerindeki sosyalistlerin, komünistlerin ve diğer solcuların nasıl hareket ettiklerini, o solcuların birbirleriyle nasıl geçindiklerini yıllar boyunca izlemişlerdi. Doğu Avrupa'ya giden Şilili sürgünler, iktidardaki uzlaşmaz solcu idealistlerin ulusal çapta mutsuzluk yarattığını görerek hayal kırıklığına uğradılar. Batı Avrupa'ya gidenler ise ılımlı sosyal demokrasilerin işleyişini, bunun sonucunda elde edilen yüksek hayat standardını ve Şili'deki eski atmosfere kıyasla oluşan sakin siyasal atmosferi gözlemlediler. Solcuların radikal ve uzlaşmaz olmak zorunda olmadığını, farklı siyasal görüşlerden insanlarla pazarlık ederek ve uzlaşarak da pek çok hedeflerine ulaşabileceklerini gördüler. Sürgünler, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'daki komünist hükümetlerin çöküşünü ve Çin'in 1989'daki gösterileri nasıl kanlı bastırdığını izlediler. Tüm o gözlemler, Şilili solcuların aşırılığını ve komünizm sempatisini törpüledi.

1989'daki "Hayır!" kampanyası sırasında, farklı görüşlerden "Hayır!" destekçileri birbirleriyle iş birliği yapmayı öğrenmedikleri sürece kazanamayacaklarını fark ettiler. Ayrıca, Pinochet'nin hâlâ Şili şirketlerinden ve üst sınıfından geniş destek aldığını ve Pinochet destekçilerine Pinochet sonrasında kişisel güvenlikleri konusunda güvence verilmediği sürece kazanamayacaklarını ya da (kazansalar da) asla iktidara oturmalarına izin verilmeyeceğini gördüler. Ne kadar acı verici olursa olsun, iktidardaki solcular nefret ettikleri görüşlere sahip olan ve kendilerine karşı dehşet verici davranışlar sergileyen eski düşmanlara hoşgörüyle yaklaşmak zorunda kalacaklardı. "Tüm Şilililere Ait Bir Şili" inşa etme

isteklerini ilan etmek zorundaydılar: Pinochet sonrası Şili'nin demokratik yollarla seçilen ilk başkanı Patricio Aylwin'in 12 Mart 1990'daki tören konuşmasında ilan ettiği hedef.

On yedi "Hayır!" grubunun oluşturduğu ittifak referandumu kazandıktan sonra ittifaktaki solcular, ittifakın orta yolcuları olan Hristiyan Demokrat Partisi'ni yeni bir solcu hükümetten korkulmaması gerektiği ve bu hükümetin Allende hükümeti gibi radikal olmayacağı konusunda ikna etmesi gerekiyordu. Böylece solcu ve merkez partiler Concertación adlı bir seçim ittifakı kurdu. Solcular, ittifakın 1990 seçimini kazanması halinde (ki kazandı da) başkanlığın bir solcu ile bir orta yolcu arasında gidip geleceğini ve ilk başkanın Hristiyan Demokratlardan olacağını kabul ettiler. Solcuların bu koşulları kabul etmesinin sebebi en nihayetinde iktidarı almalarının tek yolunun bu olduğunu görmeleriydi.

Concertación, Pinochet sonrası ilk dört seçimi –1990, 1993, 2000 ve 2006– kazandı. İlk iki başkan Hristiyan Demokrat Patricio Aylwin ile Eduardo Frei Jr. (eski başkan Eduardo Frei'nin oğlu) oldu. Sonraki iki başkan sosyalist Ricardo Lagos ile Michelle Bachelet idi. Bachelet, Şili'nin ilk kadın başkanıydı ve Pinochet cuntası tarafından işkenceye tabi tutulan ve tutuklanan bir generalin de kızıydı. 2010 yılında Concertación, sağcı bir başkana (Sebastián Piñera) yenildi, 2014'te Bachelet iktidara döndü ve 2018'de tekrar Piñera kazandı. Dolayısıyla Pinochet sonrası Şili, Latin Amerika'da hâlâ düzensiz işleyen bir demokrasiye dönüşmüştü. Ancak bunu büyük bir tercihli değişim ile elde etti: hoşgörülü davranma, uzlaşma ve iktidarı paylaşma ve devretme isteği.

Siyasal uzlaşmazlığı bir kenara bırakmanın yanı sıra, Şili'nin yeni demokratik Concertación hükümetlerinin Pinochet öncesi demokratik hükümetlerine kıyasla diğer başlıca yönelim değişik-

liği, iktisat politikasıydı. Yeni hükümetler Pinochet döneminin serbest piyasa iktisat politikalarının çoğunu sürdürdüler çünkü o politikalar uzun vadede fazlasıyla faydalı görülüyordu. Gerçek şu ki Concertación hükümetleri o politikaları daha da ileri götürdüler. İthalat tarifelerini indirerek 2007 yılında ortalama sadece %3'e düşürdüler. Bu rakam dünyanın en düşüğüydü.

Bunun sonucunda, 1990'daki hükümet değişikliğinin ardından Şili ekonomisi etkileyici bir hızla büyüdü ve şu anda Şili ekonomik olarak Latin Amerika'nın en iyisi durumundadır. Şili'deki ortalama gelir, 1975'te ABD ortalamasının sadece %19'u kadardı. Bu oran 2000'de %44'e yükseldi. Aynı dönemde Latin Amerika'nın geri kalanında ortalama gelir düşüyordu. Şili'de enflasyon rakamları düşük, kanunlar güçlü, özel mülkiyet hakları iyi korunuyor ve 1967'deki ziyaretimde sıkça karşılaştığım yaygın yolsuzluklar azaldı. Bu gelişmiş ekonomik iklimin bir sonucu (ve kısmi bir sebebi) olarak demokrasinin dönüşünün ilk yedi yılı içinde Şili'de yabancı yatırım hızla iki katına çıktı.

Bugün Santiago, benim 1967'de gördüğümden çok daha farklı bir şehir. Her bir yanında (Güney Amerika'nın en yükseği de dâhil) gökdelenler var; yanı sıra yeni bir metro ağı ve havalimanına sahip. Öte yandan Şili'nin ekonomik performansı, dengeli bir dağılım sağlamıyor. Ekonomik eşitsizlik hâlâ yüksek, sosyoekonomik hareketlilik düşük ve Şili bugün hâlen zengin-fakir uçurumunu kapatamamış durumdadır. Yine de Şili'nin bugünkü zenginleri eski büyük toprak sahiplerinin aksine yeni işletme liderleri olma eğilimindedir. Ancak zenginle fakir arasındaki bu *görece* uçurum varlığını korusa da Şili ekonomisinin toplamda elde ettiği ciddi iyileşme, Şili'deki yoksulların *mutlak* ekonomik statüsünün çok daha iyi olduğu anlamına geliyor. Yoksulluk sı-

nırının altında yaşayan Şilililerin oranı Pinochet'nin iktidardaki son yılında %24'tü, 2003 yılında bu rakam %5'e gerilemişti.

1989'daki "Hayır!" taraftarlarının seçim zaferi, Şili'nin Pinochet ve silahlı kuvvetlerden kurtulduğu anlamına gelmiyordu. Hatta tam tersi bir durum mevzubahisti: Pinochet, başkanlık koltuğundan inmeden önce kendisini ömür boyu senatör ilan eden, yeni yüksek mahkeme yargıçlarından bazılarını atamasına imkân sağlayan ve 1998'de seksen üç yaşında emekli olana kadar silahlı kuvvetlerin genelkurmay başkanlığını sürdürmesini sağlayan bir yasa çıkarmayı başardı. Bunun anlamı, Pinochet'nin ve bir başka askerî darbe ihtimalinin Şilili demokratik liderlerin zihnini hep meşgul edecek olmasıydı. Şilili bir arkadaşın açıkladığı gibi: "Sanki Nazi Almanyası 9 Mayıs 1945'te teslim olduktan sonra Hitler intihar etmemiş ve ömür boyu senatör ve Alman ordusunun genelkurmay başkanı olarak kalmış gibiydi!" Pinochet anayasasında Şili ordusunun konumunu güçlendiren (ve bugün hâlâ yürürlükte olan) bir başka madde daha vardı. Bu maddeye göre Şili, ulusal bakır satışlarından elde edilen gelirin (evet, kârın değil gelirin) %10'unu her yıl ordu bütçesine ayırmalıydı. Bu, Şili silahlı kuvvetlerine Şili'yi makul bir dış tehdide karşı savunmak için –özellikle Şili'nin son (ve tarihindeki ikinci) savaşının bir asır önce 1883'te yapıldığı, Şili sınırlarının okyanus, çöl ve yüksek dağlarla korunduğu ve Şili'nin komşularının (Arjantin, Bolivya ve Peru) tehlikeli olmadığı düşünüldüğünde– ihtiyaç duyduğundan çok daha fazla bir finansal getiri sağlıyor. Şili silahlı kuvvetlerinin tek olası faaliyeti bizzat Şili halkına karşı olabilir.

Pinochet döneminde onaylanan Şili anayasasında, sağ kanadı koruyan üç madde mevcuttu. Bir maddeye göre senatonun otuz

beş üyesinden onu halk tarafından seçilmez, bunun yerine sadece sağcıları (örneğin kara ve deniz kuvvetlerinin eski komutanlarını) içerebilecek bir yetkililer listesinden başkan tarafından atanırdı. Eski başkanlar ömür boyu senatör olarak atanırdı. 2015'e kadar kaldırılmayan ikinci bir madde, her Şili seçim bölgesinin iki temsilci seçmesini, bunlardan birinin oyların çokluğuyla, diğerinin ise %80 çoğunlukla seçilmesini gerektiriyordu. Bu da herhangi bir bölgede iki solcunun birden seçilmesini çok zorlaştırıyordu. Son maddeye göre anayasayı değiştirmek için oyların yedide beşi gerekiyordu. Ne var ki özellikle Şili gibi parçalı bir demokraside seçmenlerin yedide beşinin bir konuda uzlaşması zordur. Sonuç itibarıyla Pinochet'nin başkanlıktan indirilmesinin üzerinden onlarca yıl geçti fakat Şili hâlâ pek çok Şililinin gayrimeşru gördüğü anayasasının sadece biraz değiştirilmiş bir versiyonunu kullanıyor.

Bir ülkenin, kendi yetkililerinin kendi yurttaşlarına ya da başka ülkelerin yurttaşlarına yaptığı kötülükleri kabullenmesi ve telafi etmesi acı vericidir. Bunun acı verici olmasının sebebi, geçmişi değiştirmek için hiçbir şey yapılamaması ve pek çok failin hâlâ en ufak bir pişmanlık belirtisi göstermeden, gücünü kaybetmeden ve geniş destek alarak yaşıyor olmasıdır. Kabullenme ve telafi süreci Şili için bilhassa zor oldu çünkü Pinochet 1989'daki serbest seçimde dahi Şilili seçmenlerin %42'si tarafından desteklenmişti, silahlı kuvvetlerin komutanlığını sürdürüyordu ve demokratik hükümetin askerî faillere yönelmesi durumunda bir başka askerî darbeyi kışkırtabileceğine inanması için gayet iyi sebepleri vardı. İki olayda –Pinochet'nin oğlu soruşturulduğunda ve bir insan hakları komisyonu, yapılan zalimlikleri incelemeye başladığında– askerler tam teçhizatlı bir şekilde sokaklara çıktı-

lar. Hareketlerinin sadece "rutin bir uygulama" olduğu söylendi ancak yöneltilen tehdidin herkes farkındaydı.

Pinochet sonrası dönemin ilk başkanı Patricio Aylwin ayağını yere sağlam bastı. "Mümkün olduğu ölçüde" adalet sözü verdiğinde, bir hesaplaşma ümidi taşıyan Şilililer hayal kırıklığı yaşadılar ve o sözün "adalet olmayacak" anlamına gelmesinden korktular. Ancak Aylwin, bir Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kurdu. Komisyon, 1991'de, öldürülen ya da "kaybedilen" üç bin iki yüz Şililinin isimlerini yayımladı. İkinci bir komisyon 2003'te işkence raporu hazırladı. Televizyonda konuşan Aylwin, Şili hükümeti adına kurbanların ailelerine affetmeleri için yalvarırken ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Hükümet liderlerinin devlet zulmü için bu türden samimi özürlerine modern tarihte pek rastlanmaz. Buna en yakın örnek, Alman Şansölyesi Willy Brandt'ın Varşova Gettosu'nda Almanya'nın eski Nazi hükümetinin kurbanlarından dilediği aynı derecede samimi özürdür (ayrıntılar için Bölüm 6'ya bakınız).

Pinochet ile hesaplaşmanın dönüm noktalarından biri, 1998'de Britanya'nın, tedavi için bir Londra kliniğine gelen Pinochet hakkında çıkardığı tutuklama talebiydi. Talep, bir İspanyol yargıcın Pinochet'nin insanlığa karşı işlediği suçlara ve özellikle İspanyol yurttaşlarının öldürülmesine yanıt vermesi için İspanya'ya iade edilmesini istemesi üzerine çıkarıldı. Pinochet'nin avukatları başlangıçta Pinochet'nin sorgulamalardan muaf olması gerektiğini, işkence ve cinayetlerin devletin meşru fonksiyonları olduğunu öne sürdüler. Britanya Lordlar Kamarası nihayetinde o savunmayı reddedince Pinochet'nin avukatları bu defa Pinochet'nin yaşlı ve hasta olduğunu ve insani gerekçelerle bırakılması gerektiğini söylediler. Avukatlar onun yalnızca tekerlekli sandalyede iken fotoğrafının çekilmesine izin verdiler. Beş yüz üç günlük ev hap-

sinin ardından Britanya içişleri bakanı, İspanya'nın iade talebini Pinochet'nin bir mahkemede ifade veremeyecek denli güçsüz olduğu gerekçesiyle geri çevirdi. Öte yandan asıl sebep büyük ihtimalle Pinochet hükümetinin Britanya'ya 1982'de Arjantin'le girilen Falkland Adaları savaşında gönderdiği yardımdı. Pinochet bunun ardından vakit kaybetmeden Şili'ye döndü. Uçağından bir tekerlekli sandalyede çıkarıldı ama hemen ayağa kalktı ve onu karşılamak ve tebrik etmek için gelen Şilili generallerin elini sıkmak üzere pistte yürüdü (Görsel 4.7).

Öte yandan ABD Senatosu'nun bir alt komitesi, Pinochet'nin yüz yirmi beş gizli ABD banka hesabında otuz milyon dolara sahip olduğunu açıkladığında Şilili sağcılar dahi şok oldular. Sağcılar işkence ve cinayetlere hoşgörü göstermeye hazırdılar fakat diğer yolsuz Latin Amerika diktatörlerinden farklı ve iyi gördükleri Pinochet'nin hırsızlık yaptığını ve para sakladığını öğrenince tam bir hayal kırıklığı yaşadılar. Şili Yüksek Mahkemesi, Pinochet'nin ömür boyu senatörlükten dolayı sahip olduğu dokunulmazlığını kaldırdı. Şili vergi kurumu (ABD Yurt İçi Gelir Hizmetleri'nin dengi) yanlış vergi beyanında bulunmaktan dolayı Pinochet hakkında şikâyette bulundu. (Belki de yetkililer meşhur Amerikalı gangster Al Capone örneğinden etkilenmişlerdir. Al Capone cinayet işleme ve cinayete sevk etme, içki kaçakçılığı, kumar oynatma ve genelev işletme gibi suçlardan başarıyla yakasını sıyırmış ama nihayetinde gelir vergisi kaçakçılığından hapse atılmıştı.) Pinochet, bundan sonra, başka mali suçlardan ve cinayetlerden de suçlanarak ev hapsine alındı. Karısı ve dört çocuğu da tutuklandı. 2002'de ise, demans nedeniyle yargılanamayacağı ilan edildi. 2006'da doksan bir yaşında kalp krizinden öldü.

En sonunda yüzlerce Şilili işkenceci ve katil yargılandı, onlarcası hapse atıldı. Bunlar arasından Pinochet'nin gizli istihbarat

ajansı DINA'nın başkanı Manuel Contreras, beş yüz yirmi altı yıl hapse mahkûm edildi. Pek çok yaşlı Şilili bu cezaları fazla ağır bulmaya ve Pinochet'yi haksız yere yargılanan harikulade biri olarak görmeye devam ederken başka pek çok Şilili de cezaların fazla hafif, fazla az ve fazla geç olduğunu ve bu kişilerin otel benzeri konforlu hapishanelere gönderildiğini düşünüyor. Örneğin Şilili yargıçlar, meşhur şarkıcı Víctor Jara'nın 1973'te öldürülmesinden on subayı, Rodrigo Rojas'ın 1986'da öldürülmesinden yedi subayı ancak 2015'te yargıladılar. Bu suçlar karşılığında ilk gruba kırk iki, diğer gruba yirmi dokuzar yıl ceza verildi. 2010'da Şili Başkanı Michelle Bachelet, Santiago'da askerî hükümet dönemindeki işkenceleri ve cinayetleri korkunç ayrıntılarıyla belgeleyen Villa Grimaldi Müzesi'ni açtı. Pinochet ordu komutanı olarak kalmış olsaydı böyle bir fikir düşünülmezdi bile.

Şilililer hâlâ eski askerî hükümetin pozitif ve negatif yanlarını nasıl tartacakları ahlaki ikilemiyle boğuşuyorlar: özellikle sağladığı ekonomik faydalarla işlediği suçlar arasında nasıl denge kurulacağı ikilemiyle. Bu ikilem çözülemez. Basit bir yanıt şu şekilde olabilir: Neden faydalarla suçları bir teraziye koyuyoruz? Neden askerî hükümetin aynı anda hem faydalı hem de korkunç şeyler yaptığını kabullenmekle yetinmiyoruz? Diğer yandan Şilililer 1989'daki plebisitte Pinochet'yi sekiz yıl daha başkan olarak tutmaya "evet" ya da "hayır" oyu vermeye itildiklerinde ve "evet ama..." ya da "hayır ama..." gibi seçenekleri olmadığında bunları terazide tartmak zorunda kaldılar. Bu seçeneklerle yüzleşen Şililerin %42'si, nihayetinde Villa Grimaldi Müzesi'nde sergilenen iğrençliklere rağmen "evet" oyu verdiler. Bugün pek çok genç Şilili Pinochet'den nefret ediyor fakat Allende ve Pinochet yıllarını hatırlayacak denli yaşlı olan Şilililer arasındaki görüş ayrılıklarına örnek olarak görüştüğüm iki Şilili karı kocayı verebilirim.

Her iki örnekte de eşler benden görüşmeyi ayrı yapmamı istediler çünkü bu acılı meselelere ilişkin fikirleri farklıydı. Her iki örnekte de erkekler bana özünde şunu söylediler: "Pinochet'nin politikaları Şili'ye ekonomik açıdan yarar sağladı lakin işkence ve cinayetler affedilemez boyuttaydı." Kadınlar ise özünde şunu dediler: "Pinochet'nin işkence ve cinayetleri felaketti ama politikalarının Şili'ye ekonomik faydalar sağladığını görmelisiniz."

Kitabımızın kriz sonuçlarını etkileyen faktörler hakkındaki çerçevesinden baktığımızda, Şili bu faktörlerin pek çoğuna örnek teşkil ediyor.

Birincisi Şili'deki değişiklikler hiç şüphesiz tercihli ve büyüktü (Tablo 1.2, faktör 3). Şili, başlangıçta uzun süredir devam eden askerî müdahale geleneğini kırdı ve devletin ekonomiye müdahale etmesiyle etmemesi yaklaşımı arasında uzun süredir devam eden gerilimi çözerek müdahalesiz bir yaklaşıma radikal bir geçiş yaptı. Nihayet askerî müdahale sürecinin tersine döndürülmesi değişimi de tercihliydi: Evet, demokratik hükümet kurulmuştu ama ordunun getirdiği serbest piyasa ekonomisi korundu. Bu, Şili'nin iki uzun ömürlü tercihli değişiminden biri oldu. Bu örnek aynı zamanda kayda değer bir esneklik de içeriyor (faktör 10): En sonunda iktidara dönen sosyalistler, sosyalizme bağlılıklarından vazgeçtiler ve nefret edilen askerî hükümetin iktisat politikalarını sürdürdüler. Şili'nin diğer uzun ömürlü tercihli değişimi de, yakın tarihinin ulusal politikasına damga vuran siyasal uzlaşmazlığı (en azından son dönemde) nihayete erdirmesiydi.

Şili bu tercihli değişimleri iki ayrı belirsizlik ve başarısızlık dönemi sonunda elde etti (faktör 9). İlk dönem, Allende'nin uzlaşmayı reddedip Marksist bir hükümet kurmaya çalışarak

Şili'nin kronik iktisadi ve toplumsal problemlerini çözmeyi başaramamasıydı. İkinci dönem, Pinochet'nin de uzlaşmayı reddedip uzun ömürlü bir askerî hükümet ve kendisi için uzatmalı bir başkanlık yaratarak –1988 referandumunun sonucunu hesaplayamadığı için kaybettiği– başarısız olduğu dönemdi.

Şili on yedi yıllık askerî baskı ve görülmemiş devlet zulmünün ardından yaşadığı travmaların altından nasıl kalktı? Bugün Şili hâlâ Pinochet yıllarının kötü sonuçlarıyla uğraşıyor fakat Şilililerin tahmin edildiği kadar acı içinde olmadığını görmekten de mutluyum. Bunun en büyük sebebi, Şilililerin ulusal kimliği ve gururudur (faktör 6). Şilililer, 1967'de Şilili bir arkadaşımın bana söylediği şu sözleri bugün benimsemeye devam etmektedir: "Şili diğer Latin Amerika ülkelerinden çok farklıdır. Biz Şilililer kendimizi nasıl yöneteceğimizi biliyoruz." Şilililer, diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı kalmak ve kendilerini etkili bir şekilde yönetmek için çok çaba harcadılar. Pek çok Şilili diğer Şililileri anavatana ait görmemek için fazlaca sebebi olmasına rağmen, "tüm Şilililere ait bir Şili inşa etme" ülküsüne hep bağlı kaldılar. O ulusal kimlik olmasa Şili siyasal felçten çıkamaz ve Latin Amerika'nın en demokratik ve zengin ülkesi olmayı başaramazdı.

Şili, bir aşamada kendi gücüne ilişkin dürüst bir gerçekçi değerlendirmeyi, bir başka aşamada ise bu tür bir gerçekçilikten yoksunluğu örnekliyor (faktör 7). Pinochet ve meslektaşları, 1973'te Şili içindeki ve dışındaki düşmanlarını ezebilecekleri konusunda haklı çıktılar. Allende, Şili'ye demokratik yollarla Marksist hükümeti getirebileceği inancında yanıldı. Bu fark, üzücü bir gerçeği gözler önüne seriyor: Başarı iyi niyetli ve makul insanlara garanti edilmiş bir şey değildir ve kötüler başarılı olamaz diye bir şey yoktur.

Şili, dışarıdan gelen ve gelmeyen desteği (faktör 4) ve ders çıkarılabilecek modellerin varlığını ve yokluğunu da (faktör 5) örnekliyor. ABD'nin muhalefeti Allende'nin düşüşünde bir rol oynadı ve 1973 darbesinden sonra ABD ekonomik yardımının hemen verilmeye başlanması askerî hükümetin uzun ömründe etkili oldu. Pinochet'nin ABD ekonomisini serbest piyasa ekonomisi için (tam gerçekliğine uygun olmasa da) bir model olarak alması, Chicago Boys'un iktisat politikalarını benimsemesinde bir rol oynadı.

Aynı şekilde Şili hem eylem özgürlüğünün avantajlarını hem de eylem özgürlüğünün olmayışının dezavantajlarını sergiliyor (faktör 12). Şili'nin dağlar ve çöller sayesinde Latin Amerikalı komşularından coğrafi olarak izole olması, Allende veya Pinochet'nin uyguladıkları politikaların komşu Arjantin, Peru ve Bolivya'da tepkiyle karşılanmasından korkmalarını önledi. Bunun aksine Uganda, Ruanda, Doğu Pakistan, Kamboçya ve pek çok diğer ülkedeki diktatörlükler, komşu ülkelerin müdahaleleriyle devrilmiştir. Öte yandan Allende'nin eylem özgürlüğü, uzaktaki ABD tarafından kısıtlandı, tüm Şili hükümetlerinin eylem özgürlüğü de (Şili ekonomisinin temel direği olan) bakır sektörünün Şili'nin kontrolünde olmayan dünya piyasası koşullarına maruz kalması nedeniyle kısıtlandı.

Bireysel krizler perspektifinden bakıldığında Şili krizinin özellikleri bu şekilde ortaya çıkıyor. Şimdi sadece ulusal krizlere özgü (yani, bireysel krizlerle ortak olmayan) niteliklere bakalım ve Şili'deki olayları, tartıştığımız diğer uluslardaki olaylarla karşılaştıralım.

Birincisi Şili'nin 1973 krizi, sonraki kısımda işleyeceğimiz Endonezya 1965 krizi gibi bir iç krizdi; yani 1853 Japonya'sı ile 1939 Finlandiya'sı gibi bir dış şoktan kaynaklanmamıştı (ABD'nin

Şili krizindeki dış baskısını da belirtmek gerekiyor). Hem Şili'nin hem de Endonezya'nın iç krizleri siyasal kutuplaşma, sıkı sıkıya bağlı olunan temel değerler konusunda anlaşmazlık ve uzlaşmaktansa öldürme ve öldürülme riskini alma isteğinden kaynaklanmıştı.

İkincisi Şili tarihi, barışçıl evrim ile şiddet dolu devrim arasındaki gidiş gelişlerin örneklerini gözler önüne sermektedir. Almanya'da 1848'de ve yine 1968'de başlayan radikal şiddet hareketlerinde şiddetli devrim başarısız oldu ama sonrasında barışçıl evrim yoluyla aynı hedeflerin pek çoğu elde edildi. Avustralya'nın 1945'ten itibaren yaşadığı değişim, tamamen barışçıl evrimle, herhangi bir şiddetli devrim girişimi olmadan elde edildi. Bunun aksine, Şili ve Endonezya'da sırasıyla 1973 ve 1965'te vuku bulan krizler, uzun ömürlü askerî diktatörlükleri iktidara getiren şiddetli devrimlerle doruk noktasına ulaştı. Öte yandan her iki askerî diktatörlük de barışçıl protestolarla iktidardan indirildi. Bu protestolar başladıkları dönemde başarılı olacak gibi görünmüyordu fakat Pinochet ve Endonezyalı Suharto'yu şiddetli bir ayaklanmayla iktidardan indirme seçeneği hiç şüphesiz silahlı kuvvetleri kışkırtır ve onun tarafından bastırılırdı. Ancak ne Şili'nin ne de Endonezya'nın silahlı kuvvetleri sokaklardaki barışçıl protestoculara ateş etmeyi göze alabildi.

Üçüncüsü Şili, yine 1965 Endonezya'sı ve 1933 Almanya'sı gibi ama Meiji Japonyası ya da İkinci Dünya Savaşı sonrası Avustralya'sının aksine, istisnai bir liderin rolü konusunda da örnek teşkil ediyor: Pinochet örneğinde ise, (bana göre) son derece kötücül bir lider. Şilili arkadaşlar bana, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında giderek artan kutuplaşmanın, muhtemelen şiddetle çözümleneceğinin açıkça görüldüğünü söylüyor. 11 Eylül 1973'teki darbeden önce bile şiddet altı yıl boyunca tırmanmıştı.

Aralık 1973'teki o yemekte, askerî hükümetin iktidarda iki yıldan az süreyle kalacağını uman arkadaşlarım gibi, Şililileri asıl şaşırtan şiddetin süresiydi. Darbeden sonraki birkaç gün ya da birkaç hafta süren hızlı bir spazmdan ötesine geçildi. Şilililer uzun yıllar işkence gördüler ve öldürüldüler. Pinochet yaklaşık on yedi yıl iktidara yapıştı. Bu sonuç, sadece sıradan Şilililer için değil, Pinochet'nin davranışlarını önceden en iyi kestirmesi beklenecek iki grup –onlarca yıl boyunca Pinochet'nin mesleki kariyerini izleyen ve paylaşan diğer cunta üyeleri ve işi diğer ülkelerde neler olabileceğini anlamak olan CIA– için de şaşırtıcıydı. Pinochet'nin cunta ortakları, onun acımasızlığı ve iktidara yapışma kararlılığı karşısında en az CIA kadar şaşkınlığa uğradılar. Bu, Şili tarihindeki eski darbe liderlerinin hiçbirinin geleneğine hiç uymuyordu. Pinochet'nin bireysel psikolojisi hâlâ tarihçilerin kafasını karıştırmaya devam ediyor.

Modern Şili tarihinin örnek teşkil ettiği son olgu, geçmişteki kötülüklerle yüzleşmenin önünde engel oluşturan bariyerlerdir. Mayıs 1945'te Nazi Almanyası askerî alanda yenilmiş, Nazi liderlerinin çoğu intihar etmiş ve bütün ülke düşmanlar tarafından işgal edilmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Alman hükümetinde hâlâ çok sayıda Nazi vardı fakat bu kişiler Nazi suçlarını alenen savunamıyorlardı. Bundan dolayı Almanya, en nihayetinde Nazi suçlarıyla yüzleşti. Endonezya ordusu 1965'te yarım milyonun üzerinde Endonezyalıyı öldürdüğünde ya da öldürülmesini sağladığında ise, bu kitlesel cinayetlerin ardındaki Endonezya hükümeti iktidarda kaldı ve bugün de iktidarını sürdürmektedir. Bu nedenle kitlesel kıyımlardan elli yıl sonra bugün bile Endonezyalılar bu mevzuda konuşmaya çekinirler.

Şili bu iki uç örneğin ortasında kalıyor. Cinayetlerin emrini veren Şili askerî hükümeti, barışçıl yollarla demokratik bir hükü-

mete geçiş yaptı. Ancak askerî liderler hayattaydı ve iktidarlarını korudular. Şili'nin yeni demokratik hükümeti başta askerî suçlarla yüzleşmeye cesaret edemedi. Bugün hâlâ bu konuda ihtiyatlı davranıyor. Neden peki? Çünkü ordu geri gelebilir. Çünkü hâlâ Pinochet'yi savunan sürüyle Şilili var. Çünkü "tüm Şilililere ait bir Şili" sloganı, maalesef, eski savaş suçlularını da kapsayan bir Şili anlamına geliyor.

Son olarak bugün ABD'de giderek artan kutuplaşma konusunda kaygılanan Amerikalı okurlarım, bu Şili yakın tarihi özetini ürkütücü bulacaklardır. Güçlü demokratik geleneklerine rağmen Şili'deki siyasal kutuplaşma ve uzlaşmazlık, şiddetle ve pek az Şililinin öngörebildiği bir diktatörlükle sonuçlandı. Aynısı ABD'de de olabilir mi?

Buna anında karşı çıkanlar olabilir: "Hayır, mümkün değil olmaz! ABD, Şili'den farklı. ABD ordusu asla kazan kaldırmaz ve diktatörlük kurmaya yeltenmez."

Evet, ABD tabii ki Şili'den farklıdır. O farklılıkların bazıları ABD'de demokrasinin sona ermesi riskini artırırken bazıları azaltıyor. ABD'de demokrasinin sonu, silahlı kuvvetlerin komutanlarının başını çektiği bir isyanla gelmez. Burada demokrasiyi sonlandırabilecek başka unsurlar vardır. ABD hakkındaki bu sorulara Bölüm 9'da daha fazla değineceğim.

1967'de ayrıldıktan sonra 2003'te Şili'ye döndüğümde, artık turistlere kapısı açık olan Allende'nin başkanlık sarayını ziyaret ettim. Halkın saraya girmesine izin verildiğini öğrendim. Ön kapıda, nemrut suratlı bir polis (carabinero), elinde bir tüfekle, yaklaşık yarım metrelik bir standın üzerinde bana tepeden bakıyordu. Aşağıya bakarak hiç gülümsemeden ne istediğimi sordu.

Turist olduğumu söyledim, içeri girip giremeyeceğimi sordum. Bir yandan bana ne yapabileceğini ve bilmeden birtakım kuralları ihlal edip etmediğimi düşünüyordum. Aklımdan şu geçti: "Bu polis ya da asker, Rodrigo Rojas'ı benzine bulayıp yakanların aynısı!" Korktum ve bir dakika içinde oradan ayrıldım. Şili'nin demokratik hükümetinin Pinochet'nin işkencecileri ve katillerini soruşturmak konusunda neden ihtiyatlı davrandığını daha iyi anlamıştım.

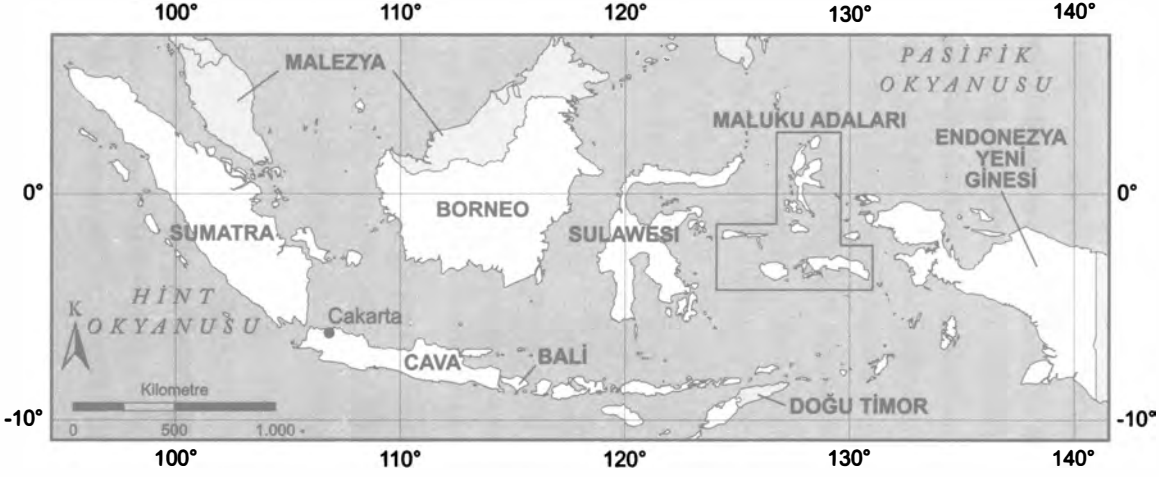

ŞEKİL 5: *Endonezya Haritası*

BÖLÜM 5

ENDONEZYA, YENİ BİR ÜLKENİN DOĞUŞU

Otelde ■ Endonezya'nın geçmişi ■ Sömürge dönemi ■ Bağımsızlık ■ Sukarno ■ Darbe ■ Kitlesel kıyım ■ Suharto ■ Suharto'nun mirası ■ Krizin çerçevesi ■ Endonezya'ya dönüş

Endonezya; Çin, Hindistan ve ABD'nin ardından, yaklaşık iki yüz altmış milyon nüfusuyla, dünyanın dördüncü en kalabalık ülkesidir. Ayrıca Pakistan, Bangladeş veya İran'dan dahi daha yoğun bir Müslüman nüfusa sahiptir. Bu olgulardan hareketle Endonezya'nın Amerikan ve Avrupa gazetelerinde daha fazla yer bulmasını umabilirsiniz.

Aslında "Müslüman" sözcüğü Batılıların, Batılı bilincinde Endonezya'dan daha fazla yer etmiş diğer ülkeleri düşünmelerini sağlar. Günümüzde Amerikan ve Avrupa gazeteleri bu ülkeden fazla söz etmiyor. Son on beş yılda ön sayfalarda bu ülkeyi gör-

düğüm birkaç olay arasında, 2018'de çok sayıda insanın ölmesine neden olan iki büyük deprem, 2015'te dış protestolara rağmen iki yabancının da içlerinde bulunduğu birkaç uyuşturucu satıcısının idamı, 2004'te iki yüz bin kişiyi öldüren bir tsunami ve 2002'de geride çok sayıda kurban bırakan Bali bombalı saldırısı var. Bu genel ilgi eksikliğinin nedeni, Endonezya'nın bugün uluslararası manşetlerdeki iç savaşlar, denizaşırı ülkelere terörist veya göçmen dalgaları yollama, zengin ya da aşırı yoksul olma veya uluslararası siyasette çok ses getirme gibi konularla gündeme gelmemesidir. Endonezya denince biz Amerikalıların aklına hoş turistik yerleri, özellikle manzaraları, plajları ve Bali'deki Hindu tapınakları, dünyanın en zengin mercan kayalıkları, en iyi dalış ve şnorkelle yüzme alanları ve güzel batik tekstilleriyle ünlü gelişmekte olan bir ülke geliyor.

Endonezya'ya ilk kez 1979'da gittim. Ziyaretime, lobisinin duvarları Endonezya tarihini anlatan resimlerle dolu bir otelde kalarak başladım. ABD'de benzer bir sergi olsa Amerikan Devrimi, İç Savaş, Kaliforniya altına hücum dönemi, kıtalar arası demir yolları ve yüz elli ila iki yüz elli yıl öncesinden bu tür konular olabilirdi. Endonezya'daki o otel lobisinde ise tüm resimler, sadece otuz beş yıl öncesinin olaylarını gösteriyordu. Birçok resmîn konusu olan olay, 1965 Komünist Ayaklanması olarak biliniyordu. Resimler ve altlarındaki açıklayıcı metinler, komünistlerin yedi generali nasıl işkenceyle öldürdüğünü ve öldürmeye çalıştığı generallerden birinin nasıl evinden kaçmayı başardığını ama beş yaşındaki kızının yanlışlıkla vurularak birkaç gün sonra öldüğünü canlı ifadelerle anlatıyordu. Serginin bıraktığı izlenim, o generallerin gördüğü işkence ve onlarla birlikte o küçük kızın cinayete kurban gitmesinin Endonezya tarihinde gerçekleşen en dehşet verici eylem olduğu şeklindeydi.

Sergi, generallerin ölümünden sonra neler olduğuna, yaklaşık yarım milyon Endonezyalının Endonezya silahlı kuvvetlerinin tahriki sonucu öldürülmesine hiç değinmiyordu. Endonezya tarihi üzerine bir sergide bu cinayetlerden söz edilmemesi bir ihmaldir çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki kitlesel kıyımların arasında sadece birkaçı Endonezya'daki ölüm sayısını aşmıştır. İlk ziyaretimden sonraki yirmi yılda, Endonezya'ya yaptığım diğer ziyaretler ve uzun süreli kalışlar esnasında –1998'deki hükümet değişikliğine kadar– bir kez dahi Endonezyalı arkadaşlarımın o ölümlerden söz ettiğini duymadım. Sanki Şili'deki General Pinochet hükümeti gerçekte öldürdüğünün yüz misli Şililiyi öldürmüş de o ölümler ne hayatta kalan Şilililer tarafından ve ne de Şili tarihi metinlerinde hiç anılmıyormuş gibi düşünün.

Bundan sonraki sayfaları okurken, kriz ve değişim meseleleri arasından akılda tutulması gerekenlerden biri, hiç şüphesiz Endonezya ile Şili'nin karşılaştırılmasıdır. Her iki ülke de bir siyasal uzlaşma çöküşü, solcuların hükümeti ele geçirme girişimi ve o girişimi sonlandıran ve uzun ömürlü bir diktatörlük kuran bir askerî darbe gördü. Her iki ülke de özgün ama zıt kişiliklere sahip, birbirini takip eden iki liderin rolüne ilişkin örnek teşkil ediyor. Endonezya, bir siyasal grubun karşıtları tarafından katledilmesinin ardından ulusal uzlaşmayı sağlamak konusunda Finlandiya'nın tam karşıt ucunda yer alıyor, Şili ise skalanın tam ortasında. Bu kitapta işlenen diğer ülkelere kıyasla elimizdeki en genç ülke olan Endonezya'nın, ulusal bir kimlik inşa etme sürecini başarıyla temsil ettiğini göreceksiniz.

1965 krizinde ve sonrasında Endonezya'da neler olduğunu anlamak için bir miktar geçmişe dönelim. Endonezya, 1945'e değin

bağımsızlığını elde edemeyen ve 1910 civarına kadar bir koloni olarak dahi bütünleşemeyen yeni bir ülkedir. Tropikal kuşakta yer alır, Ekvator çizgisi üzerinde, doğuda Yeni Gine ve Avustralya ile batıda Asya arasındadır. Yüksek dağları, pek çok aktif volkanı bulunur. Bunlardan Krakatoa, yakın tarihteki (1883) feci patlamasıyla ünlüdür. Bu patlama neredeyse bütün adayı mahvetmiş ve ertesi yıl dünyanın iklimini değiştirecek denli atmosfere kül saçmıştır. Endonezya adalarından en bilinenleri Cava, Bali, Sumatra ve Sulawesi ile Endonezya'nın diğer ülkelerle paylaştığı Borneo ve Yeni Gine adalarıdır (sayfa 196).

Endonezya, coğrafi olarak batısından doğusuna üç bin dört yüz mile yayılan binlerce adasıyla dünyanın en dağınık ülkesidir. Son iki binyılın büyük bölümünde bazı Endonezya adalarında yerli devletleri vardı. Ancak bunların hiçbiri Endonezya takımadalarının büyük bölümünü kontrolü altına alamadı. Bizim bugün Endonezya olarak bildiğimiz bölgenin ne bir adı ne de bir konsepti vardı. Endonezya, yedi yüzden fazla farklı diliyle dünyanın çeşitlilik açısından en önde gelen ülkesidir. Endonezya dinî açıdan da aynı çeşitliliği sergiler: Endonezyalıların büyük çoğunluğu Müslüman olsa da çok sayıda Hristiyan ve Hindu azınlık, Budist, Konfüçyüsçü ve yerel geleneksel dinlerin takipçileri de vardır. Dinsel şiddet ve ayaklanmalar da görülmüştür fakat bunlar Güneydoğu Asya ve Orta Doğu'ya kıyasla oldukça düşük ölçektedir. Farklı dinlere mensup Endonezyalılar, birbirlerine karşı görece hoşgörülü yaklaşırlar. Endonezya'da gittiğim bazı yerlerde birbirlerine komşu Hristiyan ve Müslüman köyler gördüm ve bir cami ya da kilise görene değin içinde bulunduğum köyün hangi dine mensup olduğunu dahi anlamadım.

1510'dan itibaren Portekizliler, ardından (1595'ten sonra) Hollandalılar ve daha sonra Britanyalılar bugünkü Endonezya'da bulunan ada zincirinde koloniler kurmaya çalıştılar. Britanya'nın kontrolü en nihayetinde Borneo'nun bazı yerleriyle sınırlı kaldı ve ayakta kalan tek Portekiz kolonisi Timor Adası'nın doğu yarısındaydı. En başarılı koloniciler, uzak ara en kalabalık yerli nüfusa (modern Endonezya nüfusunun yarısından fazlasına) sahip Cava Adası'nda yoğunlaşan Hollandalılardı. 1800'lerde, koloni girişimlerinin kendisini geçindirmesi ve sonra da kâr getirmesi için Hollandalılar Cava ve Sumatra'da ihracat tesisleri kurdular. Hollandalılar, Endonezya takımadalarına gelişlerinden üç asırdan fazla süre geçtikten sonra, 1910 civarında bütün ada zincirinin kontrolünü ancak elde edebildiler. Takımadaların büyük bölümünün ne kadar süre boyunca Hollandalılar tarafından keşfedilmediğine ilişkin bir örnek, söz konusu 1910 yılında Hollandalı bir valinin, doğudaki Endonezya adası Flores ile yakındaki ufak ada Komodo'nun dünyanın en büyük kertenkelesi olan Komodo ejderine ev sahipliği yaptığını keşfetmesiydi. Üç metreye ulaşan boyu ve altmış ila doksan kilogram arası ağırlığıyla dört asır boyunca Avrupalılar tarafından keşfedilememişti.

1850 civarında bir Avrupalı tarafından dile getirilene kadar "Endonezya" sözcüğünün dahi olmadığını vurgulamak gerekir. Hollandalılar kolonilerine "Doğu Hint Adaları", "Hollanda Hint Adaları" veya "Hollanda Doğu Hint Adaları" adını veriyordu. Takımadaların sakinleri ulusal bir kimliğe, ulusal bir dile ya da Hollandalılara karşı ulusal bir birlik duygusuna sahip değildi. Örneğin Cava birlikleri, Cava devletlerinin geleneksel düşmanlarından biri olan Sumatra Adası'ndaki devletin en büyük fethi için Hollanda birliklerine katılmışlardı.

1900'lerin başlarında, Hollanda sömürge hükümeti kolonilerinde salt sömürgeci bir politikadan "etik politikaya" geçiş yapma –sonunda Endonezyalılar için de iyi bir şeyler yapmayı deneme– çalışmalarına başladı. Örneğin Hollandalılar Cava'da okullar açtılar, demir yolları ve sulama projeleri inşa ettiler, büyük kasabalarda yerel belediye meclisleri kurdular ve daha tenha dış adalara göçü destekleyerek Cava'nın aşırı nüfusunu azaltmaya çalıştılar (o adaların yerli nüfusunun karşı çıkmasına rağmen). Ancak Hollandalıların etik politika çabaları, (kısmen bizzat Hollanda'nın Endonezya'ya çok para gönderemeyecek denli küçük olması kısmen de Hollandalıların ve sonradan kurulan bağımsız Endonezya'nın halkın yaşamını iyileştirme çabalarının, beslenmesi gereken çok daha fazla mide yaratan hızlı nüfus artışı nedeniyle kesintiye uğraması sebebiyle) sadece sınırlı sonuçlar verdi. Endonezyalılar bugün Hollanda sömürgeciliğinin negatif yanlarının pozitif yanlarını çoktan geride bıraktığını düşünüyorlar.

1910 civarından itibaren Hollanda Doğu Hint Adaları sakinleri "ulusal bir bilincin" ilk tohumlarını atıyorlardı. Yani, Cava veya Sumatra'nın bir bölümündeki Hollanda yönetimi altında yaşayan kişilerden ibaret olmayıp "Endonezya" adlı kapsamlı varlığa ait olduklarını hissetmeye başlamışlardı. Kapsamlı bir kimliğin o ilk tohumlarıyla, Endonezyalılar çok sayıda özgün ama genelde üst üste binen gruplar oluşturdular: kültürel olarak kendini üstün gören bir Cava grubu, Endonezya için İslami bir kimlik arayışında olan bir İslam hareketi, sendikalar, bir komünist parti, Hollanda'ya eğitim için gönderilen Endonezyalı öğrenciler ve diğerleri. Yani bağımsızlık hareketlerinin ideolojik, coğrafi ve dinî çizgilerle bölünmüşlüğü, bağımsızlık sonrasında Endonezya'yı saracak problemlerin de habercisiydi.

En sonunda Hollandalılara karşı grevler, komplolar ve ajitasyonların yanı sıra Endonezyalı gruplar arasında da çatışmalar çıkınca karmaşık bir ortam oluştu. Hollandalılara karşı eylemler öyle bir noktaya ulaştı ki 1920'lerde Hollanda bir baskı politikası benimsedi ve liderlerin çoğunu Hollanda Yeni Ginesi'ndeki hastalıklı bir bölgeye, özünde bir toplama kampına gönderdi.

Nihai Endonezya birliğine katkı sağlayan önemli unsurlardan biri, uzun bir geçmişe sahip bir ticaret dili olan Malaycanın evrimi ve bugün tüm Endonezyalıların ortak ulusal dili olan Endonezceye dönüşmesiydi. Endonezya'nın yüzlerce yerel dilinden en büyüğü olan Orta Cava'nın dili dahi Endonezya nüfusunun üçte birinden az kişi tarafından konuşulan yerli dillerinden biridir. O en büyük yerel dil ulusal dile dönüşmüş olsaydı Cava'nın Endonezya üzerindeki hâkimiyetini simgeler ve modern Endonezya'da hâlâ devam eden bir problemi, yani diğer adalardaki Endonezyalıların Cava hâkimiyeti korkusunu pekiştirmiş olurdu. Cava dilinde ayrıca hiyerarşiye duyarlılık gibi bir dezavantaj vardır. Yüksek ya da düşük statüdeki kişilerle konuşurken farklı sözcükler kullanılır. Bugün, harikulade Endonezceyi ulusal dil olarak tanımış olmanın avantajlarını takdir etmeleri konusunda kesinlikle Endonezyalılara katılıyorum. Öncelikle öğrenmesi kolay bir dil. Endonezya, Hollanda Yeni Ginesi'ni devralıp oraya Endonezceyi götürdükten sadece on sekiz yıl sonra en uzak köylerdeki eğitimsiz Yeni Ginelilerin dahi bu dili konuştuğunu gördüm. Endonezcenin grameri basittir ancak çok sayıda sözcük köküne ön ek ve son ek eklemek konusunda cömerttir. Bu şekilde, anında öngörülebilir anlamlara sahip yeni sözcükler yaratılır. Örneğin, "temiz" anlamına gelen sıfat "bersih"tir, "temizlemek" fiili "membersihkan", "temizlik" ismi "kebersihan" ve "temizleme" ismi "pembersihan"dır.

Japonya Aralık 1941'de ABD'ye savaş ilan ettikten ve Pasifik Adaları ile Güneydoğu Asya'ya genişlemesini başlattıktan sonra, hızla Hollanda Doğu Hint Adaları'nı fethetti. Hollanda Borneosu'ndaki petrol sahaları ile Malezya kauçuğu ve kalayı hiç şüphesiz Japonya'nın savaş ilanının başlıca sebeplerinden biri, hatta tek sebebiydi zira Japonya'nın petrolü yoktu ve Amerikan petrollerine muhtaçtı. ABD Başkanı Roosevelt ise Japonya'nın Çin'e karşı savaşı ve Fransız Hindiçini'ni işgaline misilleme olarak petrol ihracatını durdurmuştu. Borneo petrol sahaları Japonya için en yakın alternatif petrol kaynağıydı.

İlk başta, Hollanda Doğu Hint Adaları'nı işgal eden Japon ordu komutanları, Endonezyalılar ile Japonların yeni bir sömürge karşıtı düzen için ortak mücadele veren Asyalı kardeşler olduğunu iddia ettiler. Endonezyalı milliyetçiler başlangıçta Japonları desteklediler ve Hollandalıların gönderilmesine yardımcı oldular. Ne var ki Japonlar, Hollanda Doğu Hint Adaları'ndan Japon savaş aygıtı için (başta petrol ve kauçuk olmak üzere) özellikle ham madde çıkarmaya çalıştılar ve Hollandalılardan daha baskıcı çıktılar. Savaş Japonların aleyhine dönünce Eylül 1944'te Endonezyalılara bağımsızlık sözü verdiler ancak belli bir tarih belirtmediler. Japonya 15 Ağustos 1945'te teslim bayrağını çekince, hemen iki gün sonra Endonezyalılar bağımsızlıklarını ilan ettiler, ertesi gün anayasayı onayladılar ve yerel milisler kurdular. Öte yandan çabucak fark ettiler ki Hollandalıların Japonlara yenilmesi, ardından Japonların verdiği bağımsızlık sözü ve en sonunda Japonların ABD ve müttefiklerine yenilmesi Endonezya'ya bağımsızlık güvencesi vermiyordu. Aksine, Eylül 1945'te Britanya ve Avustralya birlikleri ülkeyi Japonlardan devralmak için ve ardından Hollandalılar kendi hâkimiyetlerini yeniden kurmak için geldiler. Britanya ve

Hollanda birlikleri ile Endonezya birlikleri arasında çatışmalar patlak verdi.

Hollandalılar etnik çeşitlilik ve Endonezya takımadalarının dev coğrafi ölçeğini hesaba katarak ve muhtemelen de kontrolü elde tutmak için "böl ve yönet" şeklindeki politikayla hareket ederek Endonezya için federasyon fikrini ortaya attılar. Fethettikleri yerlerde ayrı federal devletler kurdular. Pek çok Endonezyalı devrimci bunun aksine tüm eski Hollanda Doğu Hint Adaları bölgelerinde tek bir birleşik cumhuriyet hükümeti istiyordu. Hollandalılar, Kasım 1946'da imzalanan bir ön anlaşma ile Endonezya Cumhuriyeti'nin otoritesini –ama yalnızca Cava ve Sumatra'da– tanıdılar. Ne var ki Temmuz 1947 itibarıyla Hollandalılar şiddete yöneldiler ve cumhuriyeti yok etme hedefiyle "polis hareketi" adını verdikleri bir yönteme başvurdular. Bir ateşkes, ardından bir başka Hollanda "polis hareketi" ve Birleşmiş Milletler ile ABD'nin baskılarının sonucunda Hollandalılar pes ettiler ve yetkiyi cumhuriyete devretmeyi kabul ettiler. En son transfer Aralık 1949'da gerçekleşti ancak belirtilen iki kısıtlama Endonezyalıları çileden çıkardı ve on iki yıl boyunca bunları kaldırmak için didinmelerine yol açtı. Kısıtlamalardan biri, Hollandalıların Yeni Gine Adası'nın Hollanda tarafını (batı yarısı) vermemesiydi. Burası Hollanda yönetiminde kalacaktı. Gerekçesi ise, Yeni Gine'nin Hollanda Doğu Hint Adaları'nın geri kalanına göre siyasal açıdan çok az gelişmiş olması, bağımsızlığa hiç hazır olmaması ve pek çok Yeni Ginelinin etnik olarak Endonezyalılara en az Avrupalılar kadar uzak olmasıydı. Bir diğer kısıtlama, Shell gibi Hollanda şirketlerinin Endonezya doğal kaynakları üzerindeki mülkiyet haklarının sürmesiydi.

Hollandalıların 1945 ile 1949 arasında Endonezya üzerindeki denetimi yeniden sağlama çabaları öyle gaddar metotlarla sürdürülmüştü ki otuz yıl sonra Endonezyalı meslektaşlarım bunları hâlâ acı dolu sözlerle anlatıyordu ve tüm bunlar, 1979'da Endonezya'daki otelimin lobisinde sergilenen Endonezya tarihi resimlerinde capcanlı şekilde tasvir edilmişti (örneğin o resimlerin birinde, iki Hollandalı askerin Endonezyalı bir kadına tecavüzü gösteriliyordu). Eş zamanlı olarak Endonezyalılar tarafından diğer Endonezyalılara karşı da gaddar metotlar kullanılıyordu zira Endonezya içinde de pek çok Doğu Endonezyalı ve Sumatralı tarafından Cava hâkimiyetinde görünen Endonezya Cumhuriyeti'ne karşı bir direniş vardı. Yine 1980'lerde Cavalı olmayan Endonezyalı arkadaşlarımın Endonezya'dan siyasal olarak ayrılık isteği içinde olduklarını ve bu konuda üzüldüklerini de çokça işittim. Cumhuriyet liderliğine karşı Endonezya komünistlerinin de direnişi vardı. Bu direniş 1948'de doruk noktasına çıkınca cumhuriyet ordusu en az sekiz bin Endonezyalı komünisti öldürdü. Bu olaylar, 1965'teki başarısız darbe girişiminin adından çok daha büyük bir ölçekte yaşanacakların bir habercisiydi.

Yeni ulus, bağımsızlık öncesi dönemden kalan ve bazıları artık iyiden iyiye şiddetlenmiş ciddi problemlerle karşı karşıyaydı. Bağımsız Endonezya, uzun süre Hollanda tarafından Hollanda'nın çıkarları doğrultusunda yönetilen bir eski koloni olarak varlığına ekonomik açıdan oldukça geri kalmış şekilde başladı. Bağımsızlığın ardından nüfus artışı tıpkı Hollanda döneminde olduğu gibi ekonomi üzerinde büyük bir yük oluşturmaya devam etti (1960'larda yıllık yaklaşık %3). Pek çok Endonezyalı hâlâ ulusal kimlik hissiyatından yoksundu ve kendilerini Endonezyalı olarak

değil, Cavalı, Moluccalı, Sumatralı ya da başka bir bölgesel nüfusa ait hissediyordu. Nihayetinde Endonezya birliğine katkıda bulunacak olan Endonezya dili, henüz geniş kitlelere ulaşmamıştı. Bunun yerine yedi yüz yerli dili kullanılıyordu. Kendilerini Endonezyalı olarak tanımlayanlar arasında Endonezya'ya ilişkin vizyon farklılıkları vardı. Bazı Endonezyalı Müslüman liderler Endonezya'nın bir İslam devleti olmasını istiyordu. Endonezya Komünist Partisi, Endonezya'nın komünist bir devlet olmasından yanaydı. Cavalı olmayan bazı Endonezyalılar daha fazla bölgesel özerklik ya da tam bölgesel bağımsızlık istedikleri için bölgesel ayaklanmalar görüldü. Nihayetinde bunlar cumhuriyetin ordusu tarafından bastırıldı.

Ordunun kendi içinde de ayrılıklar ve görevine ilişkin tartışmalar vardı. Ordu, diğer demokrasilerde olduğu gibi, Endonezya ordu subaylarından giderek kuşkulanmaya başlayan sivil siyasetçiler tarafından mı yönetilmeliydi? Yoksa ordu daha özerk olup Endonezya için kendi politikalarını mı sürdürmeliydi? Ordu kendini devrimin bekçisi, ulusal kimliğin koruyucusu olarak görüyor ve parlamentoda garantili bir oy hakkı talep ediyordu. Diğer yandan sivil hükümet, ordu birliklerini kaldırarak, subay kadrolarını azaltarak ve askerlerin ordudan ve devlet kadrolarından ayrılmalarını sağlayarak tasarruf etme çabası içindeydi. Ayrıca silahlı kuvvetlerin kolları arasında da özellikle hava kuvvetlerini diğer kollarla aynı seviyeye getirmek konusunda anlaşmazlıklar vardı. Komutanlar, bilhassa da devrimci bölge komutanları ve muhafazakâr merkez komutanları arasında da çekişme mevcuttu. Askerî liderler diğer Endonezyalılardan ve işletmelerden askerî amaçlar için para topladılar, kaçakçılık yoluyla ve telsiz sahipliği ve elektrik için vergi toplayarak para kazandılar ve bölgesel eko-

nomilere giderek daha fazla hâkim olup bugün Endonezya'nın en büyük problemlerinden biri olan yolsuzluğu kurumsallaştırdılar.

Endonezya'nın kurucu başkanı Sukarno (1901-1970), siyasal kariyerine Hollanda döneminde, Hollanda sömürge hükümetine karşı milliyetçi bir lider olarak başlamıştı (Görsel 5.1). (Pek çok Endonezyalı gibi Sukarno'nun da adı ve soyadı yerine sadece adı vardı.) Hollandalılar onu sürgüne gönderdiler fakat Japonlar geri getirdi. Endonezya'nın 17 Ağustos 1945 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayımlayan Sukarno'ydu. Endonezya'nın zayıf ulusal kimliğinin farkında olan Sukarno, Pancasila adlı beş maddelik bir liste oluşturdu. Bu liste, bugüne değin Endonezya'nın birliği için bir şemsiye ideoloji görevi üstlendi ve 1945 anayasasıyla koruma altına alındı. Bu maddeler oldukça kapsamlıdır: Tek tanrı inancı, Endonezya'nın ulusal birliği, hayırseverlik, demokrasi ve tüm Endonezyalılar için sosyal adalet gibi konuları içermektedir.

Sukarno, başkan olarak Endonezya'nın yoksulluğunu Hollanda emperyalizmine ve kapitalizme bağladı, Endonezya'nın kalan borçlarını iptal etti, Hollanda mülklerini millileştirdi ve bunların çoğunun yönetimini orduya devretti. Ordunun, sivil bürokrasinin ve kendisinin faydalanabileceği, devlet merkezli bir ekonomi oluşturdu. Pek tabii ki Endonezya'daki özel teşebbüsler ve dış yardım aynı anda geriledi. Hem ABD hem de Britanya hükümetleri alarma geçti ve Sukarno'nun koltuğunu sallamaya çalıştı (tıpkı ABD'nin Şili'de Allende'ye yaptığı gibi). Sukarno, ABD'ye "cehenneme kadar yolun var" diyerek yanıt verdi. Ardından 1965'te Amerikan Barış Güçleri'ni ülkeden kovdu, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan çekildi. Enflasyon coştu ve Endonezya'nın para birimi (rupi) 1965 yılı içinde değerinin %90'ını kaybetti.

Endonezya'nın, bağımsızlığını kazandığı dönemde demokratik özyönetim geçmişi yoktu. Yönetim tecrübesi, bunun aksine, son dönemlerde (1942 sonrası Japon yönetiminin yaptığı gibi) polis devletine benzemeye başlayan Hollanda yönetimine dayanıyordu. İşleyen bir demokrasinin vazgeçilmezleri arasında yaygın okuryazarlık, hükümet politikalarına karşı çıkma hakkının tanınması, farklı görüşlere karşı hoşgörü, oy çokluğuyla görevden alınmayı kabullenme ve hükümetin siyasal güce sahip olmayanları koruması vardır. Tüm bu ön koşullar, anlaşılır nedenlerle Endonezya'da zayıftı. Dolayısıyla 1950'lerde başbakanlar ve bakanlar ardı ardına yükseldi ve düştü. Eylül 1955 seçimlerinde kayıtlı seçmenlerin %92'si gibi yüksek bir kesimi sandığa gitti ancak sonuç tam bir kördüğüm oldu zira dört büyük partinin her biri %15 ila %22 oy ve buna paralel miktarda parlamento sandalyesi kazandı. Partiler uzlaşamadılar ve siyasal bir açmaza girdiler. Farklı partiler arasındaki bu uzlaşmazlık, şiddet bakımından, bize Şili'yi ve Pinochet darbesini hatırlatıyor (Bölüm 4). Ancak aradaki fark, Şili'nin en azından eğitimli bir okuryazar nüfusa ve uzun bir demokratik hükümet geçmişine sahip olmasıydı. Endonezya'da bunların ikisi de yoktu.

1957'de, Başkan Sukarno sıkıyönetim ilan etti, ardından Endonezya demokrasisini "rehberli demokrasi" adını verdiği bir şekle dönüştürdü. Bunun Endonezya'nın ulusal karakterine daha uygun olduğunu düşünüyordu. "Rehberli demokraside" Endonezya parlamentosu, partilerin rekabet ettiği bir ortamda bildik demokratik yasama konseptini değil, "karşılıklı iş birliği" veya "danışma aracılığıyla uzlaşma" pratiğini sürdürecekti. Parlamentonun Sukarno'nun hedeflerine uyum sağlamasını güvence altına almak için parlamento koltuklarının yarısından fazlasına seçilmiş yetkililer yerine Sukarno tarafından görevlendirilen ve

siyasal partiler yerine namıdiğer "fonksiyonel gruplara" atanan (bunlardan biri orduydu) kişiler oturtuldu.

Sukarno, Endonezya halkının (şuursuz olanlar da dâhil) isteklerini önceden görme ve yorumlama ve onlara peygamberlik hizmeti verme konusunda tek başına yeterli olduğuna inanıyordu. Asya ve Afrika devletlerinin 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra Sukarno hedeflerini dünya sahnesine taşıdı ve Endonezya'nın kendi iç problemlerinin fazla sıkıntılı olduğu bir dönemde ülkesinin Üçüncü Dünya sömürgecilik karşıtı politikalarda öncü rolünü üstlenmesini kendi görevi olarak görmeye başladı (Görsel 5.2). 1963'te kendini ömür boyu başkan ilan etti.

Sukarno, sömürgecilik karşıtı duruşunu somut işlere dönüştürmek için, bağımsızlığın eşiğindeki iki bölgeyi ilhak etmeyi deneyerek iki kampanyaya girişti. İlk kampanya, etnik farklılıkları nedeniyle Hollanda hükümetinin Endonezya'ya vermeyi reddettiği Hollanda Yeni Ginesi'ne yönelikti. Hollandalılar Yeni Ginelileri bağımsızlığa hazırlamak için hızlandırılmış bir program başlattılar ve Yeni Gineli liderler ulusal bir bayrak ve bir ulusal marş benimsediler. Öte yandan Sukarno, Hollanda Yeni Ginesi'nin Endonezya'ya katılmasını talep etti, Hollandalılar üzerinde diplomatik baskılarını artırdı ve 1961'de Endonezya silahlı kuvvetlerinin Hollanda Yeni Ginesi'ni güç kullanarak alması için emir verdi.

Sonuç, Sukarno için siyasal bir başarı ama pek çok Endonezyalı asker ve bağımsızlık arayışındaki Hollanda Yeni Ginesi sakini için bir trajediydi. 1979'da Endonezya'daki otel lobisinde sergilenen resimlerden biri, güya bir Endonezya "savaş gemisinin" Hollandalılara karşı savaştığını tasvir ediyordu ancak gerçek bunun tersiydi. O aslında Hollanda savaş gemisinin batırdığı ve çok sayıda Endonezya denizcisine mezar olan ufak bir devriye

botuydu. Endonezya Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar Endonezya paraşüt birliklerini Hollanda Yeni Ginesi'ne indirdi. Bir arkadaşımın anlattığına göre bunun sonucunda Hollanda savunma güçleri avantaj kazanmıştı. Muhtemelen Hollandalıların gündüz saatlerindeki uçaksavar gücünden çekinildiği için paraşüt birlikleri geceleyin ormanlık bir alana körü körüne bırakılmış ve sonuç inanılmaz bir katliam olmuştu. Talihsiz paraşütçüler sıcak, sivrisinek deposu bir sago bataklığına bırakıldılar. Sago ağaçlarına takılarak hayatta kalanlar ise paraşütlerine asılı kaldılar. Paraşütlerinden kurtulmayı başaran az sayıda asker bataklığa düştü ya da saplandı. Arkadaşım ve Hollandalı birliği bataklığı kuşattı, bir hafta bekledi ve sonra hâlâ canlı kalan paraşütçüleri toplamak için bataklıkta ilerledi.

ABD hükümeti, Hollandalıların askerî başarılarına rağmen, Üçüncü Dünya sömürgecilik karşıtı hareketi destekler gibi görünmek istiyordu ve Hollandalıları, Hollanda Yeni Ginesi'ni terk etmeye zorlama gücü vardı. Hollanda, itibarını kurtarmak için Yeni Gine'yi doğrudan Endonezya'ya değil Birleşmiş Milletler'e devretti. Yedi ay sonra ise (mülkiyet değil ama) idari kontrol, ileride bir plebisit yapılması koşuluyla Endonezya'ya verildi. Endonezya hükümeti, bunun ardından, Endonezya Yeni Ginesi'nde Yeni Gineli olmayan Endonezyalıların çoğunluğu oluşturmasını sağlamak için diğer Endonezya şehirlerinden buraya yoğun bir göç programı başlattı. Yedi yıl sonra, özellikle atanan bir Yeni Gineli liderler meclisi baskı altında Hollanda Yeni Ginesi'nin Endonezya'ya katılması yönünde oy kullandı. Hollanda'dan bağımsızlığını almanın eşiğine gelmiş Yeni Gineliler, Endonezya'dan bağımsızlıklarını kazanmak için bir gerilla savaşı başlattılar. Bu savaş yarım asırdır sürüyor.

Sukarno'nun sömürgecilik karşıtı duruşunu somut işlere dönüştürme kampanyasının bir sonraki durağı, bir grup eski Britanya kolonisi olan Malezya'nın bazı bölgeleriydi. Malezya, Asya anakarasının Malay Yarımadası'nda bulunan, 1957'de bağımsızlığını kazanan devletlerden ve Endonezya ve Brunei ile paylaşılan Borneo Adası'ndaki iki eski Britanya kolonisinden (Sabah ve Sarawak) oluşur. Sabah ve Sarawak, 1963'te bağımsız Malezya'ya katıldı. Sukarno, Hollanda Yeni Ginesi'nin eski Hollanda Doğu Hint Adaları'nın bir parçası olması sebebiyle Endonezya'ya ait olduğunu iddia edebilmişti ancak Malezya Borneosu üzerinde böyle bir hak iddia edemezdi. Yine de Hollanda Yeni Ginesi'ndeki başarısından gaza gelerek 1962'de Malezya ile "karşılaşma" adını verdiği bir sürece girdi ve ertesi yıl Malezya Borneosu'na askerî harekât düzenledi. Ne var ki Malezya Borneosu halkı Endonezya'ya katılmak istemiyordu. Aynı esnada Britanya ve İngiliz Milletler Topluluğu birlikleri etkin askerî savunma sağladılar ve Endonezya ordusu o karşılaşma için isteğini yitirdi.

1960'larda Endonezya'daki en güçlü taraflar arasında karmaşık ve kafa karıştırıcı üç taraflı bir iktidar mücadelesi başladı. Güçlerden biri, Endonezyalılar arasında ülkenin bağımsızlığının kurucu babası, ilk ve (o zamandan beri) tek başkanı olarak yaygın destek gören karizmatik lider ve becerikli siyasetçi Sukarno'ydu. İkinci güç, askerî gücü tekelinde tutan silahlı kuvvetlerdi. Üçüncü güç, askerî gücü olmayan ama uzak ara en güçlü ve en iyi örgütlenmiş siyasal parti olan Endonezya Komünist Partisi'ydi (PKI: Partai Komunis Indonesia).

Öte yandan bu güçlerin üçü de bölünmüş ve farklı yönlere savrulmuştu. Sukarno'nun "rehberli demokrasisi" kendisiyle si-

lahlı kuvvetler arasındaki bir ittifaka dayanıyordu ancak Sukarno aynı zamanda silahlı kuvvetlere karşı bir ağırlık olarak PKI ile de giderek daha fazla yakınlaşıyordu. Çinli Endonezyalılar Endonezya'daki Çinli karşıtı ortamdan öyle çekinmeye başladılar ki çoğunluğu Çin'e döndüler. Öte yandan Endonezya, Çin ile diplomatik iş birliğini artırdı ve yakın zamanda Çin gibi kendi atom bombasını yapacağını –ABD ve Britanya'nın korkulu bakışları altında– duyurdu. Silahlı kuvvetler; Sukarno yanlıları, PKI yanlıları ve silahlı kuvvetlerin PKI'yı yok etmesini isteyen subaylar arasında bölünmüştü. Ordu subayları PKI'ya, PKI yanlıları orduya sızmıştı. PKI 1965'te Sukarno'nun desteğiyle, askerî zayıflığını gidermek amacıyla köylüleri ve işçileri silahlandırmayı önerdi. Amaç görünüşte kara, hava, deniz kuvvetleri ve emniyet gücünün yanında beşinci bir silahlı kuvvetler kolu oluşturmaktı. Dehşete kapılan antikomünist subaylar, giderek büyüdüğü düşünülen komünist tehdide karşı önlemler almak üzere bir generaller konseyi oluşturdular.

Bu üç taraflı mücadele, 30 Eylül-1 Ekim 1965 gecesi saat sabaha karşı 3.15'te doruk noktasına ulaştı. Solcu komutanlar ve iki bin askerden oluşan iki ordu birliği ayaklandı ve (ordu komutanı ile savunma bakanı dâhil) yedi generali Başkan Sukarno'ya canlı bir şekilde ulaştırmak ve onları generaller konseyine baskı yapmaya ikna etmek için evlerinden almak üzere mangalar yolladı. 1 Ekim saat 7.15'te, darbe liderleri Endonezya başkenti Cakarta'da meydanın bir tarafındaki telekom binasını ele geçirdikten sonra Endonezya radyosunda kendilerinin 30 Eylül Hareketi olduğunu ve amaçlarının CIA ile Britanyalıların maşası olduğu söylenen yozlaşmış generallerin tezgâhladığı bir darbeyi önleyerek Başkan Sukarno'yu korumak olduğunu ilan ettiler. Saat 14.00 itibarıyla, liderler üç radyo yayını daha yaptıktan sonra sessizliğe büründüler.

Not: 1979'da Endonezya'daki otelin lobisindeki sergide açık bir şekilde bir komünist darbe tasvir ediliyordu ancak ayaklananlar komünist bir çete değil Endonezya ordu birlikleriydi.

Öte yandan darbe çok acemice yapılmıştı. Generalleri kaçırmak için görevlendirilen yedi manga eğitimsiz, gergin kişilerden oluşuyordu ve son dakikada toplanmıştı. Kaçırma operasyonlarının provası yapılmamıştı. Endonezya'nın en kıdemli iki generalini (öldürmek *değil*) kaçırmak için görevlendirilen en önemli iki manganın başında tecrübesiz düşük rütbeli subaylar vardı. Mangalar generalleri evlerinde öldürdüler. İkisi silahla, biri süngüyle öldürüldü. Dördüncü bir general, malikânesinin arka duvarından kaçmayı başardı. Manga, Endonezya'da kaldığım oteldeki resimlerde tasvir edildiği gibi kazara onun beş yaşındaki kızını vurdu ve general sandıkları emir subayını öldürdü (lafı uzatmamak için yine de "yedi general" olarak anacağım). Mangalar sadece kalan üç generali sağ ele geçirmeyi başardı. Bu generalleri de, Sukarno'ya canlı götürme talimatına uymak yerine öldürdüler.

Darbe liderleri arasında Başkan Sukarno'nun koruma subaylarından biri de vardı ve bu kişinin asıl işi Sukarno'nun her zaman nerede olduğunu bilmekti. Buna rağmen liderler, geceyi dört karısından birinin yanında geçirmekte olan Sukarno'yu bulamadılar. Yapılan önemli hatalardan biri, darbe liderlerinin ana meydanın bir yanında bulunan Endonezya Ordusu Stratejik İhtiyat Merkezi'ni ele geçirmek için bir şey yapmamış olmasıydı. Hâlbuki darbe birlikleri, meydanın diğer üç tarafını kontrol altına almışlardı. Darbe liderlerinde ne tank ne de telsiz bulunuyordu. Telekom binasını işgal ettiklerinde Cakarta telefon sistemini kapattıkları için Cakarta'nın farklı yerlerinden birbirleriyle iletişim kurmaya çalışan darbe liderleri caddeler boyunca elçiler

göndermekle yetiniyorlardı. İnanılmaz ama darbe liderleri ana meydandaki birliklere gıda ve su sağlayamadılar. Aç ve susuz düşen bir tabur asker de bunun sonucunda dağıldı. Cakarta'daki Halim Hava Kuvvetleri Üssü'ne giden bir başka tabur ise kapıların kapalı olduğunu görünce geceyi sokaklarda dolaşarak geçirdi. Darbeyi örgütleyenlerden biri olan PKI lideri, PKI'nın geri kalanını alarma geçirip eylemleri koordine edemedi. Bundan dolayı, kitlesel bir komünist ayaklanması da olmadı.

Ordu Stratejik İhtiyat Merkezi'nin komutanı, Sukarno'dan sonra, Endonezya'da tarihin gidişatını etkileyen sıra dışı niteliklere sahip ikinci siyasal liderdi. Kafa karıştırıcı oranda benzer Suharto ismine sahip olmasıyla, Cavalı ve siyasal açıdan becerikli olmasıyla Sukarno'yu andırıyordu (Görsel 5.3). Suharto'nun farkı ise, yirmi yaş genç olması (1921-2008), Hollanda sömürge hükümetine karşı mücadelede etkin rol oynamaması ve 1 Ekim 1965 sabahına değin Endonezya ordu çevreleri dışında pek tanınmamasıydı. Suharto o sabah erkenden ayaklanmayı duyunca bir yandan bir dizi karşı önlem benimsedi bir yandan da zamana karşı oynayarak hızlı ve karmaşık bir gelişmeler serisi planlamaya çalıştı. Ana meydandaki iki tabur komutanını, Kostrad Kışlası içinde kendisiyle buluşmaya çağırdı, onlara ayaklanma halinde olduklarını ve kendisinden emir almaları gerektiğini söyledi. İki komutan da emirlere itaat etti. Darbe liderleri ve Sukarno, artık Halim Hava Kuvvetleri Üssü'nde konuşlanmış olan Suharto gibi, hızla akan gelişmeler karşısında şaşkınlık içindeydi. Darbe liderlerinin hava üssüne gitmesinin sebebi ise, hava kuvvetlerinin komünistlerin en fazla sempati beslediği Endonezya Silahlı Kuvvetleri kolu olmasıydı. Suharto buna, önce telekom binasını, sonra da Halim Hava Kuvvetleri Üssü'nü almaları için güvenilir birlikler göndererek yanıt verdi. Birlikler çok az mücadeleyle karşılaşarak üssü ele geçir-

diler. Suharto, 1 Ekim akşamı saat 21.00'de bir radyo yayınında artık Endonezya ordusunu kontrol ettiğini, 30 Eylül Hareketi'ni yıkacağını ve Başkan Sukarno'yu koruyacağını ilan etti. Darbe liderleri Halim Üssü'nden ve Cakarta'dan kaçtılar, ayrı ayrı tren ve uçakla Orta Cava'daki diğer şehirlere gittiler. Burada başka generallerin de öldürüldüğü ayaklanmalar yönettiler. Ancak bu ayaklanmalar bir iki gün içinde aynen Cakarta'daki gibi sadık ordu birlikleri tarafından bastırıldı.

Bugüne değin, başarısız darbeyle ilgili pek çok soru yanıtsız kaldı. Açık olan, darbenin iki ayrı lider grubu –komunizme sempati duyan genç ordu subayları ve bir ya da daha fazla PKI lideri– tarafından ortak hazırlanmış olmasıydı. Peki, ama neden profesyonel subaylar hiçbir askerî planlama yapmadan böylesinde acemice bir darbeye girişmişlerdi? Kamu desteğini almak için neden bir basın toplantısı yapmadılar? PKI'nın darbedeki rolü sadece birkaç liderle mi sınırlıydı? Komünist Çin'in, darbenin planlanması ve desteklenmesinde rolü var mıydı? Neden darbe liderleri Suharto'yu kaçırılacak generaller listesine eklememişlerdi? Neden darbe güçleri ana meydanın bir kenarında bulunan Kostrad Kışlası'nı ele geçirmedi? Başkan Sukarno darbeyi önceden biliyor muydu? General Suharto darbeyi önceden biliyor muydu? Antikomünist generaller darbeyi önceden bildikleri halde PKI'yı baskı altına almak için önceden yapılan planlar doğrultusunda bir zemin hazırlamaya mı çalıştılar?

Ordunun verdiği tepkinin hızına bakıldığında son olasılık öne çıkıyor. Üç gün içinde, komutanlar Endonezyalı komünistlerin ve sempatizanlarının ülke çapında toplanmasını ve öldürülmesini meşrulaştıran bir propagandaya başladılar (Görsel 5.4).

Darbeciler ilk başta 1 Ekim günü Cakarta'da on iki kişi ve 2 Ekim günü Cava'nın diğer şehirlerinde birkaç kişi daha öldürmüşlerdi. Ne var ki bu cinayetler Suharto ve Endonezya ordusuna kitlesel katliam için zemin hazırlamıştı. Darbeye verilen yanıt öyle hızlı, etkili ve yoğun oldu ki beklenmedik gelişmelere karşı birkaç gün içinde anlık olarak doğaçlama yapılıyor gibi değil; aksine, önceden planlama yapılmış da bir bahane bekleniyormuş gibiydi. 1-2 Ekim tarihindeki amatör darbe girişimi, onlara bu bahaneyi sağlamıştı.

Ordunun kitlesel kıyım gerekçesi, 1950'lerde ve 1960'ların başlarındaki siyasal uzlaşmanın ve demokratik hükümetin çöküşüydü. Bu çöküş 1965'te PKI, silahlı kuvvetler ve Başkan Sukarno arasındaki üç taraflı mücadele sırasında zirve noktasına ulaşmıştı. Silahlı kuvvetlerin bu mücadeleyi kaybetmeye başladığı görülüyordu. Endonezya'nın en geniş ve en iyi örgütlenmiş siyasal partisi olan PKI, ordunun siyasal iktidarını ve devlet işletmelerinden, kaçakçılıktan ve yolsuzluklardan kazandığı parayı tehdit ediyordu. PKI'nın işçileri ve köylüleri ayrı bir silahlı güç olarak silahlandırma teklifi ordunun askerî güç tekelini tehlikeye atıyordu. Sonraki olaylardan da anlaşılacağı üzere Başkan Sukarno tek başına orduya direnemezdi. Sukarno PKI'yı orduya karşı bir karşı ağırlık işlevi görecek potansiyel bir müttefik olarak değerlendiriyordu. Ayrıca ordunun kendisi de bölünmüş ve (bir ya da daha fazla PKI lideriyle birlikte) darbeyi örgütleyen komünizm sempatizanlarıyla dolmuştu. Dolayısıyla darbe antikomünist subaylara, ordu içindeki siyasal muhaliflerini yok etme şansı verdi. Şaşırtıcı değil ama PKI'nın artan gücüyle alarma geçen ordu komutanları kendi acil durum planlarını hazırlamışlardı ve darbe bu planın işlemesi için tetik işlevi gördü. Suharto'nun bizzat o acil durum planının hazırlığına katılıp katılmadığı veya

(Şilili General Pinochet gibi) başkaları tarafından hazırlanan askerî bir müdahalenin son dakikada lideri olup olmadığı hâlâ bilinmiyor.

Suharto, 4 Ekim günü darbe mangalarının kaçırılan generallerin cesetlerini bir kuyuya attıkları Lubang Buaya'ya (Endonezcede "Timsah Deliği" anlamında) geldi. Bozulmuş cesetler, fotoğrafçıların ve televizyon kameralarının önünde kuyudan çıkarıldı. Ertesi gün, 5 Ekim'de generallerin tabutları binlerce insanın gözleri önünde Cakarta caddelerinden geçirildi. Ordunun antikomünist liderleri cinayetler için hemen PKI'yı suçladılar, hâlbuki cinayetler doğrudan ordu birliklerince işlenmişti. Bununla birlikte önceden hazırlanmış olabilecek bir propaganda kampanyası vakit kaybetmeden başlatılarak histerik bir atmosfer yaratıldı. Komünist olmayan Endonezyalıların komünistlerin ölüm tehdidiyle karşı karşıya oldukları, komünistlerin öldürülecek insanların listelerini hazırladıkları ve insanların gözlerini oyma gibi teknikler uyguladıkları söylendi. PKI'nın kadın kolları üyelerinin kaçırılan generaller üstünde sadist seks işkenceleri uyguladıkları ve uzuvlarını kestikleri iddia edildi. Başkan Sukarno 1 Ekim darbe girişiminin önemini asgariye indirmeye çalıştı ve ordunun karşı önlemlerinin ölçeğine karşı çıktı fakat ordu artık durumun kontrolünü Sukarno'nun elinden almaya çalışıyordu. Ordu 5 Ekim'den itibaren her PKI üyesini, PKI ile ilişkili her örgütün üyelerini ve o üyelerin ailelerini ortadan kaldırmak için bir toplama operasyonuna başladı.

PKI'nın tepkisi, darbe planlamış bir örgütten beklenecek şekilde değildi. PKI üyelerinin ordu üslerine ve emniyete çağrıldığı ekim ve kasım ayları boyunca çoğu kendi istekleriyle gitti çünkü sadece sorgulanıp bırakılacaklarını düşünüyorlardı. PKI, darbeyi destekleyebilir ve demir yolu işçilerini trenleri sabote etmeye,

teknisyenleri ordu araçlarını sabote etmeye ve köylüleri yolları kapatmaya yönlendirerek ordunun karşı önlemlerini savuşturabilirdi ama bunların hiçbirini yapmadı.

Endonezya'daki cinayetler, İkinci Dünya Savaşı toplama kamplarındaki Nazi cinayetlerinin titiz örgütlenmesi ve belgelere dökülmesi gibi yöntemlerle işlenmediği için Endonezyalı kurbanların sayısı hakkında ciddi bir belirsizlik söz konusudur. En yüksek tahminler iki milyon civarındadır. En yaygın paylaşılan rakam ise Başkan Sukarno'nun kendi gerçekleri ortaya çıkarma komisyonunun bir üyesinin o zaman ulaştığı yarım milyonluk tahmindir. Endonezya'daki cinayet teknikleri, Nazilerinkine göre çok daha basitti: Kurbanlar, bir gaz odasında bir kerede yüzlerce insanın öldürülmesi şeklinde değil, palalarla ve diğer el silahlarıyla ve boğularak tek tek öldürüldü. Endonezya'da cesetler de özel üretilmiş büyük fırınlar aracılığıyla değil rastgele bertaraf edildi. Ne şekilde olursa olsun Endonezya'da 1965 ve 1966 yılında olanlar, hâlâ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın en büyük kitlesel kıyım olaylarından biri olma özelliğini koruyor.

Yaygın ve yanlış bir bilgi olarak yalnızca ya da ekseriyetle Çinli Endonezyalıların öldürüldüğü sanılıyor. Hayır, kurbanların çoğu Çinli olmayan Endonezyalılardı. Hedefler özellikle Çinliler değil, komünist olduğundan şüphe edilen ve onlarla ilişkili olduğu düşünülen Endonezyalılardı. Bir başka yanılgı ise cinayetlerin, akıl dışı davranan, duygusal açıdan dengesiz ve olgunlaşmamış (çıldırarak katillere dönüşen bireyleri ifade eden Malayca bir terim olan) "amok koşucusu" kişilerin spontane bir şekilde patlaması sonucu işlediği şeklindedir. Bu doğru değildi; Endonezyalıların içgüdüsel olarak dengesiz ve katil ruhlu olduğunu gösteren herhangi bir kanıt görmedim. Bilakis Endonezya ordusu, cinayetleri kendi çıkarlarını korumak için planladı ve yönetti; hatta ordunun

propaganda kampanyası pek çok Endonezyalı sivili kendi çıkarlarını korumak için cinayet işlemeye sevk etti. Ordunun cinayet kampanyası kötücüldü ama akıl dışı değildi; en güçlü muhaliflerini yok etmeyi amaçlıyordu ve bu amaca da ulaştı.

Bu nedenle Suharto, Ekim 1965'in sonu itibarıyla tüm askerî liderlere değil, sadece kendisine sadık olanlara komuta ediyordu. Sukarno hâlâ ömür boyu başkandı, hâlâ Endonezya'nın kurucu babası olarak halktan saygı görüyordu, hâlâ subaylar ve askerlerin gözünde popülerdi ve siyasal becerisini koruyordu. Tıpkı hırslı bir Amerikalı generalin George Washington'ı, sevilen kurucu babamızın ikinci başkanlık döneminde bir kenara itmesinin imkânsız olması gibi, Suharto da öylece Sukarno'yu bir kenara itemezdi.

Suharto, daha önce salt etkili bir general olarak görülüyordu. Ancak şimdi Sukarno'nunkileri dahi aşan siyasal beceriler sergilemeye başlamıştı. Zaman içinde diğer askerî liderlerin desteğini kazandı, PKI sempatizanı askerî ve sivil memurları kendisine sadık olanlarla değiştirdi ve sonraki iki buçuk yıl boyunca bir yandan Sukarno'nun yanında gibi görünüp bir yandan da yavaş ve dikkatli adımlarla onun yerine geçmenin yolunu yapmaya başladı. Sukarno, Mart 1966'da otoritesini Suharto'ya devreden bir mektup imzalamaya zorlandı. Mart 1967'de Suharto başkan vekili oldu ve Mart 1968'de Sukarno'nun yerine başkanlık koltuğuna oturdu. Sonraki otuz yıl boyunca da o koltuktan kalkmadı.

Sukarno'nun aksine Suharto, Üçüncü Dünya sömürgecilik karşıtı politikalara yönelmedi ve Endonezya takımadaları dışındaki yerlere göz dikmedi. Bunun yerine Endonezya'nın iç problemlerine yoğunlaştı. Suharto, Sukarno'nun Malezya ve Borneo için sürdürdüğü silahlı "karşılaşmayı" bitirdi, Birleşmiş Milletler'e geri

döndü, Sukarno'nun komünist Çin'le ideolojik eksenli yakınlaşmasını sonlandırdı ve Endonezya'yı iktisadi ve stratejik sebeplerle Batı'ya yakınlaştırdı.

Suharto'nun bir üniversite diploması yoktu ve ekonomi teorisinden anlamıyordu. Endonezya'nın "resmî" ekonomisini (aşağıda anlatılan kayıt dışı ekonomisine zıt şekilde) oldukça vasıflı Endonezyalı iktisatçıların ellerine teslim etti. Bu kişilerin çoğu, Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nden mezundu. Bu nedenle onlara "Berkeley mafyası" adı verildi. Endonezya ekonomisi, Sukarno döneminde yüksek borçlara ve enflasyona yol açan bütçe açığından kurtulamamıştı. General Pinochet'nin Şili'deki Chicago Boys ekibi gibi Suharto'nun Berkeley mafyası da bütçeyi dengeleyerek, teşvikleri keserek, piyasa yönelimini benimseyerek ve Endonezya'nın ulusal borcunu ve enflasyonu azaltarak ekonomik reformlara yöneldi. Sukarno'nun sol eğilimli politikasından vazgeçilmesinden faydalanan Berkeley mafyası, yabancı yatırımını teşvik etti ve başta petrol ve madenler olmak üzere Endonezya'nın doğal kaynaklarını geliştirmek için Amerika ve Avrupa'dan yardımlar talep etti.

Endonezya'nın diğer iktisadi planlama alanı orduydu. Suharto şöyle demişti: "Devletin ve toplumun modernleştirilmesi süreci, silahlı kuvvetler açısından çok yararlıdır ve ordumuz bu süreçte hayati bir rol oynama niyetindedir... Ordu, Yeni Düzen'in oturtulması konusunda yaşanan problemlere ilişkin tarafsız kalırsa, hem kendi rolünü hem de tarihin çağrısını reddetmiş olur... Ordunun iki fonksiyonu vardır: Biri devletin silahlı aygıtı ve devrimin hedeflerine ulaşma yolunda fonksiyonel bir grup olmaktır." Bir Amerikalı generalin başkan olup ABD ordusu hakkında böyle şeyler söylediğini düşünün! Özünde, Endonezya ordusu resmî hükümet bütçesine neredeyse eşit bir bütçeye sahip bir

paralel hükümet geliştirdi. Suharto döneminde Endonezya'nın belediye başkanları, yerel yöneticileri ve valilerinin yarısından fazlası subaylardan oluşuyordu. Yerel subayların, "güvenlik için tehdit oluşturan" eylemlerde bulunduğundan şüphe edilen herkesi tutuklama ve süresiz tutma yetkisi vardı.

Subaylar işletmeler kurup orduya fon sağlamak ve kendi ceplerini doldurmak için kapsamlı yolsuzluklara ve şantajlara başvurdular. Suharto'nun kendisi gösterişli bir hayat sürmüyordu fakat karısı ve çocuklarının ciddi yolsuzluklara karıştığı biliniyordu. Çocukları, kendi paralarını dahi koymadan işletmeler kurarak zengin oldular. Ailesi yolsuzlukla suçlanan Suharto öfkelendi ve yeni varlıklarının sadece işletmecilik becerilerinden geldiğini vurguladı. Endonezyalılar Suharto'nun karısına (Ibu Tien: Madam Tien) "Madam Yüzde On" anlamına gelen bir lakap taktılar. Bunun sebebi, devlet ihalelerinden %10 pay aldığı dedikodusuydu. Suharto'nun iktidarı sonunda, Endonezya dünyanın en fazla yolsuzluğa bulaşmış ülkeleri arasındaydı.

Yolsuzluk, Endonezya hayatının her alanına bulaşmıştı. Örneğin Endonezya'da uluslararası çevre örgütü WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) için çalışırken, benim gibi WWF için çalışan Endonezyalı bir arkadaşım bana Endonezyalı bir WWF ofis müdürünü işaret edip lakabının "Bay Yolsuzluk" olduğunu –Bay Yolsuzluk, normal seviyede değil istisnai boyutlarda bir rüşvetçi olduğu için; WWF bağışçılarının, bu WWF ofisine bağışladığı bir tekneyi kendi üstüne geçirmişti– fısıldamıştı. Bir başka sivil toplum yolsuzluğu örneği olarak Endonezya'daki çalışmam, her zaman fazla bagaj ücretleri ödememe neden olan ağır bavullarla uçmamı gerektiriyordu. Ne zaman bir Endonezya yerel havalimanında kontuara gidip check in yaptırsam, havalimanı çalışanları

kontuarın arkasından gelip fazla bagaj ücretlerini havayoluna aktarmak yerine kendi ceplerine atmaya çalışırlardı.

Suharto, Sukarno'nun "rehberli demokrasi" prensibinin yerine "Yeni Düzen" olarak bilinen yönetim prensibini getirmişti. "Yeni Düzen" Endonezya'nın 1945 anayasasındaki ilk konseptlere ve beş Pancasila prensibine geri dönüş anlamına geliyordu. Suharto, sonradan Endonezya siyasal partileri tarafından yapılan ve onun açısından hiç işlevi olmayan kötü değişikliklerden kurtulduğunu iddia ediyordu. Endonezya halkını disiplinsiz, cahil, tehlikeli fikirlere açık ve demokrasi için hazırlıksız görüyordu. Yazdığı otobiyografisinde şöyle diyordu: "Pancasila demokrasisinde Batı tarzı bir muhalefete yer yoktur. Pancasila demokrasisi evreninde, halkın mufakat'ına [uzlaşma] ulaşmak için musyawarah [danışma] yaparız... Batı'daki gibi bir muhalefeti tanımıyoruz. Burada, çatışmaya, salt farklı olmaya çalışan muhalefete tahammülümüz yok... Demokrasi, disiplin ve sorumluluk demektir çünkü bunlar olmadan sadece karmaşa anlamına gelir."

Suharto'nun bu yönelimleri –sadece bir yolun olduğu ve hiç ihtilaf olmaması gerektiği– Endonezya hayatının her alanında uygulanıyordu. Memurların ve silahlı kuvvetler mensuplarının bürokratik bir eğitim programıyla öğrenmek zorunda olduğu, Pancasila adlı tek bir kabul edilebilir ideoloji vardı. Elbette grevler yasaklanıyordu: Bunlar Pancasila'ya aykırıydı. Tek kabul edilebilir etnik kimlik Endonezyalılıktı, o nedenle Çinli Endonezyalıların Çince yazı kullanmaları veya Çince isim taşımaları yasaklanmıştı. Ulusal siyasal bütünlük nedeniyle Aceh, Doğu Timor, Endonezya Yeni Ginesi veya diğer ayrı bölgelere yerel özerklik verilmiyordu. Suharto normalde tek bir siyasal partiyi tercih ederdi ancak birden çok siyasal partinin yarıştığı parlamento seçimleri, Endonezya hükümetinin uluslararası arenada meşru görünmesi için gerekliydi.

Ne var ki Golkar adlı tek bir hükümet "fonksiyonel grubu" her zaman seçimleri %70 oyla kazanıyor, tüm diğer siyasal partiler iki diğer fonksiyonel grup altında birleşiyordu: Biri İslami diğeri gayrî İslami olan bu gruplar seçimleri sürekli kaybediyordu. Dolayısıyla Suharto döneminde Endonezya, en az Hollanda sömürge hükümeti döneminin son on yılında olduğu kadar askerî bir devlete dönüşmüştü. Tek fark, artık devlet yabancıların değil Endonezyalıların elindeydi.

1979'da Endonezya'daki otelin lobisinde gördüğüm tarihsel sergide Suharto'nun modern Endonezya tarihinin *belirleyici* anlarından biri olan 1965'teki darbe girişimini bir Komünist Parti tezgâhı olarak tanımladığı aktarılmıştı. 1969'da "devrimin yedi kahramanı" olarak görülen yedi generalin öldürülüşünü anmak amacıyla dikilen dev Pancasila Anıtı'nda (Görsel 5.5) her yıl resmî bir anma ve Pancasila'ya bağlılık töreni düzenleniyordu. Anıttaki bir rölyef ve hemen yanındaki PKI İhaneti Müzesi, sömürge sonrası Endonezya tarihini, 1965 darbe girişimiyle zirve noktasına ulaşan hain komünist eylemlerin bir kesiti olarak resmediyor. Her yıl 30 Eylül'de tüm Endonezya kanallarının yedi generalin kaçırılması ve öldürülmeşini anlatan dört saatlik kasvetli bir devlet belgeselini yayımlaması ve tüm Endonezyalı çocukların bunu izlemesi zorunluydu. Elbette yarım milyon insanın misilleme sonucu öldürüldüğünden bahsedilmiyordu. Endonezya'da çalışmaya başladığım 1979 yılında, yani ancak on iki yıl sonra siyasi mahkûmların çoğu sonunda serbest bırakıldı.

Endonezya parlamentosu Suharto'yu beşer yıllık dönemlerle ardı ardına başkan olarak seçip durdu. Yaklaşık otuz üç yıl sonra, parlamento onu yedinci kez beş yıllığına başkan olarak seçtikten hemen sonra Suharto rejimi büyük bir hızla ve hiç beklenmedik şekilde Mayıs 1998'de yıkıldı. Sebepleri arasında çok sayıda faktör

vardı. Bunlardan biri, Endonezya para biriminin değerini %80 düşüren ve ayaklanmaya sebep olan Asya finans kriziydi. Bir diğeri, Suharto'nun yetmiş yedi yaşında gerçeklikle bağını iyice yitirmesi, siyasal becerilerini kaybetmesi ve 1996'da en yakın partneri ve dayanağı olan karısının ölümüyle sarsılmasıydı. Yolsuzluklara ve ailesinin servetine karşı halkın yoğun öfkesi vardı. Suharto'nun kendi başarıları, modern bir sanayileşmiş Endonezya toplumu yaratmıştı. Bu toplumun yurttaşları, artık kendilerini yönetemeyeceklerini düşünen başkana hoşgörülü yaklaşmıyordu. Endonezya ordusu, tıpkı 1998'deki "Hayır!" oyunun ardından Şili ordusunun yaptığı gibi, protesto dalgalarını durduramayacağını ve Suharto'nun (Pinochet gibi) olaylar kontrolden çıkmadan istifa etmesi gerektiğini bildirdi.

1999'da, Suharto'nun düşüşünden sonraki yıl, kırk yıldan uzun süre sonra Endonezya ilk görece serbest seçimlerini düzenledi. O tarihten beri Endonezya'da seçmen katılım oranı ABD'deki katılım oranlarını katbekat aşan bir dizi seçim düzenlendi: ABD'de başkanlık seçimlerinde dahi katılım oranı zar zor %60'a ulaşırken burada %70-%90'lara ulaşıyordu. 2014'te Endonezya'nın en son başkanlık seçimini düzen karşıtı bir sivil, eski Cakarta belediye başkanı Joko Widodo kazandı. Widodo'nun rakibi bir ordu generaliydi. Yolsuzluk azaldı ve cezalandırılmaya başlandı.

Gelin, Suharto rejimini ve 1965'teki başarısız darbe girişimini ve başarılı karşı darbenin sebep olduğu krizden kalanları özetleyelim. Kalan kötü şeyler malum. En kötüsü, yarım milyon Endonezyalının katledilişi ve yüz bin kişinin on yıldan uzun süre hapiste tutulmasıydı. Yoğun yolsuzluk, Endonezya'nın ekonomik büyüme oranını, onca miktarda para paralel bir bütçeyle paralel

bir devlet işleten askerîyenin ceplerine indirilmemiş olsa ulaşacağı seviyenin altına düşürdü. Bu yolsuzluk örneği, Endonezya toplumunun dört bir yanına bulaştı (hava yolu çalışanlarına bile). Suharto'nun, halkın kendini yönetemeyeceği inancı, Endonezyalıların kendilerini demokratik yollarla yönetmeyi öğrenme fırsatını onlarca yıl erteledi.

Endonezya ordusu 1965 olaylarından şu dersi çıkardı: Başarı halkı mutsuz eden problemleri çözmek yerine güç kullanarak ve insanları öldürerek elde edilebiliyor. O cinayetlerle dolu ordu baskısı, Endonezya Yeni Ginesi'nde, Sumatra'da ve özellikle de doğusu bir Portekiz kolonisi ile batısı Endonezya bölgesi olarak iki siyasal alana bölünen, doğudaki Timor Adası'nda pahalıya patladı. Portekiz 1974'te son kolonilerini terk ettiğinde, her türlü coğrafi mantığa göre Doğu Timor'un, pek çok farklı kültürü, dili ve tarihi barındıran Endonezya'nın bir parçası olması gerekiyordu. Hiç şüphesiz ulusal sınırların salt coğrafi mantıkla şekillenmediği düşünülebilir: Kanada, ABD'nin bir parçası değil; Danimarka, Almanya'nın bir parçası değil. Ancak Doğu Timor'u Kanada ya da Danimarka ile karşılaştıramazsınız: Burası, geri kalan tüm adaların bütünüyle Endonezya'ya ait olduğu bir adalar zincirindeki ufak bir adanın sadece doğu parçası. Endonezya devleti ve ordusu en ufak bir incelikli hamlede bile bulunmuş olsaydı, Doğu Timor'u bir miktar özerklikle birlikte Endonezya'ya katma pazarlıkları yapabilirdi. Endonezya ordusu tam tersini yapıp Doğu Timor'a saldırdı, halkını katletti ve bölgeyi ilhak etti. Uluslararası baskıya maruz kalan ve Endonezya ordusunun korku dolu bakışları altında olan Suharto'dan sonraki Endonezya Başkanı Habibie, Ağustos 1999'da Doğu Timor'un bağımsızlığı için bir referanduma izin verdi. Ada nüfusu hiç tereddüt etmeden büyük bir çoğunlukla bağımsızlık yönünde oy kullandı. Bunun üzerine

Endonezya ordusu Endonezya yanlısı milisleri tekrar katliama yönlendirdi, nüfusun büyük bölümünü Endonezya Batı Timor'una zorla tahliye etti ve yeni ülkenin binalarını yakıp yıktı. Ancak bunlar bir işe yaramadı zira uluslararası birlikler düzeni yeniden tesis etti ve Doğu Timor nihayetinde Timor-Leste ulusu olarak kendi yönetimini eline aldı. Doğu Timorlulara bu olayların maliyeti şu şekilde oldu: Nüfusun yaklaşık dörtte birinin öldüğü ve şu an hayatta olanların da kişi başına geliri Endonezya'dan altı kat düşük olan Doğu Timor, Asya'nın en yoksul mini ulusunu oluşturuyor. Endonezyalılar açısından maliyeti ise şöyle: Tam orta yerlerinde, gelirleri Endonezya'ya akmayacak olan potansiyel açıdan petrol zengini bir deniz yatağı üzerinde bağımsız kalan ayrı bir ulusla baş başa kaldılar.

Suharto rejiminden kalan kötü şeyleri aktardığımıza göre şimdi geriye söylenecek pek bir söz kalmadığı düşünülebilir. Ancak tarih, saf kötülüğü ya da saf iyiliği bize nadiren tek başına sunar; dolayısıyla tarihi dürüstçe değerlendirmek gerekir. Suharto rejimi birtakım açılardan korkunç olduğu kadar pozitif özelliklere de sahipti. Ekonomik büyüme elde etti ve bu büyümeyi sürdürdü ancak süreç bir süre sonra yolsuzluklarla geriledi (Görsel 5.6, 5.7). Yabancı yatırımı çekti. Enerjisini dünya sömürgecilik karşıtı siyasete ya da komşu Malezya'yı bölmeye harcamak yerine Endonezya'nın iç problemlerine yöneldi. Aile planlamasını destekledi ve hem bağımsız Endonezya'nın hem de ondan önceki Hollanda sömürge rejiminin başındaki en büyük temel problemlerden birini çözmeye çalıştı. (Endonezya Yeni Ginesi'nin en ücra köylerinde dahi aile planlamasını teşvik eden devlet afişleri gördüm.) Gübre ve geliştirilmiş tohum sağlayarak yönettiği yeşil devrim pirinç ve diğer ürünlerin rekoltelerini ciddi seviyede artırdı ve tarımsal üretimi ve Endonezyalıların beslenmesini geliştirdi. Endonezya,

1965 öncesinde ciddi risk altındaydı. Bugün Endonezya'da, o denli adalara bölünmüşlüğüne, binlerce millik coğrafi ölçeğine, yüzlerce ayrı yerel dile ve dinlerin bir aradalığına rağmen herhangi bir bölünme riski görünmüyor. Pek çok Endonezyalı sekiz yıl önce kendisini Endonezyalı olarak görmüyordu. Bugün ise Endonezyalılar ulusal kimliklerini sahipleniyorlar.

Öte yandan Endonezyalı ve Endonezyalı olmayan pek çok insan, Suharto rejimine hiç olumlu gözle bakmıyor. Buna şu şekilde karşı çıkıyorlar: Endonezya Suharto dışındaki herhangi bir rejimde de aynı gelişmeleri elde edebilirdi. Bu, tarihsel bir "farz edelim ki" sorusu ama bu tür soruları kesin olarak yanıtlamak zordur. Ancak 1965 sonrasında Endonezya'da olanlarla sadece iki mevcut alternatif altında olabilecekleri karşılaştırmak mümkün: 1965'e kadar iktidarda olan Sukarno rejiminin sürekliliği veya iktidarı almak isteyen PKI yönetimindeki bir komünist rejimin onun yerine geçmesi. Bir yandan Sukarno rejimi Endonezya'yı 1965 itibarıyla siyasal kaosa ve ekonomik durgunluğa sürüklemişti. Kamboçya, Kuzey Kore ve diğer ülkelerdeki komünist diktatörlüklerle özdeşleşen işkenceler, cinayetler, aşırı yoksulluk ve çılgınca politikalara bakıldığında Suharto yerine komünist bir alternatifin Endonezya için Suharto'dan daha kötü olacağı düşünülebilir. Diğer yandan Sukarno rejiminin kusursuz bir yöne gittiğini ya da PKI yönetimindeki bir Endonezya komünist rejiminin dünyanın başka yerlerindeki komünist rejimlerden farklı olacağını iddia edenler de var. Bunları asla bilemeyeceğiz.

Endonezya krizi, ulusal krizlerle bireysel krizleri karşılaştıran çerçevemize ne ölçüde uyuyor?

Endonezya tercihli değişim ve çit örme faktörlerine örnek teşkil ediyor (Tablo 1.2, faktör 3). Çitin içinde değişime açık olduğu düşünülen alanlar vardı. Bu alanlar arasında, Suharto'nun sivil hükümeti devirip askerî bir diktatörlük kurması, haleflerinin bu durumu tersine çevirmesi, Suharto'nun ekonomik gerilemeyi ekonomik büyümeye dönüştürmek için Batı'da eğitim almış iktisatçıları görevlendirmesi ve Suharto'nun Sukarno dönemindeki Üçüncü Dünya siyasal liderliğini elde etme girişimlerinden vazgeçmesi bulunmaktadır. Diğer taraftan çitin dışında 1965 sonrasında dokunulmadan kalan, Endonezya'nın başlıca özellikleri bulunmaktadır: ulusal toprak bütünlüğü, ciddi seviyede dinsel hoşgörü ve komünist olmayan bir hükümet. Bu süreklilikler, Sukarno'nun kendini komünistlerle yakınlaştırma isteği haricinde, Sukarno *ve* Suharto tarafından *ve* Suharto'nun halefleri tarafından tartışılamaz temel değerler olarak görüldü.

Endonezya'daki bazı faktörler, ülkenin kendi problemlerini çözmesini zorlaştırdı. Bağımsızlığını yeni kazanmış eski bir sömürge olarak Endonezya –bağımsızlığını elde etmeden önce yüzyıl boyunca ciddi oranda özerk bir özyönetim sürdürmüş olan Finlandiya'nın aksine– işe başlarken sadece sınırlı bir ulusal kimliğe sahipti (faktör 6). Yeni bir ülke olarak Endonezya 1945-1949 arası bağımsızlık mücadeleleri dışında başarılı bir değişim geçmişine sahip değildi (faktör 8). Endonezya halkının bilinçdışı isteklerini yorumlama kabiliyetine sahip olduğunu düşünen Başkan Sukarno'da, dürüst ve gerçekçi bir özdeğerlendirme becerisi (faktör 7) pek yoktu. Endonezya ordusunun birçok subayının temel değerleri, uğruna ölünecek değil ama cinayet işlenebilecek değerlerdi (faktör 11). Endonezya'da eylem özgürlüğü, içerideki yoksulluk ve nüfus artışı gibi unsurlar nedeniyle kısıtlıydı (faktör 12).

Gelgelelim Endonezya kendi problemlerini çözmek açısından avantajlara da sahipti. Bir takımada olması dolayısıyla, Şili'ye benzer şekilde ama Finlandiya'dan farklı olarak, dış tehditlerden uzaktı. Hollandalıların gidişinden itibaren Endonezya'yı tehdit eden bir ulus olmadı (yine faktör 12). Berkeley mafyası iktisatçılar, Endonezya ekonomisinde reformlar yapmak ve ekonomik büyüme elde etmek amacıyla diğer ülkelerde test edilmiş modellerden esinlenebildiler (faktör 5). Suharto, selefinin komünist Çin yanlısı dış politikasını bir kenara bırakıp Batı yanlısı bir politikaya yöneldikten sonra Endonezya'ya Batı ülkelerinden çok fazla yatırım ve dış yardım geldi; bu da ekonominin yeniden inşasını sağladı (faktör 4).

Suharto dürüst, gerçekçi, Makyavelci özdeğerlendirme örneklerini sıklıkla ortaya koyuyordu (faktör 7). Endonezya'nın popüler kurucu babası ve ilk başkanı Sukarno'yu koltuktan indirirken Suharto oldukça temkinli bir yol izledi, her adımda neleri alabileceğini ve alamayacağını hesapladı ve en sonunda uzun zaman almış olsa da Sukarno'nun koltuğuna oturdu. Suharto ayrıca Sukarno'nun –Malezya'ya karşı gerilla savaşı yürütmek ve dünya sömürgecilik karşıtı hareketin liderliğine soyunmak gibi– Endonezya'nın boyunu aşan dış politikasını terk ederken de gerçekçi davrandı.

Endonezya ayrıca, bireysel krizlerle değil ulusal krizlerle ilişkili olan üç alanda da örnek teşkil ediyor. Şili gibi –ama Finlandiya'nın aksine– Endonezya'da siyasal uzlaşmanın çökmesi bir kördüğüm yarattı ve 1950'lerin başlarında ayrılıkçı hareketlerin doğmasına sebep oldu. Bunun sonucunda Sukarno "rehberli demokrasi" kurdu, ardından Endonezya Komünist Partisi işçilerin ve köylülerin silahlandırılmasını önerdi. En nihayetinde ordu kitlesel kıyım çağrısında bulundu. Yine Şili gibi –ve Finlandiya'nın

aksine– Endonezya sıra dışı liderlerin rollerine de örnektir. Endonezya örneğinde bu kişiler, karizma sahibi olan ama bu karizma nedeniyle oluşan aşırı özgüven yüzünden gözleri körleşen Sukarno ve sabır, ihtiyat ve siyasal beceri sergileyen ama cinayet işleyecek denli gaddar, ailesinin yolsuzluklarına gözü kapalı ve kendi hemşehrilerine karşı inançsız olan Suharto idi. En sonunda, siyasal uzlaşmanın çökmesiyle ortaya çıkan cinayetlerden sonra uzlaşma sağlamak açısından Endonezya, Finlandiya'nın tam karşısında duruyor. Şili bu konuda ortalarda yer alıyor: Finlandiya'da, Fin İç Savaşı'ndan sonra hızla uzlaşma görüldü; Şili'de açık tartışmalar yapıldı ve failler yargılandı ama uzlaşma tamamlanmadı; Endonezya'da çok sınırlı tartışmalar ve uzlaşmalar görüldü, hiç yargılama yapılmadı. Endonezya'nın yargılamalardan uzak durmasından sorumlu faktörler arasında ülkenin zayıf demokratik gelenekleri, Pinochet sonrası Şili'nin "tüm Şilililere ait bir Şili" sloganına benzer bir durumun Suharto sonrası Endonezya'sında çok görülmemesi, Endonezya'nın kitlesel kıyımlardan sonra otuz üç yıl boyunca askerî bir diktatörlük olarak kalması ve silahlı kuvvetlerin bugünkü Endonezya'da Şili'ye kıyasla çok daha güçlü olması bulunuyor.

Endonezya'daki tercihli değişimlere ilişkin kendi kişisel tecrübelerimi de paylaşmak isterim. Suharto döneminde, 1979'dan 1996'ya kadar on yedi yıl orada çalıştım. Sonra (Suharto'nun düşüşünden on dört yıl sonra) 2012'ye kadar geri dönmedim ve ondan beri de düzenli olarak gidiyorum. Döndüğümde beni pek çok sürpriz bekliyordu.

İlk sürpriz uçak seyahatimdeydi. 1980'ler ve 1990'larda Endonezya ticari hava yolu operasyonları genelde özensiz ve tehli-

keli yürütülüyordu. Rüşvete bağlanmak ve fazla bagaj ücretlerini çalışanlara ödemek dışında, bir uçuşta büyük yakıt bidonlarının yolcu kabinine rastgele yerleştirildiğini, hosteslerin kalkış esnasında ayakta durduğunu ve yolcular için emniyet kemerlerinin ve kusma torbalarının olmadığını (bir yolcu gerçekten de kusmuştu) görmüştüm. Bölgesel başkent Jayapura'ya giden büyük bir yolcu jetinde pilot ile yardımcısı kabinin açık kapısından hosteslerle öyle koyu bir sohbete dalmışlardı ki iniş pistine yaklaştıklarında irtifanın hâlâ fazla olduğunu fark edemediler, bu ihmallerini dikine bir inişle kapatmaya çalıştılar, iniş esnasında frene sert basmak zorunda kaldılar ve uçağı pistin bitiş çizgisine sadece altı metre kala durdurabildiler. 2012'de ise Endonezya'nın öncü hava yolu şirketi Garuda, dünyanın en iyi bölgesel filolarından biri seçildi. 2012'den sonra, ne zaman fazla bagajla check in yapsam, ücreti fatura karşılığında kredi kartıyla doğrudan Garuda'ya ödemek üzere Garuda'nın fazla bagaj ofisine yönlendirildim. 1996'ya kadar her zaman rüşvet talebiyle karşılaşıyordum. 2012'den sonra hiç rüşvet isteyen olmadı.

2012 yılında Endonezya'nın kara sularında iken yakınlarda askerî görünümlü bir taşıt gördüm, ne olduğunu sordum ve onun yasa dışı balıkçı teknelerini arayan bir devlet devriye taşıtı olduğunu öğrenerek şaşkınlığa uğradım. 1996'dan önce, "Endonezya devlet devriye taşıtı" lafını duysam muhtemelen "jumbo cüce" benzeri bir oksimoron duymuş gibi hissederdim. Endonezya ordusu faaliyetlerini, devriye yapmak şöyle dursun, devriye yapılmasını gerektiren faaliyetler olarak görmeye alışmıştım.

2014'te Endonezya Yeni Ginesi kıyısına indiğimde önceden yasa dışı avlanmanın birincil hedefi olan –imparator güvercinler, guguk kuşları, palmiye kakadusuları ve cennet kuşları gibi– büyük ve renkli kuşlarla karşılaştım. Bu kuşlar artık yakınlarda ve

hatta kıyı köylerinde bile görülüyordu. Önceleri, o türler yakın köylerde vuruluyor veya yakalanıyordu ve sadece insanların olmadığı yerlerde görülüyordu.

Endonezya Yeni Ginesi'ne döndükten sonra Endonezyalı arkadaşlarım bana ilk başta 1980'ler ve 1990'lardaki aynı eski hikayeleri anımsatan bir şeyler anlattılar. Bu Yeni Gine köyünde Endonezyalı bir polis yakın zamanda dört Yeni Gineliyi vurmuştu. O bölgenin valisi yolsuzluğa karışmıştı. Peki, yeni olan neydi? Bu defa, hem o polis hem de vali yargılanıp hapse gönderilmişti. Eskiden olsa bu olmazdı.

Bu tür ilerleme işaretlerini bir yandan çok da abartmamak gerekiyor. Endonezya'nın eski problemleri farklı seviyelerde devam ediyor. Ben daha hiç karşılaşmamış olsam da rüşvetin yaygın olduğu söyleniyor. Endonezyalı arkadaşlarım hâlâ 1965'teki kitlesel kıyımları konuşmuyorlar. O zaman hayatta olmayan daha genç arkadaşlarım ve 1965'te hayatta olan yaşlı arkadaşlarım bu konuda hep sessiz kaldılar ancak Amerikalı meslektaşlarım bu cinayetlerle ilgilenen çok sayıda Endonezyalı ile karşılaştıklarını söylüyorlar. Hâlen Endonezya ordusunun Endonezya demokrasisine müdahalesinden korkuluyor: 2014 başkanlık seçimlerinde sivil bir siyasetçi bir generali yendiğinde generalin seçimi iptal etme çabalarının sonuçsuz kalacağı ortaya çıkana kadar endişe dolu aylar yaşanmıştı. 2013'te yerden ateşlenen bir tüfek Endonezya Yeni Ginesi üzerinde uçan helikopterimin camını kırmıştı. Silahın bağımsızlık için savaşan Yeni Gineli gerillalar tarafından mı yoksa baskıyı meşrulaştırmak amacıyla gerilla faaliyeti varmış gibi göstermeye çalışan Endonezya birlikleri tarafından mı ateşlendiği bilinmiyor.

Son kişisel gözlemim için bir miktar açıklama gerekiyor. Bu kitapta tartışılan uluslar arasında Endonezya, en kısa ulusal tarihe

ve uzak ara en fazla dil çeşitliliğine sahip ülkedir. Ayrıca başlangıçta topraklarının bölünme riskiyle ciddi ciddi karşı karşıya kalan tek ulustur. Eski Hollanda kolonisi Hollanda Doğu Hint Adaları, aynen eski Fransız kolonisi Hindiçin'in Vietnam, Kamboçya ve Laos'a bölünmesi gibi, birkaç ayrı ulus devlete bölünebilirdi. 1940'ların sonunda yeni doğan birleşik Endonezya Cumhuriyeti'ni baltalamak amacıyla kendi kolonisi içinde ayrı federal devletler kurmaya kalkışan Hollandalıların da amacı açıkçası buydu.

Ancak Endonezya bölünmedi. En başından itibaren, şaşırtıcı bir hızla, ulusal bir kimlik duygusu geliştirdi. Bu duygu kısmen spontane gelişti, kısmen de devletin bilinçli çabalarıyla güçlendirildi. Bu duygunun temellerinden biri 1945-1949 devriminden ve Hollanda hâkimiyetini kırmaktan duyulan gururdu. Devlet, 1945-1949 devriminin öyküsünü, kayda değer oranda haklı şekilde, –tıpkı Amerikan okullarının bizim devrimimizin hikâyesini tüm Amerikalı okul çocuklarına anlatması gibi– kahramanca bir ulusal bağımsızlık mücadelesi öyküsü olarak anlatıp bu duyguyu güçlendirir. Endonezyalılar topraklarının genişlemesinden de gurur duyar, bunu bir Endonezya ulusal marşında dile getirirler: "Dari Sabang sampai Merauke" (Endonezya'nın birbirlerine üç bin dört yüz mil mesafedeki batı ve doğu uçları olan "Sabang'dan Merauke'ye"). Ulusal kimliğin bir diğer temeli, Endonezya'nın kolay öğrenilen ve harikulade sözcükler türetilen Endonezceyi, yedi yüz yerel dilin yanında, hızla *ulusal* dil olarak benimsemesidir.

Ulusal kimliğin altında yatan temellere ek olarak, Endonezya hükümeti beş maddelik Pancasila çerçevesini vurgulayarak ve Cakarta'daki Pancasila Anıtı başında yedi general için her yıl anma törenleri düzenleyerek o kimliği güçlendirmeye devam etmektedir. Öte yandan, 2012'de Endonezya'ya döndükten sonra

pek çok Endonezya otelinde kalmış olmama rağmen, 1979'da kaldığım ilk Endonezya otelinin lobisinde beni karşılayan "komünist darbe" anlatısına benzer başka bir otel lobisi sergisiyle karşılaşmadım. Endonezyalılar bugün ulusal kimliklerine öyle güveniyorlar ki onu güçlendirmek için "komünist darbe" meselle-rine ihtiyaç duymuyorlar. Endonezya'da ziyaretçi olarak bulunan bana göre ulusal kimliğin o denli derinleşmiş olması, gördüğüm değişimlerin en büyükleri arasındadır.

ŞEKİL 6: *Almanya Haritası*

BÖLÜM 6

ALMANYA'NIN YENİDEN İNŞASI

1945'te Almanya ■ 1945 ile 1961 arası ■ Almanların yargılanmaları ■ 1968 ■ 1968 sonrası ■ Brandt ve yeniden birleşme ■ Coğrafi kısıtlamalar ■ Kendine acıma mı? ■ Liderler ve gerçekçilik ■ Krizin çerçevesi

Almanya'nın 7 ve 8 Mayıs 1945'teki teslimiyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki bitişini simgeledi. O tarih itibarıyla Almanya'da olaylar şöyle gelişti.

Nazi liderleri Hitler, Goebbels, Himmler ve Bormann intihar ettiler ya da intihara kalkıştılar. Avrupa'nın büyük bölümünü fetheden Alman ordusu geri püskürtüldü ve yenildi. Öldürülen yedi milyon Alman'ın bazıları askerdi, bazıları bombalarla öldürülen siviller ya da kaçarken öldürülen sivil mültecilerdi. Bu siviller, özellikle Alman ordusunun Sovyet sivillere yaptığı korkunç şeylerin öcünü almak için doğuda ilerleyen Sovyet ordularından kaçıyorlardı.

Hayatta kalan on milyonlarca Alman, amansız bir bombardımana tutuldu (Görsel 6.1). Hemen hemen tüm büyük Alman kentleri bombardıman ve savaş nedeniyle harabeye döndü (Görsel 6.2). Alman şehirlerindeki evlerin dörtte biri ila dörtte ikisi yok edildi.

Almanya'nın eski topraklarının dörtte biri Polonya ve Sovyetler Birliği'ne geçti. Almanya olarak kalan bölge, nihayetinde iki ayrı ülkeye dönüşecek olan dört alana bölündü.

Yaklaşık on milyon Alman evsiz kaldı. Milyonlarca Alman, kayıp ailelerinin peşine düştü. Bunların bazıları mucizevi bir şekilde yıllar sonra bulundu. Ancak çoğunluğu hiç dönmedi ve ne zaman, nerede ve nasıl öldükleri hâlâ bilinmiyor. 1954 yılında sürgünde yaşayan Almanca öğretmenim, bir oğlu olduğundan bahsediyordu. Bir keresinde safça oğlunu sormuş bulundum. Öğretmenim acı içinde patlayıverdi: "Aldılar, götürdüler oğlumu, ona ne olduğunu hiç öğrenemedik!" Öğretmenimle tanıştığım dönemde, o ve karısı on yıldır o belirsizlikle yaşıyorlardı. Sonradan edindiğim iki Alman arkadaşım ise "daha şanslılardı": Birisi babasından haber aldıktan "yalnızca" bir yıl sonra onun ölmüş olabileceğini öğrenmişti, diğeri kardeşinin ölümünü üç yıl sonra öğrenmişti.

1945 itibarıyla Alman ekonomisi çökmüştü. Alman para birimi enflasyonun karşısında hızla eriyordu. Alman halkı on iki yıllık Nazi programına maruz kalmıştı. Neredeyse tüm Alman devlet yetkilileri ve yargıçları Nazi üyesi ya da sempatizanıydı zira devlet işi almak için Hitler'e bağlılık yemini etmeleri gerekiyordu. Alman toplumu otoriter yapıdaydı.

Bugün, Almanya liberal bir demokrasidir. Ekonomisi dünyanın dördüncü büyüğüdür ve Almanya, dünyanın öncü ihracat ekonomilerinden biridir. Almanya, Avrupa'nın, Rusya'nın batısındaki en

güçlü ülkesi konumundadır. Kendi istikrarlı para birimini yarattı (Alman markı), ardından ortak Avrupa para biriminin (avro) ve Avrupa Birliği'nin yaratılmasına öncülük etti. Şimdi çok yakın geçmişte saldırdığı ülkelerle barış içinde aynı masaya oturuyor. Almanya, Nazi geçmişiyle ciddi bir şekilde yüzleşmişti. Alman toplumu bir zamanlar olduğuna kıyasla çok daha az otoriter bir yapıya kavuştu.

Mayıs 1945 ile bugün arasında neler yaşandı da bu değişimler gerçekleşti? Almanya'ya ilk kez 1959'da gittim, 1961 yılının büyük bölümünde orada yaşadım ve o zamandan beri sıkça ziyaret ediyorum. Şimdi, savaş sonrası Almanya'sında şahitlik ettiğim değişimlerden beşine değineceğim. Bunların ikisi (ayrılık ve Batı Almanya'nın ekonomik iyileşmesi) Almanya'da yaşadığım dönemde neredeyse tamamlanmıştı. Diğer ikisi (Almanların Nazi geçmişiyle yüzleşmesi ve toplumsal değişimler) çoktan ilerliyordu ama sonradan daha da hızlandı. Biri ise (yeniden birleşme) onlarca yıl sonra oldu ve 1961'de bana ve Alman arkadaşlarıma hiç gerçekleşmez gibi geliyordu. Bu kitabın kriz ve değişim çerçevesinin perspektifinden Almanya, jeopolitik kısıtlamaları ve özgün liderlerinin kötülük ve iyilik konusunda oynadıkları roller dâhil olmak üzere, pek çok açıdan aşırı bir örnek teşkil ediyor. Hepsinden öte, Almanya yüzleştiği krizin boyutu açısından da uçta yer alıyor. Meiji Japonyası sadece saldırı tehdidi altındaydı; Finlandiya ve Avustralya saldırıya uğradı fakat işgal edilmedi; Almanya ile Japonya ise 1945'te saldırıya uğradı, fethedildi, işgal edildi ve bu kitapta işlenen tüm diğer uluslara göre çok daha fazla yıkıma uğradı.

İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer Müttefikler'i, Almanya'yı dört işgal bölgesine ayırdılar: güneyde ABD, güneybatıda Fransa, kuzeybatıda Britanya ve doğuda Sovyetler. Başkent Berlin Sovyet bölgesinin ortasında kalıyordu ancak o da dört güç arasında işgal sektörlerine bölünmüştü ve Sovyet bölgesindeki Sovyet olmayan bir adacık gibiydi. 1948'de Sovyetler üç Batılı Müttefik'i kendi mıntıkalarını terk etmeye zorlamak için Amerika, Britanya ve Fransızların Berlin'deki mıntıkalarına erişimi kapattı. Müttefikler buna Berlin'e hava yoluyla ulaşarak ve yaklaşık bir yıl boyunca Berlin'i havadan besleyerek yanıt verdiler. Sovyetler 1949'da kararından döndü ve blokajı kaldırdı.

Yine 1949 yılında Müttefikler, kendi alanlarını tek bir varlığa dönüştürdüler: Federal Almanya Cumhuriyeti ya da Batı Almanya veya Bundesrepublik Deutschland. Sovyet bölgesi Alman Demokratik Cumhuriyeti adıyla başka bir varlığa dönüştü: Doğu Almanya ya da Almanca kısaltmasıyla DDR. Doğu Almanya, bugün nihayetinde çökmüş ve özünde Batı Almanya tarafından devralınmış başarısız bir komünist diktatörlük olarak görülüyor. "Alman Demokratik Cumhuriyeti" tıpkı bugün Kuzey Kore'nin kendisi için benimsediği "Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti" isminde olduğu gibi büyük bir yalan olarak görülüyor. O dönemde, Doğu Almanya'nın kuruluşuna sadece Sovyet baskıcı gücü değil, Alman komünist idealizmi de katkıda bulunmuş, sayısız Alman entelektüel Batı Almanya veya denizaşırı ülkelerden Doğu Almanya'ya taşınmayı *seçmişti*.

Öte yandan Doğu Almanya'daki yaşam ve özgürlük standardı, nihayetinde Batı Almanya'ya göre çok düştü. Batı Almanya'ya Amerikan yardımı yağıyordu fakat Sovyetler kendi bölgesinde ekonomik tazminat dayatıyor, fabrikaları olduğu gibi söküp Rusya'ya götürüyor ve Doğu Alman tarımını kolektif çiftlikler olarak

yeniden örgütlüyordu. 1990'daki yeniden birleşmeye kadarki iki kuşak, Batı demokrasilerindeki insanların sahip olduğu, hayatlarını iyileştirmek için daha çok çalışma motivasyonundan haberdar olmadan yaşadı.

Sonuç olarak Doğu Almanlar, Batı'ya kaçmaya başladılar. Bu nedenle Doğu Almanya, 1952'de sınırlarını Batı'ya kapattı ama Doğu Almanlar hâlâ Doğu Berlin'den Batı Berlin'e geçerek ve Batı Berlin'den Batı Almanya'ya uçarak kaçmayı başarıyorlardı. Berlin'deki savaş öncesi toplu taşıma sisteminde (U-Bahn ve S-Bahn) Batı ile Doğu Berlin'i birleştiren hatlar vardı, dolayısıyla Doğu Berlin'deki biri salt bir trene binerek rahatça Batı Berlin'e geçebiliyordu. 1960'ta Berlin'e ilk kez gittiğimde diğer Batılı turistler gibi U-Bahn'a binerek Doğu Berlin'e gitmiş ve sonra Batı Berlin'e dönmüştüm.

1953'te Doğu Almanya'daki memnuniyetsizlik, bir grevle patlama noktasına gelerek ayaklanmaya dönüştü ve Sovyet birlikleri tarafından bastırıldı. Mutsuz Doğu Almanlar, Berlin toplu taşıma sistemiyle Batı'ya kaçmaya devam ettiler. En sonunda, 13 Ağustos 1961 gecesi, benim de Almanya'da yaşadığım tarihte, Doğu Alman rejimi ansızın Doğu Berlin U-Bahn istasyonlarını kapattı ve Doğu ile Batı Berlin arasına bir duvar ördü. Duvarda sınır muhafızları geziyor, duvarı geçmeye çalışanları vurup öldürüyorlardı (Görsel 6.3). Duvarın örüldüğü gecenin sabahında Batı Alman arkadaşlarımın yaşadığı şaşkınlığı, şoku ve öfkeyi anımsıyorum. Doğu Almanlar duvarı meşrulaştırmak için, Doğu Almanya'yı Batı Alman casuslardan ve suçlulardan korumak için yapıldığını iddia ettiler. Mutsuz Doğu Almanların Batı'ya kaçışını önlemek için olduğunu kabul etmediler. Batılı Müttefikler, duvarı ihlal etmeye cesaret edemediler zira Doğu Alman ve Rus

birlikleriyle kuşatılmış bir Batı Berlin için yeterince güçlü olmadıklarını biliyorlardı.

Doğu Almanya, o andan itibaren sınırda öldürülme ihtimali olmaksızın Batı Almanya'ya kaçma olasılığının kalmadığı ayrı bir devlet olarak kaldı. (Binin üzerinde Alman kaçmaya çalışırken öldürüldü.) Bir yanda Sovyetler Birliği ile komünist Doğu Avrupa bloku, diğer yanda ABD ile Batı Avrupa'nın olduğu kutuplaşma ortamında, Almanya'nın yeniden birleşmesi için gerçekçi bir ümit yoktu. Sanki ABD, komünist bir Doğu ABD ile demokratik bir Batı ABD arasında Mississippi Nehri'nden bölünmüştü ve öngörülebilir bir gelecekte hiç birleşme umudu yokmuş gibiydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Batı Almanya'ya gelecek olursak, muzaffer Batılı Müttefikler'in düşündüğü politikalardan biri, ülkenin sanayilerini yeniden inşa etmesini önlemek, Morgenthau Planı adı altında ekonomisini salt tarıma yönlendirmek ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri'nin ve şu anda Doğu Almanya'da Sovyetler'in yaptığı gibi savaş tazminatı almaktı. Bu strateji, Müttefikler arasında yaygın olan şu görüşten kaynaklanmıştı: Almanya yalnızca (ekseriyetle kabul edildiği gibi) Hitler yönetiminde İkinci Dünya Savaşı'na değil, aynı zamanda (çokça tartışılan bir tarihsel soru olarak) II. Kayzer Wilhelm yönetiminde Birinci Dünya Savaşı'na da neden olmuştu ve Almanya'nın yeniden sanayileşmesine izin vermek başka bir dünya savaşına yol açabilirdi.

Müttefikler'in bu fikrinin değişmesine neden olan şey, Soğuk Savaş'ın başlaması ve gerçek bir yeni dünya savaşı riskinin Almanya'dan değil Sovyetler Birliği'nden kaynaklanacağının fark edilmesi oldu. Bölüm 4'te ABD'nin Şili politikasıyla bağlantılı olarak açıkladığım gibi, bu korku Amerikan dış politikasının İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki en baskın belirleyicisiydi. Sovyet birlikleri

tarafından hâlihazırda işgal edilmiş tüm Doğu Avrupa ülkelerinin komünistlere geçmesi, Sovyetler'in atom bombaları ve ardından hidrojen bombalarına sahip olması, 1948-1949'da Berlin'deki Batı bölgesini kapatmaya çalışması ve bazı Batı ülkelerinde (özellikle İtalya'da) bile komünist partilerin güçlenmesi, Batı Avrupa'yı Soğuk Savaş'ın bir başka dünya savaşına dönüşebileceği en olası bölge haline getirdi. Almanya'da yaşamaya başlayacağım 1961 yılında (Amerikalı) babam, tüm ciddi tavrını takınarak Avrupa'da tehlike işaretlerini gördüğüm anda İsviçre'de güvenli bir sığınağa kaçmaya hazır olmam gerektiğini söylemişti.

Bu perspektiften bakıldığında Avrupa'nın göbeğinde yer alan ve komünist Doğu Almanya ile Çekoslovakya'ya komşu olan Batı Almanya, Batı Avrupa'nın özgürlüğü açısından birincil önemdeydi. Batılı Müttefikler, Batı Almanya'nın komünizme karşı bir siper olarak yeniden güçlenmesini istiyorlardı. Almanya'nın güçlenmesini istemelerinin ardında yatan diğer nedenler, zayıf ve sıkıntılı bir Almanya'nın (Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi) siyasal aşırılığa yeniden yönelebilme riskini azaltmak ve Müttefikler'in ekonomik açıdan zayıf bir Batı Almanya'yı besleme ve desteklemenin getirdiği ekonomik maliyetleri düşürmekti.

Bu bakış açısı, 1945'ten sonra Batı Almanya ekonomisinin kötüleşmeye devam ettiği birkaç yıl içinde, Batılı Müttefikler arasında giderek olgunlaştı. Nihayet 1948 yılında ABD, diğer Batı Avrupa ülkelerine 1947'de vermeye başladığı Marshall Planı adı altındaki ekonomik yardımını Batı Almanya'ya da sağlamaya başladı. Batı Almanya, zayıf ve enflasyonun altında ezilmiş para birimini eş zamanlı olarak yeni Alman markı ile değiştirdi. Batılı Müttefikler işgal bölgelerini tek bir Batı Almanya olarak birleştirdiler fakat yasama üzerindeki veto güçlerini korudular. Ne var ki Batı Almanya'nın ilk şansölyesi Konrad Adenauer, Amerika'nın

komünist saldırı korkularını sömürme konusunda becerikli davranarak Müttefikler'in Batı Almanya'ya giderek daha fazla yetki tanımasını ve ellerindeki yetkilerin giderek azaltılmasını sağladı. Adenauer'in ekonomi bakanı Ludwig Erhard, değiştirilmiş serbest piyasa politikalarını benimsedi ve Marshall Planı yardımını, "Wirtschaftswunder" ya da "ekonomik mucize" olarak bilinen harikulade başarılı bir ekonomik iyileşmeyi sağlamak için kullandı. Karneler iptal edildi, endüstriyel üretime ağırlık verildi, yaşam standartları yükseldi ve Batı Almanlar için araba ve ev satın alma hayalleri gerçeğe dönüştü.

Britanya'dan Batı Almanya'ya geçtiğim dönemde, Batı Almanya Britanya'dan daha zengin ve mutlu görünüyordu. Britanyalı arkadaşlarım tarafından sıkça iğneli sözlerle dile getirilen şu ironiye bakın: İkinci Dünya Savaşı'nı *Almanya* kaybetti, *Britanya* kazandı ama sonradan ekonomik mucize yaratan Britanya değil Almanya oldu. 1955'te Batı Almanya siyasal egemenliğini yeniden kazandı ve Müttefikler'in askerî işgali sona erdi. Müttefikler'in Almanya'yı yenmek ve silahsızlandırmak için iki dünya savaşına girmesi gerekmişti fakat şimdi Batı Almanya yeniden silahlanıyor ve ordu kuruyordu. Üstelik bunu kendi isteğiyle değil, (inanılmaz ama!!) Batı'nın isteğiyle ve Batı Almanya parlamentosunun karşı oyuna rağmen yapıyordu. Böylece Batı Almanya, Batı Avrupa'yı savunma yükünü Müttefikler'le paylaşacaktı. 1945 perspektifinden bakıldığında bu olay Amerika, Britanya ve Fransa'nın Almanya'ya yönelik politikasındaki en şaşırtıcı değişimdi.

Batı Alman ekonomisi görece iyi çalışma ilişkileri, nadiren görülen grevler ve esnek çalışma koşullarıyla tanımlanabilir. Çalışanlar ve işverenler arasında, çalışanların grev yapmaması ve bu sayede işletmelerin zenginleşmesi ve işverenlerin de elde ettikleri işletme zenginliğini işçileriyle paylaşması şeklinde gizli

bir anlaşma var gibidir. Alman endüstrisi, bugün hâlâ devam eden bir çıraklık sistemi geliştirmiştir. Bu sistemde gençler şirketlere çırak olarak girer ve bir yandan meslek öğrenirken bir yandan da ücret alırlar. Çıraklığın sonunda da o şirkette çalışmaya başlarlar. Bugün, Alman ekonomisi Avrupa'nın en büyüğüdür.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefikler, hayatta kalan yirmi dört en üst düzey Nazi liderini Nürnberg'de savaş suçlarından yargıladılar. On tanesi idam cezası aldı. Bunların en üst rütbelileri Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile Luftwaffe Müdürü Hermann Göring'di. (Göring idamından önceki gece zehir içerek intihar etmeyi başardı.) Diğer yedi kişi uzun veya ömür boyu hapis cezaları aldı. Nürnberg Mahkemeleri çok sayıda düşük rütbeli Nazi'yi de kısa dönemli hapis cezalarına çarptırdı. Müttefikler çok daha fazla sayıdaki Alman'ı da "Nazilikten aklanma" soruşturmalarına tabi tuttular, hepsinin Nazi geçmişini araştırdılar ve onları yeniden eğittiler.

Öbür yandan Nürnberg duruşmaları ve Nazilikten aklanma soruşturmaları Almanların Nazizm mirasını çözmedi. Bizzat inançlı Naziler olan veya Nazi emirlerine itaat eden milyonlarca düşük rütbeli Alman soruşturulmadı. Duruşmalar Almanlar değil Müttefikler tarafından yönetildiğinden, soruşturmalar Alman eylemleri için sorumluluk alan Almanları içermiyordu. Almanya'da bu duruşmalara "Siegerjustiz" adı verilmişti: kazananların kaybedenlerden aldığı intikam. Batı Almanya'nın kendi adalet sistemi de kendi soruşturmalarını yürüttü ancak bunların ölçeği en başta sınırlı kaldı.

Hem Müttefikler hem de Almanların kendileri açısından Almanya'da savaş sonrası işleyen bir hükümet kurmanın önündeki

pratik problemlerden biri, hükümet için tecrübeli kişilere ihtiyaç duyulmasıydı. Ne var ki 1945 itibarıyla hükümet tecrübesi olan Almanların büyük çoğunluğu bu tecrübeyi Nazi hükümetinde edinmişti, yani tüm potansiyel savaş sonrası Alman hükümet yetkilileri (yargıçlar dâhil) ya inançlı Naziler ya da Nazi iş birlikçileriydi. İstisnalar ya sürgüne gönderilmiş ya da Naziler tarafından toplama kampında tutulmuş Almanlardı. Bunların da yönetim tecrübesi yoktu. Örneğin Batı Almanya'nın savaştan sonraki ilk şansölyesi, Nazilerin Köln Belediye Başkanlığı görevinden azlettiği Konrad Adenauer'di. Adenauer'in şansölye olduktan sonraki politikası "af ve bütünleşme" olarak tanımlanıyordu. Bunun anlamı, Alman bireylere Nazi döneminde ne yaptıklarını sormamaktı. Bunun yerine hükümet, on milyonlarca besinsiz ve evsiz Alman'ı besleme ve barındırma, Almanya'nın bombalanmış şehirlerini ve içler acısı ekonomisini yeniden inşa etme ve on iki yıllık Nazi döneminden sonra demokratik hükümeti yeniden kurma görevlerine odaklandı.

Sonuç olarak pek çok Alman, Nazi suçlarının yalnızca ufak bir kötücül liderler grubunun suçu olduğu, Almanların büyük çoğunluğunun masum olduğu, Sovyetler'e karşı kahramanca savaşan sıradan Alman askerlerinin suçsuz olduğu ve (1950'lerin ortaları civarında) Nazi suçlarına ilişkin daha fazla önemli soruşturma kalmadığı görüşlerini benimsemeye başladı. Batı Alman hükümetinin Nazileri soruşturamamasına katkıda bulunan bir başka unsur, savaş sonrası hükümet müfettişlerinin arasında çok sayıda eski Nazi'nin bulunmasıydı: Örneğin Batı Alman federal suç bürosundaki (Bundeskriminalamt) kırk yedi görevliden otuz üçü ve Batı Alman istihbarat servisi üyelerinin çoğu, Nazilerin fanatik SS örgütünün liderleriydi. 1961'de Almanya'da yaşarken, iyi tanıdığım ve benimle özel sohbetler eden, o dönemde otuzla-

rında ya da kırklarında olan Almanların ara sıra Nazi dönemini savunduklarını işitmişliğim vardır. Örneğin birlikte çello ve piyano sonatları çaldığımız müzisyen bir kadının kocası en nihayetinde bana sözde milyonlarca Yahudi'nin yok edilmesinin matematiksel olarak imkânsız ve kuyruklu bir yalan olduğunu anlatmıştı. Başka bir Alman arkadaş, bana Hitler'in bir konuşmasını dinletmiş ve kendisi de mutluluk ve hayranlıkla dinlemişti.

1958'de Batı Alman eyaletlerinin adalet bakanları en sonunda Batı Almanya içinde ve hatta dışında işlenmiş Nazi suçlarını soruşturma girişimlerini sürdürmek amacıyla bir yönetim merkezi kurdular. Bu soruşturmaların öncü figürü, Nazi karşıtı Sosyal Demokrat Parti'nin üyesi olan ve 1935'te Almanya'dan Danimarka'ya kaçmak zorunda bırakılan Alman Yahudi avukat Fritz Bauer'di. Bauer, 1949'da Almanya'ya döner dönmez soruşturmalara başladı. 1956'dan 1969'daki ölümüne kadar, Almanya'nın Hessen eyaletinin başsavcılığını yürüttü. Fritz Bauer'in kariyerinin temel prensibi, Almanların davaları kendilerinin sürdürmesi gerekliliğiydi. Bunun için, Müttefikler'in soruşturduğu liderlerin yanı sıra sıradan Almanları da soruşturmak gerekiyordu.

Bauer en başta, Almanya'da Auschwitz davaları olarak bilinen soruşturmalarla ünlendi. Bu davalarda, Nazi toplama kamplarının en büyüğü Auschwitz'de aktif olan düşük rütbeli Almanları soruşturdu. Soruşturduğu Auschwitz personeli arasında oda yöneticileri, eczacılar ve doktorlar gibi ikincil yetkililer bulunuyordu. Daha sonra düşük rütbeli Nazi polislerini; Yahudilere ya da Alman direniş liderlerine karşı mahkeme kararları çıkaran ve ölüm cezaları veren Alman yargıçları; Yahudi iş insanlarına zulmeden Nazileri; doktorlar, yargıçlar ve ötenazi personeli dâhil olmak üzere Nazi ötenazisine bulaşmış olanları; Alman dışişlerinde çalışan yetkilileri; özellikle doğu cephesindeki zalimlikler-

den suçlu olan Alman askerleri (Alman halkını en fazla rahatsız eden bu soruşturmaydı çünkü yaygın inanca göre bu zalimlikler sıradan Alman askerleri tarafından değil SS gibi fanatik gruplar tarafından yapılmıştı) soruşturmaya başladı.

Bu soruşturmaların yanı sıra Bauer, savaştan sonra yok olan en önemli ve en kötücül Nazilerin izini sürmeye çalıştı: Hitler'in yardımcısı Martin Bormann, mahkûmlar üzerinde tıbbi deneyler yapan Auschwitz toplama kampı doktoru Josef Mengele, Yahudilerin toplanmasını organize eden Adolf Eichmann. Bauer, en nihayetinde 1979'da Brezilya'da ölen Mengele'yi ya da sonradan Hitler'le aynı zamanda, 1945'te intihar ettiği ortaya çıkan Bormann'ı bulamadı.

Öbür yandan Arjantin'e kaçan Eichmann'ın yerini öğrendi. Bauer, Eichmann'ın yakalanması ve cezalandırılması için bu bilgiyi rahatça Alman Gizli Servisi'ne veremeyeceğini düşündü çünkü onların Eichmann'a bilgi uçurup kaçmasını sağlayacaklarından korkuyordu. Bunun yerine, Eichmann'ın yerini İsrail Gizli Servisi'ne bildirdi. İsrail Gizli Servisi, Eichmann'ı Arjantin'den kaçırmayı başardı, bir El Al jetiyle gizlice İsrail'e götürdü, orada yargıladı ve en sonunda idam ederek dünyanın dikkatini Eichmann'dan da öteye, Nazi suçları için bireysel sorumluluk konusuna yöneltti.

Bauer'in soruşturmaları Almanya içinde çok geniş yankı buldu. Her şeyden önce bu soruşturmalar, 1960'ların Almanlarına 1930 ve 1940'ların Almanlarının Nazi döneminde neler yaptıklarını gösterdi. Bauer'in soruşturduğu Nazilerin tümü, aynı gerekçelerin arkasına sığınıyordu: Sadece emirlere uyuyordum; dönemin toplumunun standartlarına ve yasalarına uyuyordum; o insanların ölümünden sorumlu kişi ben değildim; sadece Yahudilerin trenlerle toplama kamplarına taşınmasını organize ettim; Auschwitz'de sadece eczacı ya da bekçiydim; bizzat kimseyi öldürmedim; Nazi

hükümetinin ilan ettiği otoriteye ve ideolojiye bağlılığım yüzünden kör olmuştum ve yaptığımın yanlış olduğunu göremiyordum.

Bauer'in davalarda ve kamuoyunda tekrar tekrar dile getirdiği yanıtı şu minvaldeydi: Sorguladığı Almanlar insanlığa karşı suçlar işlemişlerdi. Nazi devletinin kanunları gayrimeşruydu. Kişiler, salt o kanunlara uyduklarını söyleyerek yaptıklarını savunamazlar. İnsanlığa karşı suçları meşrulaştırabilecek bir kanun yoktur. Herkes kendi doğru ve yanlış muhakemesine sahiptir ve bir devletin söylediğinden bağımsız olarak o muhakemeye uymak zorundadır. Bauer'in tabiriyle –Auschwitz ölüm aygıtı gibi– cinayet makinesinde rol oynayan herkes, bundan dolayı suçludur. Ayrıca, yargıladığı ve yaptıkları şeyleri zorla yapmak zorunda kaldıklarını söyleyen kişilerin çoğunluğunun aslında bir zorlamayla değil kendi inançlarıyla hareket ettiği ortaya çıktı.

Öte yandan Bauer'in soruşturmalarının çoğu sonuçsuz kaldı: Müdafiler 1960'larda dahi Alman mahkemeleri tarafından aklandılar. Bauer'in kendisi sıkça sözlü saldırılara ve ölüm tehditlerine maruz kaldı. Yine de Bauer'in çalışmaları, bir Alman'ın, Alman mahkemelerinde Alman kamuoyuna tekrar tekrar Nazi dönemi Almanlarının inançlarını ve yaptıklarını acı verici detaylarla anlatılmasını sağladı. Nazilerin kötülükleri, salt bir avuç kötü liderin işi değildi. Aksine, içlerinde artık Batı Alman hükümetinin yüksek mevkideki yetkilileri de olmak üzere, sürüyle sıradan Alman asker ve yetkili de Nazi emirlerini yerine getirmişti ve bu nedenle insanlığa karşı suçlardan hüküm giymeliydi. Bauer'in o zamanki çabaları, aşağıda işleyeceğimiz 1968 Alman öğrenci ayaklanmaları için bir arka plan sağladı.

Almanya'daki dönemimden yirmi bir yıl sonra 1982'de yaşadığım bir olay sayesinde Almanların Nazi dönemine ilişkin görüşlerindeki değişime tanık oldum. O yıl, karım Marie ile bir-

likte Almanya'da tatil yaptık. Otobanda arabayla Münih'e doğru giderken, bir otoban tabelasının eski bir Nazi toplama kampının (Almanca kısaltması KZ) bulunduğu Dachau'yu gösterdiğini gördük. Almanlar burayı müzeye çevirmişlerdi. Daha önce ikimiz de bir KZ alanını gezmemiştik. Öte yandan, "salt" bir müze sergisinin bizi, Marie'nin (KZ'den kurtulanlar arasında olan) ailesinin anlattıkları ve çocukluğumda haberlerde işittiklerimden sonra, yine de etkileyeceğini ummuyorduk. Hatta Almanların kendi kamplarını nasıl anlattıkları karşısında etkilenmeyi hiç beklemiyorduk.

Dachau ziyaretimiz tam bir sarsıcı deneyimdi. Almanya değil Polonya sınırları içinde bulunan ve sergiye dönüştürülen çok daha büyük ve ünlü Auschwitz kampını ziyaretimizde de en az bu kadar etkilendik. Fotoğraflar ve Almanca metinler Dachau KZ'yi ve geçmişini canlı bir tarzda tasvir ediyor ve açıklıyordu: Nazilerin 1933'te iktidara gelişi, 1930'larda Yahudilere ve Nazi olmayan Almanlara zulmü, Hitler'in savaş için attığı adımlar, Dachau KZ'deki operasyonlar ve Nazi kamp sisteminin geri kalanlarındaki operasyonlar. Sergi, Almanların sorumluluktan kaçma tavrının çok uzağında, Fritz Bauer'in "Kendilerini yargılayan Almanlar" mottosuna örnek teşkil ediyordu.

Karımla birlikte Dachau'da gördüklerimiz, tüm Alman çocuklarının 1970'lerden itibaren gördüklerinin bir parçası. O çocuklara okullarda Nazi zulmü uzun uzadıya anlatılıyor ve birçoğu Dachau gibi müzeye dönüştürülmüş eski KZ'lere okul gezisine götürülüyor. Geçmiş suçlarla bu tür ulusal yüzleşmelerin yaygın olduğunu sanmayın. Aslında o sorumluluğu Almanya kadar ciddi üstlenen başka bir ülke bilmiyorum. Endonezyalı öğrenciler, 1965'teki kitlesel kıyımlar hakkında hâlâ bir şey öğrenmiyor (Bölüm 5); konuştuğum Japon gençler, kendilerine Japon savaş suçları hakkında hiçbir şey öğretilmediğini söylüyor (Bölüm 8); ABD'de

Amerika'nın, Vietnam'daki katliamlarının ve Amerikan yerlilerine karşı ve Afrikalı kölelere karşı işlediği suçların öğrencilere acı detaylarıyla anlatılması gibi bir ulusal politika yok. 1961'de Almanların karanlık geçmişleri hakkında böyle bir eğilimleri yok denecek kadar azdı. Almanya için o anlamda sembolik bir dönüm noktası sayılabilecek bir yıl varsa o da –birazdan göreceğimiz üzere– 1968'dir.

1960'larda özgür dünyanın dört bir yanında öğrencilerin başını çektiği ayaklanmalar ve gösteriler görülmeye başlandı. Bu gösteriler ABD'de; Sivil Haklar Hareketi, Vietnam Savaşı'na karşı protestolar, Berkeley Kaliforniya Üniversitesi'ndeki İfade Özgürlüğü Hareketi ve Demokratik Bir Toplum için Öğrenciler adlı hareketle başladı. Öğrenci gösterileri Fransa, Britanya, Japonya, İtalya ve Almanya'da da yaygındı. ABD'de olduğu gibi tüm bu diğer ülkelerde de protestolar, kısmen genç kuşağın yaşlı kuşağa karşı bir ayaklanmasını temsil ediyordu. Ancak bu kuşaklar arası çatışma, Almanya'da iki sebeple daha şiddetli bir hal aldı. Birincisi yaşlı kuşak Almanların Nazi geçmişleri, genç kuşakla yaşlı kuşak arasındaki uçurumun ABD'dekine göre çok daha derin olduğu anlamına geliyordu. İkincisi, geleneksel Alman toplumunun otoriter tutumu, yaşlılarla gençlerin birbirlerine karşı daha öfkeli olmasına yol açtı. Almanya'da liberalleşmeye yönelik protestolar, 1960'ların tamamı boyunca devam etti ancak protestoların dönüm noktası 1968'di (Görsel 6.4). Neden 1968?

Sadece Almanya'da değil, ABD'de de farklı kuşakların farklı deneyimleri ve farklı isimleri vardır: ABD'de kapsamlı hatlarla tanımlanmış kuşaklardan bahsederiz: baby boomers (ABD'de 1946-1964 arası hızlı nüfus artışı görülen dönemde doğan ku-

şak), X Kuşağı, milenyum kuşağı vb. Ancak Almanya'da yıldan yıla yaşanan değişimler, ABD'ye göre çok daha hızlı ve köklü oldu. Yeni bir Amerikalı arkadaşla tanışıp hayatınızı birbirinize anlatmaya kalktığınızda muhtemelen söze şöyle başlamazsınız: "1945'te doğdum. Sırf bu bilgiyle bile benim anlatmama gerek kalmaksızın hayatım ve davranış biçimlerim hakkında bir sürü şey çıkarabilirsin." Öte yandan, Almanlar kendilerini birbirlerine anlatırken söze örneğin şöyle başlarlar: "Ich bin Jahrgang 1945," yani "Doğum yılım 1945." Bunun sebebi, tüm Almanların ne zaman doğdukları ve büyüdüklerine bağlı olarak çok farklı hayat tecrübelerinden geçtiklerini bilmeleridir.

Buna örnek olarak 1937 civarında doğan, yaşıtım Alman arkadaşlarımın tecrübelerini verebilirim. Bunların hiçbiri biz Amerikalıların ya da genç modern Almanların normal hayat olarak görebileceği bir şekilde büyümemiştir. Hepsi savaş sebebiyle çocukluklarında feci şeylere maruz kalmıştır. Örneğin, 1937 civarında doğan altı yakın Alman arkadaşım arasından biri asker babası öldüğünde yetim kalmıştı, biri babasının yaşadığı yerin bombalanmasını uzaktan izlemişti (babası kurtulmuştu), biri babası savaş esiri olduğundan bir yaşından on bir yaşına kadar babasından ayrı kalmıştı, biri iki ağabeyini savaşta kaybetmişti, biri çocukluk yıllarında gecelerini bir köprünün altında yatarak geçirmişti çünkü kasabası her gece bombalanıyordu ve evde uyumak güvenli değildi, biri ise annesi tarafından evde yakacak olarak kullanmak üzere bir demir yolu deposundan kömür çalmaya gönderiliyordu. Dolayısıyla 1937 doğumlu Alman arkadaşlarım savaş anıları ve onu takip eden kaos ve yoksulluk yıllarının ve okullarının kapalı kalmasının travmasını yaşıyorlardı. Öbür yandan, Hitler Jugend adlı Nazi gençlik örgütünün aşıladığı Nazi fikirlerini özümseyecek kadar da büyük değillerdi.

Pek çoğu, 1955'te kurulan yeni Batı Almanya ordusuna yazılmak için de fazla küçüktü. 1937'liler, o dönemde askere çağrılmayan son yaş grubuydu.

Farklı yıllarda doğan Almanların farklı hayat tecrübeleri hakkındaki bu olgular, neden Almanya'nın 1968 yılında şiddetli bir öğrenci ayaklanmasına sahne olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. 1968'in Alman protestocuları ortalama olarak savaşın hemen son döneminde, 1945 civarında doğdular. Nazi olarak yetiştirilmek veya savaş tecrübesi yaşamak ya da savaş sonrası kaos ve yoksulluk yıllarını hatırlamak için fazla gençtiler. Çoğunluğu, Almanya'nın ekonomik iyileşmesinden sonra, daha konforlu zamanlarda büyüdü. Hayatta kalmak için mücadele etmek zorunda kalmadılar, kendilerini protestolara adamak için yeterli boş vakitleri ve güvenlikleri vardı. 1968'de yirmili yaşlarının başlarındaydılar. 1950'ler ve 1960'larda Fritz Bauer onların anne babalarının ait olduğu sıradan Alman kuşağının Nazi suçlarını ortaya çıkarırken onlar daha ergenlik çağındaydı. 1945'te doğan protestocuların aileleri büyük ihtimalle 1905 ile 1925 arasında doğdular. Dolayısıyla, Almanya'nın 1945 kuşağının aileleri, çocukları tarafından Hitler'e oy vermiş, ona itaat etmiş, onun için savaşmış veya Hitler Jugend okul örgütleri tarafından Nazi inançlarıyla beyinleri yıkanmış kişiler olarak görülüyordu.

Tüm ergenler, ailelerini eleştirmeye ve onlara kafa tutmaya meyillidir. Fritz Bauer 1960'larda bulgularını yayımlarken, 1945 doğumlu Almanların aileleri Nazi dönemleri hakkında konuşmak yerine kendi çalışma dünyalarına ve savaş sonrası ekonomik mucize evrenine çekilmişti. Bir çocuk "Anne baba, Nazi döneminde *siz* ne yapıyordunuz?" diye soracak olsa, aile çocuklarına o yaşlı Almanların 1961'de bana yaptığı açıklamalara benzer bir şeyler söylüyordu: "Sen genç adam, baskıcı bir devlette yaşamanın ne

demek olduğunu anlayamazsın; insan kendi inançlarıyla hareket edemiyor." Elbette bu gerekçe gençleri tatmin etmiyordu.

Sonucunda, 1945 civarında doğan Almanlar, ailelerini ve ailelerinin kuşağını Nazi olarak görmeye başladılar. Neden öğrenci protestolarının, İkinci Dünya Savaşı'nın diğer iki saldırgan ülkesi olan İtalya ve Japonya'da şiddet gösterilerine dönüştüğünü bu şekilde açıklayabiliriz. Öbür yandan, ABD'de 1945 doğumlu Amerikalıların aileleri İkinci Dünya Savaşı'nda yer alan savaş suçluları olarak değil, savaş kahramanları olarak görülüyorlardı. Ancak 1960'ların ergenlerinin ailelerini eleştirmek konusunda diğer yerlerdeki ergenlerden geri kaldığını düşünmek doğru olmaz. Sadece ailelerini savaş suçluları olarak yargılama şansları yoktu.

Almanya'da 1968'in sembolik anlarından biri olarak herkesçe hatırlanan olay, babası Auschwitz'de gaz odasında öldürülen bir Yahudi ile evli Beate Klarsfeld adlı, Yahudi olmayan bir genç kadının (1945'lilerden biraz daha yaşlı) yaptığı eylemdi. 7 Kasım 1968'de Klarsfeld, Batı Almanya Şansölyesi Kurt Kiesinger'e "Nazi!" diye bağırdı ve adamı eskiden Nazi partisi üyesi olduğu gerekçesiyle tokatladı. Öbür taraftan, ailelerinin Nazi suçlarına karışmış olmaları 1945'li Almanları ailelerinden tiksinmeye özellikle yönlendirse de 1968 Alman protestolarının tek nedeni Nazi geçmişi değildi. Alman öğrenciler, Amerikalı öğrencilerin ve 1968'li "hippilerin" protesto ettiklerine benzer şeylere karşı sokağa çıkıyorlardı: Vietnam Savaşı, otorite, burjuva hayatı, kapitalizm, emperyalizm ve geleneksel ahlakçılık. Alman 1968'liler çağdaş kapitalist Alman toplumunu faşizm ile özdeşleştirirken, muhafazakâr yaşlı Almanlar da şiddete meyilli genç solcu asileri fanatik Nazi SA ve SS örgütlerinin bir reenkarnasyonu olarak, "Hitler'in çocukları" gibi görüyorlardı. İsyancıların çoğu aşırı solculardı. Bazıları Doğu Almanya'ya geçmişti ve Batı Alman-

ya'daki sempatizanlara para ve doküman aktarıyorlardı. Yaşlı Batı Almanlar isyancılara şöyle diyorlardı, "Tamam, burayı beğenmiyorsan Doğu Almanya'ya git!"

1968'de radikal Alman öğrenciler, çağdaş radikal Amerikalı öğrencilerden daha fazla şiddete yöneldiler. Bazıları terörist olarak yetişmek üzere Filistin'e gittiler. Bu Alman terörist gruplardan en bilineni, kendilerine Kızıl Ordu Fraksiyonu (Rote Armee Fraktion-RAF) diyordu. Bu grup, oldukça meşhur olan iki liderinin (Ulrike Meinhof ve Andreas Baader) adıyla, Baader-Meinhof çetesi olarak da biliniyordu. Teröristler önce mağazaları kundaklayarak işe başladılar. Ardından kaçırmalara, bombalamalara ve cinayetlere başladılar. Yıllar içinde kaçırdıkları ya da öldürdükleri kurbanlar arasında, Batı Berlin yüksek mahkemesi başkanı, Batı Berlin belediye başkan adayı, Almanya'nın federal başsavcısı, Deutsche Bank müdürü ve Batı Almanya İşverenler Derneği başkanı gibi Alman "düzeninin" liderleri yer aldı. Bunun sonucunda, pek çok Alman solcu dahi kendilerini radikal solun şiddet tehdidi altında hissetmeye başladı ve desteğini çekti. Batı Alman terörizmi 1971 ile 1977 arasında doruk noktasına ulaştı. 1977'de hapisteki teröristlerin serbest bırakılması için bir Lufthansa uçağını kaçırma girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca Andreas Baader ve iki diğer RAF lideri hapiste intihar ettiler. RAF 1998'de kendisini feshettiğini duyurana değin iki başka terörizm dalgası daha görüldü.

1968 Alman öğrenci ayaklanması bazı yerlerde "başarılı bir başarısızlık" olarak tanımlanır. Aşırılıkçı öğrenciler kapitalizmin yerine farklı bir iktisadi sistem getirme ve Batı Almanya'nın demokratik hükümetini devirme hedeflerine ulaşamadılar fakat gündemlerinin bazı parçaları Batı Alman hükümetiyle bağdaştığı

için birtakım hedeflerine dolaylı yoldan ulaştılar ve fikirlerinin pek çoğu genel Alman toplumu tarafından benimsendi. Bununla birlikte 1968'li radikallerin bir kısmı, –polise taş fırlatan bir radikal iken şık takımlar ve şaraplardan hoşlanan birine dönüşen ve Batı Almanya'nın dışişleri bakanı ve şansölye yardımcısı olan Joschka Fischer gibi– sonradan Batı Almanya Yeşiller Partisi'nin siyasi önderlik konumlarına yükseldiler.

Geleneksel Alman toplumu siyasal ve sosyal açılardan otoriterdi. Hitler'den çok önce de mevcut olan bu özellikler Nazi toplumunda "Führerprinzip", yani "lider prensibi"ne yapılan vurguyla iyice belirginleştirildi. Tüm Almanların sorgulamaksızın siyasal itaat yemini ettiği kişiler, resmî olarak "Führer" adıyla bilinen Hitler'den ibaret değildi. Nazi döneminde Alman hayatının diğer çeperleri ve seviyelerinde de liderlere sosyal ve siyasal itaat bekleniyordu.

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki feci yenilgisi, otoriter Alman devletini zayıflatmış olsa da eski seçkinler ve onların düşünüş şekli İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da canlılığını sürdürdü. 1961'de Almanya'da kalışım esnasında karşılaştığım siyasal olmayan birkaç örnek verebilirim. O zamanlar çocuğa dayak atmak hem kabul gören hem de aileler için zorunlu görülen bir şeydi. Bir Alman bilimsel araştırma enstitüsünde çalışıyordum. Enstitüdeki yüz yirmi bilim insanının kariyerleri hakkındaki kararlar tamamen enstitü müdürüne aitti. Örneğin, Almanya'da üniversite hocalığı işi almak için doktoradan yüksek bir "habilitation" (yüksek doktora) derecesi edinmek gerekiyordu. Ancak müdürümüz her sene yüz yirmi bilim insanından sadece birine "habilitation" izni veriyor ve o kişiyi kendisi seçiyordu. Nereye gitseniz –sokakta, çayırlarda, okullarda, özel ve resmî binalarda– neyin yasak olduğunu (verboten) ve nasıl davranıl-

ması gerektiğini yazan işaretler görüyordunuz. Bir sabah, Alman meslektaşlarımdan biri işe burnundan soluyarak geldi. Bir önceki akşam, çocuklarının oynamak için kullandığı, apartmanın önündeki çimenlik alan dikenli telle çevrilmişti (Almanya'da her zaman toplama kamplarını hatırlatan bir görüntüdür bu). Arkadaşım apartman yöneticisine gitmiş ve şu soğuk yanıtı almıştı: "Çimlerde yürümek yasak (Betreten des Rasens verboten) ama o şımarık çocuklar yine de çimlerde yürüyorlar, o yüzden dikenli tel (Stacheldraht) çekerek onları bundan men etmem gerektiğini hissettim (ich fühlte mich berechtigt)."

Geriye bakıldığında Almanya'da otoriter davranışlar ve tutumlar, 1961'deki ziyaretim zamanında ve hemen sonrasında çoktan değişmeye başlamıştı. Meşhur örneklerden biri 1962 Spiegel Olayı idi. Haftalık dergi *Der Spiegel* her zamanki hükümet muhalifi tavrıyla, Alman ordusunun (Bundeswehr) gücünü sorgulayan bir yazı yayımlamış, Şansölye Adenauer'in savunma bakanı Franz Josef Strauss ise otoriter bir kibirle *Der Spiegel*'in editörlerini tutuklatmış ve vatana ihanet şüphesiyle dosyalarına el koymuştu. Sonrasında kamuoyunda görülen itirazlar karşısında hükümet uyguladığı baskıdan vazgeçmek ve Strauss'u istifaya zorlamak mecburiyetinde kalmıştı. Ancak Strauss yine de gücünü korudu, 1978 ile 1988 arasında Bavyera eyaletinin başbakanlığını yürüttü ve 1980'de Almanya şansölyeliği için yarıştı (ama seçimi kaybetti).

1968'den sonra, zaten etkisini sürdüren liberalleşme eğilimleri iyice su yüzüne çıktı. 1969'da, Almanya'yı aralıksız yirmi yıldır koalisyonlarla yöneten muhafazakâr parti yenildi. Bugün, Almanya sosyal açıdan 1961'e kıyasla çok daha liberaldir. Artık çocuklar dövülmüyor, hatta kanunla yasaklandı bu! Kıyafetler daha gayriresmî, kadınlar biraz daha eşit (uzun süredir şansölyelik

yapan Angela Merkel'i düşünün) ve artık "Du" (Sen) zamiri, "Sie" (Siz) zamirinden daha çok kullanılıyor.

Öte yandan Almanya'ya ne zaman gitsem o "verboten" tabelaları karşısında şaşkınlığa uğruyorum. ABD tecrübesi olan Alman arkadaşlarım bugün ya Almanya'yı ABD'den daha az otoriter görüyorlar ya da mevcut Alman hiyerarşik davranışlarına ilişkin korku öyküleri anlatıyorlar. Yine de Almanya'ya giden Amerikalılara o ülkeyi otoriter bulup bulmadıklarını sorduğumda da yaşa bağlı olarak iki farklı yanıt alıyorum. 1970'lerde veya sonrasında doğan genç Amerikalılar –1950'lerin Almanya'sını görmeyenler– içgüdüsel olarak Almanya'yı bugünkü ABD ile kıyaslayarak Alman toplumunun otoriter olduğunu söylüyorlar. 1950'lerin (sonlarını) Almanya'sını gören yaşıtım Amerikalılar ise bugünkü Almanya'yı 50'lerin Almanya'sı ile kıyaslayarak bugün Almanya'nın eskiye oranla çok daha az otoriter olduğunu dile getiriyorlar. Bence bu kıyaslamaların ikisi de doğru.

Barışçıl hükümetin, 1968 öğrenci şiddet eylemlerinin pek çok hedefine yönelimi, Şansölye Willy Brandt döneminde hızlandı. Brandt 1913'te doğmuş, siyasal görüşleri yüzünden Nazilerden kaçmak zorunda kalmış ve savaş yıllarını Norveç ve İsveç'te geçirmişti. 1969'da Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) başkanı olarak, Konrad Adenauer'in Hristiyan Demokrat Birliği'nden (CDU) muhafazakâr Alman şansölyelerin yirmi yıllık aralıksız iktidarının ardından, Almanya'nın ilk solcu şansölyesi oldu. Brandt döneminde, hükümetin Almanya'yı daha az otoriter ve kadın haklarından yana bir ülke haline getirmek gibi öğrenci hedeflerinin peşine düştüğü sosyal reformlar başlatıldı.

Öte yandan Brandt'ın en büyük başarısı, dışişleri alanında oldu. Batı Almanya'nın önceki muhafazakâr liderlikler döneminde, Batı Alman hükümeti Doğu Alman hükümetinin varlığını dahi yasal olarak kabul etmeyi reddediyor ve Batı Almanya'nın Alman halkının tek meşru temsilcisi olduğunu söylüyordu. Sovyetler Birliği dışında hiçbir Doğru Avrupalı komünist ülkeyle diplomatik ilişkisi yoktu. Almanya'nın Oder ve Neisse nehirlerinin doğusundaki topraklarını –Doğu Prusya'yı Sovyetler Birliği'ne ve geri kalanları Polonya'ya– bilfiil yitirdiğini kabul etmeye yanaşmıyordu.

Brandt, tüm o inkâr politikasını tersine çeviren yeni bir dış politika benimsedi. Doğu Almanya ile bir anlaşma imzaladı, Polonya ve diğer Doğu Bloku ülkeleriyle diplomatik ilişkiler geliştirdi. Oder-Neisse Hattı'nı, Polonya/Alman sınırı olarak tanıdı ve o hattın doğusunda bulunan, uzun süredir Alman olan ve Alman kimliğiyle özdeşleşmiş tüm Alman topraklarının –Silezya ve Prusya ile Pomeranya'nın bazı yerlerinin– geri dönüşsüz şekilde kaybedildiğini kabullendi. O taviz dev bir adımdı ve 1972 seçimlerinde iktidara dönmesi durumunda tüm o anlaşmaları yok sayacağını ilan eden muhafazakâr CDU için kabul edilemez oranda acı bir reçete oldu. Alman seçmenler acı reçeteyi benimsediler ve Brandt'ın partisi 1972 seçimlerini oyların çoğunluğunu alarak kazandı.

Brandt'ın kariyerindeki en dramatik an, 1970'te Polonya'nın başkenti Varşova'yı ziyareti esnasında gerçekleşti. Polonya İkinci Dünya Savaşı'nda en yüksek oranda nüfus kaybı yaşayan ülkeydi. En büyük Nazi toplama kamplarının sahası olmuştu. Polonyalıların Almanları yaptıklarından pişman olmamış Naziler olarak görmeleri normaldi. Brandt, 7 Aralık 1970'teki Varşova ziyaretinde, Nisan ve Mayıs 1943'te Nazi işgaline karşı başarısız bir Yahudi

ayaklanmasının görüldüğü Varşova Gettosu'na gitti. Polonya halkının önünde, bir anda dizlerinin üzerine çöktü, Nazilerin ardında milyonlarca kurban bıraktığını kabul etti ve Hitler'in diktatörlüğü ve İkinci Dünya Savaşı için af diledi (Görsel 6.5). Almanlara güvenmeyi reddeden Polonyalılar bile Brandt'ın davranışının plansız, samimi ve çok anlamlı olduğunu düşündüler. Özenle kurgulanan, duygusuz diplomatik beyanların havada uçuştuğu bugünün dünyasında Brandt'ın Varşova Gettosu'ndaki diz çöküşü, bir ülke liderinin çok acı çekmiş bir başka ülkenin halkından benzersiz seviyede içten bir özrü olarak parıldıyor. Öbür taraftan, diz çöküp özür dilememiş çok sayıda diğer liderleri düşünün: Amerikan başkanlarının Vietnamlılardan, Japon başbakanların Koreli ve Çinlilerden, Stalin'in Polonyalı ve Ukraynalılardan, de Gaulle'un Cezayirlilerden vb.

Batı Almanya, Brandt'ın davranışının meyvelerini, Varşova Gettosu ziyaretinden yirmi yıl, yani Brandt şansölyelikten istifa ettikten çok uzun süre sonra yemeye başladı. 1970'ler ve 1980'lerde bir Batı Almanya şansölyesinin Batı ve Doğu Almanya'yı yeniden birleştirmek için doğrudan yapabileceği bir şey yoktu. Brandt'ın ardından gelen SPD'li Helmut Schmidt ve CDU'lu Helmut Kohl, Brandt'ın Doğu Almanya ile ticaret politikasını sürdürerek Doğu Avrupa ülkeleriyle uzlaşmaya çalıştılar ve Demir Perde'nin her iki yanındaki büyük ülkelerle iyi ilişkiler sürdürdüler. ABD ve Batı Avrupa, Batı Almanya'nın artık bir demokrasi ve güvenilir bir müttefik olarak görülebileceği sonucuna vardı. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleri, Batı Almanya'nın artık önemli bir ticaret ortağı olarak değerlendirilebileceğini ve askerî veya bölgesel bir tehdit olarak görülmemesi gerektiğini düşündüler.

Brandt'ın ve onun ardından Schmidt ile Kohl'un diğer Almanya ile anlaşmaları sayesinde yüz binlerce Batı Alman ve az

sayıda Doğu Alman, diğer tarafı ziyaret etme imkânı buldu. İki Almanya arasındaki ticaret hacmi arttı. Doğu Almanlar, Batı Almanya televizyonunu bir şekilde izlemeye başladılar. Bu sayede, Batı Almanya'daki yüksek ve artan yaşam standartları ile Doğu Almanya'daki düşük ve giderek kötüleşen yaşam standartlarını karşılaştırabildiler. Diğer Doğu Bloku ülkelerine iradesini dayatması giderek zorlaşan Sovyetler Birliği'nde ekonomik ve siyasal zorluklar görülüyordu. Bu arka plan sebebiyle, Doğu Almanya için sonun başlangıcı Batı ya da Doğu Almanya'nın kontrolünün tamamen ötesindeki bir adımdı: 2 Mayıs 1989'da kuzeyinde bir başka Doğu Bloku ülkesinin (Çekoslovakya'nın) bulunduğu Doğu Bloku ülkesi Macaristan, kendisini batıdaki Avusturya'dan –Batı Almanya ile komşu bir Batı demokrasisinden– ayıran dikenli telleri kaldırmaya karar verdi. (Bu sınırın açılış tarihi, tesadüf o ki Pinochet'nin Şili'deki 1973 darbesi ve ABD'deki 2001 Dünya Ticaret Merkezi saldırılarıyla aynı gün olan 11 Eylül'dü.) Yüz binlerce Doğu Alman, kısa süre içinde önce Leipzig sokaklarında, ardından diğer Doğu Alman şehirlerinde hükümeti protesto etmeye başladı. Doğu Alman hükümeti, Batı Almanya'ya doğrudan seyahat izinleri çıkaracağını duyurarak halkı yatıştırmaya çalıştı. Ne var ki televizyonda duyuruyu yapan yetkili, sözlerini şaşırdı ve bunun yerine hükümetin Batı Almanya'ya seyahate "hemen" izin vereceğini söyledi. O gece (9 Kasım 1989) on binlerce Doğu Alman sınır muhafızlarınca rahatsız edilmeden Batı Berlin'e geçme fırsatı yakaladı.

Dönemin Batı Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, bu açılışa bizzat sebep olmasa bile, ayağını yere sağlam basarak bu durumdan faydalanmayı bildi. Mayıs 1990'da Doğu ve Batı Almanya arasında ekonomik ve sosyal refah birliği (henüz siyasal birlik değil) anlaşması imzaladı. Batılıların ve Sovyetler'in Almanya'nın

yeniden birleşmesine yönelik isteksizliğini yok etmek için alttan alta çok sıkı çalıştı. Örneğin, Temmuz 1990'da Sovyetler Birliği Başkanı Gorbaçov'la buluşmasında, Sovyetler Birliği'ne büyük bir finansal yardım paketi önerdi ve Gorbaçov'u hem Almanların yeniden birleşmesine hem de yeniden birleşen Almanya'nın NATO'da kalmasına hoşgörüyle bakmaya ikna etti. 3 Ekim 1990'da Doğu Almanya çözüldü ve toprakları (Batı) Almanya'nın yeni eyaletlerine (Bundesländer) dönüştü.

Bölüm 2 ila 5'te yer alan dört ulusu tartışmak için kullandığımız aynı çerçeve ışığında, savaş sonrası Alman tarihini bu kısımda özetlediğimiz haliyle faydalı şekilde tartışmamız mümkün mü? Savaş sonrası Almanya görünüş olarak oldukça farklıydı. Bölüm 2 ila 5'teki dört ulus tek bir günde birdenbire patlayan bir krizle sarsılmıştı: 8 Temmuz 1853'te Tuğamiral Perry'nin bir Japon limanına gelişi, 30 Kasım 1939'da Sovyetler'in Finlandiya'ya saldırması, 11 Eylül 1973'te Şili'de Pinochet darbesi, 1 Ekim 1965'te Endonezya darbesi. Bunların aksine, savaş sonrası Almanya'da her şeyi bir anda bastıran tek bir patlama yerine 1945 ile 1990 arasında birkaç kez görülen ve üst üste binen ve giderek artan zorluklar ortaya çıktı. Bundan sonraki bölümde (Bölüm 7), Avustralya'da da savaş sonrası olayların Almanların aşamalı çizgisine benzer şekilde ilerlediğini ve Bölüm 2 ila 5'te gördüğümüz ani patlama çizgisine benzemediğini göreceğiz. "Kriz" terimini bu tür patlama durumlarından alıp aşamalı vakalara doğru genişletmek acaba yanıltıcı olabilir mi?

Aslında bu iki durum arasında keskin bir ayırıcı çizgi yoktur: Aralarındaki fark sadece seviyeden ibarettir. Almanya'da ani patlamalar oldu. Hatta tek bir tane yerine üç patlama görüldü. Birincisi, Almanya'nın 7 ve 8 Mayıs 1945'teki teslimiyeti sırasındaki harap hali, bu kitapta işlenen tüm uluslardan çok daha

derin bir kriz yaratmıştı. 13 Ağustos 1961'de Berlin Duvarı'nın örülmesi ve 1968'in birkaç ayı boyunca görülen öğrenci ayaklanmaları da diğer iki krizi temsil ediyordu. Perry'nin Japonya'ya gelişi ve Pinochet'nin Şili'deki darbesi, bunun aksine aslında tek bir günde gerçekleşen beklenmedik izole olaylardı. Bunlar, onlarca yıl boyunca görülen ve (kısmi olarak) çözülmeleri için onlarca yıl daha geçen gelişmelerin zirve noktasıydı: Bu tanımların ikisi de savaş sonrası Almanya tarihi için geçerlidir. Bundan sonraki sayfalarda, Bölüm 2 ila 5'teki "akut ulusal krizler" için beliren faktörlerin bu kısımda ve sonrakinde yer alan "aşamalı ulusal krizler" için görülen faktörlerle benzer olduğunu anlayacağız.

Bundan dolayı her iki tarihsel gidişatı aynı çerçevede değerlendirmeyi faydalı görüyorum. Özellikle savaş sonrası Alman tarihi çerçevemizdeki faktörlerin çoğu için örnek teşkil etmekle kalmıyor, içlerinden dördünü aşırı seviyede açıklıyor. Önce bu dört faktörün neler olduğunu görelim. Ardından uç noktada olmayan ama yine de anlam taşıyan diğerlerine geçelim.

Almanya'nın uç örnek teşkil ettiği ilk durum, başarılı bağımsız girişimlerde bulunma yetisinin önündeki coğrafi kısıtlamalarla ilgili (Tablo 1.2, faktör 12). Bu kısıtlamalar sebebiyle, Almanya diğer ülkelerin eylemlerinden doğan avantajlı koşulları beklemek zorundaydı. Bölüm 2 ila 7'de işlenen altı ülke arasından sadece Finlandiya, bağımsız hareket etme yetisinin önündeki kısıtlamalar açısından Almanya ile yarışabilir. Bu fikir ilk başta, 20. yüzyıl Almanyası'nı bağımsız hareket etmekten çekinmeyen ve hatta (İmparator II. Wilhelm ve Hitler dönemlerinde) her iki dünya savaşına yol açan cüretkâr askerî hamleler yapan bir ülke olarak görmeye alışmış diğer uluslara komik gelebilir. Ne var ki o iki dünya savaşı benim bu genellememi destekliyor: Her iki dünya savaşının Almanya açısından feci sona ermesinin sebebi,

Wilhelm ile Hitler'in avantajlı koşulların oluşmasını beklemeyip feci sonuçlara yol açacak yürekli adımlar atmasıydı.

Almanların hamle yapmalarını önleyen coğrafi kısıtlamaları anlamak için, sayfa 236'daki haritaya ve Avrupa'nın yakın tarihli haritalarına bakmanız yeterlidir. Bugün Almanya dokuz ülke ile (Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İsviçre, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Danimarka) sınır komşusudur ve Kuzey Denizi ile Baltık kıyılarından da sekiz diğer ülkeye açık durumdadır (Britanya, Norveç, İsveç, Finlandiya, Rusya, Estonya, Letonya ve Litvanya). Ayrıca, 1938'de Avusturya'yı ilhak ettiğinde üç başka kara komşusu (İtalya, Yugoslavya ve Macaristan) ve 1918 ile 1939 arasında bir diğer kara komşusu daha (Litvanya) elde etti. Bu ülkelerin bazıları, 1918'e kadar iki büyük kara komşusunun (Rusya ve Habsburg Monarşisi) sınırları içindeydi. Bu, Almanya'nın yakın tarihte toplam yirmi komşusunun olduğunu gösteriyor (ülkeleri ve denizaşırı komşuları veya eski ve modern devletleri iki kere saymak dışında, her tarihsel ülke bir kez sayıldığında). O yirmi ülkeden –İsviçre hariç hepsi– on dokuzu, 1866 ile 1945 arasında ya denizden saldıran Alman birliklerini topraklarında barındırdı veya bu birliklerin geçişine izin vermek zorunda kaldı (İsveç) ya da Almanya tarafından işgal edildi. O yirmi komşudan beşi güçlü ülkelerdi, bazıları hâlâ güçlü (Fransa, Rusya, Habsburg Monarşisi, Britanya ve eski İsveç).

Tek mesele, Almanya'nın komşularının olması değil. Pek çok başka ülkenin de komşuları var ama komşu ülkeler arasındaki sınırlar, genelde koruyucu coğrafi bariyerler barındırıyor. Ne var ki Kuzey Almanya, düz Kuzey Avrupa Ovası'nın (Görsel 6.6) bir parçası konumundadır. Bu düzlük, doğal bir savunma bariyeri bulundurmuyor: Hiç sıradağ yok (İspanya'yı Fransa'dan ayıran Pireneler ya da İtalya'yı çevreleyen Alpler gibi mesela)

ve tarih boyunca orduların kolayca geçebildiği dar nehirler var (Ren Nehri dahi ordular için ciddi bir engel teşkil etmemiştir). Örneğin Polonya kökenli Amerikalı karım Marie ile Berlin'den Varşova'ya uçarken, Marie uçaktan, Almanya ile Polonya'nın gözle seçilemeyecek şekilde birleştiği düzlüklere bakıp, Polonyalıların tarih boyunca akıl sağlıklarını korumalarını sağlayan kara mizahla, şöyle demişti: "Tank savaşı için bulunmaz bir nimet!" Hitler'in 1939'da tanklarıyla Polonya'ya doğru ilerlemesine atıfta bulunuyordu. Öbür taraftan tarihsel yanı güçlü bir Alman da, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet ve Müttefik ordularının, iki asır önce Napolyon'un ordularının ve ondan da önce başka orduların, doğudan ve batıdan Kuzey Almanya'ya doğru ilerleyişini düşünüyor olurdu.

Almanya'nın komşularla çevrili merkezî konumu, bana göre Alman tarihinin en önemli faktörüdür. Hiç şüphesiz bu konumun avantajları da vardı: Mevcut konum sayesinde Almanya ticaret, teknoloji, sanat, müzik ve kültür için bir geçiş noktası oldu. Alaycı biri, Almanya'nın konumunun İkinci Dünya Savaşı'nda pek çok ülkeyi istilasını da kolaylaştırdığını söyleyebilir.

Öte yandan Almanya'nın konumunun neden olduğu siyasi ve askerî dezavantajlar sayılamayacak denli çoktu. Örneğin 17. yüzyıl Batı ve Orta Avrupası'nın öncü ulusları arasındaki başlıca din ve iktidar mücadelesi olan Otuz Yıl Savaşları, büyük oranda Alman topraklarında yapıldı, oradaki nüfusu %50 oranında azalttı ve sonraki iki asır boyunca devam edecek ekonomik ve siyasal gerilemeler yaşattı. Almanya, birliğini en son kazanan Batı Avrupa ülkesiydi (1871'de) ve bu birleşme çok sayıda diğer Avrupa gücünün olası tepkilerini dikkate alma becerisine sahip çok vasıflı bir diplomatın liderliği sayesinde olmuştu (Bismarck). Sonuçta ortaya çıkan birleşik Almanya'nın askerî açıdan korkulu rüyası,

batı komşusu (Fransa) ve doğu komşusu (Rusya) ile aynı anda iki cepheli bir savaşa girmekti. Korktuğu başına geldi ve Almanya iki dünya savaşında da yenildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üç komşusu ve ABD, Almanya'yı parçaladı. Batı Alman hükümetinin yeniden birleşme için doğrudan yapabileceği bir şey yoktu: Diğer ülkelerdeki olayların yaratacağı avantajlı koşulları beklemek zorundaydı.

Çok sayıda coğrafi kısıtlama nedeniyle, kötü liderliğin sonuçları, az sayıda coğrafi kısıtlamaya sahip ülkelere kıyasla Almanya için çok daha feci oluyordu. Örneğin Almanya İmparatoru II. Wilhelm ile şansölyeleri ve bakanları yaptıkları gaflar ve gerçeklikten uzak tutumlarıyla ünlü olsalar da kötü liderlik sadece onlara has bir şey değildi: ABD, Britanya ve diğer ülkeler de benzer liderler gördüler. Öte yandan ABD ve Britanya'yı denizlerin koruyor olması, aptalca işler yapan beceriksiz liderlerin ülkelerinin başına iş açmasına engel oluyordu. Wilhelm ve şansölyelerinin beceriksizlikleri ise Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya felaket getirdi.

Başarılı Alman siyasetçilerin dış politikasını yönlendiren felsefe, Bismarck tarafından şöyle bir metaforla tanımlanmıştır: "Tanrı'nın dünya tarihi boyunca nereye gittiğini ve hangi yönde ilerlediğini görmeye çalışmak gerekir. Ondan sonra, onun kuyruğuna yapışıp gidebildiğiniz kadar uzağa gidebilirsiniz." Willy Brandt'ın 1969-1974 girişimlerinin ardından nihayet Doğu Almanya ve Sovyetler Birliği'ndeki siyasal gelişmeler, Almanya'nın yeniden birleşmesi için uygun koşulları yarattığında, Şansölye Helmut Kohl'un da 1989-1990'daki stratejisi buydu. Amerikan futbolunda da benzer bir strateji vardır: "Devre araları için oynayın." Bu felsefe, Britanya için gücünün zirvesindeyken düşünülemez bir şey olurdu, bugün ABD için de aynı derecede hayal dahi edilemez (futbolda değil,

dış politikada). O Britanya ve bugünkü ABD, daha ziyade hamle yapmak ve kendi iradesini dayatmak ister.

Almanya'nın vaka çalışmalarımız arasında uç bir örneği teşkil ettiği bir başka konu, kendine acıma ve kendini kurban gibi görme ile ilgilidir (faktör 2). Tartışmalarımız açısından bu, özellikle aydınlatıcı bir mesele çünkü Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı'na verdiği tepkiler açısından Almanya aslında bir değil, iki zıt ucu temsil ediyor.

Ekim 1918 itibarıyla, Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden kısa süre önce, Almanya'nın batı cephesindeki son askerî saldırısı püskürtülmüştü. Bir milyon yeni ABD'li askerin dâhil olduğu İtilaf orduları ilerleyişini sürdürüyordu ve Almanya'nın yenilgisi, an meselesine dönüşmüştü. Ancak Alman orduları hâlâ düzenli bir geri çekilme uyguluyordu ve İtilaf Devletleri henüz Alman sınırlarına ulaşmamıştı. Alman donanmasında görülen bir ayaklanma ve Almanya'daki silahlı isyanlar nedeniyle ateşkes pazarlıkları aceleye getirildi. Bu da savaş sonrası Alman ajitatörlerin, özellikle de Hitler'in, Alman ordusunun yenilmediğini, aksine hain sivil siyasetçiler tarafından "sırtından bıçaklandığını" iddia etmelerine zemin hazırladı. Muzaffer İtilaf Devletleri tarafından Almanya'ya dayatılan –ve Almanya'yı savaştan sorumlu saldırgan bir devlet olarak tanımlayan meşhur bir "savaş suçu maddesi" barındıran– Versay Barış Anlaşması, Almanların öfkesini iyice artırdı. Bunun sonucunda, pek çok savaş sonrası Alman tarihçisinin Almanya'yı olumsuz koşullarda savaşa sürükleyen şeyin savaş sonrası Almanya'sının siyasal hataları olduğunu söylemesine karşın, Alman halkının savaş sonrası baskın bakış açısına göre Almanya bir kurbandı ve ülkenin başına gelenlerden liderler sorumlu değildi.

Şimdi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanların kendilerini kurban olarak görmelerini, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bakış açısıyla karşılaştıralım. Mayıs 1945'te Alman orduları tüm cephelerde yenildi, bütün Almanya, Müttefikler'in orduları tarafından fethedildi ve Almanya koşulsuz teslim oldu. Alman olsun olmasın herkes, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın sadece Hitler'in niyetleri nedeniyle çıktığını kabul ediyordu. Almanlar, zaman içinde Alman hükümetinin toplama kamplarındaki ve Alman ordusunun doğu cephesindeki eşi benzeri görülmemiş zalimliklerini öğrendiler. Alman siviller de acı çekmişti: Özellikle Hamburg, Dresden ve diğer Alman şehirleri bombalanırken, Alman siviller Sovyet birliklerinden kaçarken ve savaş bittikten hemen sonra Doğu Avrupa ve eski Doğu Alman topraklarındaki Almanlar Polonyalılar, Çekler ve diğer Doğu Avrupa hükümetleri tarafından kovulurken. Sovyet ilerleyişi ve sürgünler nedeniyle on iki milyondan fazla Alman'ın mülteci olduğu, iki milyonunun öldüğü ve bir milyon Alman kadının tecavüze uğradığı tahmin ediliyor.

Alman sivillerin çektiği acılar, savaş sonrası Almanya'sında bir miktar dikkat çeken bir konudur. Ancak kendine acıma ve kendini kurban olarak görme hissi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğunun aksine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanların bakış açılarında pek yer etmemiştir. Bunun sebebi kısmen Almanların; Ruslar, Polonyalılar ve Çekler tarafından Alman sivillere yapılan zulümlerin Almanların o ülkelere yaptıklarından kaynaklandığını kabul etmeleridir. Öbür taraftan Almanların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendilerini kurban olarak görmeyi reddedip utanç duymaları meselesini genellemeyelim zira yine bizzat Almanlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve Japonlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (Bölüm 8) kendilerini

kurban olarak görmüşlerdi. Geçmişle bu şekilde acıyla da olsa yüzleşmek, bugün Almanya'nın lehine oldu. Almanya için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve Japonya için oluşan duruma kıyasla bugün eski düşmanlarla daha iyi ilişkiler ve daha güçlü bir güvenlik ortamı elde edilmiş oldu.

Almanya'nın, amaçlarımız doğrultusunda, uç örnek teşkil ettiği diğer iki alan, birbirleriyle bağlantılıdır: liderliğin rolü ve dürüst özdeğerlendirmenin varlığı ya da yokluğu (faktör 7). Almanya'nın Avrupa'daki merkezî konumu, deniz bariyerleriyle korunan Britanya'ya ve ABD'ye kıyasla onu kronik olarak daha fazla zorluklara maruz bıraktığı için, iyi ya da kötü liderliğin etkileri de diğer ülkelere kıyasla daha gözle görülür olmuştur.

Kötü etkileri olan liderler arasında Hitler, dünya yakın tarihinin birincilik kürsüsündedir. Hiç şüphesiz Versay Barış Anlaşması, 1923'te Almanya'nın para biriminin çöküşü ve 1929'dan itibaren görülen işsizlik ve ekonomik bunalım kombinasyonunun Almanya'yı Hitler olmasa da anlaşmayı feshetmek için savaşa itip itmeyeceğini tartışabilirsiniz. Ancak yine de Hitler'siz bir Almanya tarafından başlatılan İkinci Dünya Savaşı'nın çok farklı olacağı söylenebilir. Hitler'in sıra dışı kötücül zihni, karizması, dış politikadaki cüretkârlığı ve tüm Yahudileri öldürme kararlılığı, o dönemin diğer revizyonist Alman liderlerinde yoktu. İlk askerî başarılarına rağmen gerçek dışı değerlendirmeleri, generallerinin sırtına fazla yük bindirdi ve nihayetinde Almanya'nın yenilmesine sebep oldu. O ölümcül düzeydeki gerçek dışı kararları arasında, Almanya'nın hâlihazırda Britanya ve Sovyetler Birliği ile savaşta olduğu bir dönemde, Aralık 1941'de ABD'ye karşı durduk yere savaş ilan etmesi ve 1942-1943'te generallerinin tüm yalvarmalarına karşın Stalingrad'da sıkışıp kalmış Alman ordusunun geri çekilmesine izin vermemesi bulunuyordu.

Almanya'nın yakın tarihinde Hitler'den sonraki kötü lider örneği, otuz yıllık iktidarının ardından Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle tahttan inen II. Kayzer Wilhelm'di. Yine, Wilhelm olmasa da Birinci Dünya Savaşı'nın her koşulda olacağını söyleyenler olabilir. Ne var ki öyle bir savaş da farklı bir şekil alırdı zira Wilhelm de aynen Hitler gibi, farklı bir biçimde olsa da sıra dışıydı. Wilhelm, Hitler'e göre daha az güçlüydü fakat yine de Almanya şansölyelerini görevlendiriyor ve görevden alıyor, Almanların çoğundan saygı görüyor ve Almanya silahlı kuvvetlerini yönetiyordu. Kötücül olmasa da duygusal açıdan kararsız ve gerçeklikten uzaktı, karar alma yetisi zayıftı ve Almanya için gereksiz problemler yaratan sayısız örnekte görüldüğü gibi inanılmaz nezaketsizdi. Almanya'nın kötü koşullarda Birinci Dünya Savaşı'na girip yenilmesiyle sonuçlanan politikaları arasında Almanya ile Rusya arasındaki Bismarck sözleşmesini yenilemeyerek Almanya'yı söz konusu coğrafi konumu yüzünden aynı anda hem Rusya hem de Fransa'ya karşı iki cepheli savaş gibi bir askerî kâbusun içine sokması vardı.

Başarılı bir liderlik ve gerçekçi özdeğerlendirmeye örnek olarak Doğu Almanya ve diğer Doğu Bloku ülkelerini tanıyarak, Polonya ve Rusya ile anlaşmalar imzalayarak ve Oder-Neisse Hattı'nın ötesindeki Alman topraklarının kaybını kabullenerek Batı Almanya'nın yirmi yıllık dış politikalarını tersine çeviren Willy Brandt verilebilir. Batı Almanya'nın sonraki şansölyeleri de onun politikalarını sürdürdüler ancak yine de onun liderliğinin bir fark yarattığı söylenebilir. Muhalif CDU, sonraki birkaç yıl boyunca o politikalara karşı çıktı; Brandt'ın Oder-Neisse Hattı'nı kabulü, seleflerinde olmayan bir gerçekçilik ve siyasal cesaret gerektiriyordu; Varşova Gettosu ziyaretinin öylesine ikna edici ve unutulmaz kılan karizması haleflerinde yoktu. İkinci Dünya Sava-

şı'ndan sonraki şansölyeler arasından Konrad Adenauer, Helmut Schmidt ve Helmut Kohl de öne çıkıyor. Genel olarak, ABD'nin birkaç başarısız veya vasat başkanlık gördüğü bir dönemde, bir Amerikalı olarak Batı Almanya'nın ardı ardına böyle şansölyelere sahip olması oldukça etkileyici.

Fark yaratan başarılı liderlik örneklerinden diğeri, 1871'de Almanya'nın birliğini sağlayan Prusya başbakanı ve sonraki dönem Alman imparatorluk şansölyesi Otto von Bismarck'tı. Bu birleşmenin önünde ciddi engeller vardı: Prusya dışında diğer küçük Alman krallıklarının muhalefeti, güçlü komşular Habsburg Monarşisi ile Fransa'nın ancak savaşlarla çözülebilen itirazları, Rusya ile Britanya'nın daha uzaktan itirazları ve Alman nüfuslarının gerçekten de tek bir Almanya altında birleştirilebileceğine yönelik yanıtlanması zor olan soru. Bismarck, aşırı gerçekçi biriydi. Almanya'nın 1848 devrimlerindeki başarısızlığının nedenlerini biliyordu, Almanya'nın birleşmesine karşı iç ve dış muhalefetin olduğunun farkındaydı ve işe önce küçük önlemlerle başladıktan sonra o önlemler işe yaramazsa daha güçlü önlemlere geçmek gibi aşamalı bir ilerleme şekli vardı. Prusya'nın büyük olaylar başlatma yetisinin jeopolitik kısıtlamalarla engellendiğini ve politikasının doğru koşulları bekleyip, ardından hızla harekete geçmeyi gerektirdiğini biliyordu. Kuşağından başka hiçbir Alman siyasetçi siyasal beceri anlamında ona yaklaşamadı. Bismarck, genellikle uygun bir halef bulamamakla ve Almanya'da şansölyeliği bittikten yirmi dört yıl sonraki Birinci Dünya Savaşı'nda zirveye çıkan problemleri çözememekle suçlanır. Ne var ki onu II. Wilhelm ve onun yetkililerinin budalalıkları ile eleştirmek çok adil değil gibi geliyor. Bismarck ayrıca sözde savaşsever olmakla da eleştirilir ancak baskın muhalefet karşısında Bismarck'ın –ikisi çok kısa süren– üç savaşı olmasa Almanya çok zor

birleşirdi. (İtalya'nın birleşmesi için dört savaş gerekmişti ama kimse İtalya'yı savaşsever olarak yaftalamıyor.) Almanya 1871'de birleşerek milyonlarca Almanca konuşan insanı sınırları dışında bıraktıktan sonra, Bismarck en olası olanı elde ettiğini ve diğer güçlerin daha fazla Alman genişlemesine izin vermeyeceğini anlayacak kadar gerçekçiydi.

Almanya'nın çerçevemize uyduğu diğer başlıkları kısaca özetleyelim. Almanya İkinci Dünya Savaşı'ndan beri tercihli değişim sergiliyor (faktör 3). Bu kitapta işlenen tüm ülkeler arasında Almanya, siyasal sınırları bakımından en büyük değişimleri yaşayan tek ülkedir. Nazi geçmişini radikal şekilde sorguladı. Özellikle eski otoriter tutumu ve kadınların statüsüyle bağlantılı olarak büyük sosyal değişimler gerçekleştirdi. Öbür taraftan geleneksel Alman toplumunun diğer temel değerleri, örneğin hükümetin sanata verdiği destek, devletin herkese tıbbi bakım ve emeklilik hakları sağlaması ve kontrolsüz birey haklarından öte toplum değerlerine yapılan vurgu değişmeden kaldı. Bir Amerikalı olarak ne zaman Almanya'ya gitsem küçücük Alman şehirlerinde dahi opera salonları olduğunu, eski Alman arkadaşlarımın emeklilikten sonra bile hâlâ konfor içinde yaşayabildiğini ve köylerin yerel renklerini koruduğunu (imar yasalarına göre evinizin çatı tarzı yerel tarza uyum sağlamak zorundadır) yeniden keşfederek şaşkınlığa kapılıyorum.

Alman yakın tarihinde diğer ülkelerden alınan destek, yer ve zaman olarak hayli çeşitlilik göstermiştir (faktör 4). Amerika'nın Marshall Planı yardımı ve Batı Almanya'nın bu yardımı akıllıca kullanması sonucunda Batı Almanya, 1948 sonrasında ekonomik bir mucizeyi gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte negatif ekonomik

yardım –yani, savaş tazminatlarının ödenmesi– İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Almanya Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşüne zemin hazırlamıştır.

Almanya'nın güçlü ulusal kimliği, yıkım, işgal ve bölünmenin travmasını atlatmaya yardımcı olmuştur (faktör 6). (Alman olmayan bazı kişiler, daha da ileri gidip, Almanya'nın fazla güçlü bir ulusal kimliği olduğunu iddia edecektir.) O ulusal kimlik ve gurur duygusu, özellikle Almanya'nın dünyaca ünlü müziğine, sanatına, edebiyatına, felsefesine ve bilimine; konuşulan Almanca diyalekt çeşitlerini aşarak Martin Luther'in İncil çevirisinde kodlandığı haliyle Alman dilinin sağladığı bağlılığa; Almanların hâlâ kendilerini asırlardır süren siyasal parçalanmaya karşın tek bir halk olarak görmesini sağlayan ortak tarihsel anılara dayanır.

Almanya, geçmiş yenilgiler ve başarısızlıklara karşı sabır (faktör 9) ve geçmiş başarılardan gelen güven (faktör 8) için de bir örnektir. İki dünya savaşında aldığı yenilgileri atlatmayı başarmıştır. Sabır gerektiren başarıları arasında, 1871'de zirveye çıkan gerginliklere rağmen birleşme, yine 1990'da zirveye çıkan ağır itirazlara rağmen yeniden birleşme ve savaş sonrası ekonomik mucize vardır.

Almanya'da savaş sonrası gelişmelerle ilgili hem iç hem de dış tetikleyiciler bulunuyordu. İç tetikleyiciler, Almanya'yı Nazi geçmişiyle yüzleşmeye, 1968'de öğrenci isyanlarının patlak vermesine sürükledi. Dış tetikleyiciler –1989'da Macaristan'ın Avusturya sınırını açması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü gibi– yeniden birleşme sürecini başlattı.

Bireysel krizlerle ciddi benzerlikler taşımayan ulusal krizlere yönelik meseleler arasında, Almanya sıra dışı bir seviyede eski düşmanlarla uzlaşma örneği teşkil ediyor. Brandt'ın Varşova Get-

tosu'ndaki diz çöküşüyle birlikte Almanya'nın, Nazi geçmişiyle yüzleşmesi, komşuları Polonya ve Fransa ile görece düzgün ve dürüst ilişkiler geliştirmesini –Japonya'nın Kore ve Çin'le ilişkilerine kıyasla çok daha düzgün (Bölüm 8)– sağladı. Bilhassa ulusal krizler açısından beliren bir diğer konu, radikal değişimin devrimle mi yoksa evrimle mi gerçekleştiğidir. Modern Almanya üç devrim veya ayaklanma yaşadı. Bunların ikisi anlık sonuçları açısından başarısızdı: birleşme ve demokratikleşme için yapılan 1848 başarısız devrim girişimi, Almanya krallarını ve imparatorunu indiren 1918 ayaklanmaları ve Almanya toplumunu, iktisadi sistemini ve yönetim biçimini şiddet yoluyla değiştirmeye çalışan 1968 öğrenci ayaklanmaları. O hedeflerden biri daha sonra evrim yoluyla elde edildi: 1968 sonrasında devrimci öğrencilerin pek çok hedefine barışçıl yolla ulaşıldı. Radikal bir değişim olan 1989-1990'daki yeniden birleşme de barışçıl yolla sağlandı.

İlginçtir, Alman yakın tarihinde ezici bir mağlubiyet ile o mağlubiyete karşı şiddetli bir tepki arasında yirmi bir ila yirmi üç yılın geçtiği dört dönem var: 1848 başarısız devrimci birleşme girişimi ile 1871'deki başarılı birleşme arasındaki yirmi üç yıl, 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nda alınan ezici yenilgi ile 1939'da o yenilgiyi tersine çevirmeyi amaçlayan ama nihayetinde başarısız olan İkinci Dünya Savaşı arasındaki yirmi bir yıl, 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nda alınan ezici yenilgi ile 1968'de 1945 civarında doğan öğrencilerin ayaklanmaları arasındaki yirmi üç yıl, 1968 öğrenci ayaklanmaları ile 1990'daki yeniden birleşme arasındaki yirmi iki yıl. Hiç şüphesiz, bu dört olay arasında büyük farklar vardır ve o aralıkların, özellikle de 1968 ile 1990 arasındaki aralığın belirlenmesinde dış faktörler bir rol oynamıştır. Ancak bence, paralelliklerin de bir anlamı olmalıdır: Yirmi bir ila yirmi üç yıl, insan açısından bir kuşağa tekabül ediyor. 1848, 1918 ve 1968

yılları o zamanlar genç olan ve yirmi yıl sonra ülkelerinin liderleri olarak kendilerini gençliklerindeki tecrübeyi tamamlama (1871, 1990) ya da tersine çevirme (1939) konumunda bulan Almanlar için belirleyici tecrübelerdi. 1968'deki öğrenci ayaklanmalarında liderlik ve katılım için kırk veya ellilerindeki tecrübeli siyasetçiler yerine yirmilerindeki tecrübesiz radikaller gerekiyordu. 1968'i yaşayan bir Alman arkadaşımın dediği gibi: "1968 olmasa 1990 da olmazdı."

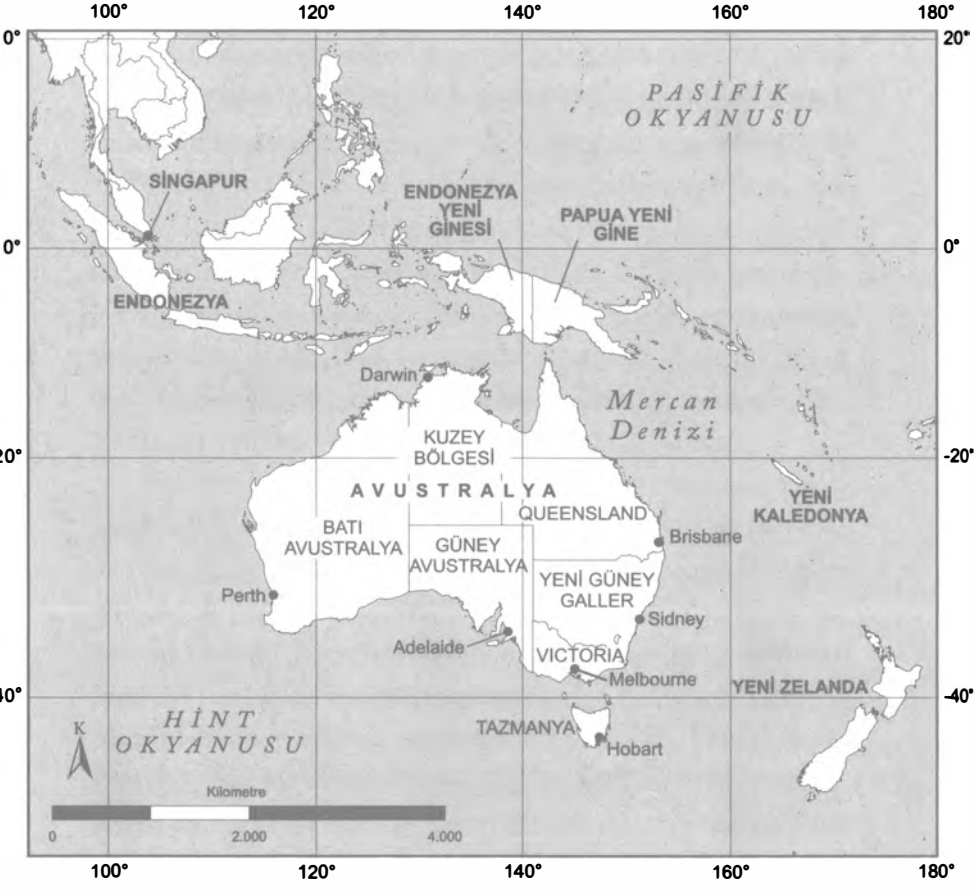

ŞEKİL 7: *Avustralya Haritası*

BÖLÜM 7

AVUSTRALYA: BİZ KİMİZ?

Avustralya ziyareti ■ İlk Donanma ve Aborijinler ■ İlk göçmenler ■ Özyönetime doğru ■ Federasyon ■ Onları dışarıda tutmak ■ Birinci Dünya Savaşı ■ İkinci Dünya Savaşı ■ Bağları gevşetmek ■ Beyaz Avustralya'nın sonu ■ Krizin çerçevesi

Avustralya'yı ilk kez, dört yıl boyunca Britanya'da yaşadıktan çok kısa süre sonra, 1964'te ziyaret ettim. Avustralya o zaman gözüme Britanya'dan daha Britanyalı gibi gelmişti. Sanki zaman donmuş, Britanya'da birkaç on yıl geri gidilmiş gibiydi. Avustralya'nın en büyük kenti Sidney'in sokakları, bana her köşede İngiltere'yi anımsatıyordu. Aynen Londra'daki gibi Sidney'in de kendisine ait Hyde Park'ı, King's Cross İstasyonu ve Oxford Caddesi vardı. Avustralya halkı ezici çoğunlukla beyaz olmaktan öte kuvvetli bir şekilde Britanyalı beyazdı. Avustralya yemekleri geleneksel sıkıcı Britanya yemekleriydi; pazar yemeği ritüeli, bir

sürü kızarmış balık patates dükkânı, Britanya'daki Marmite'ın Avustralya'daki taklidi olan Vegemite kahvaltılık sosu da cabası. Her yer Britanya tarzı barlarla doluydu. Bu yerlerde bir salon sadece erkekler için, bir başka salon (sözde kadınlar salonu) hem erkekler hem kadınlar içindi. Ayrıca o yıllarda Britanya barlarında da uygulananlara benzer bir şekilde belirli saatler arasında açık kalıyorlardı. Avustralya'da geleneksel Britanya yemeğine alternatifler, özellikle İtalyan, Yunan ve az da olsa Çin restoranlarıyla sınırlıydı.

Avustralya ziyaretinden sonra, birçok defa geri geldim ve Avustralya'nın değişimini gördüm. 2008'de oğlum Joshua'yı Brisbane'deki Queensland Üniversitesi'nde bir yurt dışı sömestiri geçirmesi için Avustralya'ya getirmiştim. Ülkenin yaşadığı değişimlere o yıl özellikle tanık oldum. Üniversite kampüsünde yürürken bir an o bildiğim Avustralya'da değil de Los Angeles'taki Kaliforniya Üniversitesi'nde, benim kurumumun kampüsünde olduğumuz hissine kapılıverdim zira her yer Asyalı öğrencilerle dolmuştu. Avustralya artık beyaz Britanyalılardan ibaret değildi.

1964'te Avustralya toplumunun temel olgusu, Avustralya'nın coğrafi konumu ile nüfus yapısı ve duygusal ve kültürel bağları arasındaki çelişkiydi. Avustralya'nın nüfusu ve ulusal kimliği büyük oranda Britanyalıydı (Görsel 7.1). Öte yandan Avustralya, Britanya'ya göre dünyanın öbür ucunda: Kuzey Yarımküre'de değil, Güney Yarımküre'de ve Britanya'nın sekiz ila on saat dilimi doğusundaydı. Avustralya'nın kangurular, yumurtlayan memeliler, yalıçapkını, büyük kertenkeleler, okaliptüs ağaçları ve çöllerden oluşan coğrafyası, insanların yaşadığı tüm diğer kıtalar arasında en farklı (ve en az Britanyalı) coğrafyadır (Görsel 7.2). Avustralya, coğrafi olarak Avrupa'ya kıyasla Çin, Japonya ve diğer Doğu Asya ülkelerine çok daha yakındır ve Britanya'ya

olan mesafesi, Endonezya'ya olan mesafesinin elli mislidir. Ancak 1964'te Avustralya sokaklarında yürürken Asya'ya olan bu yakınlığı hiç hissetmiyordum.

Kırk dört yıl sonra Joshua'yı Brisbane'e getirdiğimde, Asya ile olan yakınlık, Asyalı insanların (Görsel 7.3) ve Japon, Tayland ve Vietnam restoranlarının sayısından gayet iyi anlaşılıyordu. Asyalı göçmenleri engelleyen resmî Beyaz Avustralya politikası ve Britanya dışındaki beyaz Avrupalıları caydıran gayriresmî politikalar kaybolmuştu. Öte yandan Avustralya'nın dili hâlâ İngilizcedir, Britanya kraliçesi hâlâ Avustralya devletinin göstermelik başkanıdır ve Avustralya bayrağı da Britanya bayrağını andırmaktadır. Düzenli olarak dünyanın en yaşamaya değer yerleri arasında seçilen, en mutlu nüfusa ve en yüksek ortalama yaşam süresine sahip ülkelerden biri olan Avustralya, harikulade bir ülkedir. Ciddi ciddi göç etmeyi düşündüğüm iki ülkeden biridir. Bir yandan Britanyalı, bir yandan değil. Avustralya'ya gidip geldiğim o yıllar içinde ne oldu da o tercihli değişimler gerçekleşti?

Bundan sonraki sayfalarda benimle birlikte Avustralya tarihinde dolaşırken, krizlerini değerlendirdiğimiz diğer beş ülke arasında Avustralya'nın nereye uyduğunu düşünün. Bir önceki bölümde işlenen Almanya gibi ve Bölüm 2 ila 5'te işlenen dört ülkenin aksine Avustralya tek bir günde patlak vermeyen bir krizle karşı karşıya kaldı. (Öte yandan, 1941-1942'de yetmiş bir günlük zaman aralığında yaşanan üç askerî şok, önem açısından bir adım öne çıkıyordu.) Avustralya'nın krizi, Almanya'nınki gibi kısmen İkinci Dünya Savaşı yıllarına verilen bir tepkinin gözler önüne serilmesiydi. Hem Almanya hem de Avustralya için savaş, geleneksel ulusal çözümlerin artık işe yaramadığını kanıtladı ancak kanıt, savaş yorgunu Almanya'da Avustralya'ya göre çok daha sarsıcı ve ikna ediciydi. Avustralyalılar açısından temel me-

sele, bu kitapta işlenen tüm diğer ülkelerin yurttaşlarına kıyasla, daha çok ulusal kimlik konusuydu: *Biz kimiz?* İkinci Dünya Savaşı, Avustralyalıların uzun süredir korudukları, dünyanın öbür ucundaki ikinci bir Britanya olma imajının miadının dolduğunu ve artık Avustralya'nın değişen koşullarıyla uyumlu olmadığını gün yüzüne çıkarmaya başladı. Ancak tek başına savaş, birçok Avustralyalının bu imajdan sıyrılması için yeterli değildi.

Tek bir kişinin bile *Ben kimim?* sorusuna yeni bir yanıt bulması zaman alır. Ulusun kimliğine ilişkin çatışan bakış açılarına sahip gruplara bölünmüş milyonlarca bireyden oluşan bir ulus için ise çok daha fazla zaman alır: *Biz kimiz?* Dolayısıyla Avustralyalıların bugün hâlâ o soruyla boğuşuyor olması hiç şaşırtıcı gelmemelidir. Şaşırtıcı olan, krizin çözümü Avustralya'da yavaş ilerlemiş olsa da –o kadar yavaş ilerledi ki pek çok Avustralyalı bir kriz olduğunu bile düşünmedi– Avustralya işlediğimiz altı ulus arasından en kapsamlı değişimleri en kısa süre içinde, 1972 yılının Aralık ayının on dokuz gününde gerçekleştiren örnektir. Tüm bu gelişmeler ve diğerleri, şimdi işlemeye başlayacağımız modern Avustralya'nın öyküsünde etkileyici bulduğum konulardır.

İlk Avrupalı yerleşimciler, Avustralya Aborijinlerinin atalarının Avustralya'ya yerleşmesinden yaklaşık elli binyıl sonra Britanya'dan gönderilen tek gemilik bir filoyla Ocak 1788'de kıtaya ayak bastılar. Britanya o filoyu Avustralya'nın Britanyalı yerleşimciler için harikulade bir yer olacağını düşündüğünden değil, sayıları çığ gibi artan mahkûmları uzak yerlere yollamak istediğinden göndermişti. Uygun uzak yerler olarak hem Avustralya hem de tropikal Batı Afrika önerilmişti fakat Batı Afrika'nın tropikal hastalıklarının, bölgeyi Avrupalılar için sağlıksız bir yere dönüştürdüğü

ortaya çıkmıştı. Avustralya'nın ise çok sayıda avantajı vardı: Batı Afrika'dan çok daha uzaktaydı; Avrupalılar için sağlıksız olduğu düşünülmüyordu (gerçekte de öyle olmadığı ortaya çıktı); Britanya'nın donanma gemileri, tüccarları, balina avcıları ve kereste ve keten sağlayıcıları için potansiyel Pasifik Okyanusu üslerinin kurulması için idealdi. Bundan dolayı Avustralya, özellikle de sonradan Sidney kenti olacak yerin civarı seçildi.

Birinci Filo'da yedi yüz otuz mahkûm, gardiyanlar, yöneticiler, işçiler ve vali olarak bir Britanya donanma subayı bulunuyordu. Bunu daha fazla filo ve gemi izledi. Sidney'e ve ardından Avustralya kıtasındaki diğer dört yere daha fazla mahkûm götürüldü. Kısa bir süre içinde mahkûmlara ve gardiyanlara Britanyalı özgür yerleşimciler de katıldılar. Öte yandan otuz iki yıl sonra, 1820 yılında Avustralya'nın Avrupalı nüfusunun %84'ü, hâlâ mahkûm ve eski mahkûmdan oluşuyordu ve Britanya'dan Avustralya'ya mahkûm taşıma işi 1868'e kadar sürdü. Avustralya sınırları içinde hayatta kalmak ve çoğalmak oldukça zor oldu. Bu nedenle, soyu mahkûmlara dayanan modern Avustralyalılar, bunu bir utanç kaynağı değil –1620'de *Mayflower* gemisiyle gelen yerleşimcilerin modern Amerikalı soylarının hissettiği gurur gibi– onur nişanesi olarak görürler.

Mahkûm ve yerleşimcilerin beslenmek için yeterli gıdayı nasıl yetiştireceklerini bulmalarının uzun süreceği düşünülmüştü (haklı olarak). Bundan dolayı Birinci Filo, yanında yiyecek de getirdi. Britanya 1840'lara kadar yiyecek göndermeye devam etti. Avustralyalıların Britanya'ya kayda değer ihraç malları gönderebilmesi için onlarca yıl geçmesi gerekti: en başta sadece avlanan balina ve foklardan elde edilen ürünler, daha sonra 1830'lardan itibaren koyun yünü, 1851'de başlayan bir altına hücum ile elde edilen altınlar ve 1880'lerde artık Britanya'ya uzun deniz yolculukları

yapabilen soğutuculu gemiler çalışmaya başladıktan sonra et ve yağ. Bugün, dünya yününün üçte biri Avustralya'nın –kişi başına beş koyun düşen– geniş koyun popülasyonundan elde ediliyor. Öte yandan Avustralya'nın ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri kıtada bolca bulunan madenlerin kontrolündedir: Avustralya, alüminyum, kömür, bakır, altın, demir, kurşun, magnezyum, gümüş, tungsten, titanyum ve uranyum ihracatında dünya birincisidir.

1788'den itibaren Avrupalıların Avustralya'ya yerleşimini aktaran bu kısa anlatıda, kıtaya çok daha önce yerleşmiş Aborijin nüfusa ne olduğundan bahsedilmiyor. ABD, Kanada, Hindistan, Fiji ve Batı Afrika gibi diğer Britanya kolonilerinde, Britanyalı sömürgeciler yerli halka, ya yerli şefleri veya prenslerle barışçıl şekilde pazarlık ederek ya da yerel orduların veya büyükçe kabile güçlerinin üzerine Britanya ordularını göndererek yaklaştılar. Bu yöntemler Avustralya'da işlemedi zira Aborijin toplumu ordusu, şefi ya da prensi olmayan küçük gruplar halinde yaşıyordu. Aborijinler göçebe bir hayat sürüyorlardı ve sabit köyleri yoktu. Avrupalı yerleşimcilerin gözünde bunun anlamı, Aborijinlerin toprağa "sahip" olmadığıydı.

Dolayısıyla Avrupalı yerleşimciler, Aborijin topraklarını pazarlık etmeden ya da bir ödeme yapmadan öylece aldılar. Aborijin ordularına karşı bir savaş olmadı: Bazen Aborijinlerin normalde avlamaya alışık oldukları kangurulara ya da diğer yaban hayvanlarına benzeterek koyunları öldürmeleri sonucunda, küçük Aborijin gruplarıyla çatışmalara girildi. Avrupalı yerleşimciler, bunun karşılığında Aborijinleri öldürdüler. 1928'de yaşanan son büyük katliamda otuz iki Aborijin öldürüldü. Britanyalı bir vali, Aborijinleri öldüren Avrupalıların yargılanıp asılması talimatını verdiğinde, Avustralya halkı o katilleri sonuna kadar destekledi. Londra'nın sömürge yönetimi ise Avustralya'da Britanyalı tebaanın

kafasına göre hareket etmesini –örneğin Aborijinleri öldürmesini– durduramayacağını fark etti.

Aborijinler yerleşik çiftçi değil de avcı ve toplayıcı oldukları için Avustralyalılar onları ilkel buluyorlardı. Bu aşağılayıcı bakış açısının bugün eğitimli Avustralyalılar arasında bile ne kadar yaygın olduğunu gördüğümde şaşırıyorum. Avustralyalı bir senatör şöyle demişti: "Onun [Aborijin] sonuçta bir insan olduğuna ilişkin bilimsel bir kanıt yok." Hastalıklar, cinayetler ve topraksızlaşma yüzünden Aborijinlerin sayısı azalınca Avustralyalılar onların yok olmaya başladığına inandılar. Avustralyalı bir piskopos şöyle yazmıştı: "Aborijinler kayboluyor. En fazla bir ya da iki kuşak içinde, son Avustralyalı siyah adam [yani Aborijin] yüzünü toprak anaya dönmüş olacak... Ondan sonra misyonerlerin yapabileceği tek şey, ölüm döşeğindeki bir ırkın yastığını düzeltmek olabilir."

Nihayetinde Aborijinlerin resmî izin olmadan Aborijin olmayanlarla evlenmesi yasaklandı. 1930'larda geliştirilen, melez Aborijin/beyaz çocukların ve hatta Aborijin çocukların Aborijin evlerinden zorla alınarak kuruluşlarda ya da yetimhanelerde yetiştirilmesi (sözde onların iyiliği için) politikası çokça tartışmaya neden olmuştur. Beyaz Avustralyalıların Aborijinlerden özür dilemesi için 1990'larda başlatılan bir hareket sert bir muhalefetle karşılaşmıştır. Başbakan Kevin Rudd, 2008 yılında resmî olarak özür dilemiş ancak eski Başbakan John Howard şöyle demiştir: "Bu kuşağın Avustralyalılarından, kontrol edemeyecekleri eski eylemler ve politikalar adına suçu ve günahı üstlenmeleri beklenemez."

Kısacası, Britanya Avustralyası'nın Beyaz Avustralya politikası, sadece ülke dışından gelebilecek beyaz olmayan göçmenlere yönelik değildi. Britanyalı yerleşimcilerin topraklarına göç ettiği, o topraklar üzerindeki hakları feshedilen ve hızla yok olup gidecek

olan (pek çok beyaz yerleşimcinin ümit ettiği) beyaz olmayan orijinal Avustralyalılara da yönelikti.

Avustralya kolonisinin ilk dönemlerinde göçmen özgür yerleşimciler ve mahkûmlar, (o dönemde hâlâ Britanya'nın olan İrlanda da dâhil) Britanya'dan geliyorlardı. Britanyalı olmayan ilk kayda değer grup, 1836'da Güney Avustralya'ya gelmeye başladı. O koloni, bir mahkûm yerleştirme merkezi olarak değil, Avrupa'dan özenle seçilmiş yerleşimcileri getiren bir gayrimenkul şirketi tarafından kuruldu. O yerleşimciler arasında, din özgürlüğü arayışında olan Alman Lutherciler vardı. Başlıca motivasyon kaynaklarından biri olarak din özgürlüğü meselesi, ABD'ye gelenler arasında Avustralya'ya gelenlere kıyasla daha baskındı. Alman göçmenler vasıflı ve beyazdı, bostanlar ve bağlar geliştirdiler, Avustralya'ya çabucak uyum sağladılar ve çok az hoşnutsuzlukla karşılaştılar. Avustralya'nın ilk altına hücum dönemi sebebiyle (çok sayıda Avrupalı ve Amerikalının yanı sıra) harekete geçen Çinlilerin 1850'lerde on binler halinde gelişi çok daha fazla sorun yarattı. O insan akını, Britanya ordusunun Avustralya'da, bir güruhun Çinlileri dövdüğü, soyduğu ve hatta kafa derilerini yüzdüğü isyanları bastırmak için son kez güç kullanmasıyla sonuçlandı.

Britanyalı olmayanlardan oluşan son göçmen dalgası, 1860'lardan itibaren Queensland'de şeker plantasyonlarının oluşturulmasıyla başladı. Tarla işçileri, Yeni Gine, diğer Melanezya adaları ve Polinezya'dan gelen Pasifiklilerdi. İçlerinden bazıları gönüllü çalışanlardı ancak birçoğu adalarından kaçırıldılar. Bu insanlar, (adalılar siyah tenli olduğu için) black-birding adı verilen bir metotla çokça cinayetin işlendiği saldırılarla kaçırılıyorlardı. Sonradan Alman ve Avustralya Yeni Ginesi'nde de plantasyonlar (özellikle Hindis-

tan cevizi plantasyonları) açıldığında, aynı Avustralya yöntemi, Pasifik Adası işçilerini Yeni Gine plantasyonlarına getirmek için kullanıldı. Bu işçi bulma uygulamaları, Yeni Gine'de 20. yüzyıla değin sürdürüldü: 1966'da Avustralya'nın yönettiği Yeni Gine'de tanıştığım bir Avustralyalı, kendisinin de işçi aracılığı yaptığını ve sadece nakit primlerle çalışan gönüllü işçileri nasıl bulduğunu açıklamaya çalıştı. Kendisinin adam kaçıran bir black-birder (hâlâ o terimi kullanıyordu) olmadığını, rekabet içinde olduğu başka aracıların ise ısrarla o yöntemi kullandığını gururla anlatmıştı. Bununla birlikte 1860'lardan itibaren Avustralya şeker plantasyonlarındaki koyu tenli işçiler –gönüllü ya da gönülsüz– ne şekilde gelmiş olurlarsa olsunlar, Avustralya'nın yerleşik nüfusu daha az beyaz olmadı zira bu işçiler sınırlı süreli sözleşmelerle geliyorlar ve sözleşme bitiminde Avustralya'dan gönderiliyorlardı.

Britanyalı olmayan bir diğer küçük göçmen grubu, Britanya kolonisi olan Hindistan'dan gelmişti. Sınırlı sayıda Alman, Çinli, sözleşmeli Pasifik Adalı ve Hintli'nin kıtaya gelişine rağmen Avustralya, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ezici çoğunlukla Britanyalı ve beyaz kalmayı başardı.

ABD tarihini bilen Amerikalılar, Britanya'nın Amerikan kolonileri ile Avustralya kolonilerinin kendilerini Britanya'dan soyutlama biçimlerinin ne kadar farklı olduğunu gördüklerinde şaşkınlığa uğrarlar. Amerikan kolonileri yedi yıl süren bir devrimci savaşın ardından bağımsızlık kazandılar, birlik oluşturdular ve Britanya ordusunun güçlü direnişine karşın Britanya ile tüm siyasal bağlarını kopardılar. Her yıl 4 Temmuz'da, yani Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yıl dönümünde, Amerikalılar en büyük bayramlardan biri olan Bağımsızlık Günü'nü kutlar. Avustralya ise bunun

aksine bir bağımsızlık günü kutlamaz çünkü öyle bir gün yoktur. Avustralya kolonileri, Britanya'nın hiçbir muhalefeti olmaksızın özyönetim elde etmiştir ve Britanya ile bağlarını hiç koparmamıştır. Avustralya hâlâ Britanya ile bir (İngiliz) Milletler Topluluğu içinde faaliyet göstermektedir ve hâlâ Britanya'nın hükümdarını Avustralya'nın sembolik devlet başkanı olarak tanımaktadır. Neden Britanya ile bağlar, Avustralya ve ABD'de farklı şekillerde gevşetilmiştir?

Bunun birkaç sebebi var. Bunlardan biri, Britanya'nın Amerikan Devrimi'ndeki pahalı yenilgiden dersler çıkarması, kolonilerine karşı politikalarını değiştirmesi ve Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya kolonilerine özyönetim hakkını kendi eliyle teslim etmesidir. Aslında Avustralyalılar, herhangi bir talepte bulunmadan önce, Britanya Avustralya'ya kendi isteğiyle fazlasıyla özyönetim yetkisi vermişti. İkinci sebep, Avustralya'ya olan deniz yolculuğu uzaklığının ABD'nin Doğu Yakası'na kıyasla çok fazla olmasıdır. Birinci Filo Avustralya'ya sekiz ayda ulaşmıştı. Ondan sonra, 19. yüzyılın başları boyunca yolculuk süreleri altı ayla bir yıl arasında değişiklik gösterdi. Bunun sonucunda iletişim süreleri uzayınca, Londra'daki Britanya sömürge bakanlığının Avustralya'yı yakın kontrol altında tutması imkânsızlaştı. Kararlar ve kanunlar önce valilere, ondan sonra Avustralyalılara gönderiliyordu. Örneğin, 1809 ile 1819 arasındaki on yıllık süre boyunca Avustralya'daki Yeni Güney Galler kolonisinin Britanyalı valisi, yeni benimsediği kanunları Londra'ya bildirme zahmetinde bile bulunmamıştı.

Avustralya ile Amerika tarihi arasındaki farkın üçüncü bir sebebi, Britanya sömürge hükümetinin Amerikan kolonilerine büyük bir ordu konuşlandırmak ve bunlar için para harcamak zorunda olmasıydı. Bu ordu, Kanada'da konuşlanmış olan ve Kuzey Amerika'nın kontrolü için mücadele veren Fransız ordusuna ve

aynı zamanda daha zayıf silahlanmış ama şeflerin yönetiminde merkezî teşkilata sahip, oldukça kalabalık Amerikan yerlilerinin kabilelerine karşı kolonileri savunma görevi üstlenmişti. Tersine hiçbir Avrupa gücü Avustralya kıtasını sömürgeleştirmek için Britanya ile mücadele etmiyordu ve Aborijinler sayıca azdı, silahsızdı ve merkezî bir teşkilata sahip değildi. Dolayısıyla Britanya'nın Avustralya'ya büyük bir ordu konuşlandırması ya da o ordu için Avustralyalılara ağır vergiler dayatması gerekmiyordu. Britanya'nın Amerikan kolonilerine danışmadan onlara vergi dayatmasının sebebi, Amerikan Devrimi'ydi. Avustralya'daki en son küçük Britanya birliği, 1870'te Avustralya baskıları sonucu değil, Britanya'nın kendi inisiyatifiyle çekilmişti. Bir diğer faktör, Britanya'nın Avustralya'daki kolonilerinin, Amerikan kolonilerinin aksine, Britanya açısından önem verilecek ve dikkat edilecek denli kârlı ve kayda değer olmayışıydı. Amerikan kolonileri zengindi ve Britanya'ya vergi ödeyebilecekleri düşünülüyordu. Britanya açısından, Avustralya'dan daha kârlı ve önemli diğer koloniler Kanada, Hindistan, Güney Afrika ve Singapur'du. Son olarak, bir sonraki kısımda açıklayacağım gibi, Britanya'nın başlıca Avustralya yerleşimleri uzun süre boyunca eser miktarda siyasal koordinasyona sahip ayrı koloniler olarak kaldılar.

Avustralya kolonilerinin özyönetim elde etme süreci şu şekilde oldu. 1828'de, Birinci Filo'nun gelişinden kırk yıl sonra Britanya, Avustralya'daki en eski iki kolonisi Yeni Güney Galler ile Tazmanya'da yasama meclisleri görevlendirdi (seçimle değil). Bu atanan meclislerden sonra, 1842'de Avustralya'nın kısmen seçimle gelen ilk sömürge hükümeti (Yeni Güney Galler'de) kuruldu. 1850'de Britanya, Avustralya'daki kolonileri için anayasalar hazırladı fakat kolonilere o anayasaları daha sonra düzenleme yetkisi verildi. Dolayısıyla kendi hükümetlerini oluşturmakta özgürlerdi. 1850

anayasaları ve sonradan düzenlenen anayasalarda, Britanya'nın savunma, vatana ihanet ve yurttaşlığa kabul edilme gibi bazı meselelerde verilecek kararlar üzerindeki "hakkı korundu" ve sömürge kanunlarını feshetme yetkisi sadece teorik düzeyde sürdürüldü. Pratikte ise Britanya, o hakları nadiren kullandı. 1800'lerin sonu itibarıyla, Britanya'nın ısrarla korunan tek başlıca hakkı, Avustralya dışişlerinin kontrolüydü.

Britanya'nın elinde tuttuğu o hakların yanı sıra, 1800'ler boyunca, normalde bağımsız bir Avustralya'nın kendi kendine yürütmek zorunda kalacağı önemli hizmetler de Britanya eliyle sürdürüldü. O hizmetlerden biri, diğer Avrupa ülkeleri ile Japonya'nın ve ABD'nin 1800'lerin sonlarında Pasifik Okyanusu'nda giderek saldırganlaşmasıyla birlikte, Britanya savaş gemileriyle sağlanan askerî korumaydı. Bir diğer hizmeti Britanya'nın Avustralya'daki kolonilerine atadığı valiler aracılığıyla veriliyordu. O valiler, protesto halindeki Avustralya kolonilerine güçlü bir Britanya tarafından dayatılan, nefret nesnesi tiranlar değillerdi. Aksine Avustralya kolonilerinin sıklıkla anlaşmazlık yaşadıkları özyönetim problemlerinde saygıdeğer bir rol oynuyorlardı. Atanan Britanya valileri, sömürge meclislerinin alt ve üst kanatları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, parlamento koalisyonlarının oluşumuna aracılık etmek ve parlamentonun feshedilip seçimlere gidilmesi gereken zamanlara karar vermek zorunda kalıyorlardı.

Şimdiye değin tarihsel Avustralya kolonilerini, sanki bugünkü birleşik Avustralya'nın doğrudan öncüleriymiş gibi anlattım. Aslında, Avustralya altı ayrı koloniden –Yeni Güney Galler, Tazmanya, Victoria, Güney Avustralya, Batı Avustralya ve Queensland– oluşuyordu ve bunlar arasındaki temas, sonradan ABD'nin eyalet-

GÖRSEL 6.1. Bir Alman şehrinin yıkıntıları arasında Alman siviller ve Müttefik askerler.

GÖRSEL 6.2. Müttefik uçakları Köln'ü bombalıyor. Diğer pek çok büyük Alman şehriyle birlikte Köln de bombardımanlarla yok edildi. Ren Nehri üzerindeki bir köprünün tahrip edildiği görülüyor. Köln Katedrali mucizevi bir şekilde hâlâ ayakta.

GÖRSEL 6.3. Doğu Alman hükümeti tarafından, sözde Doğu Berlin'i Batı Alman kaçaklardan korumak için yapılan ancak asıl amacı Doğu Almanların Batı'ya kaçmasını önlemek olan meşhur duvar.

GÖRSEL 6.4. Batı Almanya'nın kuşak değişimi yılı olan 1968'deki Alman öğrenci protestoları.

GÖRSEL 6.5. Modern Alman tarihinin belirleyici anlarından biri: Batı Almanya Şansölyesi Willy Brandt, Polonya'nın Varşova Gettosu'nu ziyaretinde, bir anda dizlerinin üzerine çöküyor, Nazi savaş suçlarını ve milyonlarca kurbanını kabul ediyor ve Polonyalılardan af diliyor.

GÖRSEL 6.6. Alman ordularının (resimdeki) 1939'da Polonya'yı istila etmek için kullandığı ve tarih boyunca diğer ulusların ordularının bugünkü Almanya bölgesini istila etmek için kullandığı, hiçbir coğrafi engeli bulunmayan dümdüz Kuzey Avrupa Ovası.

GÖRSEL 7.1. Avustralya'nın 1900'lerin ortalarındaki beyaz baskın nüfusu.

GÖRSEL 7.2. Avustralya'nın, Avrupa'dan çok farklı, çöller ve kangurularla dolu coğrafyası.

GÖRSEL 7.3. Avustralya'nın bugünkü karışık ırksal nüfusu.

GÖRSEL 7.4.1 ve 7.4.2 Avustralya'nın (üstte), Güney Haçı Takımyıldızı'yla çevrili Britanya bayrağını (Birleşik Krallık Bayrağı, altta) içeren bayrağı.

GÖRSEL 7.5. Anzak (Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu) birlikleri Britanya anavatanını savunmak için 1915'te dünyanın öbür ucundaki Gelibolu'da Türk hatlarına saldırıyor. 25 Nisan Gelibolu çıkarmalarının yıl dönümü önemli bir Avustralya ulusal bayramı olarak kutlanır.

GÖRSEL 7.6. Britanya savaş gemisi *Prince of Wales*, 10 Aralık 1941'de Britanya'nın Singapur'daki donanma üssünü savunmaya çalışmasının ardından Japon uçakları tarafından bombalanarak batırılıyor.

GÖRSEL 7.7. Britanya'nın Singapur donanma üssünde 15 Şubat 1942'de Britanya birlikleri teslim olarak Avustralya'yı Japon saldırılarına açık hale getiriyorlar.

GÖRSEL 7.8. 19 Şubat 1942'de Japonların Avustralya şehri Darwin'i bombalamasının ardından çıkan yangınlar ve duman.

GÖRSEL 7.9. 1954'te milyonlarca Avustralyalı Birleşik Krallık Kraliçesi Elizabeth'i sokaklarda karşılamak üzere dizilmiş.

GÖRSEL 7.10. Avustralya'nın en meşhur, modern dünyanın en görkemli yeni binalarından bir olan Sidney Opera Binası, Danimarkalı bir mimar tarafından tasarlandı ve 1973'te açıldı.

GÖRSEL 9.1. Amerikan uçak gemileri. ABD'nin elindeki uçak gemilerinin sayısı, tüm dünyadaki uçak gemilerinin sayısından fazladır.

GÖRSEL 9.2. Dünyanın en verimli tarım arazisi olan ABD'nin Büyük Ovalar bölgesi.

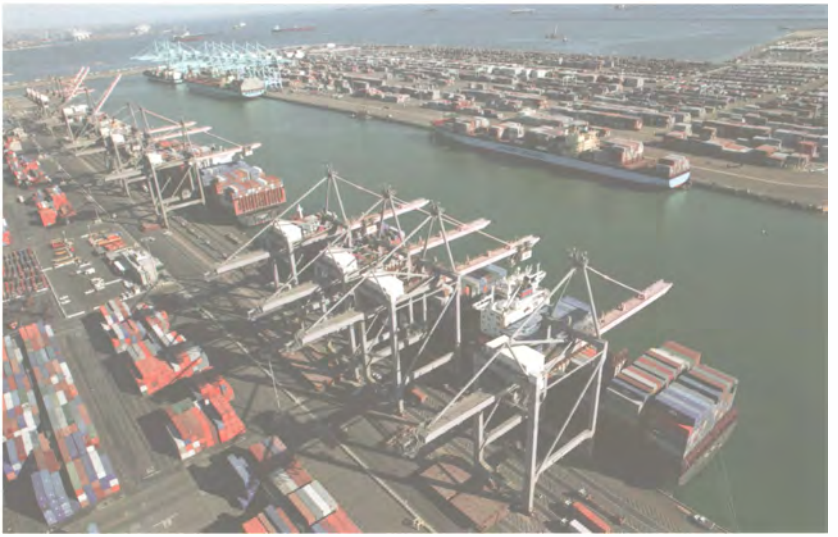

GÖRSEL 9.3. ABD'nin kıyı bölgesindeki pek çok korunaklı derin su limanından biri olan Los Angeles Limanı.

GÖRSEL 9.4. ABD'de ucuz su yolu taşımacılığı sağlayan pek çok iç su yolundan en büyüğü olan Mississippi Nehri'ndeki gemi trafiği.

GÖRSEL 9.5. ABD'nin Vietnam Savaşı politikasına karşı protestolar. Nihayetinde kötü bir politika olduğu ortaya çıktı ve terk edildi. Öte yandan, bu tür hükümet karşıtı protestolar sadece demokrasilerde mümkündür.

GÖRSEL 9.6. ABD federal sisteminin bir avantajı; eyaletler ilk başta diğer eyaletlere çılgınca gelebilecek ancak nihayetinde mantıklı olduğu ortaya çıkan ve diğerleri tarafından da benimsenen yasalar çıkarabilmesidir. Örneğin Kaliforniya, bir kırmızı ışıkta tam olarak durduktan sonra sağa dönüşe izin veren ilk eyalet olmuştur.

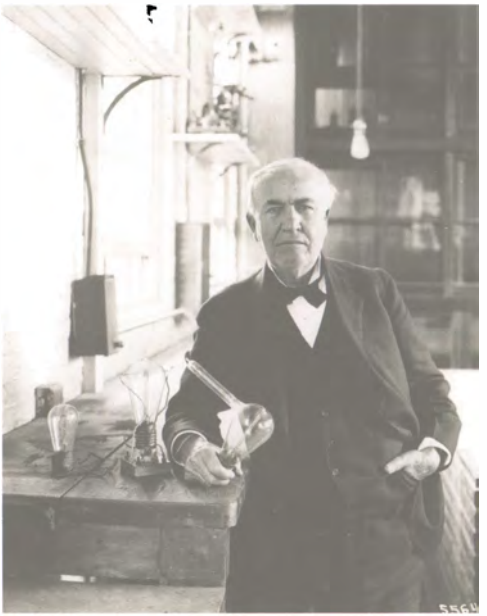

GÖRSEL 9.7. ABD'nin mucitleri arasından en meşhuru Thomas Edison.

GÖRSEL 9.8. Harvard'dan mezun olan bir sınıfın üyelerinin çoğu yakın dönemde göçmen olarak gelmiş.

GÖRSEL 9.9. ABD'de siyasal uzlaşma kültürü hâlâ varken: Cumhuriyetçi Başkan Ronald Reagan ve Demokratların Kongre Sözcüsü Tip O'Neill (1981-1986) oldukça ters düşmelerine rağmen, pek çok önemli yasayı geçirmek için sıkça uzlaşır ve iş birliği yaparlardı.

GÖRSEL 9.10. Siyasal azınlık konumunda bulunanların, siyasal bir çoğunluğu uzlaşmaya zorlamak için kullandığı uzun konuşma taktiğinde rekor kıran ABD'li Senatör J. Strom Thurmond.

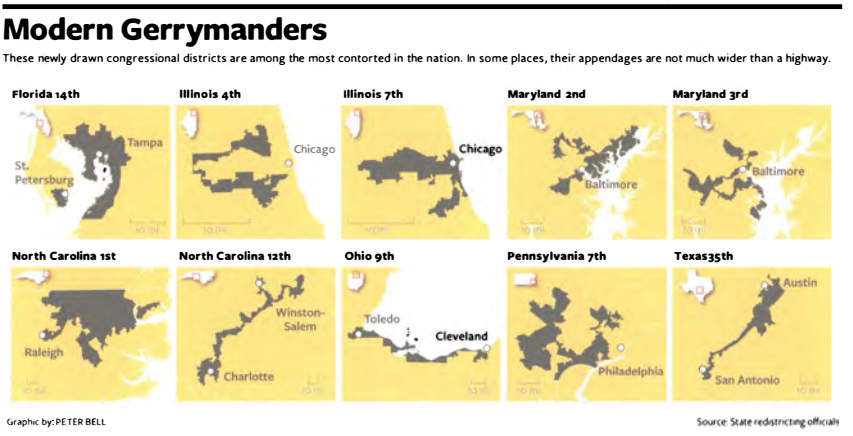

GÖRSEL 9.11. İktidardaki parti tarafından, salt seçilen temsilci sayısını azamiye çıkarmak için ABD eyaletlerindeki kongre sınırlarının yeniden çizilmiş hali. Bu uygulama için kullanılan terim (gerrymandering) bu şekilde çizilen bir bölge sınırının semendere benzemesinden geliyor.

GÖRSEL 10.1. Los Angeles şehrindeki 1992 Rodney King ayaklanmaları: Amerikan toplumundaki ekonomik eşitsizlik ve ümitsizlik duygularının nihai sonuçlarından biri.

GÖRSEL 10.2. Bazı zengin ve güçlü Amerikalıların Amerikan toplumundaki geniş problemlere bulduğu çözüm: Bu problemleri çözmeye çalışmak yerine, terk edilmiş yer altı füze depolarını büyük harcamalar yaparak lüks savunma sığınaklarına dönüştürerek o problemlerden kaçmaya çalışmak.

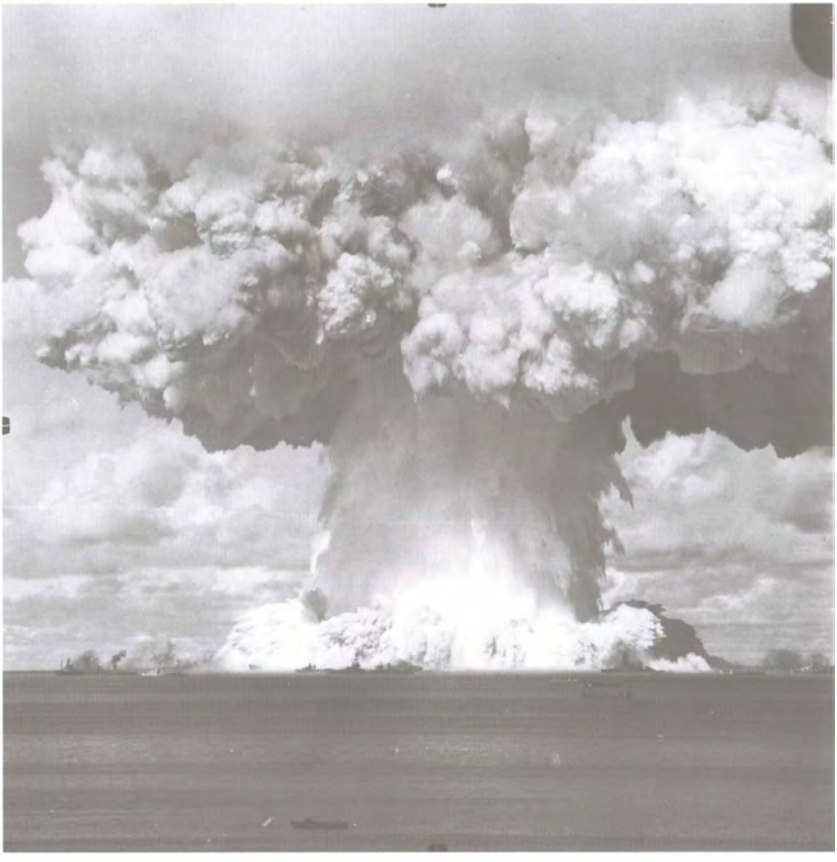

GÖRSEL 11.1. Bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük problemlerden biri: nükleer silahların kullanılma riski.

leri haline gelecek Amerikan kolonileri arasındaki temastan çok daha azdı. Bu sınırlı temasın sebebi, geniş çöller ve diğer türden verimsiz topraklarla ayrılmış birkaç parça verimli topraktan oluşan bir kıta şeklindeki Avustralya'nın coğrafyasıydı. Avustralya anakarasındaki beş başkent, ancak 1917'de demir yoluyla birbirlerine bağlantı sağlayabildiler. (Altıncı başkent –Tazmanya'daki Hobart– hiç bu bağlantıya kavuşamadı zira Tazmanya, Avustralya anakarasının yüz otuz mil açığındaki bir adadır.) Her koloni, –üç fit altı inç ile beş fit üç inç arasında değişen– farklı bir demir yolu açıklığı uyguladığı için trenler bir koloniden diğerine doğrudan ulaşamıyorlardı. Koloniler, bağımsız ülkeler gibi birbirlerine karşı koruyucu gümrük tarifeleri uyguladılar ve sömürge sınırlarında vergi toplamak için gümrük noktaları oluşturdular. 1864'te, Yeni Güney Galler ile Victoria sınır bölgesinde neredeyse silahlı bir çatışmaya girecekti. Sonuç olarak altı koloni, Birinci Filo'nun gelişinden ancak yüz on üç yıl sonra, 1901'de tek bir Avustralya çatısı altında birleştiler.

Başlangıçta kolonilerin birleşmek gibi bir niyeti yoktu. Yerleşimciler kendilerini öncelikle yurt dışında yaşayan Britanyalılar, ardından Victorialı ya da Queenslandli olarak görüyorlardı. Federasyon oluşturma fikri, Japonya'nın askerî açıdan güçlenmesi ve ABD, Fransa ve Almanya'nın Pasifik Okyanusu'na açılıp Pasifik ada gruplarını birbiri ardına ilhak etmesi ve Britanya'nın Pasifik'teki kolonileri için tehdit oluşturmaya başlamasından sonra, 1800'lerin ikinci yarısında şekillenmeye başladı. Ancak ilk başta bu Britanya kolonileri birliğinin toprak sınırlarının ne olacağı belli değildi. 1886'da toplanan ilk federal "Avustronezya" meclisinde Britanya'nın Avustralya'dan uzak Yeni Zelanda ve Fiji kolonilerinden temsilciler bulunuyordu lakin şu an Avustralya'yı oluşturan altı koloninin yalnızca dördü o mecliste temsil ediliyordu.

1891'de bir Avustralya federal anayasasının ilk taslağı oluşturulsa da birleşik Avustralya 1 Ocak 1901'de kurulabildi. Anayasanın giriş bölümünde, Britanya'nın görevlendirdiği federal bir vali-general yönetiminde ve Avustralya Yüksek Mahkemesi kararlarının Britanya Danışma Meclisi'ne (Britanya'nın en yüksek mahkemesi) temyize götürülebileceği koşuluyla, "Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı egemenliğinde tek bir bölünmez Federal Millet olarak birleşme" sözleşmesi ilan edilir. ABD Anayasası'nda bu tür maddeler olduğunu düşünün! O Avustralya anayasası, Avustralyalıların hâlâ Britanya Kraliyeti'ne bağlılık hissettiğini, yani "hukukun üstünlüğü, özgür basın, bireysel özgürlüklerin korunması, o zamanki süper gücün önerdiği ve Kraliyet Donanması'nın temsil ettiği korumanın talep edilmesi, güneşin asla batmadığı imparatorluğun parçası olmanın getirdiği ortak gurur duygusu ve Kraliçe Victoria'nın şahsına yönelik sevgi gibi ortak değerlerin kabul edildiğini" gösteriyor (Frank Welsh, *Australia*, s. 337). O zaman benimsenen ve bugün kullanılmaya devam eden Avustralya ulusal bayrağında, Britanya bayrağının (Birleşik Krallık Bayrağı) çevresinde Güney Haçı'nda bulunan Güney Yarımküre takımyıldızları bulunmaktadır (Görsel 7.4).

Federal anayasayı tartışan Avustralyalılar pek çok konuda anlaşamamış fakat beyaz olmayan ırkların Avustralya'dan uzak tutulması hususunda görüş birliği içinde hareket etmişlerdir. Aşağıdaki alıntılar, Avustralyalıların Beyaz Avustralya'yı korumaya ilişkin o zamanki görüşlerini ortaya seriyor. 1896'da *Melbourne Age* gazetesi şöyle yazıyordu: "Avustralya'yı, ABD'yi iç savaşa sürükleyen problemlerden tamamen uzak, büyük bir homojen beyaz ırkın yuvası olarak görmek istiyoruz... Uzak Doğu'nun sefillerini kabul

edecek olursak kendi işçilerimizi o sefil işçilerden korumak için yapabileceğimiz bir şey kalmaz." Yeni Avustralya Federasyonu'nun 1901'deki ilk yasalarından biri, tüm siyasal partilerin oyuyla geçen, Avustralya'nın beyaz kalmasını sağlamayı amaçlayan Göç Önleme Yasası'ydı. Yasa, fahişelerin, delilerin, iğrenç hastalıklar taşıyan kişilerin ve suçluların (hâlbuki Avustralya'nın kökeni, mahkûmların buraya yerleştirilmesine dayanıyordu) ülkeye göçünü yasaklıyordu. Yasa ayrıca, siyahların veya Asyalıların kabul edilmemesini ve Avustralyalıların "tek bir halk olması ve diğer ırkların karışmadığı tek bir halk olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini" dile getiriyordu. Avustralyalı bir işçi lideri şöyle diyordu: "Bu yabancıların gelişi, toplumun toplam standardını öyle düşürecek ki çok kısa süre içinde sosyal yasalar etkisiz hale gelecek. Ancak ırkımızı saf tutarsak ve ulusal bir karakter yaratırsak, Britanya hükümetinin yaşadığımız ve güçlendiğimiz sürece gurur duyacağı oldukça ilerici bir halk oluruz."

Federasyonun o dönemlerinden diğer çağdaş görüşler arasında şöyle örnekler de var: "Renkli yabancılar, Avustralya'nın ıssız çalılıklarında görmek isteyeceğiniz hoş insanlar değiller"; "Avustralya'nın yüzyıllar öncesinden miras aldığı o medeniyet seviyesine hiçbir Çinli'nin erişmesi beklenemez"; "Kiliseye giden hoş giyimli hanımlar... oturdukları sandalyeyi Yokohama'dan taşıdığı her türden hastalığın mikroplarına bulayan koca bir şişkonun [burada dile getiremediğim başka bir sözcük] kendilerinden önce o sandalyeye oturmuş olabileceğini düşünmekten mutluluk duymalıdır." Avustralya'nın ilk başbakanı Edmund Barton dahi şöyle yazıyordu: "Irk eşitliği diye bir şey yok. Bu [beyaz olmayan] ırklar, beyaz ırklara kıyasla... eşitsiz ve aşağıdır. İnsanların eşitliği doktrini hiçbir zaman İngilizlerle Çinlilerin eşit olduğu manasına gelmez... İster terbiye edin ister eğitin isterseniz başka her şeyi

deneyin ama bazı ırkları diğerleriyle eşit seviyeye getiremezsiniz." Alfred Deakin adlı bir diğer başbakan da şöyle demişti: "Irk bütünlüğü, Avustralya'nın bütünlüğü için mutlak bir zorunluluktur."

Britanya'nın sömürge bakanı, Avustralya'nın ırklara böyle açıkça değinmesine karşı çıkmıştı. Bunun kısmen sebebi, Britanya'nın Japonya ile askerî bir ittifak kurmaya çalıştığı bir dönemde zorluklara neden olmasıydı. Bundan dolayı, Avustralya o ırk eksenli göç kontrolü hedefine, ırklara göndermede bulunmadan ulaştı. Göçmenlerin bir imla sınavına girmesi zorunluluğunu getirdi. Sınav İngilizce dışında bir başka Avrupa dilinde de olabiliyor, sonuçları baş göçmen yetkilisi değerlendiriyordu. Britanya kolonisi olsa da etnik açıdan karışık bir Akdeniz adası olan Malta'dan –İngilizce imla sınavını geçme ihtimali olan– bir tekne dolusu işçi geldiğinde, bu kişiler (Malta'da ve Avustralya'da bilinmeyen bir dil olan) Hollandaca imla sınavına tabi tutulmuşlar ve bu sayede ülkeye kabul edilmeleri meşru yollarla engellenmişti. Avustralya'ya hâlihazırda işçi olarak kabul edilmiş beyaz olmayanlar arasından Avustralya, Pasifik Adalıları, Çinlileri ve Hintlileri sınır dışı etmiş, sadece iki grup uzmanın (Afgan deve binicileri ve Japon inci avcıları) kalmasına izin vermişti.

Bu göç engellerinin ardındaki sebep başta dönemin ırkçılığıydı fakat Avustralya İşçi Partisi de ucuz işçi göçünü önleyerek Avustralyalı işçilerin yüksek ücretlerini korumak istiyordu. Öte yandan Avustralyalıları aşırı ırkçı olarak yaftalamak da istemiyorum. Aksine sadece dünyada yaygın olan ırkçı görüşleri paylaşıyorlardı ve o görüşleri ırkçı dışlamaya dayalı bir göç politikasına dönüştürme ve Avustralya'nın düşük nüfus yoğunluğu sebebiyle Britanyalıların göçünü teşvik etme konusunda da farklılardı. Çağdaş Britanya ve Kıta Avrupası ülkeleri hiçbir şekilde göçmen kabul etmiyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Britanya'nın Batı

Hint Adaları'ndaki kolonilerinden çok sayıda Afrika kökenli insan Britanya'ya geldiğinde, 1958 yılında Britanya'nın Nottingham ve Notting Hill şehirlerinde ayaklanmalar görüldü. Japonya bugün fazla sayıda göçmen kabul etmemeye devam ediyor. Avustralya'nın Britanya kimliğine bağlılığını paylaşmayan ABD en nihayetinde Kıta Avrupası, Meksika ve Doğu Asya'dan çok sayıda göçmeni, şiddetli direnişlere karşın, kabul etti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işler değişmeye başlayana kadar, Avustralyalıların kimlik duygusu tamamen Britanyalı olmaya dayanıyordu. Bunun en açık örnekleri, Avustralya birliklerinin Avustralya'nın doğrudan hiçbir çıkarının olmadığı savaşlarda Britanya birlikleriyle omuz omuza savaşırken sergilenmiştir. 1885'teki ilk örnekte, Yeni Güney Galler kolonisi (federasyon Avustralya devletine dönüşmeden çok önce) Sudan'daki asilere karşı Britanya birlikleriyle birlikte savaşmak üzere asker göndermişti. Dünyada başka hiçbir yer Avustralya ile bu kadar ilgisiz olamazdı. Britanya ile Güney Afrika'daki Hollandalı sömürgecilerin sonraki nesilleri arasında yapılan 1899 Boer Savaşı'nın da Avustralya çıkarlarıyla uzaktan yakından ilgisi yoktu. Avustralyalı askerler Boer Savaşı'nda çok iyi performans göstererek beş Victoria Haçı (Britanya'nın savaş cesaret ödülü olarak verilen en yüksek madalyası) kazandılar ve savaşta yaklaşık sadece üç yüz Avustralyalı asker kaybı karşılığında sadık Britanya halkı olarak onur ve itibar kazandılar.

Britanya, Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başında Almanya'ya savaş ilan ettiğinde, bunu Avustralya ya da Kanada'ya danışmadan yapmıştı. Avustralya'nın Britanya tarafından atanan vali-generali, savaş ilanını Avustralya'nın seçilmiş başbakanına iletmekle yetindi. Avustralyalılar hiç tereddüt etmeden, Britanya'nın

Boer Savaşı ya da Sudan Savaşı'ndan çok daha büyük ölçekteki savaş girişimlerini destekledilerdi. Avustralyalı bir gazeteci şunu yazmıştı: "Ülkemizi korumalıyız. Bu kutsal emaneti [Almanya'nın] saldırı tehdidinden korumalıyız." Bu defa, savaşın Avustralya çıkarları açısından ufak da olsa bir etkisi vardı: Avustralya birliklerine Almanların Kuzeydoğu Yeni Gine ve Bismarck Takımadası'ndaki kolonilerini işgal etme şansı vermişti. Ne var ki Avustralya'nın Birinci Dünya Savaşı'na asıl katkısı, Britanya'nın Avustralya'ya göre dünyanın öbür ucundaki, Fransa ve Orta Doğu'daki çıkarlarını savunmak amacıyla dev bir gönüllü gücü –beş milyondan az Avustralya nüfusunun askerlik çağındaki tüm erkeklerinin yarısından fazlasına denk gelecek şekilde, dört yüz bin asker– göndermek oldu. Bu askerlerin üç yüz bininden fazlası denizaşırı yerlere gönderildi ve bunların üçte ikisi yaralandı veya öldürüldü. Bugün neredeyse tüm küçük Avustralya kasabalarında, savaşta ölen kişilerin adlarının yer aldığı bir anıt mezar bulunur.

Avustralya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımı konusunda en iyi bilinen örnek, Anzak birliklerinin (Avustralya ve Yeni Zelanda Ordu Birlikleri) Gelibolu Yarımadası'nı tutan Türk birliklerine saldırısıydı (Görsel 7.5). Anzak birlikleri 25 Nisan 1915'te karaya çıktılar, operasyonu yöneten Britanyalı generalin beceriksizliği yüzünden ağır kayıplar verdiler ve Britanya'nın operasyonun başarısız olduğunu kabullenmesinin ardından 1916'da geri çekildiler. O zamandan beri Gelibolu çıkarmalarının yıl dönümü olan Anzak Günü (25 Nisan) Avustralya'nın en önemli ve en duygu yüklü ulusal bayramı olarak kutlanmaktadır.

Avustralyalı olmayan biri, Anzak Günü'nün Avustralya ulusal bayramı olarak önemini kavrayamaz. Neden bir ülke, dünyanın öbür ucunda, Avustralya'nın ulusal çıkarlarıyla uzaktan yakından alakası olmayan bir yarımadada, Britanya komutanlarının iha-

netine uğrayan gencecik delikanlılarının katledilmesini *kutlar*? Bugün hâlâ Avustralyalı arkadaşlarım bir asır önceki Gelibolu çıkarmaları hakkında konuşurken gözyaşlarına boğulur; bu konuda çenemi sıkı tutmayı ve böyle rasyonel sorular sormamayı geç de olsa öğrendim. Açıklama şöyledir: Avustralyalıların anavatan Britanya uğruna ölme isteğini, genç Avustralyalıların Gelibolu'da katledilişi kadar iyi örnekleyen başka bir olay yok. Bir ulusun doğumu için fedakârlık ve kan gerektiği yaygın düşüncesinden yola çıkılarak Gelibolu, Avustralya ulusunun doğuşu olarak görülüyor. Gelibolu'daki katliam, artık Victorialı veya Tazmanyalı ya da Güney Avustralyalı değil, anavatan Britanya için savaşan Avustralyalılar olarak, Avustralya'nın ulusal gururunu –ve Avustralyalıların kendilerini sadık Britanyalılar olarak tanımlamaya nasıl adadıklarını– simgeliyor.

Britanya İmparatorluğu üye ülkelerinin katıldığı bir konferansta Britanya bölgelerinin artık Britanya elçisi tarafından temsil edilmek yerine kendi elçilerini veya diplomatik temsilcilerini atayabilecekleri kararının alındığı 1923 yılında o kimlik bir kez daha vurgulandı. Kanada, Güney Afrika ve İrlanda hiç vakit kaybetmeden kendi diplomatik temsilcilerini görevlendirdiler. Ancak Avustralya, Britanya'dan ulusal bağımsızlığı kazanma konusunda kendi kamuoyunda pek heves olmadığı gerekçesiyle bunu yapmadı.

Öte yandan Avustralya'nın Britanya ile ilişkisi, saygıdeğer ana ülkesinin onayını isteyen itaatkâr bir çocuk olmaktan öte, bir sevgi/nefret bileşeni de içeriyor. Kişisel bir örnek vermem gerekirse, Avustralyalı bir arkadaşımın çalıştığı mezbahanın ürünleri hem Avustralya içinde satılıyor hem de donmuş halde Britanya'ya ihraç ediliyordu. Britanya'ya gönderilecek koyun ciğerlerinin bulunduğu kolilere, arkadaşım ve iş arkadaşları ara

sıra safra kesesi de koyuyorlardı. Safra kesesindeki safra içeriği inanılmaz acıdır. Avustralya'nın Britanya ile ilişkisinin nefret içeren yanına ilişkin daha ciddi örnekler arasında, Avustralya başbakanlarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında dile getirdikleri görüşler de –daha sonra örnekler vereceğim– vardı.

Avustralya için İkinci Dünya Savaşı'nın anlamı, Birinci Dünya Savaşı'na göre çok farklıydı çünkü Avustralya'ya doğrudan saldırılmıştı ve dünyanın öbür ucunda değil, Avustralya'nın hemen yakınındaki adalarda ağır çatışmalar vardı. Britanya'nın Singapur'daki büyük donanma üssünün Japon birliklerine teslim olması, Avustralya'nın kendine bakış açısının evriminde bir dönüm noktası olarak görülür.

Japonya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yıl içinde kara ve deniz ordularını geliştirdi, Çin'e karşı ilan edilmemiş bir savaş başlattı ve Avustralya için tehdit oluşturdu. Avustralya'nın savunucusu rolünü üstlenmiş olan Britanya, Singapur'daki Malay Yarımadası'nın ucunda bulunan üssünü güçlendirerek buna yanıt verdi ancak o üs, Avustralya'ya dört bin mil uzaklıktaydı. Avustralya, uzaktaki bu Britanya üssüne ve hatta daha uzakta, Atlantik ve Akdeniz'de konuşlanmış Britanya filosuna güveniyordu. Ancak Singapur stratejisinin nihayetinde çuvallamasından sadece Britanya sorumlu tutulamaz zira Avustralya da aynı esnada kendi savunması için gerekli adımları atmıyordu. Avustralya 1930 yılında askerî birliklerini dağıtmış ve yalnızca ufak bir hava ve deniz gücü kurmuştu. Deniz kuvvetlerinde hafif kruvazörler dışında uçak gemisi, savaş gemisi ya da zırhlı gemi bulunmuyordu ve bu kruvazörler Avustralya'yı ve uluslararası deniz bağlantılarını Japon saldırısına karşı korumaya yeterli değildi. O esnada Bri-

tanya da Almanya'dan gelen ciddi ve yakın bir tehdit altındaydı ve Japonya'ya karşı askerî hazırlıklarını geciktiriyordu.

Britanya, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın başında olduğu gibi 3 Eylül 1939'da yine Almanya'ya karşı savaş ilan edince, Avustralya başbakanı parlamentoya hiç danışmadan hemen şunu duyurdu: "Büyük Britanya savaş ilan etti. Bunun sonucunda Avustralya da [Almanya'ya karşı] savaş halindedir." Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, dünyanın diğer yarısında, Almanya'yı Polonya, Britanya, Fransa ve diğer Batı Avrupa ülkeleriyle karşı karşıya getiren İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki tiyatrosunda Avustralya'nın hiçbir çıkarı yoktu. Ancak yine, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Avustralya başta Kuzey Afrika ve Girit olmak üzere, Avrupa sahnesine savaşmak üzere birliklerini gönderdi. Japon saldırısı riski artınca, Avustralya hükümeti Avustralya'nın kendini savunması için o birliklerin dönmesini talep etti. Britanya Başbakanı Winston Churchill, Britanya ve donanmasının Avustralya'yı Japon işgaline ve Avustralya sularına girebilecek Japon filolarına karşı korumak için Singapur'u kullanacağı sözünü vererek Avustralyalıları sakinleştirmeye çalıştı. Sonradan anlaşıldığı gibi, gerçekte o sözlerin hiçbir temeli yoktu.

Japonya, 7 Aralık 1941'den başlayarak ABD, Britanya, Avustralya ve Hollanda Doğu Hint Adaları'na saldırdı. Japonya'nın savaş ilanından sadece üç gün sonra, 10 Aralık'ta, Japon bombardıman uçakları Britanya'nın Avustralya'yı korumak için Uzak Doğu'da bulundurduğu iki büyük savaş gemisini, *Prince of Wales* zırhlı gemisi (Görsel 7.6) ile *Repulse* savaş kruvazörünü batırdı. 15 Şubat 1942'de, Singapur'daki üssün Britanyalı komutanı Japon ordusuna teslim olarak yüz bin Britanyalı ve imparatorluk askerinin savaş esiri kamplarına gönderilmesine neden oldu. Bu, Britanya'nın tarihinde gördüğü en ağır askerî yenilgiydi (Görsel 7.7). Üzücü olan,

teslim olan birliklerin içinde, savunma hizmetine ümitsizce destek vermek için sadece üç hafta önce 24 Ocak'ta Singapur'a gelen iki bin Avustralyalı askerin de olmasıydı. Avustralya'yı koruyacak Britanya gemilerinin yokluğunda, Amerika'nın Pearl Harbor'daki donanma üssünü bombalayan aynı uçak gemileri 19 Şubat 1942'de Avustralya'nın Darwin şehrini de ağır bombardımana tabi tuttu (Görsel 7.8). Bu, Avustralya'ya yapılacak altmıştan fazla Japon hava saldırısının ilkiydi. Ayrıca bir Japon denizaltısı da Sidney Limanı'na saldırı girişiminde bulundu.

Avustralyalılar için Singapur'un düşüşü salt bir şok ve ürkütücü bir askerî yenilgi değildi: Avustralya'nın Britanya anavatanı tarafından ihanete uğraması olarak görüldü. Japonlar Singapur'a ilerlerken Avustralya Başbakanı John Curtin, Churchill'e telgraf çekmiş, üssün asla zapt edilemez olduğu yönündeki tüm o güvencelerden sonra Britanya'nın Singapur'u tahliye etmesi halinde bunun "affedilemez bir ihanet" teşkil edeceğini bildirmişti. Ancak Singapur düştü çünkü Britanya, Avrupa sahnesi ile Uzak Doğu arasında askerî açıdan fazla zayıf bir bölüşüm yapmıştı ve saldıran Japon kuvvetleri savunmadaki sayıca üstün Britanya ve imparatorluk güçlerine karşı taktiksel olarak üstünlük sağladı.

Avustralya kendi savunmasını ihmal ettiği için suçluydu. Yine de Avustralya'nın Britanya'ya karşı küskünlüğü uzun sürdü. 1992'de, yani Singapur'un teslimiyetinden elli yıl sonra Avustralya Başbakanı Paul Keating, Avustralya parlamentosunda yaptığı bir konuşmada Britanya'yı dokunaklı sözlerle kınadı ve öfkesini dile getirdi: "Okuldayken... kendime ve Avustralya'ya saygı duymayı öğrendim. Malay Yarımadası'nı savunmamaya, Singapur'u önemsememeye ve kendimizi Japon hâkimiyetinden korumamız için ihtiyaç duyduğumu birliklerimizi bize geri vermemeye karar veren bir ülkeye birtakım kültürel bağlar hissetmeyi öğrenmedim. Sizin

[iki muhafazakâr partinin parlamento üyelerinin] terk edildiğinizde bile kendinizi göbekten bağlamaya çalıştığınız ülke işte buydu."

Avustralya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkardığı dersler iki yönlüydü. Birincisi ve en önemlisi, Britanya'nın Avustralya'yı savunacak gücü yoktu. Aksine Avustralya'nın savunması, ana üssünü Avustralya'da kuran Amerikalı General MacArthur'un komuta ettiği Amerikan birlikleri, gemileri ve uçaklarının yoğun şekilde konuşlandırılmasıyla sağlandı. MacArthur, Avustralya birliklerinin de yer aldığı operasyonları bizzat yönetti: ABD ile Avustralya arasında eşit bir ortaklığa ilişkin bir şey yoktu. Japonların Avustralya'ya çıkarma yapma olasılığı vardı ancak bu gerçekleşmedi. Öbür yandan çıkarmalara karşı Avustralya'yı Britanya'nın değil, ABD'nin savunacağı açıktı. Sonraki yaklaşık dört yıl boyunca Japonlarla olan savaş süresince Avustralya birlikleri Yeni Gine, Yeni Britanya, Solomon ve en son Borneo adalarında Japon birliklerine karşı savaştılar. Avustralya birlikleri, Japonya'nın 1942'de Kokoda üzerinden Avustralya'nın Yeni Gine'deki koloni başkenti Port Moresby'yi ele geçirme girişimini engellemekte önemli bir ön cephe rolü üstlendi. O tarihten sonra ise MacArthur, Avustralya birliklerini ön cephelerden uzaktaki ikincil operasyonlara yönlendirdi. Sonuç olarak Avustralya, Birinci Dünya Savaşı'nda saldırıya uğramamıştı ama İkinci Dünya Savaşı'nda saldırı altında kaldı. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'ndaki kayıpları, Birinci Dünya Savaşı'ndakilerin yarısından azdı.

İkincisi, İkinci Dünya Savaşı Avustralya'nın bazı şeyleri anlamasını sağladı. Avustralya birlikleri her iki savaşta da uzaktaki Avrupa sahnesinde görev yapmıştı ancak Avustralya'ya yönelik asıl ağır tehditler hemen yanı başındaki Asya'dan geliyordu. Avustralya, mantıklı olarak artık Japonya'yı düşman olarak görüyordu. Japonlar tarafından savaş süresince ele geçirilen yaklaşık yirmi

iki bin Avustralya askerî, Japon esir kamplarında ağza alınamayacak denli zalim koşullara maruz bırakıldı, Avustralyalı esirlerin %36'sı hayatını kaybetti: Bu, Alman esir kamplarındaki Amerikalı ve Britanyalı askerlerin ve Amerika ve Britanya esir kamplarındaki Alman askerlerin %1'lik ölüm oranına göre hayli yüksek bir rakamdır. Avustralyalılar için asıl şok edici olay, Sandakan Ölüm Yürüyüşü'ydü. Japonlar tarafından ele geçirilip Borneo Adası'ndaki Sandakan'da esir tutulan iki bin yedi yüz Avustralyalı ve Britanyalı asker, Borneo boyunca dayak eşliğinde, aç biilaç yürütülmüş, hayatta kalabilen az sayıdaki esir de idam edilmişti. O mahkûmların neredeyse tamamı hayatını kaybetti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avustralya'nın Britanya ile bağları peyderpey gevşedi ve Avustralyalıların kendilerini "Avustralya'daki sadık Britanyalılar" olarak tanımlamalarında bir değişiklik oldu. Bunun sonucunda Beyaz Avustralya politikası çözülmeye başladı. Avustralya ile doğrudan ilgilenmeyen tarihçiler için dahi o değişiklikler "Biz kimiz?" sorusuna verilen ulusal yanıtların değişimi konusunda bir model oluşturur. Bu tür değişiklikler, bireylerin aksine, farklı çıkarları olan gruplardan oluşan uluslarda çabucak gerçekleşmez. Avustralya'da değişiklikler onlarca yıla yayıldı ve bugün hâlâ devam ediyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avustralya'nın göç politikası üzerinde doğrudan etkileri oldu. 1943 yılında, Avustralya başbakanı, çok az nüfusa sahip Avustralyalıların (1945'te sekiz milyondan azdı) devasa kıtalarını Japonya'dan (yüz milyonun üzerinde), iki yüz milyona yaklaşan nüfusuyla Endonezya'dan (hemen iki yüz mil ötede) ve Çin'den (bir milyar nüfus) gelecek tehditlere karşı koruyamayacağı sonucuna ulaştı. Japonya, Cava ve Çin'deki yüksek

nüfus yoğunluklarıyla kıyaslandığında Avustralya, Asyalıların istilası için boş ve çekici görünüyordu. Daha doğrusu başbakan böyle düşünüyordu ama Asyalılar aynı fikirde değildi. Daha fazla göç almaya ilişkin bir diğer argüman ise, bir ülkenin güçlü bir Birinci Dünya ekonomisi olması için kalabalık bir nüfusun elzem olduğuna yönelik yanlış inançtı.

Bu argümanların hiçbiri anlamlı değildi. Avustralya'nın Japonya ya da Cava'ya göre daha az nüfus yoğunluğuna sahip olmasının kaçınılmaz nedenleri vardı. Bu nedenler hâlâ geçerliliğini koruyor. Japonya ve Cava'nın tamamı yağışlı ve verimlidir. O adaların yüzölçümünün büyük bölümü, yüksek verimliliğe sahip tarım için uygundur. Avustralya yüzölçümünün çoğunluğu ise kurak çöldür, sadece çok küçük bir bölümü verimli tarıma uygundur. Kalabalık bir nüfusun güçlü bir Birinci Dünya ekonomisi oluşturması meselesine gelince; her biri Avustralya'nın yalnızca dörtte biri nüfusuna sahip olan Danimarka, Finlandiya, İsrail ve Singapur'un ekonomik başarıları, bu alanda niteliğin nicelikten daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında Avustralya, şu ankinden daha az nüfusa sahip olsa daha iyi durumda olurdu zira o zaman hassas Avustralya toprakları üzerindeki insan etkisi azalır ve doğal kaynakların insanlara dağılım oranı artardı.

Ne var ki 1940'larda Avustralya başbakanları çevre bilimci ya da iktisatçı değillerdi. Bu nedenle Avustralya, savaş sonrasında göçü özendiren yoğun bir programa girişti. Ne yazık ki Avustralya'nın göç hedefini yakalamak için tercih edilen Britanya ve İrlanda'dan yeterince başvuru gelmedi, Beyaz Avustralya politikası da Avustralya'nın diğer seçeneklerini sınırlıyordu. Avustralya'da konuşlanmış Amerikan askerlerini, orada kalmaya teşvik etmek cazip bir seçenek değildi çünkü onların da çoğunluğu Afrika kökenli Amerikalılardı. Bunların yerine ilk olarak, (Britanya ve

İrlanda'dan sonra) –savaş sonrası Avustralya'nın göçü özendireceği– "bir diğer en iyi" kaynak Kuzey Avrupa oldu. Üçüncü seçenek, 1964'te gördüğüm İtalyan ve Yunan restoranlarının bolluğunun sebebi olan Güney Avrupa'ydı. Avustralyalı göç yanlıları şaşırtıcı keşfi şöyle açıklamışlardı: "Düzgün seçtiğiniz takdirde, İtalyanlardan kusursuz yurttaşlar olur"(!!). O yöndeki ilk adım olarak, Avustralya'ya getirilmiş İtalyan ve Alman savaş esirlerinin kalmasına izin verildi.

1945 ile 1949 arası Avustralya göç bakanlığı yapan Arthur Calwell, lafını esirgemeyen bir ırkçıydı. Avustralyalıların savaş dönemi gelinlerini veya çocuklarını Avustralya'ya getirmek için Japon, Çinli ya da Endonezyalı kadınlarla evlenecek kadar hamiyetsiz olmasını dahi reddediyordu. Calwell şöyle yazmıştı: "Japon kadınlar veya melezler Avustralya'ya kabul edilmeyecek. Burada istenmiyorlar ve hiç istenmeyecekler... Melez bir Avustralya istemiyoruz." Britanya dışında ek bir kaynak olarak Calwell üç Baltık devletini (Estonya, Letonya ve Litvanya) anmıştı. Rusya'nın ilhakı sonucunda bu ülkelerde, Britanyalıları andıran göz ve saç renklerine sahip binlerce eğitimli beyaz insan göç etmeye meyilliydi. 1947'de Calwell, savaş sonrası Avrupa'sındaki mülteci kamplarını gezdi, buralarda "mükemmel insan malzemesi" bulunduğunu gördü ve Baltık devletleri hakkında şu olumlu şeyleri yazdı: "İnsanlarının çoğu kızıl saçlı ve mavi gözlü. Ayrıca her iki cinsiyette de doğal platin sarısı saçlara sahip insanlar var." O tercihli göç teşviki sonucunda, 1945 ile 1950 arasında Avustralya yaklaşık yedi yüz bin göçmen (1945 nüfusunun neredeyse %10'una eşit bir rakam) aldı. Bunların yarısı tam da istenen Britanya'dan, geri kalanlar ise Avrupa ülkelerinden gelmişti. 1949'da Avustralya politikasını yumuşattı ve Japon savaş gelinlerinin de kalmasına izin verdi.

Beyaz Avustralya politikasının gerilemesinin –2008'de Brisbane'de beni bekleyen Asyalı göçmenleri ve Asya restoranlarını da üreten– beş sebebi vardı: askerî koruma, Asya'daki siyasi gelişmeler, Avustralya ticaretindeki değişimler, göçmenler ve Britanya politikası. Askerî açıdan İkinci Dünya Savaşı, Britanya'nın artık Pasifik'te bir askerî güç olmadığını netleştirmişti. Bunun yerine, Avustralya ABD ile askerî bağlar kurmalıydı. ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında, Britanya'nın katılımı olmaksızın imzalanan 1951 tarihli ANZUS anlaşması ile bu durum resmîyete kavuştu. Kore Savaşı, Malaya ve Vietnam'da komünist tehditlerin yükselişi ve Endonezya'nın Hollanda Yeni Ginesi, Malezya Borneosu ve Portekiz Timoru'ndaki askerî müdahaleleri, Avustralya'yı hemen yanı başındaki güvenlik problemleri konusunda uyarıyordu. Britanya'nın Mısır Başkanı Nasır'ı devirmeyi başaramayıp ABD'nin ekonomik baskısına teslim olmak zorunda kaldığı 1956 Süveyş Krizi, Britanya'nın askerî ve ekonomik güçsüzlüğünü gözler önüne sermişti. Britanya 1967'de Süveyş Kanalı'nın doğusundaki tüm askerî güçlerini çekme niyetinde olduğunu duyurduğunda Avustralyalılar şok oldular. O olay, Britanya'nın uzun süredir sürdürdüğü Avustralya'nın koruyuculuğu rolünü resmî olarak bitirdi.

Asya'daki siyasal gelişmelere gelecek olursak bölgedeki eski koloniler, protektoralar ve mandalar bağımsız ülkelere dönüşüyordu. Bunlar arasında Endonezya, Doğu Timor, Papua Yeni Gine, Filipinler, Malezya, Vietnam, Laos, Kamboçya ve Tayland bulunuyordu. Bu ülkeler Avustralya'ya yakındı: Papua Yeni Gine sadece birkaç mil mesafede, Doğu Timor iki yüz mil uzaklıktaydı. Eski sömürgecilerinin dış politikalarına artık tabi olmayan o ülkeler kendi dış politikalarını oluşturdular. Ayrıca hepsi ekonomik olarak gelişiyordu.

Britanya, ticaret açısından eskiden Avustralya'nın uzak ara en büyük ticaret ortağıydı. Avustralya ithalatının %45'i ve ihracatının %30'u, 1950'lerin başlarında bile Britanya ile yapılıyordu. Avustralya'nın Japonya'ya karşı ırkçı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan düşmanlığını aşmasıyla iki ülke arasında ticaret başladı. 1957'de Japonya ile bir ticaret anlaşması imzalandı. 1960'ta Japonya'ya demir cevheri ihracatı yasağı da kaldırıldı. 1980'ler itibarıyla Avustralya'nın en büyük ticaret ortağı Japonya'ydı. Onu ABD izliyordu ve Britanya listede çok gerilere düşmüştü. Japonya 1982'de Avustralya ihracatının %28'ini, ABD ihracatının %11'ini, Britanya ihracatının ise sadece %4'ünü alıyordu. Öte yandan Japonya ve diğer Asya ülkelerine onlarla ticaret konusunda ne kadar istekli olduğunu söylerken, bir yandan da Japon ve diğer Asyalıların Avustralya'ya yerleşmesini uygun bulmuyordu.

Britanya yanlısı Beyaz Avustralya göç politikasının gerilemesine neden olan sondan bir önceki faktör, Avustralya'ya göçenlerdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen tüm o İtalyanlar, Yunanlar, Estonyalılar, Letonyalılar ve Litvanyalılar inkâr edilemeyecek denli beyaz olsalar da Britanyalı değillerdi. Kendilerini Avustralyalılar gibi geleneksel olarak Britanya'nın sadık kulları olarak görmüyorlardı. Ayrıca 1950'lerin sonlarında bile hâlâ Britanya ve Avustralya'da yaygın olan, Asyalılara karşı güçlü ırkçı önyargıları paylaşmıyorlardı.

Son olarak Avustralya, Britanya'dan uzaklaşıyordu fakat aynı esnada Britanya da Avustralya'dan uzaklaşıyordu. Avustralya'nın olduğu kadar Britanya'nın da çıkarları değişiyordu ve kendine olan bakış açısı giderek miadını dolduruyordu. Britanya hükümeti, o acımasız gerçekleri Avustralya hükümetinden önce görmüştü ama kabullenme süreci iki taraf için de zor oldu. 1958 ile 1962 arasında orada yaşadığım dönemde, Britanya'daki değişimler doruk

noktasına ulaşmıştı. Avustralyalılar geleneksel olarak kendilerini, ortak atalarına ve Britanya ile ticarete ve askerî korumaya dayalı olarak, Britanya İmparatorluğu içindeki Britanya yurttaşları olarak görüyorlardı ama tüm o gerçeklikler değişmişti. Britanya da kendini geleneksel olarak dünya tarihinin en büyük imparatorluğunun sahibi ("üzerinde güneş batmayan imparatorluk") İngiliz Milletler Topluluğu'nun lideri olarak görüyordu. İmparatorluk ve ardından İngiliz Milletler Topluluğu, Britanya'nın başlıca ticaret ortakları ve asker kaynağı olagelmişti: Her iki dünya savaşında, Britanyalı askerlerle birlikte ölen tüm o Avustralyalı, Yeni Zelandalı, Hintli ve Kanadalı askerleri düşünün. Öte yandan Britanya'nın İngiliz Milletler Topluluğu ile ticaret hacmi düşüyor ve Avrupa'ya yöneliyordu. Avustralya'nın da Britanya ile ticaret hacmi azalıyor ve Asya ve ABD'ye yöneliyordu. Britanya'nın Afrika ve Asya'daki sömürgeleri bağımsızlığını kazanmış, kendi ulusal kimliklerini oluşturmuş, daha İngiliz Milletler Topluluğu içindeyken dahi kendi dış politikalarını geliştirmiş ve (Britanya'nın itirazlarına rağmen) Güney Afrika'nın ırkçı apartheid politikaları nedeniyle İngiliz Milletler Topluluğu'ndan kovulmasını sağlamışlardı. Avustralya, Britanya ve Asya ile ABD arasında seçim yapmak zorundaydı. Britanya, İngiliz Milletler Topluluğu ve Avrupa arasında bir tercih yapmak durumundaydı.

1955'te Britanya, altı Batı Avrupa ülkesinin (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) bir Avrupa Ekonomik Topluluğu (bugünkü Ortak Pazar'ın öncülü olan AET) oluşturmak üzere giriştiği pazarlıklardan çekilmeye karar verdi. Britanya'nın 1955 yılındaki tahminlerinin aksine altı ülke (Batı Avrupa ülkeleri), 1957'de Britanya olmaksızın AET'yi hayata geçirmeyi başardı. 1961 itibarıyla Britanya Başbakanı Harold Macmillan, Britanya'nın çıkarlarının değiştiğini kabullendi. Avrupa, siyasal ve ekonomik

açılardan, Britanya için İngiliz Milletler Topluluğu'ndan daha önemli hale geliyordu. Dolayısıyla Britanya AET'ye girmek için başvuruda bulundu. O başvuru ve sonrasında olanlar Avustralya ve Britanya arasındaki ilişki açısından, Singapur'un düşüşünden daha fazla şok edici oldu. Öte yandan Singapur'un düşüşü daha dramatik ve sembolik olduğundan bugün hâlâ Avustralyalıların kabaran öfkesinin en büyük sebebi olarak varlığını sürdürüyor.

Britanya'nın başvurusu, Britanya ile Avustralya'nın çıkarları arasında kaçınılmaz bir çatışmaya yol açtı. Altı ülke, AET harici ithalata karşı ortak gümrük bariyerleri oluşturuyordu ve Britanya'nın da bunlara uyması zorunluydu. O bariyerler artık Avustralya gıda ürünleri ve rafine madenleri için de geçerli olacaktı; dahası Britanya hâlen Avustralya'nın başlıca ihracat pazarıydı. Avustralya'nın Britanya'ya yaptığı gıda ihracatı yerini, Fransız, Hollanda, İtalyan ve Danimarka gıdalarına bırakacaktı. Başbakan Macmillan bu acımasız gerçeği en az Avustralya Başbakanı Robert Menzies kadar iyi biliyordu. Macmillan, Avustralya ve diğer İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerine, Britanya'nın AET ile pazarlıklar esnasında İngiliz Milletler Topluluğu'nun çıkarlarını savunacağı sözünü verdi. Ancak daha sonra Macmillan'ın baskın geleceğine dair şüpheler belirdi ve gerçekte de altı ülke, Avustralya'nın çıkarları için ciddi imtiyazlar tanımayı reddetti.

Avustralyalıların Britanya'nın AET başvurusuna verdikleri tepki, Singapur'un düşüşüne verdikleri tepkiyi anımsatıyordu. Başvuru ahlaksızlık, sahtekârlık, haksızlık –Gelibolu'ya, Avustralyalıların Britanya anavatanı için bir asır boyunca yaptığı diğer fedakârlıklara ve Avustralya'nın geleneksel ulusal kimliğinin altında yatan Britanya mirasına ihanet– olarak görüldü. Başka bir deyişle yaşanan şok, hem sembolik hem de somuttu. Öte yandan daha kötü sembolik şoklar da gelmek üzereydi. Britan-

ya'nın özünde Batı Hint Adaları ve Pakistan'dan gelen İngiliz Milletler Topluluğu göçlerini durdurmayı amaçlayan 1962 İngiliz Milletler Topluluğu Göç Yasası, ırkçılık suçlamalarını önlemek amacıyla, (Avustralyalılar dâhil) *tüm* İngiliz Milletler Topluluğu yurttaşlarının Britanya'ya otomatik giriş ve oturma hakkını iptal etti. Britanya'nın 1968 Göç Yasası, en az bir Britanya doğumlu büyükbaba/büyükanneye sahip olmayan tüm *YABANCILARIN* Britanya'ya otomatik giriş hakkını durdurarak (Avustralyalılar artık yabancı ilan edilmişti!) o dönemde Avustralyalıların büyük bölümünü bu haktan mahrum bıraktı. 1972'de Britanya, Avustralyalıları *YABANCI UYRUKLU* (!) ilan etti. Ne büyük bir aşağılama!

Kısacası Britanya anavatanından gelenlerin Avustralyalı oğulları ve kızları kendi bağımsızlıklarını ilan ediyor değildi. Aksine, anavatan İngiliz Milletler Topluluğu ile bağlarını gevşeterek ve çocuklarını reddederek kendi bağımsızlığını ilan ediyordu.

Britanya/Avrupa arasındaki pazarlıklar sıkıntı verecek seviyede, yavaşlıklar, başlangıçlar ve kesintilerle devam etti. Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle 1963'te Britanya'nın ilk AET başvurusunu veto etti. 1967'deki ikinci başvurusunu da veto etti. De Gaulle'ün istifası ve ölümünün ardından üçüncü başvuru 1971 yılında Avrupalı altı ülke ve ulusal bir referandumda Britanya yurttaşları tarafından onaylandı. O tarihten sonra Britanya, Avustralya ihracatının yalnızca %8'ini almaya başladı. Avustralyalı siyasetçiler, Avrupa'ya katılımın Britanya'nın hayati çıkarlarına uygun olduğunu, Avustralya'nın Britanya'nın çıkarlarına karşı çıkmaması ve çıkamayacağını ve Avustralya'nın Britanya'yla eski ilişkisinin artık bir mite dönüştüğünü kabul etmek durumunda kaldılar.

Avustralyalı perspektifinden, Avustralya kimliğinin 1972 yılında bir anda ve etraflıca değiştiği düşünülebilir. Avustralya İşçi Partisi, bu yıl içinde Başbakan Gough Whitlam liderliğinde yirmi üç yıldır ilk kez iktidara geldi. Whitlam ve vekili yeni kabineyi dahi kurmadan önce, görevdeki ilk on dokuz gününde, modern dünyada hız ve kapsam bakımından eşi benzeri zor bulunan yoğun bir tercihli değişim programına girişti. O on dokuz günde yapılan değişiklikler arasında şunlar vardı: askerlik hizmetinin kaldırılması (ulusal çapta), Vietnam'daki tüm Avustralya birliklerinin çekilmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınması, Avustralya'nın Milletler Cemiyeti'nden ve Birleşmiş Milletler'den aldığı bir manda ile yarım asırdan uzun süredir yönetmekte olduğu Papua Yeni Gine'nin bağımsızlık ilanı, ırkçı önyargılarla seçilmiş spor takımlarının ziyaretinin yasaklanması (özellikle tamamı beyaz olan Güney Afrika takımlarını hedefleyen bir kural), Avustralyalıların Britanya onur nişanesi sistemine göre aday gösterilmesinin (şövalyelikler, OBE [Britanya İmparatorluğu Subayı], KCMG [Şövalye Komutan] gibi) yasaklanması ve bunun yerine yeni bir Avustralya onur nişanesi sisteminin getirilmesi ve Beyaz Avustralya politikasının resmî olarak reddedilmesi. Whitlam'ın bütün kabinesi onaylandıktan sonra, yoğun programa başka maddeler de dâhil edildi: oy verme yaşının on sekize düşürülmesi, asgari ücretin artırılması, Kuzey Bölgesi ile Avustralya Başkent Bölgesi'ne federal senatoda temsilcilik verilmesi, bu bölgelerin ikisine de yasama meclisi kurma hakkı tanınması, sanayi tesisleri için çevre etki raporlarının mecburi tutulması, Aborijinler için yapılan harcamaların artırılması, kadınlara eşit ücret verilmesi, anlaşmalı boşanma hakkı, kapsamlı bir sağlık sigortası planı, üniversite harçlarının

kaldırılması, okullara yapılan maddi yardımların artırılması ve yüksek öğretim için fon sağlama sorumluluğunun eyaletlerden alınıp Avustralya devletine verilmesini içeren büyük eğitim değişiklikleri.

Whitlam, reformlarını yokluktan yaratılan bir devrim olarak değil, "hâlihazırda gerçekleşmiş olanları kabullenme" olarak tanımlıyordu. Aslında Avustralya'nın Britanyalı kimliği peyderpey aşınmıştı. Singapur'un 1942'deki düşüşü ilk büyük şoktu. 1951 ANZUS Güvenlik Anlaşması ilk belirtilerden biriydi. Doğu Avrupa ve Vietnam'daki komünist tehditler uyarı işaretleriydi. Öte yandan Avustralya, Singapur'un düşüşünden sonra da uzun süre boyunca Britanya'nın yanında yer almaya devam etti. Avustralya birlikleri 1940'ların sonlarında Malaya'da Britanya birlikleriyle birlikte komünist isyancılara, 1960'ların başlarında Malezya Borneosu'nda Endonezyalı ajanlara karşı savaştılar. Avustralya, 1950'lerin sonlarında ıssız Avustralya çöllerinde Britanya'nın atom bombası denemelerine izin verdi. Britanya'nın ABD'den bağımsız bir dünya askerî gücü olma iddiasını sürdürmesi amaçlanıyordu. Avustralya, Britanya'nın 1956 Süveyş Krizi'nde Mısır'a düzenlediği saldırıyı destekleyen bir avuç ulustan biriydi. 1954'te tahttaki Britanya Kraliçesi Elizabeth'in Avustralya'ya düzenlediği ilk ziyaret, Britanya yanlısı büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı: Tüm Avustralyalıların %75'inden fazlası onu selamlamak için caddelere dökülmüştü (Görsel 7.9). Öbür taraftan Kraliçe Elizabeth'in 1963'te, Britanya'nın AET başvurusundan iki yıl sonra, yine Avustralya'yı ziyareti sırasında Avustralyalılar onunla ve Britanya ile o kadar ilgili değillerdi.

Avustralya'nın Beyaz Avustralya politikasının çözülmesi de aynı şekilde, Whitlam tarafından resmîyete dökülmeden çok önce aşamalar halinde ilerliyordu. Bunun ilk aşaması, 1949'da Japon

savaş gelinlerinin* kabulüydü. Avustralya, Asya'nın gelişimi için yapılan Colombo Planı çerçevesinde 1950'li yıllarda on bin Asyalı öğrenciyi kabul etmişti. Göçmen adaylarının girdiği imla sınavı 1958'de kaldırıldı. Aynı yıl çıkarılan Göç Yasası, "seçkin ve yüksek vasıflı Asyalıların" göçüne izin veriyordu. Dolayısıyla Whitlam, 1972'de Beyaz Avustralya politikasının sonunu ilan ettiğinde ve tüm resmî ırk ayrımı biçimlerine son verdiğinde, normalde bir asırdan uzun süre oldukça ateşli biçimde uygulanmış bir politikanın sonlanması halinde beklenebilecek protestolar yok denecek kadar azdı. 1978 ile 1982 arasında Avustralya, nüfusuna oranla dünyanın tüm diğer ülkelerinden daha fazla Hindiçin göçmenini kabul etti. 1980'lerin sonu itibarıyla, Avustralyalıların yarısına yakını ya denizaşırı yerlerde doğmuş ya da en az bir yabancı ebeveyne sahip kişilerdi. 1991 yılında Asyalılar, Avustralya'ya gelen göçmenlerin %50'sinden fazlasını oluşturuyordu. 2010'da, denizaşırı ülkelerde doğmuş Avustralyalıların oranı (%25'ten fazla), dünyada İsrail'den sonra ikinci en yüksek orandı. Asyalı göçmenlerin etkisi, sayılarına kıyasla çok daha büyük oldu: Asyalı öğrenciler Sidney'deki en büyük okullarda okuyan öğrencilerin %70'ini teşkil ediyordu, Asyalı üniversite öğrencileri 2008'de Queensland Üniversitesi kampüsünde dolanırken gördüğüm öğrencilerin çok büyük bölümünü oluşturuyordu ve şu anda Asyalılar ve Avrupalı olmayanlar Avustralya'daki tıp öğrencilerinin yarısından fazlasını oluşturuyor.

Avustralya'daki diğer değişimler, siyasal ve kültürel alanlarda oldu. 1986'da, Avustralya Britanya'daki Danışma Meclisi'ne son başvuru hakkını sonlandırarak Britanya egemenliğinin son gerçek izini sildi ve en sonunda Avustralya'yı tam bağımsızlığa

---

* Savaş gelinleri; savaş zamanlarında veya askerî işgaller sırasında diğer ülkelerden askerî personel ile evlenen kadınlardır. (yay. n.)

kavuşturdu. 1999'da, Avustralya Yüksek Mahkemesi, Britanya'yı "yabancı ülke" ilan etti. Kültürel alanda, 1960'larda Britanya mutfağının Avustralya'daki hâkimiyeti –özellikle etli tart ve bira– farklı uluslararası mutfak tarzlarıyla oldukça çeşitli hale getirildi. Bu çeşitlilik 1960'lardaki İtalyan, Yunan ve Çin restoranlarıyla sınırlı kalmadı. Bugün Avustralya şarapları, dünyanın en iyi şaraplarından bazılarını içeriyor. (İpucu: Harikulade ve makul fiyatlı bir tatlı şarap olarak De Bertoli'nin Noble One'ını, mükemmel ve biraz daha yüksek fiyatlı bir kırmızı şarap olarak Penfolds Grange'ı ve harika ve makul fiyatlı bir yüksek alkollü şarap olarak Morris'in Rutherglen's Muscat'ını tavsiye ederim.) 1973'te açılan ve bugün Avustralya'nın sembolü olarak görülen Sidney Opera Binası (Görsel 7.10), dünyanın en büyük modern mimari örneklerinden biri olarak Danimarkalı mimar Jørn Utzon tarafından tasarlandı.

Biz kimiz? sorusu üzerine tartışmalar, sadece Avustralyalı kimliği ile değil, her tür olası kimlik sembolüyle ilgiliydi. Avustralya'nın para birimi, Britanya'daki gibi, onluk sistemde olmayan sterlin olarak kalmalı mıydı yoksa Avustralya'ya özgü, roo ("kangaroo" sözcüğünün kısaltması) gibi bir isim mi almalıydı? (En son tercih, sterlinden vazgeçip yerine Amerikan veya uluslararası bir ada sahip –dolar– ondalık sistemde bir para birimi getirmek oldu.) Avustralya'nın ulusal marşı "God Save the Queen" (Tanrı Kraliçeyi Korusun) olarak kalmalı mıydı? (1984'te, Britanya'nın bu marşı yerine "Advance Australia Fair" adlı marş kabul edildi.) 1915'te Gelibolu'da Türklere karşı Britanya çıkarları için yapılan kahramanca savaşta alınan mağlubiyet Avustralya'nın en büyük ulusal bayramı olmaya devam etmeli miydi yoksa onun yerine 1942'de Yeni Gine, Kokoda'da Japonlara karşı Avustralya çıkarları için yapılan savaşta elde edilen kahramanca zafer mi kutlanma-

lıydı? (Bugün Gelibolu'yu anmak için Anzak Günü kutlanmaya devam ediyor.) Avustralya, Britanya'nın kraliçesini tanımaya devam etmeli miydi yoksa artık cumhuriyet mi olmalıydı? (Bugün kraliçe hâlâ tanınıyor.)

Avustralya, bizim çizdiğimiz kriz ve tercihli değişim çerçevesine nasıl uyuyor?

Şimdiye değin işlediğimiz tüm diğer ülkelerden daha belirgin şekilde Avustralya özelinde asıl mesele, ulusal kimlik ve temel değerlere ilişkin sorular etrafındaki tartışmalar olmuştur (Tablo 1.2, faktör 6 ve 11). Biz kimiz? Avustralya, Asya civarında bulunan ama Asyalı komşularından çok az ilgi gören beyaz bir Britanya ileri karakolu mu? Avustralyalılar, kendilerine güvenmek için Britanya'nın onayına ihtiyaç duyan, korunmak için Britanya'dan medet uman, yurt dışında kendi elçilerini bulundurmaya gerek görmeyen ve Britanya anavatanına sadakatini kanıtlamak için dünyanın uzak yerlerinde Britanya için önemli ama Avustralya için önemsiz topraklarda sürüler halinde ölmeye gönüllü olan bir Britanya tebaası mı? Yoksa kendi ulusal çıkarları, dış politikası ve elçileri olan, Avrupa'dan çok Asya'yla kaynaşan ve Britanya'dan aldığı kültürel mirası zamanla yok olan, Asya'nın hemen yanı başındaki bağımsız bir ulus mu? Bu tartışma ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayabildi ve bugün de sürüyor. Avustralya, Britanya İmparatorluğu'nun mağrur bir ileri karakolu şeklindeki kimliğini tartışadursun, Britanya da o imparatorluğun (düşüşteki) mağrur merkezi şeklindeki kimliğini sorguluyor ve bugün büyük oranda Kıta Avrupası'yla kaynaşmış, sömürgeci olmayan bir güç şeklindeki yeni bir kimliğe bürünmeye gayret ediyor.

Avustralyalılar, ülkenin modern dünyadaki değişen yerini görmeye başladıkça, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren özdeğerlendirme teması (faktör 7) Avustralya'da giderek ağırlık kazanmaya başladı. Avustralyalılar, istemeyerek de olsa, eskiden en yakın ticari ortakları olan Britanya'nın artık sadece küçük bir ticaret ortağı olduğunu, eski en belalı düşmanları Japonya'nın artık en önemli ticaret ortağı olduğunu ve Avustralya'nın Asya civarındaki beyaz bir Britanya ileri karakolu olarak varlığını sürdürmesinin artık doğru bir strateji olmadığını kabul ettiler.

Avustralya'da değişim, kısmen dışarıdan kısmen de içeriden tetiklendi. Sebeplerin bazıları, Britanya'nın azalan gücü, denizaşırı imparatorluğunun sonu ve Japonya, Çin ve diğer Asya ülkelerinin artan gücüydü. Değişimin içerideki kaynakları ise, Avustralya nüfusunun göç yoluyla giderek daha az Britanyalı ve daha fazla Asyalı ve Avrupalı (Britanyalı olmayan) olması ve o değişen nüfusun farklı politikaları tercih etmesiydi.

Avustralya, tercihli değişim ve çit örme konusunda çarpıcı bir örnek teşkil ediyor (faktör 3). Değişen başlıca şeyler arasında Avustralyalıların kendilerini görme biçimi, dış politika kararlarını Britanya'ya bırakmak yerine bağımsız bir dış politikanın geliştirilmesi, etnik açıdan giderek çeşitlenen bir nüfus ve kültür (kırsal bölgelere kıyasla şehirlerde daha fazla), siyasal ve ekonomik açılardan Asya ve ABD'ye yönelim sayılabilir. Bununla birlikte değişmeden kalan birtakım önemli alanlar da oldu. Avustralya devleti hâlâ parlamenter demokrasiyle yönetiliyor. Britanya ile önemli sembolik bağlar bugün de korunuyor. Örneğin Britanya Kraliçesi Avustralya devletinin başı olmaya devam etmektedir, Avustralya'nın beş dolarlık banknotu ve madenî paralarında kraliçenin portresi varlığını korumaktadır ve Avustralya bayrağında hâlen Britanya bayrağı yer almaktadır. Avustralya bugün

yüksek düzeyde eşitlikçi sosyal değerleri ve güçlü bireyselliği koruyor. Avustralya toplumu, şaşmaz bir Avustralyalı zevkine sahiptir. Örneğin spora bir düşkünlük var: özellikle Avustralya kurallarıyla oynanan futbol (Avustralya'da bulunmuş ve başka yerde oynanmıyor), yüzme ve Britanya'ya özgü kriket ve ragbi. Avustralya liderleri dahi tehlikeli olsalar bile ulusal zevklerden imtina etmiyorlar: Başbakan Harold Holt, 1967'de şiddetli kıyı akıntılarının olduğu bir okyanus bölgesinde yüzerken boğularak ölmüştür.

Çok sayıda tercihli değişim gerçekleştiren ülkelerin çoğunda, değişimler tek tek uzun yıllar içinde yapılmıştır. Eş zamanlı olarak hayata geçirilen bir sürü değişimi içeren birleşik bir programın az sayıdaki örnekleri arasında ise, Avustralya Başbakanı Gough Whitlam'ın 1 Aralık ile 19 Aralık 1972 arasında uyguladığı on dokuz günlük program vardır.

Kısıtlamalara tabi olmama konusu (faktör 12) Avustralya açısından önemliydi ve o serbestlik (ya da kısıtlılık) zaman içinde değişiklik gösterdi. Okyanuslar İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avustralya'yı gerçek bir saldırı riskinden korumuştu. 11 Eylül 2001'deki Dünya Ticaret Merkezi saldırısına kadar ABD de okyanuslar tarafından hep korunmuştu. Japonların 19 Şubat 1942'de Darwin'i bombardımana tutmasından sonra Avustralyalılar ülkelerinin artık dış tehditlerden uzak olmadığının farkına vardılar.

Öte yandan 1942'den önce de Avustralya'nın yoğun olarak Avrupalılardan oluşan toplumu, destekçi dostların yardımına ihtiyaç duyuyordu (faktör 4): Birinci Filo'dan sonraki yıllarda gıda ve daha sonra da savunma desteği veren Britanya ve İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD. Darwin saldırısından önce Avustralyalılar doğrudan saldırı riski altında değildi fakat yine de Fransa, Almanya, Amerika ve Japonya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından

itibaren Pasifik Adaları'na doğru askerî açıdan ve sömürgeler yoluyla genişlemesi kaygı yaratıyordu. Avustralya bu kaygılara ilişkin Britanya filosuna o kadar güveniyordu ki 1930'larda kendi savunması için sorumluluk almadı (faktör 2) ve hatta silahlı kuvvetlerini dağıttı.

Avustralya'nın son yetmiş yıldaki değişimleri akut bir krize yanıt vermeyi amaçlamıyordu. Aksine bu, uzun süreye yayılan ve Avustralya'nın Britanyalı kimliğinin bir mite dönüşmeye başladığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanan aşamalı bir süreçti. Avustralyalıların kendileri "kriz" sözcüğünü Avustralya'ya yakıştırmayabilirler ama ben Avustralya'nın yavaş ilerleyen bir krizden geçtiğini düşünmeyi faydalı buluyorum zira Avustralya'nın tercihli değişim başlıkları, ani krizlere yanıt veren diğer uluslardaki başlıklarla benzerdi. Bu anlamda Avustralya'daki yakın tarihli değişimler, yine yavaş ilerleme gösteren Almanya'daki (Bölüm 6) aynı dönemde gerçekleşen değişimleri andırıyor. Avustralya'nın yavaş gelişim treni elbette en başta *Prince of Wales* ile *Repulse*'ın batışı, Singapur'un teslim olması, Darwin hava saldırısı gibi birtakım kayda değer istasyonlardan da geçti. Bunların tümü yetmiş bir günlük bir süre içinde gerçekleşti. Yine de Avustralya'daki kriz ve değişim sürecinde, Meiji Japonyası için 8 Temmuz 1853'te Tuğamiral Perry'nin savaş gemilerinin gelişi, Finlandiya için 30 Kasım 1939'da Rusların saldırısı, Şili için 11 Eylül 1973'te Pinochet darbesi ve Allende'nin ölümü ve Endonezya için 1 Ekim 1965'teki başarısız darbe ve sonrasındaki katliam gibi dönüştürücü bir şok asla yaşanmadı.

Avustralya'nın temel değerlerini gözden geçirme ve tercihli değişim süreci hiç şüphesiz devam ediyor. 1999'da Avustralya, ülkenin Britanya Kraliçesi'ni devlet başkanı olarak görmeyi bırakıp cumhuriyet olmasıyla ilgili bir referandum yaptı. Referandumda

%55'e %45 gibi bir oyla olumsuz yanıt çıksa da onlarca yıl önce bırakın %45 "hayır" oyunu, böyle bir referandumun düzenlenmesi dahi düşünülemezdi. Britanya'da doğan Avustralyalıların oranı hızla azalıyor. Avustralya'nın bir cumhuriyet olmasıyla ilgili bir başka referandum yapılması sadece an meselesi ve bu defa "evet" oyu çıkması büyük bir ihtimal. Asyalılar, on ya da yirmi yıl içinde Avustralya nüfusunun ve meclisinin %15'inden fazlasını ve en iyi Avustralya üniversitelerindeki öğrencilerin %50'sinden fazlasını oluşturacak. Avustralya, er ya da geç bir Asyalıyı başbakan olarak seçecek. (Şu anda Güney Avustralya valiliğini Vietnamlı bir göçmen yürütüyor.) Bu değişimler gerçekleştikçe Avustralya'nın Britanya Kraliçesi'ni devlet başkanı olarak görmeye, paralarında onun portresine yer vermeye ve Avustralya bayrağını Britanya bayrağına göre şekillendirmeye devam etmesi saçma olmayacak mı?

KISIM 3

ULUSLAR VE DÜNYA: GELECEK KRİZLER

BÖLÜM 8

JAPONYA'YI NE BEKLİYOR?

Japonya'nın bugünü ■ Ekonomi ■ Avantajlar ■ Hükümetin borcu ■ Kadınlar ■ Bebekler ■ Yaşlı ve azalan nüfus ■ Göç ■ Çin ve Kore ■ Doğal kaynak yönetimi ■ Krizin çerçevesi

Şimdiye kadar altı ulusun yaşadığı geçmiş krizleri değerlendirdik. İlk dört ulusumuzda krizler yüz altmış altı yıl (Meiji Japonyası) ila kırk altı yıl (Şili) öncesine denk gelen dönemlerde ansızın ortaya çıkmıştı. Sonraki iki ulusumuzda daha aşamalı bir şekilde kendini gösterdi fakat yaklaşık yarım asır önce zirve noktasına ulaştı. Bu krizlerin tam bir çözüme kavuşturulduğu (ya da tam bir açmaz oluşturduğu) iddia edilemeyebilir ancak krizlerin üzerinden, her bir örneğin sonuçlarını faydalı şekilde tartışmamıza yetecek denli uzun süre geçmiştir.

Bundan sonraki dört bölümde, şu anda oluşmakta olan krizleri tartışacağız. Bunların gerçekten büyük bir krize dönüşüp

dönüşmeyeceğini ancak gelecek gösterebilir. Sonuçları da henüz belirsizdir. Şimdiki bölümlerde Japonya, ABD ve bütün dünya ele alınacaktır.

Geçmiş krizlerle ilgili tartışmamıza Meiji Japonyası ile başlamıştık. Gelin, mevcut olası krizler konusuna da Japonya ile girelim. (Bu bölümde sadece Japonya'ya özgü problemlere eğileceğim fakat Japonya hiç şüphesiz Bölüm 11'de işlenecek genel dünya problemleriyle de karşı karşıyadır.) Japon dostlarım ve akrabalarım ve genel olarak Japon halkı, endişe edilmesi gereken birtakım ulusal problemlerinin olduğunu kabul ediyorlar. Japonya'yla ilgili benim ayrıca endişelendiğim ama Japon halkının görmezden geldiği ya da önemsemediği başka problemler de var. Ne var ki Japonya'yla ilgili tartışmaların çoğu ya Japon düşmanlığı boyutuna ulaşıyor ya da hiç eleştirmeksizin bir Japon hayranlığıyla dolup taşıyor. Bundan dolayı modern Japonya'nın problemleri konusuna öncelikle ülkenin güçlü yanları ile başlayalım. Hem Japonya hem de diğer ülkeler için, bu güçlü yanlardan bazılarının problemleriyle ilişkili olduğunu göreceğiz. İşleyeceğim güçlü yanlar arasında Japonya'nın ekonomisi, insan sermayesi, kültürü ve çevresi bulunuyor.

Japonya, Çin tarafından yakın zamanda geride bırakılmasına karşın, bugün dünyanın üçüncü en büyük ekonomisine sahip. Küresel ekonomik çıktının yaklaşık %8'ini, dünyanın en büyük ekonomisinin (ABD'nin) yarısına yakınını ve üretkenliğiyle meşhur bir diğer ülke olan Birleşik Krallık ekonomisinin iki mislini üretiyor. Genel olarak ulusal ekonomik çıktılar, iki rakamın ürünleridir: ülkedeki insan sayısı çarpı kişi başına ortalama çıktı. Japonya'nın ulusal çıktısının yüksek olma sebebi hem kalabalık bir nüfusa

(zengin demokrasiler içinde sadece ABD'nin gerisinde) hem de yüksek ortalama bireysel üretkenliğe sahip olmasıdır.

Kabarık iç borcu oldukça fazla dikkat çekse de (aşağıda bu konuya değineceğiz) Japonya, dünyanın en önde gelen alacaklı ulusudur. Dünyanın ikinci büyük yabancı para rezervine sahiptir ve ABD'nin Çin'den sonraki en büyük alacaklısıdır.

Ekonominin gücünün ardındaki önemli faktörlerden biri, Japonya'nın inovasyonu teşvik etmek amacıyla araştırma ve geliştirmeye (AR-GE) yaptığı yüksek harcamalardır. Japonya, dünyanın en yüksek üçüncü mutlak yıllık AR-GE yatırımını yapan ülkedir. Önünde sadece, çok daha kalabalık nüfuslara sahip Çin ve ABD bulunmaktadır. Görece bir ifadeyle Japonya'nın AR-GE'ye yaptığı yatırımın gayrisafi yurt içi hasılaya oranı olan %3,5, ABD'ninkinin (%1,8) yaklaşık iki katıdır ve AR-GE yatırımlarıyla tanınan Almanya'nın (%2,9) ve Çin'in (%2,0) yatırımlarının da oldukça üzerindedir.

Her yıl, Dünya Ekonomik Forumu dünya ulusları için, bir ülkenin ekonomik verimliliğini etkileyen bir düzine rakamı bir araya getiren, Küresel Rekabet Endeksi adlı bir rapor yayımlar. Japonya yıllar boyunca bu endekste dünyanın en iyi on ülkesi arasında yer almıştır. Bu ilk on içinde Batı Avrupa ve ABD dışında yer alan üç ekonomi Japonya, Singapur ve Hong Kong'dur. Japonya'nın üst sıralarda yer almasının sebepleri arasında iki bariz unsur vardır: Japonya kusursuz bir altyapıya ve dünyanın en iyi demir yollarını da içeren ulaştırma ağına sahiptir; ayrıca özellikle matematik ve fen alanlarında uzman sağlıklı ve iyi eğitimli iş gücü üretmektedir (sonraki bölümde buna değineceğim). Bunların dışındaki sebepler hemen fark edilmeyebilir ama Japonya ile iş yapan yabancılar için tanıdık unsurlardır. Bunları önem sırasına koymadan sıralamamız gerekirse: enflasyonun kontrol

altında tutulması, iyi işçi/işveren ilişkileri, aşırı rekabetçi yerel piyasalar, çok sayıda bilim insanı ve mühendis barındıran kaliteli araştırma kurumları, geniş iç piyasa, düşük işsizlik, diğer ülkelere kıyasla yıllık kişi başına düşen patent sayısının fazlalığı, mülkiyet haklarının ve fikrî mülkiyetin korunması, teknolojinin çabuk benimsenmesi, özenli tüketiciler ve iş insanları, eğitimli şirket çalışanları. Özümsemesi çok zor olan bu uzun listeden sınav yapmayacağıma söz veriyorum ama almanız gereken mesaj açık: Japon işletmelerinin dünya piyasalarındaki rekabetçiliği pek çok sebepten ileri geliyor.

Son olarak Japon ekonomisinin bir diğer özelliğini, yani bugün devasa finansal faydalar sağlayan ama gelecekte sorunlar yaratabilecek yanını unutmayalım. Japon ekonomisini geride bırakan diğer iki ülke ABD ile Çin'dir ancak bu ülkeler bütçelerinin büyük bölümünü askerî harcamalara ayırır. ABD'nin dayattığı 1947 anayasasında yer alan ve Japon silahlı kuvvetlerinin minimum seviyede tutulmasını sağlayan (ve bugün Japon halkının büyük bölümünün de desteklediği) bir madde sayesinde Japonya bu maliyetlerden kurtulmaktadır.

Ekonomik üstünlüklerin yanı sıra Japonya'nın diğer güçlü yanları arasında "insan sermayesi", yani insan nüfusunun güçlü yanları bulunur. Yüz yirmi milyonu aşkın nüfusu, sağlıklı ve eğitimlidir. Japonya'da ortalama yaşam süresi erkeklerde seksen, kadınlarda seksen altı yaş ile dünyanın en yükseğidir. Amerikalıların büyük bölümünün fırsatlardan faydalanmasını engelleyen sosyoekonomik eşitsizlik Japonya'da oldukça düşük seviyededir: Japonya, gelir dağılımı bakımından sadece Danimarka ve İsveç'in ardından dünyanın en eşitlikçi üçüncü ulusudur. Bu kısmen Japon devle-

tinin okul politikalarından kaynaklanmaktadır: Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı yerlerdeki okullarda zengin okullara göre daha küçük sınıflar bulunur (öğretmen başına düşen öğrenci miktarı azalır) ve bu sayede yoksul yurttaşların çocuklarına diğerlerine yetişme şansı verilmiş olur (Bunun aksine Amerikan okul sistemi, yoksul yerlerdeki sınıflara daha fazla öğrenci doldurarak eşitsizliği kalıcı hale getirmektedir). Japonya'da sosyal statü, veraset ve aile bağlarına değil eğitime dayalıdır: Yine ABD'deki eğilimlerin tam tersi söz konusudur. Kısacası Japonya, yurttaşlarının sadece küçük bir kısmına orantısızca yatırım yapmaktansa hepsine –en azından erkek yurttaşların hepsine– (Japon kadınlarından ayrıca bahsedeceğim) yatırım yapmaktadır.

Japonya'da okuryazarlık ve eğitim seviyeleri dünyanın en yüksek seviyelerine yakındır. Japonya'da çocukların hepsi, zorunlu olmadığı halde, anaokulu ve ilkokula yazdırılır. Dünya çapında ülkelerde yapılan öğrenci testleri göstermektedir ki Japon öğrenciler, matematik ve fen fonksiyonel okuryazarlığında tüm Avrupa ülkeleri ve ABD'yi geride bırakarak dünyanın dördüncü sırasındadır. Liseden sonra yüksek eğitime devam eden yetişkinlerin oranı bakımından Japonya –%50– Kanada'dan sonra dünya ikincisidir. Bizzat Japonların da sıkça dile getirdiği, Japon eğitiminin güçlü yanlarına zarar veren bir sorun vardır: öğrencilerin sınav sonuçlarına odaklanması için fazla baskı yapılması ve özmotivasyon ve bağımsız düşünceye yeterince yer verilmemesi. Bunun sonucunda, lisenin baskıcı atmosferinden kurtulup üniversiteye geçtiklerinde Japon öğrencilerin çalışma motivasyonları azalmaktadır.

Kültürel güç, ulusal kimlik ve hayat kalitesini ölçmenin kolay bir yolu yoktur ancak Japonya'da bu özellikler hakkında çokça anekdotal kanıt bulunmaktadır. Japonya'yı ziyaret eden

yabancıların çabucak fark ettiği gibi başkent Tokyo, Asya'nın en temiz şehri olmak konusunda Singapur'la yarışmaktadır ve dünyanın en temiz şehirlerinden biridir. Bunun sebebi, Japon çocuklarının Japonya'yı koruma ve onu sonraki kuşağa aktarma sorumluluklarının bir parçası olarak temiz olmayı ve çevreyi temiz tutmayı öğrenmeleridir. (Japon arkeolojik sahalarındaki metinler, Japonların daha antik dönemlerde dahi temiz olduğuna ilişkin kanıtlar olduğunu gururla anlatır.) Ziyaretçiler, Japon şehirlerindeki güvenliği ve düşük suç oranlarını da fark ederler. Japonya'da hapishane nüfusu, ABD'ninkinden çok azdır. Japonya'da yaklaşık seksen bin mahkûm varken bu rakam ABD'de iki buçuk milyon civarındadır. Japonya'da isyan ve yağma da nadiren görülür. ABD ve Avrupa'ya kıyasla etnik gerginlikler çok az yaşanır çünkü Japonya'da etnik homojenlik vardır ve çok az etnik azınlık bulunmaktadır. (Aşağıda da tartışıldığı üzere bu durum, yanında dezavantajları da getiren bir avantajdır.)

Son olarak Japonya'nın güçlü yanları arasında, büyük çevresel avantajlar bulunur. Japonya'nın tarımsal verimliliği ılıman iklim, tropikal tarımsal böceklerin olmayışı, yaz yetiştirme mevsiminde yüksek yağış miktarı ve bereketli volkanik topraklar sayesinde yüksektir. Bu durum, nüfusun ve tarımın yoğunlaştığı toprak alanının azlığına (%12) rağmen, Japonya'nın endüstriyel dünyanın en yüksek ortalama insan nüfus yoğunluğunu desteklemesini sağlamaktadır. (Japon yüzölçümünün büyük bölümü, yalnızca az sayıda insan nüfusunu ve sınırlı tarımı destekleyen dik ormanlıklar ve dağlardan oluşmaktadır.) Bu bereketli topraklardan gelen akışlar, Japon nehirlerini ve kıyı sularını balıklar, kabuklu deniz hayvanları, yenilebilir yosunlar ve diğer deniz ürünleriyle doldurur. Japonya, dünyanın altıncı en büyük deniz ürünü üreticisidir. Eskiden sadece Japon kara sularından elde edilen bu ürünler artık

okyanusta seyreden Japon balıkçı filolarıyla toplanmaktadır. Japonya, tüm bu çevresel avantajların sonucu olarak antik dönemde öyle sıra dışı bir durumdaydı ki tarıma geçişten en az on binyıl önce Japon avcı ve toplayıcılar, çok az eşyaya sahip göçebeler olarak yaşamak yerine köylere yerleşmiş ve çömlekçiliğe başlamışlardı. Japonya, son bir buçuk asır içindeki nüfus patlamasına kadar gıda açısından kendine yetiyordu.

Şimdi Japonya'nın problemlerine bakalım. Japonya'nın en ciddi probleminin ne olduğu sorulduğunda iktisatçılar şunu demeye yatkın olabilir: "Devletin büyük iç borcu." Borç, şu anda Japon yıllık GSYİH'sinin, yani Japonya'da bir yıl içinde üretilen her şeyin değerinin iki buçuk misli seviyesindedir. Buna göre Japonlar, tüm gelirlerini ve emeklerini ulusal borcu ödemeye adasalar ve kendileri için hiçbir şey üretmeseler bile, o borcu ödemek iki buçuk yıllarını alacaktır. Daha kötüsü, bu borç yıllardır sürekli artmaktadır. Karşılaştırmak gerekirse, Amerikalı muhafazakâr finansçılar ABD'nin iç borcundan fazlasıyla kaygılanıyor olsalar da ABD'nin borcu hâlâ GSYİH'sinin "sadece" bir misli kadardır. Yunanistan ve İspanya, ekonomik problemleriyle ünlü iki Avrupa ülkesidir fakat Japonya'nın borç/GSYİH oranı Yunanistan'ınkinin iki, İspanya'nınkinin dört mislidir (benim bu kitabı kaleme aldığım dönemde). Japonya'nın kamu borcu, toplam nüfusları Japonya'nın üç misli olan on yedi Avro Bölgesi ülkesinin borcuna eşittir.

Neden Japon devleti bunca yükün altında uzun süre önce çökmedi ya da iflas etmedi? Birincisi, borcun çoğunluğu yabancı alacaklılara değil, bono sahibi Japon bireylere, Japon iş insanlarına,

(çoğu devlete ait olan) emeklilik fonlarına ve Japonya Merkez Bankası'na. Bunların hiçbiri, Japon devletine karşı sert oynamıyor. Bunun aksine Yunanistan'ın borcu büyük oranda yabancı alacaklılara olduğu için bunlar sert oynuyor ve Yunanistan'ı mali politikalarını değiştirmeye zorluyor. Japon devletinin doğrudan Japonlara bu kadar borcu olsa da, Japonya diğer ulusların net alacaklısı durumundadır. İkincisi Japonya'da faiz oranları, devletin faiz ödemelerine koruma olması amacıyla devlet politikasıyla düşük tutuluyor (%1'in altında). Son olarak gerek Japonlar gerekse yabancı alacaklılar devletin ödeme kabiliyetine öyle güveniyorlar ki kamu fonu almaya devam ediyorlar. Aslında Japon bireyler ve şirketler tasarruflarını temelde hep böyle değerlendiriyorlar. Öte yandan Japonya'nın alacaklılarının güvenlerini kaybetmeleri ve devletin iflas bayrağı açması için borcun ne kadar yükselebileceğini kimse bilmiyor.

Düşük faiz oranlarına rağmen borcun ölçüsü ve Japonya'nın yaşlı ve emekli nüfusu, borç faizi ile sağlık ve sosyal güvenlik masraflarının devletin vergi gelirlerinin çoğunluğunu tükettiği anlamına geliyor. Bu da normalde eğitim, araştırma ve geliştirme, altyapı ve diğer ekonomik büyüme motorlarına, yani vergi gelirlerini artırabilecek unsurlara ayrılabilecek kamu fonu miktarını azaltıyor. Japon devletinin vergi oranları ve dolayısıyla kamu gelirinin gelişmiş dünya standartlarına göre görece düşük olması da bu problemi körüklüyor. Nihayetinde borcun büyük bölümü, paralarını (kamu fonu satın alarak) doğrudan ya da (büyük oranda kamu fonlarına yatırılmış emeklilik fonlarından emeklilik maaşı alarak) dolaylı yollarla yatırmış yaşlı Japonlaradır. Öbür yandan borcun faizini ödeyenler ise hâlâ çalışan ve vergi ödeyen genç Japonlardır. Ezcümle Japonya'nın borcu, özünde genç Japonların yaşlı Japonlara ödeme yapması anlamına geliyor. Bu durum,

kuşaklar arası bir çatışma ve Japonya'nın geleceği üzerinde bir ipotek teşkil ediyor. Bu ipotek giderek büyüyor çünkü Japonya'nın genç nüfusu giderek azalırken yaşlı nüfusu giderek artıyor (aşağıya bakınız).

Borcu azaltmak için önerilen çözümler arasında vergi oranlarını artırma, kamu harcamalarını azaltma ve yaşlı Japonların emeklilik maaşlarını düşürme yer alıyor. Bunlar ve önerilen diğer çözümler birtakım güçlüklere gebe. Dolayısıyla Japon kamu borcu, Japonya'da geniş kitlelerce bilinen, uzun süredir var olan, uzun yıllardır daha da kötüleşen ve çözümü için bir uzlaşmanın sağlanamadığı büyük bir problemdir.

Japon halkı tarafından sıkça kabul edilen diğer temel problemler birbirleriyle bağlantılı: kadınların rolleri, Japonya'nın düşük ve giderek azalan doğum oranı, azalan nüfusu ve yaşlanan nüfusu. Kadınların rolüyle başlayalım.

Teoride, Japon kadınları ile erkekleri aynı statüdeler. ABD işgal hükümetinin taslağını hazırladığı ve bugün de yürürlükte olan 1947 Japon Anayasası'nda, (Amerikalı bir kadın tarafından yazılan) cinsiyetler arası eşitliği savunan bir madde bulunur. Taslak madde, Japon devletinin şiddetli muhalefetine karşın benimsense de hâlâ Japon yasa yapıcılar tarafından değiştirilmeye çalışılıyor.

Gerçekte Japon kadınlarının önünde çok sayıda toplumsal engel var. Hiç şüphesiz, şimdi tarif edeceğim engeller Japonya dışındaki ülkelerde de mevcut. Ancak bu engeller Japonya'da, Güney Kore haricindeki tüm diğer zengin sanayileşmiş uluslardakinden çok daha güçlüdür ve sağlık, eğitim ve iş gücüne, hatta siyasete katılımda cinsiyetler arası uçurum daha geniştir.

Bunun sebebini, Japonya'nın, kadının rolünün yakın zamana değin daha ast ve basmakalıp olduğu zengin sanayileşmiş bir ulus olmasına bağlıyorum. Örneğin sokakta yürürken, geleneksel bir Japon kadınının kocasının üç adım gerisinde yürümesi beklenirdi. Lafı çok uzatmadan, kadının önündeki sosyal engelleri genelleme yaparak tanımlayacağım. Bu engeller elbette Japon nüfusu içinde konuma ve yaşa göre değişiklik gösteriyor: Söz gelimi kırsal alanlarda Tokyo'ya göre daha fazladır ve gençlere göre yaşlılarda daha güçlüdür.

Evde, Japon evli çiftler arasındaki cinsiyet ayrımına genel olarak "evlilik paketi" adı veriliyor. Japon kocanın iki kişilik çalıştığı ve bu nedenle çocuklarıyla geçirebileceği vakitten fedakârlık ettiği, karısının da evde kalarak bir kariyer yapma olasılığından vazgeçtiği verimsiz bir iş bölümünden bahsediyoruz. İşverenler, çalışanlarından (çoğunluğu erkek) geç saatlere kadar ofiste kalmalarını ve işten sonra birbirleriyle bir şeyler içmeye çıkmalarını bekliyor. Bu da Japon kocaların isteseler bile evle ilgili sorumluluklarını karılarıyla paylaşmalarını önlüyor. Japon kocalar, diğer zengin sanayileşmiş uluslardaki kocalara göre daha az ev işi yapıyorlar: denilebilir ki Amerikan kocaların haftada yaptığı işin sadece üçte ikisi kadar. Karıları çalışan Japon kocalar, karıları tam zamanlı ev kadını olan kocalardan daha fazla ev işi yapmıyor. Bunun aksine büyük oranda kadınlar çocuklara, kocalarına, ebeveynlerine, kocasının ebeveynlerine bakıyor ve kalan boş zamanda hanehalkının ekonomisini yönetiyor. Bugün birçok Japon kadını, bu sorumlulukları üstlenen son Japon kadını kuşağı olmayı çok istiyor.

Japon kadınlarının işe katılımı da ücretleri de düşük. Sorumluluğun artışıyla birlikte katılım oranı hızla düşüyor. Kadınlar, Japon üniversite öğrencilerinin %49'unu ve giriş seviyesi iş sahiplerinin

%45'ini teşkil ediyor fakat üniversitelerdeki fakülte görevlilerinin yalnızca %14'ü (ABD, Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'da bu oran %33 ila %44), orta ila üst düzey yönetici konumundakilerin %11'i, yönetim kurullarındakilerin %2'si, işletmelerin yetkili kurul üyelerinin %1'i ve CEO'ların %1'inden azı kadın. Japonya, bu rakamlarla, (yine) Güney Kore dışında tüm büyük sanayileşmiş ülkelerin gerisinde kalıyor. Japon siyasetinde çok az kadın var ve hiç kadın başbakan olmadı. Japonya'da tam zamanlı çalışanlar için erkek/kadın ücret farklılığı, otuz beş zengin sanayileşmiş ülke arasında (Güney Kore ve Estonya'nın ardından) üçüncü en yüksek seviyeye sahiptir. Bir Japon kadın, kendisiyle aynı seviyedeki bir erkeğin kazandığının ortalama yalnızca %73'ünü kazanıyor. Bu rakam, ortalama zengin sanayileşmiş ülkelerde %85 düzeyindedir ve Yeni Zelanda'da %94'e kadar çıkmaktadır. Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları engeller arasında, uzun mesai saatleri, çalışanlardan mesai sonrasında sosyalleşme beklentisi ve çalışan anneden dışarıda sosyalleşmesi beklendiğinde ve koca da elverişsiz ya da isteksiz olduğunda çocuklara kimin bakacağı problemi yer alıyor.

Çocuk bakımı, çalışan Japon anneler için büyük bir problem. Japon yasaları, kâğıt üzerinde kadınlara doğumdan önce dört, doğumdan sonra sekiz hafta annelik izni tanıyor. 1992'de çıkarılan bir yasa, ebeveynlerin istedikleri takdirde tam bir yıl ücretsiz izne çıkabilmesini sağlıyor. Pratikte ise Japon babaların hiçbiri ve Japon annelerin pek çoğu hak sahibi oldukları o izni kullanmıyor. Çalışan Japon kadınların %70'i ilk çocuğun doğumuyla birlikte daha ziyade işi bırakıyor ve işi bırakanların çoğunluğu da uzun yıllar çalışma hayatına dönmüyor. Japon işverenlerin anneleri işi bırakmaya zorlaması resmî olarak yasa dışıdır ancak Japon anneler gerçekte baskı altında kalıyor. Özel

çocuk bakıcılığı yapacak çok az göçmen kadın olduğu için (aşağıya bakınız) ve ABD ile İskandinavya'daki durumun aksine çok az özel veya kamusal çocuk bakımı merkezi bulunması sebebiyle çalışan Japon anneler çocuk bakımı hizmetine pek ulaşamıyorlar. Japonların bu konudaki yaygın görüşü, bir annenin evde kalıp küçük çocuklarına kendisinin bakması ve çalışmaması gerektiği şeklindedir.

Bunun sonucunda iş yerindeki Japon kadınlar için bir ikilem doğuyor. Bir yandan pek çok Japon kadını hem çalışmak hem de çocuk yapıp onlarla vakit geçirmek istiyor. Diğer yandan, Japon şirketleri çalışanların eğitimine çok fazla yatırım yapıyor, yaşam boyu iş teklif etmek istiyor ve karşılığında çalışanların uzun saatler boyunca çalışmasını ve yaşam boyu şirkette kalmasını bekliyor. Şirketler, kadınları işe alıp eğitmeye yanaşmıyor çünkü kadınlar çocuk yapmak için izin alabilirler, uzun saatler çalışmak istemeyebilirler ve çocuk doğurduktan sonra işe dönmeyebilirler. Dolayısıyla kadınlara Japon şirketlerinde tam zamanlı yüksek düzey iş teklif edilmesi ve teklif edildiğinde de onların bunu kabul etmesi zorlaşıyor.

Japonya'nın mevcut başbakanı Şinzo Abe, eskiden kadın meselelerine ilgi göstermeyen bir muhafazakârdı. Yakın zamanlarda ise tavır değiştirdi ve annelerin işlerine dönmeleri için çareler üretmek istediğini duyurdu. Pek çok kişi bunun sebebinin, onun bir anda kadınlarla ilgili kaygılanması değil, Japonya'nın azalan nüfusu ve bununla bağlantılı olarak azalan iş gücü olduğunu düşünüyor (aşağıda buna daha fazla değineceğim). Genel olarak, Japon halkının ve özelde Japon üniversite mezunlarının yarısı kadındır. Dolayısıyla Japon kadınlarının yetersiz istihdamı, Japonya için insan sermayesinin yarısının kaybı anlamına geliyor. Abe, çalışan annelerin işe dönme garantisiyle üç yıl annelik izni

alabilmesi, devletin kamusal çocuk bakımı merkezlerini artırması ve işletmelerin kadın istihdamı karşılığında finansal teşvik alması gerektiğini söylemektedir. Öte yandan denizaşırı iş tecrübesi olan üniversite mezunu Japon kadın arkadaşlarımın da içinde olduğu pek çok Japon kadını, Abe'nin önerisine karşı çıkmaktadır. Bunun, Japon kadınlarını evde tutmak için devletin tezgâhladığı komplolardan biri olduğundan şüphelenmektedirler!

Japonya'nın bağlantılı nüfus problemlerinden bir diğeri düşük ve düşmeye devam eden doğum oranlarıdır. Japonlar bu problemin ciddiyetinin farkında olsalar da bunu nasıl çözeceklerini bilmiyorlar.

Düşük ve düşmeye devam eden doğum oranları, Birinci Dünya'nın her yerinde yaygın şekilde görülmektedir. Ne var ki Japonya, dünyanın en düşük doğum oranına sahip olmaya çok yakındır: yılda bin kişi başına yedi doğum. Bu rakam ABD'de on üç, bütün dünyada ortalama on dokuz, Afrika ülkelerinde kırktan yüksektir. Dahası, hâlihazırda düşük olan doğum oranı düşmeye devam etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda bu düşüşü doğrusal olarak yıldan yıla hesaplasanız, Japon doğum oranının 2017 yılında sıfıra vuracağı ve o yıl Japonya'da hiç bebeğin doğmayacağı sonucuna ulaşırdınız! Açık ki işler o kadar dibe vurmadı ama Japonya'nın zaten düşük olan doğum oranının düşmeye devam ettiği de doğrudur.

Doğumlarla ilişkili bir başka başlık, ortalama bir kadının yaşamı boyunca doğurduğu toplam bebek sayısını veren toplam doğurganlık oranıdır. Bütün dünya için bu rakam ortalama 2,5 bebektir; en büyük ekonomilere sahip Birinci Dünya ülkeleri için 1,3 ile 2 bebek arasında değişmektedir (söz gelimi ABD için 1,9).

Japonya'da ise bu rakam 1,27 bebekle en diptedir. Güney Kore ile Polonya da düşük değerlere sahip birkaç ülke arasındadır. Öte yandan nüfusun dengede kalması için bir kadının doğurması gereken ortalama bebek sayısı –diğer adıyla, replasman oranı– ikinin biraz üzerindedir. Diğer birkaç Birinci Dünya ülkesiyle birlikte Japonya da bu replasman oranının altında bir ortalama toplam doğurganlık oranına sahiptir. Diğer Birinci Dünya ülkeleri için bu bir problem teşkil etmiyor çünkü aldıkları göç sayesinde nüfus boyutu dengede tutuluyor ve hatta düşük doğurganlığa rağmen nüfus artıyor. Ne var ki Japonya'daki yok denecek kadar az göç oranı nedeniyle Japon nüfusu, aşağıda değineceğimiz gibi, aslında düşüyor.

Japonya'da doğum oranının düşmesinin kısmi sebebi, ilk evlenme yaşının yükselmekte olmasıdır: Şu anda hem erkekler hem de kadınlar için evlenme yaşı otuz civarındadır. Bu da bir kadının menopoza girmeden önce çocuk yapması için çok az yılın kalması anlamına geliyor. Düşen doğum oranının daha büyük bir sebebi, evlilik oranının (yani, yılda bin kişi başına yapılan evliliklerin sayısının) hızla düşüyor olmasıdır. Evlilik oranının başka gelişmiş ülkelerde de Japonya'da görülen düşük doğum oranı gibi bir sonuca yol açmaksızın azaldığı söylenebilir ancak bu ülkelerde pek çok doğum, evlenmemiş anneler tarafından yapılmaktadır: ABD'deki tüm doğumların %40'ı, Fransa'daki tüm doğumların %50'si ve İzlanda'daki tüm doğumların %66'sı. Ancak bu durum Japonya için geçerli değildir çünkü Japonya'da evlenmemiş annelerin doğum yapma oranı %2 gibi çok düşük bir rakamdır.

Neden Japon halkı evlenmekten ve çocuk yapmaktan giderek daha fazla uzaklaşıyor? Bu konuda anket yapıldığında Japonlar birkaç sebep aktarıyorlar. Sebeplerden biri ekonomi: Bekâr kalıp

evde anne babayla yaşamak, evden taşınıp evlenmek ve kendi dairesinin yanı sıra çocukların masraflarını ödemek zorunda kalmaktan daha ucuz ve konforlu. Özellikle kadınlar için evlilik ve annelik, iş bulmalarını ve o işi ellerinde tutmalarını zorlaştırdığı için ekonomik açıdan daha yıkıcı oluyor. Belirtilen sebeplerden bir diğeri, bekâr olmanın sağladığı özgürlük. Özellikle hanehalkının, kocalarının, çocukların, yaşlı anne babalarının ve kocalarının anne babalarının sorumluluğunu üstlenmek istemeyen kadınlar buna yöneliyorlar. Bir diğer sebep, hem erkek hem de kadın pek çok modern Japon'un evliliği mutlu bir hayat için "gereksiz" görmeleri.

Bu karşı argümanlara rağmen evlenmemiş Japon erkek ve kadınların %70'i yine de evlenmek istiyor. Peki, o zaman neden uygun bir eş bulamıyorlar? Geleneksel olarak, eskiden bunun için çaba harcamaları gerekmiyordu çünkü evlilikler evlenmemiş genç kişilerin olası partnerlerle buluşabilmeleri için planlanan çöpçatanlıkla (nakodo) ayarlanıyordu. 1960'ta bile Japonya'da en baskın evlilik şekli buydu. O tarihten sonra, nakodo sayısının düşüşü ve Batı tarzı romantik evlilik fikrinin yükselişi bu tür görücü usulü evliliklerin oranını %5'e kadar düşürdü. Öte yandan pek çok modern genç Japon çalışmakla fazla meşgul, randevulaşma konusunda fazla tecrübesiz ya da romantik bir ilişki geliştirmek için fazla beceriksiz.

Japonya'da görücü usulü evlilikler, e-posta, mesajlaşma ve cep telefonları yoluyla yüz yüze olmayan elektronik iletişimin yükselişi ve bunun sonucunda sosyal becerilerin düşüyle birlikte azaldı. Bununla ilgili çarpıcı bir örneği bir Japon arkadaşımdan dinlemiştim. Arkadaşım bir restoranda yemek yerken, yakındaki bir masada genç ve iyi giyimli bir çiftin tuhaf ve sessiz sedasız karşılıklı oturduğunu görüyor. İkisi de başlarını önlerine eğmiş-

ler ve birbirlerine değil kendi kucaklarına bakıyorlar. Arkadaşım fark ediyor ki ikisinin de kucağında bir cep telefonu var ve ikisi de telefonda bir şeyler yazıyor. En sonunda arkadaşımın kafasına dank etmiş: Hem kız hem de oğlan birbirleriyle doğrudan konuşmak için kendilerini yeterli hissetmediklerinden masada karşılıklı mesajlaşmaya başlamışlar. Romantik bir ilişki geliştirmek ve amaca ulaşmak için pek iyi bir yöntem sayılmaz! Hiç şüphesiz genç Amerikalılar da elektronik iletişime bağımlılar ancak onlar (Japon akranlarının aksine) kültürel bir randevulaşma geleneğinin mirasçıları.

Japonya'nın düşük ve düşmeye devam eden doğum ve evlilik oranları, Japonya'da geniş kitlelerin bildiği iki büyük probleme yol açıyor: nüfusun azalması ve yaşlanması.

Japonya'nın doğum oranı uzun yıllardır replasman düzeyinin altında kaldığı için, Japon nüfusunun eninde sonunda yükselmeyi durdurup düşmeye başlayacağı açıktı. Yine de, nüfus sayım rakamları, o korkulan anın aslında çoktan geldiğini gösterdiğinde bir şok yaşandı. 2010'da yapılan beş yıllık nüfus sayımında 128.057.352'lik bir nüfus belirlemişti. 2015 nüfus sayımında ise yaklaşık bir milyonluk bir düşüşle 127.110.000'lik bir nüfus ortaya çıktı. Japon nüfusunun mevcut trendleri ve yaş dağılımından yola çıkarak, 2060 itibarıyla yaklaşık kırk milyonluk bir düşüşle seksen milyonluk bir nüfusa ulaşılacağı öngörülüyor.

Japonya'nın azalan nüfusu ve halkın köyden kente kayışının yarattığı sonuçlar hâlihazırda gözle görülebiliyor. Japonya yılda yaklaşık beş yüz okul kapatıyor. Kırsal bölgeden kaçış nedeniyle köyler ve küçük kasabalar boşalıyor. Ekonomik büyümenin itici gücü olduğu düşünülen nüfus artışı olmadığında, daha az nüfuslu

bir Japonya'nın daha yoksul ve dünya sahnesinde daha güçsüz olmasından korkuluyor. 1948'de Japonya dünyanın beşinci en kalabalık ülkesiydi. 2007 itibarıyla Nijerya ve Bangladeş'in ardından onunculuğa geriledi. Şu anki tahminlere göre, birkaç on yıl içinde Kongo ve Etiyopya gibi güç merkezi olmayan yerlerin dahi arkasına düşecek. Kongo'dan daha az nüfusa sahip bir ülkenin Kongo'dan daha güçsüz ve önemsiz olacağı varsayımından hareketle, bu durumun aşağılayıcı olduğu düşünülüyor.

Bundan dolayı 2015 yılında Başbakan Abe, kendi yönetiminin ortalama toplam doğurganlığı kadın başına 1,4 çocuktan 1,8 çocuğa çıkarmaya çalışarak Japon nüfusunu en az yüz milyonda tutmayı amaçladığını ilan etti. Öte yandan bebek doğumlarını artırma çabaları, Abe'nin değil genç Japon halkının tercihlerine bağlıdır. Neden genç Japonların, Japonya'nın bir ulus olarak daha fazla bebekle daha iyi durumda olacağını hiç düşünmeksizin, o fazladan bebekleri yapmayı tercih etmediklerine zaten değinmiştim.

Japonya'nın azalan nüfusu, Japonya için bir "problem" mi? Japonya'nınkinden çok daha az nüfusa sahip olup da yine de zengin ve dünya sahnesinde önemli oyuncular olan Avustralya, Finlandiya, İsrail, Hollanda, Singapur, İsveç, İsviçre ve Tayvan gibi pek çok ülke var. O ülkeler hiç şüphesiz, askerî açıdan dünya lideri değiller fakat hem anayasası hem de Japonlardaki yaygın pasifizm nedeniyle Japonya da bu alanda lider değil. Bana göre Japonya, daha az bir nüfusla daha kötü değil daha iyi olurdu çünkü öyle bir durumda yerel ve ithal kaynaklara daha az ihtiyaç duyulurdu. Kaynak baskısının modern Japon tarihinin baş belalarından biri olduğunu, bu problemin bugün de sürdüğünü ve Japonların kendi ülkelerini kaynak yoksunu olarak gördükle-

rini daha sonra işleyeceğiz. Dolayısıyla bence Japonya'nın azalan nüfusu bir problem değil, en büyük avantajlarından biridir.

Ülkelerinin azalan nüfusundan endişe eden Japonlar dahi, Japon nüfusunun yaşlanmasını daha büyük bir problem olarak görüyor. Japonya şu anda dünyanın en yüksek yaşam süresine (seksen dört yaş; ABD'de yetmiş yedi, pek çok Afrika ülkesinde kırk ila kırk beş yaş) ve en yüksek yaşlı sayısına sahip ülkesi. An itibarıyla, Japon nüfusunun %23'ü altmış beş yaşın, %6'sı da seksen yaşın üzerindedir. Bu rakamların, 2050 itibarıyla sırasıyla yaklaşık %40 ve %16 olması bekleniyor. (Afrika ülkesi Mali'de bu rakamlar sadece %3 ve %0,1'dir.) O tarihte, seksen yaşın üzerindeki Japonlar, on dört yaşın altındaki Japonlardan daha fazla olacak ve altmış beş yaş üzerindekiler de o çocukların üç misli sayıya ulaşacak.

Sizi temin ederim ki kişisel olarak seksen yaş üzerindeki insanlarla bir alıp veremediğim yok. (Öyle olsa kendimden nefret ediyor olurum zira ben de seksen iki yaşımdayım.) Öte yandan işin iyi yanları kadar kötü yanları da olabilir ve yaşlılar için bu daha olası bir durumdur. Yaşlı sayısının fazla olması, ulusal sağlık sistemi üzerinde bir yük yaratır çünkü yaşlılar hastalıklara gençlere göre daha açıktır: özellikle de kalp hastalıkları ve demans gibi kronik, tedavi edilemez, tedavi etmesi zor ya da pahalı hastalıklara. Altmış beş yaş üzerindeki nüfus oranı arttıkça emeklilerin oranı artar ve çalışanların oranı düşer. Bu da sayıları giderek artan yaşlı emeklilerin nihai destek kaynağı olarak hizmet veren genç işçi sayısının düşmesi demektir: hem aileler içinde finansal destek ve kişisel bakım yoluyla doğrudan hem de genç işçilerin vergilendirilmiş kazançlarıyla beslenen emeklilik fonları ve yaşlı sağlık bakımı hizmetleri yoluyla dolaylı olarak. Japonya'da işçilerin emeklilere oranı çok büyük bir

hızla düşmektedir: 1965'te bu oran 9 iken bugün 2,4'e geriledi, 2050'de ise 1,3 olması bekleniyor.

Öbür taraftan Japonya'nın doğum oranı düşen, nüfusu yaşlanan, emeklilik ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki yükü giderek artan tek ülke olmadığını söyleyebilirsiniz. Aynı problemler gelişmiş dünyanın tamamında görülüyor ancak Japonya bunları aşırı bir seviyede yaşıyor. Biz Amerikalılar sosyal güvenlik sistemimizin gelecekte kaynak yetersizliği çekeceğinden endişeleniyoruz. Tüm Batı ülkelerinde de replasman değerinin altında doğum oranları var. Bunların ikisi Japonya'dan bile düşük. Ancak ABD ve Avrupa, bu problemleri Japonya kadar gözünde büyütmüyor çünkü azalan nüfus ve giderek artan yaşlı nüfus çemberine onun kadar girmiş değiller. Neden? Onlar, bu tuzakları nasıl aştılar?

Bu sorunun yanıtı, Japonya'nın üç temel probleminden birini içeriyor: Japonya'da geniş kitlelerce görülmeyen problemler. Bu problemlerin ilki Japonya'ya göçün olmayışı.

Japonya, dünyanın etnik açıdan en homojen varlıklı veya kalabalık ülkesidir ve bununla övünür. Göçmenleri teşvik etmez, göç etmek isteyenler için işleri zorlaştırır ve göç etmeyi başaranlar için Japon yurttaşlığı almayı daha da zorlaştırır. Ülkelerin toplam nüfusu içinde, göçmenler ve onların çocukları Avustralya'da %28, Kanada'da %21, İsveç'te %16, ABD'de %14, Japonya'da ise %1,9'luk bir orandadır. Sığınma başvurusu yapan mülteciler arasından, İsveç %92'sini, Almanya %70'ini, Kanada %48'ini, Japonya ise yalnızca %0,2'sini kabul eder. (Örneğin, Japonya 2013 ve 2014 yıllarında sırasıyla sadece altı ve on bir mülteciyi kabul etmiştir.) Yabancı işçiler ABD'de iş gücünün %15'ini, Almanya'da %9'unu, Japonya'da ise yalnızca %1,3'ünü oluşturur. Japonya, yüksek mes-

leki becerilere sahip kişilerden bir ila üç yıllık çalışma vizesi alan geçici yabancı işçileri (konuk işçiler) kabul eder (misal gemi yapımcıları ya da 2020 Tokyo Olimpiyatları için inşaat işçileri olarak). Ancak Japonya'da bu tür işçiler kalıcı oturma izni ya da yurttaşlık almakta çok zorlanırlar.

Japonya'ya modern dönemlerde tek kayda değer göç, Kore'nin bir Japon kolonisi olduğu İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş süresince birkaç milyon Korelinin gelişiyle olmuştu. Ne var ki bu Korelilerin pek çoğu köle işçi olarak getirilen göçmenlerdi. Örneğin, Hiroşima'da ilk atom bombasıyla ölen kurbanların %10'unun, orada çalışan Koreli işçiler olduğu pek bilinmez.

Birkaç Japon bakan son zamanlarda daha fazla göç vurgusu yapmaya başladı. Örneğin, Yerel Bölgeler Bakanı Shigeru Ishiba bu konuda şunları dedi: "Bir dönem, insanlar Japonya'dan Güney ve Kuzey Amerika'ya göç ettiler ve bir yandan Japonluk gururunu korurken bir yandan da yerel halkla kaynaşmayı başardılar... Bizim insanlarımız yurt dışında aynı şeyi yapmışken bizim Japonya'ya gelen yabancılara hayır dememiz mantıklı değil." Örneğin, Peru'nun Japon bir başkanı oldu, ABD'de Japon senatörler, kongre üyeleri ve üniversite rektörleri oldu. Öte yandan Japon devleti, bugün göç karşıtı tutumunu yeniden değerlendirmekten oldukça uzak.

Devletin bu tutumu, Japon halkının yapılan pek çok kamuoyu yoklamasında göç hakkında dile getirdiği olumsuz görüşleri yansıtıyor. Japonlar bu konuda, diğer varlıklı ülkelerin tam zıddı bir tutumu benimsiyorlar. Yabancı mukimlerin sayısını artırmaya karşı çıkan Japonların oranı %63'tür. Japonların %72'si göçmenlerin suç oranlarını artırdığını düşünüyor. Yine %80'i göçmenlerin yeni fikirler taşıyarak toplumu geliştireceğine inanmıyor. Amerikalıların, Kanadalıların ve Avustralyalıların %57 ila %75'i

ise göçmenlerin toplumu geliştirdiğine inanıyor. Öte yandan tam tersine inanılmaz derecede az sayıda Japon (%0,5), göçü ülkenin önündeki en önemli mesele olarak görüyor. Amerikalıların, Fransızların, İsveçlilerin ve Britanyalıların ise %15'i göçü ülkelerinin en temel problemi olarak değerlendiriyor.

Konuyu netleştirelim. Japonların göçe direnişinin "yanlış" olduğunu ve bunun değişmesi gerektiğini söylemiyorum. Her ülkede göç bir yandan zorluklara sebep olurken bir yandan da faydalar getirir. Kendi göç politikasını oluşturmak isteyen her ülke, faydalarla zorlukları terazide tartmak zorundadır. Uzun bir izolasyon ve sıfır göç tarihine sahip, etnik açıdan homojen bir ülke olan Japonya'nın kendi etnik homojenliğine fazla değer vermesi, diğer taraftan neredeyse tüm yurttaşları modern göçmenlerin torunları olan, etnik açıdan heterojen bir ülke olan ABD'nin etnik homojenliğe hiç değer vermemesi şaşırtıcı değildir. Japonya'nın ikilemi, diğer ülkelerin göç yoluyla azalttığı bariz problemleri yaşıyor olmasına rağmen göç yoluna başvurmadan o problemleri nasıl çözeceğini bilmiyor olmasıdır.

Bu problemlerin en büyüğü, yukarıda değindiğimiz doğum oranı, nüfusun yaşlanması ve bunun sonucunda giderek artan yaşlılık hastalıklarına sahip çalışmayan emeklilerin emeklilik aylıklarını ve sağlık bakımı masraflarını sayıları giderek azalan vergi mükellefi sağlıklı genç işçilerin ödemek zorunda olmasından oluşan problemler bütünüdür. ABD, Kanada, Avustralya ve Batı Avrupa'da da aynen Japonya'daki gibi doğum oranları düşmekte ve *yerli* nüfus azalmaktadır ancak bu ülkeler o olguların sonuçlarını çok sayıda genç göçmen işçi alarak minimuma indirmektedir. Japonya, çalışmayan emekli anneleri istihdam ederek iş gücünün azalma problemini önleyemez zira Amerikalı çalışan annelerin özel çocuk bakıcısı olarak tuttuğu geniş göçmen kadınlar havuzu

Japonya'da çok küçüktür. ABD'de yaşlı bakımı, hastane hemşiresi ve hastane personeli olarak çalışan çok sayıda göçmen erkek ve kadın da Japonya'da zor bulunmaktadır. (Bu satırları kaleme alırken ölümcül hasta bir Japon akrabamızın ölümüyle sarsıldık. Ailesi, hastalığı boyunca onu beslemek ve kişisel temizliğine yardımcı olmak zorunda kalmıştı.)

Japonya'da mucitlere verilen patentlerin sayısından da anlaşılacağı üzere inovasyon çok yaygındır ancak Japonlar araştırma ve geliştirmeye yaptıkları yatırıma bakıldığında normalde beklenebilecek sayıda çığır açan inovasyona pek imza atmamaktadır. Nobel Ödülü alan Japon bilim insanı sayısına bakıldığında bile bu anlaşılabilir. Pek çok ABD'li Nobel Ödülü sahibi ya birinci kuşak göçmendir ya da onların soyundan kişilerdir. Göçmenler ve onların soyu Japon bilim insanları arasında da genel olarak Japon halkında da oldukça azdır. Risk alma ve radikal seviyede bir şeyler deneme isteğinin hem göç etme hem de en yüksek düzeyde inovasyon yapmanın en temelinde yer aldığı düşünüldüğünde, göç ile Nobel ödülleri arasındaki bu ilişki şaşırtıcı gelmemektedir.

Japonya bu problemleri kısa vadede göç yoluyla çözmeye istekli değil. Uzun vadede, Japon halkının bu problemleri çekmeye devam edip etmeyeceği ya da göç politikasını değiştirerek bunları çözmeyi seçip seçmeyeceği veya göç dışında bilinmeyen birtakım başka çözümler bulup bulamayacağı henüz bilinmiyor. Japonya, göç politikasını yeniden değerlendirmeye karar verirse, başvuruları Kanada'ya katacakları değere göre değerlendiren Kanada politikası, Japonya için uygun bir model olabilir.

Japonya'nın görmezden gelinen göçten bir sonraki büyük problemi, savaş zamanında Çin ve Kore'ye yönelik tutumunun, bu ülkelerle şimdiki ilişkileri üzerindeki etkisidir. Japonya, İkinci

Dünya Savaşı sırasında ve öncesinde başta Çin ve Kore olmak üzere diğer Asya ülkelerinin halklarına korkunç şeyler yaptı. 7 Aralık 1941'deki "resmî" savaş ilanlarından önce Japonya, 1937'den başlayarak Çin'le ilan edilmemiş tam teşekküllü bir savaş yürütüyordu. O savaşta Japon ordusu, Japon askerlerinin davranışlarını sertleştirmek için elleri kolları bağlı Çinli mahkûmları süngü egzersizinde kullanma gibi barbarca yollarla milyonlarca Çinli'yi öldürdü, Aralık 1937-Ocak 1938'de Nanking'de yüz binlerce Çinli'yi katletti ve Nisan 1942'deki Doolittle Saldırısı'nda misilleme amacıyla pek çoğunu yine kıyıma uğrattı. Bugün Japonya'da o cinayetlere yönelik yaygın bir inkâr tutumu vardır ancak katliamlar o dönemde sadece Çinliler tarafından değil, yabancı gözlemciler ve bizzat Japon askerlerinin çektiği fotoğraflarla da belgelenmiştir. (Shi Young ile James Yin'in *The Rape of the Nanking: An Undeniable History in Photographs* [1999] adlı kitabında bunlar gibi dört yüzden fazla fotoğraf bulabilirsiniz.) Japonya 1910'da Kore'yi ilhak etti, otuz beş yıllık Japon işgali süresince Kore okullarında Kore dili yerine Japonca kullanılmasını zorunlu hale getirdi, Koreli ve diğer milliyetlerden kadınları Japon ordu genelevlerinde seks kölesi haline getirdi ve çok sayıda Koreli erkeği Japon ordusu için köle olarak çalıştırdı.

Bunun sonucu olarak bugün Çin ve Kore'de Japonlara karşı nefret oldukça yaygındır. Çinli ve Korelilerin gözünde Japonya, savaş zamanı gaddarlıklarını henüz yeterince kabullenmedi, bunlar için özür dilemedi veya pişmanlığını dile getirmedi. Çin'in nüfusu Japonya'nınkinin on bir mislidir, Güney ve Kuzey Kore'nin toplam nüfusu ise yarısından fazladır. Çin ve Kuzey Kore'nin nükleer silahları vardır. Çin, Kuzey Kore ve Güney Kore'nin geniş ve iyi teçhizatlı orduları varken Japon silahlı kuvvetleri ABD'nin dayattığı Japon anayasası ve Japonya'da bugünkü yaygın pasifizm

nedeniyle minimum düzeydedir. Kuzey Kore ara sıra Japonya'ya erişebildiğini göstermek için Japonya üzerinden füzeler fırlatmaktadır. Öte yandan Japonya, kendi içlerinde değeri olmayan ama kara sularındaki balık, gaz ve maden kaynakları sebebiyle önemli olan ufak ıssız adalar konusunda Çin ve Güney Kore ile toprak anlaşmazlıkları yaşamaktadır. Bu olgular kombinasyonu sebebiyle Japonya uzun vadede büyük tehlikeler altına girecekmiş gibi görünüyor.

Japonların İkinci Dünya Savaşı'na nasıl baktığına ilişkin bir Asyalı perspektifi duymak isterseniz, onlarca yıl sürdürdüğü Singapur başbakanlığı süresince Japonya, Çin, Kore ve bunların liderleriyle içli dışlı olan Lee Kuan Yew'in görüşlerine bakabiliriz: "Almanların aksine, Japonlar bir arınma yaşamadılar ve kendilerini sistemlerinin zehrinden kurtarmadılar. Gençlerini yaptıkları yanlışlar konusunda eğitmediler. Haşimoto [bir Japon başbakanı] Eylül 1997'deki Pekin ziyaretinde, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinin elli ikinci yıl dönümünde (1997) 'en derin üzüntülerini' dile getirdi ve 'içten pişmanlığını' ifade etti. Ne var ki Çinlilerin ve Korelilerin Japon liderinden beklediği özrü dilemedi. Japonların geçmişi kabullenme, onun için özür dileme ve yoluna devam etme konusundaki isteksizliklerini anlayamıyorum. Bir nedenden ötürü, özür dilemek istemiyorlar. Özür dilemek, yanlış bir şey yaptığını kabul etmektir. Üzüntünü ve pişmanlığını dile getirmek ise yalnızca mevcut öznel duyguları ifade eder. Nanking'de katliam yaptıklarını; Koreli, Filipinli, Hollandalı ve diğer kadınları kaçırdıklarını veya 'keyif kadını' (seks kölesinin diğer adı) olarak savaş cephelerinde Japon askerlere kullandırdıklarını; Mançurya'da canlı Çinli, Koreli, Moğol, Rus ve diğer mahkûmlar üzerinde gaddar bilimsel deneyler uyguladıklarını inkâr ettiler. Her bir vakada, ancak kendi kayıtları tarafından

reddedilemez kanıtlar geldiğinde isteksizce de olsa bazı şeyleri kabullendiler. Bu da Japonya'nın gelecekteki niyetleri konusunda kuşkulara sebep oldu. Şu anki Japon davranış biçimi, gelecekteki tutumlarının bir göstergesidir. Geçmişlerinden utanırlarsa onu tekrar etme ihtimalleri de daha az olur."

Her yıl, Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi'ndeki lisans öğrencilerim arasında bulunan Japonlar oradaki okullarla Kaliforniya'ya geldikten sonra eğitim gördükleri okullardaki deneyimleri hakkında benimle konuşurlar. Bana, Japon okullarındaki tarih derslerinin ("binlerce yıllık Japon tarihi içinde o savaş sadece birkaç yıl sürdüğü için") İkinci Dünya Savaşı'na çok az değindiğini, Japonya'nın saldırgan rolü hakkında çok az şey söylediğini, Japonların rolünü milyonlarca diğer insanın yanı sıra birkaç milyon Japon askerî ve sivilinin ölümünden sorumlu olarak değil, kurban olarak (yaklaşık yüz yirmi bin Japon'u öldüren iki atom bombasının kurbanı olarak) gösterdiğini ve Japonya'yı bir çeşit hileyle savaşa çektiği için ABD'yi suçladığını anlatırlar. (Adil olmak gerekirse Koreli, Çinli ve Amerikalı ders kitapları da kendi İkinci Dünya Savaşı hikâyelerini anlatır.) Japon öğrencilerim, Los Angeles'ta Asyalı öğrenci derneklerine katılıp Koreli ve Çinli öğrencilerle tanıştıklarında ve Japonların hâlâ diğer ülkelerin öğrencilerinde Japon nefreti uyandıran savaş zamanı işlerini ilk kez öğrendiklerinde şaşkınlığa uğrarlar.

Yine Japon öğrencilerimden bazıları ve pek çok diğer Japon, Japon siyasetçilerin defalarca özür dilediğini belirterek şöyle der: "Japonya zaten yeterince özür dilemedi mi?" Kısaca hayır. Çünkü o özürler zoraki, inandırıcılıktan uzak ve Japon sorumluluğunu minimize ya da inkâr eden ifadelerle karışık halde aktarılıyor. Buna uzun bir yanıt vermek için Japonya ile Almanya'nın kendi yakın tarihlerindeki miraslarıyla yüzleşirken sergiledikleri zıt

tutumları karşılaştırmak ve neden Almanya'nın yaklaşımının eski düşmanlarını ikna ederken Japonya'nın tutumunun Çin ve Kore'deki başlıca kurbanları ikna etmediğini sormak gerekir. Bölüm 6'da, Alman liderlerin pişmanlık ve sorumluluklarını çeşitli şekillerde ifade ettiklerini ve Alman öğrencilerin ülkelerinin yaptıklarıyla yüzleşmeyi öğrendiğini yazmıştık. Çinli ve Koreliler de Japonya'nın Almanya'nınkilere benzer yanıtlarından ikna olabilirlerdi: Söz gelimi Japonya başbakanı, Nanking'i ziyaret edip Çinlilerin önünde dizlerinin üzerine çökerek Japonya'nın savaş zamanında Nanking'de yaptığı katliamlardan ötürü özür dileseydi; ülkenin her yerinde Japonya'nın savaş zamanı zalimliklerini gösteren fotoğraflar ve detaylı anlatımlarla dolu müzeler, anıtlar ve eski toplama kampları olsaydı; Japon öğrencileri düzenli olarak Japonya'daki buna benzer yerlere ve Japonya dışındaki Nanking, Sandakan, Bataan ve Saipan gibi bölgelere okul gezilerine götürülseydi; Japonya savaşın Japon kurbanlarını tasvir etmek yerine savaş zamanı Japonların zulmüne kurban giden Japon olmayanları tasvir etmeye daha fazla emek harcasaydı daha olumlu sonuç alabilirlerdi. Bu davranış biçimlerinin hiçbiri Japonya'da görülmüyor ve tasarlanmıyor ama benzerleri Almanya'da çok geniş ölçekli olarak uygulanıyor. Bunlar Japonya'da da uygulanana değin, Çinli ve Koreliler Japonların yapmacık özürlerine inanmamaya ve Japonlardan nefret etmeye devam edecekler. Ayrıca Çin ve Kore son noktalarına kadar silahlandıkça ve Japonya kendi savunma araçlarından yoksun kaldığı sürece Japonya'nın tepesinde büyük bir tehlike hep var olacak.

Tüm halklar varlıklarını sürdürmek için ağaç, balık, toprak, temiz su ve temiz hava gibi yenilenebilir doğal kaynaklara muhtaçtır. Bilim insanlarının hâlihazırda bir sürü tecrübe kazandıkları tüm o kaynakların her zaman yönetim problemleri vardır. Dünyanın ormanları ve balık sahaları tavsiye edilen en iyi uygulamalara göre yönetilse orman ve deniz ürünlerinden sonsuza değin, dünyanın mevcut nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarlarda faydalanmak mümkün olabilir. Ne yazık ki şu anki üretim biçimlerinin çoğunluğu, hâlâ yıkıcı ve sürdürülemez uygulamalar biçimindedir. Dünya ormanlarının büyük bölümü azalıyor ve balık sahalarının çoğu ya çöküyor ya da çoktan çökmüş durumda. Hiçbir ülke tüm doğal kaynakları açısından kendine yeter değildir. Her ülke en azından bazı kaynaklarını dışarıdan ithal etmek zorundadır. Bundan dolayı birçok ülkede bu problemleri çözmek için çok çalışan devlet kurumları, (Dünya Doğayı Koruma Vakfı ve Conservation International gibi) uluslararası çevre örgütlerinin şubeleri ve yerel çevre örgütleri bulunur.

Problemler Japonya'da iyice akut seviyededir. Japonya, 1853'e kadar dış dünyaya kapalıyken ve yok denecek kadar az ithalat yaparken doğal kaynakları kendisine yetiyordu. Kendi ormanlarıyla yetinmek zorunda olduğu için, 1600'lerde ormanların azalması karşısında paniğe kapılan Japonya ormanlarını yönetmek üzere, Almanya ve İsviçre'den tamamen ayrı olarak, bilimsel ormancılık metotları geliştirmeye başladı. Şu anda, 1853'ten itibaren görülen nüfus patlaması, yaşam standartları ve tüketim oranlarındaki artış, küçük bir alanda yoğunlaşan nüfus ve modern bir sanayi ekonomisi için zaruri ham madde ihtiyacı sebebiyle Japonya, dünyanın en büyük doğal kaynak ithalatçılarından biri olmuştur. Yenilenebilir olmayan kaynaklar arasından Japonya'nın neredeyse tüm petrol, doğal gaz, nikel, alüminyum, nitrat, potasyum tuzu ve

fosfat ihtiyacı ile demir, kömür ve bakır ihtiyacının büyük bölümü mecburen ithal edilmektedir. Yenilenebilir kaynaklar arasından Japonya deniz ürünü, kereste, kontrplak, tropikal sert ağaç, kâğıt ve selüloz malzemelerinin dünyada birinci, ikinci ya da üçüncü ithalatçısıdır.

Japonya'nın ihtiyaç duyduğu ithal mallarının listesi gittikçe uzuyor. Bu kaynaklardan herhangi birinin dünyada kıtlaşması sonucunda Japonya, bu sonuçların cefasını çeken ilk ülkelerden biri olacaktır. Japonya ayrıca yurttaşlarının beslenmesi için ithal gıdaya ihtiyaç duyan başlıca ülkedir. Bugün Japonya, büyük ülkeler arasında tarımsal ithalat ile tarımsal ihracat arasındaki oranı (yirmi misli) en yüksek olan ülkedir. Bir sonraki yüksek orana sahip Güney Kore'de bu rakam altı misli iken, ABD, Brezilya, Hindistan, Avustralya ve birkaç başka büyük ülke net gıda ihracatçıları arasındadır.

Bu nedenle, Japonlar haklı olarak ülkelerini kaynak açısından fakir görmektedir. Dolayısıyla kaynak ithalatına aşırı derecede bağımlı bir gelişmiş ülke olan Japonya'nın kendi çıkarları doğrultusunda sürdürülebilir kaynak tüketimi konusunda dünyada öncü olmak için çalışacağını düşünmek mantıklı olurdu. Japonya için bilhassa rasyonel bir politika, Japonya'nın sırtını dayadığı dünya balık sahaları ve ormanlarının sürdürülebilir yollarla kullanımında öncülük rolünü üstlenmek olurdu.

Ne var ki gerçek bunun tam tersidir. ABD Dünya Doğayı Koruma Vakfı ve Conservation International'ın bir yöneticisi olarak, bu iki örgütün ilgilendiği ulusal kaynak yönetimine ilişkin çok şey duyuyorum. Bunun dışında Japon arkadaşlarım ve meslektaşlarımdan da Japon politikalarına dair çok şey dinliyorum. Japonya, sürdürülebilir denizaşırı kaynak politikalarına en az desteği veren ve en çok muhalefet eden gelişmiş ülke konumundadır. Japon-

ya'nın yasa dışı yollarla tedarik edilen ve sürdürülebilir olmayan yollarla toplanan orman ürünleri ithalatı, kişi başına da hesaplansa toplam orman ürünleri olarak da dikkate alınsa ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinden çok daha fazla. Japonya, okyanus balıkçılığı ve balina avcılığının sağduyulu bir şekilde düzenlenmesine karşı çıkanların başını çekiyor. İşte size iki örnek.

Atlantik ve Akdeniz mavi yüzgeçli orkinosu, Japonya'da saşimi ya da suşi olarak tüketilen ve çok değer verilen bir balıktır. Tek bir büyük ithal ton balığı yakın zamanda Japonya'da bir milyon dolar gibi inanılmaz bir fiyata satılmıştır. Bu ton balığı stokları aşırı avlanma yüzünden hızla tükenmektedir ve bu durum nedeniyle, sürdürülebilir avlanma ve balıkçılık kotaları belirleme yoluyla o değerli kaynağı koruma çabaları sergilenmektedir. İnanılmaz gelecek ama 2010'da söz konusu ton balığı stokları için (CITES listesi adıyla) uluslararası koruma teklif edildiğinde, Japonya bu teklifin başını çekenlerden değildi. Aksine, teklifin önünü tıkama başarısını diplomatik bir zafer olarak gördü.

İkinci örnek Japonya'nın bugün en önde gelen ve en yoğun balina avcılığı sürdüren ulus olmasıdır. Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu, balina avı için kota belirler. Japonya, her yıl sözde araştırma amacıyla sayısız balina öldürerek ve o ölü balinalar hakkında yok denecek kadar az araştırma yayımlayıp, kalanları et olarak satarak o kotaları yasal yollarla deler. Öte yandan tüketicinin balina etine talebi düşük ve her geçen gün daha da azalıyor. Balina eti, artık insanlar tarafından tüketilmek yerine köpek maması ve gübre olarak kullanılıyor. Balina avcılığını sürdürmek, Japonya için ekonomik bir kayıp anlamına geliyor çünkü balina endüstrisi birkaç yolla kamu teşvikine ihtiyaç duyuyor: doğrudan balina gemilerine verilen teşvikler, balina gemilerine eşlik eden ve onları koruyan gemilerin ek maliyetleri, Uluslararası Balina

Avcılığı Komisyonu üyeleri olan ama balina avcılığı yapmayan küçük ülkelere, balina avcılığı yönünde oy kullanmaları karşılığında rüşvet olarak verilen sözde "dış yardım" paralarının gizli maliyetleri.

Japonya neden böyle bir tutum sergiliyor? Japon arkadaşlarımın buna üç yanıtı var. Birincisi, Japon halkı kendini doğayla uyumlu bir yaşam içinde görüyor ki geçmişte gerçekten de kendi ormanlarını sürdürülebilir yollarla yönetti. Öte yandan bugün kullandıkları denizaşırı ormanlara ve balık sahalarına o muameleyi layık görmüyor. İkincisi Japonların ulusal gururu, uluslararası baskılara boyun eğmeyi engelliyor. Japonya, Greenpeace ile Sea Shepherd adlı örgütlerin balinacılık karşıtı kampanyalarına ve mavi yüzgeçli orkinos balıkçılığının kontrol altına alınması yönündeki uluslararası baskılara boyun eğen ülke olarak görülmek istemiyor. Japonya'yı, balinacılık taraftarı değil de "balinacılık karşıtlarının karşıtı" olarak tanımlamak daha doğru olur. Son olarak Japonya'nın ülke içindeki kaynaklarının kısıtlı olduğuna ilişkin bilinç, ülkeyi son yüz kırk yıldır ulusal güvenliğinin temel dayanağı ve dış politikasının temel taşı olarak dünya doğal kaynaklarına sınırsız erişim hakkını korumaya yönlendirdi. Dünya kaynaklarının bol olduğu geçmiş zamanlarda bu ısrarcı tutum işe yarayan bir politika olabilirdi ancak talep arzı aştığında söz konusu politika dünyanın kaynaklarının azaldığı bu dönemde artık işe yaramamaktadır.

Sürdürülebilir denizaşırı kaynak kullanımına karşı çıkıyor olmaları, benim gibi Japonya'yı seven bir yabancıya üzücü ve kendi kendini tahrip edici bir pratik gibi geliyor. Eş zamanlı olarak Çin, ABD, Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hollanda'ya savaş açan Japonya, o zaman da denizaşırı kaynakları ele geçirme çabaları nedeniyle kendi kendine zarar vermeye yönelmişti. O

zaman yenilgi kaçınılmazdı. Bugün de kaçınılmaz. Ancak bu defa askerî fetihlerle değil, yenilenebilir ve yenilenemez denizaşırı doğal kaynakların tükenmesiyle. Japonya'dan nefret eden bir ülkenin kötücül diktatörü olsam ve onu savaşmadan yok etmek istesem tam da bugün Japonya'nın kendisine yaptığını yapardım: İhtiyaç duyduğu tüm denizaşırı kaynakları yok ederdim.

Son olarak on iki belirleyici faktörümüz ışığında Japonya'yı nelerin beklediğini değerlendirelim. Salt bir akademik egzersiz olarak, faktörlerimizin Japonya'nın mevcut problemlerini çözüp çözemeyeceğini belirliyor mu sorusunu sorabiliriz. Daha faydalı olmak istiyorsak, belirleyici faktörlere ilişkin bir anlayışın Japonlar tarafından çözüm bulmak ve şu anda kendileri için yaratmakta oldukları engellerin bazılarını devirmek için nasıl kullanılabileceğini gösterebiliriz.

İyimser düşünmek için sebeplerden biri, Japonya'nın krizleri çözmek konusundaki başarılı geçmişidir (Tablo 12, faktör 8). Japonya, modern zamanlarda iki kez, ulusal yeniden değerlendirme ve tercihli değişim başarı öyküleri yazdı. En radikal değişiklikler, 1868'den itibaren Meiji Restorasyonu ile birlikte geldi. 1853'te Tuğamiral Perry'nin filosunun gelişiyle Japonya'nın zoraki açılımı, ülkenin çok sayıda diğer Avrupa dışı ülke gibi Batılı güçlerin boyunduruğu altına girebileceğini gösterdi. Japonya, yoğun bir tercihli değişim programı uygulayarak kendini kurtardı. Uluslararası izolasyonundan, şogun yönetiminden, samuray sınıfından ve feodal sisteminden kurtuldu. Anayasa belirledi; kabine hükümeti, ulusal ordu, sanayi, Avrupa tarzı bankacılık, yeni okul sistemi kurdu; Batı tarzı giyim kuşamı, yemekleri ve müziği benimsedi. Aynı zamanda imparatorluğu, dilini, yazı sistemini ve büyük oranda

kültürünü korudu. Nitekim Japonya bağımsızlığını korumakla kalmadı, zenginlik ve güç bakımından da Batı ile yarışacak ilk Batı dışı ülke oldu. Yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya daha fazla tercihli değişime giderek, ordu geleneğinden ve imparatorunun ilahî doğasına olan inancından vazgeçti, demokrasiyi ve yeni bir anayasayı benimsedi ve bir ihracat ekonomisi geliştirdi ya da mevcudu yeniden canlandırdı.

Bir başka büyük iyimserlik kaynağı, Japonya'nın başarısızlık ve yenilgi sonrasında sergilediği sabır ve yeniden ayağa kalkma becerisidir (faktör 9). Daha önce Japonya'yla ilgili eleştirilerinden alıntı yaptığım Singapur Başbakanı Lee Kuan Yew, bu durumu şöyle dile getiriyor: "Japon işgali sırasındaki tecrübelerime ve korkmayı öğrendiğim Japon özelliklerine karşın, bugün onlara saygı duyuyor ve özeniyorum. Sahip oldukları grup dayanışması, disiplin, zekâ, çalışkanlık ve ulus için fedakârlık yapma isteği, onları gösterişli ve üretken bir güce dönüştürüyor. Kaynaklarının kıtlığını bildikleri için, erişilemez olana erişmek amacıyla ekstra emek harcamaya devam ediyorlar. Kültürel değerleri sebebiyle, bir felaket yaşansa ayakta kalan tek ulus olurlar. Zaman zaman doğanın beklenmedik darbelerini –depremler, tayfunlar ve tsunamiler– yiyorlar. Kayıplarını alıyor, ayağa kalkıyor ve yeniden kuruyorlar... [Büyük] depremden bir buçuk yıl sonra, Kasım 1996'da Kobe'ye gittiğimde hayatın normale dönüşü karşısında ağzım açık kalmıştı. Felaketi arkalarında bırakıp yeni bir günlük rutine dalmışlardı."

Japonya lehine olan faktörler listemde, Japonya'nın kara sınırıyla komşusu bulunmayan, Çin ve Kore'ye karşı uzak deniz mesafesiyle korunan bir takımadada yer almaktan doğan seçim özgürlüğü (faktör 12), güçlü ulusal kimliği, gururu ve bağlılığı (faktör 6), Japonya'nın Çin ve Kore dışındaki çok sayıda ticaret

ortağından gördüğü dostane destek veya en azından iyi niyetli tarafsızlık (faktör 4), Japonya'nın temel problemlerini çözmek konusunda diğer ülkelerin sunduğu ve Japonya'nın tercih edebileceği elverişli modellerin bulunması (faktör 5: aşağıya bakınız) var. Japonya'nın diğer başlıca avantajları arasında bu kısmın başlarında işlenen ekonomik gücü, insan sermayesi, kültürü ve çevresi bulunuyor.

Bu avantajları tersine çeviren üç faktör mevcut. Bunları karamsarlık yaratması için değil, Japonya'nın mevcut problemlerini çözmekte başarılı olmak için değiştirmesi gereken tutumlara odaklanması için belirtiyorum. Bu engellerden biri, değişen koşullar nedeniyle artık anlamını yitiren geleneksel temel değerlerden biridir (faktör 11): Japonya'nın, giderek kıt hale gelen kaynakları sürdürülebilir yollarla elde etmek için uluslararası iş birliği çabalarının başını çekmek yerine, sanki o kaynaklar çok bolmuş gibi dünya doğal kaynaklarına sınırsızca erişim sağlama çabalarını devam ettirmesi. Bir diğer engel, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin, kendine üzülmeye odaklanması, kendini kurban olarak görmesi ve savaştaki sorumluluğunu ve eylemlerini üstlenmemesidir (faktör 2). Kişisel hayatta olduğu gibi ulusal siyasette de kendi sorumluluğunu inkâr ederek problemleri çözmek mümkün değildir. Japonya, Çin ve Kore ile ilişkilerinde iyileşme sağlamak istiyorsa sorumluluk kabul etme konusunda Almanya örneğini izlemelidir.

Son engel, çeşitli önemli çeperlerde dürüst ve gerçekçi bir özdeğerlendirmenin yapılmamasıdır (faktör 7). Henüz bahsettiğimiz kaynak ithalatı ve İkinci Dünya Savaşı anlatısı bunlara iki örnektir. Bir başka örnek, Japonya'nın nüfusun azalmasını önlemeye aşırı önem atfetmesidir. Mevcut yüz yirmi yedi milyonluk nüfustan yirmi milyonluk bir nüfusa düşüş, elbette problemler

yaratacaktır ancak seksen milyonluk bir nüfus tam aksine dev bir avantaj sağlayacaktır: Japonya'nın modern tarihinde tepesinde bir lanet gibi duran ithal kaynaklara bağımlılığını azaltacaktır. Japonya, bugünkü Almanya'ya eşit olan seksen bir milyonluk bir nüfustan ziyade, Meksika'ya eşit olan yüz yirmi yedi milyonluk nüfusuyla değil, bu kısmın başında değindiğimiz pek çok niteliksel avantajı sayesinde güçlüdür.

Özdeğerlendirme gerektiren bir diğer alan da göç konusudur. Diğer uluslar, Japonya'nın bugün ciddi gördüğü –özellikle genç işçi sayısının yaşlı emeklilere göre azalması, çocuk bakımı seçeneklerinin azlığı ve yaşlıların bakıcılığını yapabilecek kişilerin azlığı gibi– problemleri çözmek için bu metodu kullanmaktadır. Japonya için seçeneklerden biri, Kanada'nın hayli başarılı göç programına veya bizzat Japon göçmenlerin ABD ve Güney Amerika'daki tecrübelerine dayalı bir göç modelini değerlendirmektir. Alternatif bir seçenek ise, göçe hayır diyerek –kadınları iş gücünden uzak tutan meşhur engelleri kaldırarak yerli Japon iş gücünü genişletmek ve konuk işçilere çocuk bakıcılığı, hemşirelik ve yaşlı bakıcılığı için verilen vize sürelerini uzatmak gibi– bariz alternatiflerden bazılarını uygulamaya geçirmektir. Bu farklı olası çözümlerin ayrı ayrı avantajları ve dezavantajları olduğunu belirtmeye gerek yok. Yapılması gereken, cesur hareket ederek bir çözüm üzerinde uzlaşmak ve mevcut felç durumunu bitirmektir.

Önümüzdeki on yıl içinde tüm bu sorular Japonya'da nasıl yanıtlar bulacak? Gerçekçi olmak gerekirse Japonya'nın bugün karşı karşıya olduğu problemler, uzun soluklu izolasyon politikasının 1853 yılında ansızın sona erdiğinde veya Ağustos 1945'te yenilerek darmadağın olduğunda karşılaştığı problemlerden daha ağır değildir. Japonya'nın o travmalardan başarıyla

kurtulmuş olması, bugün bir kez daha temel değerlerini tercihli şekilde yeniden değerlendireceği, artık anlamı olmayan değerlerden kurtulacağı, anlamlı olanları koruyacağı ve onları değişen modern koşullara uygun yeni değerlerle kaynaştıracağı umudunu tazelemektedir.

ŞEKİL 8: *ABD Haritası*

BÖLÜM 9

ABD'Yİ NE BEKLİYOR? GÜÇLÜ YANLAR VE EN BÜYÜK PROBLEM

ABD'nin bugünü ■ Zenginlik ■ Coğrafya ■ Demokrasinin avantajları ■ Diğer avantajlar ■ Siyasal kutuplaşma ■ Neden? ■ Diğer kutuplaşmalar

Bu satırları yazdığım sırada ABD, Japonya'nın 8 Temmuz 1853'te Perry'nin davetsiz ziyaretinin ardından girdiği akut krize benzer bir durum yaşamıyor. Öte yandan pek çok Amerikalı, ABD'nin ciddi problemlerle karşı karşıya olduğunu kabul edecektir. Birçok kişi, mevcut durumumuzun, savaş sonrası Almanya'nın ya da Avustralya'nın yaşadığına benzer, yavaş yavaş ortaya çıkan bir kriz olarak görülebileceğine katılacaktır. Problemlerimiz arasında, Amerikan toplumu ve siyasetiyle ilgili iç problemlerin yanı sıra dış ilişkilerle ilgili dış problemler de sayılabilir.

Örneğin birçok Amerikalı, dış ilişkiler problemlerimiz arasından Çin'in yükselişiyle oluşan uzun vadeli tehditten kaygılanmaktadır.

Çin şu anda ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahiptir. Çin nüfusu, bizimkinin dört mislinden fazladır. Çin'in ekonomik büyümesi yıllardır, hem bizimkini hem de tüm diğer büyük ülkeleri aşmaktadır. Çin, an itibarıyla dünyanın en çok askerine sahip ve (ABD'nin ardından) en fazla askerî harcamayı yapan ikinci ülke konumundadır. Yarım asırdır nükleer silahları var. İleri teknolojinin (alternatif enerji üretimi ve yüksek hızlı demir yolu taşımacılığı gibi) bazı alanlarında ABD'yi çoktan geride bıraktı. Diktatörlük yönetimi sayesinde, bizim iki partiye bölünmüş ve kuvvetler ayrılığı ile yönetilen demokrasimize göre işleri daha hızlı hallediyor. Pek çok Amerikalının gözünde Çin'in bizi ekonomik ve askerî açıdan geride bırakması sadece bir an meselesidir. 21. yüzyılın Asya yüzyılı –bilhassa da Çin yüzyılı– olacağına ilişkin dedikodular giderek artıyor.

Bu meselelerin öylece görmezden gelinemeyeceğine katılıyorum. Bir yandan hayatım boyunca geçen her on yıllık dönemin, Amerikalıların tarih boyunca karşılaştığı en ciddi problemleri yarattığını düşünmemiz için hep birtakım sebepler oldu: 1940'larda Japonya ve Nazi Almanyası'na karşı İkinci Dünya Savaşı, 1950'lerde Soğuk Savaş, 1960'larda Küba Füze Krizi ve Amerikan toplumunu bölen Vietnam Savaşı vb. Öte yandan her on yıllık dönemin kendi içinde en fazla endişe kaynağı yaratacak olaylara sahne olduğu konusunda hep kuşku duymamız gerektiğini kendime söylediğimde bile şu konuyu kabullenmem gerekiyor: 2010'lu yıllar, gerçekten en fazla endişe kaynağı yaratan yıllardır.

Dolayısıyla Japonya'yı nelerin beklediğini işlediğimiz bir önceki bölümün ardından, burada ve bir sonraki bölümde (Bölüm 10), ABD'yi nelerin beklediğini değerlendirmemiz mantıklı olur. Japonya hakkındaki bölümde olduğu gibi tek yanlı olarak, ABD'de nelerin yanlış gittiğine odaklanmakla yetinmeyeceğim. Bilakis

öncelikle ABD'nin uzun soluklu temel avantajlarının neler olduğunu sorgulayacağım. O avantajların her biri için, Çin'i de aynı çeperde kısaca değerlendirerek, dönemin Çin'den yana ve bize karşı olduğu şeklindeki korkularımızın gerçeklik payını ortaya çıkaracağım. Hiç şüphesiz Çin'in yanı sıra –özellikle Kuzey Kore, Rusya ve Afganistan gibi– başka ülkeler de ABD için problem teşkil etmektedir. Ancak, bu kitabın amaçları doğrultusunda, ABD'yi Çin'e kıyasla daha dar kapsamlı problemler yaratan diğer ülkelerle değil de Çin'le kıyaslamak daha yararlı olacaktır. Bunun ardından, ABD'nin mevcut temel problemlerini –2020 seçimleriyle ilgili anlık problemlerini değil, önümüzdeki on yıllık dönemde önemini koruyacağını düşündüğüm problemleri– sıralayacağım. Japonya hakkındaki bölümde olduğu gibi sadece ABD ile ilgili problemleri işleyeceğim ve Bölüm 11'i, ABD'yi de etkileyen genel dünya problemlerine ayıracağım. Son olarak bu kitapta belirlediğimiz on iki belirleyici faktörün, bu temel problemlerin çözümünde bize yardımcı olup olamayacağını sorgulayacağım.

ABD'nin güçlü yanlarına ilişkin değerlendirmeme, onlarca yıldır dünyanın en güçlü ve en büyük ekonomiye sahip ülkesi olduğumuz gerçeğiyle başlıyorum. (Çin ekonomisi, boyut olarak bizimkine yakın, hatta bazı açılardan bizimkinden büyüktür.) Büyük ekonomimizin temelini anlamak için, bir önceki bölümde Japon ekonomisinin büyüklüğünü anlamamızda bize yardımcı olan olguya bakalım. Ulusal ekonomik çıktı ya da gelir, iki faktörün ürünüdür: ülke nüfusu çarpı ortalama çıktı ya da kişi başına düşen gelir. ABD bu faktörlerin ikisinde de dünyanın birinci ülkesi olmaya yakın durumda, zirveye yakın tüm diğer ülkelerde ise bu iki faktörden biri diğerinden düşük.

Nüfus açısından ABD (şu an üç yüz otuz milyon civarında) Çin ve Hindistan'ın ardından dünyanın üçüncü büyüğüdür. Ancak diğer iki ülke ve dünyanın en kalabalık yirmi nüfusuna sahip ülkelerin on altısında ABD'nin sadece %3 ila %40'ı kadar düşük kişi başına çıktı veya geliri mevcuttur. (En kalabalık yirmi ülke arasındaki diğer üç zengin ülke Japonya, Almanya ve Fransa'nın da nüfusları ABD'ninkinin sadece %21 ila %39'u kadar.) ABD'nin kalabalık nüfusunun kaynağı, verimli arazilerin geniş bir yüzölçümüne yayılmış olması. Ondan büyük iki ülke olan Rusya ve Kanada'nın nüfusları daha düşük çünkü yüzölçümlerinin büyük bölümü, yalnızca az insanın yaşamasına uygun olan ve tarıma elverişli olmayan Kutup bölgesinde kalıyor.

ABD'nin kalabalık nüfusunun, büyük ekonomisinin bir sebebi olduğunu söylerken, bir önceki bölümde Japonya'nın kalabalık nüfusunun bir avantaj olmadığı, hatta muhtemelen bir dezavantaj olduğu söylemimle çelişiyor gibi görünebilirim. Bu bariz çelişkinin nedeni, ABD'nin kaynak açısından zengin, gıda ve pek çok ham madde açısından kendine yeterli ve yüzölçümü açısından geniş olması ve Japonya'nınkinin 1/10'undan az bir nüfus *yoğunluğuna* sahip olmasıdır. Japonya ise kaynak açısından fakir, gıda ve ham madde açısından dışarıya bağımlıdır, ABD'ninkinin 1/20'sinden küçük bir yüzölçümüne sahiptir ve kalabalıktır (nüfus yoğunluğu ABD'ninkinin on mislinden fazladır). Başka bir ifadeyle ABD'nin kalabalık nüfusunu desteklemesi Japonya'ya kıyasla çok daha kolaydır.

ABD'nin dünya lideri ekonomik çıktısına veya zenginliğine katkıda bulunan bir diğer faktör, aşağıda işlenecek coğrafi, siyasal ve sosyal avantajlar sayesinde elde edilen yüksek kişi başına çıktı veya zenginliktir. Kişi başına çıktıyı veya geliri ölçmenin çeşitli alternatif yolları arasında, GSYİH veya kişi başına gelir, farkları

düzeltilmiş veya düzeltilmemiş satın alma gücü paritesi (yani, bir dolarlık gelirle bir ülkede ne kadar mal alınabileceği konusunda ülkeler arasındaki farklar) vardır. Tüm bu alternatif kişi başına ölçütlerde ABD, büyük ekonomilere sahip tüm diğer kalabalık ülkeleri fazlasıyla geride bırakmaktadır. Kişi başına GSYİH veya gelir miktarı ABD'ninkinden fazla olan ülkeler, ya küçük (sadece iki ila dokuz milyon nüfuslu Kuveyt, Norveç, Katar, Singapur, İsviçre ve Birleşik Arap Emirlikleri) ya da ufacık (otuz bin ila beş yüz bin nüfuslu Brunei, Liechtenstein, Lüksemburg ve San Marino gibi) ülkelerdir. Bu ülkelerin zenginliği temelde petrol veya finanstan gelir, kazançlar az sayıda insan tarafından paylaşılır, bunun sonucunda yüksek GSYİH veya kişi başına gelir oluşur ancak (kişi başına çıktı çarpı nüfus ile hesaplanan) toplam ulusal ekonomik çıktı düşük seviyede kalır.

ABD'nin dünyanın en büyük ekonomisine sahip olması, en güçlü ordusuna sahip olmasını sağlıyor. Çin ordusunda çok daha fazla asker olmasına rağmen ABD'nin uzun süredir askerî teknolojiye ve okyanus savaş gemilerine (Görsel 9.1) yaptığı yatırımlar, Çin'in asker sayısı avantajını tersine çeviriyor. Örneğin ABD'nin dünyanın her yerine gönderilebilen, nükleer güçle çalışan on adet büyük uçak gemisi bulunmaktadır. Sadece bir diğer ülkenin (Fransa) bunlara benzer tek bir uçak gemisi vardır. Çok az sayıda ülkenin ise nükleer güçle çalışan ya da çalışmayan uçak gemisi sayısı yok denecek kadar azdır. Bunun sonucunda ABD, bugün dünyanın her yanına müdahale edebilen ve –bu müdahaleler onaylansa da onaylanmasa da– eden tek küresel askerî güç konumundadır.

ABD'nin ekonomik açıdan zengin ve askerî açıdan güçlü bir ülke olması bir tesadüf değil. Bunun çok sayıda sebepleri arasında,

biraz önce değindiğimiz geniş yüzölçümü ve kalabalık nüfusun yanı sıra coğrafya, siyaset, ekonomi ve toplum avantajları var. Bundan sonraki sayfaları okurken, benim ABD'nin avantajlarını şovenist duygularla abarttığımı düşünme ihtimalinize karşılık şu uyarıyı yapmalıyım: Bu sayfaların ardından, uzun sayfalar boyunca karşı karşıya olduğumuz problemleri de anlatacağım.

Coğrafya konusunda, mükemmel arazilere sahip olmak gibi bir şansımız var. ABD'nin güneydeki kırk sekiz eyaleti tamamen ılıman kuşakta yer alıyor. Bu kuşak, tarım açısından dünyanın en verimli ve kamu sağlığı açısından en güvenli bölgesi. Çin de büyük oranda ılıman kuşakta yer alıyor ancak Güney Çin'in büyük çoğunluğu subtropik iklime sahip ve bir kısmı da tropiklere yayılıyor. Daha önemlisi, Çin'de tarım açısından düşük değere sahip, dünyanın en geniş ve yüksek platosu ve yüksek dağlardan oluşan büyük bir bölge bulunuyor (dünyanın en yüksek altı dağını da kapsayan). Bu bölgeler, dağ tırmanışı turizmi ve nehirlere su sağlayan buzullar dışında hiçbir insani ekonomik değer barındırmıyor.

Ilıman kuşak toprakları, genel olarak, tropik topraklardan daha verimli. Bunun sebebi kısmen, arazi üzerinde tekrar tekrar ilerleyen ve geri çekilen, kayaları öğüten ve yeni topraklar yaratan yüksek enlemli Buz Çağı buzullarının bıraktığı miras. Bu durum yalnızca Kuzey Amerika'da değil, Kuzey Avrasya'da da toprak verimliliğine katkıda bulunmuştur. Öte yandan, buzullaşmanın Kuzey Amerika'da özellikle etkin olmasının sebebi, dünya kıtaları arasında benzersiz olan, herkesin bildiği bir Kuzey Amerika coğrafi özelliğidir. O özelliği anlamak için bir dünya haritası açın ve her bir kıtanın şeklini kısa bir cümleyle hızlıca tarif edin. Güney Amerika ve Afrika'nın orta bölgede en geniş, Güney Kutbu'na doğru ise dar olduğunu; Avrasya ile Avustralya'nın hem yük-

sek hem de alçak enlemlerde geniş olduğunu söylersiniz. Kuzey Amerika ise takoz misali bir şekle sahiptir, Kuzey Kutbu'ndaki bölümü en genişken alçak enlemlere doğru daralır.

O şeklin, Kuzey Amerika toprakları üzerinde sonuçları olmuştur. Buz Çağı ya da Pleistosen Çağı'nda pek çok kez, hem Kuzey Amerika hem de Avrasya'da Kuzey Kutbu'nda oluşan buzullar güneye ilerlemiştir. Kuzey Amerika'nın giderek daralan takoz şekli sayesinde yüksek enlemlerde geniş bölgelere yayılarak oluşan yüksek hacimli buzlar alçak enlemlere ilerlerken daha dar bir alana sıkışmış ve ağır buzullar haline gelmiştir. O şekle sahip olmayan Avrasya'da yüksek enlemlerde oluşan buzlar alçak enlemlerde de aynı genişlikteki bölgelere ilerlemiştir. Güney Amerika, Afrika ve Avustralya kıtaları Antarktika Dairesi'nin yakınına kadar uzar ve kuzeye doğru ilerleyen buz kütleleri üretemez. Dolayısıyla yüksek enlemlerden çıkan buzulların ilerlemesi ve çekilmesiyle oluşan bereketli yeni topraklar, en fazla Kuzey Amerika'da etkilidir. Avrasya'da bunların etkisi daha az, üç güney kıtasında ise yok denecek kadar azdır. Bunun sonucunda, göçmen Avrupalı çiftçileri şaşkınlığa uğratan ve cezbeden ve bugün dünyanın en geniş ve en verimli ve kesintisiz genişleyen tarım arazilerini oluşturan Büyük Ovalar'ın aşırı bereketli toprakları ortaya çıkmıştır (Görsel 9.2). Dolayısıyla Kuzey Amerika'nın takoz şekli ve defalarca görülen buzullaşma tarihi, bugün kıtanın büyük bölümünde hâkim olan orta düzey yağışlarla birleştiğinde, ABD'nin yüksek tarımsal verimliliğini ve dünyanın en büyük gıda ihracatçısını yaratmaktadır. Öbür taraftan, Çin'de erozyonla zarar görmüş daha az bereketli topraklar ve ABD'nin dört misli büyüklüğünde ortalama insan nüfusu yoğunluğu sebebiyle Çin net bir gıda ithalatçısı konumundadır.

ABD'nin diğer başlıca coğrafi avantajı, hem kıyı bölgelerinde hem de iç bölgelerdeki su yollarımızdır. Bu yollar büyük bir tasarruf kaynağıdır zira deniz taşımacılığı kara ya da demir yolu taşımacılığından on ila otuz misli ucuzdur. ABD'nin doğu (Atlantik), batı (Pasifik) ve güneydoğu (Körfez) sınırları, Atlantik ve Körfez kıyıları boyunca çok sayıda bariyer adayla korunan uzun deniz kıyılarını içerir. Bundan dolayı, iç kıyı su yolu üzerinden Atlantik ve Körfez kıyılarında seyreden gemiler kısmen o adaların koruması altındadır. ABD kıyılarının üçü de korunaklı derin su limanlarına (Görsel 9.3) sahip büyük girintilere sahiptir: Long Island Boğazı, Chesapeake Körfezi, Galveston Körfezi, San Francisco Körfezi ve Puget Boğazı. Sonuç olarak, ABD'de kusursuz korumaya sahip çok sayıda doğal liman bulunur: Sadece Doğu Yakası'ndaki limanlar, Meksika sınırının güneyindeki tüm Amerika limanlarından daha fazladır. Ayrıca ABD hem Atlantik hem de Pasifik Okyanusu'na bakan tek büyük güçtür.

İç su yollarına gelecek olursak, ABD Doğu Yakası'nda gemiyle seyredilebilir çok fazla kısa nehir bulunur. Öbür yandan, en önemli iç su yolumuz, büyük Mississippi Nehri ve onun büyük kollarıdır (Missouri ve diğerleri). Bu nehirler, başlıca tarım arazisi olan Büyük Ovalar dâhil olmak üzere, yüzölçümümüzün yarısından fazlasını besler (sayfa 354'teki harita). O nehirlerde gemi kullanımının önündeki engeller, kanal ve havuzlar yoluyla kaldırıldıktan sonra, gemiler Körfez Kıyısından Orta ABD'nin içlerine kadar bin iki yüz mil yol gidebilmeye başladılar (Görsel 9.4). Mississippi'nin kaynak sularının ötesinde, dünyanın en büyük ve en fazla gemi barındıran göller grubu olan Büyük Göller yer alır. Mississippi ve Büyük Göller, dünyanın en büyük iç su yolları ağını oluşturur. Buna Mississippi/Büyük Göller sistemine giden iç kıyı su yolunu eklediğinizde, ABD dünyanın geri ka-

lanının toplamından daha fazla gemi barındıran iç su yoluna sahip olmuş olur. Kıyaslamak gerekirse, Meksika'da gemilerin seyredebildiği hiç büyük göl yoktur, bütün Afrika kıtasında ise sadece bir tane okyanusa açılan su yolu (Nil) mevcuttur. Çin'de pek de iyi limanlar barındırmayan çok daha kısa bir kıyı şeridi (sadece doğu yakasında) bulunur, yüzölçümünün çok daha az bir kısmının gemilerin kullanılabildiği nehirlere erişimi vardır ve Büyük Göller'le kıyaslanabilecek büyük bir göl sistemi yoktur. Tüm o su yolları, ucuz su taşımacılığı yoluyla ABD'nin büyük bölümünü birbirine bağlar ve ABD'yi dünyanın geri kalanına ulaştırır.

Deniz kıyılarımızın diğer avantajı, işgale karşı koruma sağlamasıdır. Deniz kıyılarını yük taşımacılığı için ideal yol olarak sunmamın hemen ardından, askerî birlikleri de ulaştırmanın diğer ideal yolu olarak göstermiyor olmam çelişkili gelebilir. Bunun sebebi, hiç şüphesiz, kıyı açıklarındaki bir gemiden karadaki bir araca yük ulaştırmanın ucuz ve güvenli olmasının tek koşulunun karada sizi bekleyen insanların sizin nakliyenizi bekliyor olmasıdır. Deniz yoluyla ulaştırma, sizi bekleyen insanların size ateş ediyor olması halinde pahalı ve tehlikelidir. Hem deniz hem de kara yoluyla konuşlanma, her zaman en tehlikeli savaş biçimleri arasında yer almıştır: Ağustos 1942'de Fransız kıyısı Dieppe'ye çıkartma yapan Kanada birliklerinin %58'inin veya Kasım 1943'te Tarawa mercan kayalıklarını alan Amerikalı denizcilerin %30'unun kaybedildiğini hatırlayın. ABD, ayrıca Pasifik kıyısına yaklaşanları kontrol eden Hawaii ve Alaska tarafından da korunmaktadır. Deniz kıyısı içermeyen sınır bölgelerimiz arasında, Meksika ve Kanada ile olan kara sınırlarımız bulunmaktadır. Bu iki ülkenin de bize göre çok daha az nüfusu ve bizi tehdit edemeyecek denli

küçük orduları bulunur (gerçi her ikisiyle de 19. yüzyıl başlarında savaşmışlığımız var).

Dolayısıyla ABD, işgale karşı neredeyse dokunulmazdır. Bağımsız bir ulus olarak tarihimiz boyunca hiç işgal girişimine sahne olmadık. Kendi başlattığımız 1846-1848 Meksika Savaşı'ndan beri kendi anakaramızda yabancı bir güce karşı savaşmadık. ABD anakarasına yönelik tekil saldırılar dahi çok küçük boyuttaydı: 1812 Savaşı boyunca Washington'a karşı bir Britanya saldırısı, 1916'da New Mexico'da Kolomb'a yönelik Pancho Villa saldırısı, İkinci Dünya Savaşı'nda bir Japon denizaltısının Santa Barbara'daki ABD kıyısına fırlattığı bir torpido, yine İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'dan fırlatılan patlayıcı bir balonla öldürülen altı Amerikalı sivil. Öbür taraftan, tüm diğer büyük uluslar son yüzyıl içinde istila edildiler (Japonya, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan), işgal edildiler (Japonya, İtalya, Kore, Almanya) ya da işgal tehdidi altında kaldılar (Birleşik Krallık). Özellikle Çin, geçtiğimiz yüzyılda 1937-1945 yıllarında Japonya'nın denizden yoğun saldırısına maruz kaldı ve büyük oranda işgal edildi ve ayrıca Birleşik Krallık, Fransa ve Japonya'nın denizden saldırısına uğradı. Yakın tarihte Rusya, Hindistan ve Vietnam'la kara sınırları üzerinden savaştı. Geçmişte sıkça Orta Asya ordularının tehdidi altında kaldı ve bu saldırıların ikisinde (Moğollar ve Mançular) Çin'in tamamı fethedildi.

Bunlar ABD'nin coğrafi avantajlarıydı. Şimdi, siyasal avantajlara geçelim. Bu avantajların ilki, iki yüz otuz yıllık ulusal varlığımız süresince aralıksız demokrasiyle yönetilmiş olmamız. Bunun aksine Çin, iki bin iki yüz kırk yıllık ulusal varlığı boyunca aralıksız olarak demokratik olmayan diktatörlük hükümetleriyle yönetildi.

Demokrasinin gerçekten avantajları ya da en azından olası avantajları nelerdir? ("Olası" diyorum çünkü, göreceğimiz üzere, bizim demokratik olduğunu söylediğimiz Amerikan yönetimi gerçek demokrasiden saparak o olası avantajların bazılarını yitiriyor.) Bugün, demokrasi hakkında kuşkuya kapılmak giderek kolaylaşıyor zira Amerikalılar bazen Çin'deki diktatörlüğün çabucak karar alma ve iyi politikalar uygulama yetisini kıskanıyorlar. Karar alarak bunları uygulamaya geçirme sürecinin demokrasilerde daha uzun sürdüğü bilinen bir gerçektir çünkü demokrasinin özü kuvvetler ayrılığı ve geniş katılımlı (yani zaman isteyen) karar alma mekanizmasıdır. Örneğin kurşunsuz benzini benimsemesi sadece bir yıl sürmüştür ancak o politika ABD'de on yıllık bir tartışma ve mahkeme sürecinin sonunda kabul edilebilmiştir. Yüksek hızlı demir yolu taşımacılığı, şehir metro sistemleri ve uzak mesafe enerji aktarımı ağlarının inşasında Çin'in bizi geride bırakmasını kıskanıyoruz. Demokrasinden şüphe eden kişiler, demokratik seçim yoluyla iktidara gelen feci düzeyde zararlı liderleri de örnek olarak gösterebiliyor.

Demokrasinin bu tür dezavantajları kesinlikle var. Öte yandan, diktatörlüklerin çok daha kötü, hatta ölümcül bir dezavantajı var. Tüm kıtalardaki beş bin dört yüzyıllık merkezî yönetim tarihinde, hiç kimse diktatörlüklerin jet hızıyla uygulamaya geçirdiği politikaların büyük oranda iyi politikalar olmasını nasıl sağlayabileceğimizi bulamamıştır. Çin'in hızla hayata geçirdiği ve hiçbir büyük Birinci Dünya demokrasisinde eşi benzerini bulamayacağınız sonuçlara yol açan dehşet verici düzeyde yıkıcı politikaları anımsayın. O yıkıcı politikalar arasında, Çin'in 1958-1962'de on milyonlarca insanın ölümüne sebep olan büyük ölçekli açlığa zemin hazırlaması, eğitim sistemini askıya alması, öğretmenlerini köylülerle birlikte çalışmak üzere tarlalara yollaması ve dünyanın en feci

hava kirliliğine neden olması sayılabilir. ABD'de hava kirliliği, pek çok büyük Çin şehrinde sıkça görülen seviyelerin yarısına dahi ulaşsa, Amerikalı seçmenler sızlanırlar ve bir sonraki seçimde hükümeti iktidardan indirirler. 1930'larda Almanya ve Japonya'daki diktatörlük hükümetleri tarafından, geniş katılımlı karar alımı olmaksızın hayata geçirilen ve o ülkeleri, milyonlarca yurttaşlarının ölümüyle sonuçlanan savaşlara sokan (diğer ülkelerin yirmi milyondan fazla yurttaşını saymıyorum bile) çok daha yıkıcı politikaları da hatırlayın. Bu nedenle, Winston Churchill, demokrasinin dezavantajları hakkındaki bildik yakınmaları dile getiren birine yanıt olarak, demokrasinin, geçmişte herhangi bir zamanda denenmiş tüm alternatif yönetim biçimlerini saymayacak olursak, hiç şüphesiz en kötü yönetim biçimi olduğunu söylemiştir.

Demokratik yönetimin avantajları saymakla bitmez. Bir demokraside yurttaşlar, bir fikir o sırada iktidarda olan yönetim anlayışına zıt bile olsa, her türlü fikri ortaya atabilir ve tartışabilirler. Tartışmalar ve protestolar, en iyi olabilecek fikri ortaya çıkarır. Bir diktatörlükte ise, o fikir asla tartışılmaz ve iyi yanları asla kabul edilmez. Amerika'nın yakın tarihinden bir örnek verecek olursak, hükümetimiz sonradan kötü olduğu ortaya çıkan bir politikayı sürdürmekte öyle kararlıydı ve o politikaya karşı protestolar öyle şiddetliydi ki en sonunda Vietnam'daki savaşı sürdürme politikasına bir son verildi (Görsel 9.5). Bunun aksine, 1941'de Almanlar, Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etme ve ardından zaten Britanya ile savaş halindeyken ABD'ye karşı da savaş ilan etme kararını sorgulama fırsatı bulamadılar.

Demokrasinin bir diğer temel avantajı, yurttaşların fikirlerinin işitiliyor ve tartışılıyor olduğunu bilmeleridir. Fikirleri bugün benimsenmese bile, gelecekteki seçimlerde üstün gelmek için başka fırsatlar yakalayacaklarını bilirler. Demokrasi olmadığında

yurttaşlar öfkelenmeye ve tek seçeneklerinin şiddete başvurmak olduğu sonucunu çıkarmaya ve hatta hükümeti devirmeye çalışmaya daha yatkın olurlar. Barışçıl ifade yolları olduğunu bilmek, sivil şiddet riskini azaltır. Eleştirel ama siyasal açıdan öngörülü bir arkadaşım bir defasında şöyle demişti: "Demokraside önemli olan, demokrasinin *suretidir*." O sözle, arkadaşım, demokrasi aslında çok da görünür olmayan yollarla aşındırıldığında bile (şu anda ABD'de olduğu gibi), demokrasinin suretinin yurttaşları şiddete başvurmaktan alıkoymaya yeterli olabileceğini kastediyordu.

Demokrasinin bir diğer temel avantajı, işlemesi için uzlaşmanın zaruri olmasından gelir. Normalde karşıt görüşleri dikkate almayabilecek iktidar sahiplerinin baskı kurma ihtimali, uzlaşma sayesinde azalır. Öbür taraftan uzlaşma aynı zamanda öfkeli bir azınlığını hükümeti felç etmesini de önler.

Demokrasinin temel avantajlarından bir diğeri, evrensel oy hakkının bulunduğu modern demokrasilerde, tüm yurttaşların oy kullanabilmesidir. Dolayısıyla, iktidardaki hükümetin tüm yurttaşları memnun etmesi için bir sebebi vardır. Yurttaşlar, bu sayede, sadece ufak bir diktatörlük elitine ayrılan fırsatlardan ziyade üretken olma fırsatları elde ederler.

Demokrasilerin o genel avantajlarına ek olarak, ABD kendine özgü demokrasi biçimi olan federal yönetimin avantajlarından da faydalanır. Federal sistemde, hükümetin önemli fonksiyonları, bölgesel demokratik birimlere verilir ve tek bir merkezî ulusal hükümetin imtiyazı değildir. ABD'nin federal sisteminde, pratikte aynı ortak problem üzerinde farklı çözümler deneyen ve hangi çözümün en iyi çalıştığını ortaya çıkaran elli rakip deney anlamına gelecek şekilde elli eyalet bulunur. Örneğin, Amerikan eyaletleri, farklı yönelimlerle, ötenaziye izin verir (Oregon) ya da karşı çıkar (Alabama) ve yüksek vergiler (Kaliforniya) ya da düşük

vergiler (Montana) uygular. Bir başka örnek olarak, kuzeydoğudaki Massachusetts eyaletinde yaşarken tanıştığım ilk Kaliforniyalı bana Kaliforniya'nın arabaların bir kavşaktaki kırmızı ışıkta tam olarak durduktan sonra sağa dönüş yapmalarına izin veren bir yasa çıkaran tek ABD eyaleti olduğunu anlatmıştı. ABD'de bu tür trafik kuralları, ulusal hükümetin değil eyaletlerin sorumluluğundadır. 1960'ların başında Massachusetts'teki hemşehrilerim ve tüm diğer Amerikan eyaletlerinde yaşayan yurttaşlar için o fikir öyle tehlikeliydi ki ancak çılgın Kaliforniyalılar bunu denemeye girişebilirdi. Öte yandan Kaliforniya bunu denedi, güvenli olduğunu gördü ve ardından diğer eyaletler Kaliforniya'dan ders alarak nihayetinde aynı kuralı benimsediler (Görsel 9.6).

Bir kırmızı ışıkta tam olarak durduktan sonra sağa dönmenize izin verilmesinin ya da verilmemesinin, federal sistemimizin avantajları konusunda sizi ikna edecek denli önemli olmadığını düşünebilirsiniz. Buna benzer bir sonuç yaratan bir diğer deneyde, Amerika'nın Kansas Eyaleti Valisi Brownback, Kansas yurttaşlarının iyiliği için vergileri düşürmenin iyi fonlarla desteklenen bir kamusal eğitimden daha önemli olduğunu düşünüyordu. Bundan dolayı 2012'den itibaren gelir vergisi oranını öyle düşürdü ki bir noktadan sonra Kansas'ta kamusal eğitim fonlarının radikal seviyede azaltılması gerekliliği doğdu. Diğer ABD eyaletleri bu deneyin sonuçlarını ilgiyle takip ediyordu. 2017 itibarıyla Kansas'ın elde ettiği sonuçlar, Vali Brownback ile aynı siyasi partiden olan Kansaslı yasa yapıcıları dahi, kamusal eğitim fonlarının kesilmesinin iyi bir fikir olmadığına ikna etti ve bu nedenle tekrar kamu vergilerinin artırılması yönünde oy kullandılar. Öte yandan, federal sistemimiz bir eyaletin kendi fikrini tek başına denemesini ve diğer kırk dokuz eyaletin o tek eyalette olanlardan ders çıkarmasını sağlıyor.

Bunlar ABD'nin faydalandığı ama Çin'in faydalanamadığı demokrasinin büyük avantajlarından bazıları. Bu avantajların olmayışı, bana göre, Çin'in ortalama kişi başına gelir düzeyinde ABD'yi yakalamasını önleyecek –ABD demokratik ve Çin antidemokratik kaldığı sürece– en büyük tek dezavantajdır. Bu da beni şunu tekrar ifade etmeye sürüklüyor: Görünüşte demokratik olan bir ülke, demokrasisi ciddi biçimde ihlal edildiğinde o avantajları yitirir. Ayrıca demokrasinin tüm ülkeler için illaki en iyi seçenek olmadığını kabul ediyorum. Okuryazar bir seçmen topluluğunun ve geniş kitlelerce kabul edilen bir ulusal kimliğin olmadığı ülkelerde demokrasinin oturması zordur.

Demokratik hükümet dışında, ABD'nin sahip olduğu diğer iki siyasal avantaja da kısaca değineceğim. ABD ordusu, bütün tarihi boyunca, kesintisiz olarak sivillerin kontrolünde kaldı. Çin veya Latin Amerika ülkelerinin çoğunda bu durum tam tersidir. 1930'lardan 1945'e kadarki dönemde Japonya için de durum, felakete yol açacak düzeyde tam tersiydi. Açık yolsuzluk konusunda Danimarka, Singapur ve iki düzine diğer ülkenin gerisinde kalsa da ABD dünya standartlarına göre görece iyi durumda. Yolsuzluklar bir ülke ya da bir işletme için kötüdür çünkü alınan kararlar bir bütün olarak ülke ya da işletme açısından kötü olsa da yolsuzluk yapan siyasetçiler ya da iş insanlarının lehine olur. Yolsuzluklar ayrıca işletmelere de zarar verir zira işletmelerin artık imzalanan sözleşmelere güvenemeyeceği anlamına gelir. Çok fazla açık yolsuzluğun görüldüğü Çin'in büyük dezavantajlarından biri budur. Öbür taraftan, ABD'de çok fazla *örtülü* yolsuzluk gerçekleşmektedir çünkü Wall Street ve diğer zengin kuruluşlar ve bireyler, lobicilik ve seçim kampanyası katkıları yoluyla ABD hükümetinin politika ve eylemlerini etkilemektedir. O para alışverişleri ABD'de legal olsa da yolsuzluklarla elde edilen

sonuçların aynılarını elde ettikleri için onlardan pratikte bir farkı yoktur. Yani yasa yapıcılar veya yetkililer kamu yararına değil, para bağışlayanların lehine, bazen de doğrudan kendi yararlarına politikalar veya eylemler belirlemektedirler.

ABD'nin sahip olduğu avantajlardan bir başkası, birçok Amerikalının önceki sayfalarda işlediğim en temel coğrafi ve siyasal avantajlardan önce geldiğini düşündüğü çok bildik avantajlardır. ABD'nin en temel özelliklerinden biri (en azından yakın zamana kadar; Bölüm 10'da buna daha fazla değineceğim) yüksek sosyo-ekonomik hareketliliktir. Yoksulluktan zenginliğe geçiş ihtimali ideali ve gerçekliğimiz, yoksul doğan veya ülkeye yoksul gelen çalışkan kişilerin zengin olabileceği anlamına geliyor (ya da geliyordu). Bu, insanları sıkı çalışmaya iten büyük bir teşviktir ve ABD'nin potansiyel insan sermayesini büyük oranda iyi kullandığı anlamına gelir.

ABD, gençlerin dahi başarılı işletmeler kurabilmesini kolaylaştırmakla ünlüdür. (Amazon, Apple, Facebook, Google, Microsoft ve daha nice kârlı yeni şirketi düşünün.)

Eğitim, altyapı, insan sermayesi, araştırma ve geliştirmeye uzun süredir eyalet çapında, federal ve yerel düzeylerde yapılanların yanı sıra özel yatırımlar da yapıyoruz. (Çin, bu alanlara yapılan yatırımlar konusunda daha yeni yeni bize yetişiyor.) Sonuç olarak, ABD yayımlanan makalelerle ya da kazanılan Nobel ödülleriyle ölçüldüğünde, tüm büyük bilim dallarında dünyanın geri kalanına öncülük ediyor. Dünyanın en iyi bilimsel araştırma üniversiteleri ve kuruluşlarının yarısı Amerika'da. Yaklaşık bir buçuk asırdır, icat, teknoloji ve yenilikçi imalat uygulamalarında –örneğin, Eli Whitney'in misket tüfeklerinin değiştirilebilir parçalarını seri

üretime sokması; Henry Ford'un seri üretim bandıyla çalışan fabrikaları; Wright kardeşlerin yakıtla çalışan uçakları; Thomas Edison'ın alkalin pilleri, akkor ampulleri, sinema ekipmanı ve fonografı (Görsel 9.7); Alexander Graham Bell'in telefonu; Bell Telefon Laboratuvarlarının transistörü; aya seyahat, cep telefonları, internet ve e-posta– büyük bir rekabet avantajını elimizde tutuyoruz.

Söz konusu avantajların sonuncusu, günümüzde Amerikalıların pek de bir avantaj olarak görmediği bir konu: göç (Görsel 9.8). Göç, hiç şüphesiz, bugün zihinlerimizi kurcalayan problemler yaratıyor. Öte yandan, bugün her bir Amerikalının ya göçmen ya da göçmen torunu olduğu da bir gerçek. Amerikan yerlileri bile, en az on üç binyıl öncesinden başlayarak kıtaya gelen göçmenlerin torunları.

Göçmen bir nüfusun temel faydalarını anlamak için, her ülkedeki nüfusu iki gruba ayırabildiğinizi düşünün: Bir grup, ortalama olarak en genç, en sağlıklı, en atılgan, en risk sever, en çalışkan, hevesli ve yenilikçi insanlardan oluşuyor. Diğer grup, herkesi kapsıyor. İlk grubu bir başka ülkeye gönderin, ikinci grubu asıl ülkesinde bırakın. O tercihli aktarım sonucunda, göç etme kararının ne kadar başarılı olduğu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, Amerikalı Nobel Ödülü sahiplerinin üçte birinden fazlasının yabancı ülke doğumlu, yarısından fazlasının göçmenler ya da onların çocukları olduğu şaşırtıcı değildir. Bunun sebebi, Nobel Ödülü kazandıran araştırmaların, aynı cesurluk, riskseverlik, çalışkanlık, hırslılık ve yenilikçiliği gerektirmesidir. Göçmenler ve onların soyundan gelenler, Amerikan sanatı, müziği, mutfağı ve sporuna da inanılmaz katkılar sağlamaktadır.

Bu bölümde şimdiye değin tanımladığım her şey tek bir cümleyle şöyle ifade edilebilir: ABD, devasa avantajlara sahiptir. Öte yandan, Arjantin örneğinde olduğu gibi, bazı ülkeler avantajlarını heba etmektedir. ABD'nin bugün avantajlarını heba ettiğine ilişkin uyarı işaretleri var. O uyarı işaretleri arasında en öne çıkanlar, tarihsel üstünlüklerimizden biri olan Amerikan demokrasisinin bozulmasına katkıda bulunan dört adet iç içe geçmiş özelliktir. Bu kısmın geri kalanını, o dört problemin en ciddi olanına ayıracağım. Bundan sonraki bölümde (Bölüm 10), yine ciddi olan diğer üç problemi işleyeceğiz. Onları "diğer" problemler olarak işlememizin nedeni, bu en ciddi problemin gölgesi altında kalmaları.

Bugün Amerikan demokrasisini tehdit eden temel problemlerin birincisi ve bana göre en kötüsü, siyasal uzlaşma özelliğimizin hızla bozulmasıdır. Daha önce açıkladığım gibi, siyasal uzlaşma demokrasilerin diktatörlüklere göre en temel avantajlarından biridir çünkü çoğunluğun tiranlığını ve öfkeli bir azınlığın demokrasiyi felç etmesi ihtimalini azaltır ya da önler. ABD Anayasası, kuvvetler ayrılığı sistemleri oluşturarak uzlaşma için baskı yaratmaya çalışmıştır. Örneğin başkanımız hükümet politikasına önderlik eder ancak kongre hükümetin bütçesini kontrol eder ve meclis (kongrenin alt kanadı) sözcüsü başkanlık tekliflerine ilişkin meclisin harekete geçme gündemini belirler. Sık sık olduğu gibi, kongredeki temsilcilerimiz kendi aralarında anlaşamazlarsa ve bir görüşün savunucuları kendi iradelerini kabul ettirmek için yeterli oyu alamazlarsa, hükümet harekete geçebilmek için bir uzlaşmaya varmalıdır.

Doğal olarak, Amerikan tarihinde, ateşli siyasal mücadeleler sıkça, çoğunluğun tiranlığı ya da azınlığın sebep olduğu felç durumu ara sıra görülmektedir. Öte yandan, 1861-1865 İç Savaşı'na götüren süreçteki uzlaşmazlığın malum istisnası dışında,

genel olarak uzlaşma sağlanmıştır. Bunun modern örneklerinden biri, 1981 ile 1986 yılları arasında Cumhuriyetçi Başkan Ronald Reagan ile Demokrat Meclis Sözcüsü Thomas (Tip) O'Neill arasındaki ilişkidir (Görsel 9.9) Bu kişilerin ikisi de becerikli siyasetçiler, güçlü kişiliklerdi ve siyasal felsefeleri ve pek çok politika konusunda birbirlerine taban tabana zıtlardı. Önemli konular üzerinde anlaşamaz ve siyasal çekişmeye girerlerdi. Her şeye rağmen, birbirlerine saygılı davranırlar, birbirlerinin anayasal yetkisini tanırlar ve kurallara göre oynarlardı. O'Neill, Reagan'ın ekonomik gündemini beğenmezdi ancak başkanın gündem teklif etmeye ilişkin anayasal yetkisini tanır, meclisin o teklifleri oylaması için takvim hazırlar ve o takvime uyardı. Reagan ve O'Neill döneminde federal hükümet çalıştı: Görevlerini zamanında bitirdi, bütçeleri onayladı, hükümet çalışmaları hiç askıya alınmadı, tıkanıklık tehdidi nadiren oluştu. Reagan ve O'Neill ile onların takipçilerinin üzerinde anlaşamadığı ama yine de birtakım uzlaşmalar sağlayabildiği önemli yasalar arasında, vergilerin düşürülmesi, federal vergi kanununun reformu, göç politikası, sosyal güvenlik reformu, ordu dışı harcamaların azaltılması ve askerî harcamaların artırılması vardı. Reagan'ın federal yargıç tercihleri genelde Demokratlar tarafından pek kabul edilmedi ve bazı adaylar reddedildi fakat Reagan yine de federal yargıçların yarısından fazlasını atayabildi. Bunların içinde dokuz Yüksek Mahkeme yargıcının üçü de vardı.

Ne var ki ABD'de siyasal uzlaşma ortamı, 1990'ların ortalarından, özellikle de 2005 civarından itibaren giderek bozuluyor. Uzlaşma havası, sadece iki büyük siyasal partimiz arasında değil, her partinin daha az ılımlı ve daha çok ılımlı kanatları arasında da kötüleşiyor. Bu özellikle Cumhuriyetçi Parti için geçerli. Parti içindeki uç Çay Partisi kanadı, Demokratlarla uzlaşan ılımlı Cum-

huriyetçi adaylara karşı yeniden seçim için kampanya başlatmıştı. Sonuç olarak, 2014-2016 Kongresi, Amerikan tarihinin en az yasasını geçiren kongre oldu, bütçeleri onaylarken takvimin gerisinde kaldı ve hükümet çalışmalarının askıya alınması riski oluştu.

Uzlaşma eksikliğine bir örnek olarak, tıkanıklıkları ve başkanlık adaylarının adaylıklarının önlenmesini değerlendirelim. ABD Senatosu'nda, senato kuralları (anayasa değil) çerçevesinde tıkanıklıklar, kabul edilebilir bir taktik olarak görülür. Bu taktikte, az sayıda (veya tek bir tane) senatör bir önergeye karşı olduğu için durmadan konuşarak (ya da tıkanıklık hayaleti olarak bilinen tehdidi savurarak) bir uzlaşma sağlanması ya da önergenin geri çekilmesi için uğraşır. (Bu konuda rekor, 1967'de yirmi dört saatten uzun süren aralıksız bir konuşmanın elindedir: Görsel 9.10.) Senato kuralları, bir tıkanıklığın, senatörlerin salt çoğunluğunun değil büyük çoğunluğunun vereceği (yüz senatörden altmışının) bir "sonlandırma" oyuyla bitirilmesine izin verir. Özünde, bir tıkanıklık normalde uzlaşma talebinde bulunamayacak bir azınlığın kendini ifade etmesine izin verirken, sonlandırma oyu da büyük çoğunluğun uzlaşmayı reddetmesine olanak tanır.

İstismara oldukça açık olmasına rağmen –yani, işleyişi felce uğratmak için tıkanıklık yaratmak ve tiranlık uygulamak için sonlandırma oyu kullanmak– bu sistem tarihimiz boyunca büyük oranda işe yaramıştır. Hem azınlıklar hem de çoğunluklar istismar potansiyelinin farkında olmuş ve tıkanıklıklara nadiren, sonlandırmalara daha da nadiren başvurmuştur. İlk kırk üç başkanımız ve iki yüz yirmi yıllık anayasal yönetimimiz boyunca, senatomuz başkanlığın hükümet pozisyonları için uygun gördüğü toplamda sadece altmış sekiz adaya tıkanıklıklar yoluyla karşı çıkmıştır. Öte yandan, Demokrat Başkan Obama 2008'de seçildiğinde, Cumhuriyetçi liderler, onun teklif ettiği her şeyi engelleme niyetlerini

açıkça belli etmişlerdir. Sadece dört yıl içinde Obama'nın yetmiş dokuz adayı tıkanıklıklar yoluyla reddedilmiştir. Bu rakam, iki yüz yirmi yıllık tarihin toplamından fazladır. Demokratlar ise, Yüksek Mahkeme yargıçları dışında başkanlık adaylarının onaylanması için büyük çoğunluk gerekliliğini kaldırarak buna yanıt vermiş, bu sayede hükümet makamları doldurulabilmiş ancak memnuniyetsiz bir azınlığın gerektiğinde sarılabildiği emniyet valfi daraltılmıştır.

Siyasal tıkanıklık metodu, başkanlığın adaylarını önlemek için sadece nadiren kullanılan aşırı bir metottur. Başkan Obama'nın 2012-2016 arasındaki ikinci görev süresi içinde, Cumhuriyetçilerin kontrolündeki senato, başkanlığın aday gösterdiği yargıçların reddi konusunda, 1950'li yılların başlarından itibaren hesaplandığında, temyiz mahkemesi yargıçlarının (yüksek mahkemeden hemen sonra gelen yargı düzeyi) reddi konusunda ise, 1800'lerden itibaren bakıldığında, bir rekora imza attı. Adaylıkları engellemek için kullanılan en sık taktik, adaylığı değerlendirecek senato komitesi toplantısının programlanmasını reddetmekti. Bir sonraki taktik, ilgili senato komitesi tarafından onaylanan bir aday hakkında senato oylaması için program yapılmasını reddetmekti. Örneğin bir büyükelçilik adayı, hizmete hiç başlayamadı çünkü onay oylaması için iki yıldan uzun süredir beklerken hayatını kaybetti. Öldüğünde oylama hâlâ yapılmamıştı. Yargıçlık ya da elçilikten çok daha önemsiz ya da güçsüz makamların seçimi dahi engellendi. Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi'nde ikinci seviye bir pozisyon için aday gösterilen bir arkadaşım, bir yıllık beklemenin ardından hâlâ adaylığı onaylanmadığı için geri çekilmişti.

Neden siyasal uzlaşma kültürünün kırılması son yirmi yıl içinde bu kadar hızlandı? Bu durum, verdiği diğer zararların yanı sıra giderek daha da yerleşik bir düzene dönüşüyor zira uzlaşmacı olmayan ideolojilerden uzak insanların seçilmiş bir temsilci olarak hükümette görev almaya yanaşmamasına sebep oluyor. Geniş kitlelerden saygı gören emektar senatör olan iki arkadaşım, yeniden seçilmek üzere seçime girseler kazanacakları neredeyse garanti olduğu halde emekli olmayı tercih ettiler zira kongredeki siyasal atmosferden çok sıkılmışlardı. Seçilmiş temsilcilere ve kongre çalışmaları tecrübesi olan insanlara, bu eğilimin sebeplerini sorduğumda aşağıdaki üç yanıtı veriyorlar.

Açıklamalardan biri, seçim maliyetlerinin, şimdiki bağışçıları geçmişe göre daha önemli seviyeye çıkaracak şekilde, astronomik düzeylere yükselmesi. Yüksek görevler için yürüttükleri kampanyalarını çok sayıda ufak bağışla sürdürmeye çalışan birkaç aday olsa da pek çok diğer aday az sayıda büyük bağışlar almak zorunda kalıyor. Hiç şüphesiz, o büyük bağışçıların belli hedefleri oluyor ve o hedefleri destekleyen adaylara bağış yapıyorlar. Uzlaşmacı davranacak, orta yolcu adaylardan uzak duruyorlar. Hayal kırıklığı yaşayan bir arkadaşımın, uzun bir siyaset kariyerinin ardından bana yazdığı gibi: "Karşı karşıya olduğumuz tüm meseleler arasından, bana göre, paranın siyasal sistemimiz ve kişisel yaşamlarımızdaki önemi uzak ara en zarar verici konudur. Siyasetçiler ve siyasal çıktılar, hiç olmadığı kadar geniş bir ölçekte satın alınıyor... siyasal bağış kazanma uğraşı, zaman, para ve heyecanı yok ediyor... siyasal takvimler paraya teslim oluyor, siyasal söylemler bozuluyor ve siyasetçiler kendi seçim bölgelerine uçakla gidip geldikleri için birbirlerini tanımıyorlar."

Arkadaşımın değindiği o son nokta, ikinci açıklamayı getiriyor: artık Washington ile her Amerikan eyaleti arasında hızlı

bağlantılar sağlayan yurt içi hava ulaşımının gelişimi. Eskiden, temsilcilerimiz hafta boyunca Washington'daki kongrede hizmet verirlerdi, ardından hafta sonu Washington'da kalmak zorundaydılar çünkü hafta sonu hemen kendi eyaletlerine gidip gelemezlerdi. Aileleri Washington'da yaşar, çocukları Washington'da okula giderdi. Hafta sonları, temsilciler, eşleri ve çocuklarını alıp birbirleriyle sosyalleşir, birbirlerinin eşlerini ve çocuklarını tanır ve birbirleriyle salt siyasal rakip ya da müttefik olarak değil arkadaş olarak vakit geçirirlerdi. Bugün ise, seçim kampanyalarının yüksek maliyeti yüzünden temsilciler genelde fon bulma amacıyla eyaletlerine gitmek zorundalar ve yurt içi hava yolu ulaşımının gelişimi bunu kolaylaştırdı. Pek çok temsilci ailelerini kendi eyaletlerinde tutuyor, çocuklarını orada okula gönderiyor. Çocuklar, diğer temsilcilerin çocuklarıyla oynamıyor, temsilciler birbirlerinin eşlerini ve çocuklarını tanımıyor ve birbirlerini sadece siyasetçi olarak görüyorlar. Şu anda, kongrenin beş yüz otuz beş üyesinden yaklaşık sekseninin Washington'da bir dairesi ya da evi bile yok. Bunun yerine, hafta boyunca ofislerindeki bir yatakta uyuyor ve hafta sonu evlerine dönüyorlar.

Uzlaşma kültürünün bozulmasına ilişkin duyduğum üçüncü bir açıklama, "gerrymandering" adlı bir uygulamayı içeriyor. Bu terim, bir eyaletin idari bölümlerinin coğrafi çizgilerini bir partinin lehine olacak şekilde yeniden çizmek anlamına geliyor. Bu sayede, o partinin normalde o eyalette alacağı tüm oylardan daha fazla temsilci çıkarması sağlanıyor. Bu pratik, Amerikan siyasetinde yeni bir şey değil. Aslında, adını da Massachusetts Valisi Elbridge Gerry'den alıyor. Gerry yönetimi, 1812 yılında, Gerry'nin partisinin seçilmiş temsilci sayısını artırmak amacıyla eyaletin idari bölümlerini yeniden çiziyor. Bunun sonucunda, coğrafi açı-

dan acayip şekiller ortaya çıkıyor. Bu şekillerden biri semenderi andırdığı için "gerrymander" terimi yakıştırılıyor (Görsel 9.11).

Günümüzde, meclis sandalye sayılarını eyaletler arasında yeniden belirleyen on yıllık ulusal nüfus sayımının ardından, her eyalet meclisi o eyaletteki meclis bölgesi sınırlarını yeniden çizebiliyor. Özellikle Cumhuriyetçilerin kontrolündeki eyalet meclisleri, en çok sayıda olası Demokrat seçmeni olası en az sayıda Demokrat bölgeye (genelde kentsel alanlara) yoğunlaştırmak amacıyla sınırları yeniden çiziyor. Böylece, kalan tüm olası Demokrat seçmenler, ılımlı ama güvenilir Cumhuriyetçi çoğunlukların olduğu çok sayıda bölgeye dağıtılıyor (genelde kırsal bölgelere). ABD Yüksek Mahkemesi, yakın zamanda, Kuzey Karolina'nın Cumhuriyetçi kontrolündeki meclisi tarafından çıkarılan bir yeniden çizim planını reddederek bölge sınırlarının coğrafi bir anlam ifade etmediğini ancak Demokrat temsilcilerin aleyhine Cumhuriyetçi temsilcilerin sayısını şişirmek amacıyla "cerrahi bir titizlikle" çizildiklerinin aşikâr olduğunu kaydetti.

Bu uygulamanın siyasal uzlaşma iklimi açısından sonucu, her bir bölgenin çoğunluk seçmeninin hangi partilere ve hangi politikalara destek vereceğini önceden belli etmesidir. Bundan dolayı, her iki partinin seçmenlerine de çekici görünen bir orta yol tavrı benimseyen adaylar olasılıkla yenilmektedir. Bu nedenle adaylar, sınırları özenle çizilmiş belli bir bölgede kazanması beklenen tarafa çekici gelen kutuplaşmış bir platform oluşturmak zorunda olduklarını bilmektedir. Öte yandan bu uygulamanın mevcut siyasal kutuplaşmaya birtakım katkılar yaptığı açık olsa da olayın tamamı bundan ibaret değildir: Bu pratik, senatodaki kutuplaşmayı açıklamıyor (eyaletler meclis seçimleri için bölgelere ayrılıyor ama senato seçimleri için ayrılmıyor, yine de senatörler bugün en az meclis üyeleri kadar uzlaşmaz davranıyorlar); bu

pratik, sınırları yeniden çizilmeyen bölgelerdeki kutuplaşmayı da açıklayamıyor; sınırları yeniden çizilmiş bölgelerde bu pratik başlamadan önce oluşmuş kutuplaşmayı hiç açıklayamıyor.

Ne var ki Amerikan siyasetindeki kutuplaşmaya ilişkin o teorilerin üçü de –seçim fonu toplama, yurt içi hava yolu taşımacılığı ve gerrymandering– sadece siyasetçilik yapan Amerikalılar grubunun kutuplaşmasını açıklamaya çalışıyor. Hâlbuki asıl problem çok daha büyük: Amerikalılar bir bütün olarak, giderek kutuplaşıyor ve siyasal açıdan uzlaşmaz bir karakter kazanıyor. 2016 başkanlık seçimi sonuçlarını gösteren, Cumhuriyetçilere veya Demokratlara oy vermiş eyaletleri kırmızı ya da mavi ile işaretleyen haritaya bir bakın. Kıyılarımız ve büyük şehirlerimizin ezici oranda Demokrat, iç ve kırsal bölgelerimizin ise yine ezici oranda Cumhuriyetçi olduğunu göreceksiniz. Her siyasal parti, ideolojik olarak giderek daha homojenleşiyor ve uçlara yöneliyor: Cumhuriyetçiler aşırı muhafazakâr bir hal alırken Demokratlar aşırı liberal olmaya yöneliyor, her iki partideki orta yolcular ise giderek azalıyor. Anketler, her iki partideki Amerikalıların diğer partiye karşı giderek daha hoşgörüsüzleştiğini, diğer partiyi ABD'nin iyiliğine karşı bir tehlike olarak gördüğünü, yakın bir akrabalarının diğer partinin bir destekçisi ile evlenmesini istemediklerini ve diğer insanların aynı siyasal görüşleri paylaştığı bir yerde yaşamak istediğini gösteriyor. Bu kitabın Amerikalı okurlarından biriyseniz Amerika'daki bu parçalanmayı kendi üstünüzde görebilirsiniz: 2016 seçimlerinde diğer partinin başkanlık adayına oy verdiğini söyleyen kaç kişi tanıyorsunuz ya da arkadaşlarınız arasında kaç kişi var?

Dolayısıyla yanıtlanması gereken soru, neden siyasetçilerimizin seçim bölgelerinden bağımsız olarak giderek uzlaşmaz hale gelmesi değil. Ayrıca, neden Amerikalı seçmenlerin daha hoşgörüsüz

ve siyasal açıdan uzlaşmaz olduğunu da anlamamız gerekiyor. Siyasetçiler sadece seçmenlerin isteklerini yerine getiriyor.

Amerikan toplumunun bir bütün olarak siyasal açıdan kutuplaşmasına ilişkin sıkça yapılan açıklamalardan biri şudur: "niş bilgiler." Benim gençliğimde kablolu televizyon yoktu. Yaşadığım Boston şehrine ilk televizyon programı yayını 1948'de geldi. O tarihten sonra Amerikalılar haberlerini sadece üç büyük televizyon ağından, üç büyük haftalık dergiden ve gazetelerden aldılar. Pek çok Amerikalı aynı bilgi kaynaklarını paylaşıyordu ve o kaynakların hiçbiri muhafazakâr ya da liberal olarak tanımlanamaz ve yine hiçbiri bilgileri çok çarpıtmazdı. Şimdi kablolu televizyon, haber siteleri ve Facebook'un yükselişi ve geniş ölçekli haftalık haber dergilerinin çöküşüyle, Amerikalılar mevcut görüşlerine uygun bilgi kaynaklarını seçmeye başladılar. Aylık kablolu televizyon faturama baktığımda dört yüz yetmiş yedi kanal arasından seçim yapabileceğimi görüyorum: Muhafazakâr ya da liberal eğilimime göre Fox News ya da MSNBC arasında kalmak zorunda değilim, ayrıca Afrika, Atlantik Kıyısı kolej sporları, aşçılık, suç, Fransa, hokey, mücevher, Yahudi yaşamı, Rusya, tenis, hava durumu ve pek çok başka özel ilgi alanı ve bakış açısını içeren konularda da tercih yapabilirim. Sonuç: Kendimi bana özgü siyasal nişe kapatıyorum, kendimi bana özgü "olgular" bütününe adıyorum, hep tercih ettiğim siyasal partiye oy vermeye devam ediyorum, diğer partinin destekçilerini neyin harekete geçirdiğini bilmiyorum ve elbette seçilmiş temsilcilerimin benimle aynı görüşte olmayan o temsilcilerle uzlaşmayı reddetmelerini istiyorum.

ABD nüfusunun büyük bölümü bugün Facebook ve Twitter gibi sosyal medyaları kullanıyor. Biri Demokrat diğeri Cumhuriyetçi iki alakasız arkadaşım bana ayrı ayrı, Facebook hesaplarının kendileri için nasıl ana bilgi kaynağına dönüştüğünü anlatmışlardı.

Demokrat olan (genç biri), kendisi bir yandan haber paylaşırken bir yandan da kendisiyle aynı görüşlere sahip oldukları için seçtiği Facebook arkadaşlarının gönderilerinin altına yorumlar yapıyor. Biri Cumhuriyetçi bakış açısından bir şey paylaştığında onu arkadaşlıktan çıkarıyor, yani Facebook arkadaşları listesinden siliyor. Arkadaşlıktan çıkardığı kişiler arasında, Cumhuriyetçi görüşleri nedeniyle ziyaret etmeyi de bıraktığı teyzesi ile dayısı da var. Gün içinde iPhone'undan sürekli olarak Facebook hesabını kontrol ediyor ve kendi görüşleriyle uyumlu çevrimiçi gazete yazılarını bulmak ve okumak için Facebook'u kullanıyor ama bir gazeteye abone olmuyor ya da televizyon seyretmiyor. Cumhuriyetçi olan diğer arkadaşım da benzer şeyler anlattı. O, farklı olarak, Demokrat görüşleri nedeniyle sadece tanıdıklarını arkadaşlıktan çıkarıyordu. Sonuç: Her iki arkadaşım da yalnızca kendi belirlediği niş içinde okumalar yapıyor.

Öte yandan, bugün ABD'deki siyasal kutuplaşmaya ilişkin sorumuzun çerçevesi –sadece siyasetçilerin kutuplaşmış görüşleri değil, tüm seçmenlerin kutuplaşmış görüşlerini kapsayan– hâlâ fazla dar kapsamlı. Bu şekilde, sanki kutuplaşma sadece siyasal çeperde varmış gibi görünüyor. Hâlbuki mesele çok daha geniş: Kutuplaşma, hoşgörüsüzlük ve istismar, siyasal çeperin yanı sıra, Amerikan yaşamının diğer çeperlerinde de artıyor. Kırk yaş üzeri Amerikalı okurlar, lütfen Amerika'da asansörlerdeki davranışlarda (insanlar artık içeridekilerin çıkmasını pek beklemiyorlar), trafikteki nezakette (diğer sürücülere saygı duyulmuyor), yürüyüş yolları ve caddelerdeki arkadaş canlılığında (kırk yaş altı Amerikalılar, kırk yaş üstü Amerikalılara göre yabancılara selam vermeye daha az yatkınlar) tanık olduğunuz değişimleri düşünün.

Her şeyin ötesinde, özellikle elektronik iletişimde görülen her türden saldırgan "dili" düşünün.

Bu trendleri, 1955'te girdiğim Amerikan akademik yaşamında dahi gözlemliyorum. Amerikan akademik tartışmaları bugün, altmış yıl öncesine göre çok daha şiddetli geçiyor. Akademik kariyerimin başlarında da, aynı bugünkü gibi, akademik tartışmalara giriyordum. Ama eskiden, bilimsel konularda anlaşamadığım bilim insanlarını kişisel düşmanlar olarak değil, kişisel dostlar olarak görürdüm. Örneğin bir fizyoloji konferansının ardından, konferansta epitelyal su aktarımı mekanizması hakkında ciddi anlaşmazlık yaşadığım hoş ve kibar bir Amerikalı fizyologla Britanya'da manastır kalıntılarını gezdiğimizi hatırlıyorum. Bugün bunu yapamıyoruz. Bunun yerine, sürekli olarak dava ediliyorum, mahkemeye verilmekle tehdit ediliyorum ve benimle aynı fikirde olmayan akademisyenlerin sözlü saldırılarına maruz kalıyorum. Seminerlerde beni ağırlayanlar, öfkeli eleştirmenlerden beni korumak için koruma tutmak zorunda kalıyorlar. Bir akademisyen, kitaplarımın biri hakkında yazdığı incelemesini "Kapa çeneni!" sözleriyle bitiriyor. Akademik yaşam, genel olarak, aynen siyasetçilerimiz, seçmenlerimiz, asansör kullanıcıları, sürücüler ve yayalar gibi, genel Amerikan yaşamını yansıtıyor.

Amerikan yaşamının tüm bu arenaları, yaygın tartışma konusu olan aynı olgunun farklı yüzleri: "sosyal sermayenin" çöküşü. Siyaset bilimci Robert Putnam'ın *Bowling Alone* adlı kitabında tanımladığı gibi: "... sosyal sermaye, bireyler arasındaki bağlantıları, o bağlantılardan çıkan sosyal ağları ve karşılıklılık ile güvenilirlik normlarını belirtir. O anlamda, sosyal sermaye 'medeni erdem' ile yakından ilişkilidir." Kitap kulüpleri, bowling kulüpleri, briç kulüpleri, kilise grupları, toplum örgütleri ve okul aile birliklerinden siyasal örgütlere, mesleki örgütlere, rotary ku-

lüplerine, kasaba toplantılarına, sendikalara, gazi birliklerine ve diğerlerine kadar uzanan her türden gruba aktif olarak katılarak ve bunların üyesi olarak oluşturulan güven, dostluklar, grup ilişkileri ve yardımlaşma bu sosyal sermaye ile ilişkilidir. Bu tür grup faaliyetlerine katılım karşılıklılığı besler: yani, diğer insanlar için ve onlarla birlikte bir şeyler yapma, onlara güvenme ve grubun diğer üyelerinin sizin için bir şeyler yapacağından emin olma. Ne var ki Amerikalılar bu tür yüz yüze gruplara artık daha az katılıyorlar. Bunun yerine, diğer kişileri hiç görmediğiniz ya da işitmediğiniz çevrimiçi gruplara dâhil oluyorlar.

Putnam ve diğerlerinin ABD'de sosyal sermayenin çöküşüne ilişkin yaptıkları açıklamalardan biri, doğrudan iletişim yerine yüz yüze olmayan iletişimin yükselişidir. Telefon ilk olarak 1890'da çıktı ama 1957 civarlarına kadar ABD piyasasında yayılmadı. Radyo 1923 ile 1937 arasında, televizyon 1948 ile 1955 arasında yayıldı. En büyük değişim, internet, cep telefonları ve mesajlaşma araçları ile birlikte geldi. Radyo ve televizyonu bilgi alma ve eğlence amacıyla, telefon ve diğer elektronik medyayı ise hem o amaçlarla hem de iletişim için kullanıyoruz. Ancak, yazının bulunmasından önce, tüm insan iletişimleri yüz yüzeydi. İnsanlar ya birbirleriyle konuşuyor ya da birlikte performansçıları (konuşmacılar, müzisyenler ve oyuncular) izliyorlardı. 1900'den sonra çıkan sinema salonları yüz yüze eğlence sağlamasa da en azından insanların evlerinden çıkarıp sosyal gruplara yönlendiriyordu ve canlı konuşmacılar, müzisyenler ve oyuncuları izlemek için arkadaşlarla çıkılan zamanların sadece bir adım ötesiydi.

Bugün ise eğlence türlerimizin çoğunluğu –akıllı telefonlar, iPod'lar ve video oyunları– sosyal etkinliklerden ziyade yalnız sürdürülen faaliyetler. Bireysel olarak seçilen niş siyasal bilgiler gibi, bireysel olarak seçilen niş eğlenceler. Televizyon hâlâ en

yaygın eğlence aracı olarak Amerikalıları evde tutuyor ve sadece nadiren ev halkının diğer üyeleriyle birlikte seyrediliyor. Amerikalılar televizyon seyretmeye, birbirleriyle konuşmanın üç ila dört misli zaman ayırıyorlar ve televizyon izleme süresinin en az üçte biri yalnız geçiriliyor (bir televizyon setinin önünde değil, genel olarak internette takılarak).

Bunların sonucunda, fazla televizyon izleyenler az televizyon izleyenlere göre, diğer insanlara daha az güveniyor ve gönüllü kuruluşlara daha az katılıyorlar. O davranışlar için televizyon izlemeyi sorumlu tutmadan önce şuna itiraz edilebilir: Sebep hangisi, sonuç hangisi ve biri diğerinin sebebi olmaksızın bu iki olgu öylesine mi bağlantılı? Kanada'da istenmeden de olsa yapılan doğal bir deney bu soruyu yanıtlıyor. Kanada'da bir vadide, normalde birbirlerine benzeyen üç kasaba var. Bunlardan biri televizyon vericisinin menzili dışında kalıyor. Bu kasabaya televizyon yayınları ulaştıktan sonra, kulüplere ve diğer toplantılara katılım oranı, televizyon gelmeden önceki katılım oranına kıyasla düşüyor ve televizyonun çok daha önce ulaştığı diğer iki kasabadaki katılım oranlarıyla aynı seviyeye geliyor. Bu da televizyon seyretmenin katılım oranlarının düşmesine *sebep olduğunu* gösteriyor. Yani, zaten katılımcı olmayan kişilerin televizyon izlemeyi seçmiş olması gibi bir durum söz konusu değil.

Saha çalışması yaptığım Yeni Gine'nin yeni iletişim teknolojileriyle tanışmamış uzak yerlerinde bütün iletişim hâlâ yüz yüze ve pürdikkat –eskiden ABD'de olduğu gibi– sürmektedir. Geleneklerine bağlı Yeni Gineliler, uyanık oldukları saatlerin çoğunu birbirleriyle konuşarak geçirirler. Amerikalıların dağınık ve aralıklı muhabbetlerinin aksine, geleneksel Yeni Gine muhabbetlerinde, fiziksel olarak orada bulunan bir kişiyle konuşurken elindeki cep telefonuna bakmak ya da e-postaları veya mesajları kontrol etmek

için ara verilmez. Bir Amerikalı misyonerin, Yeni Gine'nin bir köyünde büyüyen ve ancak lise yıllarında ABD'ye gelen çocuğu, Yeni Gineli ve ABD'li çocukların oyun tarzları arasındaki farklılığı gördüğünde nasıl şaşkınlık yaşadığını anlatmıştı. Yeni Gine'de, köylerdeki çocuklar gün boyunca birbirlerinin kulübelerine girip çıkıyorlardı. ABD'de, arkadaşımın gözlemlerine göre, "Çocuklar kendi evlerine giriyor, kapıyı kapatıyor ve tek başlarına televizyon seyrediyorlar."

Ortalama Amerikalı cep telefonu kullanıcısı, telefonunu ortalama olarak her dört dakikada bir kontrol ediyor, günde en az altı saatini cep telefonu veya bilgisayarının ekranına bakara geçiriyor ve günde (yani uyanık olduğu zaman içinde) on saatinden fazlasını bir elektronik cihaza bağlı olarak harcıyor. Bunun sonucunda, pek çok Amerikalı, birbirlerini artık yüzlerini ve beden hareketlerini gördüğümüz, seslerini duyduğumuz ve anlamaya çalıştığımız insanlar olarak tecrübe etmiyor. Bunun yerine, birbirimizi bir ekran üzerindeki dijital mesajlar, ara sıra da cep telefonundaki sesler olarak görüyoruz. Bizden iki adım uzakta duran ve görebildiğimiz ve işitebildiğimiz canlı bir insana karşı kabalık etmeye çekiniriz. Ama insanlar bir ekrandaki sözcüklere dönüştüğünde o temkinli ruh halini kaybediyoruz. Yüzüne baktığınız canlı bir insana kıyasla bir ekrandaki sözcüklere karşı kaba ve saldırgan olmak çok daha kolay. Belli bir mesafeden saldırgan olmaya alıştıktan sonra canlı bir insana karşı da saldırganlaşmak daha kolay bir hal alıyor.

Öte yandan Amerika'da siyasal uzlaşma ikliminin ve genel olarak nezaketin çöküşüne ilişkin bu açıklamaya karşı bariz bir itiraz var. Yüz yüze olmayan iletişim sadece ABD'de değil, bütün dünyada, özellikle de varlıklı ülkelerde yaygınlaşmış durumda. İtalyanlar ve Japonlar da en az Amerikalılar kadar cep telefonu

kullanıyorlar. Neden diğer varlıklı ülkelerde de siyasal uzlaşma ortamı çökmedi ve sosyal saldırganlıklar artmadı?

Buna ilişkin iki açıklama aklıma geliyor. Birincisi 20. yüzyılda, elektronik iletişim ve pek çok diğer teknolojik yenilik önce ABD'de yerleşti, sonra diğer varlıklı ülkelere yayıldı. Bu mantıkla, ABD, aynen telefon ve televizyonların yayılmasında olduğu gibi, siyasal uzlaşmanın çöküşü konusunda da tek değil, sadece ilk ülke. Nitekim Britanyalı arkadaşlarım, şu anda Britanya'da kişisel saldırganlığın altmış yıl önce ben orada yaşarken olduğundan çok daha üst seviyelerde olduğunu söylüyorlar. Avustralyalı dostlar da Avustralya siyasetinde uzlaşmazlığın giderek arttığını anlatıyorlar. Bu açıklamada doğruluk payı varsa diğer varlıklı ülkelerin de ABD'nin çoktan erişmiş olduğu siyasal kilitlenme seviyesine ulaşması yalnızca an meselesi.

Diğer olası açıklama şöyle: ABD'nin modern teknolojilerin kişisizleştirici güçlerinin gelişine karşı koymak için yeterli sosyal sermayesi bazı sebeplerden ötürü geçmişte de yoktu, şimdi de yok. ABD'nin yüzölçümü, Kanada hariç tüm diğer varlıklı ülkelerinkinden en az yirmi beş misli büyük. Nüfus yoğunluğu –yüzölçümü/kişi sayısı– ise diğer varlıklı ülkelerin çoğuna göre on misli düşük. Sadece Kanada, Avustralya ve İzlanda'da daha düşük nüfus yoğunlukları var. Avrupa ve Japonya'daki toplum vurgusuna kıyasla, ABD her zaman bireye fazla önem vermiştir. Varlıklı ülkeler arasında bireycilik konusunda sadece Avustralya, ABD'yi geride bırakabilir. Amerikalılar ortalama olarak her beş yılda bir taşınırlar. Japonya ya da tüm Batı Avrupa ülkelerine kıyasla, ABD içindeki uzak mesafeler nedeniyle, Amerikalılar taşındıklarında eski arkadaşlarını, Japonlar ve Avrupalılara göre, geçmişte bırakmaya daha yatkındırlar. Sonuç olarak, Amerikalı-

ların sosyal bağları daha gevşektir ve ömür boyu dip dibe süren yakın arkadaşlıklar yerine sürekli bir yeni arkadaş trafiği olur.

Öte yandan ABD'nin yüzölçümü ve ABD içindeki mesafeler sabittir ve azalma ihtimali pek yoktur. Amerikalılar, bu yüzden, cep telefonlarını bırakmayacaklar ve taşınmaya devam edecekler. Dolayısıyla Amerika'daki siyasal uzlaşmazlığı düşük sosyal sermaye ile ilişkilendiren bu açıklama doğruysa, diğer varlıklı ülkelere kıyasla, ABD'de siyasal uzlaşma iklimi hep daha fazla risk altında olacaktır. Kaçınılmaz olarak hep daha fazla siyasal tıkanma yaşayacağımızı söylemek istemiyorum. Aksine, Amerikalı siyaset liderlerinin ve seçmenlerin bizdeki tıkanmayı çözmek için diğer ülkelerin insanlarına kıyasla daha bilinçli çabalar harcaması gerektiğini söylüyorum.

Bu kitapta daha önce, siyasal uzlaşmazlığın, bir tarafın diğer tarafı yok etmeyi hedeflediği bir askerî diktatörlüğe yol açtığı iki ülkeyi –Şili ve Endonezya– tartışmıştık. O ihtimal, bugün pek çok Amerikalıya hâlâ saçma geliyor. 1967'de ben orada yaşarken, birileri o ihtimalden söz edecek olsa Şilili arkadaşlarım da aynı şeyi düşünürdü. Ama 1973'te Şili'de bu oldu.

Amerikalılar, "Ama ABD ile Şili çok farklı!" diyebilirler. Evet, elbette ABD, Şili'yle aynı değil. Aradaki bazı farklar, ABD'yi Şili'ye kıyasla şiddetli bir askerî diktatörlüğe dönüşmekten kurtarıyor olabilir ancak yine bazı farklar ABD'yi bunu yaşamaya daha meyilli hale getiriyor. Öyle bir durumun oluşması ihtimalini azaltan faktörler arasında, güçlü demokratik geleneklerimiz, tarihsel eşitlikçilik idealimiz, Şili'deki gibi miras yoluyla toprak sahibi olmuş bir oligarşinin ABD'de olmayışı ve tarihimiz boyunca ordumuzun hiç tek başına siyasal eylemlere karışmamış olması bulunuyor.

(Şili ordusu, 1973'ten önce birkaç defa, kısa dönemlerle, siyasete karışmıştı.) Diğer taraftan, ABD'de böyle bir durumun oluşması ihtimalini artıran faktörler arasında, daha fazla kişisel silah sahipliği, geçmişte ve bugün görülen daha fazla bireysel şiddet ve gruplara (Afrika kökenli Amerikalılar, Amerikan yerlileri ve bazı göçmen gruplar) yönelik şiddet geçmişi bulunuyor. ABD'de askerî bir diktatörlüğe giden yolun, 1973'te Şili'de izlenen yoldan farklı olacağını biliyorum. ABD, tek başına hareket eden bir ordunun yönetimi devralması gibi bir şeyle muhtemelen karşılaşmaz. Bunun yerine, bence, şöyle olabilir: ABD hükümeti ya da eyalet hükümetlerinde iktidardaki bir siyasal parti seçmen kayıtlarını manipüle eder, mahkemeleri kendisine yakın yargıçlarla doldurur, o mahkemeleri seçim sonuçlarını değiştirmek için kullanır ve siyasal muhalefeti ezmek için polisi, Ulusal Muhafızları, yedek askerleri veya doğrudan orduyu kullanarak "hukuki yaptırım" uygular.

Bu nedenlerle, siyasal kutuplaşmanın bugün Amerikalıların önündeki en tehlikeli problem –siyasal liderlerimizin çok fazla takıntı haline getirdiği Çin veya Meksika'nın bizimle girdiği rekabetten çok daha tehlikeli– olduğunu düşünüyorum. Çin veya Meksika'nın ABD'yi yok etme ihtimali yok. Biz Amerikalıları ancak kendimiz yok edebiliriz. Bir sonraki bölümde, ABD'nin önündeki diğer temel problemleri ve söz konusu karanlık senaryoyu önleyecek tercihli değişimleri destekleyen ya da engelleyen faktörleri değerlendirdikten sonra bu meseleye geri döneceğiz.

BÖLÜM 10

ABD'Yİ NE BEKLİYOR? ÜÇ "DİĞER" PROBLEM

Diğer problemler ■ Seçimler ■ Eşitsizlik ve hareketsizlik ■ Ne olmuş yani? ■ Geleceğe yatırım yapmak ■ Krizin çerçevesi

Bir önceki bölüm, bugün ABD'nin sahip olduğu avantajlarla başlamıştı. ABD'nin dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesi olması tesadüf değil, coğrafi, siyasal, tarihsel, ekonomik ve sosyal bir sürü avantajın bir araya gelmesinin sonucudur. Bu avantajların ardından, o kısmın geri kalanında dezavantajlardan bahsedildi: ABD'nin önündeki en ciddi problem (yine ABD'yi tehdit eden dünya problemleri dışında) olarak gördüğüm siyasal uzlaşmazlık ortamı.

Bu bölümde, oy vermeyle ilişkili problemlerimiz ile başlayarak, üç "diğer" büyük problemi işliyoruz. Bunları önemsiz gibi gösteren "diğer problemler" başlığı altında toplamamın sebebi,

uzlaşma kültürünün yok oluşu kadar Amerikan demokratik yönetimi için yakın bir tehdit teşkil etmiyor oluşlarıdır. Öte yandan, bu problemler de ciddi boyuttadır. Bu konuda daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlar, Howard Friedman'ın *The Measure of a Nation* adlı kitabına başvurabilirler. Kitapta, aşağıda tartışılan çok sayıda değişkenle ilişkili olarak ABD'yi diğer büyük demokrasilerle kıyaslayan bir sürü grafik bulunuyor. ABD'nin problemlerini sıraladığım listenin eksiksiz olduğunu söyleyemeyiz. Ele almadığım konular arasında, elli yıl önceye göre daha iyi durumda olsalar da Amerikan toplumu üzerindeki kötü etkilerini hâlâ sürdüren ırk ilişkileri ve kadınların rolü bulunuyor. Tartışmak üzere seçtiğim dört problem –biri bir önceki bölümde, üçü bu bölümde– son yıllarda bariz yollarla kötüleşti ve kanımca bugün Amerikan demokrasisi ve ekonomik gücüne yönelik en ciddi tehditleri teşkil ediyor.

Seçimler her demokrasinin özünü oluşturur. Bir ülkenin, demokratik hükümeti tanımlayan bir anayasası ve kanunları varsa ama ülkenin yurttaşları oy kullanmıyor ya da kullanamıyorsa o ülkeye demokrasi demek mümkün değildir. O standarda göre, ABD bir demokrasi olarak adlandırılmayı ancak yarı yarıya hak ediyor. Oy verme hakkı bulunan Amerikan yurttaşlarının yarısına yakını, en önemli görev olan başkanlık seçiminde dahi oy kullanmıyor. Son dört başkanlık seçiminde oy kullanmayan Amerikalı seçmen sayısı on milyon civarındaydı. Daha düşük görevler için yapılan seçimlerde oy kullanmayan yurttaşların yüzdesi daha da yüksek. Söz gelimi Los Angeles ABD'nin en büyük şehirlerinden biri ve Los Angeles'ın en önemli görevlisi belediye başkanı. Ancak

en son Los Angeles belediye başkanlığı seçiminde Los Angeleslı seçmenlerin %80'i oy kullanmadı.

Seçimlere katılım oranını belirlemenin farklı yolları var. Bunlardan biri, oy kullanabilecek yaşta olup kullanan *mukimlerin* oranını belirlemek. Biraz daha yüksek bir sonuç veren bir diğer yol, *oy kullanma hakkı* olup kullananların oranını tespit etmek. (ABD'de oy kullanma yaşını geçmiş mukimlerin sadece %92'si oy kullanma hakkına sahip. Bu hakka sahip olmayan %8'lik bölümde yurttaş olmayanlar, mahkûmlar, hüküm giymiş ve salınmış suçlular yer alıyor.) Yine daha yüksek bir sonuç veren üçüncü bir yol, oy veren *kayıtlı* seçmenlerin oranını bulmak. Oy kullanma hakkına sahip bazı seçmenler, aşağıda belirteceğim sebeplerle seçmen kaydına sahip değiller.

Üç yolla da aynı sonuca ulaşılıyor: Varlıklı demokrasiler arasında (OECD ülkeleri), ABD seçime katılım oranı konusunda en alt sırada yer alıyor. Bu tespiti somutlaştırmak gerekirse, diğer demokratik ülkelerdeki seçimlerde kayıtlı seçmenlerin ortalama katılım oranı, oy vermenin kanunen mecburi olduğu Avustralya'da %93, Belçika'da %89, pek çok diğer Avrupa ve Doğu Asya demokrasisinde %58 ila %80. Endonezya'da 1999'dan sonra özgür demokratik seçimlere geri dönülmesiyle seçime katılım oranı %86 ile %90 arasında değişiyor. İtalya'daki katılım oranı ise, 1948'den sonra %93'e kadar ulaştı.

Kıyaslamak gerekirse ABD'de ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı olan seçmenlerin katılım oranı, başkanlık seçimlerinde ortalama %60, kongre ara seçimlerine katılım oranı %40 düzeyindedir. Modern Amerika tarihinde kaydedilmiş en yüksek katılım oranına sahip 2008 başkanlık seçimlerinde alınan %62'lik oran, İtalya veya Endonezya'daki en düşük katılım oranının bile çok gerisindeydi. Amerikalı seçmenlere, neden oy vermeye tenez-

zül etmedikleri sorulduğunda, en sık verilen yanıtlar, hükümete güvenmedikleri, oy kullanmanın değerine inanmadıkları veya siyasetle ilgilenmedikleri şeklinde oluyor.

Öbür yandan, oy kullanma hakkı olan Amerikalıların oy kullanmamasının bir başka sebebi de var: Seçmen kaydı olmadığı için kullanamıyorlar. Amerikan demokrasisinin bu özgün niteliğini açıklamak gerekiyor. Pek çok demokraside, oy kullanma hakkı olan yurttaşların oy kullanma "kaydı yaptırmak" için bir şey yapması gerekmiyor. Hükümet, otomatik olarak kayıtlı olan insanların listesini sürücü ehliyetleri, vergi mükellefleri, mukimler veya bu tür veri tabanlarından kendisi çıkarıyor. Örneğin, Almanya'da on sekiz yaşın üzerindeki tüm Almanlar, oy kullanma hakkına sahip oldukları bir seçimin yaklaşmakta olduğunu, hükümetten gelen bir kartla öğreniyorlar.

ABD'de durum biraz karışıktır. On sekiz yaşın üzerinde olmak, hapiste olmamak ya da hüküm giymiş eski suçlu olmamak Amerikalı seçmen olmak için yeterli değil. Oy kullanmak için ayrıca kaydolmak gerekiyor. ABD'de uzun süre boyunca yaşı oy kullanmaya uygun yurttaş grupları topluca oy kaydından mahrum bırakılmıştır. Bu grupların en genişi, 1919'a kadar oy veremeyen Amerikalı kadınlardı. Başta Afrika kökenli Amerikalılar ve diğer azınlıklar ve göçmen grupları olmak üzere, başka gruplar da seçim vergileri, okuryazarlık testleri ve "büyükbaba maddeleri" (yani büyükbaban oy kullanamadıysa sen de oy için kaydolamazsın) gibi engellerle kaydolmaktan mahrum edildiler. Elbette kanunda o önlemlerin Afrika kökenli Amerikalıların oy kullanmasını önlemeyi hedeflediği söylenmiyordu. Yine de herkes büyükbaba maddeleri gibi engellerin niyetinin ve yarattığı etkinin, Afrika kökenli Amerikalılar için oy kaydını imkânsız hale getirmek olduğunu biliyordu.

Bu tür engellerin geçmişin karanlığında kaldığını düşünüyorsanız şunu bilmeniz gerekiyor. 2000 yılında Florida eyaletinde büyük çoğunluğu Demokrat olan yaklaşık yüz bin potansiyel seçmen, kayıtlı seçmen listelerinde yer almadı. O durumun, Florida 2000 başkanlık seçiminde George Bush'un Al Gore'un üzerinde oy almasında büyük etkisi oldu. O seçimin sonucu üstünde, iptal edilen yüzlerce oy pusulasının etkisi olduğuna ilişkin yayınlar yapıldı ancak asıl büyük etkiyi bu seçmen kaydı meselesi yaratmıştı. Amerikan seçmen kaydı sistemimizin temel problemi, Florida ve pek çok diğer eyalette, kayıtlı seçmen listelerimiz ve seçim prosedürlerimizin, ulusal düzeydeki partizan olmayan prosedürlerle değil, eyalet ve yerel düzeylerdeki partizan prosedürlerle kontrol edilmesidir. Partizan seçim yetkilileri, karşıt siyasal partiyi tercih edecek yurttaşların oy kullanmasını zorlaştırmaya çalışırlar.

Modern Amerika tarihinde seçmen kaydı prosedürlerindeki en büyük gelişme, 1965 tarihli Oy Hakkı Yasası'nın çıkarılmasıydı. Kanun, kayıt için "okuryazarlık testleri" uygulamasını kaldırdı ve federal hükümete oy kaydını engelleme geleneği olan seçim bölgelerini denetleme yetkisi verdi. Bunun sonucunda, Güney ABD eyaletlerindeki Afrika kökenli Amerikalı seçmenlerin kayıt oranı %31'den %73'e fırladı ve ulusal çapta seçilen Afrika kökenli Amerikalıların sayısı beş yüzün altındaki bir rakamdan on binin üzerine çıktı. 2006 yılında kongre o kanunu neredeyse oy birliğiyle yeniledi. Ancak 2013 yılında, ABD Yüksek Mahkemesi, beşe karşı dört oyla, kongrenin 1965'te denetlenmesi gereken bölgeleri belirleme formülünü, Afrika kökenli Amerikalı seçmenlerin kaydı konusunda sağlanan ilerleme sonucunda artık gereksiz bulduğu gerekçesiyle iptal etti. Sonuç olarak eyaletten eyalete büyük değişiklikler göstermekle birlikte, seçmen kaydının önüne yeni engeller çıkaran çok sayıda eyalet yasası benimsendi. 2004'e kadar elli

ABD eyaletinden hiçbiri potansiyel seçmenlerin kaydolmak ya da oy kullanmak için devlet tarafından verilen fotoğraflı bir kimlik göstermelerini istemiyordu. 2008 itibarıyla, sadece iki eyalet böyle bir gereklilik belirlemişti. Ne var ki yüksek mahkeme kararının hemen ardından on dört eyalet fotoğraflı kimlik gerekliliklerini (genellikle sürücü ehliyeti ya da pasaport) veya bu tür başka kısıtlamaları benimsedi. Bugün pek çok eyalette bu kural uygulanıyor ya da uygulanmak üzere planlanıyor.

Eski büyükbaba maddelerinin doğrudan Afrika kökenli Amerikalılardan söz etmeden onları başarıyla bu haktan mahrum etmesi gibi, modern oy vermeyi kısıtlayan metotlar da benzer tasarımlara ve başarılara sahip. Potansiyel seçmenler arasından, istenen fotoğraflı kimliğe sahip olan beyazların oranı Afrika kökenli Amerikalılara ya da Latin Amerika kökenlilere göre ve zenginlerin oranı yoksullara göre çok daha yüksek (yaş grubuna bağlı olarak üç misline kadar çıkıyor). Gerekçeler arasında, oy hakkını hak etmekle doğrudan ilişkili olmayan sıradan şeyler var: Örneğin, yoksul kişiler ve genel olarak Afrika kökenli Amerikalılar, bir trafik cezasını ödemedikleri için sürücü ehliyetine sahip olmayabiliyorlar. Alabama eyaleti, Afrika kökenli Amerikalıların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Motorlu Taşıtlar Dairesi'nin (DMV) şubelerini (ehliyet veren şubeler) kapatmıştı. Tepkiler sonucunda o şubeler tekrar açıldı fakat sadece ayda bir gün olmak üzere. Teksas eyaleti, bölgelerin sadece üçte birinde DMV şubelerini açık tuttu ve ehliyet alarak fotoğraflı kimlik gerekliliğini yerine getirmeye kararlı potansiyel seçmenleri iki yüz elli millik yolculuklar yapmaya zorladı.

Kaydolma ve oy vermenin önündeki diğer engeller, eyaletten eyalete farklılık gösteriyor. "Seçmen dostu" eyaletler, seçmenlerin doğrudan seçim gününde kaydolmasına olanak tanıyor ya da oy

pusulasını doğrudan seçim merkezlerine gitmeksizin postayla göndermesine izin veriyor ya da seçim ofislerini akşamları ve hafta sonları açık tutuyor. "Seçmen dostu olmayan" eyaletler ise, seçmenlerin seçim gününden önce kısa bir zaman aralığında kaydolmasını istiyor ya da seçim ofislerini sadece çalışma saatleri içinde veya hafta içi açık tutuyor. Yoksul kişiler (en kalabalık azınlık grupları dâhil) ise işten izin alamıyor ve kaydolmak ya da oy vermek için uzun kuyruklarda bekleyemiyorlar.

Tüm bu kasıtlı engeller sonucunda seçime katılım oranı, geliri yüz elli bin doları aşan Amerikalılar arasında %80'in üzerine çıkarken geliri yirmi bin doların altında kalan Amerikalılar arasında %50'nin altında kalıyor. Dolayısıyla bu engeller sadece başkanlık seçimlerinin sonucunu değil, her yıl yapılan pek çok meclis, eyalet ve yerel çaptaki seçimlerin sonuçlarını da etkiliyor.

İster seçmenlerin gönüllü tercihleriyle olsun isterse de kendi iradeleri dışındaki dayatmalarla olsun, Amerikan seçmen katılımı üzerindeki bu sınırlamalar, Amerikan demokrasisine ilişkin bir önceki bölümde ele aldığım temel avantajları tersine çeviriyor. O avantajlar şunlardı: yurttaşların her tür teklifi tartışma, değerlendirme ve seçme fırsatı; yurttaşların seslerinin duyulduğunu ve barışçıl ifade seçeneklerinin olduğunu bilmeleri; sivil şiddet riskinin azaltılması; uzlaşmanın getirdiği faydalar; devletin sadece bir avuç seçkine değil tüm yurttaşlara (nihayetinde, oy kullandıkları için) yatırım yapmasının faydaları. Amerikalılar oy vermeyi tercih etmedikleri, oy verirken iyi bilgilendirilmedikleri veya hiç oy veremedikleri sürece bu avantajları kaybediyoruz.

En sık eleştirilen özelliğine değinmeden, modern Amerikan demokrasisini tartışmış sayılamayız: ucuz basılı yayın reklamcı-

lığından pahalı televizyon reklamcılığına geçişten dolayı seçim kampanyalarının maliyetinde görülen patlama. Kampanyalar büyük oranda varlıklıların çıkarları doğrultusunda fonlanıyor. Şu anda neredeyse hiç ara vermeden bir seçimden diğerine devam eden kampanyaların süresinde bir patlama söz konusu. Sonuç olarak, Amerikalı siyasetçiler zamanlarının çoğunu (emekli bir senatör arkadaşımın tahminine göre %80'ini) yönetme görevlerinden ziyade fon bulmaya ve kampanyaya ayırıyorlar. Vasıflı yurttaşlar hükümet görevlerine gelmeye çekiniyorlar. Kampanya bilgileri önce otuz saniyelik reklamlara, ardından kısa tweet'lere indirgeniyor. Öbür taraftan 1858'de Illinois senatörlüğü seçimi için Abraham Lincoln ile Stephen Douglas arasındaki meşhur tartışmaların her biri altı saat kadar sürmüştü. Illionis seçmenlerinin yalnızca ufak bir kısmı tartışmalara bireysel olarak katıldı ancak tartışmalar gazetelerin çoğunda yayımlandı. Siyasal kampanyalarımızın maliyeti ve aralıksız devam etmesi konusunda hiçbir ülke ABD ile yarışamaz. Bunun tam aksine Birleşik Krallık'ta seçim kampanyalarının süresi kanunla seçimden önceki birkaç haftayla sınırlandırılmıştır ve kampanya amaçları için harcanabilecek paranın miktarı da kanunla belirlenmiştir.

Bir sonraki temel problemimiz eşitsizlik. Amerikalıların Amerika'daki eşitlik ya da eşitsizlik hakkında ne düşündüğünü, eşitliğin nasıl ölçülebileceğini ve ABD'nin eşitsizlik ve sosyoekonomik hareketlilik konusunda diğer büyük demokrasilere göre ne durumda olduğunu değerlendireceğiz. Peki, eşitsizlik yüksekse ne olmuş? Başka bir deyişle Amerikalıların çoğunluğu yoksulsa ve yoksul kalmaya mecbursa, elbette bireyler açısından üzücü bir

durum olur bu ancak bu durum, zengin Amerikalılar ve bir bütün olarak ABD için de kötü olabilir mi?

ABD'de eşitlik veya eşitsizlik hakkında soru sorulduğunda Amerikalılar eşitliğin, 1776 Bağımsızlık Bildirgesi'nin ikinci cümlesinde belirtildiği gibi temel bir Amerikan değeri olduğunu söyleyeceklerdir: "Şu gerçeklerin açık olduğuna inanıyoruz. Tüm insanlar eşit yaratılmıştır..." Öte yandan, bildirgenin doğrudan tüm insanların gerçekte eşit *olduğunu* veya eşit geliri hak ettiğini belirtmediğini de kaydedelim. Bunun yerine, bildirge bir sonraki aşamada sadece, tüm insanların belli ihlal edilemez haklarla doğduğunu söylüyor. Öbür yandan, o ılımlı iddia bile, Avrupa ülkelerindeki soyluların, köylülerin ve din adamlarının farklı yasal haklara sahip olduğunu, farklı mahkemelerde yargılandıkları 1776 dünyasında dünya standartlarına göre hayli büyük bir adımdı. Bundan dolayı, Bağımsızlık Bildirgesi, *yasal* eşitliği en azından teoride temel bir ABD değeri olarak kapsamaktaydı. Peki, ABD'deki *ekonomik* eşitsizlik hakkındaki asıl gerçek nedir?

Bir ülkedeki ekonomik eşitsizlik birkaç farklı yolla ölçülebilir. Başlıklardan biri, insanlar arasında neyin miktarının karşılaştırılacağı ile ilgilidir: düzeltilmemiş ham brüt gelirleri mi? Yoksa vergiler için kesintiler ve sosyal sigorta ödemeleri ve gıda yardımları gibi eklemeler yapıldıktan sonraki düzeltilmiş gelirleri mi? Zenginlikleri mi yoksa toplam varlıkları mı? Bu miktarlar arasındaki bireysel farklılaşma, Gini katsayısı gibi farklı yollarla, ülkenin en zengin %1'ini en fakir %1'i ile kıyaslayarak, en zengin %1'e ait toplam ulusal gelirin oranını ve ülke nüfusundaki milyarderlerin oranını hesaplayarak ölçülebilir.

Bu kıyaslamaları sadece büyük demokrasiler ile sınırlayalım zira aksi takdirde, tek bir kişinin (başkan) ulusal gelirin ve zenginliğin çoğuna sahip olduğu Ekvator Ginesi gibi diktatörlüklerle

demokrasileri, yani elmalarla armutları kıyaslamış oluruz. Büyük demokrasiler arasında, eşitliğin nasıl hesaplandığına bağlı olarak hangi ülkenin en fazla *eşitliğe* sahip olduğunu hesaplamakla ilgili farklılıklar vardır. Öte yandan hangi büyük demokrasinin en fazla *eşitsizliğe* sahip olduğu konusunda, tüm miktarlar ve tüm ölçümler hep aynı sonucu vermektedir: En fazla eşitsiz olan büyük demokrasi ABD'dir. Bu uzun süredir devam eden bir olgu ve eşitsizlik seviyemiz her geçen gün daha da artıyor.

Artan Amerikan ekonomik eşitsizliğine ilişkin o ölçütlerden bazıları bugün sıkça anılıyor ve yaygın kitlelerce biliniyor. Örneğin, Amerikalıların en zengin %1'lik kesiminin kazandığı düzeltilmemiş ulusal gelir payı 1970'lerde %10'un altında iken bugün %25'in üzerine çıktı. Eşitsizlik zengin Amerikalılar arasında bile artıyor: Amerikalıların en zengin %1'i, gelirlerini en zengin %5'e göre orantısız boyutta artırdı; en zengin %0,1'i, gelirlerinin en zengin %1'e göre orantısız şekilde artırdı; en zengin üç Amerikalının (şu anda Jeff Bezos, Bill Gates ve Warren Buffett) birleşik net serveti, en yoksul yüz otuz milyon Amerikalının birleşik net servetine eşit. Nüfusumuzdaki milyarder oranı, bizden sonraki en fazla milyarder sayısına sahip büyük demokrasilerde (Kanada ve Almanya) olduğunun iki misli ve pek çok diğer büyük demokrasilerde olduğunun yedi misli. 1980'de bir Amerikalı CEO, aynı şirkette çalışan ortalama işçinin kırk misli düzeyinde kazanıyordu. Bu rakam bugün birkaç yüz misline çıkmış durumda. Bununla birlikte zengin Amerikalıların ekonomik statüsü diğer büyük demokrasilerdeki zenginlerin statüsünü geride bırakmış olsa da yoksul Amerikalıların ekonomik statüsü de diğer büyük demokrasilerdeki yoksulların çok gerisindedir.

Zengin ve yoksul Amerikalılar arasında giderek büyüyen bu uçurum, Amerikan devlet politikaları ile Amerikan tutumlarından

kaynaklanıyor. Devlet politikaları açısından, ABD'de "yeniden dağıtım" –yani, özünde zenginlerden yoksullara para aktarılmasını sağlayan devlet politikaları– diğer büyük demokrasilere oranla daha düşük. Örneğin vergi oranları ve sosyal transferler ve düşük gelirli insanlara ayrılan yardımlar ve teşvikler diğer pek çok büyük demokrasiye kıyasla nispeten düşük durumda. Bu durumun kısmen sebebi, ABD'de diğer ülkelere nazaran, yoksulların kendi hataları yüzünden yoksul olduğu, daha sıkı çalıştıkları takdirde zengin olabilecekleri ve düşük gelirlilere yapılan devlet yardımlarının (gıda yardımları gibi) istismara çok açık olduğu ve yoksulları haksız seviyede zenginleştirdiği ("refah kraliçeleri") inancının daha yaygın olması. Bir diğer sebep, önceki sayfalarda değindiğim gibi, seçmen kaydı ve oy verme önündeki engeller ve seçim kampanyalarının artan maliyetleri. Bu sorunlar, zenginlerin eline orantısız büyüklükte siyasal güç vererek, oy kaydı, oylama ve siyasetçileri etkileme konusunda yoksullardan daha avantajlı konuma geçmelerini sağlıyor.

Henüz değerlendirdiğim bu ekonomik eşitsizlik meselesiyle yakından ilişkili bir diğer konu, sosyoekonomik *hareketlilik*tir: yani Amerikalı bireylerin ekonomik eşitsizliği yenme ihtimali ve yoksul Amerikalıların zengin olma ihtimali. Amerikalılar, ülkelerinin bir *meritokrasi*, yani insanların bireysel yetenekleriyle birtakım ödüllere erişebilmesine imkân tanıdığı bir düzen olduğuna, diğer ülkelerin yurttaşlarına kıyasla, daha fazla inanıyorlar. Bunun göstergelerinden biri, Amerikalılara özgü "rags to riches" (yoksulluktan zenginliğe) terimidir: Ülkeye yoksul gelmiş bir göçmenin yetenekleri ve çalışkanlığı sayesinde zengin olabileceğine inanıyoruz. Bu inancımız ne kadar doğru?

Sosyal bilimcilerin bu inancı test ederken kullandığı bir metot, farklı ülkeler arasında, yetişkinlerin ve onların ebeveynlerinin

gelirleri (ya da kendi kuşaklarından insanlar arasındaki gelir seviyeleri) arasındaki korelasyon kat sayılarını karşılaştırmaktır. 1,0 korelasyon katsayısı, ebeveynlerin görece gelirleriyle yetişkin çocuklarının gelirlerinin mükemmel şekilde bağıntılı olduğunu gösterir: Tüm yüksek gelirli insanlar yüksek gelirli ailelerin çocuklarıdır, tüm düşük gelirli insanlar düşük gelirli ailelerin çocuklarıdır. Düşük gelirli ailelerden gelen çocukların yüksek gelir elde etme şansı sıfırdır ve sosyoekonomik hareketlilik de sıfırdır. Diğer uçta ise, korelasyon katsayısı sıfır ise düşük gelirli ailelerin çocuklarının yüksek gelirli ailelerin çocukları gibi yüksek gelir elde etme şansı vardır ve sosyoekonomik hareketlilik yüksektir.

Bu tür çalışmaların sonucunda, diğer büyük demokrasilere kıyasla ABD'de sosyoekonomik hareketliliğin daha düşük, ailenin kuşaklar arası gelir korelasyonlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin babaları kendi kuşaklarının en yoksul %20'sinde yer alan Amerikalı çocukların %42'si kendi kuşaklarının en yoksul %20'sinde yer almaktadır. Öbür yandan, o en yoksul babaların çocuklarının yalnızca %8'i en zengin %20 içine girebilmektedir. İskandinav ülkelerinde bu rakamlar, %26 (Amerikalıların %42) ve %13 (Amerikalıların %8) civarındadır.

Ne yazık ki problem, kendi içinde daha da kötüleşiyor: Onlarca yıldır ABD'de ekonomik eşitsizlik artarken sosyoekonomik hareketlilik azalıyor. Amerikan yönetim kademeleri zenginlerin etkisi altında olduğu için zenginlerin lehine yasalar çıkarmakta (seçmen kaydı kuralları ve vergi politikaları gibi), zenginlerin desteklediği adayların bir sonraki seçimleri kazanması ihtimalini artırmakta ve zenginler lehine daha çok yasa çıkarmakta ve en nihayetinde Amerikan yönetim kademeleri zenginlerin daha da etkisi altında kalmakta... ve daha da sonra... Kulağa kötü bir

şaka gibi geliyor olabilir fakat Amerikan yakın tarihinin gerçeği tam olarak budur.

Kısacası, yoksulluktan zenginliğe ulaşmanın mümkün olduğu inancımız bir mitten ibarettir. Bu olasılık, diğer büyük demokrasilerde daha gerçekçidir. Varlıklı Amerikalı aileler daha eğitimli oldukları için çocuklarının eğitimine de daha fazla yatırım yapmakta ve yoksul ailelere kıyasla çocuklarına daha fazla kariyer bağlantısı sağlamaktadır. Örneğin, varlıklı Amerikalı ailelerin çocuklarının üniversite bitirme oranı, yoksul ailelerin çocuklarının oranının on mislidir. Richard Reeves ve Isabel Sawhill'in yazdığı gibi, "Ailenizi dikkatle seçin!"

Şimdi, bu eşitsizlik konusunun başında sorduğum soruya dönelim. Bunun dev gibi bir ahlaki problem olduğunu, yoksul kişiler için talihsiz sonuçlar doğurduğunu kabul edelim. Peki, bir bütün olarak ABD için, ekonomik ve sosyal bir problem teşkil ediyor mu? Yoksul Amerikalılarla çevrelenmiş vaziyette yaşayan varlıklı Amerikalılara bir zarar veriyor mu?

Zarar vermekle ilgili bu bencilce soruyu sorarken zorlanıyorum. Ahlaki problem tek başına, eşitsizlik hakkında endişelenmek için yeterli bir sebep değil midir? Acı gerçek şu ki insanlar sadece ahlaki kaygılarla değil, kendi menfaatleri doğrultusunda da hareket ederler. Pek çok varlıklı Amerikalının soyut bir ahlaki mesele olan eşitsizlik hakkında kaygılanmasının yolu, bundan kendilerinin de etkilendiğini fark etmeleridir.

Karım ve ben, 29 Nisan 1992'de bu soruya kişisel bir yanıt almıştık. O tarihte, çocuklarımızı bakıcıya bırakıp bir konferans için Los Angeles'tan uçakla Chicago'da bir otele gitmiştik. Otelin lobisinde arkadaşlarımızla otururken arkadaşlarımızdan şu

sözleri işittik: "Odanıza gidip televizyonu açın. Gördükleriniz pek hoşunuza gitmeyecek." Söyleneni yaptık, televizyonu açtık ve Los Angeles'ın merkezindeki yoksul azınlık mahallelerinde isyan, yağma, yangın ve cinayetlerin başladığını gördük (Rodney King ayaklanmaları). Ayaklanma diğer mahallelere yayılıyordu (Görsel 10.1). O anda, çocuklarımızın bakıcıyla birlikte okuldan eve gitmekte olduğunu düşündük. Bakıcımız bizi arayıp çocukların eve sağ salim ulaştığını bildirene kadar birkaç saat boyunca endişe içinde bekledik. Sayıları isyancılara göre hayli yetersiz kalan Los Angeles polisinin, varlıklı bölgeleri isyancılardan korumak için yapabildiği tek şey, sarı plastik polis bantları çekerek büyük caddelerin kapatıldığını bildirmek olmuştu.

O olayda isyancılar varlıklı mahallelere saldırmadılar. 1965'teki Watts ayaklanmalarında da saldırmamışlardı. (Hem Rodney King hem de Watts ayaklanmaları, ekonomik eşitsizlik ve ümitsizlik hislerine yol açan ırk ayrımcılığından kaynaklanan ayaklanmalardı.) Öte yandan, gelecekte Los Angeles ve diğer büyük Amerikan şehirlerinde daha fazla ayaklanma göreceğimizden emin olabilirsiniz. Eşitsizliğin artması, ırk ayrımcılığının sürmesi ve sosyoekonomik hareketliliğin azalmasıyla birlikte, yoksul Amerikalılar, çocuklarının büyük çoğunluğunun iyi bir gelir elde etme ve hatta ekonomik statülerini az da olsa yükseltme şansının ne kadar düşük olduğunu göreceklerdir. Öngörülebilir bir gelecekte, ABD'de plastik polis şeritlerinin isyancıların öfkelerini varlıklı Amerikalılardan çıkarmalarını önleyemeyeceği şehir ayaklanmaları görülecek. O noktada, pek çok varlıklı Amerikalı o sorunun yanıtını almış olacak: "Yoksul Amerikalılarla çevrelenmiş vaziyette yaşayan varlıklı Amerikalılara bir zarar veriyor mu?" Yanıtlardan biri: Evet, kişisel güvenliği tehdit ediyor.

İsyancılardan belli bir uzaklıkta yaşayan varlıklı Amerikalılar dahi o soruya bir yanıt –daha az şiddetli ama cüzdanlarına ve yaşam tarzlarına çokça etki edecek bir yanıt– alacaklardır. O yanıt, bugün ABD'nin önündeki dört temel problemin sonuncusunu içermektedir: İnsan sermayesi ve diğer kamusal amaçlara daha az yatırım yapmanın getirdiği ekonomik sonuçlar. O sonuçlar, varlıklı kişiler dâhil, tüm Amerikalılar tarafından hissedilecektir.

Hem bireyler hem de uluslar açısından, geleceğe yatırım yapmanın gerekliliğini tartışmaya gerek yok. İnsan bugün zengin olsa da hiç yatırım yapmadan sadece o paradan besleniyorsa ya da kötü yatırım yapıyorsa o zenginliği kaybetmesi sadece an meselesidir. Bugün ABD için böyle bir tehlike var mı?

İlk bakışta şu tepkiyi verebilirsiniz: Elbette yok! Pek çok insan, ABD'de *özel* yatırımların yüksek düzeyde, cesur, hayal gücü yüksek ve aşırı kârlı olduğunu düşünür. Diğer ülkelerle kıyaslandığında, ABD'de yeni bir işletme açmak ve bir fikrin ticari potansiyelini test etmek için fon bulmak görece kolaydır. Bu sayede Microsoft, Facebook, Google, PayPal, Uber ve yine yakın zamanda kurulmuş ve uluslararası dev haline gelmiş pek çok diğer ABD işletmesi yaratılmıştır. ABD'de özel yatırımların neden bu kadar başarılı olduğuna ilişkin, girişim sermayesi işinde çalışan arkadaşlarımdan dinlediğim şeyler var. Girişim sermayesi fonları, milyonlarca dolar (ya da yüz milyonlarca) fon toplar ve bunları yeni kurulmuş işletmelere dağıtır. O işletmelerin çoğu batar ama biri veya birkaçı o ilk yatırımcılara büyük kârlar getirecek şekilde büyük ölçekte başarılar sağlayabilir. Girişim sermayesi işindeki arkadaşlarımın cesur yatırımlar yaptığı fikirler arasında sadece bildik finansal teknolojiler değil, uzak ara yüksek riskli fikirler de bulunur. Özel

işletme yatırım fonu bulmanın kolaylığı sayesinde, ABD sayıları giderek artan yeni işletmeler konusunda dünya liderliğini elinde bulundurmaktadır.

O kolaylığın boyutunu sergilemek için, sekiz fikirden söz edeceğim. Bunları geçmişte olsa çılgınca ve yüksek riskli olarak değerlendirirdim. O sekiz fikrin ikisi (A kategorisi olarak belirteceğim) bugün başarılı oldular ve on milyarlarca dolar değerinde işletmeler yarattılar; ikisi (B kategorisi) zengin yatırımcıları çektiler ama henüz çalışmaya başlamadılar; ikisi (C kategorisi) çalışmaya başladılar ve girişim sermayesi fonlarından faydalandılar ancak (henüz) büyük işletmelere dönüşmediler; ikisi ise (D kategorisi) daha yeni uydurduğum ve henüz bir fon almamış (bildiğim kadarıyla) sahte işletmeler. Fikirler sırasıyla şöyle: (i) yüzücüler için elektromanyetik köpekbalığı kovucusu; (ii) köpeğinizin faaliyetleri ve sağlığının yanı sıra konumunu da elektronik ortamda ileten bir köpek tasması; (iii) köpeğinizin değerli kürkü olan bir gümüş tilki yavrusu doğurabilmesi için rahim içi DNA teknolojisi; (iv) fotoğraf ve metinlerinizi çevrim içi yayımlayan ve yirmi dört saat içinde otomatik olarak silen bir sosyal araç; (v) insanları uçak hızıyla vakumlu bir tüp içinde taşıyan bir kapsül; (vi) evinizdeki bir odayı tamamen yabancı birine hiç görmeden istediğiniz zaman kiralamanızı sağlayacak bir teknoloji; (vii) sizi öldüğünüz an dondurarak gelecekte bir gün ölmenize neden olan hastalığın tedavisi bulunduğunda yeniden hayata dönmenizi sağlayacak teknoloji; (viii) su altında on beş dakika "nefes almanızı" sağlayan kimyasal bir cilt spreyi.

Bu fikirleri doğru şekilde A, B, C ve D kategorilerine ayırabilir misiniz?[5] Eminim içinizden pek azı sekiz fikrin tamamını doğru kategorilere ayırabilmiştir. Bu da en başta kulağa çılgınca

5 Cevaplar: i: C, ii: C, iii: D, iv: A, v: B, vi: A, vii: B, viii: D

gelen fikirlerin bile ABD'de başlangıç işletmesi fonu alabileceğini, kendisini kanıtlama fırsatı bulabileceğini ve (başarılı olursa) multi milyar dolarlık işletmeler olarak dünyaya yayılabileceğini gösteriyor.

Amerikan yatırımının geleceğine ilişkin kaygıları en başta gideren bir diğer sebep, ABD ekonomik çıktısının %40'ını oluşturan Amerikan bilim ve teknolojisinin dünyadaki hâkimiyeti: tüm büyük demokrasiler arasındaki en büyük rakam. ABD, tüm büyük bilim dallarında kaliteli bilimsel makale yayını konusunda dünyada uzak ara lider konumunda: kimya, fizik, biyoloji ve yeryüzü ve çevre bilimleri. Dünyadaki en iyi bilim ve teknoloji kuruluşlarının yarısı Amerika'da. ABD, araştırma ve geliştirme alanında *mutlak* harcama konusunda dünyada başı çekiyor (*görece* harcama olarak değil: İsrail, Güney Kore ve Japonya bilim ve teknolojiye ABD'ye kıyasla GSYİH'lerinin daha büyük bir bölümünü ayırıyorlar).

ABD'nin geleceğe yatırımları hakkında iyimser olmayı engelleyen o sebepler, karamsar hissetmek için bir sebep: Amerikan *devleti*nin eğitim, altyapı ve ordu harici araştırma ve geliştirme gibi amaçlar doğrultusundaki yatırımının azalması ve ekonomik açıdan kârlı olmayan amaçlara yapılan geniş çaplı devlet harcamaları. Bugün Amerikan kamuoyunun büyük bölümü, devlet yatırımını "sosyalizm" ile ilişkilendirerek hor görüyor. Ne var ki devlet yatırımları devletin en eski iki yerleşik fonksiyonundan biridir. Beş bin dört yüzyıl önce ilk devletler kurulduğundan beri, her devlet temelde iki amaca hizmet etmiştir: gücü tekelleştirerek, ihtilafları çözerek ve yurttaşların ihtilafları kendi aralarında çözmek için şiddet kullanmasını önleyerek iç barışı korumak; büyük amaçlara yatırım yapmak için bireysel zenginliği yeniden dağıtmak (en iyi uygulamalarda toplumun bir bütün olarak iyiliğine çalışmak; en kötü uygulamalarda seçkinleri zenginleştirmek). Hiç kuşkusuz,

yatırımın çoğunluğu kâr elde etme arayışındaki varlıklı bireyler ve şirketler tarafından yapılır. Öte yandan, pek çok potansiyel iş özel yatırımı çekmez. Bunun sebeplerinden biri işin çok uzak bir gelecekte ancak kazanç getirmesi (evrensel ilkokul eğitiminden elde edilen kazanç gibi), diğeri ise kazancın özel yatırımcı için kârlı alanlarda yoğunlaşmaktan ziyade tüm topluma yayılmasıdır (belediyenin itfaiye departmanları, yollar ve kapsamlı eğitim gibi). Amerika'da devletin olabildiğince küçük olmasını en fazla savunan kişiler bile, itfaiyeye, eyaletler arası otoyollara ve devlet okullarına ödenek ayrılmasını sosyalizm olarak görmez.

Sonuç olarak, ABD eğitimli bir iş gücüne ve bilim ve teknolojiye dayalı eski rekabet avantajını yitiriyor. Bu düşüşe katkıda bulunan en az üç başka eğilim daha var: eğitime ayırdığımız bütçenin azalması, eğitime harcadığımız paranın karşılığını giderek daha az almamız ve Amerikalılar arasında alınan eğitim kalitesinin fazlaca farklılaşması.

Devletin eğitime ayırdığı bütçe (özellikle yüksek eğitime) yüzyılın başından bu yana azalıyor. Artan nüfusumuza karşın, eyaletlerin yüksek eğitime ayırdığı bütçe hapishanelere ayırdığı bütçenin artış oranının 1/25'i kadar arttı. Şu anda, bir sürü eyalet hapishane sistemine yüksek eğitim sisteminden daha fazla harcama yapıyor.

İkinci eğilim, Amerikalı öğrencilerin dünya standartlarına göre düşen performansları. Matematik ve fen yazılı ve testlerinde Amerikalı öğrencileri şu anda büyük demokrasiler arasında düşük sıralarda yer alıyor. Bunun bizim açımızdan tehlikeli yanı, Amerikan ekonomisinin bilim ve teknolojiye dayalı olması ve matematik ve fen eğitiminin yanı sıra öğretim yılı sayısının ulusal ekonomik büyümeye ilişkin en iyi belirleyiciler olması. Öte yandan bizim öğrenci başına eğitim harcamamız, düşüş eğiliminde olsa da,

hâlâ dünya standartlarının üzerinde. Bu da, eğitim yatırımımızın meyvesini pek yiyemediğimiz anlamına geliyor. Neden?

Yanıtın büyük kısmı şurada yatıyor: Güney Kore, Finlandiya, Almanya ve diğer demokrasilerde öğretmenlik mesleğine en iyi öğrenciler atılıyor çünkü öğretmen maaşları çok yüksek ve öğretmenlerin toplumdaki statüsü oldukça saygın. Bunun sonucunda, öğretmenlik mesleğinde devir oranı düşük kalıyor. Güney Kore'de ilkokul öğretmeni olmak isteyenler, ulusal üniversite giriş sınavlarında en iyi %5'lik dilime girmek zorundalar ve her ortaokul öğretmenliği açığı için on iki öğretmen başvuruda bulunuyor. Öbür taraftan, Amerikalı öğretmenler, büyük demokrasiler içinde görece en düşük maaşa sahip kesim (yani, tüm işler için ortalama ulusal maaşlara kıyasla). Karımla birlikte yaz tatillerimizi geçirdiğimiz Montana eyaletinde, öğretmen maaşları yoksulluk sınırına yakın seviyede ve öğretmenler ihtiyaçlarını karşılamak için iş sonrası bir ya da iki ek iş yapmak (söz gelimi süpermarketlerde kolileme görevlisi olarak) zorunda kalıyorlar. Güney Kore, Singapur ve Finlandiya'da tüm öğretmenler kendi sınıflarının en iyi üçte birlik kesiminden seçiliyor. Amerikalı öğretmenlerin neredeyse yarısı ise sınıflarının en alt üçte birlik kesiminden geliyor. İyi öğrencileri kendine çekmekle ünlü Kaliforniya Üniversitesi'ndeki (Los Angeles) elli üç yıllık öğretim hayatım boyunca, öğretmen olmak istediğini söyleyen sadece tek bir öğrencim oldu.

Eğitimli iş gücümüzdeki düşüşe katkıda bulunan son eğilim, Amerikan eğitiminde, hem eyaletler arasında hem de eyaletlerin kendi içinde görülen büyük seviye farklılıkları. Ulusal hükümetin eğitime bütçe ayırdığı ve standartları belirlediği pek çok diğer büyük demokrasinin aksine, ABD'de o sorumluluk eyaletlere ve yerel belediyelere ait. Eyaletlerin devlet yüksek eğitiminde öğrenci başına yaptığı harcama, eyaletin zenginliği, vergi gelirleri ve siyasal

felsefesine bağlı olarak, Amerikan eyaletleri arasında on bir misline kadar farklılık gösteriyor. Aynı eyalet içindeki şehirler arasında da farklılıklar var: Yoksul şehirler ve yoksul eyaletlerde okullara daha az bütçe ayrılıyor. Bu olgu, yoksulluğun coğrafi dağılımını kalıcı hale getiriyor çünkü eğitim ekonomik performans açısından oldukça önemli. Eğitim kalitesi de aynı şehir içindeki özel okullar ve devlet okulları arasında oldukça farklılık gösteriyor zira ücretli olan özel okullar zengin ailelerin çocuklarını alıyor, öğretmenlere daha iyi ücret veriyor, daha küçük sınıflar oluşturuyor ve daha iyi eğitim veriyor. Ulusal hükümetin hem özel okullardaki hem de devlet okullarındaki öğretmenlerin maaşlarını ödediği ve her iki okul tipindeki öğretmenlere aynı maaşları ödediği Finlandiya'da bu mümkün değil. Bu sayede Fin veliler (Amerikalı velilerin aksine) çocuklarını özel okula göndererek diğerlerinden daha iyi bir eğitim aldırmış olmuyorlar.

Amerikan devletinin devlet okullarına yaptığı yatırımın azalması ve Amerikalı çocukların önündeki eğitim fırsatlarının fazla çeşitlilik arz etmesi ne anlama geliyor? ABD'nin geleceğe yatırım yaparken Amerikalıların büyük çoğunluğunu göz ardı ettiği anlamına geliyor. Varlıklı demokrasiler için en kalabalık nüfusa biz sahibiz ancak o nüfusun çoğu ulusal ekonomik büyümenin motoru olan vasıflar için eğitilmiyor. Öte yandan, çocuklarının tamamının eğitimine yatırım yapan Güney Kore, Almanya, Japonya ve Finlandiya ile rekabet ediyoruz. Bu ülkelerin nüfusunun ABD'nin nüfusundan daha az olmasını bir avantaj olarak görüyorsanız –örneğin Amerikalı okul çocuklarının %20'sinin hâlâ Güney Koreli okul çocuklarının %100'ünden fazla olduğunu düşünerek– nüfusu ABD'ninkinin beş misli olan Çin'in şu anda çocukların eğitim fırsatlarını iyileştirmek için bir şok programı uyguladığını hatırlatmak isterim. Bu durum, ABD ekonomisinin

şimdiye değin yararlandığı rekabet avantajının geleceği için pek de iyiye işaret değil.

Tüm bu olgular bir paradoks oluşturuyor. Birleşik Devletler dünyanın en zengin ülkesi. Devletimiz bu parayı geleceğimize yatırmıyorsa paramız nereye gidiyor?

Paramızın büyük bölümü vergi mükelleflerinin cebinde kalıyor. Vergi yükümüz, diğer pek çok varlıklı demokrasiye oranla düşük kalıyor. Ayrıca vergilerimizin büyük kısmı devlet eliyle hapishanelere, orduya ve sağlığa gidiyor. Bu üç kategoride de harcamalarımız diğer büyük demokrasileri katbekat geride bırakıyor. Rehabilitasyon ve ıslahtan ziyade ceza ve caydırma üzerine kurulu hapishanelerimizin geleceğimize yatırım olduğunu kimse iddia edemez. Kabul, askerî harcamalarımız geleceğimize yatırım anlamına geliyor. Ancak neden, nüfusu bizimkinin neredeyse iki mislini bulan Avrupa Birliği'nden daha fazla askerî harcama yapıyor ve onların geleceğine yatırım anlamına gelen askerî harcamalarının büyük bölümünü biz üstleniyoruz? Sağlık harcamalarımıza gelince, bunların da geleceğe yatırım olduğunu düşünebiliriz. Ta ki kullanım şekli ve elde ettiğimiz sonuçlara bakana dek. Sağlık çıktılarında, Birleşik Devletler ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı ve anne ölüm oranı gibi ölçütlere bakıldığında diğer büyük demokrasilerin gerisinde kalıyor. Bunun sebebi, ABD'nin sağlıklı sonuçlar vermeyen amaçlar doğrultusunda sağlık harcamaları yapıyor olması: kâr amacı güden sağlık sigortası şirketlerimizin aldığı yüksek sigorta primleri, yüksek idari maliyetler, yüksek reçeteli ilaç maliyetleri, yüksek tıbbi hata sigortası ve savunmacı tıp maliyetleri ve acil olmayan sağlık bakımını karşılayamayan sigortasız geniş nüfusun aldığı pahalı acil tıp hizmetleri.

ABD ile ilgili bu iki bölüm, ülkemin güçlü yanlarıyla başladı. Daha sonra, şu anda önümüze çıkmakta olan en ciddi problemlerimizi tartıştık. Gelin şimdi bu bölümleri, o problemleri kitabın kriz ve değişim çerçevesi içine oturtarak bitirelim.

Bölüm 1 Tablo 1.2'de sıralanan bir düzine belirleyici değişkenden hangileri ABD'nin problemlerini tercihli değişimleri benimseyerek çözme olasılığını destekliyor ve hangileri bunu engelliyor? Bu çerçeveyi ABD'ye uyarlamaktaki motivasyon kaynağım sadece akademik amaçlar değil, aynı zamanda Amerikalılara çözüm arayışında birtakım kılavuzlar önermeyi umut ediyorum. Arayışımızı engelleyen faktörleri doğru şekilde anlayabilirsek, kazandığımız bilinç bize o engellerle başa çıkmanın yollarını bulmak konusunda yardımcı olabilir.

Mutlu bir sonu destekleyen faktörler arasında, maddi ya da kısmen maddi ve kültürel avantajlar var. Bir dizi kısmi maddi avantaj olarak, geniş bir nüfusun getirdiği avantajlar; geniş yüzölçümü, ılıman iklim konumu, verimli topraklar ve yaygın kıyı ve iç su yollarının sağladığı coğrafi avantajlar; federal demokrasi, ordunun sivillerin kontrolü altında olması ve görece düşük yolsuzluk oranının sağladığı siyasal avantajlar; bireysel fırsatlar, devlet yatırımları ve göçmenlerin kabulünün getirdiği tarihsel avantajlar sayılabilir. Bunlar ABD'nin bugün ve çok uzun süreden beri dünyanın en güçlü ülkesi ve en büyük ekonomisi olmasını sağlayan ana sebeplerdir. Bütünüyle maddi diğer avantajlar ise, dünyadaki tüm ülkelere kıyasla bize en büyük tercih özgürlüğünü (Tablo 1.2, faktör 12) sağlayan coğrafi avantajlardır: iki taraftan bizi koruyan büyük okyanuslar ve diğer iki taraftan bizi koruyan, tehditkârlıktan uzak ve daha az kalabalık kara komşuları. Sonuç olarak, ABD öngörülebilir bir gelecekte işgal edilme riski taşımıyor. Bu kitapta işlediğimiz diğer altı ülkeden ikisi (Almanya

ve Japonya) yakın dönemde fethedildiler ve işgal edildiler, diğer ikisi (Finlandiya ve Avustralya) ise saldırıya uğradı. Öte yandan, kıtalar arası balistik füzeler, ekonomik küreselleşme ve modern taşımacılığın kolaylaştırdığı kontrolsüz göç şu anda jeopolitik kısıtlamalara karşı sahip olduğumuz o eski özgürlüğü azaltıyor.

Kültürel avantajlar konusuna gelince, bunlardan biri güçlü ulusal kimlik duygumuz (faktör 6). Tarihimiz boyunca pek çok Amerikalı, ABD'nin benzersiz, imrenilesi ve gurur duyulabilecek bir ülke olduğu inancını korudu. Amerikalı olmayanlar, Amerikalıların iyimserliği ve "yapabiliriz" yaklaşımını her zaman bilirler: Problemlerin çözülmek için var olduklarını düşünürüz.

Amerika'nın bir diğer kültürel avantajı, kendisini farklı açılardan gösteren Amerikan esnekliği (faktör 10). Amerikalılar evlerini ortalama olarak her beş yılda bir değiştiriyorlar. Daha önce işlediğimiz diğer ülkelerin yurttaşlarında bu süre çok daha uzun. İktidar iki büyük siyasal parti arasında sıkça el değiştiriyor. Son yetmiş yılda başkanlık dokuz kere diğer tarafa geçti. Aynı iki büyük siyasal partiyi –1820'lerden beri Demokratları, 1854'ten beri Cumhuriyetçileri– uzun süredir koruyor olmak da aslında bir esneklik işareti. Bunun sebebi, ne zaman üçüncü bir parti zemin kazanmaya başlasa (Theodore Roosevelt'in Bull Moose Partisi, Henry Wallace'ın İlerici Partisi ve George Wallace'ın Amerikan Bağımsızlık Partisi gibi) söz konusu partinin programının iki büyük partiden biri tarafından kısmen benimseniyor olmasıdır. Temel değerlere ilişkin esneklik de ABD'nin özelliklerinden biridir. Bir yandan özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi en temel değerlerimiz (faktör 11) resmî olarak pazarlığa açık değildir (bunları uygularken kör noktalara takılıyor olsak da). Diğer yandan ABD son yetmiş yıl içinde modasının geçtiği düşünülen uzun soluklu değerlerden kurtulmuştur: Dışa karşı siyasal izolasyonumuz İkinci

Dünya Savaşı'ndan sonra bitirilmiş; kadınlara ve ırklara yönelik ayrımcılığımız 1950'lerden itibaren zayıflatılmıştır.

Şimdi dezavantajlarımıza geçelim. Bir ulusun ulusal bir krizi ele alırken atacağı ilk adımlar, ülkenin gerçekten bir krize giriyor olduğu yönünde ulusal bir uzlaşı elde etmek (faktör 1); problemlerle ilgili sorumluluğu "diğerlerine" (diğer ülkelere veya ülke içindeki diğer gruplara) atmak yerine kabul etmek (faktör 2); neyin işe yaradığı neyin yaramadığı konusunda dürüst bir özdeğerlendirme yapmaktır (faktör 7). ABD hâlâ o ilk adımlar etrafında birleşmekten dahi uzaktır. Amerikalılar ülkenin hali karşısında giderek daha fazla kaygılanıyor olsalar da neyin yanlış olduğuna ilişkin ulusal bir uzlaşmaya varmış değiliz. Dürüst özdeğerlendirmelerden eser yok. Temel problemlerimizin kutuplaşma, seçmen katılımı ve seçmen kaydı önündeki engeller, eşitsizlik ve azalan sosyoekonomik hareketlilik ve devletin eğitim ve kamu faydası için yaptığı harcamaların azalması olduğunu henüz geniş kitleler kabul etmedi. Çok sayıda Amerikalı siyasetçi ve seçmen o problemleri çözmek şöyle dursun, daha da derinleştiriyor. Çok fazla Amerikalı problemlerimizin kaynağı olarak başkalarını görüyor: Gözde hedefler arasında Çin, Meksika ve yasa dışı göçmenler var.

Orantısız güce sahip varlıklı ve etkili Amerikalılar bir şeylerin yanlış olduğunu fark ediyor fakat varlıklarını ve güçlerini bunlara çözüm bulmaya değil, Amerikan toplumunun problemlerinden kendilerini ve ailelerini kurtarmaya harcıyorlar. Şu anda gözde olan kaçış stratejileri arasında, Yeni Zelanda'dan (en izole Birinci Dünya ülkesi) mülk satın almak veya Amerika'nın terk edilmiş yer altı füze depolarını devasa harcamalar yaparak lüks savunma sığınaklarına dönüştürmek bulunuyor (Görsel 10.2). Ancak, ABD çatırdamaya başladığında sığınaklardaki lüks mikro medeniyetler ya da Yeni Zelanda'daki izole bir Birinci Dünya toplumu ne kadar

daha hayatta kalacaktır: Birkaç gün mü? Birkaç hafta mı? Birkaç ay mı? Şu etkileyici diyalog bu tutumu gayet güzel açıklıyor:

> SORU: ABD problemlerini ne zaman ciddiye alacak?
> CEVAP: Güçlü zengin Amerikalılar kendilerini fiziksel tehdit altında hissettiğinde.

Bu yanıta ben şunu da ekleyeceğim: Diğer Amerikalıların çoğunluğu öfkeli, kızgın ve umutsuz bir duruma düştüğünde, güçlü zengin Amerikalılar yaptıkları hiçbir şeyin onları fiziksel olarak güvende tutmayacağını fark ettiklerinde.

Diğer büyük dezavantajımız: problemlerle başarıyla başa çıkma konusundaki belirleyicilerim arasından (Tablo 1.2), ABD'yi bariz şekilde karakterize etmeyen faktör, başka ülkelerin uyguladığı alternatif başa çıkma metotlarını model olarak alma isteğidir (faktör 5). Öğrenmeyi reddedişimiz, Amerikan "istisnacılığına" olan inancımızdan kaynaklanır: yani, ABD'nin benzersiz yapısı sebebiyle başka hiçbir ülkenin yaptığının bize uymayacak olması inancımız. Hiç kuşkusuz bu inanç saçmalıktan ibarettir: ABD elbette bazı açılardan benzersizdir ancak tüm insanlar, toplumlar ve devletler aynı özellikleri taşır ve birbirimizden bir şeyler öğrenmemiz mümkündür.

Komşumuz Kanada, aynen ABD gibi, geniş bir yüzölçümüne, düşük nüfus yoğunluğuna, baskın dil olarak İngilizceye, koruyucu coğrafi bariyerlerin verdiği tercih özgürlüğüne, zengin mineral kaynaklara ve MÖ 1600'den itibaren gelmeye başlayan bir göçmen nüfusuna sahip zengin bir ülkedir. Kanada'nın dünyadaki rolü ABD'den farklıdır ancak Kanada ve ABD ortak evrensel insan problemleriyle yüz yüzedir. Kanada'nın sosyal ve siyasal uygulamalarının çoğu ABD'ninkilerden oldukça farklıdır: ulusal sağlık planları, göç,

eğitim, hapishaneler ve toplum ve birey çıkarları arasındaki denge. Amerikalıların çözümsüz olarak gördüğü bazı problemler, yaygın halk desteği kazanan yollarla Kanadalılar tarafından çözülmüştür. Örneğin Kanada'nın göçmen kabul kriterleri ABD'ninkilerden daha detaylı ve rasyoneldir. Sonuç olarak Kanadalıların %80'i göçmenleri Kanada ekonomisi için faydalı görmektedir: Amerikan toplumunda göçe karşı oluşan inanılmaz bölünmelerden çok uzakta. Öte yandan Amerika'nın komşu Kanada'ya ilişkin cehaleti had safhadadır. Kanadalıların çoğunluğu İngilizce konuştuğu, hemen ABD'nin yanı başında yaşadığı ve ABD ile aynı telefon kodlarını kullandıkları için, birçok Amerikalı Kanada'yı ayrı bir yer olarak bile görmez. Kanada'nın ne kadar farklı olduğunu ve biz Amerikalıların Kanadalıların problem çözme modellerinden ne kadar çok şey öğrenebileceğimizi fark etmezler.

Amerika'nın Batı Avrupa'ya bakış açısı, ilk anda Kanada'ya bakışımızdan farklı gibi gelir. Batı Avrupa'nın ABD'den bir hayli farklı olduğunu biliriz. Aynı şeyi Kanada'ya baktığımızda hissetmeyiz. Batı Avrupalılar ABD'den çok uzaktadır, ulaşmak için kısa bir araba yolculuğundan ziyade en az beş saat uçak yolculuğu yapmaları gerekir, anadil olarak büyük oranda İngilizce dışında diller konuşurlar ve göçmenlikle iç içe uzun bir tarihleri yoktur. Yine de, Batı Avrupa ülkeleri, Amerika'nın da aşina olduğu sağlık bakımı, eğitim, hapishaneler ve diğerleri gibi problemlerle karşı karşıya olan ama o problemleri farklı yollarla çözen zengin demokrasilerdir. Özelde Avrupa devletleri sağlık bakımını, toplu taşımayı, eğitimi, yaşlıları, sanatı ve yaşamın diğer yanlarını, Amerikalıların "sosyalist" olarak görmeye meyilli olduğu politikalar aracılığıyla destekler. ABD'de kişi başına gelir pek çok Avrupa ülkesine göre bir miktar yüksek olsa da, ortalama yaşam süresi ve kişisel mutluluk ölçütleri Batı Avrupa'nın her yanında daha yüksektir.

Buna göre Batı Avrupa modellerinden öğrenebileceğimiz çok şey olabilir. Ne var ki Meiji Dönemi'nde Japon hükümet misyonlarının yaptığı gibi, ABD yakın tarihinde, Amerikan hükümetinin Batı Avrupa ve Kanada modellerinden bir şeyler öğrenmek için misyonlar gönderdiğine pek nadir rastlanır. Bunun nedeni, Amerikan tarzının zaten Batı Avrupa ve Kanada tarzlarından iyi olduğunu ve ABD özel olduğu için Batı Avrupa ve Kanada'daki çözümlerin bize faydasının olmayacağını düşünmemizdir. Bu negatif yaklaşım, bizi pek çok bireyin ve ülkenin krizleri aşmak için faydalı bulduğu seçeneklerden mahrum bırakmaktadır: diğerlerinin benzer krizleri çözmek için kullandığı modellerden ders çıkarmak.

Kalan iki faktör, küçük bir dezavantaj ve karışık bir mesajdan oluşuyor. Küçük dezavantaj, Amerikalıların "yapabiliriz" anlayışına ve başarı beklentilerine uymayan bir ulusal belirsizliğe ve başarısızlığa tahammül edememesidir (Bölüm 1, faktör 9). 1956 Süveyş Krizi'ndeki aşağılanmayla boğuşan Britanyalılar ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki ağır yenilgiyle baş etmeye çalışan Japonlar ve Almanlarla (Almanlar için Birinci Dünya Savaşı da ayrı bir ağırlıktı) kıyaslandığında, Amerikalılar Vietnam Savaşı'ndaki başarısızlığı yıkıcı ve tahammül edilemez buldular. ABD, geçmişte krizlerden sağ kurtulma tecrübesi konusunda karışık bir seviyededir (faktör 8). Japonlar ve Almanlar gibi savaşlarda yenilip işgal edilmedik veya Finlandiya gibi saldırıya uğramadık ya da Britanya ve Avustralya gibi saldırı tehdidi altında kalmadık. Japonya'nın 1868-1912'de, Britanya'nın 1945-1946 ve sonraki yıllarda geçirdiğine benzer bir dönüşüm yaşamadık. Öte yandan ABD, ulusal birliğini tehdit eden uzun bir iç savaş geçirdi, 1930'ların Büyük Bunalım'ından sağ kurtuldu ve İkinci Dünya Savaşı'nda mevcut barışçıl izolasyon halini bırakıp başarıyla topyekûn savaş pozisyonuna geçebildi.

Bundan önceki paragraflarda, söz konusu belirleyici faktörleri ABD'ye uyarladım. Bize seçme özgürlüğü veren coğrafi özellikler, güçlü ulusal kimlik duygumuz ve esneklikle dolu geçmişimiz, iyi sonuçlar veren faktörleri teşkil ediyor. İyi sonuçlar almamızı engelleyen faktörler arasında ise, bir krize giriyor olduğumuza ilişkin bir fikir birliğine varmamış olmamız, kendi sorumluluklarımızı kabul etmektense problemlerimiz için başkalarını suçlayıp durmamız, pek çok güçlü Amerikalının ülkeyi düzeltmek yerine kendilerini korumaya odaklanması ve başka ülkeleri model almaktan kaçınmamız yer alıyor. Öte yandan bu faktörler, problemlerimizi çözüp çözmeyeceğimizi göstermiyor. Sadece onları çözmeyi tercih etmeye ne kadar yatkın olduğumuzu gösteriyor.

ABD'de neler olacak? Bu yapacağımız tercihlere bağlı olacak. Sahip olduğumuz devasa temel avantajlar, geleceğimizin de geçmişimiz kadar parlak olmasını sağlayabilir ancak bunun için kendi koyduğumuz engellerle kendi tarzımızda mücadele etmemiz gerekiyor. Ancak şu anda avantajlarımızı boşa harcıyoruz. Başka ülkelerin de sonradan heba ettikleri birtakım avantajları vardı. Diğer ülkeler akut veya en az bizim mevcut ulusal krizlerimiz kadar ciddi krizlerle yüzleştiler. Meiji Japonyası ve savaş sonrası Finlandiya'sı ve Almanya'sı gibi ülkeler zorlanarak da olsa büyük değişimler yaptılar ve krizlerini çözme yönünde büyük adımlar attılar. Biz Amerikalıların da Meksika sınırına değil ama Amerikan toplumunun iyi işleyen özellikleri ile kötü giden özellikleri arasına bir çit örmeyi tercih edip etmeyeceğimizi (faktör 3) ve mevcut krizimizi oluşturan, çit içindeki o özellikleri değiştirip değiştirmeyeceğimizi zaman gösterecek.

BÖLÜM 11

DÜNYAYI NE BEKLİYOR?

Dünyanın bugünü ■ Nükleer silahlar ■ İklim değişikliği ■ Fosil yakıtlar ■ Alternatif enerji kaynakları ■ Diğer doğal kaynaklar ■ Eşitsizlik ■ Krizin çerçevesi

Önceki bölümlerde tek tek ülkelerin sınırları içinde görülen krizleri tartıştık. Farklı yerlerden okurlar, kendi ülkelerinde görülebilecek olası krizler hakkında düşünme fırsatı bulacaklardır. Şimdi gelin büyümekte olan dünya krizine değinelim: Hangi faktörler insan nüfuslarını ve dünya çapında yaşam standartlarını tehdit ediyor? En kötü senaryoda, küresel olarak uygarlığın varlığını ne tehdit ediyor?

Dünya çapında zararlara yol açma potansiyeli olan dört problem grubu tanımlıyorum. Önem sırasına göre değil, görünürlük sırasına göre bu problemler şunlar: nükleer silah patlamaları (Görsel 11.1), küresel iklim değişikliği, küresel kaynakların azalması ve küresel çapta yaşam standartlarındaki eşitsizlikler. Bu listeye İslami

köktencilik, yeni bulaşıcı hastalıklar, göktaşı çarpması, kitlesel biyolojik soy tükenmeleri gibi başka problemler de eklenebilir.

---

6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya atılan atom bombası o anda yüz bin civarında insanı öldürdü. Sonradan yaralanmalar, yanıklar ve radyasyon zehirlenmesinden binlercesi daha hayatını kaybetti. Hindistan ve Pakistan'ın ya da ABD ve Rusya'nın veya Çin'in nükleer cephanelerini birbirlerine fırlatacakları bir savaş, milyonlarca insanın anında ölümüne sebep olacaktır. Ancak sonradan bunun sonuçları daha ağırlaşacaktır. Bombalar doğrudan Hindistan ve Pakistan'a atılmış olsa bile yüzlerce nükleer aygıtın patlamasının yaratacağı atmosfer etkileri dünyanın her yanında hissedilecektir çünkü ateş topundan savrulan duman, is ve toz birkaç hafta boyunca güneş ışığını bloke edecek, sıcaklıkları dünya çapında hızla düşürerek kış benzeri bir ortam yaratacak, bitki fotosentezi önlenecek, çok miktarda bitki ve hayvan ölecek, küresel çapta ürünler yok olacak ve açlıklar baş gösterecektir. Bu durumda oluşacak en kötü senaryoya "nükleer kış" adı veriliyor: Yani birçok insan sadece açlıktan değil, aynı zamanda soğuk, hastalık ve radyasyondan da ölecektir.

Bugüne değin nükleer silah kullanımı sadece Hiroşima ve Nagasaki örneklerinde görüldü. O zamandan beri, geniş ölçekli nükleer savaş korkusu, hayatımın büyük bölümünü kapladı. 1990'dan sonra Soğuk Savaş'ın bitişi o korkuyu en başta azaltsa da sonraki gelişmeler riski yeniden artırdı. Ne tür senaryolar nükleer silahların kullanımına yol açabilir?

Bundan sonraki bölümde verilen bilgiler, William Perry ile yaptığım görüşmelere ve *My Journey at the Nuclear Brink* (2015) adlı kitabına dayanıyor. Perry'nin nükleer konular hakkındaki

uzmanlığının altını çizen kariyeri, 1962 Küba Füze Krizi boyunca her gün Başkan Kennedy'ye Küba'daki Sovyet nükleer cephanesine ilişkin aktardığı analizleri; 1994 ile 1997 arasında yaptığı ABD savunma bakanlığını; Kuzey Kore, Sovyetler Birliği/Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, İran ve Irak'la yürüttüğü nükleer pazarlıkları; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna ve Kazakistan'daki Sovyet nükleer tesislerinin kaldırılması pazarlıklarını kapsıyor.

Devletler (ilk üç senaryo) veya tekil terörist gruplar (dördüncü senaryo) tarafından nükleer bomba atılmasının ardından oluşabilecek dört ayrı senaryodan bahsedilebilir. Sıkça tartışılan senaryo, nükleer cephanesi olan bir ülkenin yine nükleer cephaneye sahip başka bir ülkeye planlı bir ani saldırı gerçekleştirmesi şeklindedir. Bu ani saldırının amacı, düşman ülkenin cephanesini tamamen ve bir anda yok ederek düşmanı misilleme yapamaması için cephanesiz bırakmak olacaktır. Bu senaryo, Soğuk Savaş döneminde en çok korkulan senaryoydu. ABD ve Sovyetler Birliği'nde birbirlerini yok edebilecek nükleer kapasite bulunduğu için tek "rasyonel planlı" saldırı, düşmanın misilleme kapasitesini yok etmesi beklenen ani bir saldırı şeklinde olurdu. Dolayısıyla hem ABD hem de Sovyetler Birliği, kendi bütün misilleme kapasitelerinin bir anda yok edilmesi riskini ortadan kaldırmak için çoklu nükleer silah fırlatma sistemleri geliştirmeye başladılar. Örneğin ABD'de üç fırlatma sistemi vardı: güçlendirilmiş yer altı füze siloları, denizaltılar ve bombardıman uçağı filosu. Nitekim Sovyetler'in ani bir saldırısıyla o siloların tamamı yok edilse bile –gerçi bu mümkün değildi çünkü ABD'de saldırıya karşı güçlendirilmiş, küçük çaplı ve Sovyet füzelerinin her birini yok etmesi için imkânsız düzeyde nokta atışları yapmasını gerektiren çok sayıda gerçek ve

sahte silo vardı– ABD yine de Sovyetler Birliği'ni vurmak için bombardıman uçaklarını ve denizaltılarını kullanabilirdi.

Sonuç olarak gerek ABD'nin gerekse Sovyetler Birliği'nin nükleer cephaneleri "karşılıklı yıkım güvencesi" veriyordu ve hiç ani bir saldırı yaşanmadı. Başka bir ifadeyle düşmanın nükleer kapasitesini yok etme hedefi her ne kadar cazip gelse de hem Amerikalı hem de Sovyet planlamacılar ani bir saldırının akılcı olmayacağını fark etmişlerdi çünkü düşmanın sonradan saldırganı yok etmesini tamamen önleyecek şekilde tüm fırlatma sistemlerini yok etmek mümkün değildi. Öte yandan, bu rasyonel değerlendirmeler gelecek için kaygılanmamızı önlemiyor zira akılcı davranmayan modern dönem liderler de görüldü: Iraklı Saddam Hüseyin ve Kuzey Koreli Kim Jong-Un, Almanya, Japonya, ABD ve Rusya'nın bazı liderleri bu kişiler içine dâhil edilebilir. Ayrıca, bugün Hindistan ve Pakistan'da sadece yer üstü fırlatma sistemi bulunuyor: Füze taşıyan denizaltıları yok. Dolayısıyla, Hindistan veya Pakistan'ın bir lideri düşmanın misilleme kapasitesini yok edecek ani bir saldırıyı rasyonel bir strateji olarak görebilir.

İkinci senaryo, düşman bir devletin tepkisine ilişkin yanlış hesaplamaları, iki ülke generallerinin başkanlarına yanıt verilmesi için baskı yapmasını ve iki tarafın da başta istemediği karşılıklı nükleer saldırıların meydana gelmesini kapsıyor. Bunun başlıca örneği 1962 Küba Füze Krizi. Sovyetler Başkanı Kruşçev, 1961 Viyana Konvansiyonu'nda ABD Başkanı Kennedy hakkında edindiği yanlış izlenimlerden hareketle Küba'ya Sovyet füzelerini yerleştirmesinin ciddi sonuçları olmayacağını hesaplamıştı. ABD füzeleri tespit edince, generaller Kennedy'yi o füzelerin hemen imhası için zorladılar (Sovyetler'in misilleme yapma riski vardı) ve onu harekete geçmediği takdirde başkanlıktan indirmekle tehdit ettiler. Neyse ki Kennedy daha ılımlı yollarla yanıt verdi. Kruşçev

de aynı ılımlılıkla hareket etti ve kıyametin eşiğinden dönüldü. Sonradan o zamanın faaliyetlerine ilişkin belgeleri iki taraf da açıkladığında felaketin gerçekten kıyısından dönüldüğü ortaya çıktı. Örneğin bir haftalık Küba Füze Krizi'nin ilk gününde, Kennedy Küba'dan fırlatılacak bir Sovyet füzesine karşılık "Sovyetler Birliği'ne tam bir misilleme yanıtı [ABD tarafından] verileceğini" duyurmuştu. Öte yandan, Sovyet denizaltı kaptanlarının Moskova'daki Sovyet liderlerine danışmadan nükleer torpido fırlatma yetkileri vardı. Bu kaptanlardan biri, denizaltısını tehdit eden bir Amerikan destroyerine nükleer torpido fırlatmayı gerçekten düşünmüş ancak diğer subaylar onu fikrinden vazgeçirmişlerdi. Sovyet kaptan niyetini gerçekleştirmiş olsaydı, Kennedy misilleme baskılarıyla karşı karşıya kalabilir ve bu da Kruşçev'in misilleme baskılarına maruz kalmasına neden olurdu...

Benzer bir yanlış hesap bugün de nükleer savaşa yol açabilir. Örneğin, Kuzey Kore'nin elinde Japonya ve Güney Kore'ye erişebilen orta menzilli füzeler bulunuyor ve bu ülke ABD'ye erişebilecek, uzun menzilli bir ICBM (kıtalar arası balistik füze) fırlattı. Kuzey Kore, ICBM yapımını tamamladığında, bir tanesini ABD'ye doğru fırlatarak şov yapabilir. ICBM kazara ABD'ye beklendiğinden daha fazla yaklaşırsa o hareket, ABD tarafından kabul edilemez bir provokasyon olarak değerlendirilir. Öyle bir durumda, ABD başkanı misilleme yapılması için baskı altında kalabilir. Bu da Çin liderlerinin üzerinde müttefik Kuzey Kore'yi korumak amacıyla misilleme yapmaları baskısını doğurur.

Yanlış hesaplama yüzünden istemeyerek de olsa misilleme yapma olasılığı bulunan ülkelerden ikisi Pakistan ve Hindistan'dır. Pakistanlı teröristler 2008 yılında Hindistan'ın Mumbai şehrine nükleer olmayan, ölümcül bir saldırı düzenlemişlerdi. Öngörülebilir bir gelecekte, Pakistanlı teröristler (misal Hindistan'ın başkenti

Yeni Delhi'ye) daha provokatif bir saldırı sahneleyebilirler. Pakistan devletinin saldırının arkasında olup olmadığını Hindistan bilemeyebilir. Hint liderler terörist tehditlerin yok edilmesi için Pakistan'ın komşu topraklarının bir kısmını işgal etme baskısı altında kalabilirler. Pakistanlı liderler, Hindistan'ın sınırlı seviyede nükleer silah kullanımını "kabul edilebilir" göreceği ve tam bir misilleme yanıtı vermeyeceği yanılgısına kapılarak "sadece" işgalci Hint ordusuna karşı ufak taktik nükleer silahları kullanma baskısı altında kalabilirler. Ne var ki Hint liderler de kendi nükleer silahlarıyla yanıt verme baskısı altında kalacaklardır.

Yanlış hesaplama yüzünden dünyayı nükleer savaşa sürükleyebilecek bu durumların ikisi de önümüzdeki on yıl içinde gerçek olacakmış gibi görünüyor. Asıl belirsiz olan, liderlerin bu defa Küba Füze Krizi'nde olduğu gibi geri çekilip çekilmeyecekleri ya da tansiyonu sonuna kadar tırmandırıp tırmandırmayacakları.

Bir nükleer savaşla sonuçlanabilecek üçüncü senaryo, teknik uyarı işaretlerinin kazara yanlış okunmasıyla gerçekleşebilir. Hem ABD hem de Rusya'da düşmanların füze saldırısını önceden belirleyen erken uyarı sistemleri var. Füzeler fırlatıldıktan, havadayken ve tespit edildikten sonra Amerika veya Rusya başkanının, gelmekte olan füzeler ülkelerinde konuşlandırılmış füzeleri yok etmeden önce misilleme saldırısı yapma kararını vermek için yaklaşık on dakikaları vardır. Fırlatılan füzelerin geri çağrılma olanağı yoktur. Bu durum, erken uyarının gerçek mi yoksa teknik bir hata yüzünden yanlış alarm mı olduğunu ve yüz milyonlarca insanı öldürecek bir düğmeye basıp basmama kararını değerlendirmek için çok az vakit bırakmaktadır.

Öte yandan füze tespit sistemleri, tüm karmaşık teknolojiler gibi, arızalara ve yanlış yorumlamalara açıktır. Amerikan tespit sisteminin verdiği en az üç yanlış alarm olduğunu biliyoruz.

Örneğin 9 Kasım 1979'da, ABD sisteminin nöbetçi subayı olan ABD'li general, gecenin bir yarısı Savunma Bakanı Yardımcısı William Perry'ye telefon açmış ve şöyle demişti: "Uyarı bilgisayarıma göre, şu anda Sovyetler Birliği'nden ABD'ye doğru fırlatılmış iki yüz ICBM var." Ancak, general uyarının yanlış alarm olabileceğini söylemiş, Perry, Başkan Carter'ı uyandırmamış ve Carter düğmeye basarak boş yere yüz milyon Sovyeti öldürmek zorunda kalmamıştı. Nihayetinde görüldü ki uyarı, gerçekten de insan hatasından kaynaklanan bir yanlış alarmdı: Bir bilgisayar operatörü yanlışlıkla ABD uyarı sistemi bilgisayarına iki yüz Sovyet ICBM'inin fırlatılma simülasyonunu gösteren bir eğitim bandı yüklemişti. Rus tespit sisteminin verdiği en az bir yanlış alarmdan da haberdarız: 1995'te Norveç açıklarındaki bir adadan Kuzey Kutbu'na doğru fırlatılan bir adet askerî olmayan roket, Rus radarının otomatik izleme algoritması tarafından bir Amerikan denizaltısından fırlatılan bir füze olarak tanımlanmıştı.

Bu olaylar, önemli bir noktayı aydınlatıyor. Uyarı sinyalleri net şeyler değildir. Sahte alarmlar da olabilir ve hâlâ olmaktadır ancak gerçek füzeler ve gerçek alarmlar olması da mümkündür. Dolayısıyla bir uyarı alarmı gerçekleştiğinde, ABD nöbetçi subayı ve başkanı (ve ilgili konumdaki Rus nöbetçi subayı ve başkanı) o alarmı mevcut koşullar bağlamında yorumlamak zorundadır: Dünyanın mevcut durumu, Rusların (veya Amerikalıların) kesinkes anlık bir kitlesel yıkım misillemesine neden olacak bir saldırı riskine girmesine uygun mu? 9 Kasım 1979'da bir füze saldırısına uygun bir ortam yoktu, Sovyet-ABD ilişkileri bir çıkmazda değildi ve ABD nöbetçi subayı ile William Perry o uyarı sinyalinin sahte alarm olduğundan emin olabildiler.

Ne yazık ki o rahatlatıcı bağlam artık mevcut değil. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Rusya ile ABD arasındaki nükleer savaş

riskinin azaldığı veya ortadan kalktığı düşünülebilir ancak mevcut durum tam aksini göstermektedir: Risk bugün, Küba Füze Krizi'nden bu yana en yüksek seviyededir. Sebebi ise, Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin ve iletişimin bozulmuş olmasıdır: Kısmen Rusya Başkanı Putin'in son politikaları, kısmen de sağduyusuz Amerikan politikaları yüzünden. 1990'ların sonlarında, ABD hükümeti, Sovyetler sonrası Rusya'sını zayıf ve artık saygıyı hak etmeyen bir ülke olarak görme hatasına düştü. O yeni tutuma paralel olarak, ABD NATO'yu, önceden Sovyetler Birliği'nin parçası olan Baltık devletlerini kapsayacak şekilde genişletti, Rusların itirazlarına rağmen NATO'nun Sırbistan'a askerî müdahalesini destekledi ve sözde İran füzelerine karşı bir savunma olarak Doğu Avrupa'ya balistik füzeler yerleştirdi. Rus liderler ise gayet anlaşılır şekilde ABD'nin buna benzer eylemlerini bir tehdit olarak algıladılar.

ABD'nin bugün Rusya'ya karşı politikası, Finlandiya liderlerinin 1945 sonrasındaki Sovyet tehdidinden çıkardıkları dersi göz ardı ediyor: Finlandiya'nın güvenliğini sağlamanın tek yolu Sovyetler Birliği ile sürekli dürüst müzakereler yapmak ve Sovyetler'i Finlandiya'nın güvenilir bir ülke olduğu ve tehditkâr olmadığı konusunda ikna etmekten geçiyordu (Bölüm 2). Bugün, ABD ile Rusya, önceden planlanmamış bir saldırıya yol açabilecek bir yanlış anlama olasılığı sebebiyle birbirlerine karşı büyük bir tehdit oluşturuyor zira birbirleriyle sürekli dürüst iletişim halinde değiller ve birbirlerine karşı önceden planlanmış olası bir saldırı tehdidi oluşturmadıkları konusunda birbirlerini ikna edemiyorlar.

Nükleer silah kullanımıyla sonuçlanabilecek son senaryo, nükleer bir güçten, büyük olasılıkla da Pakistan, Kuzey Kore veya İran'dan uranyum veya plütonyum ya da tamamlanmış bir bomba çalan veya doğrudan alan teröristleri içeriyor. Bomba, ABD'ye veya başka bir hedef ülkeye gizlice sokularak patlatılabilir.

El Kaide, 2001 Dünya Ticaret Merkezi saldırısına hazırlanırken, ABD'ye karşı kullanmak üzere bir nükleer silah edinmeye çalışmıştı. Bomba depolama alanındaki güvenlik yeterli düzeyde değilse, teröristler uranyumu ya da bombayı üretici ülkenin yardımı olmadan da çalabilirler. Örneğin Sovyetler Birliği'nin çözülme sürecinde, eski Sovyet bombalarının kalitesinde altı yüz kilogram uranyum, sonradan bağımsızlığını kazanan eski Sovyet cumhuriyeti Kazakistan'da kalmıştı. Uranyum, tel örgülü bir çitten biraz daha sağlam bir şeyler korunan bir depoda saklanmıştı ve kolayca çalınabilirdi. Daha da ihtimal dâhilinde olan, teröristler içeriden birini ayarlayarak, yani bomba saklama personelinin ya da Pakistan, Kuzey Kore veya İran liderlerinin yardımıyla bomba malzemelerini elde edebilirler.

Teröristlerin nükleer bomba ele geçirmesi tehlikesiyle genelde karıştırılan bir başka risk, namıdiğer "kirli bomba" elde etmeleridir: içeriğinde patlayıcı olmayan ama yarılanma süresi otuz yıl olan Sezyum-137 izotopu gibi uzun ömürlü radyoaktif materyal barındıran nükleer haricî konvansiyonel bir patlayıcı bomba. Bombanın bir Amerikan şehrinde ya da başka bir şehirde patlatılması sonucunda, sezyum bir sürü mahalleye yayılır ve bu bölgeler yaşanmaz hale gelir. Büyük bir psikolojik etkisinin olacağından hiç bahsetmiyorum. (Dünya Ticaret Merkezi saldırısının ABD'lilerin zihninde ve politikalarında nasıl yankı bulduğunu düşünün. Hâlbuki orada hiç patlayıcı ya da uzun ömürlü izotop kullanılmamıştı.) Teröristler daha şimdiden pek çok ülkenin şehirlerinde bomba patlatma kapasitesine sahip olduklarını gösterdiler. Ayrıca Sezyum-137, tıbbî kullanımı sebebiyle hastanelerde kolayca bulunuyor. Dolayısıyla teröristlerin şimdiye değin, nükleer haricî bombalarına Sezyum-137 eklememiş olmaları şaşırtıcı.

Bu dört senaryodan en muhtemel olanı, teröristlerin bir kirli bomba (yapılması çok kolay olan) veya nükleer bomba kullandıkları senaryodur. İlki sadece birkaç kişiyi öldürecektir, ikincisi ise Hiroşima benzeri, yüz bin insanın ölümüne yol açacaktır. Öte yandan ikisinin de o ölü sayılarını aşan sonuçları olacaktır. Daha az muhtemel olsa da imkânsız olmayan diğer üç senaryoda doğrudan yüzlerce milyon insan, en nihayetinde ise yeryüzündeki insanların çoğu ölecektir.

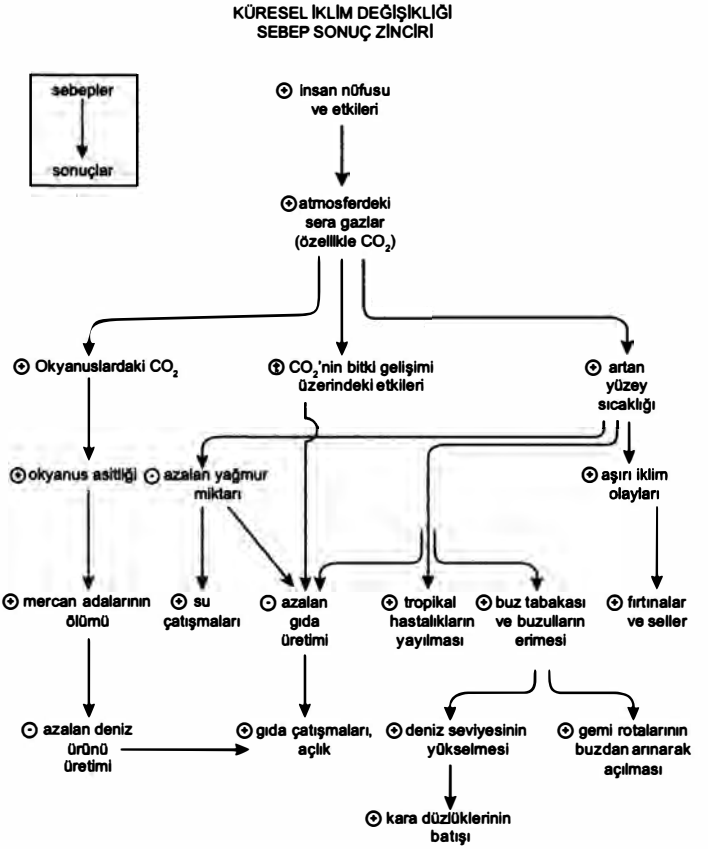

ŞEKİL 9: *Küresel İklim Değişikliği Sebep Sonuç Zinciri*

Önümüzdeki yıllarda hayatımızı şekillendirecek dört dünya probleminden bir diğeri, küresel iklim değişikliğidir. Hemen hemen hepimiz bunu duymuşuzdur. Ancak konu öyle karmaşık, kafa karıştırıcı ve paradokslarla dolu ki, iklim uzmanları dışında çok az insan aslında konuyu anlıyor ve pek çok etkili kişi (Amerikalı siyasetçilerin de dâhil olduğu) bu konuyu abartılmış bir balon olarak görüyor. Şimdi, açıklamamı takip edebilmeniz için kullanılabilecek bir sebep-sonuç zinciri akış diyagramı aracılığıyla konuyu olabildiğince açmaya çalışacağım.

Başlangıç noktası dünyadaki insan nüfusu ve dünyaya kişi başı ortalama etkisi. (İkinci ifade, kişi başına yılda tüketilen petrol gibi kaynakların ve üretilen kanalizasyon suyu gibi atıkların ortalama miktarı anlamına geliyor.) Bu miktarların üçü de –insan sayısı, ortalama kişi başına kaynak tüketimi ve atık üretimi– artıyor. Sonuç olarak, dünya üzerindeki toplam insan etkisi de artıyor: Çünkü toplam etki, kişi başına artan ortalama etki ile artan insan sayısının çarpımına eşit.

Önemli atıklardan biri, hayvanların solunumuyla (biz dâhil) üretilen ve atmosfere salınan karbondioksit gazı (CO_2). Ne var ki Sanayi Devrimi ve onun sonucunda görülen nüfus patlamasıyla birlikte, doğal karbondioksit üretimi, özellikle insanların fosil yakıt kullanmasından kaynaklanan karbondioksit üretiminin yanında önemsiz kaldı. İklim değişikliğine yol açan bir başka önemli gaz, çok daha küçük miktarlarda bulunan ve şu anda karbondioksitten daha önemsiz olan ancak pozitif geri bildirim döngüsü nedeniyle önem kazanabilecek olan metan gazı: Küresel ısınma nedeniyle Kuzey Kutbu'ndaki donmuş tabakalar eriyor, bunun sonucunda metan salımı oluyor, bu daha da fazla ısınmaya yol açıyor, daha

fazla donmuş tabaka eriyor, bunun sonucunda daha fazla metan salımı oluyor vb.

Karbondioksit salımının en çok tartışılan birincil etkisi, atmosferde sera gazı işlevi görmesidir. Bunun nedeni, atmosferdeki karbondioksidin güneşin kısa dalga radyasyonuna karşı geçirgen olması ve güneş ışığının atmosferden geçmesine izin vererek dünyanın ısınmasına sebep olmasıdır. Dünya, o enerjiyi gerisin geri uzaya gönderir ama bunu, karbondioksidin opak kaldığı daha uzun termal kızılötesi dalga boylarıyla yapar. Dolayısıyla karbondioksit bu yeniden yansıtılan enerjiyi soğurur ve tüm yönlere, yani dünyanın yüzeyine de yeniden gönderir. Yüzey bu şekilde, camdan bir seranın içi gibi ısınır ancak ısınmanın fiziksel mekanizması farklıdır.

Karbondioksit salımının iki diğer başlıca etkisi daha var. Birincisi ürettiğimiz karbondioksit aynı zamanda okyanuslarda karbonik asit olarak depolanır. Ancak okyanusun asitliği zaten son on beş milyon yılın en yüksek seviyesindedir. Bu durumun sonucunda, mercan iskeletleri çözünür, mercan adaları ölür. Mercan adaları, okyanus balıklarının başlıca bakıcılarından biridir ve tropikal ve subtropikal deniz kıyılarını fırtına dalgaları ve tsunamilere karşı korur. Şu anda, dünya mercan adaları yılda %1 ila %2 daralıyor, yani bu yüzyılın sonunda büyük oranda kaybolmuş olacak. Bunun sonucunda, tropikal kıyı güvenliği azalacak ve deniz ürünlerinden alınabilen protein miktarı düşecek. Ürettiğimiz karbondioksidin diğer başlıca etkisi, bitki büyümesi üzerinde gösterdiği engelleyici ya da teşvik edici etkilerdir.

En fazla tartışılan karbondioksit salımı meselesi, ilk başta söz ettiğim etkidir: dünya yüzeyinin ve atmosferin alt tabakasının ısınması. Buna küresel ısınma diyoruz ancak etkisi öyle karmaşık ki "küresel ısınma" tabiri eksik kalıyor. "Küresel iklim değişikliği"

terimi biraz daha kapsamlıdır. Birincisi, sebep-sonuç zincirleri, (ABD'nin büyük bölgeleri dâhil) pek çok yer ısınırken, atmosferdeki ısınmanın paradoksal biçimde, (Güneydoğu ABD dâhil) bazı karasal alanların geçici olarak soğumasına neden olduğu anlamına geliyor. Örneğin daha sıcak bir atmosfer daha fazla Kuzey Kutbu buzunun erimesi anlamına geliyor. Sonuç olarak daha fazla Arktik Okyanusu suyu güneye akıyor ve o akıntıların aşağısındaki bazı alanları soğutuyor.

İkincisi, insan toplumları açısından önem sırasına göre *ortalama* ısınma eğilimi ile başa baş giden bir diğer mesele *aşırı* iklim olaylarıdır: Fırtınalar ve seller artıyor, sıcak hava rekorları kırılıyor, aynı anda soğuk hava rekorları da kırılıyor, Mısır'da kar yağışı, Kuzeydoğu ABD'de soğuk hava dalgası görülüyor. İklim değişikliğini anlamayan kuşkucu siyasetçiler de hemen bu olayların küresel ısınma iddiasını çürüttüğünü sanıyor.

Üçüncü bir mesele, iklim değişikliğinin nedenlerle sonuçlar arasında büyük zaman aralıklarını da içermesidir. Örneğin okyanuslar karbondioksidi öyle yavaş depoluyor ve salıyor ki bu gece dünyadaki her insan bir anda ölse veya nefes almayı kesse ya da fosil yakıt kullanmayı bıraksa bile atmosfer onlarca yıl daha ısınmaya devam eder. Öbür taraftan nedenlerle sonuçlar arasında lineer ilişkiler olduğunu öngören mevcut muhafazakâr tahminlere kıyasla, dünyanın çok daha hızlı ısınmasına neden olabilecek lineer olmayan olası büyük kuvvetlendiriciler de var. O kuvvetlendiriciler arasında, buz tabakaları ve deniz buzlarının erimesi ve Antarktika ve Grönland buz tabakalarının olası çöküşü yer alıyor.

Dünyanın ortalama ısınma eğiliminin sonuçlarına gelelim. Dört adet sonuçtan bahsedeceğim. ("Konuyu netleştirmeye çalıştığım" bu noktada, küresel iklim değişikliğinin gerçekten de karmaşık

olduğunu kabul etmeye hazır olabilirsiniz!) Dünyanın pek çok bölgesinde yaşayan insanlar açısından en bariz sonuç kuraklık olacaktır. Örneğin, memleketim Güney Kaliforniya giderek kuraklaşıyor ve 2015 yılı, 1800'lerde hava durumunun kaydedilmeye başlanmasından beri Los Angeles şehri tarihinin en kurak yılı oldu. Küresel iklim değişikliğinin yol açtığı kuraklık dünyanın farklı yerlerinde farklı seviyelerde görülüyor: En kötü etkilenen bölgeler Kuzey Amerika, Akdeniz ve Orta Doğu, Afrika, güney Avustralya'daki tarım alanları ve Himalayalar. Örneğin Himalaya kar yığınları Çin, Vietnam, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'in en temel su kaynağıdır ve o ülkelerin paylaşmak zorunda olduğu o kar yığınları ve su kaynakları giderek azalıyor. O ülkelerin ise çatışmalarını barışçıl yollarla çözmek gibi bir gelenekleri yok.

Ortalama ısınma eğiliminin ikinci bir sonucu, biraz önce bahsettiğim kuraklık ve paradoksal şekilde artan kara sıcaklıkları nedeniyle gıda üretiminin azalmasıdır (misal bu koşullar ürünlerin üzerinde yabani ot gelişimini artırıyor). Gıda üretiminin azalması başlı başına bir problem zira dünya insan nüfusu, yaşam koşulları ve gıda tüketimi önümüzdeki on yıllar içinde tahminen %50 artacak ve hâlihazırda birkaç milyar insanı yetersiz beslenmeye mahkûm eden bir gıda problemi var. Dünyanın en önde gelen gıda ihracatçısı ABD özelinde, Amerikan tarımı, giderek sıcak ve kurak hale gelen ve verimsizleşen Batı ve Orta ABD'de yoğunlaşıyor.

Ortalama ısınma eğiliminin üçüncü sonucu, tropikal hastalık taşıyan böceklerin ılıman bölgelere taşınmasıdır. Bunun sonucunda, bugüne değin ortaya çıkan problemler arasında, ABD'nin dang humması ve keneyle bulaşan hastalıklarla tanışması, Avrupa'ya tropikal chikungunya ateşinin gelmesi ve sıtma ve viral beyin iltihabının yayılması sayılabilir.

Isınma eğiliminin son sonucu, deniz seviyelerinin yükselmesidir. Ortalama deniz seviyelerinde bu yüzyılda görülmesi beklenen artış üç fit civarındadır. Ancak geçmişte yetmiş fite kadar yükselmeler görülmüştü. Şu an için asıl belirsizlik, Antarktika ve Grönland buz tabakalarının eriyerek okyanuslara çok fazla su ekleyip eklemeyeceği konusundadır. Öte yandan, sadece üç fitlik yükselme bile, fırtınalar ve dalgalarla güçlendirildiğinde, ABD'nin doğu kıyısındaki bazı yerler ve Florida, Hollanda, Bangladeş'in düzlük alanları ve başka pek çok yoğun nüfuslu yeri yaşanmaz hale getirecektir. Okyanus balıkları için "sığınak" işlevi gören alanlar da zarar görecektir.

Arkadaşlarım bazen, iklim değişikliğinin insan toplumları açısından iyi etkilerinin de olup olmadığını soruyorlar. Evet var. Örneğin Kuzey Kutbu deniz buzları eridiğinde uzak Kuzey'de buzdan arınmış deniz yolları açılacak ve belki Güney Kanada'nın buğday kuşağı ve bazı diğer alanlarda buğday üretimi artacaktır. Öbür yandan, insan toplumları açısından etkilerin çoğu kötü olacaktır.

Bu problemleri teknolojik yollarla kolayca çözmek mümkün mü? Dünya yüzeyini soğutmak için atmosfere partiküller enjekte etme veya atmosferden karbodioksidi çekme gibi çeşitli jeomühendislik fikirleri duymuş olabilirsiniz. Ne var ki şimdiye değin test edilmiş ve işe yaramış bir jeomühendislik projesi yok. Önerilen projeler hep çok pahalı şeyler. Ayrıca bu tür projelerin test edilip hayata geçirilmesi için uzun zaman gerekiyor ve muhtemelen o zaman içinde de öngörülmemiş kötü yan etkiler ortaya çıkacaktır. Örneğin, 1940'lara değin buzdolaplarında kullanılan zehirli gazların yerine zehirli olmayan kloroflorokarbon gazları (CFC'ler) getirilmişti. Buzdolabı gazları problemine harikulade ve güvenli bir mühendislik çözümü bulunduğu düşünülüyordu. Özellikle de

laboratuvar testlerinde CFC'lerin hiç kötü etkisi görülmemişti. Ne yazık ki bu testler CFC'lerin atmosfere karıştığında, bizi ultraviyole ışınlardan koruyan ozon tabakasını nasıl yok ettiğini ortaya çıkaramamıştı. Sonuç olarak, CFC'ler dünyanın pek çok yerinde yasaklandı ancak bunun için onlarca yıl geçmesi gerekti. İşte bu yüzden, jeomühendisliğin öncelikle "atmosferde test" yapması gerekiyor. Ne var ki bu imkânsız bir şey çünkü jeomühendisliğin ancak on birinci denemede bizim açımızdan tam da istenen sonuçları vermeye başladığını görmemiz için dünyayı tam on kez deneysel yollarla mahvetmemiz gerekecektir. Dolayısıyla pek çok bilim insanı ve iktisatçı, jeomühendislik deneylerini aşırı yanlış, hatta ölümcül seviyede tehlikeli bulmakta ve yasaklanması gerektiğini düşünmektedir.

Bütün bunların anlamı, iklim değişikliğinin önlenemez olduğu ve çocuklarımızın yaşamaya değmeyecek bir dünyaya mahkûm olacakları mıdır? Kesinlikle hayır. İklim değişikliği, büyük oranda insan faaliyetlerinden kaynaklanıyor. Bundan dolayı, iklim değişikliğini azaltmak için yapmak zorunda olduğumuz şey, o faaliyetleri azaltmaktır. Bunun için, daha az fosil yakıt kullanmamız ve enerjimizi rüzgâr, güneş ve nükleer gibi yenilenebilir kaynaklardan almamız gerekiyor.

Dünya çapında insan toplumlarının geleceği açısından, nükleer silahlar ve küresel iklim değişikliğinden sonraki üçüncü büyük problem, zaruri doğal kaynakların küresel çapta azalmasıdır. Bu başlı başına bir problemdir zira bazı kaynaklar (özellikle su ve kereste) geçmiş toplumların önüne engeller çıkarmış ve çökmelerine sebep olmuş, bazı kaynaklar ise (özellikle fosil yakıtlar, madenler ve verimli topraklar) savaşlara yol açmıştır. Kaynak

kıtlıkları, bugün dünyanın pek çok yerinde toplumları baskı altına almakta ya da savaş sebebi olabilmektedir. Öncelikle bir örneği ayrıntılarıyla değerlendirerek başlayalım: başta enerji için kullandığımız fosil yakıtlar ve pek çok ürünün kimyasal sentezi için kullanılan başlangıç materyalleri. ("Fosil yakıtlar" terimi, yeryüzünün mantosunda uzun süre önce oluşmuş hidrokarbon yakıt kaynakları anlamına geliyor: petrol, kömür, bitümlü şist ve doğal gaz.)

İnsanlar olarak her faaliyetimiz için enerjiye ihtiyaç duyarız. Malzemeleri taşımak ve kaldırmak için çok fazla enerjiye ihtiyacımız vardır. Milyonlarca yıl süren insan evrimi süresince taşıma ve kaldırma için kullandığımız tek enerji kaynağı insan kas gücüydü. On binyıl kadar önce, araçları çekmeleri, yük taşımaları ve makaralar ve dişliler aracılıyla ağırlıkları kaldırmaları için büyük hayvanları evcilleştirmeye ve eyerlemeye başladık. Ardından, tekne kullanmak için rüzgâr gücü, daha sonra rüzgâr değirmenleri ve kaldırma, öğütme ve eğirme için su gücü kullanıldı. Bugün, uzak ara en yaygın enerji kaynağımız, *bariz ölçüde* düşük maliyeti (bu konuya yine değineceğim), yüksek enerji yoğunluğu (yani az bir yakıt miktarının verdiği yüksek enerji miktarları) ve kullanım amacıyla her yere taşınabilme özelliği (yalnızca belli yerlerde bulunan ya da tutulabilen hayvanların, rüzgârın ve su gücünün aksine) nedeniyle fosil yakıtlardır. Bu nedenle fosil yakıtlar son dönemlerde başlıca savaş sebebi ve dış politika belirleyicisi olmuştur. ABD ve Britanya'nın Orta Doğu politikaları ve Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na giriş sebebini hatırlayalım.

Henüz antik dönemlerde dahi, insanlar yeryüzüne çıkmış az miktarda petrol ve kömür kullanıyorlardı. Öte yandan, geniş ölçekte fosil yakıt kullanımı ancak 1700'lerde Sanayi Devrimi

ile birlikte başladı. Farklı türden ve farklı kaynaklardan alınan fosil yakıtların kullanım biçimi zaman içinde değişti. Kullanılan ilk fosil yakıtlar yüzeyde veya yüzeye yakın bulunan en fazla erişilebilenler, çıkarması en kolay ve ucuz olanlar ve çıkarırken en az zarar neden olanlardı. O ilk kaynaklar tükenince daha zor erişilebilir, daha derinde, çıkarması daha zor veya daha zararlı olanlara geçtik. Bundan dolayı, ilk sanayi ölçeğinde yakıt kullanımı, su pompalamak ve dönen çarkları çalıştırmak amacıyla buharlı motorlara ve (en sonunda 1800'lerde) buharlı gemilere ve demir yolu motorlarına enerji vermek için kullanılan, sığ madenlerden elde edilen kömürlerdi. Sanayide daha sonra, kömür kullanımından petrol, bitümlü şist ve doğal gaz kullanımına geçildi. Örneğin, yer altından petrol çıkarılan ilk petrol kuyusu, 1859'da Pensilvanya'da açılan sığ bir kuyuydu. Onu giderek derinleşen diğer kuyular izledi.

"Petrol rezervinin zirve noktasına" ulaşıldığına –yani yeryüzündeki erişilebilir petrol rezervlerinin çoğunu tükettiğimiz için petrol üretiminin yakında düşmeye başlayacağına– ilişkin tartışmalar sürmektedir. Öte yandan en ucuz, en erişilebilir ve en az zararlı petrol kaynaklarının çoktan tüketildiği konusu hiç tartışılmamaktadır. ABD artık Pensilvanya'da yüzey petrolünü alamamakta ya da sığ kuyular açamamaktadır. Bunun yerine, kuyular daha derin kazılmakta (bir mil ya da daha fazla) ve sadece karada değil okyanus yüzeyinde de, sadece sığ okyanus sularında değil derin sularda da, sadece ABD'nin endüstriyel merkezi olan Pensilvanya'da değil Yeni Gine yağmur ormanları ve Kuzey Kutbu'nda da kuyular açılmaktadır. O derin, uzak petrol kuyularından petrol çıkarmak, Pensilvanya'nın sığ kuyularından çıkarmaya göre çok daha pahalıdır. Sonuç olarak, hayli büyük zararlar veren petrol sızıntılarının oluşma potansiyeli daha fazladır. Petrol çıkarma

maliyetleri arttıkça bitümlü şist ve kömür gibi alternatif ama daha zararlı fosil yakıt kaynakları ve rüzgâr ve güneş gibi fosil olmayan yakıt kaynakları daha ekonomik hale gelmektedir. Yine de bugün petrol fiyatları hâlâ büyük petrol şirketlerinin yüksek kârlar elde etmesine olanak sağlamaktadır.

Petrolün *bariz ölçüde* düşük maliyette olduğunu söylemiştim. Gelin bir de petrolün (ya da kömürün) *asıl* maliyetine bakalım. Diyelim ki petrol varil başına altmış dolara satılıyor. Petrolü çıkarmak ve taşımak varil başına yirmi dolara mal oluyorsa ve şirket başka hiçbir şey için ödeme yapmak zorunda kalmıyorsa varil başına altmış dolar demek, petrol şirketinin büyük bir kâr elde ettiği anlamına geliyor.

Ancak fosil yakıtlar çok zararlıdır. O zararlar da petrol şirketine yüklense petrol fiyatı artar. Fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan zararlar arasında, yakın dönemde ABD ve Avrupa'da ciddi boyutlara ulaşan ve şu anda Hindistan ve Çin'de özellikle vahim durumda olan hava kirliliği meselesi bulunuyor. Bu hava kirliliği, her yıl milyonlarca ölüme ve ciddi sağlık maliyetlerine yol açmaktadır. Fosil yakıtların diğer zararları iklim değişikliği ile ilişkilidir. İklim değişikliği sonucunda tarımsal üretim azalmakta, deniz seviyeleri yükselmekte, yükselen denizlere karşı bariyerler kurmak için para harcamamız gerekmekte ve seller ve kuraklıklar sonucu büyük hasarlar oluşmaktadır.

Fosil yakıt üreticilerinin bugün ödemek zorunda olmadığı şu dolaylı maliyetleri anlamanıza yardımcı olacak bir örnek verelim. Düşünün ki oyuncak bebek üreten Happy Dolls adlı bir fabrika işletiyorsunuz. Bir ton oyuncak bebek üretmek size yirmi dolara mal oluyor. Piyasadaki diğer oyuncak bebeklerin ton başına maliyeti ise otuz dolar. Siz kendi oyuncak bebeklerinizin tonunu altmış dolara satabiliyorsunuz. Altmış dolar eksi yirmi dolarlık o

kâr marjı sizin oyuncak bebek üretiminizi hayli kârlı bir iş haline getiriyor ve rakip oyuncak üreticilerini geride bırakmanızı sağlıyor.

Ne yazık ki oyuncak bebek üretimi sürecinizde bir yan ürün olarak çok miktarda kara çamur çıkıyor. Rakip oyuncak bebeklerin üretiminde ise böyle bir yan ürün yok. O kara çamuru civardaki buğday tarlalarına döküyorsunuz. Böylece o buğday tarlalarındaki üretimi düşürmüş oluyorsunuz. Ürettiğiniz her bir ton oyuncak bebek, kara çamur sebebiyle komşularınızın yetmiş dolarlık buğday geliri kaybetmesine neden oluyor.

Sonuç olarak, komşularınız sizi dava ediyor ve her bir ton oyuncak bebeğin sebep olduğu buğday kaybı için yetmiş dolar ödemeniz gerektiğini söylüyorlar. Komşularınızın talebini türlü bahanelerle reddediyorsunuz: Oyuncak bebek üretiminde kara çamur çıkmadığını iddia ediyorsunuz, hâlbuki şirketinizdeki kendi bilim insanlarınız sizi onlarca yıldır o yan ürün hakkında uyarıyordu. Kara çamurun zararlı olduğunun ispatlanmadığını, milyonlarca yıldır doğal yollarla yüzeye çıktığını, sizin oyuncak bebek imalat tesisinden komşu tarlalara ne kadar kara çamur gittiğini belirlemek için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini ve oyuncak bebeklerin medeniyetimiz ve yüksek yaşam standardımız için gerekli olduğunu, o yüzden de kara çamur mağdurlarının çenelerini kapayıp oturmaları gerektiğini söylüyorsunuz.

Ne var ki duruşma görülürken yargıç ve jüri, dava sonucunun açık olduğunu söylüyorlar: Komşularınızın azalan buğday üretimini karşılamak için her bir ton oyuncak bebek başına yetmiş dolar ödemek zorundasınız. Sonuç: Oyuncak bebeklerinizin gerçek maliyeti, ton başına yirmi dolar değil, yirmi dolar + yetmiş dolar = doksan dolardır. Happy Dolls artık bir para makinesi değil. Tonunu altmış dolara sattığınız oyuncak bebekleri doksan do-

lara üretmek mantıksız. Rakiplerinizin otuz dolar maliyetindeki oyuncak bebekleri şimdi Happy Dolls'u piyasadan silmiş durumda.

Farazi örneğimizdeki Happy Dolls gibi, fosil yakıtlar da hem zarar hem yarar getiriyor. Aradaki fark, fosil yakıtların ürettiği karbondioksidin, kara çamurdan daha az görünür bir şey olmasıdır. Bu yüzden fosil yakıt üreticileri ve kullanıcıları diğer insanlara verdikleri zararın maliyetlerini, bizim farazi oyuncak üreticilerimizin aksine, ödemek zorunda kalmıyorlar. Öte yandan, fosil yakıt üreticileri ve kullanıcılarının aynen Happy Dolls üreticileri gibi, karbon salınımlarının vergilendirilmesi ya da başka bir metotla maliyetleri ödemesi için giderek artan bir itiraz var. Bugün fosil yakıtlar dışında alternatif enerji kaynaklarına yönelme arayışının ardında yatan faktörlerden biri de bu.

Rüzgâr, güneş, dalga, hidroelektrik ve jeotermal enerji gibi bazı alternatif kaynaklar tüketilemez gibi görünüyor. Dalga dışında, bu kaynakların hepsi hâlihazırda denenmiş durumda: Yani uzun süredir geniş bir ölçekte kullanılıyor. Örneğin Danimarka elektriğinin büyük bölümünü Kuzey Denizi'ndeki rüzgâr santrallerinden elde ediyor. İzlanda'nın başkenti Reykjavik ısınmak için jeotermal enerji kullanıyor. Nehirlerdeki hidroelektrik enerji sağlayan barajlar ise yüzyıldan uzun süredir yaygın olarak çalıştırılıyor.

Hiç kuşkusuz, bu alternatif enerji kaynaklarının her biri, kendine özgü problemler de yaratıyor. Geniş ölçekli güneş enerjisi üretimi, memleketim Güney Kaliforniya'da güneşli çöl çevresini güneş panelleriyle doldurmayı gerektirdiği için hâlihazırda soyu tükenme tehdidi altında olan çöl kaplumbağalarına zarar veriyor. Rüzgâr santralleri kuşları ve yarasaları öldürüyor ve manzaraları bozulan arazi sahiplerince hiç sevilmiyor. Nehirlerdeki

hidroelektrik barajları, balıkların göç yollarını etkiliyor. Ucuz ve problemsiz başka enerji üretimi metotlarımız olsaydı elbette çöl kaplumbağası habitatına zarar vermez, kuşları ve yarasaları öldürmez, insanların manzaralarını bozmaz ve balıkların göç yollarını etkilemezdik. Ancak, daha önce değindiğimiz gibi, fosil yakıt seçeneği küresel iklim değişikliği, solunum hastalıkları ve petrol ve kömür çıkarımının verdiği zararlar gibi büyük problemler yaratıyor. İyi bir çözüm ile kötü bir çözüm arasında seçim yapma şansımız olmadığı için şu soruyu sormak zorundayız: Bu kötü alternatifler arasında hangisi daha az kötü?

Bu tartışmaya bir örnek olarak, rüzgâr santrallerini düşünün. ABD'de bu santrallerin yılda en az kırk beş bin kuş ve yarasa öldürdüğü tahmin ediliyor. Bu rakamla ilgili bir fikre varmanıza yardımcı olayım. Evlerde beslenen ve dışarı çıkmasına da izin verilen evcil kedilerin yılda ortalama üç yüzden fazla kuş öldürdüğü tahmin ediliyor. (Evet, üç yüzden fazla. Yanlış okumadınız.) ABD'de dışarı çıkmasına izin verilen kedilerin sayısı tahminen yüz milyon civarında. Yani kedilerin ABD'de yılda en az otuz milyar kuş öldürdüğünü hesaplayabilirsiniz. Bu rakamı, rüzgâr santrallerinin her yıl öldürdüğü kırk beş bin kuş ve yarasayla kıyaslayın. Dolayısıyla, rüzgâr santralleri toplamda yüz elli kedinin yapabileceği işi ancak yapabiliyor. Buna göre ABD'nin kuşları ve yarasaları hakkında cidden kaygılarımız varsa rüzgâr santrallerinden önce kedilere odaklanmamız gerekiyor. Rüzgâr santrallerinin kedilere kıyasla daha fazla avantajı da var. Sonuçta, kediler bize öldürdükleri kuşların karşılığında enerji, temiz hava ve küresel ısınmadan kurtuluş vadetmiyorlar. Rüzgâr santralleri bunların hepsini sağlıyor.

Bu örnek, verdikleri bariz zarara karşın rüzgâr santralleri, çöl güneş panelleri ve barajları nasıl savunabileceğimizi gösteriyor.

Bunlar, fosil yakıtlardan daha az zarar veriyorlar. Bundan dolayı, bir enerji kaynağı olarak fosil yakıtların yerine kabul edilebilir bir uzlaşma metodu olarak değerlendirilebilirler. Öbür taraftan tüm bunlara karşın, rüzgâr santralleri ve güneş enerjisinin fosil yakıtlarla boy ölçüşemeyeceği de söylenebilir. Ancak bazı durumlarda gayet iyi boy ölçüşebiliyorlar ve fosil yakıtların görünen ekonomik avantajı aslında yanıltıcı nitelik taşıyor: Fosil yakıtların büyük dolaylı maliyetlerini (Happy Dolls örneği) düşününce yine alternatif metotlar daha ucuz kalıyor.

Şu anda muhtemelen çokça korkulan diğer bariz alternatif nükleer enerji üretimini düşünüyorsunuz. Bu konu, pek çok Amerikalının ve başka ülkelerin yurttaşlarının duyar duymaz kulaklarını kapattıkları bir mesele. Bu durumun ekonomik sebeplerinin yanı sıra üç başka sebebi de var: kaza korkusu, nükleer reaktör yakıtının nükleer bomba yapmak için kullanılacağı korkusu ve harcanan yakıtların nerede saklanacağı sorunu.

Hiroşima ve Nagasaki atom bombalarından hafızalarımıza kazınanlar, birçok insanı nükleer reaktörleri enerji yerine ölümle ilişkilendirmeye sürüklüyor. Aslında, 1945'ten sonra, nükleer enerji santrallerindeki kazaların insan ölümüne sebep olduğu sadece iki olay var: Sovyetler Birliği'ndeki Çernobil reaktör kazası ve Japonya'daki Fukuşima reaktör kazası sonucu olarak o anda otuz iki insan öldü, sonradan radyasyon sebebiyle kaç kişinin öldüğü bilinmiyor. 1979'da ABD'deki Three Mile Adası reaktöründe bir ekipman kazası ve bir insan hatası gerçekleşti ancak ölen ya da yaralanan olmadı ve radyoaktif yayılma minimum düzeyde kaldı. Öte yandan Three Mile Adası kazasının psikolojik etkileri çok büyük oldu: ABD'de uzun yıllar boyunca yeni reaktör kurulumu askıya alındı.

Nükleer enerji ile ilişkili son korku, harcanan reaktör yakıtlarının nerede bertaraf edileceği sorunu. İdeal olarak, sonsuza değin, ıssız ve jeolojik olarak çok istikrarlı bir yerde, deprem veya su sızması nedeniyle yakıt kaçağı riski taşımayan çok derin yerlere depolanmalıdır. ABD'de şimdiye değin tespit edilen en iyi aday, fiziksel gereklilikleri karşıladığı düşünülen bir Nevada bölgesidir. Ne var ki güvenlikten tamamen emin olmak imkânsız olduğu için Nevadalı yurttaşlar o alanın benimsenmesine itiraz etmiş ve bunu engellemişlerdir. Sonuç olarak ABD'de hâlâ atık nükleer yakıtların saklanması için bir alan mevcut değildir.

Nitekim rüzgâr santrallerinin öldürdüğü kuş ve yarasalar meselesinde olduğu gibi, nükleer enerji üretiminin de dezavantajları var. Gerçi o dezavantajlar olmasa bile, tüm başlıca enerji ihtiyaçlarımızı karşılayamaz: Örneğin, nükleer reaktörleri otomobil ve uçakları çalıştırmak için kullanamayız. Hiroşima ve Nagasaki hatıralarımız –Three Mile Adası, Çernobil ve Fukuşima tarafından da pekiştirilen– pek çok Amerikalının ve diğer halkların nükleer enerji üretimine ilişkin düşünüş tarzını kökten değiştirdi. Ancak yine şunu sormamız gerekiyor: Nükleer enerjinin riskleri neler ve alternatiflerinin riskleri neler? Fransa, onlarca yıldır hiçbir kaza olmadan ulusal elektriğinin büyük bölümünü nükleer reaktörlerden elde ediyor. Fransa'nın aslında kazalar yaşadığı ve bunları gizlediği iddiaları mantıksız görünüyor. Çernobil tecrübesi gösteriyor ki hasar görmüş bir reaktörden atmosfere salınan bir radyoaktivite diğer ülkeler tarafından kolayca tespit ediliyor. Güney Kore, Tayvan, Finlandiya ve pek çok başka ülke de elektrik enerjisinin büyük kısmını hiç kayda değer kaza yaşamadan nükleer reaktörlerden elde ediyor. Dolayısıyla, bir nükleer reaktör kazası *olasılığı* korkumuz ile fosil yakıtlardan kaynaklanan hava kirliliğinin sebep olduğu milyonlarca ölüm ve yine fosil yakıtlardan

kaynaklanan küresel iklim değişikliğinin devasa ve olasılıkla feci sonuçlarının *kesinliğini* bir terazide tartmalıyız.

ABD'nin bu ikilemlere bulacağı çözümün iki bileşeni olacaktır. Biri, ABD'de kişi başına enerji tüketimini azaltmak: Avrupalılar bizden çok daha yüksek bir yaşam standardına sahipler ancak bizin enerji tüketimimiz onlarınkinin yaklaşık iki misli. Buna neden olan faktörler arasında, Avrupa ve ABD'de otomobil satın alımını etkileyen farklı devlet politikaları var. Avrupalılar yüksek yakıt tüketimi olan büyük pahalı arabalar almaya teşvik edilmiyor çünkü otomobil satın alım vergisi, bazı Avrupa ülkelerinde %100 civarındadır. Bu vergi, otomobilin fiyatını iki misline çıkarıyor. Ayrıca, Avrupa'da yakıt verimliliği olmayan otomobil alımının önündeki bir diğer engel de benzin fiyatlarını galon başına dokuz dolardan yukarıya çıkaran benzin vergileri. ABD'de vergi politikaları, aynı şekilde Amerikalıların benzin içen otomobil almaktan caydıracak şekilde ayarlanabilir.

ABD'deki enerji sorununa bulunacak çözümün ikinci bileşeni, toplam enerji tüketimini düşürmenin yanı sıra enerjimizin daha fazla bölümünü fosil yakıtlar dışındaki kaynaklardan –yani, rüzgâr, güneş, dalga, hidroelektrik, jeotermal ve belki nükleer– elde etmektir. 1973 Körfez Petrol Krizi'nden sonra, ABD hükümeti alternatif enerji üreticilerine teşvikler önerdi ve ABD şirketleri o teşvikleri etkin rüzgâr santralleri geliştirmek için kullandı. Ne yazık ki, 1980 civarında, ABD hükümeti alternatif enerji teşviklerini sonlandırdı. Bundan dolayı, etkin rüzgâr santrali piyasası hızla çöktü. Öbür taraftan Danimarka, Almanya, İspanya ve diğer Avrupa ülkeleri bizim rüzgâr santrali tasarımlarımızı geliştirdiler ve bugün onları kendi elektrik ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıyorlar. Aynı şekilde Çin, Uzak Batı Çin'deki rüzgâr santrallerinden Doğu Çin'deki yoğun nüfuslu bölgelere elektrik

iletmek için uzun mesafeli elektrik hatları döşedi. ABD henüz bu tür uzak mesafeli elektrik aktarımı sistemleri kurmadı.

Enerji ihtiyaçlarımız probleminin geniş bağlamından bakıldığında, fosil yakıtların tükenmesiyle ilişkili ortaya çıkan problemler bu şekildedir. Şimdi, diğer başlıca doğal kaynak kategorilerini ve onların gelecekte sebep olabileceği zorlukları kısaca tartışalım. O kategorilerin ikisine, Japonya özelinde yarattıkları problemlerle bağlantılı olarak Bölüm 8'de değinmiştik: kereste, kâğıt ve önemli biyolojik aracılardan olan polen taşıyıcılarımızı sağlayan ormanlar; insanların protein ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan balık sahaları (başta okyanuslardan elde edilen balıklar ve kabuklu deniz hayvanları olmak üzere, tatlı su gölleri ve nehirleri). Diğer kategoriler şöyle: endüstride kullanılan pek çok farklı element ve mineral (demir, alüminyum, bakır, nikel, kurşun ve diğerleri); tarım ve ormancılık için gerekli bereketli topraklar; içme, yıkama, tarım, ormancılık ve sanayi için kullanılan temiz su; hepimizin içinde yaşadığı atmosfer. Bu çeşitli kaynaklar, bizim açımızdan problem yaratma potansiyellerini anlamamız açısından önem arz eden dört konuda ayrışıyor: yenilenebilirlikleri ve nihai yönetim problemleri, insan toplumlarını kısıtlama potansiyelleri, uluslararası boyutları ve savaşlar dâhil, sebep oldukları uluslararası rekabet.

Birincisi, kaynaklar yenilenebilirlik bakımından ayrışıyor. Fosil yakıtlar gibi, mineraller de inorganiktir (yani ne biyolojik ne de yenilenebilir). Dolayısıyla mineraller kendilerini yeniden üretmez ya da yeni mineral yaratmaz. Şu anda yeryüzünde pratik amaçlar için kullanılmaya hazır halde bulunan minerallerin miktarı, sadece olandan ibarettir. Bunun aksine, ormanlar ve balık

sahaları yenilenebilir biyolojik kaynaklardır: Balıklar ve ağaçlar, bebek balıklar ve bebek ağaçlar üretir. Bundan dolayı, teoride ve genel olarak pratikte de, balık ve ağaç popülasyonunun istikrarlı kalması ve hatta artmasını sağlayacak şekilde, yeni balık ve ağaç üretme hızımız, onları toplama hızımızı aşarsa sürdürülebilirliği yakalamış oluruz. Büyük oranda inorganik ve sadece kısmen biyolojik olan verimli topraklar da yenilenebilir kaynak olarak görülebilir çünkü insan faaliyetleriyle aşındırılması mümkün olsa da solucanlar ve mikroorganizmaların hareketleriyle yeniden üretilebilir. Temiz su kısmen yenilenemez (örneğin boşaltılmış bir akifer), kısmen de yenilenebilirdir zira okyanustan buharlaşan su yağmur olarak toprağa düşer ve yeni temiz su yaratır.

Dünyanın yenilenemez kaynak rezervlerini (mineraller ve fosil yakıtlar) yönetim uygulamalarımızla korumak için yapılacak bir şey yoktur. Öte yandan, yönetim uygulamalarıyla yenilenebilir biyolojik kaynaklar üzerinde büyük bir fark yaratabiliriz. Daha önce Bölüm 8'de değindiğimiz gibi, ormanları ve balık sahalarını sürdürülebilir yollarla yönetmek konusunda çok şey biliniyor. Dünyanın bazı ormanları ve balık sahaları, örneğin Almanya'nın ormanları ve Alaska yaban somonu sahası hâlihazırda iyi yönetiliyor. Ne yazık ki çoğu orman ve balık sahasının kaderi farklıdır. Bu yerler aşırı kullanıma maruz kaldığı için ağaç veya balık stokları azalıyor veya yok oluyor. Soru: En son ne zaman Atlantik kılıç balığı yediniz? Cevap: Uzun yıllar önce çünkü aşırı avlandı ve ticari açıdan soyu tükendi. Ayrıca yüzey toprağını iyi yönetmeyi biliyoruz fakat maalesef o da çoğunlukla kötü yönetiliyor ve önce nehirlere, ardından erozyon yoluyla okyanuslara akıyor ya da verimliliği ve dokusu bozuluyor. Kısacası, dünya şu anda yenilenebilir değerli biyolojik kaynaklarının çoğunu kötü yönetiyor.

İkincisi, hangi doğal kaynaklar insan toplumlarını kısıtlayabilir? Cevap: tükettiğimize ilişkin hiçbir işaret bulunmayan atmosfer oksijeni dışında, muhtemelen hepsi. Başta demir ve alüminyum olmak üzere, bazı mineraller de öyle çok miktarda bulunuyor ki onların da tükenme ihtimali yok gibi görünüyor. Ancak, bu iddiayı, şimdiye değin kullandığımız kaynakların sığ, erişilebilir, ucuz kaynaklar olduğunu belirterek sınırlamalıyım. Zaman içinde, fosil yakıtlarda olduğu gibi, çıkarması daha maliyetli derin rezervlere yönelmek zorunda kalacağız. Endüstri açısından önemli bazı öteki mineraller hâlihazırda az miktarda bulunuyor. Bu nedenle, bunların kısıtlayıcı olacağı korkusu daha şimdiden mevcut. Örneğin, bazı nadir elementlerin rezervleri Çin'de yoğunlaşmış durumda. Belki temiz suyu da sınırsız kaynak olarak görüyorsunuzdur. Dünya okyanuslarında bulunan tuzlu suyu tuzundan arındırarak sonsuz miktarda temiz su yapabileceğimizi düşünüyor olabilirsiniz. Ne var ki bunun için enerji gerekiyor. Zaten enerji problemi yaşıyoruz ve aşırı kullanımından dolayı dev maliyetler üstleniyoruz. Dolayısıyla pratikte temiz su sadece sınırlı miktarda mevcut.

Bir diğer mesele, dünya kaynak problemlerinin uluslararası boyutları. Ormanlar gibi bazı kaynaklar hareketsizdir. Her ağaç, yetiştiği ülke içinde kalır, dolayısıyla yönetimi teoride o ülke tarafından belirlenir (gerçi pratikte uluslararası bir boyutu da var zira diğer ülkeler o kaynağı kiralayabilir ya da satın alabilir). Öte yandan, uluslararası bir "ortak bölgede" yer alan kaynaklar ve ulusal sınırlar arasında hareket eden mobil kaynaklarla ilgili uluslararası karmaşık durumlar kaçınılmazdır.

Açık okyanus bir "ortak bölgedir": Toprağın iki yüz mil açığına kadar olan okyanus suyu o toprağın sahibi olan ülkenin suları olarak görülse de bu iki yüz mil sınırının ötesindeki ok-

yanus suları hiç kimseye ait değildir. ("Ortak bölge" terimi, Orta Çağ'da birçok otlak alanına verilen bir isimden gelir: O alanlar bireylere ait değildir ve halkın kullanabileceği bir "ortak alan" olarak görülür.) Ülkelerin, iki yüz millik sınırları içinde balıkçılığı düzenlemek için yasal dayanakları vardır ancak hangi ülkeden olursa olsun tüm balıkçı tekneleri açık okyanusun her yerinde avlanabilirler. Sonuç olarak, açık okyanuslarda aşırı avlanmayı önlemenin yasal bir yolu yoktur ve pek çok okyanus balığı bundan dolayı tükenmektedir. Üç diğer potansiyel değerli kaynak da ulusal sınırların ötesindeki ortak alanlarda bulunmaktadır: okyanusta çözünen mineraller, Antarktika buz kütlesindeki temiz su ve deniz yatağındaki mineraller. Şimdiye değin, bu üç kaynağı çıkarmak için de birtakım girişimler olmuştur: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman kimyacı Fritz Haber, okyanus suyundan altın çıkarma süreci üzerine çalışmıştır. Antarktika'dan bir buz dağını su fakiri bir Orta Doğu ülkesine çekmek için en az bir girişimde bulunulmuştur. Okyanus yatağından bazı mineralleri çıkarmak için ise çok daha gelişmiş yöntemler uygulanmıştır. Ne var ki ortak alanlardaki bu girişimlerin hiçbiri henüz bir sonuç vermemiştir. An itibarıyla tek ortak alan problemimiz açık okyanus balıkçılığıdır.

Uluslararası problemlere sebep olma ihtimali bulunan diğer kaynaklar, bir ülkeden diğerine taşınabilen mobil kaynaklardır. Pek çok hayvan türü göçebedir ve ulusal sınırlar arasında hareket eder: Ekonomik açıdan en önemlileri, ticari boyutta kıymetli olan ton balığı gibi okyanus balıkları ve bazı nehir balıkları ile göçebe kara memelileri ve kuşlardır (nehir somonu, Kutup Ren geyiği ve Afrika savan antilobu gibi). Dolayısıyla, bir ülkeden bir balıkçı teknesi okyanus göçebesi bir balık türünü avladığında, normalde başka bir ülkenin erişebileceği balıkları tüketmiş olur:

Pek çok nehir iki ya da daha fazla ülke arasında akar ve pek çok göl iki ya da daha fazla ülkeye yayılır. Bu nedenle, bir ülke, başka bir ülkenin kullanmak istediği temiz suyu tüketebilir ya da kirletebilir. Su ya da havada bulunan o faydalı mobil doğal kaynakların yanı sıra, insan faaliyetlerinin suya ya da havaya karıştırdığı ve su akıntıları ve rüzgârlarla bir ülkeden diğerine taşınabilen zararlı mobil şeyler de vardır. Örneğin, Endonezya orman yangınlarının sebep olduğu duman, komşu Malezya ve Singapur'a ulaşan havanın kalitesine ciddi zararlar vermektedir. Çin ve Orta Asya'dan gelen tozlar Japonya ve hatta Kuzey Amerika'ya kadar ulaşmaktadır. Nehirler en uzak okyanuslara ve kumsallara kadar plastik taşımaktadır.

Son olarak, uluslararası kaynak rekabetini değerlendirelim. Bu büyük problem dostane yöntemlerle çözülemediği takdirde ülkeler savaş yolunu tercih edebilirler. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girişinin başlıca sebebi uluslararası petrol rekabetiydi. Şili'nin Bolivya ve Peru'ya karşı açtığı Pasifik Savaşı'nın (1879-1883) sebebi, Atacama Çölü'ndeki zengin bakır ve nitrat yataklarını kontrol etmekti. Bugün, dünyanın pek çok yerinde temiz su için ciddi rekabet sergileniyor. Örneğin Himalaya kar yığınının erimesiyle oluşan sular Çin, Hindistan ve Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğu bölgesinden akan nehirlerin suyunu sağlıyor. Güneydoğu sya boyunca akan Mekong ve diğer nehirlerde, nehrin üst yakasındaki ülkelerde bulunan barajlar, besleyici yönünden zengin tortuların alt yakadaki ülkelere ulaşmasını önleyecektir. Batı Afrika kıyısının açıklarındaki okyanus balıkları için, Avrupa Birliği, Çin ve Batı Afrika balıkçıları arasında rekabet yaşanmaktadır. Diğer uluslararası kaynak "mücadeleleri" arasında, tropikal ülkelerde yetişen ve ılıman sanayi ülkelerinin ihtiyaç duyduğu ağaçların keresteleri için ve Çin'in Afrika'da tarımsal alan kira-

laması örneğinde görüldüğü gibi toprak için verilen mücadeleler bulunmaktadır. Kısacası dünyadaki insan nüfusu ve tüketimi arttıkça, azalan kaynaklar için sergilenen uluslararası rekabetin giderek kızıştığına tanık olabiliriz.

Petrol ve metaller gibi kaynakların ortalama kişi başı tüketim oranları ve plastik ve sera gazları gibi atıkların ortalama kişi başı üretim oranları, Birinci Dünya'da, gelişmekte olan dünyaya kıyasla otuz iki misli kadar fazladır. Örneğin, ortalama bir Amerikalı her yıl yoksul bir ülkenin ortalama yurttaşına kıyasla otuz iki misli fazla benzin tüketmekte ve otuz iki misli fazla plastik atık ve karbondioksit üretmektedir. Bu otuz iki rakamının, gelişmekte olan dünyadaki insanların davranış biçimleri ve bizi gelecekte neyin beklediğiyle ilgili büyük sonuçları vardır. Medeniyetimiz ve türümüz açısından tehlikeli gördüğüm dört problem grubundan sonuncusuna değindik.

O sonuçları anlamak için dünya nüfusuna ilişkin kaygılarımıza değinelim. Bugün, dünyada yedi buçuk milyardan fazla insan yaşıyor. Bu rakam, önümüzdeki elli yıl içinde dokuz buçuk milyar civarına ulaşabilir. Geçmişte pek çok insan, insanlığın önündeki en büyük problemin nüfus olduğunu düşünürdü. Ancak daha sonra, nüfusun iki faktörden sadece biri olduğunu, asıl önemli olanın o nüfusun ürünü olduğunu fark ettik. Söz konusu ürün, dünyadaki toplam tüketim, yani yerel tüketimlerin toplamıdır. Bu toplam da iki değişkenden elde edilir: yerel nüfus (insan sayısı) çarpı yerel ortalama kişi başı tüketim.

İnsanlar tükettiği ve ürettiği sürece nüfusun bir önemi olur. Dünyadaki yedi buçuk milyar insanın çoğunluğu bir soğuk depoda kapalı kalıp metabolizma ve tüketim faaliyetleri gerçekleştirmese

bir kaynak problemi oluşmaz. Birinci Dünya, çoğunluğu Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Avustralya'da yaşayan ve görece ortalama otuz iki misli fazla kişi başı tüketim yapan yaklaşık bir milyar insandan oluşuyor. Dünyanın geri kalan altı buçuk milyar insanının çoğunluğu gelişmekte olan dünyayı oluşturuyor ve otuz iki rakamının altında görece kişi başı tüketim oranları sergiliyor. Bu rakam çoğu yerde bire kadar düşüyor. Bu rakamlara göre kaynak tüketiminin büyük kısmı Birinci Dünya'da gerçekleşiyor.

Öbür taraftan, bazı insanlar yalnıza nüfus meselesine sabitleniyor. Kenya gibi ülkelerde nüfus artış oranının yılda %4'ün üzerinde olduğunu ve bunun büyük bir problem teşkil ettiğini söylüyorlar. Bu, özellikle Kenya'nın elli milyonluk nüfusu için hiç kuşkusuz bir problemdir. Ancak dünya açısından asıl büyük problem, sayı olarak Kenyalıların 6,6 misline ulaşan ve onlardan otuz iki misli fazla tüketen üç yüz otuz milyon Amerikalıdır. ABD-Kenya oranlarını (6,6/1 ve 32/1) çarptığınızda ABD'nin bir bütün olarak Kenya'ya göre iki yüz on misli daha fazla kaynak tükettiğini görürsünüz. Başka bir örnek vermek gerekirse, İtalya'nın altmış milyonluk nüfusu, bütün Afrika kıtasındaki bir milyar insana kıyasla iki misli fazla tüketim yapmaktadır.

Yakın zamana değin, diğer yerlerdeki tüm o yoksulların varlığı, Birinci Dünya ülkeleri için bir tehlike arz etmiyordu. Uzaklardaki "o kişiler" yaşam tarzımızı pek bilmiyorlardı ve öğrendiklerinde ve bizi kıskandıklarında ya da bize öfkelendiklerinde de bu konuda pek bir şey yapamazlardı. Onlarca yıl önce, Amerikalı diplomatlar, dünyanın hangi ülkelerinin ABD'nin ulusal çıkarları açısından en önemsiz olduğuna ilişkin beyin fırtınaları yaparlardı. Popüler yanıtlar arasında, "Afganistan" ve "Somali" bulunurdu. Bu iki ülke öyle yoksul ve öyle uzaktaydı ki bizim için problem yaratacak bir şeyler yapmaları imkânsız görünüyordu. İşin ironik yanı, bu iki

ülke zaman içinde bizim açımızdan öyle büyük tehlikeler olarak görüldüler ki ikisine de askerî birlikler gönderdik. Afganistan'da bugün hâlâ Amerikan birlikleri bulunuyor.

Yoksul uzak ülkelerin bugün zengin ülkelerin başına neden bela olabileceğinin sebepleri, "küreselleşme" sözcüğüyle özetlenebilir: Dünyanın tüm parçaları arasındaki artan bağlantılar. İletişim ve seyahatin giderek kolaylaşması, gelişmekte olan ülkelerdeki insanların artık dünya çapındaki tüketim oranları ve yaşam standartlarında oluşan büyük farklılıkların farkına varması ve pek çoğunun bugün zengin ülkelere gidebilmesi anlamına geliyor.

Küreselleşmenin yaşam standartlarındaki farklılıkları savunulamaz hale getirmesinin üç temel nedeni var. Biri, uzak yoksul ülkelerden zengin ülkelere yeni hastalıkların yayılması. Son dönemde halk sağlığı önlemlerinin yetersiz olduğu yoksul ülkelerden zengin ülkelere yolcular aracılığıyla çok korkulan ölümcül hastalıklar –kolera, ebola, grip, (özellikle) AIDS ve diğerleri– taşınıyor. Bu yolculuklar giderek artacak.

Yeni hastalıkların yayılışı, küreselleşmenin kasıtsız bir sonucu fakat küreselleşmenin olası kıldığı üç yayılıştan ikincisi kasıt içeriyor. Yoksul ülkelerdeki çok sayıda insan, dünyanın başka yerlerindeki konforlu yaşam tarzlarını görünce öfkeleniyor. İçlerinden bazıları terörist oluyor, terörist olmayan pek çoğu ise teröristlere hoşgörüyle yaklaşıyor ya da onları destekliyor. 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi saldırısından sonra, önceden ABD'yi koruyan okyanusların artık bizi korumadığı ortaya çıktı. Amerikalılar artık sürekli terörizm tehlikesi altında yaşıyor. Tüketim oranlarındaki o otuz ikiye birlik oran sürdükçe ABD ve Avrupa'ya, Japonya ve Avustralya'ya karşı daha fazla terörist saldırı olacağı açık.

Doğal olarak, küresel eşitsizlik özünde, terörist eylemlerin doğrudan sebebi değil. Köktendincilik ve bireysel psikopatlık da önemli rol oynuyor. Her ülkede, diğer insanları öldürmeye hazır kafayı çizmiş bireyler var. Bu kişiler sadece yoksul ülkelere özgü değil. ABD'li Timothy McVeigh, Oklahoma City'de bir kamyon bombasıyla yüz altmış sekiz kişiyi öldürdü, Theodore Kaczynski özenle tasarlanmış bombaları posta yoluyla göndererek üç kişiyi öldürdü, yirmi üç kişiyi yaraladı. Norveçli Anders Behring Breivik bir bomba ve bir silahla, çoğu çocuk yetmiş yedi kişiyi öldürdü, üç yüz on dokuz kişiyi yaraladı. Öte yandan o teröristler yalnız başlarına çalışan deli bireylerdi ve yaygın destek almadılar zira pek çok Amerikalı ve Norveçli onlara destek olacak denli ümitsiz ya da öfkeli değildi. Nüfusun çoğunluğunun ümitsiz ve öfkeli olduğu yoksul ülkelerde teröristlere hoşgörü ve destek sergileniyor.

Söz konusu otuz iki oranının küreselleşme ile birlikte neden olduğu bir diğer sonuç, düşük tüketim rakamlarına sahip insanların yüksek tüketim yaşam tarzlarına özeniyor olmasıdır. Bu yaşam tarzına ulaşmalarının iki yolu vardır. Birincisi, gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri ulusal politikanın başlıca hedeflerinden biri olarak, yaşam standartlarında ve tüketim oranlarında artış sağlamayı değerlendirir. İkincisi, gelişmekte olan dünyadaki on milyonlarca insan, hükümetlerinin kendi yaşam süreleri içinde yüksek yaşam standartlarını sağlayıp sağlayamayacağını beklemek istemez. Bunun yerine, izinli ya da izinsiz yollarla Birinci Dünya'ya göç ederek bugünden Birinci Dünya yaşam tarzına ulaşmaya çalışırlar: özellikle Batı Avrupa ve ABD'ye, ayrıca Avustralya'ya; özellikle, Afrika ve Asya'nın bazı yerlerinden ve Orta ve Güney Amerika'dan. Göçmenleri önlemenin imkânsızlığı ortada. Göçmenlerin çoğu, tüketim oranını bir anda otuz iki misline çıkaramıyor olsa da bir kişinin düşük tüketim ülkesinden yük-

sek tüketim ülkesine bu şekilde transferi dahi dünya tüketim oranlarını artırır.

Herkesin Birinci Dünya yaşam tarzına erişmesi mümkün mü? Rakamlarla düşünelim. Her bir ülkedeki mevcut insan sayısı ile kişi başı tüketim oranını (petrol, metal, su vb.) çarpın ve o ürünleri bütün dünyanın toplamına ekleyin. Sonuç, o kaynağın mevcut dünya tüketimini gösterecektir. Şimdi, tüm gelişmekte olan ülkelerin Birinci Dünya tüketim seviyesine ulaşmak için otuz iki misli fazla tüketim yaptığını ve dünyada ulusal nüfusların ve diğer hiçbir şeyin değişmediğini düşünerek yeniden hesaplama yapın. Sonuç olarak, dünya tüketim oranları on bir misli artacaktır. Şu anki kişi başına tüketim oranları dağılımı ile bu rakam seksen milyarlık bir dünya nüfusuna eşittir.

Dokuz buçuk milyar insanın yaşadığı bir dünyayı kaldırabileceğimizi düşünen iyimserler var. Ancak seksen milyarlık bir dünyayı destekleyebileceğimize inanan bir iyimserle hiç tanışmadım. Ne var ki gelişmekte olan ülkelere, dürüst yönetim ve serbest piyasa ekonomisi gibi iyi politikaları benimsemeleri halinde onların da bugünkü Birinci Dünya gibi olabileceğini söylüyoruz. O vaat tamamen imkânsızdır, tam bir balondur. Yedi buçuk milyarlık dünyanın sadece bir milyarının faydalandığı Birinci Dünya yaşam tarzını desteklemekte bile zorlanıyoruz.

Amerikalılar olarak, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin artan tüketimini "bir problem" olarak görüyoruz ve o "problem" keşke olmasaydı diyoruz. Şöyle ki, bu sözde problem devam edecek: Çinliler ve diğer gelişmekte olan ülkelerin insanları, bizim hâlihazırda keyfini sürdüğümüz tüketim oranlarına erişmeye çalışmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Bizim şu anda yapmakta olduğumuz bir şeyi yapmaya çalışmamalarını söyleyecek denli budala olsak dahi bizi dinlemeyeceklerinden emin olabilirsiniz.

Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Afrika ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmiş dünyamız için kabul edeceği tek sürdürülebilir sonuç, tüketim oranları ve yaşam standartlarının dünya çapında daha eşite yakın olmasıdır. Ne var ki gelişmekte olan dünya bir yana, şu anki Birinci Dünya seviyeleriyle, dünya mevcut Birinci Dünya'yı dahi sürdürülebilir yollarla desteklemeye yetecek kadar kaynağa sahip değildir. O zaman, sonumuzun felaket olacağı açık mı?

Hayır. Birinci Dünya ve diğer ülkelerin mevcut Birinci Dünya oranlarının çok çok aşağısında tüketim oranlarında fikir birliğine vardığı istikrarlı bir sonuç elde edebiliriz. Birçok Amerikalı buna karşı çıkacaktır: Dünyanın geri kalanındaki insanların yararına, kendi yaşam standartlarımızdan vazgeçecek falan değiliz! Dick Cheney'nin dediği gibi, "Amerikan yaşam tarzı pazarlığa açık değildir." Ne var ki dünya kaynak seviyelerinin acımasız gerçekliği, Amerikan yaşam tarzının değişmeden kalmasına izin vermeyecek. Asıl, dünya kaynaklarına ilişkin o gerçeklikler pazarlık konusu olamaz. Biz Amerikalılar istesek de istemesek de tüketim oranlarımızı düşüreceğiz çünkü dünya şu anki oranlarımızı karşılayamıyor.

Bu illaki gerçek bir fedakârlık olmak zorunda değil zira tüketim oranları ve insan refahı, ne kadar ilişkili olsalar da, sıkı sıkıya bağlı değildir. Amerikan tüketiminin büyük bölümü savurganlıktan ibarettir ve yüksek yaşam kalitesiyle bir ilişkisi yoktur. Örneğin Batı Avrupa'daki kişi başına petrol tüketimi, ABD'dekinin yarısı kadardır ancak ortalama bir Batı Avrupalının refah düzeyi, ortalama bir Amerikalıya kıyasla, ortalama bir ömür süresi, sağlık, bebek ölümü, tıbbi hizmetlere erişim, emeklilik sonrası mali rahatlık, tatil süresi, devlet okullarının kalitesi ve sanata destek gibi anlamlı her kriterde çok daha iyidir. Kitabımın bu

sayfasını okumayı bitirdikten sonra, ABD'de bir caddeye çıkın, geçen otomobillere bakın, yakıt tüketim miktarlarını tahmin edin ve kendinize Amerika'daki benzin tüketimi savurganlığının yaşam kalitesiyle ilgili o ölçütlerin herhangi birine katkıda bulunup bulunmadığını sorun. ABD ve diğer Birinci Dünya ülkelerinde, petrol dışında, tüketim oranlarının savurgan ölçülerde olduğu diğer alanlar da var: daha önce değindiğimiz dünya balık sahaları ve ormanlarının savurganca ve yıkıcı yöntemlerle kullanımı gibi.

Kısacası, pek çoğumuzun yaşam süreleri içinde, Birinci Dünya'daki kişi başına tüketim oranları şu an olduğundan daha düşük olacak. Tek soru, o noktaya kendi tercihimiz olan planlı metotlarla mı yoksa tercihimiz olmayan nahoş metotlarla mı gideceğimiz. Ayrıca, yaşam sürelerimiz içinde, pek çok kalabalık gelişmekte olan ülkedeki kişi başına tüketim oranlarının da Birinci Dünya tüketim oranlarının 1/32'si seviyesinde kalmayacağı, şu anki duruma kıyasla Birinci Dünya tüketim oranlarına çok daha fazla yaklaşacağı da açıktır. Bu trendler, direnmemiz gereken korkunç tahminler değil, istenen hedeflerdir. Bu hedeflere erişmek için neler yapılması gerektiğini zaten biliyoruz. Tek eksiğimiz gereken siyasal iradenin sergilenmesidir.

Bunlar, bir bütün olarak dünyanın önünde olduğunu düşündüğüm en büyük problemler. Kriz çerçevemizden bakıldığında, bu problemlerin çözümü yolunda hangi faktörler avantaj sağlarken hangileri engel çıkarıyor?

Devasa engellerle karşı karşıya olduğumuzu inkâr edemeyiz. Bu kitabın önceki bölümlerinde değindiğimiz ayrı ayrı yedi ülkenin karşı karşıya kaldığı ulusal krizlere kıyasla, dünya problemlerini çözme çabalarının önünde bize geçmişten rehberlik edecek çok

daha az sayıda bildik örnek var. Bir bütün olarak dünyanın tek tek ülkelerden ne kadar farklı olduğunu düşünün. İşlediğimiz ulusların, onları farklı kimlikler ve değerlere sahip diğerlerinden ayıran, tutarlı ve kabul gören ulusal kimlikleri ve ortak değerleri var. Değindiğimiz yedi ülkenin, uzun süreden beri devam eden ulusal tartışma evrenleri ve dersler çıkarabilecekleri ulusal tarihleri var. Tüm o ülkeler, maddi yardım, tavsiye ve değiştirilerek benimsenebilecek modeller öneren dost ülkelerden fayda sağlıyor.

Ne var ki bir bütün olarak dünyamız, ülkelerin bunlara benzer avantajlarından yoksun. Destek isteyebileceğimiz (Tablo 1.2, faktör 4) veya kendi çözümlerimiz için toplumunu model alabileceğimiz (faktör 5) bir başka gezegenle temas halinde değiliz. İnsanlığın, diğer gezegenlerdeki baskın kimlikler ve değerlerle çelişen ortak bir kimliği (faktör 6) ve ortak temel değerleri (faktör 11) yok. Tarihte ilk kez, gerçekten küresel problemlerle yüzleşiyoruz; bu tür problemlerle ilişkin geçmiş tecrübelerimiz yok (faktör 8) ve onları çözmeye çalışırken başarısız olmuş bile değiliz (faktör 9). Dünya çapında sorunlarla başa çıkma geçmişimiz çok sınırlı: Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler ilk iki kurumsal girişimi sergilediler ve bir nebze başarılı da oldular ancak o başarıların ölçeği, dünya problemlerinin ölçeğiyle aynı düzeyde değildi. Dünyanın krizde olduğuna ilişkin dünya çapında bir kabullenme (faktör 1) yok, güncel sorunlarımıza ilişkin dünya çapında bir sorumluluk kabullenme (faktör 2) yok, dünya çapında dürüst bir özdeğerlendirme de mevcut değil (faktör 7). Tercih özgürlüğümüz (faktör 12) devasa kısıtlamalar altında: Dünya kaynaklarının önlenemez tükenişi, dünya karbondioksit seviyelerinin artışı ve dünyadaki eşitsizliğin ölçeği bize deneme ve harekete geçme için çok az boşluk bırakıyor. Tüm bu ağır gerçekler, pek çok insanın,

insanlığın düzgün bir geleceğe sahip olacağına ilişkin karamsar ya da ümitsiz duygulara kapılmasına sebep oluyor.

Öbür taraftan, dünya problemlerini çözmek için yöneldiğimiz üç farklı rotada hâlihazırda ilerlemeler görülüyor. Uzun süredir test edilen bir rotada, iki taraflı ve çok taraflı ülkeler arası anlaşmalar bulunuyor. Siyasal varlıklar arasında, yazının kullanılmaya başlandığı eski çağlardan beri (beş binyıldan eski) pazarlıklar ve anlaşmalar yapıldığı biliniyor. Yazı kullanmayan modern gruplar ve kabileler de anlaşmalar yapıyor, dolayısıyla siyasal pazarlık tarihimiz devletler kurulmadan önce, modern insanların on binlerce yıllık geçmişine kadar dayanıyor. Aslında, bu bölümde değindiğimiz problemlerin dördü de yakın tarihte iki taraflı ve çok taraflı pazarlıklara konu olmuştur.

Çözülen problem en ciddi olanlardan olduğu için değil (öyle değildi) ancak normalde en bariz düşmanlıklarla karşı karşıya gelecek ülkeler arasında anlaşma sağlanabileceğini göstermesi açısından, bir örnekten söz etmek istiyorum: İsrail ve Lübnan. İsrail, Lübnan'ı istila etti ve kısmen de işgal etti. Lübnan, İsrail'e yapılan füze saldırılarının üssü konumundaydı. Tüm bunlara rağmen, o iki ülkenin kuş gözlemcileri, çığır açan bir anlaşmaya imza atmayı başardılar. Avrupa ile Afrika arasında mevsimlik olarak göç eden kartallar ve diğer büyük kuşlar her sonbaharda güneye doğru, Lübnan'dan İsrail'e, sonra her ilkbaharda tekrar kuzeye doğru, İsrail'den Lübnan'a uçarlar. Hava taşıtları o kuşlarla çarpıştığında genelde iki taraf da zarar görür. (Bir yıl önce, ailemle birlikte seyahat ettiğim küçük bir charter uçağı bir kartalla çarpıştı, hasar gören uçağımız düşmedi ama kartal öldü.) Bu tür çarpışmalar, Lübnan ve İsrail'deki ölümcül uçak kazalarının başlıca nedenlerinden biriydi. Bu durum, iki ülkenin kuş gözlemcilerini karşılıklı bir uyarı sistemi oluşturmaya yönlendirdi. Sonbaharda,

Lübnanlı kuş gözlemcileri, İsrailli meslektaşlarını ve İsrailli hava trafik kontrolörlerini Lübnan üzerinden geçerek güneye, İsrail'e doğru ilerleyen bir büyük kuş sürüsü gördüklerinde uyarıyorlar. Aynı şekilde, ilkbaharda, İsrailli kuş gözlemcileri, kuzeye yönelen kuşlar için uyarı yapıyorlar. Bu anlaşmanın karşılıklı avantaj sağladığı ortada ancak eski öfkeleri dindirmek ve sadece kuşlara ve uçaklara odaklanmak için yıllar süren tartışmalar yapılması gerekmişti.

Hiç kuşkusuz, salt iki ya da birkaç ülke arasındaki bir anlaşma, bütün dünyayı oluşturan iki yüz on altı ülke açısından pek önemli değilmiş gibi görünüyor. Ne olursa olsun bu tür anlaşmalar, dünyanın anlaşması yönünde atılmış büyük bir adım oluyor zira sadece birkaç ülke dünya nüfusunun ve ekonomisinin büyük bölümünü teşkil ediyor. Sadece iki ülke (Çin ve Hindistan) dünya nüfusunun üçte birini oluşturuyor; başka iki ülke (ABD ve Çin) dünya karbondioksit salınımı ve ekonomik çıktısının %41'ini temsil ediyor; beş ülke ve kuruluş (Çin, Hindistan, ABD, Japonya ve Avrupa Birliği) salınımların ve çıktıların %60'ından sorumlu. Çin ve ABD, hâlihazırda prensipte karbondioksit salınımları konusunda bir anlaşmaya vardılar. O iki taraflı anlaşmaya sonradan, 2016'da yürürlüğe giren Paris Anlaşması'yla Hindistan, Japonya ve Avrupa Birliği de katıldı. Paris Anlaşması elbette yeterli değildi çünkü ciddi bir yaptırım mekanizması yoktu ve ertesi yıl ABD anlaşmadan çekilme niyeti olduğunu açıklamıştı. Yine de o anlaşma, geliştirilmiş bir anlaşma için model veya çıkış noktası olarak hizmet verecektir. Daha küçük çıktılara sahip, dünyanın diğer iki yüz ülkesi gelecekte böyle bir anlaşmaya katılmasa bile, en büyük beş oyuncu arasındaki beş taraflı bir anlaşma, salınım probleminin çözümü için atılmış büyük bir adım olacaktır. Çünkü o beş en büyük oyuncu daha sonra diğer iki yüz ülkeye

baskı yapabilir, örneğin anlaşmaya bağlı olmayan ülkelere gümrük tarifeleri ya da karbon vergileri dayatabilir.

Dünya problemlerini çözme yönündeki bir başka rota, bir bölgedeki ülkeler arasında yapılan anlaşmaları kapsar. An itibarıyla, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Avrupa, Güneydoğu Asya, Afrika'da bu tür bölgesel anlaşmalar ve başka bölgesel gruplaşmalar var. En gelişmiş bölgesel anlaşma bütünü, en geniş kurumlar yelpazesine ve anlaşma çeperine ve bağlayıcı kurallara sahip olan, an itibarıyla yaklaşık yirmi yedi Avrupa ülkesini kapsayan Avrupa Birliği için hazırlanandır. Hiç kuşkusuz AB deyince ilk anda akla anlaşmazlıklar, sapmalar, Brexit ve diğer olası siyasal çekişmeler geliyor. Bunun olması çok normal zira AB sadece Avrupa için değil, tüm dünya bölgeleri için de çok büyük ve radikal bir atılım yapmıştır.

AB hakkında karamsarlığa kapılmadan önce, Avrupa'nın 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki parçalanmış halini ve ardından bugün AB'nin neyi elde etmiş olduğunu bir düşünün. Birkaç binyıllık sürekli savaş hali, Avrupa uluslarının dünya tarihindeki en yıkıcı iki büyük savaşa girmesiyle zirveye çıktıktan sonra, 1950'lerde AB'nin öncül kuruluşlarının kurulmasından beri hiçbir AB üyesi ülke diğer üyelerle bir savaşa girişmedi. 1950'de Avrupa'yı ilk ziyaret ettiğimde, her ülke sınırında titiz kontroller vardı. Bugün ise sınırlar arası gidiş gelişler AB ülkeleri arasında çok daha kolay. 1958 ile 1962 arasında Britanya'da yaşarken, Avrupa kıtasının üniversitelerinde kalıcı hocalık ve araştırma işi yapan Britanyalı bilim insanı sayısı (ve Avrupalı olup Britanya'da çalışan bilim insanı sayısı) öyle azdı ki kendi araştırma alanımdaki Avrupalı bireyler bir elin parmaklarını geçecek kadar bile yoktu. Şimdi, AB ülkelerindeki üniversite pozisyonlarının çoğunda ülke dışından kişiler bulunuyor. AB ülkelerinin ekonomileri ciddi

seviyede entegre olmuş durumda. Pek çok AB ülkesi ortak para birimi olarak avro kullanıyor. Enerji, kaynak kullanımı ve göç gibi başlıca dünya problemleri konusunda, AB ortak politikaları tartışıyor ve bazen benimsiyor. AB içindeki tüm ihtilafların farkındayım ama tek tek ülkelerin kendi içinde de bu tür ihtilaflar olduğunu unutmayın.

Daha dar odaklı diğer bölgesel anlaşmalar arasında, bölgesel hastalıkları yok etme veya kökünü kurutmaya yönelik anlaşmalar da var. Sağlanan önemli başarılardan biri, Afrika, Asya ve Avrupa'nın geniş alanlarında büyük maliyetlere neden olan ürkütücü sığır vebası hastalığının kökünün kurutulmasıydı. Onlarca yıl süren uzun bir bölgesel çabanın ardından, 2001'den bu yana tek bir sığır vebası vakası dahi görülmedi. Her iki yarımkürede de şu an için sürdürülen geniş ölçekli çabalar arasında, Gine kurdunun kökünü kurutma ve nehir körlüğünü ortadan kaldırma çalışmaları bulunuyor. Dolayısıyla, bölgesel anlaşmalar, uluslar ötesi problemlerin çözümüne yönelik test edilmiş ikinci rota konumundadır.

Üçüncü rota da, hem kapsamlı dünya örgütlenmesiyle Birleşmiş Milletler hem de daha özel misyonlara sahip diğer dünya organizasyonlarının –tarım, hayvan kaçakçılığı, havacılık, balıkçılık, gıda, sağlık, balina avcılığı ve diğerleri ile ilgilenen örgütler gibi– yürüttüğü dünya anlaşmalarını içeriyor. AB konusunda olduğu gibi, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar hakkında da ümitsizliğe kapılmak kolay. Bu örgütlerin gücü, AB'nin gücünden genel olarak az. Ulusal sınırları içinde bulundukları ülkelerin gücünden daha da az. Ancak, uluslararası örgütler hâlihazırda pek çok başarıya imza atmış durumdalar ve daha fazla ilerleme için bir mekanizma işlevi görüyorlar. Başlıca başarıları arasında; 1980'de çiçek hastalığının dünya çapında

kökünün kurutulması, 1987'de stratosferin ozon tabakasını korumak için yapılan Montreal Protokolü, 1978'de gemilerdeki petrol tanklarıyla su balastı tanklarını birbirinden ayırmayı zorunlu hale getirerek ve denizde petrolün çift zırhlı tankerler tarafından taşınması gerekliliğini dayatarak dünya okyanuslarının kirlilik seviyesini azaltan Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme (MARPOL 73/78 olarak bilinir), 1994'te ulusal ve ortak uluslararası ekonomik bölgelerin sınırlarını belirleyen Deniz Konvansiyonu Yasası, deniz yatağı mineral çıkarımının yasal çerçevesini belirleyen Uluslararası Deniz Yatağı Kurumu var.

Küreselleşme bir yandan problemler yaratırken bir yandan da problemlere çözüm bulmayı kolaylaştırıyor. Küreselleşmenin bugünkü kötü yanlarından biri, problemlerin dünya çapına yayılması: kaynak rekabeti, küresel savaşlar, kirleticiler, atmosfer gazları, hastalıklar, insanların hareketliliği ve pek çok başka problem. Öbür yandan, küreselleşme cesaret veren bir içeriğe de sahip: söz konusu dünya problemlerinin çözümlerine katkıda bulunan bilgi, iletişim, iklim değişikliği bilinci, sınırlı sayıda baskın dünya dili, başka yerlerdeki koşullar ve çözümlere yönelik farkındalık –dünyanın bir bütün olduğu ve ya hep birlikte ayakta kalacağı ya da hep birlikte çökeceği bilinci– gibi faktörlerin gelişmesi ve yayılması. 2005 yılında yayımlanan *Çöküş* kitabımda, bu problemlerle çözümler arasındaki gerilimleri bir at yarışı ile karşılaştırmıştım: bir yıkım atı ile bir umut atının yarışı. Bu, iki atın da bütün mesafe boyunca yaklaşık olarak en üst hızlarıyla koştuğu sıradan bir at yarışı değil. Aksine, her iki atın giderek daha da hızlandığı sıra dışı ölçüde ivme kazanan bir at yarışı.

2005'te yazdığımda, hangi atın kazanacağı belli değildi. Bu satırları yazdığım 2019 yılına değin, her iki at da hızlarını her

gün giderek artırdı. Başta dünya nüfusu ve tüketimi olmak üzere, problemlerimiz de 2005'ten beri ciddi seviyede çoğaldı. Öbür taraftan, 2005'ten beri problemlerimiz ve çözümleri de dünya çapında giderek daha görülür hale geldi. Hangi atın yarışı kazanacağı hâlâ belli değil. İyi mi yoksa kötü mü sonuçlanacağını görmemiz için önümüzde daha az zaman kaldığı ise açık.

SON SÖZ

DERSLER, SORULAR VE ÖZET

Belirleyici faktörler ■ Krizler kaçınılmaz mı? ■ Liderlerin tarihteki rolleri ■ Belli liderlerin rolleri ■ Sırada ne var? ■ Gelecek için dersler

Bu son bölüm, en başta, ulusal krizlerin sonuçlarını etkilediğini söylediğimiz Tablo 1.2'deki on iki faktörümüzün, yedi örnek ülkemize gerçekte nasıl uyarlandığını özetleyerek başlıyor. Onun ardından, o örnekleri kullanarak, insanların bana krizler hakkında sıkça sorduğu iki genel soruyu değerlendireceğim: Ülkelerin önemli değişiklikler yapmak üzere harekete geçmek için krizlerle tetiklenen akut bir yükselişe ihtiyacı var mıdır? Tarihin gidişatı belli liderlerin etkisiyle mi şekillenir? Daha sonra, krizler hakkındaki anlayışımızı derinleştirecek stratejiler önereceğim. En son, o anlayıştan gelecek için ne gibi dersler çıkarabileceğimizi soracağım.

1. Krizde olduğunu kabullenmek. Kabullenme, ülkelere kıyasla bireyler için daha kolaydır zira bireylerin diğer yurttaşlarla bir uzlaşıya varma zorunluluğu yoktur. Krizde olup olmadığını kabul edecek ya da etmeyecek sadece tek bir kişi söz konusudur. Öte yandan, bir birey için bile basit bir evet-hayır yanıtı olmayabilir. Bunun yerine, en az üç ikilem söz konusudur: Kişi en başta bir kriz olduğunu inkâr edebilir ya da problemin sadece bir kısmını kabullenir veya ciddiyetini azımsayabilir. Nihayetinde ise "yardım çağrısı" yapabilir. Pratik amaçlar doğrultusunda, krizi kabullenme aşaması tam olarak budur. Ulusal krizlerde de aynı üç ikilemin yanı sıra ek bir ikilem daha görülür: Bir ulus, farklı gruplara ayrılmış çok sayıda insandan ve çok sayıda takipçisi olan birkaç liderden oluşur. O gruplar ile liderler ve takipçileri bu kabullenme konusunda sıkça fikir ayrılığı yaşar.

Uluslar da bireyler gibi, ilk başta bir problemi inkâr edebilir, görmezden gelebilir ya da azımsayabilir. Bu inkârı ise dıştan gelen bir olay bitirir. Örneğin 1853'ten önce Meiji Japonyası Batı'nın Çin'e karşı sürdürdüğü 1839-1842 savaşını ve Batı'nın Japonya açısından yarattığı tehdidi biliyordu. Ancak krizi kabullenmemişti ve 8 Temmuz 1853'te Tuğamiral Perry'nin gelişine kadar da bir tartışma başlatmadı. Aynı şekilde, Finlandiya 1930'ların sonlarında Sovyetler'in taleplerini biliyordu ve Sovyetler Birliği'nin daha kalabalık bir nüfusa ve daha büyük bir orduya sahip olduğunun farkındaydı. Ancak, 30 Kasım 1939'daki Sovyet saldırısına kadar o tehdidi ciddiye almadı. Saldırı gerçekleştiğinde, Finler bir gece içinde, oy birliğiyle savaşarak karşılık vermeye karar verdiler. Bunun aksine, Perry'nin gelişiyle birlikte Japonlar ülkelerinin acil bir problemle karşı karşıya olduğunda hemfikirdi ancak şogun karşıtı reformcular en iyi nasıl karşılık verileceği konusunda şogun

hükümetiyle aynı fikirde değildiler. O anlaşmazlık, ancak on beş yıl sonra, reformcuların şogunu iktidardan indirmesiyle çözüldü.

Bazı diğer ulusal kriz örneklerinde, ülkenin *birtakım* ciddi problemlerle karşı karşıya olduğu konusunda uzlaşma vardı ancak problemin ne olduğu konusunda fikir birliği sağlanamıyordu. Şili'de, Allende ve siyasal sol, problemin Şili kurumlarının reform ihtiyacı olduğunu düşünürken, siyasal sağ problemin Allende ve onun önerdiği reformlar olduğuna inanıyordu. Aynı şekilde, Endonezya'da komünistler, problemin Endonezya hükümetinin reform ihtiyacı olduğunu düşünürken, Endonezya ordusu problemin komünistler ve onların önerdiği reformlar olduğuna inanıyordu. İki durumda da kriz nihayetinde ulaşılan ulusal bir uzlaşmayla ya da bir grubun öne çıkmasıyla değil, yenilen muhaliflerin yaşamlarının ve haklarının ellerinden alınmasıyla sonuçlandı. (Japonya'nın son Tokugawa şogununa yenilgiden sonra emekli olma hakkı verilmişti ve şogun, Meiji Restorasyonu'ndan otuz dört yıl daha uzun yaşadı.) Şili ve Endonezya'da ise kriz, muzaffer grubun mağlup grubu yok etmesiyle çözüldü.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem Avustralya hem de Almanya, giderek büyüyen bir krizin uzun süre inkâr edilmesinin örneklerini verdiler. Avustralya uzun süre boyunca Britanyalı ve Beyaz Avustralyalı kimliklerine bağlı kaldı. Almanya uzun süre boyunca pek çok Alman'ın Nazi suçlarındaki sorumluluğunu ve Almanya'nın toprak kayıplarının ve Doğu Avrupa komünist yönetimlerinin kalıcı olduğu gerçeğini inkâr etti. O sorunlar hem Avustralya hem de Almanya'da seçmenlerin yavaş yavaş ve demokratik yollarla hükümet politikalarını değiştirecek denli ulusal bir uzlaşmaya ulaşmasıyla çözüldü.

Son olarak bugün bu satırları yazdığım dönem içinde, Japonya ve ABD hâlâ başlıca problemlerini inkâr etmeye devam ediyor.

Japonya, bugün bazı problemlerini (büyük kamu borcu ve nüfusun yaşlanması) kabul ediyor, Japon kadınlarının rolü meselesini kısmen kabulleniyor. Öte yandan, diğer problemlerini inkâr ediyor: nüfus problemlerini çözmek için göç dışında alternatiflerinin olmayışı, Japonya'nın Çin ve Kore ile gergin ilişkilerinin tarihsel sebepleri, Japonya'nın denizaşırı kaynakların sürdürülebilir yollarla yönetilmesine yardımcı olmak yerine geleneksel olarak onları dilediği şekilde elde etme arayışına girmesi. ABD de hâlâ en temel problemlerini görmezden geliyor: Siyasal kutuplaşma, düşük seçmen katılımı, seçmen kaydı önündeki engeller, eşitsizlik, sınırlı sosyoekonomik hareketlilik ve devletin kamu yararına yatırımının azalması.

2. **Sorumluluğu kabullenmek; kendini kurban olarak görmekten, kendine acımaktan ve diğerlerini suçlamaktan kaçınmak.** Kişisel krizlerin çözümü yolunda, krizi kabullendikten sonraki aşama, kişisel sorumluluğu kabul etmektir. Bunun anlamı, kendine acıma veya kendini kurban olarak görmeye yönelmek yerine kişisel değişim ihtiyacı olduğunu kabullenmektir. Aynısı uluslar için de geçerlidir ancak ulusal kabullenme konusunda değindiğimiz aynı ikilemler burada da söz konusudur. Sorumluluğu kabullenme ve kendine acımaktan kaçınma davranışları hem bireyler hem de uluslar için basit bir evet-hayır meselesinden ötesini ifade eder. Ayrıca uluslar hem çeşitli gruplardan hem de bir sürü takipçisi olan liderlerden oluşur. Bu gruplar sıkça fikir ayrılığı yaşar.

Değindiğimiz yedi ulusumuzda hem sorumluluğu kabullenme hem de inkâr etme örnekleri mevcut. Kendine acımaktan kaçınma davranışı, Finlandiya'da ve Meiji Japonyası'nda sergileniyor. Finlandiya, 1944'ten itibaren kendine acıma duygusuna sığınabilir, kendini kurban olarak görebilir ve Sovyetler Birliği'ni Finlandi-

ya'yı işgal edip bir sürü Fini öldürdüğü için suçlayabilirdi. Ancak bunun yerine, Sovyetler Birliği ile doğru şekilde başa çıkmayı seçti. Finlandiya, Sovyetler Birliği ile kesintisiz siyasal pazarlıklara yöneldi, onun güvenini kazandı ve çok sayıda avantaj elde etti: Sovyetler Birliği, Helsinki yakınlarındaki Porkkala'da bulunan donanma üssünü boşalttı, Finlandiya'nın savaş tazminatı miktarını düşürdü ve ödeme süresini uzattı ve Finlandiya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ne girmesine müsaade etti. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden uzun süre sonra, bugün dahi, Finlandiya kaybettiği Karelya şehrini geri almak için bir girişimde bulunmuyor. Aynı şekilde Japonya Meiji Dönemi süresince Batı'nın tehditlerine ve adaletsiz anlaşmalar dayatmasına maruz kalmıştı. Ancak kurban rolünü üstlenmedi; bunun yerine, direnme gücünü geliştirme sorumluluğuna odaklandı.

Bir ulusun, sorumluluğu kendisinde değil de başkalarında gördüğü karşıt bir örnek ise Avustralya'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kendi savunmasını geliştirme sorumluluğunu yerine getirmeyi başaramayan Avustralya, Singapur'un düşüşüne sebep olarak Britanyalıların "ihanetini" görmüştü. Benzer şekilde Birleşik Krallık, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeliği için başvuruda bulunduğunda Avustralya bunu en başta ihanet olarak görmüştü ama nihayetinde Birleşik Krallık'ın kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmek zorunda olduğunu kabullendi. Bu suçlama, Avustralya'nın Asya ülkeleriyle ekonomik ve siyasal bağlarının gelişimini yavaşlatmış olabilir.

Sorumluluk reddinin aşırı ve feci örneklerinden biri, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'sıdır. Alman halkının büyük bölümü, Almanya'nın savaşı kaybetme sebebinin askerî alanda İtilaf Devletleri tarafından ezilmesi değil, Alman sosyalistler tarafından "sırtından bıçaklanması" olduğu yönündeki yanlış iddiayı –Naziler

ve pek çok diğer Alman tarafından ortaya atılan– doğru kabul ediyordu. Naziler ve diğer Almanlar, Versay Barış Anlaşması'nın adaletsiz yanına sabitlenmişlerdi. İmparator II. Wilhelm ve hükümetinin savaş öncesinde, Almanya'yı avantajsız askerî koşullar altında savaşa ve ardından Almanya'nın mağlubiyetine ve Versay Barış Anlaşması'nın imzalanmasına sürükleyecek bir sürü siyasal hata yaptığını kabul etmediler. Almanların o sorumluluğu üstlenmemesinin ve kendilerine kurban rolü biçmelerinin sonucunda Naziler güç kazandı, İkinci Dünya Savaşı patladı ve o savaşın sonucu Almanya için daha da feci oldu.

Sorumluluk üstlenme konusunda eş zamanlı olarak çelişkili yaklaşımlar benimseyen ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya ve Almanya'dır. Her iki ülkenin hükümetleri o savaşı tamamen kendi başlarına başlatmaktan sorumluydu. Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi o sorumluluk aynı anda düşmanlara da ait değildi. İkinci Dünya Savaşı süresince hem Almanya hem de Japonya diğer halklara korkunç şeyler yaptılar ve kendileri de korkunç acılar çektiler. Almanya ve Japonya'nın bu gerçekliklere yaklaşımları çok farklı oldu. Almanya, savaş sırasında öldürülen milyonlarca Alman (Alman şehirlerinin, Müttefikler savaşı kazanmamış olsa, savaş suçu olarak görülebilecek şekilde bombalanması sırasında ölenler dâhil), Sovyetler'in doğudan ilerlemesi sırasında tecavüze uğrayan bir milyon Alman kadın ve savaştan sonra kaybedilen bir sürü Alman toprağı yüzünden kendine acımaya sığınabilir ve kurban rolüne bürünebilirdi. Ancak Almanya'da Nazi suçlarına ilişkin geniş bir bilinç yayıldı, okullarda bu suçlar ve Almanların sorumluluğu anlatıldı ve Almanya'nın savaşta zulmettiği Polonya ve diğer ülkelerle daha iyi ilişkiler kuruldu. Bunun aksine Japonya, savaşı başlatma sorumluluğunu inkâr etmeyi sürdürüyor. Japonlar arasında yaygın olan görüşe göre, ABD bir şekilde Japonları

Pearl Harbor'u bombalamaya yönlendirdi ve savaşı başlattı. Öbür taraftan, dört yıl önce Çin'e karşı ilan edilmeden başlatılan büyük savaş göz ardı ediliyor. Japonya ayrıca, Çinli ve Koreli sivillere ve Müttefik savaş esirlerine karşı işlediği suçların sorumluluğunu da hâlâ reddediyor. Bunların aksine, kendine acıma duygusuna ve atom bombalarının kurbanı olduğu fikrine sığınıyor. Bombalar atılmamış olsa daha kötü nelerin olabileceğine ilişkin dürüst bir muhakemeye girişmiyor. O inkâr, kurbanlaştırma ve kendine acıma sarmalı, Japonya'nın güçlü komşuları Çin ve Kore ile ilişkilerini zehirlemeye ve Japonya için büyük bir risk teşkil etmeye devam ediyor.

3. Çit örme/tercihli değişim. Bölüm 2 ile 7 arasında işlediğim altı ülkenin tamamı, krizlerle başa çıkarken tercihli değişimler benimsemiştir. Bugün devam eden değişimlerini ele aldığım iki ülkeden (Japonya ve ABD) Japonya, ABD'ye göre daha iyi gidiyor. Tüm o ülkeler sadece belli politikaları değiştirdiler ya da değiştirmeye çalışıyorlar. Belli ulusal politikalar ise tartışmaya açılmıyor. Neyin değiştiği ve neyin değişmediği arasındaki zıtlıklara ilişkin öğretici örnekler yine Meiji Japonyası ve Finlandiya'dır. Meiji Japonyası pek çok alanda Batılılaştı: siyasal, sosyal, kültürel ve başka alanlarda. Ancak, bu alanların hepsinde Japonya Batı'yı öylece taklit etmedi. Bunun yerine, sayısız Batı modeli arasından en çok hangilerinin Japonya'ya uyduğunu araştırdı ve o modelleri Japon koşullarına uyarladı. Aynı esnada, Japon toplumunun belli diğer temel özellikleri, örneğin imparatora tapınma, kanji yazısı ve Japon kültürünün pek çok yanı değişmeden kaldı. Benzer şekilde, Finlandiya da değişmek için komünist Sovyetler Birliği'yle kesintisiz müzakerelere başladı, hareket özgürlüğünden bir miktar ödün verdi ve yoğun seviyede kırsal bir ülke olmaktan çıkarak modern

bir sanayi ülkesine dönüştü. Aynı esnada diğer açılardan liberal bir demokrasi olarak kaldı ve eski Sovyetler Birliği'ne (bugünkü Rusya) komşu diğer Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha fazla hareket özgürlüğüne sahip oldu. Finlerin davranış biçimindeki bariz tutarsızlıklar, Fin olmayanlar tarafından acımasızca eleştiriliyordu ancak bu kişiler Finlandiya'nın coğrafi konumunun getirdiği ağır gerçeklikleri göremiyorlardı.

4. **Diğer uluslardan alınan yardımlar.** Bireysel krizler açısından da önemli olan, diğerlerinden yardım alma teması, işlediğimiz ulusal krizlerin çoğunun çözümünde ya pozitif ya da negatif bir rol oynamıştır. Japonya'ya danışman göndermek ve yurt dışında Japon misyonlar kurulmasına izin vermekten prototip bir savaş kruvazörü yapmaya kadar, pek çok türden Batı yardımı Meiji Japonyası'nın kendi tercihiyle seçtiği Batılılaşma hedefi açısından önemliydi. ABD'den gelen ekonomik yardım, Şili ve Endonezya askerî hükümetlerinin, sırasıyla 1973 ve 1965 darbelerinden sonra ülkelerinin ekonomilerini güçlendirmesi ve Japonya ile Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında maruz kaldıkları yıkımın ardından yeniden inşasında önem taşıyordu. Avustralya, askerî koruma için önce Britanya'dan, sonra ABD'den yardım ummuştu. Negatif rol olarak ise, Şili'deki Allende hükümeti ABD'nin yardımlarını geri çekmesi ve Şili ekonomisine bariyerler getirmesi sonucunda sallandı. Almanya Weimar Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Britanya ve Fransa'nın savaş tazminatı alması nedeniyle istikrarını kaybetti. Singapur'un düşüşünden sonra Britanya askerî korumasının ortadan kalkması ve Britanya'nın AET pazarlıklarının bir sonucu olarak Avustralya'nın ayrıcalıklı gümrük tarifesini kaldırması gibi şoklar Avustralya'nın yeni ulusal kimlik arayışına katkıda bulundu. Yardımdan mahrum

kalma örneklerimiz arasında en öne çıkan, Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı Kış Savaşı'nda tüm potansiyel müttefiklerinin beklenen askerî yardımı göndermemesi ya da gönderememesiydi. O sert tecrübe Finlandiya'nın 1945 sonrası dış politikasının temelini attı: Finlandiya'nın Sovyetler Birliği ile bir başka çatışmasında yardım bekleyemeyeceği ve bunun yerine bir yandan Fin bağımsızlığını olabildiğince korurken bir yandan da Sovyetler Birliği ile pürüzsüz sürdürülen bir ilişki kurmak zorunda olduğu.

5. **Diğer ulusları model olarak kullanma.** Modeller, bireysel krizleri çözmekte olduğu kadar, pek çok ülkemizin krizlerinde de pozitif ya da negatif anlamda etkili olmuşlardır. Batılı modelleri almak veya alıp yeniden şekillendirmek, Meiji Japonyası'nın dönüşümü açısından özellikle önemliydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya yine birtakım Amerikan demokratik yönetim modellerini bir miktar değiştirerek aldığında, az da olsa bir modelden faydalanmış oldu. Şili ve Endonezya'daki askerî diktatörlükler Amerikan serbest piyasa ekonomilerini (ya da Amerikan modeli olarak gördükleri şeyleri) model olarak aldılar. Avustralya, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki tarihinin büyük bölümünde ağırlıklı olarak Britanya modellerinden faydalandı, savaştan sonra ise bunlardan giderek uzaklaştı.

Öbür taraftan, değindiğimiz ülkeler bu tür modellerden ya gerçek anlamda ya da sözde yoksundular. Finlandiya için, bir yandan Sovyet taleplerini karşılarken bir yandan da bağımsızlığını korumayı başarmış, Sovyetler'e komşu bir başka ülke yoktu. Finlandiya'nın Finlandiyalaşma politikasının özü buydu. Finler içinde bulundukları durumun benzersiz olduğunu biliyorlardı. Başkan Kekkonen bu durumu şu sözle ifade etmişti: "Finlandiyalaşma ihracata yönelik değildir." Modellerden sözde yoksun

olmanın örneği ise bugünkü ABD'dir. Amerikan istisnacılığı inancı, ABD'nin Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinden öğreneceği bir şey olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun içinde, sağlık bakımı, eğitim, göç, hapishaneler ve yaşlılıkta sosyal güvence gibi her ülkede görülen sorunlara bulunan çözümler de dâhildir. Bunlar, pek çok Amerikalının burada bulunan çözümlerden memnun olmadığı ama yine de Kanada ve Batı Avrupa çözümlerine de yanaşmadığı sorunlardır.

6. Ulusal kimlik. Bireysel krizlere yönelik on iki sonuç belirleyici faktörün bazıları doğrudan ulusal krizler için de geçerlidir. Ulusal krizlere uyarlanmayan ise, bireysel "benlik gücü" özelliğidir. Bu özellik, bir metafor olarak başka bir ulusal özelliği çağrıştırır: ulusal kimlik duygusu.

Ulusal kimlik nedir? Bir ulusu şekillendiren ya da onu benzersiz kılan imrenilesi özelliklerden duyulan ortak gurur anlamına gelir. Ulusal kimliğin, dil, askerî başarılar, kültür ve tarih gibi çok farklı kaynakları vardır. Bu kaynaklar ülkeler arasında farklılıklar gösterir. Örneğin, Finlandiya ve Japonya'nın, dünyanın başka hiçbir yerinde konuşulmayan dilleri vardır ve bu diller onlar için gurur kaynağıdır. Şilililer ise, diğer Güney ve Orta Amerika ülkelerinin çoğuyla aynı dili konuşurlar fakat paradoksal biçimde bu durumu benzersiz bir kimliğe dönüştürürler: "Biz Şilililer siyasal istikrar ve demokratik gelenekler açısından, diğer İspanyolca konuşan Latin Amerika ülkelerinden farklıyız. Biz Latin Amerikalıdan çok Avrupalı gibiyiz!" Askerî başarılar da bazı ülkelerde ulusal kimliğe fazlasıyla katkıda bulunur: Finlandiya (Kış Savaşı), Avustralya (Gelibolu), ABD (İkinci Dünya Savaşı), Britanya (çok fazla savaş; en yakın zamanda İkinci Dünya Savaşı ve Falkland Adaları Savaşı). Pek çok ülkede, ulusal gurur ve kimlik, kültürden bes-

lenir: örneğin İtalya'nın sanattaki tarihsel üstünlüğü ve mutfak ve modadaki modern dönem üstünlüğü; Britanya'nın edebiyat alanında, Almanya'nın ise müzik alanındaki başarıları. Pek çok ülke spor takımlarından gurur duyar. Britanya ve İtalya, tarihlerinden ve dünyadaki yerlerinden gurur duyarlar. İtalya özellikle iki binyıl önceki Roma İmparatorluğu geçmişinden gururlanır.

Yedi ülkemizin altısında, ortak ulusal kimlik duygusu güçlüdür. Endonezya'da ise ulusal kimlik biraz daha zayıftır. Bunu Endonezyalıları eleştirmek için söylemiyorum: Bu gerçeklik sadece, Endonezya'nın 1949'a değin bağımsız bir ülke olmamasından ve 1910 civarına kadar bir koloni olarak dahi etkin şekilde birleşmemesinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla Endonezya'nın ayrılıkçı hareketler ve isyanlarla yüzleşmiş olması tesadüf değildir. Öte yandan Endonezya ulusal kimliği son dönemde hızla gelişmektedir. Bunun kaynağı, halkı birleştiren Endonezya dilinin yayılması ve demokrasi ve yurttaş katılımının güçlenmesidir.

Ulusal kimlik, tüm diğer ülkelerimizde kriz çözümünün önemli etkenlerinden biri olmuştur. Ulusal kimlik duygusu, Meiji Japonyası ve Finleri bir arada tutmuş, o ülkelere güçlü dış tehditlere direnme cesareti vermiş ve yurttaşlarını sıkıntılardan ve ulusal utançlardan sağ çıkma ve ulusal ülkü yolunda kişisel fedakârlıklar yapma yönünde motive etmiştir. Finler, Finlandiya'nın Sovyetler Birliği'ne olan savaş tazminatını ödemesine yardımcı olmak için alyanslarını bile bağışlamışlardır. Ulusal kimlik sayesinde, 1945 sonrası Almanya ve Japonya ağır askerî mağlubiyet ve sonrasındaki işgallerden sağ çıkabilmiştir. Avustralya'da ulusal kimlik, Avustralya'nın kendini yeniden değerlendirmesi ve tercihli değişimlerinin odak noktası olmuş, şu sorunun sorulmasını sağlamıştır: Biz kimiz? Ulusal kimlik duygusu, Şilili solcuların Pinochet'nin düşüşünden sonra iktidara döndüklerinde ihtiyatlı

davranmalarını sağlamıştır: Şili ordusu korkusu gerilediğinde dahi, iktidardaki Şilili solcular, Pinochet destekçilerinden nefret etmeye devam etseler de Pinochet'nin sağcı hayranları ve Allende'nin solcu hayranlarını kapsayan "tüm Şilililere ait bir Şili" inşa etme politikasını, uzlaşmacı bir bakış açısıyla benimsemişlerdir. Bu kayda değer bir başarıdır. Öbür taraftan, bugün ABD'de alt grup kimlikleri daha baskın, kapsamlı ulusal kimlik ise daha güçsüzdür.

Ülkelerin halkları ve devletleri, tarihlerini ulusal gururu körükleyecek şekilde yeniden yazarak ulusal kimliği güçlendirmeye çalışırlar. Tarihin bu şekilde yeniden yazımı, "ulusal mitler" teşkil eder. "Mit" sözcüğünü "yalan" anlamında değil, "görünüşte tarihsel bir dayanağı olan ve bazı fenomenleri açıklamaya ya da bazı amaçları desteklemeye hizmet eden geleneksel bir hikâye" anlamında kullanıyorum. Gerçekte, siyasal amaçlar doğrultusunda anlatılan ve yeniden anlatılan ulusal mitler, doğruların yeniden anlatımından yalanlara değin uzanan bir spektrumda yer alır.

Bu spektrumun bir ucunda, olgusal açıdan doğru olan ve o ulusa o dönemde olan en önemli şeye odaklanan anlatılar bulunur ancak bu yeniden anlatım yine de siyasal amaçlara hizmet eder. Bunun örnekleri arasında, Britanya ile Finlandiya'nın ulusal gururlarını pekiştiren anlatılar yer almaktadır: 1940 yazında sadece Britanya Muharebesi'ne odaklanan Britanya tarihi anlatısı; Aralık 1939-Mart 1940 döneminde sadece Kış Savaşı'na odaklanan Fin tarihi anlatısı. Evet, bu olayların o dönemde Britanya ve Finlandiya'da gerçekleşen en sonuca yönelik olaylar olduğu ve bu olayların bugün siyasal amaçlar doğrultusunda tekrar tekrar anlatıldığı söylenebilir.

Spektrumun ortasında, olgusal olarak doğru olan ama tarihin o döneminde o ülkede olan pek çok şey arasından sadece

birine odaklanıp diğer önemli şeyleri görmezden gelen geçmiş anlatıları vardır. Bunlar arasında, 19. yüzyıl başları ABD'sinde Lewis ve Clark kıtalar arası seferini ve Batı'nın Beyaz Avrupalılar tarafından keşfini ve fethini vurgulayan ama Amerikan yerlilerinin katli ve yerinden edilmesini ve Afrika kökenli Amerikalıların köleleştirilmesini görmezden gelen anlatılar; Endonezya bağımsızlık mücadelesinde Endonezya Cumhuriyeti'nin Hollandalılara karşı savaşlarını vurgulayan ama geniş Endonezyalı grupların cumhuriyete karşı savaşlarından bahsetmeyen anlatılar; 20. yüzyıl başları Avustralya'sında sadece Gelibolu'dan bahseden ama Aborijinlerin katli ve yerinden edilmesinden hiç söz etmeyen anlatılar bulunuyor.

Tarihçiler arasında, geçmişe yönelik kusursuz bilginin mümkün olup olmadığı, tarihin kaçınılmaz olarak farklı yorumlara tabi olup olmadığı ve tüm o alternatif yorumların eşit muamele görmeyi hak edip etmediği hakkında tartışmalar sürmektedir. O sorulara verilen yanıtlar ne olursa olsun, ulusal kimliklerin siyasal amaçlar doğrultusunda ulusal mitlerle güçlendirildiği, ulusal kimliklerin uluslar için önemli olduğu ve onları destekleyen mitlerin tarihsel temelde çeşitlilik gösterdiği inkâr edilemez bir olgudur.

7. **Dürüst özdeğerlendirme.** İnsanlar ve toplumlarımız hakkında hiçbir şey bilmeyen, tamamen rasyonel düşünen bir uzaylı, bireyleri ve ulusları kriz çözümünde başarısızlığa sürükleyen faktörler içinde özdeğerlendirmenin eksikliğinin yer almayacağını düşünebilir. Rasyonel mantığa sahip uzaylı ziyaretçi, bir bireyin ya da o tuhaf bireylerden oluşan bir ulusun, kendine karşı dürüst olmayıp çöküşe sürükleme nedenini anlayamayacaktır.

Özünde, dürüst özdeğerlendirme iki aşamalıdır. Birincisi, birey ya da ulusun doğru bilgiye sahip olması gerekir. Ancak bunu

elde etmek kolay değildir. Bir krize başarıyla müdahale edememenin sebebi, dürüst olmamaktan ziyade bilgi sahibi olmamak olabilir. İkinci adım, bilgiyi dürüstçe değerlendirmektir. Ne yazık ki ulusları ya da diğer bireyleri iyi tanıyan biri, insanlar arasında kendi kendini kandırma davranışının çok yaygın olduğunu bilir.

Ulusal dürüst özdeğerlendirmenin varlığı veya yokluğu konusunda en kolay anlaşılabilecek örnekler, güçlü liderleri veya diktatörlükleri içermektedir. Bu örneklerde, uluslar liderlerinin davranış biçimine bağlı olarak dürüst özdeğerlendirmeye girişir ya da girişmez. Uluslararası çapta bu konudaki en çelişkili örnekler, Alman liderlerdir. Gerçekçi yaklaşımlarıyla tanınan Bismarck, Almanya'yı birleştirme hedefine ulaşmıştı. Duygusal açıdan değişken bir hayalci olan İmparator II. Wilhelm, gereksiz yere düşman yaratmış ve Almanya'yı kaybedeceği Birinci Dünya Savaşı'na sokmuştur. Ondan daha zeki ve daha kötücül olan Hitler, baştaki başarılarını Sovyetler Birliği'ne saldırarak ve hâlihazırda Sovyetler Birliği ve Britanya ile savaş halindeyken ABD'ye de savaş ilan ederek yok etmiştir. Daha yakın dönemde, Almanya bir başka gerçekçi kişilik olan Willy Brandt tarafından yönetilme şansını elde etmiştir. Brandt, Doğu Avrupa'da zor da olsa dürüst bir politikaya ihtiyaç olduğunu kabul etmiş (Doğu Almanya'yı tanıyarak ve Doğu Almanya'nın ötesindeki Alman topraklarının kaybedildiğini kabul ederek) ve Almanya'nın yirmi yıl sonraki yeniden birleşmesinin zeminini hazırlamıştır.

Batı'da daha az bilinen ama ardı ardına gelen liderler arasındaki zıtlığı yine çarpıcı şekilde ortaya koyan örnek Endonezya'dır. Kurucu başkan Sukarno, Endonezya halkının bilinçaltı dileklerini dahi anlayabileceği yanılsamasına kapılmıştır. Endonezya'nın iç problemlerini bir kenara bırakıp dünya sömürgecilik karşıtı harekete kendini kaptırmış ve Endonezya ordusuna, kendi halkının

ve kendi subaylarının itirazlarına karşın Malezya Borneosu'nu ele geçirme emri vermiştir. Sukarno'nun aksine, sonradan Endonezya'nın ikinci başkanı olan General Suharto (siyasi kariyerinin sonlarına kadar) tam bir gerçekçiydi, ihtiyatla ilerler ve başarıdan emin olmadan harekete geçmezdi. Bu şekilde, Sukarno'yu yavaş yavaş oyun dışına itti, Sukarno'nun dünyada yarattığı gerginlikleri ve Malezya seferini bitirdi ve Endonezya'nın içişlerine (çoğunlukla kötücül yöntemlerle) yoğunlaştı.

Bundan sonraki üç örnekte, güçlü bir liderin yönetiminde olmayan, dürüst özdeğerlendirmeye dayanarak ulusal uzlaşmaya varan uluslar bulunuyor. Meiji Japonyası, nefret ettiği Batılı barbarların daha güçlü olduğu ve Japonya'nın ancak Batı'dan dersler alarak güçlenebileceği acı gerçeğiyle yüzleşti. Meiji Japonyası, bunun ardından, Avrupa ve ABD'ye çok sayıda devlet yetkilisi ve Japon yurttaşını göndererek Batı hakkında gerçek bilgiler edindi. Öbür taraftan Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na feci girişi, genç ve güçlü subayların Batı ve gücü hakkında ilk elden bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmıştı. Finler de aynı şekilde, Finlandiya'nın potansiyel müttefiklerden yok denecek kadar az destek alacağı ve Finlandiya'nın Sovyetler Birliği politikasının Sovyetler'in güvenini kazanmaya ve Sovyet bakış açısını anlamaya dayalı olması gerektiği acı gerçeğiyle yüzleştiler. Son olarak Avustralya, Britanya'nın eski ekonomik ve askerî öneminin kalmadığı ve Asya ve ABD'nin artık daha önemli olduğu gerçeğini ulusal çapta kabul etti.

Son iki örneğimiz, bugün dürüst özdeğerlendirmeden uzak iki ülkeyi içeriyor. Daha önce belirtildiği gibi, bugün Japonya bazı problemleri olduğunu kabul ediyor ancak diğer problemleri hakkında gerçekçi davranmayı başaramıyor. ABD de bugün özdeğerlendirme yetisinden uzak: Özellikle, yeterince Amerikalı yurttaş ve siyasetçi bugünkü temel problemlerimizi ciddiye almıyor. Pek

çok Amerikalı, mevcut problemlerimizle ilgili kendilerini değil, diğer ülkeleri suçluyor. Bilime karşı şüpheci yaklaşım ABD'de giderek artıyor ve bu çok kötü bir işaret zira bilim temelde gerçek dünyanın tam tanımı ve anlaşılmasından ibarettir.

8. Tarihsel ulusal kriz tecrübeleri. Geçmiş krizlerden sağ kurtulmuş olmanın verdiği güven, bireyler açısından yeni bir kişisel krizle başa çıkmanın önemli bir faktörüdür. Ulusal düzeydeki benzer bir faktör, bu kitapta değindiğimiz ulusların bazıları ve bahsetmediğimiz diğer uluslar için de önemlidir. Örneklerden biri olan Japonya, Meiji Japonyası'nın Batı tarafından parçalanma riskine karşı direnmek için hızla değişme ve yeterli gücü kazanma ve nihayetinde iki Batı gücünü (1904-1905'te Rusya'yı, 1914'te Alman sömürge birliklerini) yenmesi gibi sıra dışı bir başarı sayesinde kendine güven elde etmiştir. Ondan daha büyük ve bariz oranda daha güçlü Çin İmparatorluğu'nun Batı baskısına aynı dönemlerde boyun eğdiği düşünüldüğünde, Meiji Japonyası'nın başarısı daha da etkileyici gelmektedir.

Finlandiya, geçmiş başarılardan ulusal özgüven elde eden bir diğer örnektir. Finler için, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet saldırılarına karşı direnmenin verdiği gurur o kadar önemlidir ki Finlandiya'nın 2017'deki yüzüncü bağımsızlık yılı kutlamalarında, Finlandiya'nın bağımsızlığından çok Kış Savaşı'na vurgu yapılmıştır. Bu kitapta değinilmeyen ülkeler arasında, bir diğer örnek Birleşik Krallık'tır. Birleşik Krallık'ın tarihsel başarıları arasında şunlar sayılabilir: İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda müttefikleri ABD ve Sovyetler Birliği ile birlikte Hitler'i yenmesi, Haziran 1940'ta Fransa'nın düşüşünden Haziran 1941'de Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgaline kadar bir yıl boyuna Hitler'e karşı tek başına savaşması ve Britanya Hava Kuvvetleri'nin (RAF) 1940'ın ikinci yarısında

Britanya hava sahasındaki hava savaşında Alman Hava Kuvvetleri'ni (Luftwaffe) yenerek Almanların Britanya'yı işgal planlarını boşa çıkardığı Britanya Muharebesi. 1945'ten günümüze değin, Britanya ne zaman güçlüklerle karşı karşıya kalsa, Britanyalılar şöyle düşünmektedir: Hiçbir şey Britanya Muharebesi'nden daha zor olamaz. O zaman başardık, yine başarırız.

Geçmiş başarılar, Amerikalıların kendine güvenine de katkıda bulunmuştur. Geriye baktığımızda gördüğümüz başarılar arasında, Amerikan Devrimi'nin sonuçları; Kuzey Amerika kıtasının bütününü ele geçirmemiz, keşfetmemiz ve fethetmemiz; Amerikan tarihinin en fazla kayıp verilen en kanlı ve uzun iç savaşında ABD'nin parçalanmasını önlememiz; İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya'ya karşı askerî başarılar elde etmemiz sayılabilir.

Son olarak, bu kitapta işlenen en genç ülke olarak Endonezya da krizleri başarıyla atlatarak güven kazanma konusunda en kısa geçmişe sahip örnektir. Öte yandan 1979'da Endonezya'da kaldığım otelin lobisindeki sergide gördüklerim gibi, Endonezyalılar bugün hâlâ 1945-1949'da Hollandalılara karşı verdikleri bağımsızlık mücadelelerini ve 1961'de Hollanda Yeni Ginesi'ni alma başarılarını anlatmaktadırlar. Bu başarılar, Endonezya'nın ulusal özgüveninde büyük bir rol oynamaktadır.

9. Ulusal başarısızlığa sabırla katlanma. Hemen çözüm bulma ya da garantili başarıya ulaşma konusunda, bireysel problemlere kıyasla ulusal problemler daha zorlayıcıdır. Problemlerin ulusal ya da bireysel olduğuna bakılmaksızın, her kriz karmaşıktır, işe yarayan bir çözüm bulmadan önce bir dizi olası çözümün denenmesini gerektirir ve bundan dolayı sıkıntı, belirsizlik ve başarısızlığa karşı sabırlı ve hoşgörülü olma mecburiyeti

vardır. Dolayısıyla ulusal kararlar, sadece tek bir mutlak diktatör tarafından alınıyor olsa dahi, sabır hep gereklidir. Öte yandan, çoğunlukla ulusal kararlarda, farklı menfaatlere sahip gruplar arasındaki pazarlıklar rol oynar. Bundan dolayı, ulusal krizleri çözerken daha da fazla sabır gerekir.

İşlediğimiz pek çok ülke, başarısızlık ve yenilgi tecrübelerine karşı sabırlı davranmak zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle Meiji Japonyası, Almanya, Finlandiya ve modern Japonya için geçerlidir. Japonya, Batılı bir güce karşı ilk savaşını kazanana kadar, Perry'nin 1853'te Japonya'nın izolasyonunu bitiren davetsiz ziyaretinin üzerinden elli yıldan fazla süre geçmesi gerekmiştir. Almanya'nın 1945'te bilfiil bölünmesinden sonra, yeniden birleşmesi için kırk beş yıl beklenmiştir. Finlandiya'nın 1944'te Sovyetler Birliği'ne karşı Devam Savaşı'nın sona ermesinden sonraki onlarca yıl boyunca Finlandiya, Sovyetler Birliği'ne yönelik politikasını sürekli yeniden değerlendirmiş ve hangi Sovyet baskılarını güven içinde reddedebileceğini ve bir başka Sovyet istilasına neden olmaksızın hangi bağımsız adımları güven içinde benimseyebileceğini bulmaya çalışmıştır. Japonya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan işgalinden sağ çıkmış, onlarca yıl boyunca maddi ve ekonomik yeniden inşa, kronik ekonomik ve sosyal problemler ve deprem, tayfun ve tsunami gibi doğal afetlerle boğuşmuştur. Bu ülkelerin dördü de (Japonya iki kere) sıkıntılar çekmiş ancak hızlı ve budalaca davranma tuzağına düşmemiştir. Nihai başarılarında, sabır en önemli rolü oynamıştır.

Bu sabır öykülerinin istisnası, modern ABD'dir. Hiç kuşkusuz buna şöyle bir itiraz gelebilir: Amerikalılar elbette ilk baştaki başarısızlığı tolere ettiler, sabır gösterdiler ve tarihimiz boyunca çok defa yenilgilerle yüzleştiler: özellikle, dört yıllık İç Savaş süresince, on iki yıllık Büyük Bunalım döneminde ve dört

yıllık İkinci Dünya Savaşı süresince. Ne var ki ABD; Almanya, Japonya ve pek çok diğer ülkenin maruz kaldığı türden ezici yenilgiler ve işgallerle karşılaşmadı. 1846-1848 Meksika Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar dört savaşın tümünü kazanan Amerikalılar Kore Savaşı'nı bitiren bariz yenişememe durumunu kabullenmeyi, Vietnam Savaşı'ndaki yenilgiyi sindirmeyi ve Afganistan'daki uzatmalı askerî açmaz durumunu tolere etmeyi başaramadılar. 21. yüzyılın bu ilk yirmi yılı boyunca ABD kolay çözümlere ulaşmayacak karmaşık iç sosyal, ekonomik ve siyasal problemlerle boğuştu. Bu problemler, henüz sergilemeye başlamadığımız sabır ve uzlaşma duygularını gerektiriyor.

10. Duruma özgü ulusal esneklik. Psikologlar, esneklik ve katılık karşıtlığını kişileri tanımlamak için kullanırlar. Kişisel esneklik, kişinin bir probleme yönelik farklı yeni yaklaşımları değerlendirmeye açık olduğu anlamına gelir. Kişisel katılık, kişinin bir probleme yönelik sadece bir yaklaşım olduğuna inanması anlamındadır. Bu karşıtlık, yeni yaklaşımlar benimseyerek krizleri çözüme ulaştırma başarılarında bireyler arasındaki farkları anlamak açısından önemlidir. Bireyler bir alanda esnek iken başka bir alanda katı olabiliyorlar ancak psikologlar bir kişinin karakterinde baskın olabilen, bireyden bireye değişen ve özellikle çocukluk ve hayat tecrübeleriyle şekillenen bir esneklik veya katılık özelliğini tespit ediyorlar.

Bireylerden uluslara geçtiğimizde, yaygın ulusal esneklik veya katılık örneklerinin nadiren görüldüğünü söyleyebilirim. Aşina olduğum ve neden o hale geldiğine ilişkin anlaşılabilir sebepleri olan tek örnek bu kitapta işlemediğimiz bir ulus: tarihsel İzlanda. İzlanda'nın Danimarka tarafından yönetildiği yüzyıllarda, İzlandalılar önerilen değişikliklere karşı katı ve düşmanca tutumlarıyla

Danimarkalı valileri sıkça sıkıntıya sokmuşlardır. Danimarka hükümeti gelişim sağlamak amacıyla ne kadar iyi niyetli önerilerle gelirse gelsin, İzlandalılar genelde şöyle yanıt vermişlerdir: "Hayır, farklı bir şey denemek istemiyoruz. İşleri geleneksel yollarımızla yapmaya devam etmek istiyoruz." İzlandalılar, Danimarkalıların balıkçı teknelerini, balık ihracatını, balıkçı ağlarını, tahıl tarımını, madenciliği ve halat yapımını geliştirmekle ilgili tekliflerini reddettiler.

İzlanda'daki çevrenin hassaslığı düşünüldüğünde, bu ulusal katılığı anlamak kolaylaşıyor. İzlanda, yüksek enlemlerde bulunan, soğuk iklime ve kısa ürün yetiştirme mevsimine sahip bir yer. İzlanda toprakları zayıf, hafif, volkanik külle şekillenmiş, erozyona açık ve kendini yavaş yenileyen bir yapıya sahiptir. İzlanda bitki örtüsü, otlatma veya rüzgâr ya da erozyonla kolayca sürükleniyor ve sonra çok yavaş yenileniyor. Viking kolonizasyonunun ilk yüzyıllarında, İzlandalılar farklı geçim yolları denediler. En sonunda bir dizi sürdürülebilir tarım metodu bulana kadar o denedikleri yolların hepsinde çuvalladılar. O metotları bulduktan sonra ise acı dolu tecrübeleri nedeniyle, geçim yollarını ya da diğer yaşam tarzlarını değiştirmeyi akıllarından bile geçirmek istemediler. En sonunda işe yarayan bir strateji bulduklarında, yeni denedikleri her şey işleri hep kötüye götürdü.

Belki tarihsel İzlanda'dan başka, pek çok açıdan esnek ya da katı olarak değerlendirilebilecek ülkeler vardır. Ancak ulusal esneklik daha çok duruma özgü şekilleniyor: Bir ülke bazı alanlarda esnek iken bazı alanlarda katı oluyor. Finler ülkelerinin işgal edilmesine kararlılıkla karşı çıktılar fakat diğer ulusların demokrasinin ihlal edilemez yanları olarak gördüğü bazı konularda sıra dışı seviyede tavizler verdiler: diğer ulusların, ülkedeki başkanlık seçiminin kurallarını değiştirmesine izin vermek gibi.

Meiji Japonyası, imparatorun rolü ve geleneksel Japon dini için taviz vermeyi reddetti fakat siyasal kurumlara ilişkin taviz vermek konusunda sıra dışı bir esneklik sergiledi. Avustralya, uzun süre boyunca Britanyalı kimliğinden taviz vermek istemedi ancak bir yandan da Britanya'dan çok daha bireyci ve eşitlikçi bir toplum oluşturdu.

Esneklik konusunda, ABD ilginç sorular barındırıyor. Amerikalılar, örneğin her beş yılda ortalama bir kez olmak üzere, sıkça ev taşıdıkları düşünüldüğünde, bireyler olarak esnek kabul edilebilirler. Amerikan siyasi tarihi, federal hükümetin büyük siyasal partiler arasında el değiştirmesi ve büyük partilerin sıkça yeni partilerin programlarını benimsemesi ve böylece o partilerin gelişimini önlemesiyle örneklenen ulusal esnekliklerle doludur. Öbür taraftan, Amerikan siyaseti son yirmi yıldır taviz vermekten giderek uzaklaşan bir yapıya bürünmüştür.

Dolayısıyla, sosyal bilimcilerin bir ulusu salt esnek ya da katı olarak genellemesinin faydalı olmayacağını düşünüyorum. Aksine, ulusların farklı eksenlerde ayrı ayrı esnek ya da katı olarak sınıflandırılması daha makul olabilir. Bu soru, gelecekte de yanıt bekliyor olacak.

11. Ulusal temel değerler. Bireylerin temel değerleri, kişinin ahlaki kurallarını belirler ve genelde o kişinin ne için ölmeye hazır olduğunu gösterir. Bireyler açısından, temel değerler krizlerin çözümünü kolaylaştırabileceği kadar zorlaştırabilir de. Pozitif tarafta, temel değerler kişinin hayatının diğer yanlarını değiştirmeyi düşünmesini sağlayacak bir netlik ve güç sağlayabilir. Negatif tarafta ise, insanlar değişen koşullar altında artık uygunsuz hale gelen ve kişinin kriz çözme yetisini engelleyen temel değerlere yapışıp kalabilir.

Ulusların da yurttaşlar tarafından kabul gören ve bazı durumlarda o yurttaşların ölmeyi göze aldığı temel değerleri vardır. Temel değerler ulusal kimliklerle ilişkilidir ancak arada farklılıklar vardır. Örneğin, Finlandiya'nın ulusal kimliği özellikle benzersiz dili ve kültürel başarılarıyla ilişkilidir ancak pek çok Fin'in Sovyetler Birliği ile savaşta uğruna ölüme gittiği temel değer Fin bağımsızlığıydı. Sovyetler Birliği'nin yok etmeye çalıştığı, Fin dili değil tam da o bağımsızlıktı. Aynı şekilde, Alman ulusal kimliği de Alman dili, kültürü ve Alman halklarının ortak tarihine dayalıdır. Öbür taraftan Alman temel değerleri arasında, Amerikalıların "sosyalizm" olarak aşağıladığı, Almanların ise imrenilesi bir özellik olarak gördüğü şeyler vardır: devletin sosyal yardımları desteklemesi, ortak fayda uğruna bireysel hakların kısıtlanması, önemli sosyal güvencelerin bencilce kişisel çıkarlara –o kamusal güvencelerden fayda sağlama garantisi olmasa da– dayalı olmasına izin verilmemesi. Örneğin Alman devleti sanat için büyük fonlar ayırır (opera kuruluşları, senfoni orkestraları ve tiyatrolar dâhil), tüm Almanlara yaşlılıkta iyi tıbbi bakım ve finansal güvence sağlar ve geleneksel yerel mimari tarzların ve ormanlık alanların korunmasına önem verir. Bunlar, modern Alman temel değerleri arasındadır.

Temel değerler, bireyler için olduğu kadar, uluslar için de tercihli değişimi benimsemeyi kolaylaştırabilir ya da zorlaştırabilir. Geçmişin temel değerleri hâlâ geçerli olabilir ve yurttaşları o değerlerin savunması için fedakârlık yapmaya sevk edebilir. Temel değerler, Finleri ülkelerinin bağımsızlığını başarıyla savunmaya, Meiji Japonyası'nı Batı'yı yakalamak için büyük emek harcamaya, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanları ve Japonları harabeye dönmüş ülkelerini yeniden inşa etmek için çok çalışmaya ve sefaletle baş etmeye yöneltmiştir. Öte yandan, geçmişin temel

değerleri artık geçerliliğini yitirmiş de olabilir. O temel değerlere yapışıp kalmak, bir ulusu zaruri tercihli değişimleri benimsemekten alıkoyar. Avustralya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş ortaya çıkan krizindeki temel mesele buydu: Avustralya'nın Britanya'nın bir dış mevkisi olarak rolü giderek anlamını yitirmişti ve pek çok Avustralyalı için o rolden sıyrılmak çok zordu. Bir başka örnek, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'dır: Japon kültürünün temel değerleri ve imparatora olan saygı Japonya'ya güç veriyor olsa da ülkenin eskiden olduğu gibi denizaşırı doğal kaynakları sınırsızca tüketme politikasını sürdürmesi bugün Japonya'ya zarar veriyor.

12. Jeopolitik sınırlamalara maruz kalmama. Bireyler için, kişinin tercihli değişimler benimseme kabiliyetini sınırlayan dış engeller arasında finansal engeller, diğer insanlara ilişkin sorumlulukların yükü ve fiziksel tehlike bulunur. Ulusların da tercih özgürlüklerinin önünde engeller vardır ancak bunlar bireyleri sınırlandıranlardan farklıdır: Özellikle, güçlü komşulardan kaynaklanan jeopolitik engeller ve ekonomik kısıtlamalar. On iki faktörümüz içinden, ülkelerimiz arasında *tarihsel olarak* en fazla çeşitlilik sergileyen faktör budur. ABD, sıra dışı seviyede engellerden bağımsızdır; dört ülke (Meiji Japonyası, Şili, Endonezya ve Avustralya) bazı açılardan kısıtlı bazı açılardan görece özgürdür; iki ülke (Finlandiya ve Almanya) aşırı sınırlanmış durumdadır. Aşağıda, bugünkü jeopolitik engellerin tarihsel engellere göre nasıl farklı olduğunu anlatacağım.

ABD, her iki yanındaki büyük okyanusların sağladığı izolasyon, iki diğer yandaki barışçıl komşuları, ABD içindeki coğrafyanın doğal avantajları ve kalabalık nüfus ile zenginlik sayesinde tarihsel olarak engellerden bağımsızdır. Dünyadaki tüm diğer ülkelere

kıyasla ABD, kendi sınırları içinde çok daha fazla dilediği gibi hareket etme özgürlüğüne sahiptir. Diğer uçtaki Finlandiya ve Almanya ise olabildiğince fazla engelle karşı karşıyadır. Finlandiya, Rusya (eski Sovyetler Birliği) ile Avrupa'nın en geniş sınırını paylaşma talihsizliğine sahiptir. Yakın Fin tarihi, bu engele rağmen olabildiğine fazla tercih özgürlüğünü koruma problemini çözmeye çalışmakla geçmiştir. Almanya, Avrupa'nın ortasında yer alma ve diğer Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha fazla kara ve deniz komşusuna maruz kalma (bazıları büyük ve güçlü olan) talihsizliğine sahiptir. Bu temel coğrafi olguyu görmezden gelen Alman liderler (İmparator II. Wilhelm ve Hitler) Almanya'yı 20. yüzyıl içinde iki kez felaketin içine sürüklemiştir. Almanya, üzerindeki jeopolitik engellerle dolu mayın tarlasını aşmak için iki kez sıra dışı seviyede kabiliyetli liderlere (Bismarck ve Willy Brandt) ihtiyaç duymuştur.

Diğer dört ülkemizde karışık bir resim görünmektedir. Meiji Japonyası, bir ada ülkesi olmasına karşın, fırsatçı Batılı güçlerin ciddi tehdidi altındaydı. Doğudan And Dağları, batıdan çöllerle korunan Şili şu anda Güney Amerika içinden ciddi bir tehditle karşı karşıya değildir fakat Allende'nin başkanlığı döneminde Şili ekonomisi uzaklardaki ABD'nin baskısıyla zayıflatılmıştı. Endonezya, coğrafi olarak okyanuslar tarafından korunuyor ve yakınlarda düşman bir komşusu yok ancak dünyanın öbür tarafındaki Hollanda'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Endonezya hükümetleri bağımsızlıktan sonra, yoksulluk ve hızlı nüfus artışı gibi Endonezya'nın iç problemleriyle boğuşmak zorunda kalmıştır. Son olarak Avustralya, uzakta ve coğrafi olarak okyanuslar tarafından korunuyor olmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya tarafından tehdit edilmiş ve bombalanmıştır. Tüm bu ülkeler, hareket özgürlüklerinin arada

bir sınırlarla karşılaştığını görmüşlerdir ancak bu sınırların hiçbiri Finlandiya ve Almanya için sürekli olarak geçerli kalan ciddi ve kronik sınırlarla karşılaştırılamaz.

Jeopolitik kısıtlamalar son binyıl içinde küresel çapta bariz şekilde değişmiştir. Uzak geçmişte, yerel insan nüfusları büyük oranda kendine yeten, görece kısa mesafeler arasında mal ve bilgi alışverişi yapan ve sadece en yakın komşularının askerî tehditleriyle karşı karşıya kalan topluluklardı. Son beş yüzyıl içinde, iletişim ve ekonomik ve askerî bağlantılar küreselleşti. Dünyanın her yanından deniz yoluyla askerî tehditler gelmeye başladı: 1595 civarında Hollandalılar Endonezya'yı işgal etmeye başladılar, Tuğamiral Perry'nin Amerikan donanması 1853'te Japonya'nın izole konumunu ihlal etti. Japonya daha önce ekonomik açıdan kendine yetiyor, yok denecek kadar az ithalat ve ihracata ihtiyaç duyuyordu. Bugün Japonya'nın endüstriyel ekonomisinin önünde ciddi doğal kaynak engelleri vardır ve ithalat ve ihracat bağımlılığı artmıştır. ABD de büyük ithalatçı ve ihracatçılardan biridir. Şili, bakır madenlerini geliştirmek için ABD sermayesi ve teknolojisine ihtiyaç duymuştu. Şili Başkanı Allende ve daha kısıtlı seviyede Endonezya Başkanı Sukarno, ABD ekonomik baskısına maruz kalmış ve ülke içi düşmanları ABD'den destek almıştı. Bu kitaptaki yedi ülkeden üçü, binlerce mil uzaktan gelen uçak gemilerinden havalanan uçaklar tarafından bombalandı: Aralık 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor (ABD) saldırısı, Şubat 1942'de Japonya'nın Darwin (Avustralya) saldırısı ve Nisan 1942'de ABD'nin Doolittle (Japonya) saldırısı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya ve Japonya karadan yoğun bombardımana maruz kaldılar. Britanya, Fransa ve Belçika üzerine 1944 ve 1945'teki ilk roket saldırıları, Alman V-2 ile iki yüz mil öteden gerçekleştirilmişti.

Bugün, ICBM'ler en geniş okyanusları bile aşarak dünyanın her yerindeki hedefleri vurma kapasitesine sahip.

Tüm bu gelişmeler, tarihsel jeopolitik sınırlamaların iyiden iyiye azaldığını gösteriyor. O halde, artık coğrafya o kadar belirleyici değil mi? Elbette belirleyici! Finlandiya'nın dış politikası hâlâ Rusya ile uzun sınırına göre şekilleniyor. Almanya'nın dış politikası dokuz kara komşusu ve Baltık ve Kuzey denizlerinin karşısındaki sekiz diğer ülkeye göre belirlenmeye devam ediyor. Şili'nin çölleri ve yüksek dağları, bağımsızlığından sonraki iki yüzyıl boyunca ülkenin işgal edilmemesini sağladı. Öngörülebilir bir gelecekte de böyle bir ihtimal görünmüyor. ABD, füzelerle vurulabilir ancak istila ya da işgal edilmesi aşırı zor görünüyor. Avustralya da keza aynı durumda. Kısacası, Finlandiya'nın "Coğrafyamız asla değişmeyecek" mottosu her ülke için geçerliliğini korumaya devam ediyor.

Bu durum, bu kitabın en başta yazılmasına vesile olan soru hakkında öğrendiğimiz her şeyi özetliyor: Bireysel krizlerin sonuçlarından hareketle ortaya çıkan on iki faktörün, ulusal krizlere uyarlanabilirliği. Şimdi, bu çalışma için en başta motivasyon kaynağı olmayan ama ulusal krizler konu olduğunda insanların sıkça sorduğu iki soruyu değerlendirelim. Bu iki soru, ulusal politikalardaki değişikliklerin sebebi olarak krizlerin rolünü ve liderlerin rolünü sorguluyor.

Ülkelerin harekete geçmek için krizlere ihtiyacı var mı ya da ulusların, problemleri önceden tahmin ederek harekete geçtikleri olur mu? Bu kitapta işlenen krizler, bu sıkça sorulan soruya verilen yanıtları örnekliyor.

Meiji Japonyası, Perry'nin ziyaretine yanıt vermeye zorlanana kadar Batı'nın giderek yükselen tehdidiyle ilgilenmekten kaçınmıştır. 1868 Meiji Restorasyonu'ndan itibaren ise, Japonya hızlı değişim programını uygulamak için başka bir dış tehdide ihtiyaç duymamıştır. Bunun yerine Batı'dan baskı gelmesi riskine karşı önceden değişmeye başlamıştır.

Aynı şekilde Finlandiya da 1939'daki Sovyet saldırısına kadar Sovyet meselesini göz ardı etmiştir. Ancak 1944'ten itibaren, Finler değişime girişmek için yeni bir Sovyet saldırısına ihtiyaç duymamıştır. Bunun yerine, dış politikaları, Sovyet baskısını sürekli önceden tahmin etmek ve önlemek üzerine şekillendirilmiştir.

Şili'de, Allende'nin politikaları ani bir krizle bağlantılı değil, Şili'nin kronik kutuplaşmasına yönelikti, dolayısıyla Allende bir yandan mevcut problemleri ele alırken bir yandan da gelecekteki problemleri önceden görmeye çalışıyordu. Bunun aksine, Şili ordusu, Allende'nin Şili'yi Marksist bir devlete dönüştürme niyetiyle oluşan akut krize tepki olarak darbe yaptı.

Endonezya'da, her iki türden yaklaşım söz konusuydu. Endonezya ordusu içindeki komünizm sempatizanları antikomünist bir generaller konseyinin olası eylemlerine karşı kendi darbelerini başlattılar. Endonezya ordusunun geri kalanı ise, 1 Ekim 1965 darbesi krizine yanıt olarak harekete geçtiler. Öte yandan, ordunun darbeyi önceden bildiği ve verecekleri tepkiye önceden hazırlandıkları konusunda makul şüpheler de mevcut.

Savaş sonrası Almanya, krizlere tepki vermekten ziyade, onları önceden tahmin etmeye yönelik, modern tarihin en öne çıkan iki örneğini sergiledi. Şansölye Konrad Adenauer'in önce Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu, ardından Avrupa Ortak Pazarı ve Avrupa Birliği'nin kurulması sürecine önayak olan ekonomik ve siyasal yapıları kurma programı, açıkça bir krizi

önceden görüp engelleme stratejisine dayalıydı (Bölüm 11). İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetli yıllarından sonra, Adenauer ve diğer Avrupalı liderler olası bir üçüncü dünya savaşını önlemek için Batı Avrupa'yı entegre ederek Batı Avrupa ülkelerinin birbirlerine saldırmaktan kaçınmasını sağlamaya çalıştılar. Aynı şekilde, Willy Brandt'ın Ostpolitik'i Doğu Avrupa'daki anlık bir krize tepki olarak geliştirilmedi (Bölüm 6). Brandt'ın Doğu Almanya ve diğer Doğu Avrupa komünist yönetimlerini tanıması veya Almanya'nın doğudaki toprak kayıplarını kabullenmesi için acil bir durum yoktu. Aksine Brandt bu politikayı uzak gelecekteki fırsatları yakalamak ve mümkün olduğunda Almanya'nın yeniden birleşmesi için istikrarlı koşulları hazırlamak için yaptı. Nihayetinde, bu amaca ulaşmış oldu.

Bugün Japonya, yedi temel problemle boğuşuyor ancak hiçbiri için somut önlemler almıyor. Japonya, savaş sonrası Avustralya'nın yaptığı gibi aşamalı değişimlerle bu problemleri çözecek mi yoksa harekete geçmesi için ani bir kriz mi gerekecek? Benzer şekilde bugün ABD de, Dünya Ticaret Merkezi saldırısına yanıt olarak Afganistan'ı işgal etmek ve Irak'taki sözde kitle imha silahlarına karşı Irak'ı işgal etmek dışında, büyük problemleriyle ilgili harekete geçmiyor.

Dolayısıyla bu kitapta değinilen örneklerin dördünde, devletler harekete geçmek için krizlere ihtiyaç duydular, ikisinde ise harekete geçirici krizlerle karşılaşmadıkları için henüz önlem alınmadı. Meiji Japonyası, Finlandiya, Şili ve Endonezya'da, krizin hemen ardından, daha fazla kriz oluşmasını beklemeden, yıllar ya da onlarca yıl gerektiren değişim programları uygulandı. Öbür yandan işlediğimiz ülkelerden bazıları, krizlerin oluşmasını (Endonezya ve Almanya) veya daha da kötüleşmesini (Şili) önlemek için önceden önlemler almayı seçti. Hiç kuşkusuz, tüm devletler

bu kadar acil olmayan problemler için de sürekli geleceğe yönelik önlemler alıyorlar.

Dolayısıyla, "Bir ulusun büyük tercihli değişimlere yönelmek için krizlere ihtiyacı olur mu?" sorusunun yanıtı, bireyler için verilen yanıtın aynısıdır. Bireyler olarak, hem mevcut hem de tahminî problemler için sürekli harekete geçeriz. Ara sıra, yaklaşmakta olan yeni bir büyük problemi görürüz ve o bize çarpmadan önce biz onu yok etmek için uğraşırız. Ancak, bireyler için olduğu kadar uluslar için de, üstesinden gelinmesi gereken çokça isteksizlik ve direnç söz konusudur. Birdenbire görülen büyük ve kötü bir şey bizi yavaş yavaş büyüyen problemlere ve gelecekte büyük ve kötü bir şeylerin olma ihtimaline göre daha çabuk motive eder. Samuel Johnson'ın şu sözünü hatırlıyorum: "İki hafta içinde asılacağını bilen bir adamın zihni kusursuz biçimde konsantre olur."

Liderler fark yaratır mı? Ulusal krizler hakkında konuşurken insanların sıkça sorduğu bir diğer soru, ulusal liderlerin tarih üzerinde kayda değer bir etkilerinin olup olmadığı veya tarihin belli bir dönemde bir ülkenin liderinin kim olduğundan bağımsız olarak ilerleyip ilerlemediği şeklindedir. Bu soruya verilen yanıtların bir ucunda, tarihin Oliver Cromwell ve Büyük Frederick gibi büyük insanların işleriyle şekillendiğini savunan Britanyalı tarihçi Thomas Carlyle'ın (1795-1881) "Büyük İnsan" görüşü vardır. Benzer görüşler bugün, generaller ve savaş zamanı siyasal liderlerinin kararlarını belirleyici görmeye yatkın askerî tarihçiler arasında pek yaygındır. Diğer uçta ise, liderler ve generallerin tarihin akışı üzerinde minimum etkisi olduğunu düşünen yazar Lev Tolstoy yer alır. Bu görüşünü ortaya koymak için, Tolstoy

Savaş ve Barış romanına, generallerin emirler yağdırdığı ama emirlerin gerçekte savaş alanında olanlarla ilgisiz kaldığı savaş hikâyeleri eklemiştir.

Tarihin gidişatının büyük insanların politikaları ve kararlarından ziyade sürüyle ayrıntıya dayandığı fikri, bugün tarihçiler arasında oldukça yaygındır. Tarihçiler, bir liderin etkili görünmesinin sebebinin sadece kendi ülkesindeki insanların sahip olduğu görüşlerle aynı çizgide politikalar yürütmesi olduğunu; normalde etkisiz olan siyasetçilerin, kendi kişisel özellikleriyle değil döneme özgü fırsatlar sayesinde sivrilebileceklerini (Amerikan başkanları James Polk ve Harry Truman gibi); liderlerin sadece tarihin diğer faktörleriyle belirlenen bir dizi seçenek arasında tercih yapabileceklerini söylüyorlar. Büyük İnsan görüşü ile liderlerin önemsizliği görüşü arasında orta çizgide bulunan bir diğer bakış açısı ise Alman sosyolog Max Weber'e (1846-1920) aittir. Weber, karizmatik olarak adlandırılan belli türden liderlerin bazen bazı koşullar altında tarihi etkileyebileceklerini savunmuştur.

Bu konu çözüme kavuşmuş değil. Her tarihçi, deneysel kanıtları değerlendirmek için birtakım geçerli metotlardan ziyade prensipte önceden kabul edilmiş bir genel bakış açısına sahip olmaya ve o bakış açısını tek tek vaka çalışmalarına uygulamaya meyillidir. Örneğin, Hitler'in tüm biyografileri, hayatının aynı başlıca olaylarını kapsamak zorundadır. Ancak, Büyük İnsan görüşüne sahip kişiler, o olayları birbirine bağlarken Hitler'in Almanya'da bir başka farazi lidere göre çok daha farklı gelişmelere neden olan sıra dışı seviyede etkili ve kötücül bir lider olduğunu savunacaklardır. Büyük İnsan görüşünün karşıtı kişiler ise, o olayları ilişkilendirirken Hitler'in dönemin Alman toplumunun yaygın özelliklerini yansıtan bir sesten ibaret olduğunu söyleyeceklerdir.

Bu tartışmayı, anlatılar ve tek tek vaka çalışmalarıyla çözmek mümkün değildir.

Öbür taraftan, üç özelliği kaynaştıran yakın tarihli analizlerden yola çıkarak parlak bir yaklaşım elde edilmektedir: pek çok tarihsel olaydan geniş bir örneklem ya da belli türden tüm tarihsel olayları almak; "doğal tarih deneyleri" kullanmak, yani belli bir huzursuzluğun görüldüğü ya da görülmediği benzer tarihsel yörüngeleri karşılaştırmak (sonraki paragraflarda iki örnek vereceğim); sonuçları niceliksel olarak ölçmek. Bunları içeren iki çalışma, Northwestern Üniversitesi'nden Benjamin Jones ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Benjamin Olken tarafından yayımlanmıştır.

İlk çalışmalarında Jones ve Olken şunu soruyorlar: Bir lider görevde iken doğal sebeplerle öldüğünde ve bir lider görevde iken doğal sebeplerle ölmediğinde ulusal ekonomik büyüme nasıl gelişiyor? Bu karşılaştırma, liderlikteki bir değişikliğin etkisini test edebilmek için doğal bir deney sağlıyor. Büyük İnsan görüşü doğruysa bir liderin ölümü, bir liderin ölmediği rastgele dönemlere kıyasla, ekonomik büyüme rakamları üzerinde bir şekilde etkili olmalıdır: liderin politikalarının iyi ya da kötü bir fark yaratmasına dayalı olarak rakamların yükselmesi ya da düşmesi şeklinde. Veri tabanı olarak Jones ve Olken 1945 ile 2000 arasında dünyada ulusal bir liderin doğal sebeplerden öldüğü her bir örneği alıyorlar. Toplam elli yedi vaka toplamayı başarıyorlar: Ölümlerin çoğu kalp krizi ya da kanserden, birkaçı uçak kazasından, biri boğulmadan, biri attan düşmeden, biri yangından ve biri bacak kırılmasından kaynaklanıyor. Bu olaylar gerçekten de gelişigüzel bir huzursuzluk yaratıyor: Bir liderin ekonomi politikaları o liderin kazara boğulması olasılığını artırmaz. Ortaya çıkıyor ki ekonomik büyüme oranları, bir liderin ölmediği sıradan anlara kıyasla,

bir liderin doğal sebeplerden ölmesinin ardından değişmeye çok daha yatkın. Buna göre, pek çok vakanın ortalaması alındığında, liderliğin ekonomik büyümeyi etkilediği ortaya çıkıyor.

İkinci çalışmalarında, Jones ve Olken şunu soruyorlar: Bir lider, doğal sebeplerden ölmek yerine suikasta uğradığında ne oluyor? Hiç kuşkusuz, suikastlar gelişigüzel olaylar sayılmaz. Belli koşullar altında gerçekleşmeleri (örneğin yurttaşlar düşük ekonomik büyümeden rahatsız olduğunda) daha olasıdır. Dolayısıyla, Jones ve Olken *başarılı* suikast girişimleri ile merminin hedefini bulamadığı *başarısız* suikast girişimlerini kıyaslıyorlar. Bu gerçekten de gelişigüzel bir fark: Ulusal siyasal koşullar suikast girişimlerinin sıklığını etkileyebilir ancak suikastçının nişan alma konsantrasyonunu etkilemez. Veri tabanında, 1875 ile 2005 arasında ulusal liderlere yönelik gerçekleştirilen iki yüz doksan sekiz suikast girişiminin tamamı yer alıyor: Bunların elli dokuzu başarılı, iki yüz otuz dokuzu başarısız girişimler. Sonuçlara göre başarısız girişimlere kıyasla başarılı girişimlerden sonra ulusal siyasal kurumlarda değişim daha fazla görülüyor.

Her iki çalışmada da, otokrat liderlerin ölümü demokrat liderlerin ölümünden daha etkiliydi. İktidarlarının önünde hiçbir engel bulunmayan otokratların ölümü, yasalar ya da siyasal partilerle kısıtlanan otokratların ölümünden daha da etkiliydi. Tam beklediğimiz gibi: Sınırsız güce sahip güçlü liderler, sınırlı güce sahip liderlere kıyasla daha etkili (iyi ya da kötü) olabiliyorlar. Dolayısıyla bu çalışmalar genel bir sonuca varmış oluyor: Liderler *bazen* bir fark yaratırlar. Ancak bu fark liderin türüne ve incelenen etkinin türüne bağlıdır.

Şimdi, liderlerin rolleri üzerine yapılan bu doğal deneyleri bu kitabın konusu olan yedi ülkeye uyarlayalım. Amacım, liderlerimizin, Jones ve Olken tarafından tanımlanan çizgilere uyup uymadığını ve test için daha hangi soruları uyandırdıklarını görmek. Yedi ülkemizin tarihlerindeki liderler pek çok tarihçi tarafından aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir:

Meiji Japonyası'nda tek bir baskın lider yoktu; farklı liderler benzer politikaları izliyordu.

Finlandiya'da, siyasal liderler ve yurttaşlar, Finlandiya'nın Sovyet saldırısına karşı olanca gücüyle direnmesi konusunda neredeyse hemfikirdi. (Öte yandan, bazı yerlerde, Feldmareşal Mannerheim'ın komutanlık kabiliyetlerinin ve Başkan Paasikivi ile Başkan Kekkonen'in savaştan sonra Sovyet liderlerinin güvenini kazanma yetilerinin Finlandiya'nın kaderine pozitif etki yaptığı da savunulmaktadır.)

Şili'de, Pinochet'nin (mevkidaşları tarafından da) gaddarlığı, iktidara yapışıp kalma kararlılığı ve ekonomik politika seçimi konularında belirleyici ve sıra dışı olduğu düşünülüyor.

Endonezya'da hem Sukarno hem de Suharto'nun belirleyici liderler oldukları ancak onlardan sonra gelenlerde böyle bir özellik bulunmadığı düşünülüyor.

Savaş sonrası Almanya'da, Willy Brandt'ın, önceki Batı Alman hükümeti politikasını tersine çevirmekte, Doğu Avrupa komünist yönetimleri ile yeni Alman sınırlarını tanımakta ve böylece Almanya'nın sonradan yeniden birleşmesini mümkün hale getirmekte benzersiz bir rol oynadığı düşünülür. Daha önceki Alman tarihinde, Bismarck, İmparator II. Wilhelm ve Hitler'in ise iyi ya da kötü yönde farklar yaratan benzersiz lider örnekleri olduğu sıkça dile getirilir.

Avustralya'da, tek bir baskın lider olmamıştır. En yakın olası örnek Başbakan Gough Whitlam ve onun hızlı değişim programı olabilir ancak Whitlam'ın kendisi de reformlarının "hâlihazırda olmuş şeylerin kabulü" anlamına geldiğini söylemiştir.

ABD'de, Başkan Franklin Roosevelt'in ABD'yi aşama aşama Amerikan izolasyoncularına (başta Amerikalıların büyük çoğunluğunu oluşturan) rağmen İkinci Dünya Savaşı'na hazırladığı ve ABD'yi Büyük Bunalım'dan çıkardığı düşünülür. Amerika'nın 19. yüzyıl tarihinde, Başkan Lincoln'ün iç savaşın gidişatında benzersiz bir rol oynadığı söylenir.

Kısacası yedi ülkemizden dokuz liderin (altı otokrat, üç demokrat) bir fark yarattığı düşünülüyor. Ayrıca, bu kitapta tartışılan yedi ülke dışındaki ülkelerde, modern dönemlerde bir fark yarattığı düşünülen liderler arasında Birleşik Krallık'tan Winston Churchill, Sovyetler Birliği'nden Lenin ve Stalin, Çin'den Mao, Fransa'dan de Gaulle, İtalya'dan Cavour ve Hindistan'dan Gandhi bulunmaktadır. Dolayısıyla genel olarak bir fark yarattığı düşünülen on altı liderlik kısa bir listemiz var. Bu on altı kişiden on biri otokrat rejimlerde, beşi demokratik rejimlerdeydi. İlk bakışta, bu sonuç, Jones ve Olken'in otokrasilerde liderlerin daha büyük etkisi olduğuna ilişkin sonuçlarına uyuyor gibi görünüyor. Ancak, bu zaman aralığı içinde dünya çapındaki otokrat ve demokrat liderlerin görece sayılarını çıkarmadığım için hangi tür liderin orantısızca daha fazla olduğunu söyleyemem.

Sınırlı veri tabanımız, Jones ve Olken'in kullandığına benzer metotlarla test edilmeyi hak eden iki hipotez ortaya koyuyor: doğal bir deney içeren geniş bir veri tabanını bir araya getirmek ve sonuçları niceliksel olarak ölçmek.

Hipotezlerden biri, benzersiz düzeyde etkili olduğu düşünülen dört liderden (Roosevelt, Lincoln, Churchill ve de Gaulle) en az

üçünün, en fazla savaş zamanında etkili oldukları gözleminden doğuyor. Lincoln'ün başkanlığının neredeyse tamamı Amerikan İç Savaşı döneminde geçti. Churchill, Roosevelt ve de Gaulle hem savaşta hem barışta görev yaptılar ama ikisi ya da üçü birden en belirleyici kararlarını savaş zamanında verdiler (Churchill 1951-1955 arasında barış dönemi başbakanı olarak değil, 1940-1945 arasında savaş dönemi başbakanı olarak; de Gaulle savaş zamanı generali ve ardından 1959-1962 arasındaki Cezayir ayaklanması sırasında başkan olarak; Roosevelt hem 1939'da Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra hem de Büyük Bunalım sırasında). Bu sonuçlar, Jones ve Olken'in, iktidarlarının önünde daha az kısıtlama olan liderlerin daha belirleyici kararlar aldığı şeklindeki gözlemini doğruluyor.

Sonuçlarımızın ortaya çıkardığı diğer hipotez, liderlerin çok farklı bir politika izleyen kişilerin muhalefetiyle karşılaştıkları durumlarda (hem demokrasilerde hem otokrasilerde) ve liderlerin her ne olursa olsun ihtiyatla ve adım adım ilerleyerek en sonunda kendi bakış açılarını kabul ettirdikleri koşullarda en fazla farkı yarattıklarını öne sürüyor. Örnekler: Piedmont Başbakanı Cavour ve Prusya Şansölyesi Bismarck, dış güçlerin, diğer İtalyanların ve Almanların ve hatta krallarının güçlü muhalefetine karşın İtalya'yı ve Almanya'yı birleştirmeyi başarmışlardır; Churchill ilk başta neredeyse tam ikiye bölünmüş Britanya savaş hükümetini Lord Halifax'ın Hitler'le barış pazarlıklarına girişme teklifini reddetmeye ve ardından Amerikalıları Almanya'ya karşı savaşı Japonya'ya karşı savaştan (başlangıçta Japonların Pearl Harbor saldırısı nedeniyle Amerika için bariz öncelik olan) daha ön plana almaya ikna etmiştir; Roosevelt Amerikan izolasyoncularının muhalefetine karşın ABD'yi yavaş yavaş İkinci Dünya Savaşı'na hazırlamıştır; de Gaulle hem kendi yurttaşlarını hem de Cezayirlileri Cezayir

bağımsızlık mücadelesinde bir anlaşmaya varmaları için yavaş yavaş ikna etmiştir; Suharto Endonezya'nın çok sevilen kurucu Başkanı Sukarno'yu yavaşça kenara itmiştir; Willy Brandt Batı Almanya'yı kendisinden önce yirmi yıl yöneten CDU'nun şiddetli muhalefetine karşın Batı Almanları eski Alman topraklarının kaybını kabullenmeye ikna etmeyi başarmıştır.

Bu kitap, anlatısal metotlarla incelenen az sayıda ülkenin keşfedildiği, ulusal krizlerin karşılaştırmalı bir şekilde çalışıldığı bir programın ilk adımı olmuştur. Bu çalışmayı bu konudaki anlayış biçimimizi derinleştirecek şekilde genişletebilir miyiz? İki yön öneriyorum: daha kapsamlı ve daha rastgele örnekler ve sonuçları ve hipotez halindeki belirleyici faktörleri sözel konseptlerden işlevsel değişkenlere dönüştüren daha titiz bir analiz.

Önce örnekler. Seçtiğim ülke örneklemi hem dar kapsamlı hem de kasıtlı olarak seçildi. Bu ülkeleri dünyanın iki yüz on altı ülkesi arasından rastgele bir küme oluşturdukları için değil, en iyi bildiğim ülkeler olduğu için seçtim. Sonuç olarak, örneklemimde iki Avrupa ülkesi, iki Asya ülkesi, bir Kuzey Amerika bir de Güney Amerika ülkesi ve Avustralya yer alıyor. Yedi ülkeden beşi varlıklı. Yedisi de gün itibarıyla demokrasiyle yönetiliyor. İkisi, geçmişte diktatörlükle yönetildi. Endonezya dışında hepsinin uzun bağımsızlık veya özerklik (Finlandiya) tarihleri ve güçlü kurumları var. Sadece biri yakın zamanda sömürge olmaktan kurtulup bağımsızlığını kazandı. Afrika ülkeleri, günümüzün diktatörlükleri ve çok yoksul ülkeler yok. Geçmiş krizlerine değindiğim altı ülke, krizlerini bir derece başarıyla atlattı. Hepsi, krizlere uygun bir tercihli değişim programı yoluyla yanıt vermeyi başardı. Bu örneklemin kasten seçilmiş olduğu açık. Dolayısıyla daha geniş

kapsamlı bir örneklemin ne gibi sonuçlar vereceği ancak gelecekte yapılacak bir çalışmayla ortaya çıkabilir.

İkincisi, gelecek için en önemli metodolojik zorluk, kitabımın anlatısal, sözel, niteliksel analizini çok daha titiz bir niceliksel analizle genişletmek olacaktır. Kitabımın giriş kısmında belirttiğim gibi, sosyal bilimlerin bazılarında, özellikle iktisat ve iktisat tarihinde ve psikolojinin bazı alanlarında, tek vaka çalışmalarına dayanan anlatıların yerini artık niceliksel veriler, grafikler, geniş örneklem boyutları, istatistiksel anlam testleri, doğal deneyler ve işlevsel ölçümleri bir araya getiren yaklaşımlar alıyor. "İşlevsel ölçümler" derken, sözel bir konsepti önceden belirlenmiş bağlar veya o konseptin ifadeleri üzerinden bir dizi işlemle ölçülebilecek bir şeye dönüştürmeyi kastediyorum.

Bu bölümde işlenen, Jones ve Olken'in iki çalışması bu yaklaşımın örnekleridir. Bu çalışmalarda, belli başlı liderlerin ne yaptığı ya da yapmadığını işleyen tek vaka çalışmaları yerine elli yedi liderin veya iki yüz doksan sekiz liderin eş zamanlı olarak işlendiği analizler yer almıştır. Liderler doğal sebeplerle ölmeden önce ve öldükten sonra ya da bir suikast girişimi başarılı ya da başarısız olduktan sonra ülkelerin ne durumda olduğu incelenmiş, belli liderlerin varlığı veya yokluğu ile ilişkili sonuçları kıyaslamak amacıyla doğal deneylerden faydalanılmıştır. Son olarak, ölçülebilir sayısal miktarlar (mesela ekonomik büyüme oranları) veya tanımlı ölçekler (söz gelimi liderler üzerinde asgari kısıtlamaların olduğu otokrasilerden liderler üzerinde azami kısıtlamaların olduğu demokrasilere kadar uzanan bir hükümet kurumları ölçeği) aracılığıyla işlemsel olarak varsayımsal sonuç değişkenleri ifade edilmiştir.

O yaklaşımı kendi ulusal krizler çalışmama uyarlamak için sonuçların işlemsel ölçümlerine ve daha önce belirttiğim "ka-

bullenme", "sorumluluk üstlenme", "ulusal kimlik", "kısıtlamalardan bağımsız olma", "başarısızlıkla başa çıkarken sabretme", "esneklik", "dürüst özdeğerlendirme", "değişim ya da değişmeme" ve "ulusal krizleri çözme başarısı ya da başarısızlığı" şeklindeki öncül faktörlere ihtiyacımız olacaktır. Bu tür işlemsel ölçümler geliştirmek için olası başlangıç noktaları arasında Ronald Inglehart'ın yönettiği World Values Survey (Dünya Değerleri Anketi), Economic Values Survey (Ekonomik Değerler Anketi), European Social Survey (Avrupa Sosyal Anketi), Economic and Social Survey of Asia and the Pacific (Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Anketi) gibi sosyal bilim veri tabanlarındaki veriler ve Geert Hofstede, Michael Minkov ve diğerlerinin kitapları bulunuyor. Bu veri kaynaklarını, değişkenlerimden bazıları için işlemsel ölçümler çıkarmak amacıyla kullanmaya çalıştım. Ancak, daha sonra işlemsel ölçümler olmadan dahi altı yılımı alan bu kitabın anlatısal ölçeğinin çok ötesinde büyük bir projeye dönüşeceğini fark ettim. Bu tür niceliksel yaklaşımlar sadece bu kitabın odak noktası olan ulusal krizler için değil, Bölüm 1'de işlediğim bireysel krizler için de geliştirilmelidir. Psikologlar, o bölümde bireysel krizlerin sonuçlarını etkilediği belirtilen değişkenlerden bazılarını işlemselleştirmiş ve test etmişlerdir fakat bireysel krizler için hâlâ çok daha fazlasının yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla ulusal krizlerle ilgili çalışmam ve pek çok tarihsel liderlik çalışması için geçerli aynı anlatısal tarz kısıtlamaları, birçok bireysel kriz çalışması için de geçerlidir.

Tarihten ne öğrenebiliriz? Bu genel sorudan şuna benzer bir alt soru çıkarılabilir: Bu kitapta işlenen yedi örnek ülkemizin krizlere verdiği tepkilerden neler öğrenebiliriz? Nihilist bir bakış açısıyla

yanıt şu olacaktır: Hiçbir şey! Pek çok tarihçiye göre, tarihin gidişatı fazla karmaşıktır, fazla sayıda bağımsız kontrolsüz ve öngörülemez değişikliklerin sonucudur, bu yüzden geçmişten bir şey öğrenmemiz mümkün değildir. Haziran 1944'te savaş sonrası Doğu Avrupa haritasını kim doğru öngörebilirdi? Suikastçı Claus von Stauffenberg, 20 Temmuz 1944'te saatli bombayı yerleştirdiği çantasını Hitler'e yirmi inç daha fazla yaklaştırmayı başarsaydı ve bunun sonucunda, Sovyet ordularının hâlâ Almanya sınırlarının ötesinde olduğu o tarihte, Hitler o gün yaralanmak yerine ölmüş olsaydı –Sovyet ordularının Berlin'i ve tüm Doğu Avrupa ile Doğu Almanya'yı fethettiği 30 Nisan 1945'teki intiharı yerine– her şey çok daha farklı olurdu.

Elbette tarihin büyük bölümünü öngörmek mümkün değildir. Yine de alınması gereken iki ders vardır. Ancak, bundan önce, bir arka plan olarak bireyleri anlayarak çıkarılabilecek dersleri değerlendirelim zira (bir kez daha) ulusların tarihleri ile bireylerin yaşamları arasında da paralellikler vardır.

Bireylerin hayat hikâyeleri ve biyografilerinden neler öğrenebiliriz? İnsanlar da, uluslar gibi, fazla karmaşık, fazla ayrık ve öngörülemeyen olaylara fazla tabi oldukları için kişilerin davranışlarını öngörmek, hatta bir kişinin davranışlarını başka birinin davranışlarından yola çıkarak öngörmek çok zor mudur? Asla değildir! Zorlukları vardır ancak pek çoğumuz hayatlarımızın büyük bölümünü, kişisel yaşam öykülerinden yola çıkarak bize yakın kişilerin gelecekteki olası davranışlarını tahmin etmeye adarız. Ayrıca eğitimler aracılığıyla psikologlar ve "kişisel yetenekler" aracılığıyla sıradan insanlar, karşılaştıkları yeni kişilerin davranışlarını tahmin etmek amacıyla önceden bilinen insanların tecrübelerini genellemeyi başarabilir. Bu nedenle, hiç karşılaş-

madığımız insanların dahi biyografilerini okumak ve o sayede insan davranışlarına ilişkin veri tabanımızı genişletmek faydalıdır.

Bu satırları yazmadan önceki akşam iki kadın arkadaşımla vakit geçirdim. İçlerinden biri yirmili yaşlarında, psikolojik açıdan iyimser, diğeri ise yetmişli yaşlarında algısı açık biriydi. Genç kadın, oldukça sevgi dolu görünen ama yıllar sonra birdenbire zalimce ve hiçbir uyarıda bulunmaksızın kadını terk eden çekici bir adamla ilişkisinin bitişini geride bırakmaya çalışıyordu. Genç kadın hikâyeyi anlatırken, yıkıcı sona gelmeden çok daha önce, yaşlı kadın (adamı hiç tanımaksızın), adamın çekici fakat yıkıcı bir narsist olduğunun işaretlerini görmüştü. Bu olay, neden çok sayıda insanın tecrübelerini bilmenin ve bunlar üzerine düşünmenin faydalı olduğunu gösteriyor. Herkes birbirinden detaylar açısından farklı olsa da insan davranışlarında gerçekten kapsamlı genelgeçer temalar vardır.

İnsanlık tarihine bakarak çıkarılabilecek benzer dersler nelerdir? Bunlardan biri, bir ülkenin tarihini anlamaya dayalı olarak o ülkenin gelecekteki olası davranışları hakkında özel dersleri içerir. Örneğin Finlandiya otokrat komşusu Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmek için çok çalışan, eğitimli bir orduya sahip olan ve korunmak için diğer ülkelerden yardım beklemeyen ufak bir demokratik ülkedir. Bu Fin politikaları, Finlandiya'nın yakın tarihi sayesinde şekillenmiştir. Fin tarihini bilmeyenler, Finlandiya'nın neden o politikaları izlediğini ve izlemeye devam edeceğini anlayamazlar. 1959'da Finlandiya'ya ilk kez gittiğimde Fin tarihini hiç bilmediğim için Fin ev sahibime neden Finlandiya'nın Sovyet baskısına direnmediğini sormuştum çünkü ABD'nin Finlandiya'yı koruyacağını düşünüyordum.

Tarihten çıkarılabilecek bir diğer ders, genel temaları içerir. Yine, Finlandiya ve Rusya'yı ele alalım. Finlandiya ve Rusya'ya

özgü niteliklerin yanı sıra, bu iki ülkenin ilişkisi genel bir temaya örnektir: Saldırgan büyük ülkelerin yakınındaki küçük ülkelerin karşı karşıya kaldığı tehlikeler. O tehlikenin evrensel bir çözümü yoktur. Bu konu, yazılı tarihin en eski ve hâlâ en fazla alıntı yapılan, en çarpıcı pasajlarından birinde işlenmiştir: MÖ 5. yüzyılda Atinalı tarihçi Thukydides'in derlediği *Peloponnesos Savaşı* tarihinin beşinci kitabının sayfaları. Thukydides, bu kitapta, ufak Yunan adası Melos'un yurttaşlarının güçlü Atina İmparatorluğu'nun baskılarına nasıl yanıt verdiğini anlatır. Bugün Meloslular Diyaloğu olarak bilinen metinde, Thukydides Meloslular ile Atinalılar arasındaki yürek sızlatan pazarlıkları aktarmaktadır. Meloslular özgürlükleri ve hayatları için pazarlık yaparak Atinalıları güç kullanmamaya ikna etmeye çalışırlar; Atinalılar ise Melosluları gerçekçi olmaya davet ederler. Thukydides daha sonra kısaca sonucu aktarır: Meloslular, Atinalıların taleplerini, aynen Finlerin iki binyıl sonra Sovyet taleplerine verdiği karşılık gibi, reddetmişlerdir. Atinalılar Melos'u kuşatırlar. Meloslular bir süre başarıyla direnirler ancak nihayetinde teslim olmak zorunda kalırlar. En sonunda, Atinalılar tüm Meloslu erkekleri öldürüp tüm kadınlar ve çocukları köleleştirirler.

Ruslar, Finleri katledip köleleştirmedi. Bu da Melos krizinin sonucu ve izlenebilecek en iyi stratejinin vakadan vakaya değişiklik gösterdiğini ortaya koyuyor. Yine de, çıkarılması gereken evrensel bir ders var: Büyük ülkelerin tehdit ettiği küçük ülkeler hep tetikte kalmalı, alternatif seçenekleri değerlendirmeli ve o seçenekleri gerçekçi yollarla ele almalıdır. Bu ders, anmaya bile değmeyecek derecede bariz görünüyor ancak ne yazık ki sıkça göz ardı ediliyor. Örneğin Meloslular bunu göz ardı ettiler; Brezilya, Arjantin ve Uruguay'ın birleşik güçlerine 1865 ile 1970 arasında feci bir savaş açan Paraguaylılar da bunu göz ardı ederek Paraguay

nüfusunun %60'ının ölümüne yol açtılar; 1939'da Finler bunu göz ardı ettiler; 1941'de eş zamanlı olarak ABD, Britanya, Hollanda, Avustralya ve Çin'e saldıran ve hatta Rusya ile de düşman olan Japonlar bunu göz ardı ettiler; Rusya ile yakın geçmişte karşı karşıya gelen Ukrayna bunu göz ardı etti.

Tarihten faydalı bir şeyler öğrenme olasılığımızı göz ardı etmemek konusunda artık sizi ikna ettiysem şu soruyu sorabilirim: Bu kitapta işlenen ulusal krizlerin tarihinden özel olarak ne öğrenebiliriz? Pek çok genel tema öne çıktı. Bunlardan biri, yeni ülkenin krizlerle başa çıkmasına yardımcı olan davranış biçimlerini içeriyor. O davranışlar arasında, ülkenin bir krizde olduğunu kabullenme; başka ulusları suçlamaya ve kurban rolü üstlenmeye yönelmektense değişim için sorumluluk üstlenme; ülkede hiçbir şeyin doğru yürümediği hissinin altında ezilmemek için değiştirilmesi gereken ulusal özellikleri belirleyen bir çit örme; yardım istenecek diğer ülkeleri belirleme; ülkenin şu an karşı karşıya olduğuna benzer problemleri geçmişte çözmüş diğer ülkelerin modellerini tespit etme; sabırlı davranma ve girişilen ilk çözümün işe yaramayabileceğini ve sonradan birkaç girişim daha gerekebileceğini bilme; hangi temel değerlerin uygunluğunu koruduğunu ve hangilerinin artık uygunsuz olduğunu değerlendirme; dürüst özdeğerlendirme yapma yer alıyor.

Bir diğer tema, ulusal kimlikle ilişkili. Endonezya, Botswana ve Ruanda gibi yeni ülkelerin ulusal bir kimlik inşa etmesi gerekiyor. Eski ülkeler için ise, ulusal kimliklerin ve temel değerlerin revizyondan geçmesi gerekebilir. Avustralya yakın tarihte bunun örneğini vermiştir.

Başka bir tema, kriz sonuçlarını etkileyen kontrol edilemez faktörleri içeriyor. Bir ülke, geçmişteki kriz çözme tecrübeleri ile jeopolitik kısıtlamalar arasında sıkışıp kalabilir. Daha fazla

tecrübe bir anda kazanılamaz ve kısıtlamaları da öylece yok etmek imkânsızdır. Ancak, o ülke, Bismarck ve Willy Brandt yönetimindeki Almanya'nın yaptığı gibi bu durumu gerçekçi bir yolla değerlendirebilir.

Karamsar bakış açısına sahip olan kişiler bu tür önerilere şöyle bir tepki gösterebilirler: "Biliyoruz herhalde! Dürüst özdeğerlendirme yapmak, diğer ülkeleri model olarak almak, kendine kurban rolü biçmeme gibi şeyler için Jared Diamond'ın kitabına mı ihtiyacımız var?" Evet, var çünkü bu "bildiğiniz" gerekliliklerin geçmişte sıkça göz ardı edildiğini, bugün hâlâ göz ardı edilmeye devam edildiğini görüyoruz. Geçmişte bu "bildiğiniz" gereklilikleri göz ardı etmenin bedelini hayatlarıyla ödeyen insanlar arasında bütün Melos halkı, yüz binlerce Paraguaylı ve milyonlarca Japon bulunuyor. Bu "bildiğiniz" gereklilikleri göz ardı etmenin sonucunda bugün refah düzeyleri tehlike altına girenler arasında birkaç yüz milyon Amerikalı da bulunuyor.

Karamsar biri şunu da diyecektir: "Evet, ne yazık ki gözümüzün önünde olan şeyi sıkça göz ardı ediyoruz ama bir kitap bu körlüğü değiştirebilir mi? Thukydides'in Meloslular Diyaloğu iki binyıldır elimizin altında fakat ülkeler hâlâ aynı hataları yapıyor. Bir kitap daha ne işe yarayabilir?" Şöyle ki, biz yazarların bunu denemeye devam etmesi için hayli cesaret verici sebepler var. Bugün okur-yazar sayısı dünya tarihinin en üst seviyelerinde. Bugün dünya tarihi hakkında çok daha fazla şey biliyoruz ve Thukydides'e göre çok daha iyi belgelendirilmiş argümanlar sunabiliyoruz. Bugün çok daha fazla ülke demokrasiyle yönetiliyor. Geçmişe kıyasla çok daha fazla yurttaş siyasete kendi katkısını sağlıyor. Cahil lider sayısı hâlen çok olsa da, bazı ülkelerin liderleri gayet iyi okuyor ve bugün onların tarihten dersler çıkarmaları geçmişe kıyasla çok daha kolay. Daha önce yazdığım kitaplardan etkilendiklerini

söyleyen devlet başkanlarıyla ve çok sayıda siyasetçiyle tanıştım. Bugün bütün dünya küresel problemlerle boğuşuyor. Ancak, geçen yüzyılda ve özellikle de geçtiğimiz onlarca yıl içinde dünya, küresel problemlerle yüzleşmek için çeşitli kuruluşlar geliştirdi.

Bu nedenle, karamsarları dinlemeyip ümitsizliğe kapılmıyor, istediğimiz zaman tarihten dersler çıkarma seçeneğimizin olması için tarih hakkında yazmaya devam ediyorum. Geçmişte tüm ülkeler krizlerle boğuştu. Bugün de aynısı devam ediyor. Ancak modern uluslar ve modern dünya bu krizlere yanıt verirken el yordamıyla ilerlemek zorunda kalmamalı. Geçmişte işe yarayan ya da yaramayan değişimler hakkındaki bilgiler bize rehberlik edebilir.

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın gerçeğe dönüşmesinde katkıları olan çok sayıda arkadaşıma ve meslektaşıma, mutluluk ve şükran duygularıyla teşekkür ediyorum. Hepsi, harcadıkları emekler karşılığında gerçek kahramanlık madalyalarını hak ettiler.

Kitabı yazma fikrini karım Marie Cohen'e borçluyum.

Editörüm Tracy Behar ve temsilcim John Brockman başından sonuna kadar metnimi çekip çevirdiler. Eileen Chetti redaktör olarak, Betsy Uhrig yayın editörü olarak kitabı düzenlediler.

Lynda ve Stewart Resnick, Peter Kaufman, Sue ve Keith Tibbles, Frank Caufield, Skip ve Heather Brittenham ve Conservation International, bu altı yıllık projeyi destekleriyle gerçeğe dönüştürdüler.

Araştırma asistanlarım Michelle Fisher, Yuki Shimura ve Boratha Yeang, bilgileri ve referansları takip ettiler. Michelle, el yazmasını tekrar tekrar ekrana aktardı. Yuki, Japonya hakkındaki

görüşlerini paylaştı. Ruth Mandel, tüm fotoğrafların takibini yaptı. Kuzenim Evelyn Hirata kapak resmîni buldu. Matt Zebrowski tüm haritaları hazırladı.

Son altı yıldır derslerime giren yüzlerce UCLA lisans öğrencisi ve asistanlarım Katja Antoine, Katie Hale ve Ali Hamdan krizleri açıklamamda ve anlamamda yardımcı oldular.

Sekiz arkadaşım el yazmamın taslağının tamamını ya da çoğunu canla başla okudu ve kitaptaki fikirleri ve sunum şeklini geliştirmeme yardımcı oldu: Marie Cohen, Paul Ehrlich, Alan Grinnell, Rebecca Kantar, Kai Michel, Ian Morris, Michael Shermer ve Sue Tibbles.

Çok sayıda arkadaşım ve meslektaşım, tek tek bölümlerin taslakları üzerine yorumlar yaptı, kendi tecrübelerini paylaştı, bana makaleler veya referanslar gönderdi. İçlerinden bazıları bu işlerden birkaçını, hatta tümünü yaptı: Eldon Ball, Barbara Barrett, Scott Barrett, Nicolas Berggruen, K. David Bishop, Heidi Borhau, Daniel Botsman, David Brown, Frank Caufield, Kamala Chandrakirana, Alejandra Cox, Sebastian Edwards, Ernst Peter Fischer, Kevin Fogg, Mikael Fortelius, Zephyr Frank, Howard Friedman, Eberhard Frömter, Nathan Gardels, Al Gore, James Green, Verity Grinnell, Karl-Theodor zu Guttenberg, Jeffrey Hadler, Yasu Hibi, Stefan-Ludwig Hoffmann, Antero Holmila, David Howell, Dian Irawati, Ivan Jaksic, Martin Jay, Benjamin Jones, Peter Kaufman, Joseph Kellner, Hiroshi Kito, Jennifer Klein, Matti Klinge, Sho Konishi, Markku Kuisma, Robert Lemelson, Hartmut Leppin, Tom Lovejoy, Harriet Mercer, Robin Miller, Norman Naimark, Monika Nalepa, Olivia Narins, Peter Narins, Tom Narins, Nathan Nunn, Benjamin Olken, Kaija Pehu-Lehtonen, William Perry, Louis Putterman, Johanna Rainio-Niemi, Geoffrey Robinson, Frances McCall Rosenbluth, Charly Salonius-Pasternak, Ken Sc-

heve, Yuki Shimura, Chantal Signorio, Nina Sillem, Kerry Smith, Laurence Smith, Susan Stokes, Greg Stone, Mark Suster, Mak Takano, Jurist Tan, Spencer Thompson, Sirpa Tuomainen, Julio Vergara, Gary Waissi, D. A. Wallach, Stuart Ward, Tim Wirth ve Yoshinori Yasuda.

Adı geçen tüm bu insanlara en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

GÖRSELLER

Görsel 0.1: AP Photo.

Görsel 2.1: Alexander Stielau'nun izniyle.

Görsel 2.2: Tarih Fotoğrafları Koleksiyonu, Ulusal Eski Eserler Koleksiyonu, Helsinki.

Görsel 2.3: E. J. Reinikainen, Ulusal Eski Eserler Koleksiyonu, Helsinki.

Görsel 2.4: St. Petersburg Travel Guide izniyle, www.guidetopetersburg.com.

Görsel 2.5: Tarih Fotoğrafları Koleksiyonu, Ulusal Eski Eserler Koleksiyonu, Helsinki.

Görsel 2.6: Kongre Kütüphanesi LC-DIG-ppmsca-18369.

Görsel 2.7: Tarih Fotoğrafları Koleksiyonu, Ulusal Eski Eserler Koleksiyonu, Helsinki.

Görsel 3.1: Wikimedia.

Görsel 3.2: Kongre Kütüphanesi LC-USZ62-110249.

Görsel 3.3: Takeo Şehir Kütüphanesi ve Tarih Müzesi.
Görsel 3.4: Getty's Open Content Program izniyle.
Görsel 3.5: Waseda Üniversitesi arşivi.
Görsel 3.6: Bain Haber Servisi, Kongre Kütüphanesi LC-DIG-ggbain-38442.
Görsel 3.7: Underwood & Underwood fotoğrafı, Kongre Kütüphanesi LC-USZC2-6353.
Görsel 3.8: Rusya Milli Kütüphanesi Baskı Bölümü'nün izniyle.
Görsel 3.9: ©SZ Photo/Scherl/The Image Works.
Görsel 4.1: Naul Ojeda'ya ait.
Görsel 4.2: Deniz Tarihi & Mirası Komutanlığı: Fotoğraf Bölümü, Donanma Koleksiyonu, L-53-41-1.
Görsel 4.3: ©Chas Gerretsen, Hollanda Fotoğraf Müzesi, Rotterdam.
Görsel 4.4: ©Chas Gerretsen, Hollanda Fotoğraf Müzesi, Rotterdam.
Görsel 4.5: Antonio Larrea/Vítor Jara Vakfı.
Görsel 4.6: ©Julio Etchart.
Görsel 4.7: ©Rickey Rogers/Reuters Pictures.
Görsel 5.1: Historic Images, Inc. Basından.
Görsel 5.2: Historic Images, Inc. Kaynak bilinmiyor.
Görsel 5.3: Endonezya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı.
Görsel 5.4: Bettmann/Getty Images.
Görsel 5.5: ©Hans Tanawi.
Görsel 5.6: Gunawan Kartapranata, CC Attribution-Share Alike 3.0 Unported License.
Görsel 5.7: Muhamad Taufiq Hidayat'ın izniyle.
Görsel 6.1: Birleşik Devletler Ordusu Askeri Tarih Merkezi.
Görsel 6.2: www.b24.net izniyle.
Görsel 6.3: ABD Enformasyon Dairesi/Ulusal Arşivler & Kayıtlar İdaresi (NARA).
Görsel 6.4: ©Barbara Klemm.

Görsel 6.5: ©51/1970 Der Spiegel.

Görsel 6.6: Polonya Ulusal Digital Arşivi (NAC).

Görsel 7.1: Avustralya Ulusal Arşivleri koleksiyonundan.

Görsel 7.2: ©Johncarnemolla/Dreamstime.

Görsel 7.3: Leonard Zhukovsky/Shutterstock.com.

Görsel 7.4.1: Lachlan Fearnley, Wikimedia CC Attribution-Share Alike 3.0 Unported license.

Görsel 7.4.2: Edward Orde, Wikimedia CC Attribution-Share Alike 3.0 Unported license.

Görsel 7.5: Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi, NAID 533108.

Görsel 7.6: Australian War Memorial.

Görsel 7.7: Kaynak bilinmiyor.

Görsel 7.8: Avustralya Savaş Anıtı.

Görsel 7.9: Avustralya Ulusal Arşivleri koleksiyonundan.

Görsel 7.10: Knödelbaum, Wikipedia Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported license.

Görsel 9.1: Kitle İletişimi Uzmanı, Ernest R. Scott, ABD Donanması fotoğrafı/İzinli.

Görsel 9.2: ©Tyler Olson/Shutterstock.com.

Görsel 9.3: Port of Los Angeles izniyle.

Görsel 9.4: Bob Nichols/ABD Tarım Bakanlığı (USDA).

Görsel 9.5: Lyndon Baines Johnson Kütüphanesi fotoğrafı, Frank Wolfe/NARA.

Görsel 9.6: Alan Chevat'ın izniyle.

Görsel 9.7: Thomas Edison Ulusal Tarih Park.

Görsel 9.8: ©Jim Harrison.

Görsel 9.9: Ronald Reagan Başkanlık Kütüphanesi/NARA.

Görsel 9.10: Strom Thurmond Koleksiyonu, Özel Koleksiyonlar & Arşivler, Clemson Üniversitesi.

Görsel 9.11: National Journal Group, Inc. izniyle yeniden yayımlandı, *National Journal*, 30 Mart 2012; izin Copyright Clearance Center, Inc. üzerinden alındı.
Görsel 10.1: AP Photo/Paul Sakuma.
Görsel 10.2: Larry Hall'un izniyle.
Görsel 11.1: ABD Savunma Bakanlığı.
Şekil 1: Matt Zebrowski.
Şekil 2: Matt Zebrowski.
Şekil 3: Matt Zebrowski.
Şekil 4: Matt Zebrowski.
Şekil 5: Matt Zebrowski.
Şekil 6: Matt Zebrowski.
Şekil 7: Matt Zebrowski.
Şekil 8: Matt Zebrowski.
Şekil 9: Matt Zebrowski.

OKUMA ÖNERİLERİ

BÖLÜM 1: KİŞİSEL KRİZLER

Bu bölümün referansları, kriz terapisi alanının mevcut durumunu aydınlatan yakın tarihli kitapların yanı sıra, alandaki gelişimi gösteren eski kitapları, bölümleri ve degi makalelerini içeriyor.

Donna C. Aguilera ve Janice M. Messick, *Crisis Intervention: Theory and Methodology*, 3. Baskı, (Mosby, St. Louis, MO, 1978).

Robert Calsyn, Joseph Pribyl ve Helen Sunukjian, "Correlates of successful outcome in crisis intervention therapy", *American Journal of Community Psychology* 5: s. 111-119, (1977).

Gerald Caplan, *Principles of Preventive Psychiatry*, (Basic Books, New York, 1964).

Gerald Caplan, "Recent developments in crisis intervention and the promotion of support service", *Journal of Primary Prevention* 10: s. 3-25, (1985).

Priscilla Dass-Brailsford, *A Practical Approach to Trauma*, (Sage Publications, Los Angeles, CA, 2007).

James L. Greenstone ve Sharon C. Leviton, *Elements of Crisis Intervention: Crises and How to Respond to Them*, 3. Baskı, (Brooks-Cole, Belmont, CA, 2011).

Charles Holahan ve Rudolf Moos, "Life stressors, resistance factors, and improved psychological functions: An extension of the stress resistance paradigm", *Journal of Personality and Sociopsychology* 58: s. 909-917, (1990).

Gerald Jacobson, "Programs and techniques of crisis intervntion", s. 810-825, *Child and Adolescent Psychiatry, Socioculture and Community Psychiatry*, ed. G. Caplan, (Basic Books, New York, 1974).

Gerald Jacobson, "Crisis-oriented therapy", *Psychiatric Clinics of North America* 2, no. 1: s. 39-54, (1979).

Gerald Jacobson, Martin Strickler ve Wilbur Morley, "Generic and individual approaches to crisis intervention", *American Journal of Public Health* 58: s. 338-343 (1968).

Richard James ve Burt Gilliland, *Crisis Intervention Strategies*, 8. Baskı, (Cengage, Boston, 2016).

Erich Lindemann, *Beyond Grief: Studies in Crisis Intervention*, (Jason Aronson, New York, 1979).

Rick A. Myer, *Assessment for Crisis Intervention: A Triage Assessment Model*, (Brooks Cole, Belmont, CA, 2001).

Howard J. Parad, ed., *Crisis Intervention: Selective Readings*, (Family Service Association of America, New York, 1965).

Kenneth Yeager ve Albert Roberts, ed., *Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research*, 4. Baskı, (Oxford University Press, New York, 2015).

Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention dergisinde ilgili makaleler için bakınız. (Sayı 1-38, 1980-2017).

BÖLÜM 2: FİNLANDİYA'NIN SOVYETLER BİRLİĞİ İLE SAVAŞI

Akademik kitaplarda son sayfaları dipnotlara ayırmak gibi bir gelenek vardır. Bu dipnotlar, okurları araştırma kütüphanelerinde bulunan ve kitabın metnindeki detaylı açıklamalar için temel oluşturan uzman dergi makalelerine ve diğer kaynaklara yönlendirir. Pek çok okurun kaynakları keşfetmekte zorlanabileceği oldukça teknik konular –büyük tohumlu yabani tahılların Neolitik dönemdeki dağılımı ya da Orta Çağ Grönland Viking toplumunun çöp yığınlarındaki balık kılçıklarının sayısı gibi konular– hakkında çokça makale kullandığım eski kitaplarımda (*Üçüncü Şempanze; Tüfek, Mikrop ve Çelik; Seks Neden Keyiflidir; Çöküş; Natural Experiments of History*) bu tür dipnotlarını sıkça kullandım. Ancak referansların çokluğu nedeniyle kitaplarımın uzunluğu, ağırlığı ve maliyeti bir hayli arttı. Bir arkadaşım bir keresinde şöyle yakınmıştı: "Jared, kitabını sevdim ama geceleyin yatakta kitabı okurken kitabı başımın üzerinde tutmak boynumu ve kollarımı ağrıtıyor. Lütfen bir sonraki kitabını daha hafif yapar mısın?"

Son kitabımda (*Düne Kadar Dünya*) dipnotları ve referansları çevrim içi bir internet sitesine yükleyip kitabın son sayfalarında basmadık ve uzunluk, ağırlık ve maliyetten tasarruf ettik. Hem bu şekilde, kaç okurumun dipnotlara ve referanslara gerçekten baktığını da keşfetmiş olduk: her yıl dünya çapında sadece bir ya da iki okur.

Bu kitapta, bundan dolayı farklı bir şey denedim: okurların gerçekten faydalı ve erişilebilir bulabileceği referanslar vermek. Referanslarımın çoğunluğu, akademik dergilerdeki makalelerden

ziyade büyük genel kütüphanelerde bulunabilecek kitaplardan oluşuyor. İşlediğim ülkeler hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlar bu kitapların çoğunun ilginç ve kapsamlı olduğunu görecektir. Bir sonraki kitabımda ne tür referanslar kullanacağıma karar vermem konusunda bana rehberlik etmek isteyen okurların kendi tercihlerini yazması beni inanılmaz mutlu edecektir.

Seppo Hentila, Markku Kuisma, Pertti Haapala ve Ohto Manninen, "Finlandization for better and for worse", *Historical Journal/Historiallinen Aikakauskirja.* No. 2: s. 129-160, (1998).

Max Jacobson, *Finland Survived: An Account of the Finnish-Soviet Winter War 1939-1940*, 2. Baskı, (Otava, Helsinki, 1984).

Eino Jutikkala ve Kauko Pirinen, *A History of Finland.* 6. Baskı, (WS Bookwell Oy, Helsinki, 2003).

Sakari Jutila, *Finlandization for Finland and the World*, (European Research Association. Bloomington, IN, 1983).

Urho Kekkonen, *A President's View*, (Heinemann, Londra, 1982).

Tiina Kinnunen ve Ville Kiviimaki, ed., *Finland in World War 2: History, Memory, Interpretations*, (Brill, Leiden, 2012).

Matti Klinge, *A Brief History of Finland*, 3. Baskı, (Otava, Helsinki, 2000).

Walter Laqueur, *The Political Psychology of Appeasement: Finlandization and Other Unpopular Essays*, (Transaction Books, New Brunswick, NJ, 1980).

Ohto Manninen, Riita Hjerppe, Juha-Antti Lamberg, Markku Kuisma ve Pirjo Markkola, "Suomi-Finland", *Historical Journal/Historiallinen Aikakauskirja.* No. 2: s. 129-160, (1997).

George Maude, *The Finnish Dilemma: Neutrality in the Shadow of Power*, (Oxford University Press, Londra, 1976).

Johanna Rainio-Niemi, *The Ideological Cold War: The Politics of Neutrality in Austria and Finland*, (Routledge, New York, 2014).

Esko Salminen, *The Silenced Media: The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe*, (St. Martin's Press, New York, 1999).

William Trotter, *A Frozen Hell: The Russo-Finnish Winter War of 1939-40*, (Algonquin Books, Chapel Hill, NC, 1991).

Steven Zaloga, *Gustaf Mannerheim*, (Osprey, Oxford, 2015).

---

https://www.sotasampo.fi/en/cemeteries/list; Finlandiya'nın tüm yerel savaş mezarlıklarını içeren bu veri tabanı yalnızca gömülü olanların ve kayıpların sayılarını değil, aynı zamanda gömülü herkesin adı, doğum tarihi ve doğum yerini de aktarmaktadır.

www.sotasampo.fi; bu veri tabanında İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Finlandiya ve Finler hakkında bolca bilgi bulunmaktadır.

BÖLÜM 3: MODERN JAPONYA'NIN KÖKLERİ

Michael Aslin, *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004).

W. G. Beasley, *The Japanese Experience: A Short History of Japan*, (University of California Press, Berkeley, 1999).

Daniel Botsman, *Punishment and Power in the Making of Modern Japan*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 2005).

Takashi Fujitani, *Splendid Monarchy: Power and Pageantry in Modern Japan*, (University of Kaliforniya Press, Berkeley, 1996).

Carol Gluck, *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1985).

Robert Hellyer, *Defining Engagement: Japan and Global Contexts, 1640-1868*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2009).

Marius Jansen, *Sakamoto Ryoma and the Meiji Restoration*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1961).

Donald Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852-1912*, (Columbia University Press, New York, 2002).

Kyu Hyun Kim, *The Age of Visions and Arguments: Parliamentarianism and the National Public Sphere in Early Meiji Japan*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2007).

Hyoson Kiryaku, *Drifting Toward the Southeast: The Story of Five Japanese Castaways*, (Spinner, New Bedford, MA, 2003).

Ernest Satow, *A Diplomat in Japan*, (Seeley Service, Londra, 1921).

Ronald Toby, *State and Diplomacy in Early Modern Japan: Asia in the Development of the Tokugawa Bakufu*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1984).

James White, "State Building and modernization: The Meiji Restoration", s. 499-559, içinde *Crisis, Choice and Change: Historical Studies of Political Development*, ed. G. A. Almond, S. C. Flanagan ve R. J. Mundt, (Little, Brown, Boston, 1973).

BÖLÜM 4: TÜM ŞİLİLİLERE AİT BİR ŞİLİ

Patricio Aylwin Azocar, *El Reencuentro de los Democratas: Del Golpe al Triunfo del No*, (Ediciones Grupo Zeta, Santiago, 1998).

Edgardo Boeninger, *Democracia en Chile: Lecciones para la Gobernabilidad*, (Editorial Andres Bello, Santiago, 1997).

Erica Chenoweth ve Maria Stephan, *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*, (Columbia University Press, New York, 2011).

Simon Collier ve William Sater, *A History of Chile, 1808-1994*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1996).

Pamela Constable ve Arturo Valenzuela, *A Nation of Enemies: Chile under Pinochet*, (Norton, New York, 1991).

Sebastian Edwards, *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*, (University of Chicago Press, Chicago, 2010).

Carlos Huneeus, *El Regimen de Pinochet*, (Editorial Sudamericana Chilena, Santiago, 2000).

Peter Kronbluh, *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability*, (New Press, New York, 2013).

Thomas Skidmore, Peter Smith ve James Green, Bölüm 10, "Chile: Repression and democracy", s. 268-295, *Modern Latin America*, 8. Baskı, (Oxford University Press, Oxford, 2014).

Arturo Valenzuela, "Chile", s. 1-133, içinde *The Breakdown of Democratic Regimes*, ed. Juan Linz ve Alfred Stepan, (Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978).

Stefan de Vylder, *Allende's Chile: The Political Economy of the Rise and Fall of the Unidad Popular*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1976).

Edwin Williamson, Bölüm 4, "Chile: Democracy, revolution and dictatorship", s. 485-510, *The Penguin History of Latin America*, gözden geçirilmiş baskı, (Penguin, Londra, 2009).

BÖLÜM 5: ENDONEZYA, YENİ BİR ÜLKENİN DOĞUŞU

Benedict Anderson, *Cava in a Time of Revolution*, (Cornell University Pressi Ithaca, NY, 1972).

Edward Aspinall, *Opposing Suharto: Compromise, Resistance, and Regime Change in Indonesia*, (Stanford University Press, Stanford, CA, 2005).

Harold Crouch, *The Army and Politics in Indonesia*, gözden geçirilmiş baskı, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1988).

Harold Crouch, *Political Reform in Indonesia after Soeharto*, (Institute of Southeast Asia Studies, Singapur, 2010).

R. E. Elson, *Suharto: A Political Biography*, (Cambridge University Press, Cambridge, 2001).

R. E. Elson, *The Idea of Indonesia: A History*, (Cambridge University Press, Cambridge, 2008).

Herbert Feith, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1962).

George Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1970).

George Kahin ve Audrey Kahin, *Subversion as Foreign Policy: The Secret Eisenhower and Dulles Debacle in Indonesia*, (New Press, New York, 1995).

J. D. LEgge, *Sukarno: A Political Biography*, 3. Baskı, (Archipelago Press, Singapur, 2003).

Daniel Lev, *The Transition to Guided Democracy: Indonesian Politics 1957-59*, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1966).

Katharine McGregor, *History in Uniform: Military Ideology and the Construction of Indonesia's Past*, (NUS Press, Singapur, 2007).

Joshua Oppenheimer, *The Act of Killing*, (2012). [Belgesel film].

Joshua Oppenheimer, *The Look of Silence*, (2014). [Belgesel film].

Elisabeth Pisani, *Indonesia etc.: Exploring the Improbable Nation*, (Norton, New York, 2014).

M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, (Macmillan Education, Londra, 1981).

Geoffrey Robinson, *The Dark Side of Paradise: Political Violence in Bali*, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 1995).

Geoffrey Robinson, *If You Leave Us Here, We Will Die: How Genocide Was Stopped in East Timor*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 2018).

John Roosa, *Pretext for Mass Murder: The September 30th Movement and Suharto's Coup d'Etat in Indonesia*, (University of Wisconsin Press, Madison, 2006).

J. Sidel, *Riots, Pogroms, Jihad: Religious Violence in Indonesia*, (Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006).

Bradley Simpson, *Economists with Guns: Authoritarian Development and U.S.-Indonesian Relations, 1960-1968*, (Stanford University Press, Stanford, CA, 2008).

BÖLÜM 6: ALMANYA'NIN YENİDEN İNŞASI

Neal Bascomb, *Hunting Eichmann*, (Mariner, Boston, 2010).

Jillian Becker, *Hitler's Children: The Story of the Baader-Meinhof Terrorist Gang*, 3. Baskı, (Pickwick, Londra, 1989).

Gordon Craig, *The Germans*, (Putnam, New York, 1982).

Norbert Frei, *1968: Jugendrevolte und Globaler Protest*, (Deutscher Taschenbuch Verlag, Münih, 2008).

Ulrich Herbert, ed., *Wandlungsprozesse in Westdeutschland*, (Wallstein, Göttingen, 2002).

Ulrich Herbert, *Geschichte Deutschlands in 20. Jahrhundert*, (C. H. Beck, Münih, 2014).

Michael Hughes, *Shouldering the Burden of Defeat: West Germany and the Reconstruction of Social Justice*, (University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1999).

Peter Merseburger, *Willy Brandt 1913-1992: Visionar und Realist*, (Deutsche Verlags, Stuttgart, 2002).

Hans-Joachim Noack, *Willy Brandt: Ein Leben, ein Jahrhundert*, (Rowohlt, Berlin, 2013).

Andreas Rödder, *Die Bundesrepublik Deustchland 1969-1990*, (Oldenbourg, Münih, 2004).

Axel Schildt, *Die Sozialgeschichte der Bundesrepublik Deustchland bis 1989/90*, (Oldenbourg, Münih, 2007).

Hanna Schissler, ed., *The Miracle Years*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 2001).

Gregor Schöllgen, *Willy Brandt: Die Biographie*, (Propylaen, Berlin, 2001).

Edith Sheffer, *Burned Bridge: How East and West Germans Made the Iron Curtain*, (Oxford University Press, Oxford, 2011).

Nathan Stoltzfus ve Henry Friedlander, ed., *Nazi Crimes and the Law*, (Cambridge University Press, Cambridge, 2008).

Nikolaus Wachsmann, *KL: A History of the Nazi Concentration Camps*, (Farrar, Straus and Giroux, New York, 2015).

Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, sayı 5: *Bundesrepublik und DDR 1949-1990*, (C. H. Beck, Münih, 2008).

Harald Welzer, Sabina Moller ve Karoline Tschuggnall, *Opa war kein Nazi: Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedachtnis*, (Fischer, Frankfurt, 2002).

Irmtrud Wojak, *Fritz Bauer 1903-1968*, (C. H. Beck, Münih, 2011).

Alexei Yurchak, *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 2006).

BÖLÜM 7: AVUSTRALYA: BİZ KİMİZ?

Peter Brune, *A Bastard of a Place: The Australians in Papua*, (Allen & Unwin, Crows Nest, Avustralya, 2003).

Anthony Burke, *Fear of Security: Australia's Invasion Anxiety*, (Cambridge University Press, Cambridge, 2001).

James Curran ve Stuart Ward, *The Unknown Nation: Australia after Empire*, (Melbourne University Press, Carlton South, Avustralya, 2010).

Peter Edwards, *Crises and Commitments: The Politics and Diplomacy of Australia's Involvement in Southeast Asian Conflicts 1948-1965*, (Allen & Unwin, North Sydney, Avustralya, 1992).

Marilyn Lake, "British World or new World?", *History Australia* 10, no. 3: s. 36-50, (2013).

Stuart Macintyre, *A Concise History of Australia*, 4. Baskı, (Cambridge University Press, Port Melbourne, Avustralya, 2016).

Neville Meaney, "The end of 'white Australia' and Australia's changing perceptions of Asia, 1945-1990", *Australian Journal of International Affairs* 49, no. 2: s. 171-189, (1995).

Neville Meaney, "Britishness and Australia: Some reflections", *Journal of Imperial and Commonwealth History* 31, no. 2: s. 121-135, (2003).

Mark Peel ve Christina Twomey, *A History of Australia*, (Palgrave Macmillan, Houndmills, Birleşik Krallık, 2011).

Deryck Schreuder ve Stuart Ward, ed., *Australia's Empire*, (Oxford University Press, Oxford, 2008).

Gwenda Tavan, "The dismantling of the White Australia policy: Elite conspiracy or will of the Australian people?", *Australian Journal of Political Science* 39, no. 1: s. 109-125, (2004).

David Walker, *Anxious Nation: Australia and the Rise of Asia 1850-1939*, (University of Queensland Press, St. Lucia, Avustralya, 1999).

Stuart Ward, *Australia and the British Embrace: The Demise of the Imperial Ideal*, (Melbourne University Press, Carlton South, Avustralya, 2001).

Frank Welsh, *Australia: A New History of the Great Southern Land*, (Overlook, New York, 2004).

BÖLÜM 8: JAPONYA'YI NE BEKLİYOR?

W. G. Beasley, *The Japanese Experience: A Short History of Japan*, (University of California Press, Berkeley, 1999).

Ian Buruma, *The Wages of Guilt: Memories of War in Germany and Japan*, (Farrar, Straus and Giroux, New York, 1994).

John Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War Two*, (Norton, New York, 1999).

Eri Hotta, *Japan 1941: Countdown to Infamy*, (Knopf, New York, 2013).

McKinsey Global Institute, *The Future of Japan: Reigniting Productivity and Growth*, (McKinsey, Tokyo, 2015).

David Pilling, *Bending Adversity: Japan and the Art of Survival*, (Penguin, Londra, 2014).

Frances McCall Rosenblugh, ed., *The Political Economy of Japan's Low Fertility*, (Stanford University Press, Stanford, CA, 2007).

Sven Steinmo, *The Evolution of Modern States: Sweden, Japan, and the United States*, (Cambridge University Press, Cambridge, 2010).

N.O. Tsuia ve L.S. Bumpass, ed., *Marriage, Work, and Family Life in Comparative Perspective: Japan, South Korea, and the United States*, (University of Hawaii Press, Honolulu, 2004).

Lee Kuan Yew, *From Third World to First: The Singapore Story: 1964-2000*, (HarperCollins, New York, 2000).

BÖLÜM 9 VE 10: ABD'Yİ NE BEKLİYOR?

Larry Bartels, *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*, 2. Baskı, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 2016).

Ari Berman, *The Modern Struggle for Voting Rights in America*, (Farrar, Straus and Giroux, New York, 2015).

Joseph Califano, Jr., *Our Damaged Democracy: We the People Must Act*, (Touchstone, New York, 2018).

Tim Flannery, *The Eternal Frontier: An Ecological History of North America and Its Peoples*, (Text, Melbourne, 2001).

Howard Friedman, *The Measure of a Nation: How to Regain America's Competitive Edge and Boost Our Global Standing*, (Prometheus, New York, 2012).

Al Gore, *The Assault on Reason*, (Penguin, New York, 2017).

Steven Hill, *Fixing Elections: The Failure of America's Winner Take All Politics*, (Routledge, New York, 2002).

Robert Kaplan, *Earning the Rockies: How Geography Shapes America's Role in the World*, (Random House, New York, 2017).

Jill Lepore, *These Truths: A History of the United States*, (Norton, New York, 2018).

Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt, *How Democracies Die: What History Reveals about Our Future*, (Crown, New York, 2018).

Thomas Mann ve Norman Ornstein, *It's Even Worse than It Looks: How the American Constitution System Collided with the New Politics of Extremists*, (Basic Books, New York, 2012).

Chris Matthews, *Tip and the Gipper: When Politics Worked*, (Simon & Schuster, New York, 2013).

Yascha Mounk, *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2018).

Robert Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, (Simon & Schuster, New York, 2000).

Joseph Stiglitz, *The Prince of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, (Norton, New York, 2012 [Joseph Stiglitz *Eşitsizliğin Bedeli Bugünün Bölünmüş Toplumu*

Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?, çev: Ozan İşler, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 2018]).

Sherry Turkle, *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. (Penguin, New York, 2015).

BÖLÜM 11: DÜNYAYI NE BEKLİYOR?

Scott Barrett, *Environment and Statecraft: The Strategy of Environmental Treaty-making*, (Oxford University Press, Oxford, 2005).

Scott Barrett, *Why Cooperate? The Incentive to Supply Global Public Goods*, (Oxford University Press, Oxford, 2007).

Nick Bostrom ve Milan Cirkovic, ed., *Global Catastrophic Risks*, (Oxford University Press, Oxford, 2011).

Jared Diamond, *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*, (Viking Penguin, New York, 2005 [Jared Diamond, *Çöküş: Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?*, güncellenmiş ve gözden geçirilmiş baskı, çev: Barış Baysal, Pegasus Yayınları, 2019]).

Tim Flannery, *Atmosphere of Hope: Searching for Solutions to the Climate Crisis*, (Atlantic Monthly Press, New York, 2015).

Clive Hamilton, *Earthmasters: The Dawn of the Age of Climate Engineering*, (Yale University Press, New Haven, CT, 2013).

Michael T. Klare, *The Race for What's Left: The Global Scramble for the World's Last Resources*, (Metropolitan Books, New York, 2012).

Fred Pearce, *Confessions of an Eco-sinner: Tracking Down the Sources of My Stuff*, (Beacon Press, Boston, 2008).

William Perry, *My Journey at the Nuclear Brink*, (Stanford University Press, Stanford, CA, 2015).

Laurence Smith, *The World in 2050: Four Forces Facing Civilization's Northern Future*, (Dutton Penguin Group, New York, 2010).

Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, (Allen Lane, Londra, 2009 [Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *Su Terazisi: Eşitliğin Artması Toplumları Nasıl Güçlendiriyor?*, çev: Elif Özsayar, Optimist Yayınları, 2010]).

SON SÖZ: DERSLER, SORULAR VE ÖZET

Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship, and the Hero in History*, (James Fraser, Londra, 1841).

Jared Diamond ve James Robinson, ed., *Natural Experiments of History*, (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2010).

Geert Hofstede, *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, (Sage, Beverly Hills, 1980).

Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede ve Michael Minkov, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, (McGraw Hill, New York, 2010).

Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997).

Benjamin Jones ve Benjamin Olken, "Do leaders matter? National leadership and growth since World War II", *Quarterly Journal of Economics* 120, no. 3: s. 835-864, (2005).

Benjamin Jones ve Benjamin Olken, "Hit or miss? The effect of assassinations on institutions and war", *American Economic Journal: Macroeconomics* 1/2: s. 55-87, (2009).

Michael Minkov, *What Makes Us Different and Similar: A New Interpretation of the World Values Survey and Other Cross-Cultural Data*, (Klasika I Stil, Sofya, Bulgaristan, 2007).

Thucydides, *The Peloponnesian War*, çev: Steven Lattimore, (Hackett, Indianapolis, IN, 1988 [Thukydides, *Peloponnessos Savaşları*, çev: Furkan Akderin, 3. Baskı, Belge Yayınları, 2019]).

Leo Tolstoy, *War and Peace*, çev: Ann Dunnigan, (New American Library, New York, 1968 [Lev Nikoloyeviç Tolstoy, *Savaş ve Barış*, çev: Leyla Soykut, 3. Baskı, İletişim Yayınlar, 2017]).

DİZİN

A

Aborijinler 277, 282, 283, 287, 308
Abraham Lincoln 396
Aceh 223
Adolf Eichmann 248
"Advance Australia Fair" 311
AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) 100, 101, 102, 305, 306, 307, 309, 468
Afganistan 102, 357, 448, 449, 479, 488
Afrika 14, 24, 25, 210, 280, 281, 282, 287, 293, 295, 297, 301, 305, 308, 331, 336, 360, 361, 363, 380, 388, 392, 393, 394, 430, 445, 446, 448, 450, 452, 455, 457, 458, 473, 496
Afyon Savaşı, 1839-1842 122
Al Gore 393, 506, 525
Aleksandr Soljenitsin 102
Alexander Graham Bell 371
Almanca 54, 238, 240, 250, 272, 273
Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı *bakınız* Molotov-Ribbentrop Paktı 81, 88
Almanya 21, 22, 28, 31, 60, 62, 63, 69, 79, 80, 81, 83, 87, 88, 91, 92, 93, 97, 101, 104, 105, 106, 111, 112, 131, 132, 134, 141, 143, 144, 146, 147, 152, 165, 172, 180, 186, 192, 193, 226, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 289, 293, 294, 297, 305, 314, 315, 321, 329, 337, 343, 344, 345, 351, 352, 355, 358, 364, 366, 392, 398, 407, 408, 410, 416, 420, 441, 443, 463, 465, 466, 468, 471, 474, 477,

478, 479, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 493, 495, 496, 499, 503
Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 258
Almanya Weimar Cumhuriyeti 273, 468
Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi 148, 285
Amerikan Bağımsızlık Partisi 411
Amerikan İç Savaşı 22, 495
Amerikan yerlileri 161, 251, 287, 371, 388, 473
Anders Behring Breivik 450
Andreas Baader 255
Angela Merkel 258
Antarktika 361, 429, 431, 445
Antarktika Dairesi 361
Antik Roma 16
Antikomünist generaller 216
Antikomünist subaylar 213, 217
Anzak birlikleri 294
Anzak Günü 294, 312
ANZUS Anlaşması 303
ANZUS Güvenlik Anlaşması 309
Aritomo Yamagata 132
Arjantin 157, 159, 160, 174, 184, 187, 191, 248, 372, 501
Arktik Okyanusu 429
Askeri darbe 157, 158, 184, 185, 199
Askeri diktatörlük *bakınız* Cunta 178, 192, 469
Asya finans krizi 225
atom bombası 145, 309, 418
Augusto Pinochet 164, 171
Auschwitz 57, 247, 248, 249, 250, 254
Auschwitz davaları 247
Auschwitz toplama kampı 248
Avrupa Birliği 16, 104, 239, 347, 409, 446, 456, 457, 487
Avustralya 18, 20, 21, 25, 28, 30, 31, 32, 117, 141, 144, 145, 152, 192, 200, 204, 239, 262, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 335, 337, 339, 346, 348, 355, 360, 361, 386, 391, 411, 415, 430, 448, 449, 450, 463, 465, 468, 469, 470, 471, 473, 475, 481, 483, 484, 485, 486, 488, 494, 496, 502, 511, 522, 523
Avustralya Aborijinleri 280
Avustralya bayrağı 279

B

Baader-Meinhof çetesi 255
Bacharuddin Jusuf Habibie 226
Bakufu 124, 125, 126, 127, 518
Bangladeş 197, 335, 430, 431
Barack Obama 374, 375
Batı Almanya Yeşiller Partisi 256
Batı Berlin 165, 241, 242, 255, 261
Beate Klarsfeld 254
Benjamin Jones 491, 506, 527
Benjamin Olken 491, 506, 527
"Benlik gücü" 470
"Berkeley Mafyası" 221, 230
Berlin Duvarı 263
Beyaz Avustralya politikası 31, 279, 283, 300, 301
Bill Gates 398
Bireysel esneklik 63
Bireysel krizler 191, 468, 498
Birinci Dünya Savaşı 7, 62, 69, 78, 79, 87, 144, 242, 243, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 277,

293, 294, 296, 297, 299, 415, 445, 466, 468, 474
Birinci Filo 281, 286, 287, 289, 314
Birleşik Arap Emirlikleri 359
Birleşik Krallık *bakınız* Britanya 16, 104, 290, 320, 329, 364, 396, 465, 476, 494
Birleşik Krallık bayrağı 290
Birleşmiş Milletler 40, 205, 208, 211, 220, 308, 454, 458
Boer Savaşı 293, 294
Bolivya 159, 160, 161, 174, 184, 191, 446
Borneo Adası 212, 300
Bowling Alone 382, 525
Brexit 14, 26, 27, 457
Brezilya 174, 248, 346, 452, 501
Britanya 13, 14, 26, 31, 64, 80, 81, 82, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 105, 111, 118, 119, 122, 124, 128, 130, 131, 134, 137, 141, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 175, 186, 187, 201, 204, 208, 212, 213, 240, 244, 251, 264, 266, 267, 269, 271, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 348, 364, 366, 382, 386, 415, 433, 457, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 481, 483, 485, 495, 502
Britanya bayrağı 313
Brunei 212, 359
Bulgaristan 98, 527
Bull Moose Partisi 411
Büyük Bunalım 415, 478, 494, 495
Büyük Frederick 489
Büyük Ovalar 361, 362

C

Cakarta 168, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 225, 234
Carl Gustaf Mannerheim 70
Carlos Prats 174
Cezayir 495
Charles de Gaulle 260, 307, 494, 495
Charles Richardson 128
Chicago Boys 176, 177, 191, 221
Claus von Stauffenberg 499
Cocoanut Grove yangını 12, 33, 47
Colombo Planı 310
Concertación hükümetleri 183
Crisis, Choice, and Change 2, 25, 26, 513, 514, 515, 518, 526
Cunta *bakınız* askeri diktatörlük 171, 172, 173

Ç

Çekoslovakya 81, 83, 98, 102, 110, 165, 243, 261
Çernobil 439, 440
Çernobil reaktör kazası 439
Çin 8, 73, 117, 119, 120, 121, 122, 138, 142, 143, 144, 145, 146, 181, 197, 204, 213, 216, 221, 230, 274, 278, 296, 300, 308, 311, 313, 319, 320, 321, 322, 340, 341, 342, 344, 348, 350, 351, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 369, 370, 388, 408, 412, 418, 419, 421, 430, 435, 441, 444, 446, 451, 452, 456, 462, 464, 467, 476, 494, 502
Çin Halk Cumhuriyeti *bakınız* Çin 308
çit örme 47, 50, 61, 107, 108, 149, 229, 313, 502

Çöküş 459, 515, 526

D

Daimyo 121, 128
David Rigby 17
demokratik gelenekler 470
demokratik hükümet 189, 209
Deniz Konvansiyonu Yasası 459
Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme (MARPOL) 459
Der Spiegel 257, 511
Devam Savaşı 6, 69, 92, 93, 95, 101, 111, 112, 478
Devrimci Sol Hareket (MIR) 170
DINA (Ulusal İstihbarat Örgütü, Pinochet'nin gizli servisi) 173, 174, 175, 188
Dış baskı 14, 192
Dick Cheney 452
Doğu Almanya 31, 97, 165, 240, 241, 242, 243, 254, 255, 259, 260, 261, 262, 266, 270, 273, 474, 488, 499
Doğu Bloku ülkeleri 260
Donald Trump 26, 27
Douglas MacArthur *bakınız* General MacArthur 299
Dünya Bankası 208
Dünya Ticaret Merkezi 158, 174, 261, 314, 425, 449, 488

E

Economic and Social Survey of Asia and the Pacific (Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Anketi) 498
Economic Values Survey (Ekonomik Değerler Anketi) 498
Eduardo Frei 163, 182
Eduardo Frei, Jr. 163, 182
Edwin Linkomies 96
Eero Saarinen 78
EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) 100, 101
Ekonomik yardım 111, 163, 191, 243, 468
Elbridge Gerry 377
Eleanor Roosevelt 52
Eli Whitney 370
Endonezya 21, 28, 30, 60, 113, 139, 152, 153, 168, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 262, 279, 300, 303, 315, 387, 391, 446, 452, 463, 468, 469, 471, 473, 474, 475, 477, 483, 484, 485, 487, 488, 493, 496, 502, 510
Endonezya Komünist Partisi (PKI) 207, 212, 230
Erich Lindemann 46, 514
European Social Survey (Avrupa Sosyal Anketi) 498

F

Falkland Adaları 187, 470
Falkland Adaları Savaşı 470
Feodalizm 133, 135, 142
Fidel Castro 165, 167, 170
Fiji 282, 289
Filipinler 303
Filistin 255
Fin hükümeti 102
Fin İç Savaşı 79, 80, 113, 153, 231
"Fin savaş suçlusu" 95
Fince 70, 71, 75, 76, 77

Finlandiya 21, 28, 29, 32, 40, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 148, 152, 153, 154, 155, 191, 199, 229, 230, 231, 239, 262, 263, 264, 301, 315, 335, 407, 408, 411, 415, 416, 424, 440, 462, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 475, 476, 478, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 493, 496, 500, 517
Finlandiya Komünist Partisi 97, 99, 100, 101
Finlandiya Körfezi 80, 82, 86, 87, 99
Finlandiyalaşma 6, 29, 69, 105, 106, 108, 111, 469
Fin-Ugor dil ailesi 75
Florida 393, 431
Fosil yakıt 435
"fosil yakıtlar" 432, 433, 434, 435, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444
Franklin D. Roosevelt 88, 204, 411, 494, 495
Fransa 25, 80, 81, 87, 88, 89, 91, 104, 105, 122, 124, 128, 129, 132, 137, 141, 144, 151, 240, 244, 251, 264, 266, 270, 271, 274, 289, 294, 297, 305, 307, 314, 329, 332, 358, 359, 364, 380, 440, 468, 476, 485, 494
Fransız Devrimi 25
Franz Josef Strauss 257
Friedrich Nietzsche 44
Fritz Haber 445
Fukuoka Kotei 148
Fukuşima reaktör kazası 439

G

Geert Hofstede 498, 527
Geleneksel Japon dini 140
Geleneksel Japon özellikleri 115, 116, 118, 149
Gelibolu 294, 295, 306, 311, 312, 470, 473
General MacArthur 299
George W. Bush 393
George Wallace 411
Gerald Ford 179
Godai Tomoatsu 132
Gough Whitlam 18, 308, 314, 494
Göç 8, 291, 307, 310, 319, 371
Göçmenler 340, 371
Greenpeace 348
Grönland 429, 431, 515
Gulag Takım Adaları 102
Gustavo Leigh 176
Güney Afrika 287, 293, 295, 305, 308
Güney Haçı 290
Güney Kore 327, 329, 332, 341, 342, 346, 405, 407, 408, 421, 440
Güney Mançurya Demir Yolu 143

H

Habsburg Hanedanı 264, 271
Halk Birliği koalisyonu 164
Hanko Limanı 90
Happy Dolls 435, 436, 437, 439
Harold Holt 314
Harold Macmillan 305
Harry Truman 490
Haşimoto 342
Heinrich Himmler 237
Helmut Kohl 260, 261, 266, 271
Helmut Schmidt 260, 271
Henry David Thoreau 39

Henry Ford 371
Henry Kissinger 178
Henry Wallace 411
Hermann Göring 245
Hermann Roesler 150
Herodotos 22
Hietaniemi Mezarlığı 70, 73, 90
Hindistan 122, 197, 282, 284, 285, 287, 346, 358, 364, 418, 419, 420, 421, 422, 430, 435, 446, 452, 456, 494
Hint-Avrupa dil ailesi 75
Hiroşima 73, 145, 338, 418, 426, 439, 440
Hitler 20, 64, 80, 81, 82, 88, 91, 153, 172, 175, 184, 237, 238, 242, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 256, 260, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 366, 474, 476, 484, 490, 493, 495, 499, 521
Hitler Almanyası 81
Hollanda 120, 124, 128, 145, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 224, 227, 234, 264, 297, 303, 305, 306, 335, 348, 431, 477, 484, 502
Hollanda Doğu Hint Adaları 201, 202, 204, 205, 212, 234, 297
Hollanda Yeni Ginesi 203, 210, 211, 212, 303, 477
Hollandaca 121, 292
Hong Kong 321
Howard Friedman 390, 506, 525
Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) 258
Hristiyan Demokratlar 171, 182
Hristiyanlık 25, 119, 120

I

ICBM (kıtalar arası balistik füze) 421, 423, 486
Ii Naosuke 127
Irak 419, 488
Irkçılık 307
Isabel Sawhill 401
Itagaki Taisuke 148
Iwakura Misyonu 131, 139

İ

İç baskı 14
İfade Özgürlüğü Hareketi 251
İkinci Dünya Savaşı 7, 20, 28, 29, 31, 33, 57, 62, 69, 72, 73, 80, 83, 92, 93, 94, 104, 106, 109, 112, 118, 147, 151, 154, 165, 180, 192, 193, 199, 219, 237, 240, 242, 244, 245, 254, 256, 259, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 277, 279, 280, 282, 285, 292, 293, 296, 297, 299, 300, 303, 304, 312, 313, 314, 315, 338, 340, 342, 343, 350, 351, 356, 364, 411, 415, 433, 446, 457, 463, 465, 466, 469, 470, 475, 476, 477, 478, 479, 482, 483, 484, 485, 488, 494, 495, 517, 530
İklim değişikliği 8, 417, 432, 435
İlerici Parti 411
İngiliz Milletler Topluluğu 212, 305, 306, 307
İngiliz Milletler Topluluğu Göç Yasası 307
İngilizce 32, 54, 75, 76, 126, 292, 414
İnka İmparatorluğu 161
İnuit 59, 60
İran 197, 419, 424, 425
İrlanda 284, 290, 295, 301, 302
İskandinavya 74, 75, 330

İslam 202, 207
İspanya 186, 187, 264, 325, 441
İsrail 87, 248, 301, 310, 335, 405, 455, 456
İsveççe 77
İşkence 30, 138, 158, 173, 174, 175, 178, 182, 186, 187, 188, 189, 193, 195, 198, 218, 227
İtalya 87, 93, 243, 251, 254, 264, 272, 305, 364, 391, 448, 471, 494, 495

J

James Polk 490
James Yin 341
Japon feodalizmi 135
Japon imparatoru 153
Japon ordusu 146, 341
Japonca 24, 121, 130, 341
Jean Sibelius 77, 113
Jeff Bezos 398
Jena-Auerstedt Muharebesi 25
Jeopolitik kısıtlamalara maruz kalmamak (faktör 12) 111
Jimmy Carter 179
Joachim von Ribbentrop 245
Johan Viktor Pahlsten 72
John Curtin 298
John F. Kennedy 166, 419, 420, 421
John Howard 283
Joko Widodo 225
Jørn Utzon 311
Josef Mengele 248
Joseph Goebbels 237
Joseph Stalin 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 90, 91, 93, 94, 99, 109, 111, 112, 260, 494
Juho Paasikivi 98, 112

K

Kalevala 75, 108, 113
Kaliforniya 115, 122, 137, 158, 160, 198, 221, 251, 278, 343, 367, 368, 407, 430, 437, 517, 530
Kamboçya 191, 228, 234, 303
Karbondioksit salınımı 428, 456
Karbondioksit üretimi 427
Karelya bölgesi 90, 92, 93, 94
Karelya Kıstağı 80, 82, 85, 87, 89, 94
Katar 359
Kavgam 81
Kayzer II. Wilhelm 263, 266, 271, 466, 474, 484, 493
Kazakistan 419, 425
Kevin Rudd 283
Kış Savaşı 6, 28, 29, 69, 83, 92, 94, 95, 109, 111, 112, 154, 469, 470, 472, 476
Kıta Avrupası 118, 292, 293, 312
Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF) 255
Klara Lappalainen 72
Komünist ayaklanma, 198, 215
Komünizm 79, 181, 216, 217, 243, 487
Konfüçyüs felsefesi 136
Konrad Adenauer 243, 246, 258, 271, 487
Kore Savaşı 303, 479
Körfez Petrol Krizi 441
Krakatoa volkanı 200
Kraliçe Elizabeth 309
Kraliçe Victoria 290
Kriz terapisi 44, 48
Kruşçev 83, 99, 165, 420, 421
Kurt Kiesinger 254
Kuveyt 359
Kuzey Avrasya 360

Kuzey Kore 228, 240, 341, 342, 357, 419, 421, 424, 425
Küba 165, 166, 175, 356, 419, 420, 421, 422, 424
Küba Füze Krizi 166, 356, 419, 420, 421, 422, 424
Küresel ısınma 427
"küresel iklim değişikliği" 417, 427, 428, 429, 432, 438, 441
Küresel Rekabet Endeksi 321
Küreselleşme 459

L

Laos 234, 303
Lapland 94, 95
Lapp (Sami) dili 75
Latin Amerika 157, 160, 161, 163, 167, 182, 183, 187, 190, 369, 394, 457, 470
Latince 77
Lauri Martti Hämäläinen 72
Leningrad 80, 82, 93, 99
Lev Tolstoy 489, 528
Letonya 73, 81, 110, 264, 302
Liechtenstein 359
Litvanya 70, 73, 81, 110, 264, 302
Lord Granville 130
Lord Halifax 495
Los Angeles 59, 60, 104, 115, 278, 343, 390, 391, 401, 402, 407, 430, 511, 514, 530, 531
Lübnan 455, 456
Lüksemburg 264, 305, 359

M

Macarca 75
Macaristan 98, 102, 165, 261, 264, 273
Madam Tien, (Ibu Tien: Suharto'nun eşi) 222
Mahatma Gandhi 494
Malayca 219
Malezya 204, 212, 220, 227, 230, 303, 309, 446, 475
Malezya Borneosu 212, 303, 309
Malta 292
Mannerheim Hattı 80, 85, 89, 94
Manuel Contreras 188
Mao Zedung 494
Marksist hükümet 165, 166
Marshall Planı 101, 243, 244, 272
Martin Bormann 248
Martin Luther 273
Matthew Perry *bakınız* Tuğamiral Perry 123
Max Weber 490
Meiji Dönemi 6, 29, 115, 129, 130, 132, 133, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 154, 415, 465
Meiji Japonyası 25, 29, 32, 33, 113, 116, 117, 131, 132, 133, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 192, 239, 315, 319, 320, 416, 462, 464, 467, 468, 469, 471, 475, 476, 478, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 493
Meiji Restorasyonu 116, 118, 129, 135, 139, 148, 153, 349, 463, 487
Meksika Savaşı, 1846-1848 364, 479
Melanezya Adaları 284
Meloslular Diyaloğu 501, 503
Mevcut modeller (faktör 5) 111
Mısır 303, 309, 429
Michael Minkov 498, 527
Michelle Bachelet 182, 188
Mihail Gorbaçov 262
Millard Fillmore 123
Milletler Cemiyeti 308, 454
Milton Friedman 176

Modern Japonya 6
Molotov-Ribbentrop Paktı *bakınız* Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı 81, 88
Montreal Protokolü 459
Morgenthau Planı 242
Mülteci 90, 111, 237, 268, 302, 337
Müttefiklerin desteği (faktör 4) 111, 159
My Journey at the Nuclear Brink 418, 526

N

Nagasaki 145, 149, 418, 439, 440
Napolyon 23, 25, 265
NATO 262, 424
Nazi Almanyası 92, 93, 111, 146, 153, 184, 193, 356
Nazi SA ve SS örgütleri 254
Nazi toplama kampları (KZ) 57, 247, 259
Nelson Mandela 52
Nikolay Bobrikov 79
Nobel Ödülü 340, 371
Norveç 88, 89, 91, 258, 264, 359, 423
Nuclear Brink 418, 526
Nükleer cephane 418, 419, 420
"nükleer kış" 418
nükleer silahlar 166, 432
Nükleer silahlar 8, 417
Nürnberg mahkemeleri 245

O

Oder-Neisse Hattı 259
Oligarşi 161, 162, 387
Orlando Letelier 174
Orta Cava 203, 216
Otto von Bismarck 271
Otto Wilhelm Kuusinen 84, 89

Ö

Öğrenci ayaklanmaları 249, 263, 274, 275
"Ölüm Karavanı" 173, 175
Özdeğerlendirme (Faktör 7) 352

P

Paasikivi-Kekkonen Hattı 98, 100, 111
Paavo Nurmi 78, 113
Pakistan 191, 197, 307, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 430
Pancasila (Endonezya ulusal ilkeleri) 208, 223, 224, 234
Papua Yeni Gine 303, 308
Paraguay 174, 501
Patricio Aylwin 182, 186, 518
Paul Keating 298
Pearl Harbor 147, 298, 467, 485, 495
Peru 157, 159, 160, 161, 184, 191, 338, 446
Pinochet darbesi 262, 315
Polinezya 23, 284
Polonya 70, 81, 84, 98, 111, 165, 238, 250, 259, 260, 264, 265, 270, 274, 297, 332, 466
Portekiz 201, 226, 303
Portekiz Timoru 303
Primo Levi 57
Prince of Wales 297, 315
Prusya 25, 132, 259, 271, 495
Psikoterapi 13, 33, 44, 46

R

"rehberli demokrasi" 209, 212, 223, 230
Repulse 297, 315
Ricardo Lagos 182
Richard Nixon 179

Richard Reeves 401
Robert Menzies 306
Robert Putnam 382, 525
Rodney King ayaklanmaları 402
Rodrigo Rojas 179, 188, 195
Romanya 98
Ronald Reagan 179, 373, 511
Ruanda 79, 191, 502
Rus-Japon Savaşı, 1904-1905 143, 147
Rusya 69, 70, 75, 78, 79, 82, 85, 98, 100, 102, 106, 124, 144, 145, 146, 147, 152, 155, 238, 240, 264, 266, 270, 271, 302, 357, 358, 364, 380, 418, 419, 420, 422, 423, 424, 468, 476, 484, 486, 500, 502

S

Sabah ve Sarawak kolonileri 212
Saddam Hüseyin 420
Sadizm 174, 176
Salvador Allende 164
Sam Brownback 368
Samuel Johnson 489
San Marino 359
Sanayi Devrimi 427, 433
Sandakan Ölüm Yürüyüşü 300
Savaş suçları 95, 245, 250
Savaş ve Barış 490, 528
Sea Shepherd 348
Sebastián Piñera 182
Shi Young 341
Shigeru Ishiba 338
Sırbistan 424
Sidney Opera Binası 311
Singapur 287, 296, 297, 298, 301, 306, 309, 315, 321, 324, 335, 342, 350, 359, 369, 407, 446, 465, 468, 520
Sivil Haklar Hareketi 251
Sivil şiddet 367, 395
Siyasal partiler 82, 162, 171, 210, 223, 224, 291, 481, 492
Soğuk Savaş 165, 242, 243, 356, 418, 419, 423
Sömürgecilik karşıtı hareket 211, 230, 474
Sovyet ordusu 73, 93, 94
Sovyetler Birliği 6, 28, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 165, 166, 181, 238, 242, 259, 260, 261, 262, 266, 269, 273, 366, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 439, 462, 464, 465, 468, 469, 471, 474, 475, 476, 478, 482, 484, 494
Spiegel Olayı, 1962 257
Steven Zaloga 92, 517
Sudan 293, 294
Sudan Savaşı 294
Suharto 7, 153, 192, 197, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 475, 493, 496, 519, 520, 521
Sukarno 7, 197, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 228, 229, 230, 231, 474, 475, 485, 493, 496, 520
Sumatra 18, 200, 201, 202, 205, 226
Sumatra Adası 201
Süveyş Krizi 14, 303, 309, 415

Ş

Şili 7, 18, 20, 21, 28, 29, 30, 31, 32, 60, 112, 113, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178,

179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 208, 209, 221, 225, 230, 231, 242, 261, 262, 263, 315, 319, 387, 388, 446, 463, 468, 469, 472, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 493
Şili ekonomisi 163, 177, 183, 484
Şili Komünist Partisi 164
Şili Sosyalist Partisi 164
Şimonoseki Boğazı 128, 147
Şintoizm 149
Şinzo Abe 330
"şişi" 127
Şogun 121, 124, 126, 129

T

Tarım reformu (Frei'nin reformları) 163, 168
Tayvan 143, 335, 440
Teknoloji 491
Tercihli değişim 56
Terörizm 174, 255, 449
The Measure of a Nation 390, 525
The Rape of the Nanking: An Undeniable History in Photographs 341
Theodore Kaczynski 450
Theodore Roosevelt 411
Thomas (Tip) O'Neill 373
Thomas Carlyle 489, 527
Thomas Edison 371, 511
Thomas Glover 149
Three Mile Adası 439, 440
Thukydides 23, 501, 503, 528
Timor Adası 201, 226
Timor-Leste ulusu 227
Timothy McVeigh 450
Tokugawa Japonyası 121, 123, 141, 143
Toprak reformu (Frei'nin reformları) 163
Tuğamiral Perry 139, 141, 149, 262, 315, 349, 462, 485
tüketim oranları 447, 448, 449, 451, 452, 453

U

Ukrayna 419, 502
Ulrike Meinhof 255
Ulusal esneklik (faktör 10) 61, 64, 149, 479, 480, 481
Ulusal kimlik (Faktör 6) 61, 63, 470, 471
ulusal kriz 13, 18, 28, 61, 159, 463, 476
Ulusal kriz tecrübeleri (faktör 8) 61, 476
Ulusal temel değerler (Faktör 11) 61, 64, 481
Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu 347
Uluslararası Biyofizik Topluluğu 39
Uluslararası Para Fonu 208
Urho Kekkonen 98, 112, 516
Uruguay 160, 174, 501
Uzlaşma (faktör 1) 186, 373, 374, 377

V

Varşova 186, 259, 260, 265, 270, 273
Varşova Gettosu 186, 260, 270, 273
Versay Barış Anlaşması 267, 269, 466
Vickers, Britanya tersanesi 150
Víctor Jara 173, 188
Victoria, Avustralya 288, 289, 290, 293
Vietnam Savaşı 62, 251, 254, 356, 415, 479
Vladimir Lenin 494
Vladimir Putin 424

Vyborg 72, 73, 90

W

Walden Gölü: Ormanda Yaşam 39
Warren Buffet 398
Watts Ayaklanmaları 402
William Perry 418, 423, 506, 526
Willy Brandt 186, 258, 266, 270, 474, 484, 488, 493, 496, 503, 521, 522
Winston Churchill 44, 52, 180, 297, 366, 494
World Values Survey (Dünya DeğerleriAnketi) 498, 527

Y

"Yakarta viene" 168, 175
yaşam standartları 103, 117, 244, 261, 345
Yeni Güney Galler 286, 287, 288, 289, 293
Yeni Zelanda 104, 117, 144, 145, 286, 289, 294, 303, 329, 348, 412
Yugoslavya 111, 264
Yunanistan 98, 325, 326

Z

Zulu devleti 25

YAZAR HAKKINDA

Jared Diamond'ın tarih ve coğrafyaya ilgisi, 1937'de doğmasından, İkinci Dünya Savaşı sırasında büyümesinden kaynaklanıyor. Babası, bu dönemde, yatak odasının duvarına astığı haritalarda, Avrupa ve Pasifik savaş cephelerindeki muhabere hatlarını her gün değişen koşullara göre yeniden işaretliyordu. Diamond'ın ilk yirmi bir yılı, bu kitabın 37-42 sayfalarında özetleniyor. Avrupa'da yüksek lisans öğrencisi olarak geçirdiği dört yıl (1958-1962), Jared'ın zihninde coğrafyanın yerini güçlendirdi. Hepsi onun gibi 1937 civarında doğmuş olan Britanyalı, Alman, Yugoslav ve Fin arkadaşları, doğdukları yerlerin coğrafi konumuna bağlı olarak Jared'dan ve birbirlerinden çok farklı tecrübeler edinmişlerdi.

Jared'ın yüksek lisans eğitimi onu laboratuvar fizyolojisi alanında araştırma ve öğretim kariyerine hazırladı. Bu kariyerini, Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles (UCLA) Tıp Fakültesi'nde sürdürdü. Ancak, diğer konulara olan ilgisi, onu Yeni Gine ekolojisi ve kuşlarının evrimi alanında paralel bir ikinci kariyere

sürükledi. Jared, buraya otuz bir ayrı sefer düzenledi. Kuş bilimciler arasında, Jared özellikle Yeni Gine'nin uzun süredir kayıp, altın alınlı çardak kuşunu yeniden keşfiyle tanınıyor. Bu keşfi, helikopterle bırakıldığı ıssız Foja Dağları'nın bir zirvesinde yaptı. Bu kuş daha önce 1895'te bir Paris şapka dükkânında bulunan sadece dört türüyle tanınıyordu. Yeni Gine ve harikulade halkı, Jared'ın yaşamında büyük bir iz bıraktı.

Jared'ın 1987'de ikiz oğulları oldu. Doğumun ardından, geleceğinin, ne kadar harika olursa olsun, safra kesesi fizyolojisi ya da Yeni Gine kuşlarına değil, dünyanın hali ahvaline dayandığını fark etti. Bu nedenle, üçüncü bir kariyere adım atarak tarih ve coğrafya hakkında kitaplar yazmaya başladı. Kapsamlı ilgi alanları nedeniyle, bir araştırmacı şöyle yazmıştı: "Jared Diamond'ın aslında bir uzmanlar komitesi için kullanılan bir takma ad olduğundan şüpheleniliyor."

Bugün seksen bir yaşında olan Jared, UCLA'de lisans öğrencilerine coğrafya dersleri vermeye devam etmektedir. Planları arasında emeklilik bulunmuyor. Karısı Marie, oğulları Max ve Joshua ve arkadaşları ile vakit geçirmenin yanı sıra, Jared'ın diğer başlıca faaliyetleri arasında evinden bir Los Angeles kanyonuna günlük kuş yürüyüşleri yapmak, spor salonunda ağırlık çalışmak, haftada bir İtalyanca konuşma dersi almak ve klasik oda müziği gruplarında piyano çalmak bulunuyor.

Dünya üzerinde yaşayan bütün insanların 13.000 yıllık tarihi...

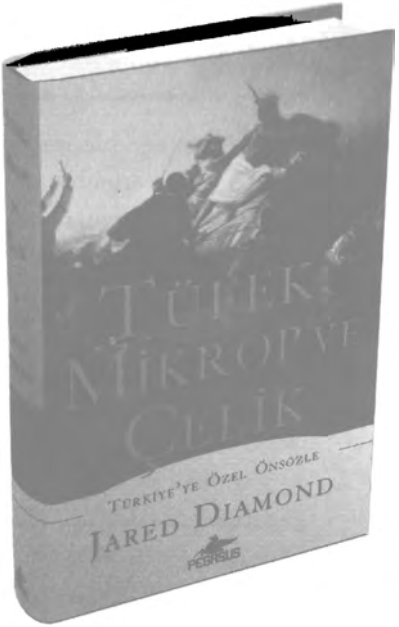

Tüfek, Mikrop ve Çelik, insanlık tarihinin en can alıcı ve önemli sorularını soran ve bilimsel kanıtlarla yanıtlayan muhteşem bir eser. Biyoloji, coğrafya, dilbilim ve tarih gibi birçok alandan yararlanarak yazılmış, "Batılı" koşullandırmalardan arınmış, geleceği gösteren bir tarih kitabı.

"Büyüleyici... İnsanlık tarihini anlamak için bir temel oluşturuyor."
Bill Gates

"Büyük soruların ve büyük cevapların kitabı."
Yuval Noah Harari

"*Tüfek, Mikrop ve Çelik*'te açıkça görebiliyoruz ki, hiçbir bilim insanı sosyal meseleleri Jared Diamond kadar açıkça ve rahatlıkla anlatamıyor. Bu inanılmaz derecede başarılı kitapta biyoloji ve tarih bilimlerini birleştiren Jared Diamond insan durumunu hiç olmadığı kadar derinlemesine anlatıyor."
Edward O. Wilson, Harvard Üniversitesi

"Sanatsal, bilgilendirici ve eğlenceli... Bir konunun daha önce akla hiç gelmemiş yönlerini aydınlatan bir pencere görmek gibisi yoktur ve Jared Diamond da tam olarak bunu yapmış."
William H. McNeil, *New York Review of Books*

Geleceği şekillendirmiş bazı toplumlar iflas ederken bazı toplumlar neden zenginleşti?

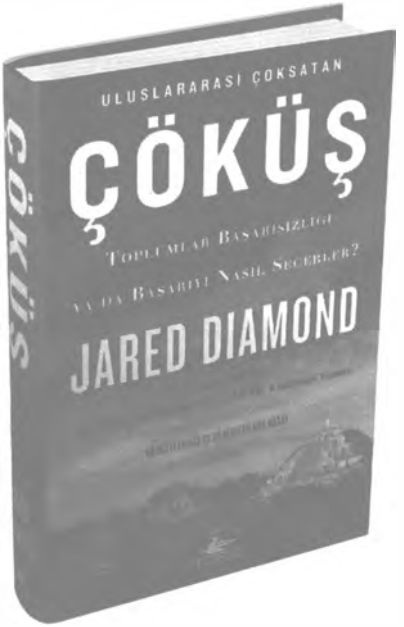

Toplumların kendilerini yok etmeyi tercih etmelerinin nedenlerini sorgulayan *Çöküş*, atalarımızın mahrum olduğu bir şeyi; geçmişimizden nasıl yararlanabileceğimizi ve hayatta kalmak için neler yapabileceğimizi gözler önüne seriyor.

"Diamond, dünyanın en parlak beyinleri listesine girmeli..."
San Jose Mercury News

"Büyük bir kavrayışla hazırlanmış ve aynı derecede şevkle berrak bir şekilde yazılmış tumturaklı bir çalışma. Bu yüzden asrın çalışması olmayı hak ediyor..."
BusinessWeek

"Başucu kitabı niteliğinde... *Çöküş*, kendini çabuk toparlayabilen toplumların hünerli olduklarını, uzun dönemli planlama yapabildiklerini ve kalplerine yerleşmiş fakat nihai olarak yıkıcı olan değerlerini ve inançlarını terk edebildiklerini göstermektedir."
Nature

"Merak uyandıran, tutkularının peşinden giden bir kitap... Böyle bir kitabı sadece Diamond yazabilirdi."
Economist

JARED DIAMOND, UCLA'de coğrafya profesörüdür. Bilimsel kariyerine fizyoloji bölümünde başladıktan sonra evrimsel biyoloji ve biyocoğrafya alanlarına yönelmiştir. Ulusal Bilim Akademisi'ne, Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne ve Amerikan Felsefe Topluluğu'na seçilmiştir. Aldığı ödüller arasında Ulusal Bilim Ödülü, Çevreci Başarılar için Tyler Ödülü, Japonya Kozmos Ödülü, McArthur Vakfı Üyeliği ve Rockefeller Üniversitesi tarafından verilen Lewis Thomas Ödülü bulunmaktadır. Altı yüzden fazla makalesi yayımlanmıştır ve Pulitzer ödüllü *Tüfek, Mikrop ve Çelik* ile *Çöküş* kitaplarının yazarıdır.

jareddiamond.org

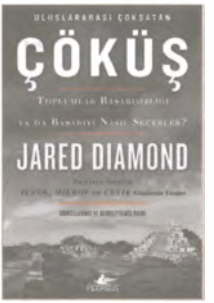

Kapak tasarımı: Lucy Kim
Kapak görseli: © Kinuko Y. Craft/National Geographic
Yazar fotoğrafı, yazarın izniyle kullanılmaktadır
Kapak © 2019 Hachette Book Group, Inc.

"Ulusların krizlerle nasıl başa çıktığına dair merak uyandıran aydınlatıcı bir yolculuk... Bu yolculuğun mevcut küresel krizimizi bir bütün olarak ele almamıza yardımcı olabileceğini düşünüyorum."

YUVAL NOAH HARARI

Tüm dünyada büyük yankı uyandıran ve uluslararası çoksatanlar listesinde zirvedeki yerlerini koruyan *Tüfek, Mikrop ve Çelik* ile *Çöküş* kitaplarında Jared Diamond, medeniyetlerin yükselişlerine ve çöküşlerine yönelik kavrayışımızı altüst etmişti. Şimdi, bu anıtsal serinin üçüncü kitabında ise bazı ulusların, daha ziyade kişisel travma ile başa çıkmak için kullanılan bir yöntem olan tercihli değişimi uygulayarak krizlerin üstesinden nasıl başarılı bir şekilde geldiklerini açıklıyor.

Diamond, yakın geçmişe yaptığı bu sürükleyici yolculuğunda, altı ülkenin nasıl hayatta kaldığını karşılaştırmalı olarak ele alıyor: Tuğamiral Perry'nin donanmasının Japonya'nın dış dünyaya açılmasındaki etkisi neydi? Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali nelere mal oldu? Şili'nin acımasız Pinochet rejimi nasıl bir tahribat yarattı? Endonezya'daki kanlı darbe ve karşı darbenin sonuçlarıyla nasıl yüzleşildi? İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve Avustralya nasıl bir dönüşüm sürecine girdi?

Muhtelif zamanlarda bu altı ülkenin beşinde bizzat yaşamış ve onların dillerini öğrenerek kültürlerine nüfuz etmiş olan Diamond, bu ulusların yürek sızlatan nev-i şahsına münhasır tarihlerini bizzat tespit ediyor. Bu uluslar; sorumluluk almak, acılarıyla yüzleşmek ve diğer ulusların deneyimlerinden yararlanmak gibi yöntemleri kullanarak farklı düzeylerde olsa da krizlerle başa çıkabildiler.

Gelmekte olanı gören Diamond, Birleşik Devletler'in, Japonya'nın ve dünyanın mevcut krizlerle başa çıkıp çıkamayacağını sorguluyor. Sahi, geçmişten ders alabilir miyiz?

Diamond'ın tüm kitaplarına derinlemesine damga vuran tarihe, coğrafyaya, biyolojiye ve antropolojiye bir de psikolojik boyut ekleyen *Yükseliş*, bütün ulusların ve bireylerin büyük zorluklara nasıl cevap vereceğini etkileyen faktörleri ortaya koyuyor. Sonuç mu? Kapsamlı ama kişisel deneyimlerin öne çıktığı bir destan...

"Krizdeki ulusların toplumlarının krize nasıl tepki verdiğini ortaya koyan ve göz kamaştırıcı, dikkat çekici kişisel deneyimlerin hikâyesi olan *Yükseliş*, ulusların baskıya maruz kalıp büyük yıkımlar karşısında nasıl hayatta kalacaklarını daha fazla öğrenmeye zorlandığı bugün, bilhassa okunması gereken nadide bir eser. Hayır inanmıyorum; yoksa siz hâlâ okumadınız mı?"

PAUL EHRLICH

---

www.pegasusyayinlari.com
ISBN:978-605-299-746-8
9 786052 997468